T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKOTURİZM REHBERLİĞİ ANA BİLİM DALI
EKOTURİZM REHBERLİĞİ BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

EKOTURİZMİN TEORİK TEMELLERİNE BİR YOLCULUK: FENNELL'İN ECOTOURISM ESERİNİN BETİMLEYİCİ ÇEVİRİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdullah ÖZER
ORCID: 0009-0007-4635-3054

Danışman

Doç.Dr. Abdurrahman DİNÇ
ORCID: 0000-0002-7539-6084

Konya – 2026

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tez Jüri Üyeleri

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah ÖZER
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Ekoturizm Rehberliği / Ekoturizm Rehberliği
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Abdurrahman DİNÇ
	Tezin Adı	EKOTURİZMİN TEORİK TEMELLERİNE BİR YOLCULUK: FENNELL'İN ECOTOURİSM ESERİNİN BETİMLEYİCİ ÇEVİRİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ekoturizmin Teorik Temellerine Bir Yolculuk: Fennell'in Ecotourism Eserinin Betimleyici Çeviri Çerçevesinde Değerlendirilmesi başlıklı bu çalışma 03/06/2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	**Danışman ve Üyeler**	
	Unvanı	Adı ve Soyadı
1	Doç. Dr.	Abdurrahman DİNÇ
2	Doç. Dr.	Sercan ARAS
3	Prof. Dr.	Abdullah KARAMAN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah ÖZER
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Ekoturizm Rehberliği / Ekoturizm Rehberliği
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	EKOTURİZMİN TEORİK TEMELLERİNE BİR YOLCULUK: FENNELL'İN ECOTOURİSM ESERİNİN BETİMLEYİCİ ÇEVİRİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ÖN SÖZ (TEŞEKKÜR)

Ekoturizm, doğa ile turizm arasındaki ilişkiyi koruma, eğitim, yerel kalkınma ve sürdürülebilirlik ekseninde yeniden düşünmeyi gerektiren önemli bir turizm alanıdır. Doğal kaynakların hızla tahrip olduğu, yerel kültürlerin dönüşüm baskısı altında kaldığı ve turizm faaliyetlerinin çevresel etkilerinin giderek daha görünür hâle geldiği günümüzde, ekoturizm yalnızca alternatif bir turizm türü değil, aynı zamanda etik ve yönetsel sorumluluk gerektiren bir uygulama alanıdır.

Bu çalışmada David A. Fennell'in Ecotourism adlı eseri betimleyici çeviri araştırması çerçevesinde ele alınmış, eser Türkçeye aktarılmış ve içerik bakımından değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, ekoturizm alanında temel başvuru kaynaklarından biri olarak kabul edilebilecek bu eserin Türkçe akademik literatüre kazandırılması ve ekoturizm çalışmalarına katkı sağlayacak bir metin ortaya konulmasıdır.

Çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen danışman hocam Doç. Dr. Abdurrahman Dinç'e, akademik süreç boyunca desteklerini esirgemeyen hocalarıma, sevgili eşim Beyza Özer'e ve bu süreçte katkı sağlayan herkese teşekkür ederim.

Abdullah ÖZER

Haziran 2026

İÇİNDEKİLER

.....i

ÖN SÖZ (TEŞEKKÜR) ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **viii**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ x

GÖRSELLER LİSTESİ ..... **xi**
DURUM ÇALIŞMASI LİSTESİ xiii

ÖZET ..... **xiv**

ABSTRACT ..... **xv**
GİRİŞ 1

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ (BİRİNCİ BÖLÜM) **3**

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ **3**
1.1. Araştırmanın Amacı **4**
1.2. Araştırmanın Önemi 6

LİTERATÜR TARAMASI/TEORİK ÇERÇEVE (İkinci Bölüm) **8**
2. TEORİK ÇERÇEVE 8
2.1. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve 8

YÖNTEM (Üçüncü Bölüm) **11**

3. YÖNTEM **11**
3.1. Araştırma Modeli **11**
3.2. Evren Örneklem **11**
3.3. Veri Toplama Araçları **11**
3.4. Veri Analizi 11

BULGULAR (DÖRDÜNCÜ Bölüm) **13**

4. ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ **13**
4.1. Kitabın Bölüm Yapısı **14**
4.2. Birinci Bölüm: Turizmin Doğası **15**
4.3. İkinci Bölüm: Ekoturizm ve Ekoturistler **15**
4.4. Üçüncü Bölüm: Turizmin Sosyal ve Ekolojik Etkileri **16**
4.5. Dördüncü Bölüm: Kalkınma, Ekonomi ve Pazarlama **17**
4.6. Beşinci Bölüm: Doğal Kaynaklar, Korunan Alanlar ve Koruma **18**
4.7. Altıncı Bölüm: Politika ve Yönetişim **19**
4.8. Yedinci Bölüm: Uygulamada Ekoturizm **20**

4.9. Sekizinci Bölüm: Etik Zorunluluk **21**
4.10. Dokuzuncu Bölüm: Sonuç ve Tüm Bölümlerin Değerlendirilmesi **21**
4.11. Temel Kavramların Çeviri ve Terminoloji Açısından Değerlendirilmesi..... **23**
4.12. Eserin Akademik ve Uygulamalı Katkılarının Toplu Değerlendirilmesi..... **25**

4.2. TÜRKİYE BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME 26

TARTIŞMA, SONUÇ, ÖNERİLER (BEŞİNCİ BÖLÜM)..... 29

5. ÖNERİLER..... 29
5.1. Kitaba ve Çeviri Çalışanlarına Yönelik Öneriler 29
5.2. Türkiye'de Ekoturizm Uygulamalarına Yönelik Öneriler 30
5.3. Araştırmacılar ve Eğitim Kurumları İçin Öneriler 32

5.2. SONUÇ 33

GENİŞLETİLMİŞ TÜRKÇE ÖZET 34

KAYNAKÇA 373

EKLER..... 429

EK 1 429
Québec Şehri Ekoturizm Bildirgesi..... 429

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Alternatif turizm stratejisinden elde edilebilecek potansiyel yararlar 44
Tablo 1.2. Sürdürülebilir turizmin temel göstergeleri 50
Tablo 1.3. Ekosisteme özgü göstergeler 52
Tablo 2.1. Ekoturizmin tanımlayıcı değişkenleri 64
Tablo 2.2. Kanadalı gezginler ve ekoturistler için seçilmiş çekiciliklerin ve faydaların göreli önemi 91
Tablo 3.1. Turizm ve çevresel stres çalışmalarına yönelik bir çerçeve 103
Tablo 4.1. Doğa temelli turizmde ücret politikasına ilişkin yol gösterici ilkeler 154
Tablo 4.2. Pazarlama aracılarının güçlü ve zayıf yönleri 181
Tablo 5.1. IUCN korunan alan yönetim kategorileri. 203
Tablo 5.2. Değişkenlerin, tanımların, göstergelerin ve etkileşimlerin özeti 214
Tablo 5.3. Özel rezerv türleri 224
Tablo 6.1. Turizm politikası ve mevzuatında yeniliğin yeri 233
Tablo 6.2. Politika uygulama çerçevesi 235
Tablo 6.3. Avustralya Ulusal Ekoturizm Stratejisi hedefleri 238
Tablo 6.4 Yerli halklara duyarlı ekoturist için kurallar 258
Tablo 7.1 Program planlamasının önemli unsurları 277
Tablo 7.2 İhtiyaç değerlendirmeleri neden yapılır? 287
Tablo 7.3 Genel kaynak envanteri 289
Tablo 7.4 Kazdağı Milli Parkı'nın SWOT analizi 291
Tablo 7.5 Program tasarım matrisi 292
Tablo 7.6 Risk yönetimi planı taslağı 297
Tablo 7.7. Program planlamasına uyarlanmış Borg ve Gall'ın araştırma ve geliştirme döngüsünün temel aşamaları 300
Tablo 7.8. EcoGuide programının faydaları 307
Tablo 7.9. Avustralya doları cinsinden ekoturizm akreditasyon ücretleri 321
Tablo 7.10. Geleneksel konaklama tesisleri ile ekolojik konaklama tesislerinin karşılaştırması 328
Tablo 8.1. Etik yaklaşımlar: bir karşılaştırma 348
Tablo 8.2. Turizmle ilgili özel etik hususlar 349

KISALTMALAR LİSTESİ

ACE	Adventure, Culture and Ecotourism / Macera, Kültür ve Ekoturizm
AEE	Association for Experiential Education
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
IUCN	International Union for Conservation of Nature
LDC	Less Developed Country / Az gelişmiş ülke
NEAP	Nature and Ecotourism Accreditation Program
NGO	Non-Governmental Organization / Sivil toplum kuruluşu
PPT	Pro-Poor Tourism / Yoksul yanlısı turizm
STK	Sivil toplum kuruluşu
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
UNEP	United Nations Environment Programme
WTO	World Tourism Organization

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Sürdürülebilir turizmin dereceleri 56
Şekil 1.2. Turizm ilişkileri: sürdürülebilir turizm uygulamaları, sürdürülemez turizm uygulamaları, kitle turizmi ve alternatif turizm arasındaki kavramsal ilişki. 59
Şekil 2.1. Ekoturizmin somut ve soyut boyutları 67
Şekil 2.2. Yaban hayatına dayalı turizm 76
Şekil 2.3. Tur paketlerinde risk düzeyleri 80
Şekil 2.4. Macera seyahati, ekoturizm ve kitle turizmi arasındaki ilişkiler 80
Şekil 2.5. Ekoturizmin değişen yüzü 81
Şekil 3.1. Rekreasyon alanları üzerindeki etkisi 111
Şekil 3.2. Turistik bölgenin yaşam döngüsü 122
Şekil 3.3. Sürdürülebilir bir ekoturizm evrim döngüsü? 126
Şekil 3.4. Çevre temelli turizm planlama çerçevesi. Kaynak: Dowling (1993). 128
Şekil 4.1. Çevresel varlıklara atfedilen ekonomik değer kategorileri 157
Şekil 4.2 Kurumsal hedeflere ulaşmak için pazar hedeflemesi süreci 170
Şekil 5.1 Parkların değişen rolü 196
Şekil 7.1. Dinlenme ve turizm alanındaki memnuniyet 276
Şekil 7.2. Turizm ve rekreasyon planlaması 278
Şekil 7.3. Sürdürülebilir konaklama tesisleri için akreditasyon standartları 302
Şekil 7.4. Ekoturizm konaklama seçenekleri 333
Şekil 8.1. Karşılıklı fedakarlık. Aktör 338
Şekil 8.2. Ahlak felsefesinin bir çerçevesi 340
Şekil 8.3. Kaynakların korunması ve geliştirilmesine ilişkin özellikler 344
Şekil 8.4. Etik üçgenleme modeli 351
Şekil 8.5. Ekoturizm organizasyon kültürlerinde ahlaki gelişim. 352
Şekil 8.6. Antarktika etik kuralları kılavuzuna ilişkin bir örnek 356

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1.1. Meksika'nın Cancún kentindeki turizm gelişimi..... 43
Görsel 1.2. Alternatif turizm, yerel kontrolün elinde tutulduğu ve küçük ölçekli bir yapıya sahip olan rekreasyonel balıkçılık işletmeleri de dahil olmak üzere birçok farklı biçim alabilir. 46
Görsel 2.1. Meksika Yucatán Yarımadası'nın çevresel bölgelerinde başlıca çekiciliklerden biri olarak Maya kalıntıları 68
Görsel 2.2. Bazı turistler için kültür temel çekicilik iken, bazıları için genel deneyimin ikincil bir unsurudur 68
Görsel 3.1. Şili'nin güneyindeki Navarino Adası'nda yer alan Robalo Gölü, rekreasyon ve doğa temelli turizm açısından önemli bir alan niteliği taşımaktadır. 113
Görsel 3.2. Kalabalıklaşma modelleri, ziyaretçi yoğunluğu ile algılanan deneyim kalitesi arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla kullanılmaktadır. 113
Görsel 3.3. ve 3.4. Ekoturizmi katı bir şekilde tanımlayanlar, bitki ve hayvanlara hiç dokunulmamasını önerirler; bu da onları eline almamayı gerektirir. 114
Görsel 5.1. Kanada'nın batı kıyısında, ağaç kesiciler ve çevreciler dünyanın en büyük ağaçlarından bazıları üzerinde çatışmışlardır. Kurtarıldıklarından bu yana bu ağaçlar, bölgedeki ekoturistler arasında büyük ilgi görmüştür. 201
Görsel 5.2. Birçok vahşi doğa alanı hem doğal hem de kültürel miras değeri taşımaktadır. Saskatchewan eyaletindeki Clearwater River Eyalet Parkı'nda bulunan bu kaya resmi (bir geyik resmi), yüzlerce yıl önce yerli halk tarafından yapılmıştır. 202
Görsel 5.3. Kanada'nın Saskatchewan eyaletindeki Clearwater Park'ın vahşi doğa özelliği. Bu park, kano ve yürüyüş olanaklarıyla tanınmaktadır. 202
Görsel 7.1. ve 7.2. Ekoturizm nerede gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, program düzenleyiciler katılımcıların ihtiyaçlarını her şeyin üstünde tutmaya özen göstermelidir. Ekoturizmde bu ihtiyaçlar aynı zamanda çevre bilinciyle de örtüşmektedir. 279
Görsel 7.3. Kano, Kuzey Amerika'daki pek çok macera turizmi faaliyetinin temel unsurlarından biri olmaya devam etmekte ve günümüzde ekoturizm operatörleri tarafından turistleri çeşitli ortamlara götürmek için kullanılmaktadır. 283
Görsel 7.4. ve 7.5. Tecrübeli çok dilli tercümanlar, ekoturizm deneyiminin genellikle merkezinde yer alır. 314
Görsel 7.6. Ekolojik konaklama tesislerinin yapımında genel bir stil bulunmamaktadır. Ekolojik konaklama tesisleri açısından dikkate alınması gereken başlıca hususlar, tesislerin ne kadar "çevreci" oldukları ve mülkiyet türüdür (yabancı ve çokuluslu ya da yerel). 329

Görsel 7.7. Yabancı bir çokuluslu ekolojik konaklama tesisine bir örnek ve ekolojik açıdan daha az otantik görünen bir çevre (bakımlı çimler vb.) 330
Görsel 8.1. Yerel bir çiftçi tarafından günde 24 saat zincirlenmiş olan bu jaguar, Meksika'daki bir tur operatörü tarafından ekoturizm cazibe merkezi olarak tanıtıldı. 346
Görsel 8.2. Kaplumbağaların yumurtlama mevsiminde hem turistler hem de yerel halk, dişi kaplumbağaların ihtiyaçlarına karşı duyarlı davranmalıdır; bu ihtiyaçlar arasında yeterli alan ve taciz edilmemek yer almaktadır. 346

DURUM ÇALIŞMASI LİSTESİ

Durum Çalışması 1.1 55
Durum Çalışması 2.1 69
Durum Çalışması 2.2 70
Durum Çalışması 3.1 122
Durum Çalışması 3.2 130
Durum Çalışması 4.1 145
Durum Çalışması 4.2 167
Durum Çalışması 5.1 189
Durum Çalışması 5.2 199
Durum Çalışması 5.3 216
Durum Çalışması 6.1 244
Durum Çalışması 6.2 245
Durum Çalışması 6.3 255
Durum Çalışması 6.4 263
Durum Çalışması 7.1 280
Durum Çalışması 7.2 331
Durum Çalışması 8.1 342
Durum Çalışması 8.2 358

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
EKOTURİZM REHBERLİĞİ ANA BİLİM DALI
EKOTURİZM REHBERLİĞİ BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

EKOTURİZMİN TEORİK TEMELLERİNE BİR YOLCULUK: FENNELL'İN ECOTOURİSM ESERİNİN BETİMLEYİCİ ÇEVİRİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdullah ÖZER

Bu çalışma, David A. Fennell tarafından kaleme alınan Ecotourism adlı eserin betimleyici çeviri araştırması çerçevesinde incelenmesini ve Türkçeye aktarılmasını konu edinmektedir. Ekoturizm; doğal kaynakların korunması, yerel halkın refahının gözetilmesi, ziyaretçi deneyiminin eğitsel bir içerikle desteklenmesi ve turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yürütülmesi bakımından çağdaş turizm araştırmaları içinde özel bir yere sahiptir.

İncelenen eser, ekoturizmi yalnızca doğa temelli bir turizm biçimi olarak değil; turizmin doğası, ekoturist profilleri, sosyal ve ekolojik etkiler, kalkınma, ekonomi, pazarlama, doğal kaynak yönetimi, korunan alanlar, politika, yönetişim, uygulama, etik ve sürdürülebilir tasarım gibi çok katmanlı başlıklar üzerinden ele almaktadır. Bu yönüyle eser, ekoturizmin hem kuramsal hem de uygulamalı boyutlarını birlikte değerlendiren kapsamlı bir kaynak niteliğindedir.

Araştırmada betimleyici çeviri yaklaşımı benimsenmiş; eserin bölüm yapısı, temel kavramları ve terminolojik bütünlüğü korunarak akademik Türkçeye aktarılması hedeflenmiştir. Çalışmada ayrıca kitabın içerik düzeni analiz edilmiş, eserin Türkçe ekoturizm literatürüne sağlayabileceği katkılar değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel önemi, ekoturizm alanında uluslararası düzeyde kullanılan kapsamlı bir kaynağın Türkçe akademik alan yazına kazandırılmasıdır. Bu bağlamda çalışma, ekoturizm araştırmaları, turizm planlaması, korunan alan yönetimi ve sürdürülebilir turizm tartışmaları açısından yararlanılabilecek nitelikte bir çeviri ve değerlendirme metni ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekoturizm, David A. Fennell, Betimleyici Çeviri Araştırması, Sürdürülebilir Turizm, Korunan Alanlar

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Social Sciences
Department of Ecotourism Guiding
Department of Ecotourism Guiding
Master Thesis

A JOURNEY TO THE THEOROTICAL FOUNDATION OF ECOTOURISM: AN EVOLUATION OF FENNELL'S ECOTOURISM IN A DESCRIPTIVE TRANSLATION FRAMEWORK
Abdullah ÖZER

This study examines and translates David A. Fennell's Ecotourism within the framework of descriptive translation research. Ecotourism has a distinctive place in contemporary tourism studies because it emphasizes the protection of natural resources, the welfare of local communities, the educational quality of visitor experiences, and the organization of tourism activities in accordance with sustainability principles.

The book analysed in this study approaches ecotourism not merely as a form of nature-based tourism, but through a multi-layered framework including the nature of tourism, ecotourists, social and ecological impacts, development, economics, marketing, natural resource management, protected areas, policy, governance, practice, ethics and sustainable design. In this respect, the book is a comprehensive source that brings together theoretical and practical dimensions of ecotourism.

The study adopts a descriptive translation approach. The chapter structure, key concepts and terminological consistency of the source text are preserved while the text is rendered into academic Turkish. In addition, the structure and content of the book are analysed and its possible contribution to Turkish ecotourism literature is evaluated.

The significance of the study lies in introducing a comprehensive international source on ecotourism into Turkish academic literature. In this context, the study aims to provide a translation and evaluation text that can be used in ecotourism research, tourism planning, protected area management and sustainable tourism discussions.

Keywords: Ecotourism, David A. Fennell, Descriptive Translation Research, Sustainable Tourism, Protected Areas

GİRİŞ

Turizm, insanın yer değiştirme, keşfetme, öğrenme, dinlenme ve farklı çevrelerle ilişki kurma gereksinimlerinden beslenen çok boyutlu bir toplumsal ve ekonomik olgudur (World Tourism Organization [UNWTO], 2019). Tarihsel süreçte sınırlı toplumsal grupların erişebildiği seyahat deneyimi, ulaşım teknolojilerinin gelişmesi, boş zaman anlayışının dönüşmesi, gelir düzeylerinin çeşitlenmesi ve küresel hareketliliğin artmasıyla birlikte geniş kitlelere yayılmıştır (Urry & Larsen, 2011). Bu yayılma, turizmi yalnızca ekonomik gelir üreten bir sektör olmaktan çıkarmış; çevre, kültür, yerel toplum, etik, politika, planlama ve sürdürülebilirlik gibi farklı alanlarla iç içe geçen disiplinler arası bir inceleme konusu hâline getirmiştir (United Nations Environment Programme [UNEP] & World Tourism Organization [UNWTO], 2005; Urry & Larsen, 2011).

Modern turizm hareketliliği destinasyonlara önemli ekonomik fırsatlar sunmakla birlikte doğal kaynaklar, yerel kültürler ve toplumsal ilişkiler üzerinde çeşitli baskılar da oluşturmaktadır (Gössling, 2002; UNEP & UNWTO, 2005). Özellikle kıyı turizmi, yoğun yapılaşmaya dayalı tatil modelleri ve yüksek ziyaretçi sayısına odaklanan gelişme anlayışı, çevresel bozulma ve kültürel aşınma tartışmalarını güçlendirmiştir (Butler, 1980; Gössling, 2002). Bu nedenle son yıllarda alternatif turizm biçimlerine yönelim artmış; doğa turizmi, kültür turizmi, kırsal turizm, macera turizmi ve ekoturizm gibi alanlar hem akademik hem de uygulamalı düzeyde daha fazla önem kazanmıştır (Fennell, 2007; Weaver, 2001).

Ekoturizm, alternatif turizm türleri içerisinde yalnızca doğaya yönelmiş bir seyahat biçimi olarak değil, doğal kaynakların korunmasını, yerel toplumların gözetilmesini, ziyaretçi eğitimini, düşük etkili kullanım ilkelerini ve etik sorumluluğu öne çıkaran bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Fennell, 2007; Honey, 2008). Bu yönüyle ekoturizm, turizm sektörünün çevresel ve toplumsal sorunlarına karşı geliştirilmiş kavramsal bir tepki niteliği taşır (Fennell, 2007). Bununla birlikte ekoturizmin uygulamada her zaman bu ideal çerçeveye uygun biçimde gerçekleşmediği, çevreye duyarlı görünmesine rağmen kimi zaman kitle turizminin sorunlarını yeniden üretebildiği de göz ardı edilmemelidir (Fennell, 2007; Honey, 2008).

Bu çalışma kapsamında incelenen David A. Fennell'in Ecotourism adlı eseri, ekoturizmi yalnızca tanımsal düzeyde ele almamakta; turizmin doğası, ekoturist profilleri, çevresel ve toplumsal etkiler, kalkınma, ekonomi, pazarlama, doğal kaynaklar, korunan alanlar, yönetişim, uygulama ilkeleri ve etik zorunluluk gibi geniş bir çerçevede tartışmaktadır (Fennell, 2007). Eserin bu yönü, onu yalnızca bir ders kitabı ya da kavram tanıtımı olmaktan çıkararak

ekoturizmin kuramsal temellerini, uygulamadaki çelişkilerini ve geleceğe dönük sorun alanlarını birlikte değerlendiren kapsamlı bir akademik kaynak hâline getirmektedir (Fennell, 2007).

Çevirisi yapılan kitabın Türkçe akademik ortama kazandırılması, ekoturizm konusundaki kavramsal birikimin Türkçe olarak erişilebilir hâle gelmesi açısından önemlidir (Fennell, 2007). Türkiye, zengin doğal alanları, kırsal peyzajları, biyolojik çeşitliliği, kültürel mirası, milli parkları, tabiat parkları, yaylaları, kanyonları, mağaraları ve yerel yaşam biçimleriyle ekoturizm açısından güçlü bir potansiyel taşımaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Bu potansiyelin doğru planlanabilmesi için yalnızca tanıtım odaklı değil, kuramsal açıdan güçlü, çevresel duyarlılığı yüksek ve yerel katılımı önceleyen kaynaklara ihtiyaç vardır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007; UNEP & UNWTO, 2005).

Bu analiz metni, Fennell'in eserini çeviri süreciyle birlikte değerlendirmekte; kitabın bölüm yapısını, kavramsal yönelimini, Türkiye'deki kullanım olanaklarını ve uygulamaya dönük katkılarını tartışmaktadır. Metin, tez yazım kurallarına uygun biçimde sade, açık ve akademik bir Türkçe ile yeniden düzenlenmiş; anlam ve anlatım bozuklukları giderilerek başlıklar arasındaki bütünlük güçlendirilmiştir. Ayrıca tekrar eden ifadeler azaltılmış, kavramlar arasındaki bağlar belirginleştirilmiş ve öneriler bölümü genişletilerek çalışmanın bilimsel katkısı daha görünür hâle getirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ (BİRİNCİ BÖLÜM)

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Bu araştırmanın konusu, David A. Fennell tarafından kaleme alınan Ecotourism adlı eserin betimleyici çeviri araştırması çerçevesinde incelenmesi, Türkçeye aktarılması ve içerik bakımından değerlendirilmesidir. Çalışmanın odağında, eserin ekoturizm alanına sunduğu kavramsal, kuramsal, uygulamalı ve eleştirel katkıların belirlenmesi yer almaktadır. Bu yönüyle araştırma, yalnızca bir çeviri faaliyetinden ibaret değildir; aynı zamanda ekoturizm bilgisinin Türkçe akademik bağlama nasıl taşınabileceğini ve bu bilginin Türkiye'deki ekoturizm çalışmalarına nasıl uyarlanabileceğini tartışmaktadır.

Araştırmanın temel problemi, ekoturizm alanında uluslararası düzeyde önemli eserler bulunmasına karşın bu eserlerin önemli bir bölümünün Türkçe akademik birikimde yeterince temsil edilmemesidir. Türkiye'de ekoturizm kavramı giderek daha fazla kullanılmakta; ancak kavramın tarihsel gelişimi, etik temelleri, politika boyutu, korunan alan yönetimi, ekoturist profilleri, ekonomik etkileri, sertifikasyon sistemleri ve uygulama ilkeleri çoğu zaman sınırlı bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu durum, ekoturizmin yalnızca doğa gezisi, kırsal deneyim ya da alternatif tatil biçimi olarak algılanmasına yol açabilmektedir.

Fennell'in eseri, ekoturizmin dar anlamlarını aşarak kavramı çok katmanlı bir çerçevede ele almaktadır. Kitapta ekoturizm; turizm sisteminin yapısı, sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, korunan alanların yönetimi, yerel halkın ekonomik ve kültürel konumu, etik karar verme süreçleri, ziyaretçi davranışları ve yönetişim modelleriyle birlikte değerlendirilmektedir. Bu nedenle eserin Türkçeye çevrilmesi ve sistematik biçimde analiz edilmesi, ekoturizm alanındaki kavramsal eksikliklerin giderilmesine yönelik akademik bir katkı niteliği taşımaktadır.

Araştırma problemi aynı zamanda çeviri bağlamında da önemlidir. Ekoturizm literatüründe yer alan birçok kavram, doğrudan sözcük karşılıklarıyla aktarıldığında hedef dilde yeterli açıklığa kavuşmayabilir. Taşıma kapasitesi, sızıntı, ekosistem yönetimi, akreditasyon, sertifikasyon, yorumlama, etik kodlar, işbirlikçi yönetim, sosyal sermaye ve uyarlanabilir ortak yönetim gibi kavramların Türkçeye aktarımında yalnızca dilsel doğruluk değil, kavramsal tutarlılık da gereklidir. Bu nedenle çalışma, kaynak metindeki kavramları Türkçeye aktarırken anlam bütünlüğünü, akademik üslubu ve terminolojik sürekliliği korumayı temel problem alanlarından biri olarak kabul etmektedir.

Araştırmanın son ve en önemli problem boyutu, çevrilen eserin Türkiye bağlamında nasıl kullanılabileceğiyle ilgilidir. Türkiye'de ekoturizm potansiyeli yüksek olmasına rağmen birçok destinasyonda planlama, taşıma kapasitesi, yerel katılım, ziyaretçi eğitimi ve koruma-kullanma dengesi konusunda eksiklikler görülmektedir. Fennell'in eseri, bu eksiklikleri tartışmak için güçlü bir kuramsal zemin sunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın problemi, yalnızca bir kitabın Türkçeye kazandırılması değil; bu kitabın sunduğu teorik ve uygulamalı çerçevenin Türkiye'deki ekoturizm araştırmaları, eğitim programları, rehberlik uygulamaları ve yerel kalkınma politikaları açısından nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koymaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, David A. Fennell'in Ecotourism adlı eserini betimleyici çeviri araştırması çerçevesinde inceleyerek Türkçe akademik kullanıma kazandırmak ve eserin içeriğini sistematik olarak değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda kitap, bölüm yapısı, kavramsal bütünlüğü, terminolojik özellikleri, uygulama örnekleri ve ekoturizm alanına sunduğu katkılar bakımından analiz edilmiştir.

Araştırmanın bir diğer amacı, eserde yer alan temel kavramların Türkçe karşılıklarını akademik bir tutarlılıkla ortaya koymaktır. Ekoturizm alanında kullanılan kavramların önemli bir bölümü İngilizce kaynaklardan gelmektedir. Bu kavramların Türkçeye aktarılmasında farklı karşılıkların kullanılması, akademik çalışmalarda kavram karmaşasına yol açabilmektedir. Bu nedenle çeviri sürecinde ekoturizm, sürdürülebilirlik, taşıma kapasitesi, yorumlama, yönetişim, sosyal sermaye, gelir sızıntısı, sertifikasyon, akreditasyon ve etik zorunluluk gibi kavramlarda tutarlı bir terminoloji kurulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın amaçlarından biri de kitabın Türkiye'deki ekoturizm eğitiminde kullanılabilecek yönlerini belirlemektir. Eser, ekoturizm rehberliği programlarında, turizm fakültelerinde, sürdürülebilir turizm derslerinde ve korunan alan yönetimiyle ilgili lisansüstü çalışmalarda temel kaynak olarak değerlendirilebilecek kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Kitabın Türkçeye aktarılması, öğrencilerin ve araştırmacıların ekoturizmi yalnızca tanımsal düzeyde değil, politika, ekonomi, etik ve uygulama boyutlarıyla birlikte kavramasına katkı sağlayabilir.

Türkiye bağlamında bu çalışmanın kullanılabileceği alanlardan biri, yerel ekoturizm planlamasıdır. Türkiye'de çok sayıda kırsal yerleşim, orman köyü, kanyon, sulak alan, yayla, kuş gözlem noktası, mağara ve milli park ekoturizm potansiyeli taşımaktadır. Fennell'in

eserinde yer alan taşıma kapasitesi, yerel katılım, gelir dağılımı, ziyaretçi eğitimi ve koruma ilkeleri, bu alanların plansız turizm baskısına açılmadan değerlendirilmesine yardımcı olabilir.

Bu çalışma ayrıca turizm rehberliği açısından da kullanılabilir. Ekoturizm rehberleri yalnızca güzergâh bilgisi aktaran kişiler değildir; ziyaretçi davranışını yönlendiren, çevresel farkındalık oluşturan, yerel kültürü saygılı biçimde temsil eden ve koruma bilincini güçlendiren aktörlerdir. Fennell'in rehberlik, yorumlama ve etik kodlara ilişkin tartışmaları, Türkiye'de ekoturizm rehberliği eğitiminin içeriğini zenginleştirebilecek niteliktedir.

Doç. Dr. Abdurrahman Dinç'in uzmanlık alanlarının sürdürülebilir turizm, turizmde çevre yönetimi, rekreasyon ve turizm coğrafyasıyla ilişkili olması, bu çalışmanın amaçlarıyla doğrudan örtüşmektedir. Dinç'in ekoturizm, kuş gözlemciliği, dijital detoks ve yerel destinasyon potansiyeli üzerine yürütülen çalışmalarda yer alması, Fennell'in kitabında vurgulanan doğa temelli deneyim, çevresel farkındalık, yerel kalkınma ve sürdürülebilir planlama eksenleriyle ortak bir kuramsal zemin oluşturmaktadır (Topsakal ve Dinç, 2022; Dinç, Bahar ve Topsakal, 2023; Yavuz ve Dinç, 2025).

Bu amaçlar doğrultusunda çalışma hem çeviri hem de değerlendirme niteliği taşımaktadır. Çeviri boyutu, kitabın Türkçe akademik okurla buluşmasını sağlarken; değerlendirme boyutu, eserin Türkiye'deki ekoturizm araştırmalarına nasıl katkı sunabileceğini tartışmaktadır. Böylece çalışma, yalnızca bir kaynak aktarımı değil, Türkiye'de ekoturizm alanının gelişimine yönelik kuramsal ve uygulamalı bir öneri zemini olarak tasarlanmıştır.

1. Kitapta ekoturizmin hangi kuramsal temeller üzerinden ele alındığını ortaya koymak.
2. Eserin bölüm yapısını ve temel tartışma eksenlerini Türkçe akademik bir çerçevede değerlendirmek.
3. Ekoturizmin doğa, toplum, ekonomi, etik, politika ve yönetişim boyutlarının kitapta nasıl ilişkilendirildiğini incelemek.
4. Kitaptaki temel kavramların Türkçe karşılıklarını tutarlı bir terminolojiyle belirlemek.
5. Eserin Türkiye'de ekoturizm eğitimi, rehberlik uygulamaları, korunan alan yönetimi ve yerel kalkınma çalışmaları için nasıl kullanılabileceğini tartışmak.
6. Çeviri sürecinde anlam bütünlüğünü koruyarak tez düzeyinde akademik Türkçe kullanımına uygun bir metin ortaya koymak.

1.2. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, ekoturizm alanında uluslararası düzeyde kabul gören kapsamlı bir eserin Türkçeye kazandırılması ve betimleyici çeviri yaklaşımıyla analiz edilmesi bakımından önem taşımaktadır. Türkiye'de ekoturizm üzerine yapılan çalışmalar artmakla birlikte, bu çalışmaların bir bölümü destinasyon tanıtımı, yerel potansiyel belirleme ya da sınırlı uygulama örnekleriyle sınırlı kalmaktadır. Oysa ekoturizm, yalnızca destinasyon potansiyeli üzerinden değil; etik, yönetişim, çevresel taşıma kapasitesi, yerel halkın hakları, ziyaretçi eğitimi ve turizm ekonomisinin etkileri üzerinden de ele alınmalıdır.

Fennell'in eseri, bu geniş perspektifi sağlaması bakımından Türkçe literatürde önemli bir boşluğu doldurabilecek niteliktedir. Kitap, ekoturizm kavramını romantik bir doğa deneyimi olarak idealize etmek yerine onun çelişkili, tartışmalı ve kimi zaman sorunlu yönlerini de görünür kılmaktadır. Bu nedenle çalışma, ekoturizm alanında yapılacak lisansüstü araştırmalar, ders içerikleri, rehberlik eğitimleri ve politika tartışmaları için kaynak oluşturabilecek bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye'de ekoturizm potansiyelinin yüksek olmasına rağmen alanın sürdürülebilir biçimde yönetilmesi konusunda farklı sorunlar bulunmaktadır. Plansız ziyaretçi hareketliliği, yerel halkın karar süreçlerine yeterince katılamaması, doğal alanlarda taşıma kapasitesinin göz ardı edilmesi, rehberlik ve yorumlama hizmetlerinin yetersizliği, sertifikasyon sistemlerinin sınırlı kullanımı ve bazı alanlarda ekonomik faydanın yerel ölçekte kalmaması bu sorunlar arasında sayılabilir. Fennell'in eseri, söz konusu sorunları tartışmak için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de ekoturizm alanındaki akademik tartışmaların derinleşmesine katkı sağlayabilir. Dinç ve çalışma arkadaşlarının kuş gözlemciliği, dijital detoks, bibliyometrik inceleme ve kanyonların ekoturizm potansiyeli gibi konulardaki çalışmaları, Türkiye'de ekoturizmin hem tematik hem de mekânsal açıdan çeşitlenen bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Fennell'in kitabı ise bu çeşitliliği daha güçlü bir kuramsal zeminle ilişkilendirme olanağı sunmaktadır.

Çalışmanın önemi, çevirinin yalnızca kaynak metni hedef dile aktarma işleviyle sınırlı olmamasından da kaynaklanmaktadır. Betimleyici çeviri yaklaşımıyla yapılan bu inceleme, kavramların hedef dildeki karşılıklarını, metnin bilimsel işlevini, bölüm düzenini ve Türkiye

bağlamındaki kullanım olanaklarını birlikte değerlendirmektedir. Bu nedenle çalışma, çeviri bilimi ile turizm araştırmaları arasında disiplinler arası bir köprü kurmaktadır.

Ayrıca kitap, ekoturizmin ekonomik vaatlerini eleştirel bir gözle değerlendirdiği için Türkiye'de yerel kalkınma odaklı projelerde dikkat edilmesi gereken noktaları görünür kılmaktadır. Ekoturizmden beklenen faydaların gerçekleşebilmesi için yerel halkın ekonomik sürece katılması, gelir sızıntısının azaltılması, doğa koruma ilkelerinin uygulanması, rehberlerin nitelikli eğitim alması ve destinasyon yönetiminin çok paydaşlı biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Bu yönüyle çalışma hem akademik hem de uygulamalı katkı potansiyeline sahiptir.

Bu bağlamda araştırmanın önemi, üç temel noktada toplanabilir: Birincisi, ekoturizm alanında önemli bir uluslararası kaynağın Türkçeye kazandırılmasıdır. İkincisi, kitabın Türkiye'deki ekoturizm potansiyeliyle ilişkilendirilerek değerlendirilmesidir. Üçüncüsü ise ekoturizmin yalnızca ekonomik bir fırsat değil, etik, çevresel ve toplumsal sorumluluk gerektiren bir alan olduğunu vurgulamasıdır.

LİTERATÜR TARAMASI/TEORİK ÇERÇEVE (İKİNCİ BÖLÜM)

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve

Ekoturizm, akademik kaynaklarda çoğunlukla doğal alanlara yönelik, çevresel sorumluluk bilinci taşıyan ve yerel toplumlara fayda sağlamayı amaçlayan bir turizm biçimi olarak tanımlanmaktadır (Fennell, 2007; Honey, 2008). Ancak bu genel tanım, ekoturizmin bütün boyutlarını açıklamak için yeterli değildir (Fennell, 2007). Fennell'in eserinde ekoturizm, alternatif turizmle ilişkisi, doğa temelli turizmden ayrıldığı noktalar, macera turizmi ve vahşi yaşam turizmiyle kesişimleri, sürdürülebilir kalkınma bağlamındaki rolü ve etik sınırları bakımından ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır (Fennell, 2007).

Kitapta ekoturizm, yalnızca doğal kaynakları kullanan bir faaliyet alanı olarak değil, aynı zamanda doğal kaynakların nasıl algılandığı, yönetildiği ve ekonomik değere dönüştürüldüğü üzerinden değerlendirilir (Fennell, 2007). Bu bakış açısı, turizm araştırmalarında yaygın olan ekonomik merkezli yaklaşımın ötesine geçerek ekolojik bütünlük, yerel halkın katılımı, etik sorumluluk ve ziyaretçi eğitimi gibi unsurları merkeze almaktadır. (Fennell, 2007; Honey, 2008) Böylece ekoturizm, basit bir tatil türü olmaktan çok, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir kullanımıyla ilgili bir yönetim anlayışı hâline gelmektedir (Fennell, 2007; United Nations Environment Programme [UNEP] & World Tourism Organization [UNWTO], 2005).

Kuramsal çerçevenin önemli bir boyutu, ekoturizmin sürdürülebilir turizmle ilişkisi üzerine kuruludur (Fennell, 2007; UNEP & UNWTO, 2005). Kitapta ekoturizm ile sürdürülebilir turizm eş anlamlı kavramlar olarak kullanılmaz (Fennell, 2007). Ekoturizm, sürdürülebilirlik ilkelerini taşıması gereken fakat uygulamada bu ilkelerden sapabilen özel bir turizm biçimi olarak değerlendirilir (Fennell, 2007; Honey, 2008). Bu yaklaşım, çalışmanın analizinde de belirleyici bir eksen oluşturmaktadır çünkü ekoturizmin yalnızca adlandırma yoluyla sürdürülebilir sayılmayacağı, uygulamanın etik, çevresel ve toplumsal ölçütlerle sürekli olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Fennell, 2007; UNEP & UNWTO, 2005).

Fennell'in kuramsal yaklaşımında taşıma kapasitesi kavramı merkezi bir öneme sahiptir (Fennell, 2007; Manning, 2007). Taşıma kapasitesi, bir destinasyonun fiziksel olarak kaç ziyaretçiyi kaldırabileceğinden ibaret değildir. (Manning, 2007) Sosyal kabul düzeyi, yerel halkın turizme tepkisi, ekosistemin dayanıklılığı, ziyaretçi deneyiminin niteliği, altyapı

yeterliliği ve yönetim kapasitesi bu kavramın parçalarıdır (Fennell, 2007; Manning, 2007). Bu nedenle taşıma kapasitesi, ekoturizm planlamasında sayısal bir sınırdan çok, koruma ve kullanım dengesini belirleyen çok boyutlu bir planlama aracıdır (Fennell, 2007; Manning, 2007).

Ekosistem yönetimi ise doğal kaynakların tek tek unsurlar olarak değil, birbirleriyle bağlantılı canlı ve cansız bileşenlerden oluşan bütüncül bir sistem olarak ele alınmasını ifade eder (Fennell, 2007; UNEP & UNWTO, 2005). Fennell'in eseri, korunan alan yönetiminde yalnızca belirli türlerin ya da belirli alanların korunmasının yeterli olmadığını; habitat, su, toprak, yaban hayatı, ziyaretçi davranışı ve yerel kullanım biçimlerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Fennell, 2007). Türkiye'de milli parklar, tabiat parkları ve özel koruma alanları açısından bu yaklaşım son derece önemlidir (Fennell, 2007).

Çevresel etki değerlendirmesi, bir turizm yatırımının ya da ekoturizm faaliyetinin doğal çevre üzerinde yaratabileceği olası sonuçların önceden belirlenmesini, ölçülmesini ve yönetilmesini sağlayan süreçtir (Canteiro et al., 2018). Fennell'in tartıştığı çerçevede çevresel etki değerlendirmesi yalnızca büyük ölçekli tesisler için değil, küçük ölçekli görünen ekoturizm faaliyetleri için de gereklidir (Fennell, 2007; Canteiro et al., 2018). Ziyaretçi patikaları, kuş gözlem noktaları, kamp alanları, kano rotaları, mağara ziyaretleri ve yaban hayatı gözlem programları da yanlış planlandığında ciddi çevresel baskılar yaratabilir (Canteiro et al., 2018).

Gelir sızıntısı kavramı, turizmden elde edilen gelirin destinasyon dışına çıkmasını ve yerel ekonomide yeterince kalmamasını ifade eder (Fennell, 2007; Lacher & Nepal, 2010). Ekoturizm yerel halka fayda sağlama iddiasında olduğu için gelir sızıntısı bu alanın en kritik sorunlarından biridir (Fennell, 2007; Honey, 2008). Bir destinasyonda turist harcaması yüksek olsa bile konaklama işletmeleri, tur operatörleri, ulaşım firmaları ve tedarik zinciri yerel değilse ekonomik katkının önemli bölümü bölge dışına aktarılabilir (Lacher & Nepal, 2010). Bu nedenle Fennell'in ekonomik değerlendirmeleri, ekoturizmin gelir üretmesinden çok bu gelirin kimlere ve hangi mekanizmalarla dağıldığına dikkat çeker (Fennell, 2007; Lacher & Nepal, 2010).

Akreditasyon ve sertifikasyon kavramları, ekoturizm işletmelerinin ve rehberlik programlarının belirli kalite, etik, güvenlik ve sürdürülebilirlik ölçütlerine uygunluğunu göstermesi bakımından önemlidir (Black & Crabtree, 2007; Fennell, 2007). Sertifikasyon daha çok birey, işletme veya ürün düzeyinde yeterliliği ve uygunluğu belgelendirirken; akreditasyon

belirli bir programın, kurumun ya da sistemin önceden belirlenmiş standartları karşıladığını gösteren daha geniş bir değerlendirme sürecidir (Black & Crabtree, 2007). Fennell, bu sistemlerin kaliteyi artırma potansiyelini kabul etmekle birlikte, ölçütlerin yalnızca pazarlama aracına dönüşmesi hâlinde gerçek ekolojik ve toplumsal faydanın zayıflayabileceğini de vurgular (Fennell, 2007; Black & Crabtree, 2007).

Yorumlama kavramı, ekoturizm deneyiminin eğitsel boyutunu güçlendiren temel unsurlardan biridir (Fennell, 2007; Ham, 1992). Yorumlama, ziyaretçiye yalnızca bilgi vermek değil, doğal ve kültürel çevreyle anlamlı bir bağ kurmasını sağlamaktır (Ham, 1992). Bu yönüyle rehberler, alan yöneticileri ve tur operatörleri ziyaretçi davranışını etkileyebilen önemli aktörlerdir (Fennell, 2007; Ham, 1992). Ziyaretçinin gördüğü türü, peyzajı, yerel kültürü ya da koruma sorununu anlamlandırması, ekoturizmin yalnızca tüketilen bir deneyim değil, dönüştürücü bir öğrenme süreci olmasına katkı sağlar (Fennell, 2007; Ham, 1992).

Bu kavramların tamamı, Fennell'in eserinde ekoturizmin çok boyutlu bir yönetim alanı olarak ele alındığını göstermektedir (Fennell, 2007). Dolayısıyla kitabın Türkçeye aktarılması, yalnızca yabancı bir kaynağın çevrilmesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda Türkiye'de ekoturizm planlamasında ihtiyaç duyulan kavramsal araçların sistemli biçimde tartışmaya açılması anlamına gelmektedir (Fennell, 2007).

YÖNTEM (ÜÇÜNCÜ BÖLÜM)

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, betimleyici çeviri araştırması modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Betimleyici çeviri yaklaşımı, kaynak metnin yalnızca dilsel karşılıklarının aktarılmasını değil, aynı zamanda metnin işlevi, bağlamı, terimleri, kavramsal örgüsü ve hedef dildeki akademik kullanımı açısından değerlendirilmesini içerir. Bu doğrultuda çeviri sürecinde metnin başlık yapısı, paragraf düzeni, bölüm içi mantığı ve kavramsal sürekliliği korunmaya çalışılmıştır.

Eserin Türkçeye aktarımında tez düzeyinde akademik Türkçe kullanılmış; ancak kaynak metindeki anlam, kavramsal vurgu ve tartışma yönü değiştirilmemiştir. Çeviri sürecinde özellikle ekoturizm, sürdürülebilirlik, koruma, taşıma kapasitesi, yönetişim, etik, sertifikasyon, akreditasyon, yorumlama ve ekolodge gibi kavramlarda terminolojik tutarlılığa dikkat edilmiştir. Ayrıca İngilizce kaynak metindeki karmaşık cümle yapıları, Türkçenin akademik anlatımına uygun biçimde yeniden düzenlenmiştir.

3.2. Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini ekoturizm alanında yayımlanmış uluslararası akademik kitaplar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise David A. Fennell'in Ecotourism adlı eseridir. Eser, ekoturizmin kavramsal, tarihsel, çevresel, ekonomik, yönetsel ve etik boyutlarını bütüncül biçimde ele aldığı için amaçlı örneklem kapsamında değerlendirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada temel veri kaynağı, çevirisi yapılan kitaptır. Bunun yanında ekoturizm, sürdürülebilir turizm, korunan alan yönetimi, turizm etiği, çevresel yönetim ve turizm rehberliği alanlarında kullanılan kavramların Türkçe karşılıklarının belirlenmesinde ilgili akademik çalışmalardan, tez yazım kılavuzundan ve yazım kuralları dokümanından yararlanılmıştır.

3.4. Veri Analizi

Veri analizi sürecinde kitap bölümleri tematik olarak incelenmiş ve her bölümün ekoturizm araştırmalarına sunduğu temel katkılar belirlenmiştir. Analiz, betimleyici bir değerlendirme yaklaşımıyla yürütülmüş; kitap bölümleri sırasıyla içerik, kavramsal vurgu,

uygulama alanı ve Türkiye bağlamındaki önemi açısından değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda analizde dokuz ana bölüm, Québec Ekoturizm Bildirgesi eki, kaynakça yapısı dikkate alınmıştır.

BULGULAR (DÖRDÜNCÜ BÖLÜM)

4. ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çevirisi yapılan eser, David A. Fennell tarafından kaleme alınan Ecotourism adlı kitabın üçüncü baskısıdır (Fennell, 2008; Taylor & Francis, 2007). Routledge tarafından 2007 yılında yayımlanan bu baskı, ekoturizm literatürünün gelişiminde önemli bir yere sahiptir (Fennell, 2008; Taylor & Francis, 2007). Farklı bibliyografik kaynaklarda sayfa sayısı baskı ve format bilgilerine göre değişiklik göstermekle birlikte eser yaklaşık 284-302 sayfalık kapsamlı bir akademik kaynak olarak tanıtılmaktadır (Fennell, 2008; Google, 2007). Kitabın içeriği dokuz ana bölümden, Québec City Ekoturizm Bildirgesi ekinden, kaynakça ve dizin bölümlerinden oluşmaktadır (Fennell, 2008).

Eser, ekoturizmi doğa temelli seyahat biçimi olarak sınırlı bir alana hapsetmeyen; turizmin genel yapısı içerisindeki konumu, sürdürülebilir kalkınmayla ilişkisi, çevresel ve sosyal etkileri, korunan alanlarla bağlantısı, ekonomik ve politik yönleri, uygulama süreçleri ve etik temelleriyle birlikte değerlendiren kapsamlı bir akademik çalışmadır. Dokuz bölümlü yapı, ekoturizmin tek boyutlu değil, disiplinler arası ve çok katmanlı bir olgu olarak ele alındığını göstermektedir.

Kitapta kullanılan örnek olaylar, ekoturizmin farklı coğrafyalardaki uygulamalarını göstermesi bakımından önemlidir. Shetland'da doğal tarih seyahatleri, Montserrat örneği, Banff ve Yellowstone milli parkları, goril turizmi, Kakadu, Brezilya Amazonu, Antarktika ve Greylock Glen gibi örnekler, ekoturizmin hem fırsatlarını hem de risklerini görünür kılmaktadır. Bu örnekler, teorik tartışmaları somutlaştırarak okuyucunun kavramları uygulama düzeyinde anlamasına katkı sağlamaktadır.

Eserin belirgin özelliklerinden biri, ekoturizmi eleştirel bir bakışla değerlendirmesidir. Kitapta ekoturizm yalnızca olumlu sonuçlar doğuran bir turizm biçimi olarak sunulmaz; kitle turizmiyle yakınlaşma, pazarlama dilinde araçsallaştırılma, doğal kaynakların metalaştırılması, yerel halkın dışlanması ve etik ilkelerin ekonomik kaygılar karşısında zayıflaması gibi sorunlar da ayrıntılı biçimde tartışılır. Bu tutum, kitabı tanıtıcı bir metinden ziyade sorgulayıcı bir akademik çalışma hâline getirmektedir.

Kitabın genel yapısı, okuyucuyu basitten karmaşığa doğru ilerleyen bir düşünsel hatta taşımaktadır. İlk bölümlerde turizm ve ekoturizm kavramlarının temeli kurulmakta, daha sonra

etkiler, ekonomi, koruma, politika, uygulama ve etik boyutlar ele alınmakta, son bölümde ise ekoturizmin geleceğine ilişkin felsefi ve pratik değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu sıralama, ekoturizmi yalnızca uygulama alanı olarak değil, düşünsel arka planı olan bir araştırma konusu olarak görmeyi mümkün kılmaktadır.

Genel değerlendirme bakımından eser, Türkiye'de ekoturizm alanında çalışan araştırmacılar için güçlü bir başvuru kaynağıdır. Kitabın sunduğu kavramsal çerçeve, Türkiye'deki milli parklar, tabiat parkları, sulak alanlar, yaylalar, kırsal yerleşimler, kültürel peyzajlar ve doğa temelli turizm rotaları için geliştirilecek akademik ve uygulamalı çalışmalara aktarılabilir. Bununla birlikte kitabın bazı örneklerinin daha çok Kuzey Amerika, Avustralya ve belirli gelişmekte olan ülke deneyimleri üzerinden kurulması, Türkiye bağlamında tamamlayıcı yerel örneklerle desteklenmesini gerekli kılmaktadır.

4.1. Kitabın Bölüm Yapısı

Bölüm	Ana İçerik	Temel Katkı
1. Turizmin Doğası	Turizm kavramı, turistik çekicilikler, kitle turizmi, alternatif turizm ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi.	Ekoturizmin genel turizm sistemi içindeki yerini açıklayan kuramsal zemin oluşturur.
2. Ekoturizm ve Ekoturistler	Ekoturizmin kökenleri, tanımları, doğa temelli turizm, macera turizmi, vahşi yaşam turizmi ve ekoturist tipolojileri.	Ekoturizmin kavramsal sınırlarını ve turist profillerini belirginleştirir.
3. Sosyal ve Ekolojik Etkiler	Sosyal etkiler, ekolojik etkiler, taşıma kapasitesi, ziyaretçi yönetimi ve planlama çerçeveleri.	Ekoturizmin etkilerini ölçme ve yönetme gerekliliğini ortaya koyar.
4.Kalkınma,Ekonomi ve Pazarlama	Kalkınma kuramları, gelir sızıntısı, çarpan etkisi, park gelirleri, pazarlama ve yeni teknolojiler.	Ekoturizmin ekonomik vaatlerini ve sınırlılıklarını eleştirel biçimde tartışır.
5. Doğal Kaynaklar ve Koruma	Doğal kaynak kavramı, koruma düşüncesinin kökleri, parklar, ekosistem yönetimi, biyolojik çeşitlilik ve özel rezervler.	Ekoturizmin kaynak temeli ve koruma politikalarıyla ilişkisini açıklar.
6. Politika ve Yönetişim	Turizm politikası, ekoturizm politikaları, düzenleyici kontrol, piyasa düzenlemesi, sivil toplum ve işbirlikçi yönetim.	Ekoturizmin çok paydaşlı yönetim yapısını ve yönetişim gereksinimini gösterir.
7. Uygulamada Ekoturizm	Program planlama, profesyonellik, risk yönetimi, rehberlik, yorumlama, akreditasyon ve ekolodge tasarımı.	Ekoturizm hizmetlerinin sahada nasıl planlanması gerektiğini sistematikleştirir.
8. Etik Zorunluluk	İnsan doğası, karşılıklı özgecilik, etik kuramlar, etik kodlar, sorumlu turizm ve Antarktika örneği.	Ekoturizmin teknik değil aynı zamanda etik bir alan olduğunu vurgular.
9. Sonuç	Ekoturizmin geleceği, kitle turizmiyle ilişkisi, başarı ölçütleri, felsefi düşünme ve uygulama önerileri.	Ekoturizmin değer temelli bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunur.

4.2. Birinci Bölüm: Turizmin Doğası

Kitabın birinci bölümü, ekoturizmi anlamak için önce turizm olgusunun genel yapısını açıklama gerekliliğinden hareket eder. Bu bölümde turizm, yalnızca seyahat hareketliliği olarak değil; çekicilikler, deneyimler, destinasyonlar, ekonomik ilişkiler ve sürdürülebilirlik tartışmalarıyla birlikte ele alınmaktadır. Böylece ekoturizm, turizm sisteminden kopuk özel bir alan olarak değil, turizmin genel dönüşüm süreci içinde konumlandırılmaktadır.

Bölümde kitle turizmi ile alternatif turizm arasındaki farklar dikkat çekici biçimde işlenir. Kitle turizmi yoğun katılım, standartlaşma, yüksek altyapı kullanımı ve ekonomik büyüme odaklı yapısıyla tanımlanırken; alternatif turizm daha küçük ölçekli, yerel değerlere duyarlı ve çevresel etkileri azaltmayı hedefleyen bir yaklaşım olarak sunulur. Ekoturizm bu tartışmada alternatif turizmin önemli bir uzantısı olarak değerlendirilir.

Bu bölümün araştırma açısından önemi, ekoturizmin doğrudan tanımına geçmeden önce kavramın ortaya çıktığı turizm bağlamını ortaya koymasıdır. Böylece okuyucu, ekoturizmin neden gerekli hâle geldiğini, hangi turizm sorunlarına cevap üretmeye çalıştığını ve sürdürülebilir kalkınma düşüncesiyle nasıl ilişkilendiğini daha açık biçimde kavramaktadır.

Birinci bölüm, Türkiye açısından da değerlendirilebilir. Türkiye'de turizm uzun süre büyük ölçüde deniz, kum ve güneş üçlüsüyle özdeşleşmiş, buna bağlı olarak kıyı bölgelerinde yoğunlaşan bir turizm yapısı gelişmiştir. Fennell'in kitle turizmi ve alternatif turizm karşılaştırması, Türkiye'de turizmin coğrafi ve tematik çeşitlendirilmesi açısından okunabilir. Ekoturizm, bu çeşitlendirme içerisinde doğal ve kültürel kaynakların daha dengeli kullanılmasına katkı sağlayabilecek bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte bölüm, ekoturizmin kitle turizmine basit bir alternatif olarak sunulmasının yeterli olmadığını da hissettirir. Alternatif bir turizm biçimi olmak, otomatik olarak sürdürülebilir olmak anlamına gelmez. Bu nedenle ekoturizmin kitle turizmine karşı konumlandırılması, ancak koruma, eğitim, yerel fayda ve düşük etki ilkeleriyle desteklendiğinde anlam kazanır.

4.3. İkinci Bölüm: Ekoturizm ve Ekoturistler

İkinci bölüm, kitabın kavramsal merkezini oluşturmaktadır. Bu bölümde ekoturizmin kökenleri, tanımları, doğa temelli turizmle ilişkisi, macera turizmi, kültür turizmi ve vahşi yaşam turizmiyle kesişen yönleri ayrıntılı biçimde incelenmektedir. Yazar, ekoturizm

kavramının çok sayıda tanıma sahip olmasını bir zayıflık olarak görmekle birlikte, bu çeşitliliğin kavramın farklı disiplinlerce ele alınmasından kaynaklandığını da göstermektedir.

Bölümün önemli katkılarından biri, ekoturist tipolojilerini ele almasıdır. Ekoturistlerin yalnızca doğaya ilgi duyan kişiler olmadığı; motivasyon, deneyim beklentisi, çevresel duyarlılık, fiziksel zorluklara katlanma isteği ve öğrenme eğilimi bakımından farklı profillere ayrılabileceği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, ekoturizm pazarının homojen kabul edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Eserde ekoturizmin doğa temelli turizmden ayrıldığı nokta özellikle önemlidir. Her doğa gezisinin ekoturizm olmadığı; ekoturizmin koruma, eğitim, yerel fayda ve etik sorumluluk gibi ilkelerle desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu ayrım, Türkiye'de ekoturizm kavramının doğru kullanılabilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Türkiye'de doğa yürüyüşü, kamp, karavan, yayla gezisi, kuş gözlemciliği, kanyon yürüyüşü ve mağara ziyaretleri çoğu zaman ekoturizm başlığı altında değerlendirilmektedir. Ancak Fennell'in yaklaşımı, bu etkinliklerin ekoturizm sayılabilmesi için ziyaretçiye çevresel eğitim sunulması, yerel halka katkı sağlaması, doğal alan üzerinde minimum etki bırakması ve koruma hedefleriyle ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

İkinci bölüm, ekoturist kavramını da eleştirel biçimde düşünmeyi sağlar. Ekoturist, yalnızca doğayı seven ya da doğada vakit geçirmek isteyen kişi değildir. Ekoturist, ziyaret ettiği alanın hassasiyetini anlayan, tüketici konumunu sorgulayan, yerel kültüre saygı gösteren ve deneyiminin çevresel sonuçlarını dikkate alan birey olarak görülmelidir. Bu nedenle bölüm, ekoturizm rehberliği eğitiminde ziyaretçi profillerini anlamak için önemli bir temel sunmaktadır.

4.4. Üçüncü Bölüm: Turizmin Sosyal ve Ekolojik Etkileri

Üçüncü bölümde turizmin sosyal ve ekolojik etkileri kapsamlı biçimde tartışılmaktadır. Kitapta sosyal etkiler; yerel halkın yaşam biçimleri, kültürel değerleri, ekonomik beklentileri ve turizme karşı tutumları üzerinden değerlendirilirken, ekolojik etkiler doğal çevrenin fiziksel yapısı, türler, habitatlar, toprak, su ve peyzaj üzerindeki baskılarla ilişkilendirilmektedir.

Bölümde taşıma kapasitesi kavramı merkezi bir yer tutmaktadır. Taşıma kapasitesi yalnızca fiziksel ziyaretçi sayısı olarak değil, sosyal kabul, ekolojik dayanıklılık, ziyaretçi memnuniyeti ve yönetim kapasitesi ile ele alınır. Bu yaklaşım, ekoturizm alanlarının

planlanmasında yalnızca ziyaretçi sayısının değil, ziyaretçi davranışlarının ve alanın hassasiyet düzeyinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Ziyaretçi yönetimi teknikleri, yumuşak ve sert yönetim yaklaşımları, bilgilendirme, eğitim, zonlama ve kullanım sınırlamaları bu bölümün öne çıkan unsurlarıdır. Bu çerçeve, Türkiye'de milli parklar, tabiat parkları, yaylalar ve kırsal destinasyonlarda ekoturizm planlaması yapılırken kullanılabilecek önemli ilkeler sunmaktadır.

Bölümün güçlü yönlerinden biri, turizmin etkilerini yalnızca çevresel boyutla sınırlamamasıdır. Yerel halkın turizme bakışı, turizmden elde edilen faydanın adil dağılımı, kültürel değerlerin pazarlama nesnesine dönüşmesi ve turizm baskısının günlük yaşam üzerindeki etkileri de sosyal etki analizinin parçası olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle kitap, ekoturizmin toplumdan bağımsız düşünülemeyeceğini göstermektedir.

Türkiye'de özellikle hassas doğal alanlarda ziyaretçi yoğunluğunun artması, günübirlik kullanım baskısı, çöp, patika erozyonu, gürültü, kaçak yapılaşma ve yaban hayatının rahatsız edilmesi gibi sorunlar ekoturizm planlamasında dikkate alınmalıdır. Fennell'in bu bölümde sunduğu etki değerlendirme yaklaşımı, bu sorunlara karşı önleyici planlama ve izleme mekanizmalarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

4.5. Dördüncü Bölüm: Kalkınma, Ekonomi ve Pazarlama

Dördüncü bölüm, ekoturizmin ekonomik boyutuna odaklanmaktadır. Ancak yazar, ekoturizmi yalnızca ekonomik gelir sağlayan bir araç olarak ele almak yerine kalkınma kuramları, gelir dağılımı, sızıntı, çarpan etkisi, park gelirleri, özel sektör yatırımları ve pazarlama stratejileri bağlamında eleştirel biçimde tartışmaktadır.

Bu bölümde gelir sızıntısı kavramı özellikle önemlidir. Ekoturizm projeleri çoğu zaman yerel kalkınma aracı olarak sunulsa da turizm gelirinin ne kadarının yerelde kaldığı belirleyici bir sorudur. Konaklama, ulaşım, rehberlik, yiyecek-içecek, hediyelik eşya ve tur operasyonları yerel aktörler tarafından yürütülmediğinde ekoturizm gelirlerinin önemli bölümü destinasyon dışına çıkabilir.

Bölümde parkların gelir üretme kapasitesi ve doğal alanların ekonomik değeri de tartışılmaktadır. Bu tartışma, doğal kaynakların yalnızca ekonomik değer üzerinden anlamlandırılmasının sakıncalarını da gösterir. Fennell, ekoturizmin ekonomik yönünü kabul

eder; ancak ekonomik kazancın koruma, etik sorumluluk ve yerel fayda ilkelerinin önüne geçmemesi gerektiğini vurgular.

Pazarlama başlığı altında ekoturizmin tanıtım dili de sorgulanmaktadır. Ekoturizm, pazarlama açısından çekici bir kavram hâline geldiğinde, bazı işletmeler doğaya duyarlılık iddiasını gerçek uygulamalarla desteklemeden kullanabilmektedir. Bu durum, ekoturizmin anlamının zayıflamasına ve kavramın ticari bir etikete dönüşmesine yol açabilir.

Türkiye bağlamında bu bölüm, yerel destinasyonların pazarlanmasında dikkat edilmesi gereken ilkeleri ortaya koymaktadır. Ekoturizm destinasyonları yalnızca manzara, doğal güzellik ya da macera potansiyeli üzerinden tanıtılmamalı; taşıma kapasitesi, yerel halkın katılımı, çevresel izleme, rehberlik niteliği ve gelir dağılımı gibi unsurlar da pazarlama stratejisinin parçası hâline getirilmelidir.

4.6. Beşinci Bölüm: Doğal Kaynaklar, Korunan Alanlar ve Koruma

Beşinci bölüm, ekoturizmin kaynak temelini oluşturan doğal alanlar, korunan bölgeler ve koruma düşüncesi üzerine kuruludur. Bölümde doğal kaynakların insanlık tarihi boyunca nasıl algılandığı, kullanım ve koruma arasındaki gerilim, parkların ortaya çıkışı, biyolojik çeşitliliğin korunması ve özel rezervlerin rolü ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır.

Fennell'in bu bölümdeki yaklaşımı, doğal kaynakları yalnızca turistik çekicilik olarak görmez. Doğal kaynaklar, ekolojik işleyişin, toplumsal yaşamın ve kültürel anlamların parçasıdır. Bu nedenle ekoturizm, kaynakları tüketerek değil, kaynakların uzun vadeli varlığını güvence altına alarak yürütülmelidir.

Bölümde korunan alanlar önemli bir yer tutar. Milli parklar, biyosfer rezervleri, özel koruma alanları ve özel rezervler, ekoturizm açısından hem fırsat hem de sorumluluk alanlarıdır. Bu alanlar turist çekebilir; ancak plansız kullanım, yoğun ziyaretçi baskısı ve yetersiz yönetim doğal değerleri tehdit edebilir. Dolayısıyla korunan alanlarda ekoturizm ancak etkili yönetim, izleme ve yerel katılım ile sürdürülebilir olabilir.

Biyolojik çeşitlilik, bölümün en önemli kavramlarından biridir. Ekoturizmin biyolojik çeşitliliği korumaya katkı sağlaması beklenir; fakat bu katkı kendiliğinden oluşmaz. Turizm gelirlerinin koruma faaliyetlerine aktarılması, rehberlerin ziyaretçi davranışlarını yönlendirmesi, hassas türlerin yaşam alanlarının korunması ve yerel halkın koruma sürecinden fayda sağlaması gerekir.

Türkiye açısından bu bölüm, milli parklar ve tabiat parklarının ekoturizm amaçlı kullanımında önemli uyarılar içermektedir. Doğal alanların tanıtımı yapılırken yalnızca ziyaretçi çekme hedefi değil, alanın ekolojik sınırları, yaban hayatı üzerindeki etkiler, habitat bütünlüğü ve yerel kullanım biçimleri de dikkate alınmalıdır.

4.7. Altıncı Bölüm: Politika ve Yönetişim

Altıncı bölüm, ekoturizmin yönetim ve politika boyutunu ele almaktadır. Fennell, ekoturizmin başarılı olabilmesi için yalnızca iyi niyetli işletmelere ya da çevreye duyarlı turistlere güvenilemeyeceğini, bu alanın politika, mevzuat, çok paydaşlı yönetişim ve kurumsal iş birliğiyle desteklenmesi gerektiğini vurgular.

Bölümde turizm politikası, ekoturizm politikası, düzenleyici kontrol, piyasa düzenlemesi, sivil toplum, öz düzenleme, işbirlikçi yönetim ve uyarlanabilir ortak yönetim gibi modeller incelenmektedir. Bu modeller, ekoturizmde karar süreçlerinin yalnızca merkezi otorite tarafından değil, yerel halk, işletmeler, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve ziyaretçiler gibi farklı aktörlerin katılımıyla yürütülmesi gerektiğini göstermektedir.

Sosyal sermaye ve iş birliği kavramları bu bölümün temel kavramları arasındadır. Ekoturizm destinasyonlarında paydaşlar arasında güven, ortak amaç ve karşılıklı sorumluluk gelişmediğinde planlama süreçleri zayıflamakta, yerel fayda sınırlı kalmakta ve doğal alanlar üzerindeki baskı artmaktadır. Bu nedenle yönetişim, yalnızca idari bir kavram değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin niteliğiyle ilgili bir süreçtir.

Bölümde yerli halkların ve yerel toplulukların ekoturizmdeki konumu da önemle ele alınır. Yerel toplulukların yalnızca hizmet sunan ya da turistik gösterinin parçası olan aktörler olarak görülmesi, ekoturizmin etik temeliyle çelişir. Karar alma süreçlerine katılım, gelirden adil pay alma, kültürel temsil hakkı ve kaynaklar üzerinde söz sahibi olma, ekoturizm politikalarının merkezinde yer almalıdır.

Türkiye bağlamında bu bölüm, merkezi ve yerel yönetimlerin, üniversitelerin, meslek örgütlerinin, rehberlerin, kooperatiflerin ve yerel halkın birlikte hareket etmesi gerektiğini göstermektedir. Ekoturizm politikaları yalnızca tanıtım kampanyalarıyla sınırlı kalmamalı; alan yönetimi, ziyaretçi izleme, eğitim, sertifikasyon ve yerel ekonomik örgütlenme ile desteklenmelidir.

4.8. Yedinci Bölüm: Uygulamada Ekoturizm

Yedinci bölüm, ekoturizmin sahadaki uygulama boyutunu ele almaktadır. Program planlama, profesyonellik, ihtiyaç analizi, kaynak envanteri, risk yönetimi, program uygulaması, değerlendirme, rehberlik, yorumlama, akreditasyon ve ekolodge tasarımı bu bölümün başlıca konularıdır. Bu yönüyle bölüm, ekoturizmi soyut bir kavram olmaktan çıkararak uygulanabilir bir planlama süreci olarak ele almaktadır.

Program planlama yaklaşımı, bölümün en dikkat çekici katkılarından biridir. Ekoturizm programlarının yalnızca tur rotası belirlemekten ibaret olmadığı; katılımcı ihtiyaçlarının, alanın doğal ve kültürel kaynaklarının, risklerin, lojistiğin, rehberlik kapasitesinin ve değerlendirme süreçlerinin birlikte planlanması gerektiği vurgulanır. Bu yaklaşım, ekoturizm hizmetlerinin profesyonel bir çerçevede sunulması için gereklidir.

Risk yönetimi, özellikle doğa temelli faaliyetlerde büyük önem taşır. Yürüyüş, kano, rafting, mağara gezisi, yaban hayatı gözlemi ve uzak alan ziyaretleri gibi etkinliklerde katılımcı güvenliği, hava koşulları, sağlık riskleri, ekipman, ulaşım ve acil durum planları göz ardı edilmemelidir. Fennell, risk yönetimini yalnızca hukuki sorumluluk açısından değil, etik hizmet sunumunun bir parçası olarak ele almaktadır.

Yorumlama, bu bölümde ekoturizm deneyiminin eğitsel niteliğini güçlendiren temel araçlardan biri olarak ele alınır. İyi bir yorumlama faaliyeti, ziyaretçiye yalnızca bilgi aktarmakla kalmaz; ziyaretçinin gördüğü çevreyi anlamasını, koruma sorunlarıyla ilişki kurmasını ve davranışlarını dönüştürmesini sağlar. Bu nedenle rehberler ekoturizmin en önemli aktörleri arasında yer alır.

Akreditasyon ve sertifikasyon tartışmaları da bu bölümde uygulama düzeyinde ele alınır. Kalite standartları, güvenlik ölçütleri, çevresel performans, rehber yeterliliği ve işletme sorumluluğu bu sistemlerin temel bileşenleridir. Ancak Fennell, bu sistemlerin yalnızca pazarlama aracına dönüşmesi hâlinde ekoturizmin özünü zayıflatabileceğine dikkat çeker.

Ekolodge tasarımı ise ekoturizmin konaklama boyutunu sürdürülebilirlik açısından değerlendirmektedir. Enerji kullanımı, su yönetimi, atık azaltımı, yerel malzeme kullanımı, mimari uyum, doğal peyzajla bütünleşme ve yerel istihdam bu yaklaşımın temel unsurlarıdır. Türkiye'de kırsal konaklama, bungalov, yayla evi ve doğa konaklaması gibi uygulamalar bu çerçevede yeniden değerlendirilebilir.

4.9. Sekizinci Bölüm: Etik Zorunluluk

Sekizinci bölüm, kitabın felsefi açıdan en güçlü bölümlerinden biridir. Fennell, ekoturizmin yalnızca teknik planlama ve ekonomik yönetim meselesi olmadığını; insan davranışı, sorumluluk, ahlak, özgecilik, çıkar ilişkileri ve etik karar verme süreçleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır.

Bölümde insan doğası, karşılıklı özgecilik, etik kuramlar, deontoloji, teleoloji, varoluşçuluk, etik kodlar ve sorumlu turizm gibi kavramlar üzerinden ekoturizmin ahlaki temeli tartışılır. Bu yaklaşım, ekoturizmin çevreye duyarlı bir marka ya da pazar segmenti olmanın ötesinde, insanın doğa ve toplum karşısındaki sorumluluğunu sorgulayan bir alan olduğunu göstermektedir.

Etik kodlar, bölümde önemli bir tartışma alanıdır. Ziyaretçilerin, işletmelerin, rehberlerin ve yöneticilerin uyması beklenen davranış ilkeleri, ekoturizmde olumsuz etkileri azaltmak için kullanılabilir. Ancak yazar, etik kodların yalnızca kâğıt üzerinde kalması hâlinde etkili olmayacağını; bu kodların eğitim, denetim, yerel katılım ve içselleştirilmiş sorumlulukla desteklenmesi gerektiğini vurgular.

Antarktika örneği, etik tartışmayı somutlaştıran önemli bir örnek olaydır. Bu örnek, insanın dünyanın en hassas alanlarına bile turistik amaçlarla gitme isteğini, bilimsel çalışma, koruma, ziyaret hakkı ve çevresel riskler arasındaki gerilim üzerinden tartışmaktadır. Böylece ekoturizmin sınırları, yalnızca yapılabilirlik değil, yapılmasının doğru olup olmadığı sorusuyla değerlendirilir.

Türkiye açısından bu bölüm, ekoturizm uygulamalarında etik eğitimin güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Rehberler, işletmeler, yerel yöneticiler ve ziyaretçiler için yalnızca teknik bilgi yeterli değildir. Doğal ve kültürel kaynaklara saygı, yerel halkın mahremiyeti, yaban hayatının rahatsız edilmemesi, atık üretiminin azaltılması ve adil ekonomik paylaşım etik ilkelerle desteklenmelidir.

4.10. Dokuzuncu Bölüm: Sonuç ve Tüm Bölümlerin Değerlendirilmesi

Dokuzuncu bölüm, kitabın genel değerlendirme ve felsefi sonuç bölümüdür. Fennell bu bölümde ekoturizmin geleceğini, kitle turizmiyle ilişkisini, başarı ölçütlerini, ekonomik kazanç odaklı yaklaşımın sınırlarını ve değer temelli düşünmenin önemini tartışmaktadır. Bölüm, kitabın önceki kısımlarında ele alınan kavramları bir araya getirerek ekoturizmin yalnızca

turizm sektörü içinde değil, daha geniş bir insan-doğa ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

Bu bölümde en önemli tartışmalardan biri, ekoturizmde başarının nasıl ölçüleceğidir. Eğer başarı yalnızca ziyaretçi sayısı, gelir miktarı ya da pazar büyüklüğü üzerinden tanımlanırsa ekoturizm, kitle turizminin farklı bir adı hâline gelebilir. Oysa Fennell'e göre ekoturizmde başarı, sosyal ve ekolojik uyum, yerel halkın güçlenmesi, doğal kaynakların korunması, ziyaretçi farkındalığının artması ve etik sorumluluğun yerleşmesiyle ölçülmelidir.

Dokuzuncu bölüm, önceki sekiz bölümün ortak mesajını da özetlemektedir. Birinci bölüm ekoturizmin turizm sistemi içindeki konumunu, ikinci bölüm kavramsal sınırlarını, üçüncü bölüm etkilerini, dördüncü bölüm ekonomik ve pazarlama boyutunu, beşinci bölüm kaynak ve koruma temelini, altıncı bölüm politika ve yönetişim yapısını, yedinci bölüm uygulama araçlarını, sekizinci bölüm ise etik zorunluluğunu ortaya koymuştur. Son bölüm ise bütün bu unsurların değer temelli bir yaklaşımla birleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Kitabın tüm bölümleri birlikte değerlendirildiğinde, Fennell'in ekoturizmi iyimser fakat eleştirel bir çerçevede ele aldığı görülür. Yazar, ekoturizmin potansiyelini reddetmez; ancak bu potansiyelin kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini açık biçimde gösterir. Ekoturizmin başarılı olabilmesi için doğru tanımlanması, iyi planlanması, ekonomik çıkarların sınırlandırılması, yerel halkın sürece katılması, doğal alanların bilimsel olarak izlenmesi, rehberlerin profesyonelleşmesi ve etik ilkelerin uygulamaya yansıması gerekir.

Türkiye açısından dokuzuncu bölüm, ekoturizmde aceleci büyüme yerine nitelikli gelişmenin önemini vurgulamaktadır. Doğal alanların hızlı biçimde turizme açılması, kısa vadede ekonomik gelir sağlayabilir; ancak uzun vadede kaynakların tahrip olması, yerel halkın sürecin dışına itilmesi ve ziyaretçi deneyiminin sıradanlaşması gibi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle Türkiye'de ekoturizm, nicelikten çok nitelik, tanıtımdan çok yönetim, tüketimden çok koruma ekseninde ele alınmalıdır.

Sonuç bölümü, kitabın genel ruhunu yansıtan önemli bir mesajla tamamlanır: Ekoturizm, adında doğa ve çevre duyarlılığı taşıdığı için otomatik olarak iyi ya da sürdürülebilir değildir. Onu anlamlı kılan, uygulamada ne kadar etik, katılımcı, korumacı ve adil olduğudur. Bu nedenle kitap, Türkiye'de ekoturizm çalışmalarına yalnızca bilgi değil, aynı zamanda eleştirel bir bakış açısı da kazandırmaktadır.

4.11. Temel Kavramların Çeviri ve Terminoloji Açısından Değerlendirilmesi

Çeviri çalışmasının en önemli boyutlarından biri, kaynak metinde yer alan temel kavramların hedef dilde karşılığını tutarlı biçimde kurmaktır. Ekoturizm gibi disiplinler arası bir alanda kavramlar yalnızca sözlük anlamlarıyla değil, ait oldukları kuramsal bağlamla birlikte değerlendirilmelidir. Bu nedenle çalışmada terimlerin Türkçeye aktarımında anlam, kullanım sıklığı, akademik yerleşiklik ve bağlam uyumu birlikte dikkate alınmıştır.

Ecotourism kavramı Türkçede ekoturizm olarak yerleşmiş durumdadır. Bununla birlikte kavramın yalnızca doğa gezisi anlamında kullanılmaması için çeviri boyunca ekoturizmin koruma, eğitim, yerel fayda ve etik sorumluluk boyutları vurgulanmıştır. Böylece terim, dar bir etkinlik adından ziyade bütüncül bir turizm yaklaşımı olarak korunmuştur.

Sustainable development ve sustainable tourism kavramları sırasıyla sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir turizm olarak aktarılmıştır. Ancak metinde sürdürülebilirlik kavramının yalnızca çevre koruma anlamına indirgenmemesine dikkat edilmiştir. Fennell'in yaklaşımında sürdürülebilirlik, ekolojik devamlılık, toplumsal adalet, ekonomik denge ve gelecek kuşaklara karşı sorumlulukla birlikte düşünülmektedir.

Carrying capacity kavramı taşıma kapasitesi olarak çevrilmiştir. Bu kavram bazı metinlerde yalnızca fiziksel kapasite şeklinde anlaşılabilmektedir. Oysa kitapta taşıma kapasitesi sosyal, ekolojik, psikolojik ve yönetsel boyutları olan çok katmanlı bir kavramdır. Bu nedenle analizde taşıma kapasitesinin yalnızca ziyaretçi sayısı değil, ziyaretçi davranışı ve alanın hassasiyetiyle ilişkili olduğu özellikle açıklanmıştır.

Interpretation kavramı yorumlama olarak karşılanmıştır. Türkçede yorumlama kelimesi zaman zaman öznel değerlendirme anlamıyla sınırlı anlaşılabilmektedir. Ancak ekoturizm bağlamında yorumlama, rehberlik ve ziyaretçi eğitimi içinde kullanılan, doğal ve kültürel kaynakların anlamını ziyaretçiye aktaran profesyonel bir iletişim sürecidir. Bu nedenle kavram, yalnızca açıklama değil, anlam kurma ve farkındalık oluşturma işleviyle değerlendirilmiştir.

Governance kavramı yönetişim olarak aktarılmıştır. Yönetim terimi hiyerarşik ve tek merkezli bir karar sürecini çağrıştırabilirken, yönetişim kavramı çok paydaşlı, katılımcı ve etkileşimli karar süreçlerini ifade eder. Fennell'in altıncı bölümde tartıştığı modeller, ekoturizmde yalnızca devletin değil, yerel halkın, işletmelerin, sivil toplumun ve akademik kurumların birlikte rol alması gerektiğini göstermektedir.

Leakage kavramı gelir sızıntısı olarak çevrilmiştir. Bu kavram, turizm gelirlerinin destinasyon dışına çıkmasını ifade ettiği için Türkiye'de yerel kalkınma tartışmaları açısından oldukça önemlidir. Çeviri ve analizde bu kavram, ekoturizmin yerel halka fayda sağlama iddiasının ekonomik olarak nasıl sınanabileceğini gösteren temel ölçütlerden biri olarak değerlendirilmiştir.

Accreditation ve certification kavramları sırasıyla akreditasyon ve sertifikasyon olarak kullanılmıştır. Bu iki kavram çoğu zaman birbirinin yerine kullanılabilmektedir; ancak analizde aralarındaki fark korunmuştur. Sertifikasyon birey, işletme, ürün ya da hizmetin belirli ölçütleri karşıladığını gösterirken; akreditasyon daha çok program, kurum ya da sistem düzeyinde tanınma ve yetkilendirme anlamı taşır.

Code of ethics kavramı etik kodlar veya etik ilkeler olarak aktarılmıştır. Bu kavram, turizmde davranışların yalnızca mevzuatla değil, mesleki ve ahlaki sorumluluklarla da düzenlenmesi gerektiğini gösterir. Fennell'in eserinde etik kodlar, turist, rehber, işletme ve yönetici davranışlarını şekillendirebilecek bir araç olarak ele alınmaktadır.

Social capital kavramı sosyal sermaye olarak çevrilmiştir. Bu kavram, topluluk içindeki güven, iş birliği, karşılıklı sorumluluk ve ortak hareket edebilme kapasitesini ifade eder. Ekoturizmde sosyal sermaye, yerel halkın projeye katılımını, aktörler arası iş birliğini ve uzun vadeli sürdürülebilirliği etkileyen önemli bir faktördür.

Adaptive co-management kavramı uyarlanabilir ortak yönetim olarak aktarılmıştır. Kavram, değişen çevresel ve toplumsal koşullara göre kararların yeniden gözden geçirilmesini, öğrenmeye açık yönetim süreçlerinin kurulmasını ve farklı paydaşların sorumluluk paylaşmasını ifade eder. Türkiye'de özellikle hassas doğal alanlarda bu yaklaşımın benimsenmesi, katı ve tek yönlü planlama anlayışının eksiklerini giderebilir.

Ecolodge kavramı, ekolojik duyarlılığa sahip konaklama birimlerini ifade ettiği için metinde ekolodge olarak korunmuş, gerektiği yerlerde ekolojik konaklama yapısı anlamıyla açıklanmıştır. Bu kavramın yalnızca ahşap görünümlü ya da doğa içinde yer alan tesislerle karıştırılmaması gerekir. Ekolodge, enerji, su, atık, mimari uyum, yerel istihdam ve çevresel eğitim açısından sürdürülebilirlik ilkelerini taşımalıdır.

Çeviri sürecinde bazı kavramların Türkçede doğrudan karşılığı bulunmadığı için açıklayıcı çeviri tercih edilmiştir. Özellikle hard path ve soft path ecotourism gibi kavramlarda

yalnızca sözcük karşılığı kullanmak yeterli olmadığından, sert ve yumuşak ekoturizm eğilimleri bağlama uygun biçimde açıklanmıştır. Bu tür kavramlar, ekoturist profillerinin ve deneyim biçimlerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Bu değerlendirmede terminoloji açısından en temel ilke, kaynak metnin anlamını korurken hedef dilde akademik açıklık sağlamaktır. Çeviri metninde terimlerin tutarlı kullanılması, okuyucunun kitabın dokuz bölümü boyunca kavramsal devamlılığı izlemesini kolaylaştırmaktadır. Bu yönüyle çalışma, ekoturizm alanında Türkçe terim kullanımına katkı sunabilecek bir örnek niteliği taşımaktadır.

4.12. Eserin Akademik ve Uygulamalı Katkılarının Toplu Değerlendirilmesi

Eserin akademik katkısı, ekoturizmi farklı disiplinlerin kavramlarıyla birlikte değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Coğrafya, çevre çalışmaları, ekonomi, işletme, etik, sosyoloji, biyoloji ve turizm planlaması kitapta birbirinden kopuk alanlar olarak değil, ekoturizmin anlaşılmasını sağlayan tamamlayıcı bakış açıları olarak yer almaktadır. Bu yapı, ekoturizm araştırmalarının tek disiplinle sınırlı kalamayacağını göstermektedir.

Kitap, ekoturizmde tanım tartışmalarını yalnızca kavramsal bir ayrıntı olarak görmez. Tanımların politika, planlama ve uygulama üzerinde doğrudan etkisi olduğunu ortaya koyar. Eğer ekoturizm yalnızca doğada yapılan herhangi bir turistik etkinlik olarak tanımlanırsa, koruma ve yerel fayda ilkeleri zayıflar. Bu nedenle doğru tanım, doğru politika ve doğru uygulama için başlangıç noktasıdır.

Eserin uygulamalı katkısı, özellikle program planlama, rehberlik, yorumlama, risk yönetimi ve sürdürülebilir tesis tasarımı gibi başlıklarda belirginleşmektedir. Bu konular, ekoturizmin sahada nasıl uygulanacağına dair somut ilkeler sunar. Böylece kitap yalnızca teorik bir kaynak değil, işletmeler, rehberler ve alan yöneticileri için de yol gösterici bir metin hâline gelir.

Kitabın özelliklerinden biri, ekoturizmin kendi içindeki çelişkileri açık biçimde tartışmasıdır. Ekoturizm bir yandan doğayı koruma iddiası taşırken, diğer yandan uzak destinasyonlara seyahat, tüketim, pazarlama ve kaynak kullanımı yoluyla çevresel baskı üretebilir. Fennell bu çelişkiyi gizlemez; aksine ekoturizmin inandırıcılığının bu çelişkilerle yüzleşmesine bağlı olduğunu savunur.

Bu yönüyle eser, Türkiye'de ekoturizm projelerinin değerlendirilmesinde eleştirel bir kontrol listesi işlevi görebilir. Bir projenin ekoturizm olarak adlandırılması için doğal alanda gerçekleşmesi yeterli değildir. Proje; yerel halka ekonomik ve sosyal fayda sağlamalı, doğal çevreye düşük etki bırakmalı, ziyaretçi eğitimini içermeli, etik ilkelerle yürütülmeli ve uzun vadeli koruma hedefleriyle ilişkilendirilmelidir.

Eser ayrıca akademik yazım açısından da örnek bir yapı sunmaktadır. Kavramsal tartışmalar, örnek olaylar, bölüm içi alt başlıklar ve sonuç soruları okuyucunun konuyu aşamalı biçimde kavramasını sağlar. Bu nedenle kitabın Türkçeye çevrilmesi, yalnızca içerik aktarımı değil, aynı zamanda ekoturizm alanında akademik metin kurma biçiminin de tanıtılması anlamına gelmektedir.

Kitabın Türkiye'deki uygulamalara katkısı, özellikle doğa temelli turizmde kalite ve etik standartların güçlendirilmesi noktasında öne çıkmaktadır. Türkiye'de birçok doğal alan turizme açılırken alan yönetimi, yorumlama, rehberlik ve izleme süreçleri yeterince kurumsallaşmamış olabilir. Fennell'in eseri, bu eksikliklerin giderilmesi için sistematik bir düşünme çerçevesi sunmaktadır.

Bu özellikleri değerlendirildiğinde eser, ekoturizmi yalnızca ekonomik fırsat olarak gören yaklaşımı dönüştürmeye adaydır. Kitabın temel mesajı, ekoturizmin gerçek değerinin daha fazla turist çekmekte değil, insan-doğa ilişkisini daha sorumlu, daha adil ve daha sürdürülebilir bir temelde yeniden kurmakta olduğudur.

4.2. TÜRKİYE BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME

Türkiye, ekoturizm açısından oldukça geniş bir potansiyele sahiptir. Farklı iklim bölgeleri, zengin biyolojik çeşitlilik, dağlık alanlar, sulak alanlar, kıyılar, yaylalar, kanyonlar, mağaralar, orman köyleri, geleneksel kırsal yaşam biçimleri ve kültürel miras unsurları bu potansiyelin temel bileşenleridir. Ancak potansiyelin varlığı, sürdürülebilir ekoturizm gelişimi için tek başına yeterli değildir. Fennell'in eseri, potansiyelin ancak planlama, koruma, yerel katılım ve etik yönetimle değere dönüşebileceğini göstermektedir.

Türkiye'de ekoturizm çoğu zaman destinasyon tanıtımı ve alternatif turizm çeşitlendirmesi bağlamında ele alınmaktadır. Bu yaklaşım önemli olmakla birlikte eksiktir. Ekoturizm alanlarının yalnızca ziyaretçi çekilecek doğal güzellikler olarak görülmesi, çevresel baskıyı artırabilir. Fennell'in çalışması, destinasyonun pazarlanmasından önce kaynak

envanteri, taşıma kapasitesi, ziyaretçi yönetimi, çevresel etki değerlendirmesi ve yerel fayda mekanizmalarının kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Doç. Dr. Abdurrahman Dinç'in çalışma alanları, Fennell'in kitabının Türkiye bağlamında değerlendirilmesi için önemli bağlantılar sunmaktadır. Dinç'in DergiPark profilinde yer alan uzmanlık alanları arasında rekreasyon, tatil ve turizm coğrafyası, sürdürülebilir turizm ve turizmde çevre yönetimi bulunmaktadır. Bu alanlar, Fennell'in ekoturizmi çevresel yönetim, korunan alanlar, ziyaretçi davranışı ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ele alan yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Topsakal ve Dinç'in dijital detoks için ekoturizm üzerine çalışması, ekoturizmin yalnızca çevre koruma değil, modern insanın doğayla yeniden bağ kurma ihtiyacı açısından da değerlendirilebileceğini göstermektedir. Fennell'in yedinci bölümde vurguladığı deneyim, öğrenme, yorumlama ve katılımcı memnuniyeti kavramları, dijital çağda doğa temelli deneyimlerin psikolojik ve eğitsel boyutunu anlamak için kullanılabilir.

Dinç, Bahar ve Topsakal tarafından ekoturizm araştırmalarına yönelik bibliyometrik inceleme, bu alanın son yıllarda akademik olarak büyüdüğünü ve farklı temalar etrafında çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Fennell'in kitabı, bu çeşitlenen araştırma alanlarını bir araya getirebilecek kuramsal bir çatı sunmaktadır. Tanım tartışmaları, etik, koruma, politika, ekonomi, pazarlama ve uygulama ilkeleri gibi konular, Türkiye'deki araştırmacılar için bütüncül bir okuma zemini oluşturabilir.

Yavuz ve Dinç'in Gürleyen Kanyonu üzerine çalışması, kanyonların sürdürülebilir ekoturizm destinasyonu olarak geliştirilmesinin hem bölgesel ekonomik kalkınmaya hem de doğal ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Bu bulgu, Fennell'in yerel kalkınma, koruma ve planlama arasında kurduğu ilişkiyle doğrudan uyumludur. Kanyon, yayla, mağara ve sulak alan gibi hassas destinasyonlarda ekoturizm planlaması yapılırken Fennell'in taşıma kapasitesi ve ziyaretçi yönetimi ilkeleri yol gösterici olabilir.

Türkiye bağlamında kitabın bir diğer katkısı, rehberlik eğitimiyle ilgilidir. Ekoturizm rehberleri, ziyaretçinin doğal ve kültürel çevreyi doğru anlamasında temel rol oynar. Türkiye'de ekoturizm rehberliği programlarında Fennell'in yorumlama, etik, risk yönetimi, program planlama ve profesyonellik başlıkları ders içeriklerine uyarlanabilir. Böylece rehberlik yalnızca

bilgi aktarma değil, ziyaretçi davranışını dönüştürme ve koruma bilinci oluşturma işlevi kazanabilir.

Fennell'in çalışması, Türkiye'de ekoturizmin yerel kalkınma politikalarıyla ilişkilendirilmesi açısından da önemlidir. Kırsal alanlarda ekoturizm, yerel ürünlerin değerlendirilmesi, kadın emeğinin görünür olması, geleneksel üretim biçimlerinin korunması, genç nüfus için istihdam yaratılması ve yerel kültürün güçlendirilmesi açısından fırsatlar sunabilir. Ancak bu faydaların gerçekleşmesi için dış yatırımcı ağırlıklı modeller yerine yerel kooperatifler, küçük işletmeler, yerel rehberler ve katılımcı yönetim mekanizmaları desteklenmelidir.

Türkiye'de ekoturizm alanlarının planlanmasında çevresel etki değerlendirmesi ve izleme sistemlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle sosyal medyanın etkisiyle kısa sürede popülerleşen doğal alanlar, plansız ziyaretçi akışı nedeniyle zarar görebilmektedir. Fennell'in vurguladığı gibi, ekoturizmde amaç yalnızca daha fazla ziyaretçi çekmek değil, doğru ziyaretçiyi doğru zamanda, doğru kapasiteyle ve doğru davranış ilkeleriyle alana yönlendirmektir.

Fennell'in eseri, Türkiye'de ekoturizmin tanıtım merkezli dar bir anlayıştan çıkarılarak planlama, koruma, eğitim, etik, yerel kalkınma ve yönetişim odaklı bir yaklaşımla ele alınmasına katkı sağlayabilir. Bu nedenle kitabın çevirisi, Türkiye'deki ekoturizm araştırmaları için yalnızca kuramsal bir kaynak değil, uygulamaya dönük bir rehber niteliği de taşımaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ, ÖNERİLER (BEŞİNCİ BÖLÜM)

5. ÖNERİLER

5.1. Kitaba ve Çeviri Çalışanlarına Yönelik Öneriler

Kitap, ekoturizmin kuramsal ve uygulamalı boyutlarını kapsamlı biçimde ele almakla birlikte bazı açılardan tamamlayıcı çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Öncelikle eserin 2007 tarihli üçüncü baskı olması, güncel dijital teknolojiler, sosyal medya etkisi, çevrim içi platformlar, deneyim ekonomisi ve iklim krizi gibi son yıllarda daha fazla önem kazanan konuların sınırlı düzeyde ele alınmasına yol açmaktadır. Bu nedenle kitap, güncel araştırmalarla birlikte okunmalıdır.

Eserde güçlü bir kuramsal çerçeve bulunmasına karşın bazı bölümlerde örneklerin belirli coğrafyalarda yoğunlaştığı görülmektedir. Kuzey Amerika, Avustralya, Kanada, Costa Rica ve Antarktika gibi alanlar kitapta öne çıkarken, Türkiye, Orta Doğu, Balkanlar ve Türk dünyası gibi bölgeler sınırlı düzeyde temsil edilmektedir. Türkçe çeviri ve analiz çalışması, bu eksikliği Türkiye'den örneklerle destekleyerek giderebilir.

Kitabın bir diğer eksik yönü, iklim değişikliği ve karbon ayak izi tartışmalarının günümüzdeki ağırlığına kıyasla daha sınırlı kalmasıdır. Ekoturizm, uzak destinasyonlara yapılan uçuşlar, ulaşım kaynaklı emisyonlar ve doğa temelli deneyimlerin karbon maliyeti açısından yeniden değerlendirilmelidir. Bu nedenle kitabın Türkiye'de kullanımı sırasında iklim değişikliği ve düşük karbonlu turizm başlıkları ek okuma konuları olarak programa dahil edilmelidir.

Yerel halkın katılımı kitapta önemli bir tema olmakla birlikte, güncel katılımcı planlama araçları, dijital katılım yöntemleri, topluluk temelli kooperatif modelleri ve sosyal girişimcilik uygulamaları daha ayrıntılı biçimde ele alınabilir. Bu nedenle kitapla birlikte Türkiye'deki kooperatifçilik, kadın girişimciliği, kırsal kalkınma ve yerel ürün ağları üzerine çalışmaların da değerlendirilmesi önerilir.

Kitapta etik tartışma güçlüdür; ancak günümüzde hayvan refahı, esir hayvan deneyimleri, sosyal medya için yaban hayatı fotoğrafçılığı, dron kullanımı, hassas konumların paylaşılması ve turistik alanlarda mahremiyet gibi yeni etik sorunlar daha fazla önem kazanmıştır. Bu nedenle kitabın etik bölümü, güncel örneklerle genişletilerek derslerde tartışmaya açılmalıdır.

Akreditasyon ve sertifikasyon konusu kitapta önemli yer tutmaktadır; fakat günümüzde sürdürülebilir turizm standartları, uluslararası etiketler, yeşil aklama riskleri ve performans ölçümü çok daha karmaşık hâle gelmiştir. Bu nedenle çeviri çalışmasına ek olarak Türkiye'de uygulanabilir bir ekoturizm sertifikasyon modeli üzerine bağımsız çalışmalar yapılmalıdır.

Kitabın dili akademik ve kavramsal açıdan yoğun olduğu için Türkçe çeviriyle birlikte terim sözlüğü hazırlanması faydalı olacaktır. Ekoturizm, koruma, yönetişim, sertifikasyon, yorumlama, taşıma kapasitesi ve etik gibi kavramları içeren kısa açıklamalı bir sözlük, öğrencilerin ve uygulayıcıların eserden daha etkin yararlanmasını sağlayabilir.

Kitabın örnek olayları derslerde tartışma metni olarak kullanılabilir. Ancak bu örneklerin Türkiye'deki karşılıklarının oluşturulması gerekmektedir. Örneğin Kakadu örneği yerel halk ve korunan alan yönetimi açısından, Antarktika örneği hassas alan etiği açısından, Greylock Glen örneği sürdürülebilir tesis tasarımı açısından Türkiye'deki alanlarla karşılaştırılabilir.

Kitaba yönelik bir diğer öneri, bölümlerin sonunda Türkiye bağlamına dönük tartışma soruları eklenmesidir. Bu sorular, öğrencilerin yalnızca metni anlamasını değil, metindeki kavramları Türkiye'deki milli parklar, tabiat parkları, yaylalar, orman köyleri, kuş gözlem alanları ve kırsal destinasyonlarla ilişkilendirmesini sağlayabilir.

5.2. Türkiye'de Ekoturizm Uygulamalarına Yönelik Öneriler

• Türkiye'de ekoturizm alanları için öncelikle kapsamlı bir kaynak envanteri hazırlanmalıdır. Bu envanter yalnızca doğal çekicilikleri değil, ekolojik hassasiyetleri, yerel kültürel değerleri, altyapı durumunu, ziyaretçi yoğunluğunu, riskleri ve yerel halkın beklentilerini de içermelidir.

• Milli parklar, tabiat parkları, sulak alanlar, mağaralar, kanyonlar ve yaylalarda taşıma kapasitesi çalışmaları yapılmalı; ziyaretçi sayısı, ziyaret zamanı ve kullanım biçimleri bilimsel verilere göre düzenlenmelidir.

• Ekoturizm projeleri yerel halkın katılımı olmadan başlatılmamalıdır. Yerel halk yalnızca hizmet sunucu değil, karar verici ve fayda ortağı olarak sürece dahil edilmelidir.

• Yerel kooperatifler, kadın girişimleri, genç girişimciler ve küçük ölçekli işletmeler ekoturizm değer zincirine dahil edilmelidir. Böylece gelir sızıntısı azaltılabilir ve ekonomik fayda yerelde kalabilir.

• Ekoturizm rehberliği eğitiminde yorumlama, çevre etiği, yerel kültür, risk yönetimi, ilk yardım, yaban hayatı bilgisi ve iletişim becerileri güçlendirilmelidir.

• Doğa temelli faaliyetler için ziyaretçi davranış kuralları hazırlanmalı; bu kurallar alanda görünür biçimde sunulmalı ve rehberler tarafından açıklanmalıdır.

• Sosyal medya nedeniyle hassas doğal alanların aşırı görünür hâle gelmesi önlenmeli; konum paylaşımı, dron kullanımı ve yaban hayatı fotoğrafçılığı için etik ilkeler oluşturulmalıdır.

• Ekoturizm tesislerinde yerel mimari, enerji verimliliği, su tasarrufu, atık yönetimi, yerel malzeme kullanımı ve peyzaj uyumu zorunlu ilkeler olarak belirlenmelidir.

• Ekolodge, bungalov ve kırsal konaklama tesisleri yalnızca görsel doğallık üzerinden değil, çevresel performans ölçütleri üzerinden değerlendirilmelidir.

• Ekoturizm alanlarında çevresel etki değerlendirmesi küçük ölçekli projeler için de uygulanmalı; patika açma, seyir terası kurma, kamp alanı belirleme ve ulaşım düzenleme gibi müdahaleler izinsiz ve plansız yapılmamalıdır.

• Üniversiteler, yerel yönetimler, turizm işletmeleri ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği protokolleri geliştirilmelidir. Bu iş birlikleri araştırma, eğitim, rehber yetiştirme ve alan izleme faaliyetlerini kapsamalıdır.

• Türkiye'de ekoturizm sertifikasyon sistemi geliştirilmeli; ancak bu sistem yalnızca belge vermeye odaklanmamalı, düzenli denetim ve performans değerlendirmesi içermelidir.

• Ziyaretçi memnuniyeti yanında yerel halk memnuniyeti ve ekolojik gösterge takibi de ekoturizm başarısının ölçütleri arasına alınmalıdır.

• Kuş gözlemciliği, kelebek gözlemciliği, botanik turları, jeoturizm, kanyon yürüyüşleri ve kültürel peyzaj rotaları gibi tematik ekoturizm türleri bölgesel planlama ile desteklenmelidir.

• Ekoturizm tanıtımlarında abartılı, yanıltıcı ve yalnızca macera vurgusu yapan pazarlama dilinden kaçınılmalıdır. Tanıtım metinlerinde koruma, yerel kültür, ziyaretçi sorumluluğu ve alanın hassasiyeti de açıklanmalıdır.

• Korunan alanlarda rehbersiz kullanımın sınırları belirlenmeli; hassas dönemlerde ve hassas bölgelerde zorunlu rehberlik sistemi uygulanmalıdır.

• Yerel ürünlerin ekoturizm deneyimine dahil edilmesi desteklenmeli; ancak kültürel ürünler yalnızca turistik gösteriye dönüştürülmemelidir.

• Ekoturizm rotaları oluşturulurken ulaşımın karbon etkisi dikkate alınmalı; toplu taşıma, yürüyüş, bisiklet ve düşük etkili ulaşım seçenekleri teşvik edilmelidir.

• Ekoturizm alanlarında atık yönetimi ziyaretçiye bırakılmamalı; yerel yönetimler ve işletmeler tarafından izlenebilir sistemler kurulmalıdır.

• Doğa koruma bilinci çocuklar ve gençler için eğitim programlarına dahil edilmeli; ekoturizm yalnızca yetişkin turistlere yönelik bir pazar olarak görülmemelidir.

• Türkiye'de ekoturizm üzerine yapılan lisansüstü çalışmaların sonuçları yerel yönetimlerle paylaşılmalı ve raflarda kalan akademik bilgi uygulama süreçlerine aktarılmalıdır.

• Ekoturizm projelerinde başarı ölçütü yalnızca turist sayısı ve gelir olmamalı; habitat kalitesi, türlerin korunması, yerel istihdam, kültürel saygı, ziyaretçi eğitimi ve uzun vadeli sürdürülebilirlik dikkate alınmalıdır.

5.3. Araştırmacılar ve Eğitim Kurumları İçin Öneriler

• Ekoturizm alanında çalışan araştırmacılar, saha çalışmalarını yalnızca potansiyel belirleme düzeyinde bırakmamalı; ziyaretçi davranışı, yerel halk memnuniyeti, ekonomik fayda dağılımı ve çevresel izleme verileriyle desteklemelidir.

• Turizm fakültelerinde ekoturizm dersleri, tanım ve tarihçe düzeyinden çıkarılarak etik, yönetişim, çevresel etki değerlendirmesi, sertifikasyon ve yorumlama uygulamalarını da kapsayacak biçimde genişletilmelidir.

• Lisansüstü tezlerde Fennell'in kitabında yer alan kavramlar Türkiye örnekleriyle sınanmalı; milli parklar, tabiat parkları, sulak alanlar, kanyonlar ve orman köyleri karşılaştırmalı olarak incelenmelidir.

• Üniversiteler yerel yönetimlerle iş birliği içinde ekoturizm eğitim atölyeleri düzenlemeli; yerel rehberler, işletmeciler ve kamu görevlileri için sürekli eğitim programları oluşturmalıdır.

• Çeviri çalışmalarında ekoturizm terimlerine ilişkin ortak bir Türkçe terminoloji listesi hazırlanmalı ve bu liste farklı tezlerde tutarlı biçimde kullanılmalıdır.

• Türkiye'de ekoturizm çalışmaları disiplinler arası yürütülmeli; turizm, coğrafya, çevre mühendisliği, biyoloji, sosyoloji, mimarlık ve ekonomi alanlarından araştırmacılar ortak projeler geliştirmelidir.

5.2. SONUÇ

Bu çalışma, David A. Fennell'in Ecotourism adlı eserinin betimleyici çeviri araştırması çerçevesinde incelenmesi ve Türkçe akademik bağlama uyarlanması amacıyla hazırlanmıştır. Eser, ekoturizmi yalnızca doğa temelli bir turizm biçimi olarak değil, çevresel, toplumsal, ekonomik, yönetsel ve etik boyutları olan karmaşık bir alan olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle kitap, Türkiye'de ekoturizm üzerine yapılacak çalışmalara kuramsal bir zemin sunmaktadır.

Analiz sonucunda kitabın katkılarından birisi, ekoturizmi romantik bir doğa deneyimi olarak idealize etmek yerine eleştirel bir bakışla tartışması olduğu görülmektedir. Fennell, ekoturizmin sürdürülebilirlik iddiasını kabul etmekle birlikte, bu iddianın ancak doğru planlama, yerel katılım, etik sorumluluk, çevresel izleme ve profesyonel uygulama ile anlam kazanacağını vurgulamaktadır.

Kitabın dokuz bölümlü yapısı, ekoturizmin temel bileşenlerini sistemli biçimde ortaya koymaktadır. Turizmin doğası, ekoturizm tanımları, sosyal ve ekolojik etkiler, ekonomi, koruma, politika, uygulama, etik ve sonuç tartışmaları birlikte değerlendirildiğinde, ekoturizmin yalnızca bir turizm türü değil, insanın doğayla ve yerel toplumlarla kurduğu ilişkinin yeniden düşünülmesini gerektiren bir alan olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye bağlamında eser, ekoturizm potansiyeli yüksek doğal ve kültürel alanların sürdürülebilir biçimde değerlendirilmesi için önemli ilkeler sunmaktadır. Ancak bu ilkelerin uygulanabilmesi için ekoturizm planlamasının tanıtım odaklı olmaktan çıkarılıp bilimsel veri, yerel katılım, taşıma kapasitesi, sertifikasyon, rehberlik eğitimi ve çevresel etik temelinde yeniden düşünülmesi gerekmektedir.

Bu çeviri ve analiz çalışması, ekoturizm alanındaki Türkçe kaynak ihtiyacına katkı sunmakta, Fennell'in eserindeki kavramları hedef dilde anlaşılır hâle getirmekte ve Türkiye'de ekoturizm araştırmalarının daha bütüncül bir çerçevede yürütülmesine destek olabilecek bir zemin oluşturmaktadır.

GENİŞLETİLMİŞ TÜRKÇE ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekoturizm Rehberliği Anabilim Dalı
Ekoturizm Rehberliği Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

EKOTURİZMİN TEORİK TEMELLERİNE BİR YOLCULUK: FENNELL'İN ECOTOURISM ESERİNİN BETİMLEYİCİ ÇEVİRİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdullah ÖZER

ÇEVİRİ METNİ

Önsöz

Ekoturizme bir çalışma alanı olarak henüz ilk dönemlerinde dâhil olmanın sağladığı yararlardan biri, kavramın zaman içinde nasıl evrildiğini bizzat gözlemleyebilmiş olmamdır. 1980'lerin sonlarına gelindiğinde ekoturizm, deneyimin niteliğini tanımlamada belirleyici olan birkaç karizmatik destinasyondaki oldukça sınırlı fırsatlar dizisiyle açıklanmaktaydı. Bu tür deneyimler açısından pazar çoğunlukla kuş gözlemcileri ve bilim insanları daha öngörülebilir bir yapı sergilemekteydi: ekoturistler koruma örgütleriyle ilişkilidir; seyahat deneyimlerini daha iyi kayıt altına almalarını sağlayacak ekipmanlara ciddi yatırımlar yaparlar; ekoturist olarak görece sık seyahat ederler, uzun süre konaklayan, iyi eğitimli, ekonomik açıdan güçlü ve seyahat arzuları bakımından allosentrik (diğer merkezli) özellikler gösteren bireylerdir.

Ekoturizmdeki 'eko' ifadesi ekolojik anlamına geldiğinden, bu yaklaşım aynı zamanda korumacılar için, giderek olumsuz sosyo-kültürel ve ekolojik değişimlerle tanımlanan bir sektörde anlamlı dönüşümler yaratabilecek umut verici bir zemin sunmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın gündeme gelişi ve medyanın bu konudaki yoğun ilgisiyle güçlenen bu yeni seyahat biçiminin çekiciliği, neredeyse terra incognita (bilinmeyen ülke) niteliğindeki alanlarda yeni alternatif turizm olanaklarından yararlanmak isteyen genişleyen bir pazara kapı aralamıştır. Talepteki bu büyümeyle eş zamanlı olarak hizmet sağlayıcılar da büyük turizm örgütlerine bağlı kalmaksızın, dünyanın kendi küçük köşelerinde küçük ölçekli ekoturizm paketleri geliştirme imkânı bulmuşlardır.

Bu kadar kısa bir zaman diliminde ekoturizm arz ve talebinde yaşanan artışın, ekoturizmi hem akademik araştırma hem de uygulama düzeyinde hâlâ meşgul eden oldukça ciddi felsefi ve pratik tutarsızlıklarla birlikte ilerlemiş olması şaşırtıcı değildir. Örneğin Arlen

(1995), Peru yağmur ormanlarındaki seyahat deneyimini ayıltıcı bir biçimde aktarırken ekoturizmin gelişiminde kritik bir eşiğe ulaştığını belirtir. Turistlerin insan atıklarıyla kirlenmiş sularda yüzmek zorunda kaldıkları, rehberlerin turistlerin fotoğraf çekebilmesi için tembel hayvanları ve kaymanları yakaladığı, ham lağımın açık biçimde okyanusa boşaltıldığı, yavrularını, çitaları kovalayan turistlerin tacizinden korumak için öldüren anne çitaların görüldüğü, düzenlemeleri zayıf ve denetim umudu oldukça sınırlı bir ekoturizm endüstrisinin var olduğu örnekleri çarpıcı biçimde anlatır.

Benzer deneyimler başka yazarlar tarafından da kayda geçirilmiştir. Farquharson (1992), ekoturizmin ciddi biçimde seyreltilmiş bir düşe dönüştüğünü savunur. Ona göre bir zamanlar kuş gözlemciliğinin hâkim olduğu ekoturizm, Cancún benzeri mega tatil merkezlerinin pençesine düşmüştür: kelime [ekoturizm] bir bukalemun gibi renk değiştirmektedir. Ekologlar tarafından çevrenin tahribini etkin biçimde önlemek üzere tasarlanan bir kavram olarak başlayan ekoturizm, güneş yanığı acıtmaya başladığında temiz plajlar, balıkla dolu denizler ve biraz da kültür pazarlamak isteyen turizm geliştiricileri için bir pazarlama terimine dönüşmüştür (Farquharson, 1992: 8). Bu nedenle, kitle turizmi endüstrisi geliştiricilerinin kavramdan yararlanarak kendi ekoturizm versiyonlarını uygulamaya koymaları şaşırtıcı değildir. Bu versiyon, geleneksel karşılığına göre ekolojik bakımdan daha az bilgili ve daha az duyarlı olabilecek daha büyük ve daha yumuşak bir pazarla tanımlanmaktadır.

Bu kitabı hazırlamaya yönelten ikinci etken, ekoturizm üzerine ortaya çıkan geniş literatürü temsil etme çabasıdır. Üçüncü baskıda da bu amaç önemini korumaktadır; tartışmayı güncel tutmak amacıyla 300'den fazla yeni kaynak kitaba eklenmiştir. Memnuniyet verici biçimde, ekoturizm araştırmaları —bekleneceği üzere— daha yeni ve daha uzmanlaşmış alanlara, örneğin ekoturizm yönetişimine doğru ilerlemekte; tanım ve adlandırmayla ilişkili temel unsurların ötesinde önemli katkılar sunmaktadır. Ekoturizmin turizm içinde bir alt çalışma alanı olarak önemi, son yıllarda bu konuda çok daha fazla kitabın yayımlanması ve 2002 yılından bu yana yayımlanan uluslararası Journal of Ecotourism dergisinin ortaya çıkmasıyla da temsil edilmektedir.

Son olarak, ekoturizm araştırmalarında anlamlı ilerlemeler kaydetmeye devam edeceksek bunu yalnızca turizm alanının ve daha özelde ekoturizmin dışından gelen araştırmaları da sürece dâhil ederek başarabileceğimize uzun süredir inanıyorum. Bu üçüncü baskı, daha az içe kapalı ve daha disiplinler arası olabilmek amacıyla biyoloji ve antropoloji

gibi alanlardaki dikkate değer katkılara yönelerek bu eğilimi sürdürmektedir. Bunun bir örneği 8. Bölüm' de görülebilir; burada insan iş birliği ve etik üzerine yapılan tartışma, doğamız gereği neden etik varlıklar olduğumuzu daha iyi anlamaya yönelik daha sağlam bir temel sunmaktadır.

Teşekkür

6. Bölüm' e ilişkin yorumları için Brock Üniversitesi'nden Dr. Ryan Plummer'a ve yeni kaynakların teminindeki yardımları için Agnes Nowaczek'e teşekkür ederim.

Telif hakkı sahipleriyle iletişime geçmek için her türlü çaba gösterilmiştir; istemeden yapılan eksiklikler için özür dileriz. Herhangi bir teşekkür ya da atıf eksik kalmışsa, gelecekteki baskılarda bu durumun düzeltilebilmesi için yayınevleri aracılığıyla iletişime geçilmesi memnuniyetle karşılanacaktır.

Birinci Bölüm: Turizmin Doğası

Bu bölümde turizm sistemi, turizm tanımları ve turizmle bağlantılı endüstri unsurlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Turist deneyiminin temel bileşenleri olarak çekiciliklere özel bir önem verilmektedir. Kitle turizmi ve alternatif turizm paradigmaları, günümüze kadar turizm gelişimine yön veren felsefi yaklaşımları genel hatlarıyla değerlendirmek amacıyla tanıtılmaktadır. Son olarak bölümün önemli bir kısmı, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir turizm konularına, sürdürülebilir turizm göstergeleri de dâhil olmak üzere ayrılmıştır. Bunun amacı, bu gelişme biçiminin turizm endüstrisinin geleceği açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktır. Bu tartışma, 2. Bölüm' de ayrıntılı biçimde incelenecek olan ekoturizmin analizine zemin hazırlayacaktır.

Turizmin Tanımlanması

Dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olan turizm, dünya ekonomisinin başlıca sektörlerinin çoğuyla ilişkilidir. Yeoman ve arkadaşlarına (2006) göre turizm, son yarım yüzyılda yıllık ortalama yüzde 6,6 oranında büyümüş; uluslararası seyahat sayısı 1950'de 25 milyondan 2002'ye gelindiğinde 700 milyonun üzerine çıkmıştır. Aşağıda ele alınacak ekoturizm tartışması açısından özellikle önemli olan nokta ise, 1950'de en çok ziyaret edilen beş destinasyonun —Avrupa ve Amerika kıtalarında— seyahat pazarının yüzde 71'ini elinde bulundururken, 2002'de bu oranın yalnızca yüzde 35'e düşmüş olmasıdır. Yeoman ve arkadaşları bu durumu, yeni yerleri görme isteğinin artmasına bağlamaktadır; bu istek de Asya, Afrika, Orta Doğu ve Pasifik'te yeni erişilebilir destinasyonların ortaya çıkmasıyla güçlenmiştir.

Bu büyüklük nedeniyle turizmi tanımlamak güçleşmiştir. Çünkü turizm birincil, ikincil ve üçüncül üretim ile hizmet düzeylerine dayanmakta; ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel bakımdan yaşam dokusuyla son derece iç içe geçmiş bir yapı göstermektedir. Bu güçlük, The Economist'in 1991 tarihli bir sayısında şu biçimde yansıtılmıştır:

Turizm endüstrisini neyin oluşturduğuna ilişkin kabul edilmiş bir tanım yoktur. Yapılacak her tanım ekonomik faaliyeti olduğundan fazla ya da olduğundan az gösterme riskini taşır. En basit hâliyle bu endüstri, insanları evlerinden başka bir yere götüren ve geri getiren, onlar uzaktayken konaklama ve yiyecek sağlayan bir endüstridir. Fakat bu yaklaşım çok ileri götürülemez. Örneğin restoranların tüm satışları seyahat ve turizm kapsamında sayılırsa, yerel

halka yapılan satışlar nedeniyle rakam yapay biçimde şişirilmiş olur. Buna karşılık tüm restoran satışlarını dışarıda bırakmak da aynı ölçüde yanıltıcıdır.

Clawson ve Knetsch'e (1966) ve Mitchell' a (1984) göre turizmin tanımlanmasını zorlaştıran unsur, turizmin sosyo-ekonomik sistemimizle bu denli karmaşık biçimde bütünleşmiş olmasıdır. Bu durum aynı zamanda alandaki kritik odak eksikliğine de işaret eder. Turizm çalışmaları, felsefi yaklaşım, yöntemsel yönelim ya da araştırmanın amacı bakımından çoğu zaman birbirinden oldukça uzak noktalarda konumlanır. Her biri belirli disiplinel özellikler taşıyan çeşitli turizm tanımları, farklı alanlara karşılık gelen araştırma girişimlerini yansıtır. Örneğin turizm, rekreasyon ve boş zaman çalışmaları alanıyla güçlü temel özellikleri ve kuramsal temelleri paylaşmaktadır. Jansen-Verbeke ve Dietvorst'a (1987) göre 'boş zaman', 'rekreasyon' ve 'turizm' terimleri, bu kavramları karakterize eden deneyimsel ve etkinlik temelli özelliklere odaklanan gevşek fakat uyumlu bir bütünlük oluşturur. Buna karşılık ekonomik ve teknik/istatistiksel tanımlar, kavramın insani deneyim boyutunu çoğunlukla göz ardı ederek insanların siyasal sınırlar üzerindeki hareketine ve bu hareketten doğan para miktarına dayalı bir yaklaşımı tercih eder.

Turizmin görünümünü şekillendiren unsur, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, coğrafya ve ekonomi gibi diğer disiplinlerle kurduğu bu ilişkidir. Bununla birlikte Leiper (1981) dâhil bazı araştırmacılar, turizmin bağımsız bir disiplin olarak ele alınması gerektiğini savunmuşlardır. Leiper'e göre turizm disiplinine yaklaşım, endüstrinin yapısı etrafında kurulmalıdır. Leiper bu yapıyı, daha geniş çevrelerle etkileşim hâlindeki beş unsurdan oluşan açık bir sistem olarak görür: (1) dinamik insan unsuru, (2) kaynak/pazar bölgesi, (3) transit bölge, (4) destinasyon bölgesi ve (5) turizm endüstrisi. Bu tanım, Mathieson ve Wall (1982) tarafından geliştirilen tanıma benzemektedir. Onlara göre turizm üç temel unsurdan oluşur: (1) seçilen destinasyona seyahati içeren dinamik unsur, (2) destinasyonda kalışı içeren statik unsur ve (3) turistin doğrudan ya da dolaylı olarak temas ettiği ekonomik, sosyal ve fiziksel alt sistemler üzerindeki etkilerle ilgili sonuçsal unsur.

Mill ve Morrison gibi diğer araştırmacılar da turizmi birbiriyle ilişkili parçalardan oluşan bir sistem olarak tanımlar. Bu sistem, 'bir örümcek ağı gibidir; bir parçasına dokunulduğunda titreşimler bütün yapıda hissedilir' (Mill ve Morrison, 1985: xix). Onların turizm sistemi dört bileşenden oluşur: Pazar (pazara ulaşma), Seyahat (seyahat ürünlerinin satın alınması), Destinasyon (seyahat talebinin biçimi) ve Pazarlama (seyahatin satışı).

Turizmi tanımlamanın güçlüğünü kabul eden Smith (1990a), her biri farklı amaçlara hizmet eden birden çok tanımın varlığını kabul etmenin daha gerçekçi olduğunu belirtir. Bu yaklaşım, izlenebilecek en pratik yol olabilir. Bu kitapta turizm; turistleri ve onların hareketini kolaylaştırmak için sağlanan ve kullanılan ilişkili hizmetleri —tesisler, çekicilikler, ulaşım ve konaklama— kapsayan birbirine bağlı sistem olarak tanımlanmaktadır. Dünya Turizm Örgütü'nün tanımına göre turist ise, ziyaret edilen yerde ücret karşılığı bir faaliyette bulunma amacı dışında, zevk amacıyla en az bir gece, uluslararası turistler için en fazla bir yıl ve kendi ülkesi içinde seyahat eden kişiler için en fazla altı ay süreyle seyahat eden kişidir.

Turizm Çekicilikleri

Turizm endüstrisi, turistlerin bir destinasyonda genel ve özel amaçlarına ve gereksinimlerine ulaşmak için dayandıkları bir dizi temel unsuru içerir. Yukarıda belirtildiği üzere bunlar geniş biçimde tesisler, konaklama, ulaşım ve çekicilikler olarak sınıflandırılabilir. Bu unsurların her birinin ayrıntılı biçimde tartışılması bu kitabın kapsamını aşsa da turist deneyiminin temel bir unsuru olarak turizm çekiciliklerinin önemini açıklamak yararlıdır. Goeldner ve arkadaşlarına (2000) göre çekicilikler genel olarak kültürel (örneğin tarihî alanlar, müzeler), doğal (örneğin parklar, flora ve fauna), etkinlik temelli (örneğin festivaller, dinî etkinlikler), rekreatif (örneğin golf, yürüyüş) ve eğlenceye dayalı (örneğin tema parkları, sinemalar) biçiminde sınıflandırılabilir.

Gunn' ın belirttiği gibi turizm çekicilikleri, destinasyonlara yönelik seyahatin en önemli nedenleri arasında yer alır. Bu nedenle çekicilikler yalnızca turistin ziyaret ettiği fiziksel alanlar olarak değil, turistin anlamlandırma sürecini biçimlendiren deneyimsel unsurlar olarak da değerlendirilmelidir. MacCannell, turizm çekiciliklerini turist, alan ve işaretleyici arasındaki ampirik ilişkiler şeklinde açıklar. Bu yaklaşımda turist insan unsurunu; alan, ziyaret edilen destinasyonu ya da fiziksel varlığı; işaretleyici ise turistin belirli bir çekiciliği tanımasını ve ona anlam yüklemesini sağlayan bilgi biçimini ifade eder.

Lew, turist-alan-işaretleyici ilişkisi üzerinden neredeyse her şeyin çekicilik hâline gelebileceğini, buna hizmet ve tesislerin de dâhil olduğunu belirtir. Lew'e göre çekiciliklerin nesnel ve öznel özellikleri üç ana başlık altında incelenebilir. Birincisi ideografik boyuttur; bu boyut bir alanın somut ve kendine özgü niteliğini açıklar. Bu tür alanlar çoğu zaman adlarıyla tanımlanır ve küçük bölgelerle ilişkilendirilir. Turizm araştırmalarında en sık incelenen çekicilik biçimi budur. İkincisi örgütsel boyuttur; burada odak doğrudan çekiciliğin kendisi

değil, onun mekânsal kapasitesi ve zamansal niteliğidir. Üçüncüsü ise bilişsel boyuttur; bu boyutta çekicilik, turist olma hissini uyandıran ve ziyaretçide "içeride/dışarıda olma" ya da otantiklik duygularını harekete geçiren yer olarak anlaşılır.

Leiper, MacCannell' in modelini sistem yaklaşımıyla yeniden ele alır ve turistik çekiciliği üç unsurdan oluşan düzenli bir yapı olarak tanımlar: turistik gereksinimleri bulunan kişi, ziyaret edilebilecek bir yerin herhangi bir özelliği ya da karakteri anlamındaki çekirdek ve bu çekirdeğe ilişkin en az bir işaretleyici. Bu yaklaşım, çekiciliklerin yalnızca fiziksel varlıklar değil, bilgi, algı ve ziyaretçi gereksinimleriyle birlikte işleyen sistemler olduğunu gösterir.

Gunn da çekiciliklerin yönetim açısından önemini vurgulamış ve turistik çekicilikleri üç bölgeden oluşan bir modelle açıklamıştır. Bu modelde birinci unsur çekirdektir; yani çekiciliğin temelini oluşturan ana öğedir. İkinci unsur dokunulmaz kuşaktır; bu kuşak çekirdeğin anlam kazanabilmesi için gerekli çevresel bağlamı sağlar. Üçüncü unsur ise kapanış ya da hizmet bölgesidir; bu alan tuvalet, bilgilendirme noktası ve benzeri turizm altyapısını içerir. Gunn'a göre bu üç bölgeden biri eksik olan çekicilik tamamlanmamış olur ve yönetilmesi güçleşir.

Turistik çekicilikler ölçek bakımından da farklılık gösterir. Bir çekicilik kimi zaman belirli bir nesne ya da küçük bir alanla sınırlı olabilirken, kimi zaman tüm bir ülke ya da kıta ölçeğinde değerlendirilebilir. Bu ölçek değişkenliği, çekiciliklerin hem alan hem de bölge olarak analiz edilmesini karmaşık hâle getirir. Bu nedenle farklı bölgelerde, bölgeler arasında ve farklı turist türlerinin bakış açısından çekicilik çekirdekleri ve çekicilik çevreleri ortaya çıkar. Turistlerin belirli çekicilikleri hangi sırayla ziyaret ettikleri, bu alanlarda ne kadar zaman geçirdikleri ve hangi davranış kalıplarını sergiledikleri, turizm deneyiminin niteliğini belirleyen önemli unsurlardır.

Bu durum turizm endüstrisi açısından da önemli sonuçlar doğurur. Bir destinasyon, kültürel ve doğal deneyimler arayan turistler için çok özel ilgi alanlarından daha genel deneyimlere kadar geniş bir olanak yelpazesi sunmak durumundadır. Kentsel, kırsal ve doğal arka alanlarda farklı çekiciliklerin birlikte değerlendirilmesi, destinasyon planlamasının temel bileşenlerinden biri hâline gelir.

Çekicilikler kültürel ya da doğal biçimde yerleşik fiziksel varlıklar olarak da ele alınabilir. Doğal biçimleriyle bu çekicilikler, yaban hayatı turizmi ve ekoturizm gibi doğal dünyaya dayalı turizm türlerinin temelini oluşturur. Örneğin kuş gözlemcileri açısından tek tek

kuş türleri son derece özel ve aranan çekicilikler hâline gelebilir. İskoçya'nın Shetland bölgesindeki Unst Adası'nda yer alan Hermaness Ulusal Doğa Rezervi'ne her yıl dönen tek bir albatros kuşu buna örnek gösterilebilir. Bu albatros kuş gözlemcisi turistler için başlı başına önemli bir çekicilik olurken, Hermaness daha geniş ölçekte söz konusu çekiciliği ziyaretçilere sunan bir çekicilik kümesi işlevi görmektedir. Doğal çekicilikler zaman ve mekân içinde geçici olabilir; bu geçicilik bazı türler için saniyeler, saatler, günler, haftalar, mevsimler ya da yıllar düzeyinde gerçekleşebilir. Bu tür geçici çekicilikleri deneyimlemek amacıyla seyahat eden turistler için hareket hâlindeki doğa hem haz hem de meydan okuma kaynağıdır.

Turizm çekicilikleri kimi zaman belirli bir alana özgü, geçici ve en çok aranan nitelikte olabilir. Bunun dikkat çekici örneklerinden biri, İskoçya'nın Shetland bölgesindeki Unst Adası'nda yer alan Hermaness Ulusal Doğa Rezervi'ne her yıl geri dönen tek bir albatros kuşudur. Bu albatros, kuş gözlemcisi turistler için başlı başına önemli bir çekicilik hâline gelirken; Hermaness ise daha geniş bir bağlamda, söz konusu çekiciliği, yani kuşu, ziyaretçiye sunan bir aracı ortam ya da çekicilik kümesi işlevi görmektedir. Doğal çekicilikler mekân ve zaman bakımından geçici olabilir; bu geçiciliğin süresi ise ilgili türe bağlı olarak saniyeler, saatler, günler, haftalar, aylar, mevsimler ya da yıllar düzeyinde ölçülebilir. Bu tür geçici çekicilikleri deneyimlemek temel amacıyla seyahat eden turistler açısından söz konusu hareketlilik, haz, meydan okuma ve kimi zaman da hayal kırıklığı kaynağı olabilmektedir.

Kitle turizmi ve alternatif turizm: Rekabet hâlindeki paradigmalar

Turizm, bölgeleri fiziksel olarak dönüştürme kapasitesi nedeniyle hem övülmüş hem de eleştirilmiştir. Olumlu açıdan bakıldığında turizm, uzun vadeli kalkınma fırsatları sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Olumsuz açıdan bakıldığında ise dönüştürülen bölgelerde yarattığı ekolojik ve sosyolojik bozulma oldukça ağır sonuçlar doğurabilmektedir. Turizmin olumsuz etkilerine ilişkin belgelenmiş örneklerin çoğu gelişmekte olan dünyada görülmekle birlikte, gelişmiş dünya da bu durumun dışında değildir. Örneğin Young (1983), Malta'da küçük bir balıkçılık ve tarım topluluğunun dönüşümünü incelemiş; giderek karmaşıklaşan ulaşım sistemi, tatil köyü gelişimi ve toplumsal davranış kalıpları aracılığıyla turizm gelişiminin bu tür alanları zaman içinde nasıl baskı altına aldığını çarpıcı biçimde ortaya koymuştur.

Günümüzde geleneksel kitle turizmini, destinasyon bölgesi, bölge halkı ve doğal kaynak temeli açısından olumlu yönleri sınırlı olan bir "canavar" ya da "ucube" gibi nitelendirmeye daha yatkınız. Buna bağlı olarak kitle turizmi; yerel yöneliminin zayıf olması, bölge turizmi

üzerinde baskın hâle gelmesi ve destinasyonda harcanan paranın çok az bir kısmının gerçekten bölgede kalıp yeni gelir üretmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Kitle turizminin bir bölge üzerindeki hâkimiyetinin simgesi çoğu zaman oteller ya da mega tatil köyleridir. Bu tesisler yerel olmayan ürünlerle inşa edilmekte, yerel gıda ürünlerine sınırlı ihtiyaç duymakta ve büyük ölçüde metropol merkezli sermaye grupları tarafından sahiplenilmektedir. Otel pazarlaması yüksek hacim esasına dayanmakta; çoğu zaman belirli mevsimsel dönemlerde mümkün olduğunca çok sayıda ziyaretçiyi çekmeye odaklanmaktadır. Bu mevsimselliğin sonucu olarak yerel halk, kimi dönemlerde yalnızca turist yoğunluğuna bağlı ücretli işlere dâhil edilmekte, kimi dönemlerde ise bu işlerden dışarıda kalmaktadır. Gelişim, insanları çok yüksek yoğunluklarda belirli alanlarda toplamanın bir aracı hâline gelmekte; yerel halk, Young'ın (1983) belirttiği gibi, geleneksel geçimlik yaşam biçimlerinden uzaklaşarak hizmet etmeye dayalı konumlara itilmektedir. Son olarak, bu büyük ölçekli gelişmelerin içinde ve çevresinde yer alan çekicilikler, ziyaretçilerin beklenti ve taleplerini karşılayacak biçimde yaratılmakta ve dönüştürülmektedir. Çoğu zaman doğal ve kültürel kaynakların ticarileştirilmesine vurgu yapılmakta; bunun sonucunda ise örneğin bir kültürel tema ya da etkinlik, uzak bir anıya indirgenmiş, kurgulanmış ve otantik olmayan bir temsile dönüşmektedir.

Yukarıda çizilen kitle turizmi tablosu, turizm endüstrisinin her zaman yerel halkın ve kaynak temelinin çıkarlarını gözeterek işlemediğini göstermek amacıyla sunulmuştur. Bu durum, 1980'lerde ortaya çıkan turizm araştırmalarının önemli bir bölümü tarafından da desteklenmiş; bu çalışmalar kitle turizmi gelişimine karşı daha toplumsal ve ekolojik açıdan zararsız yeni bir alternatifin gerekliliğini savunmuştur. Krippendorf'a (1982) göre alternatif turizmin felsefesi, yani geleneksel kitle turizmine karşıt bir yaklaşımı savunan turizm biçimleri, turizm politikalarının artık yalnızca ekonomik ve teknik gerekliliklere odaklanmaması; bunun yerine bozulmamış çevre talebini ve yerel halkın ihtiyaçlarını dikkate alması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu "daha yumuşak" yaklaşım, doğal ve kültürel kaynakları planlama ve geliştirme sürecinin sonradan eklenen bir unsuru olarak değil, merkezî bir bileşeni olarak konumlandırır. Ayrıca alternatif turizm biçimleri, ülkelerin dış etkileri azaltmasına, projeleri kendilerinin onaylamasına ve bu projelerin gelişim sürecine katılmasına olanak tanır. Başka bir ifadeyle, temel konularda karar verme gücünü dış kişi ve kurumlara bırakmak yerine yeniden kazanma imkânı sunar.

Alternatif turizm, geleneksel kitle turizmine göre daha az zararlı bir seçenek sunduğu ileri sürülen çok çeşitli turizm stratejilerini kapsayan genel bir terimdir. Bu stratejiler arasında "uygun turizm", "ekoturizm", "yumuşak turizm", "sorumlu turizm", "insandan insana turizm", "kontrollü turizm", "küçük ölçekli turizm", "kırsal/yerel işletme turizmi" ve "yeşil turizm" gibi yaklaşımlar yer almaktadır (Conference Report, 1990, aktaran Weaver, 1991). Dernoi (1981), alternatif turizmin avantajlarının beş şekilde ortaya çıkacağını belirtmektedir:

1. Birey ya da aile açısından yararlar: Yerel evlerde konaklamaya dayalı uygulamalar, gelirin doğrudan ailelere yönelmesini sağlar. Ayrıca aileler yönetsel beceriler kazanır.

2. Yerel toplum açısından yararlar: Alternatif turizm, topluluk üyeleri için doğrudan gelir üretir; aynı zamanda büyük kamu altyapısı harcamalarından kaçınırken konut standartlarının iyileştirilmesine katkı sağlar.

3. Ev sahibi ülke açısından yararlar: Alternatif turizm, turizm gelirlerinin ülke dışına sızmasını önlemeye yardımcı olur. Ayrıca toplumsal gerilimlerin azaltılmasına ve yerel geleneklerin korunmasına katkı sağlayabilir.

4. Sanayileşmiş turist gönderen ülkelerdeki kişiler açısından yararlar: Alternatif turizm, maliyet bilinci yüksek gezginler ya da yerel halkla yakın temas kurmayı tercih eden kişiler için uygundur.

5. Uluslararası ilişkiler açısından yararlar: Alternatif turizm; uluslararası, bölgeler arası ve kültürler arası anlayışı geliştirebilir.

Görsel 1.1. Meksika'nın Cancún kentindeki turizm gelişimi

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Daha özel olarak Weaver (1993), alternatif turizm tasarımının potansiyel yararlarını konaklama, çekicilikler, pazar, ekonomik etki ve düzenleme başlıkları altında analiz etmiştir (Tablo 1.1). Turizm gelişimine yönelik bu daha duyarlı yaklaşım, yerel halkın, turistlerin ve kaynak temelinin ihtiyaçlarını rekabetçi değil, tamamlayıcı bir biçimde karşılamayı amaçlamaktadır. Alternatif turizmin daha yumuşak ve daha sorumlu bir turizm biçimi olarak önemi ve aynı zamanda güçlüğü, Avrupa'da turizmin 2030'ların başlarına kadar iki katına çıkmasının beklenmesi ve bu büyümenin önemli bir bölümünün alternatif turizm biçimlerinden kaynaklanacağının öngörülmesiyle daha açık biçimde görülmektedir (European Commission, 2004).

Tablo 1.1. Alternatif turizm stratejisinden elde edilebilecek potansiyel yararlar

Accommodation
• Does not overwhelm the community. • Benefits (jobs, expenditures) are more evenly distributed. • Less competition with homes and businesses for the use of infrastructure. • A larger percentage of revenues accrue to local areas. • Greater opportunity for local entrepreneurs to participate in the tourism sector.
Attractions
• Authenticity and uniqueness of community is promoted and enhanced. • Attractions are educational and promote self-fulfilment. • Locals can benefit from existence of the attractions even if tourists are not present.
Market
• Tourists do not overwhelm locals in numbers; stress is avoided. • 'Drought/deluge' cycles are avoided, and equilibrium is fostered. • A more desirable visitor type. • Less vulnerability to disruption within a single major market.
Economic impact
• Economic diversity is promoted to avoid single-sector dependence. • Sectors interact and reinforce each other. • Net revenues are proportionally higher; money circulates within the community. • More jobs and economic activity are generated.
Regulation
• Community makes the critical development/strategy decisions. • Planning to meet ecological, social, and economic carrying capacities. • Holistic approach stresses integration and well-being of community interests. • Long-term approach takes into account the welfare of future generations. • Integrity of foundation assets is protected. • Possibility of irreversibilities is reduced.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Konaklama

• Topluluğu baskı altına almaz.

• Yararlar, örneğin istihdam ve harcamalar, daha dengeli dağılır.

• Altyapının kullanımı konusunda konutlar ve işletmelerle daha az rekabet oluşur.

• Gelirlerin daha büyük bir yüzdesi yerel alanlarda kalır.

• Yerel girişimcilerin turizm sektörüne katılması için daha fazla fırsat yaratılır.

Çekicilikler

• Topluluğun otantikliği ve özgünlüğü desteklenir ve güçlendirilir.

• Çekicilikler eğiticidir ve bireyin kendini gerçekleştirmesine katkı sağlar.

• Turistler bulunmasa bile yerel halk çekiciliklerin varlığından yararlanabilir.

Pazar

• Turist sayısı yerel halkı baskı altına almaz; stres önlenir.

• "Kuraklık/sel" türü dalgalı döngülerden kaçınılır ve denge desteklenir.

• Daha arzu edilir bir ziyaretçi tipi ortaya çıkar.

• Tek bir büyük pazardaki kesintilere karşı kırılganlık azalır.

Ekonomik etki

• Tek sektöre bağımlılığı önlemek için ekonomik çeşitlilik teşvik edilir.

• Sektörler birbirleriyle etkileşime girer ve birbirini güçlendirir.

• Net gelirler oransal olarak daha yüksektir; para topluluk içinde dolaşır.

• Daha fazla istihdam ve ekonomik faaliyet üretilir.

Düzenleme

• Topluluk, kritik gelişim ve strateji kararlarını kendisi alır.

• Ekolojik, toplumsal ve ekonomik taşıma kapasitelerine uygun planlama yapılır.

• Bütüncül yaklaşım, topluluk çıkarlarının entegrasyonunu ve refahını vurgular.

• Uzun vadeli yaklaşım, gelecek kuşakların refahını dikkate alır.

• Temel varlıkların bütünlüğü korunur.

• Geri döndürülemez sonuçların ortaya çıkma olasılığı azaltılır.

Kaynak: Weaver (1993)

Görsel 1.2. Alternatif turizm, yerel kontrolün elinde tutulduğu ve küçük ölçekli bir yapıya sahip olan rekreasyonel balıkçılık işletmeleri de dahil olmak üzere birçok farklı biçim alabilir.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bununla birlikte bazı araştırmacılar, kitle turizmine bir seçenek olarak tam anlamıyla gelişmiş alternatif turizmin geleneksel turizmin yerini alamayacağını vurgulamakta hızlı davranmaktadır. Bunun nedeni, kitle turizminin çok yönlü ve çeşitli ilişkili olgulara sahip olmasıdır (Cohen, 1987). Bu nedenle, tümüyle alternatifler geliştirmekten ziyade, mevcut en kötü durumları iyileştirmeye yoğunlaşmak daha gerçekçi görünmektedir. Butler (1990), kitle turizminin bütünüyle reddedilmemesinin iki temel nedeni olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki ekonomiktir; çünkü kitle turizmi ülkeler için önemli miktarda döviz girdisi sağlar. İkincisi ise sosyo-psikolojiktir ve şu gerçekle ilişkilidir:

Birçok insan kitle turisti olmaktan hoşlanıyor görünmektedir. Bu kişiler, kendi seyahat düzenlemelerini yapmak zorunda kalmamayı, destinasyona vardıklarında konaklama yeri aramamak zorunda olmamayı, yabancı dil öğrenmeden mal ve hizmetlere ulaşabilmeyi, makul ve bazı durumlarda oldukça yüksek bir konfor içinde kalabilmeyi, kendilerine nispeten tanıdık gelen yiyecekleri tüketebilmeyi ve bu hedeflere ulaşmak için çok fazla para ya da zaman harcamak zorunda kalmamayı gerçekten sevmektedir (Butler, 1990: 40).

Sürdürülebilir kalkınma ve turizm

Kalkınmanın, yani bir ulusun sosyo-ekonomik ilerleme düzeyinin ölçülmesi çoğu zaman protein alımı, içilebilir suya erişim, hava kalitesi, yakıt, sağlık hizmetleri, eğitim, istihdam, gayri safi yurt içi hasıla ve gayri safi millî hasıla gibi temel ekonomik göstergeler aracılığıyla tartışılmıştır. Bu nedenle "gelişmiş" dünya olarak adlandırılan ülkeler, örneğin

Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri, bu sosyo-ekonomik koşulların varlığıyla tanımlanmaktadır. Daha fazlasına sahip olan toplumlar ise daha yüksek düzeyde gelişmiş kabul edilmektedir. Kalkınma konusu Bölüm 4'te daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Ayrıca, bir kişinin ya da toplumun gelişmişlik düzeyi ister nesnel ister öznel biçimde değerlendirilsin, çoğu zaman algılanan "medeniyet" aşamasıyla eş tutulmakta ya da onunla eş anlamlı kabul edilmektedir. Bu bağlamda ilerleme, çoğu zaman ekonomik ilerleme, kimin medeni olup olmadığını belirleyen ilişkinin temel anahtarı olarak görülmektedir. Oxford English Dictionary, medeniyeti "toplumsal gelişmenin ileri bir aşaması"; medenileştirmeyi ise "barbarlıktan çıkarma, aydınlatma" olarak tanımlamaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta, neyin gelişmiş ya da gelişmemiş, neyin medeni ya da medeni olmadığına ilişkin algımızın tartışmalı olduğu ve kalkınmaya yönelik daha yeni yaklaşımlarımızın bu konuyu daha iyi ele alması gerektiğidir. Örneğin dünya nüfusunun en gelişmiş yüzde 20'lik kesiminin, yani Batıda yaşayanların, gelişmişlik statüsüne ulaşmak için dünya kaynaklarının yaklaşık yüzde 80'ini kullandığı ileri sürülmektedir. Eğer hedefimiz tüm dünyayı bu Batılı paradigma doğrultusunda "geliştirmek" ise, gezegen ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalacaktır. Elbette Batılı ülkelerin kalkınma süreçlerinde doğal ve toplumsal kaynakları kullanım biçimlerinin de kendi içinde eşitsiz olduğu kabul edilmelidir.

Deming (1996), insanlığın medeniyet üzerine uzun ve ciddi biçimde düşünmesi gerektiği görüşünü paylaşır. Ona göre insanlar, gezegenin giderek daha fazlasını görme ve doğal çekiciliklerine giderek daha fazla yaklaşma konusunda doymak bilmeyen bir arzu taşımaktadır. Bu davranış, turistin kabul edilebilir ve kabul edilemez insan-yaban hayatı etkileşimleri arasındaki ince çizgiyi zorlamasıyla turizmde sürekli olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kanada'nın Ontario eyaletindeki Point Pelee Ulusal Parkı'nda, binlerce kuş gözlemcisinin ilkbahar kuş göçünü izlemek için parka akın etmesiyle hayvanların rahatsız edilmesi düzenli olarak yaşanmaktadır. Uyarı levhalarına rağmen turistler türleri belirlemek ve fotoğraflamak amacıyla belirlenmiş yolların dışına çıkmayı sürdürmektedir. Deming, küresel ısınma, habitat kaybı ve kitlesel yok oluşlar karşısında medeni olmanın ne anlama geldiğini sorar. Onun yanıtı, içimizdeki düşmanla yüzleşirken hem toplumsal hem de ekolojik sınırlar için yapılan bir çağrıdır:

Pogo'nun Vietnam Savaşı sırasında söylediği gibi: "Düşmanı gördük ve o biziz." Bir anda hem istilacı barbarlar hem de kenti koruyabilecek tek kişiler hâline geliriz. Her birimiz medeni dünyanın merkezinde ve aynı zamanda kıyısındayız (Deming, 1996: 32).

Milgrath (1989), değerlerin yaptığımız her şeyin temelinde yer aldığını belirtmiştir (ayrıca bkz. Forman, 1990). Ona göre insanların temel bir değer olarak kendi yaşamlarını koruma arzusu vardır; bu arzu doğal olarak diğer insanlara yönelik kaygı ve değer anlayışına, yani toplumsal değere dönüşmüştür. Milgrath, bu toplumsal yönelimin en belirgin biçimde ekonomik kalkınma öncelikleri aracılığıyla yansıdığını ve bunun toplumların ve dayandıkları kaynakların uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından ciddi sonuçlar doğurduğunu ifade eder. Bu araçsallık biçimi, yani bir şeyin başka bir amaca ulaşmak için araç olarak değerli görülmesi, insan dışı varlıkların kendi başlarına bir değere sahip olduklarını ve kendi varlık haklarıyla var olmaları gerektiğini fark etmemizi zorlaştırmaktadır. Bu "doğa etiği" perspektifi daha geniş anlamda içsel ve ekomerkezci bir yaklaşımdır (Wearing ve Neil, 1999).

Sürdürülebilir kalkınma, toplum içinde yapısal değişim için bir model olarak önerilmiştir. Bu model, kalkınmayı yalnızca sosyo-ekonomik bir odakla ele alan anlayıştan uzaklaşarak, "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan" bir yaklaşım olarak tanımlar (World Commission on Environment and Development, 1987: 43). Bu nedenle ekolojinin ilkeleri ekonomik kalkınma süreci için zorunludur (Redclift, 1987) ve amaç, dünyada yaşayan yoksul insanların maddi yaşam standartlarını yükseltmektir (Barbier, 1987). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, toplumsal ve ekolojik sistemler arasında denge kurmayı savunması, özellikle turizm için onu oldukça anlamlı kılmaktadır. Nitekim 1980'lerden itibaren bu alanda zengin bir literatür ortaya çıkmıştır.

Turizm ve sürdürülebilirlik konusundaki ilk eylem stratejilerinden biri, Kanada'nın British Columbia eyaletinde düzenlenen Globe '90 konferansından doğmuştur. Bu toplantıda turizm endüstrisi, hükümet, sivil toplum kuruluşları ve akademi temsilcileri; turizm endüstrisinin sürdürülebilirliği açısından çevrenin önemini ve kötü planlanmış turizm gelişmelerinin ziyaretçileri cezbeden doğal ve beşerî çevre niteliklerini çoğu zaman nasıl aşındırdığını tartışmıştır. Konferans delegeleri sürdürülebilir turizmin amaçlarını şu şekilde belirtmiştir: (1) turizmin çevreye ve ekonomiye sağlayabileceği önemli katkılar hakkında daha fazla farkındalık ve anlayış geliştirmek, (2) eşitliği ve kalkınmayı teşvik etmek, (3) ev sahibi toplumun yaşam kalitesini yükseltmek, (4) ziyaretçiye yüksek kaliteli bir deneyim sunmak ve (5) önceki amaçların bağlı olduğu çevre kalitesini korumak. Sürdürülebilir turizm gelişimine ilişkin tanımları bir ölçüde çekingen olsa da yani "bugünkü turistin ve ev sahibi bölgenin ihtiyaçlarını karşılarken geleceğe yönelik fırsatları korumak ve geliştirmek" biçiminde ifade

edilse de politika, hükümet, sivil toplum kuruluşları, turizm endüstrisi, turistler ve uluslararası kuruluşlar için birçok yararlı öneri geliştirilmiştir. Örneğin politika bölümünde turizmin nasıl teşvik edilmesi, geliştirilmesi ve tanımlanması gerektiğine ilişkin 15 öneri ile bölgesel, bölgeler arası, mekânsal ve zamansal sonuçlara ilişkin çeşitli öneriler yer almaktadır. Politika önerilerinden biri şu ifadeyi içerir: "Sürdürülebilir turizm, kabul edilebilir büyüme düzeyleri ve türleri için rehber ilkelerin ortaya konmasını gerektirir; ancak bu durum yeni tesisleri ve deneyimleri dışlamaz" (Globe '90, 1990: 6).

Finansal refah ve büyüme açısından sürdürülebilirliğin ekonomik bir gerekçesi de vardır. McCool'a göre topluluklar kendilerini özgün ve yerleşik olmayan ziyaretçiler için çekici kılan karakterlerini kaybettiklerinde, giderek küreselleşen ve rekabetçi hâle gelen pazarda turizme dayalı gelir elde etme güçlerini de kaybederler. Bu bakış açısına göre sürdürülebilirlik yalnızca çevresel koruma değil, aynı zamanda hedeflerin izlenmesi ve bu hedeflere doğru ilerlemenin ölçülmesiyle ilgilidir. Artık kalkınmayı yalnızca fiziksel çıktı ya da ekonomik kâr çizgisi üzerinden değerlendirmek yeterli değildir; sosyal düzen ve adalet de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle sürdürülebilir turizmin başarısı için turistlerin doğal çevreleri nasıl değerlediği ve kullandığı, toplulukların turizm aracılığıyla nasıl güçlendiği, turizmin sosyal ve ekolojik etkilerinin nasıl belirlendiği ve bu etkilerin nasıl yönetildiği birlikte ele alınmalıdır.

Bu doğrultuda kuramcılar turizmin etkilerini belirleme ve ölçme sürecini geliştirmeye başlamıştır. Globe '90 konferansı, turizm ile sürdürülebilir kalkınmayı ilişkilendiren ilk ve önemli adımlardan biridir. Bunu Globe '92 izlemiş ve turizmde sürdürülebilirlik ölçütlerinin uygulanmasında ilkelerden pratiğe geçiş tartışılmıştır. Buna rağmen sürdürülebilir ilkelerin turizmde uygulanması konusunda yapılması gereken çok şey olduğu kabul edilmiştir. Roy, sürdürülebilir turizmin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yeni vurgunun bir uzantısı olduğunu; ancak her ikisinin de büyük ölçüde kavram düzeyinde kaldığını belirtir. Ona göre Bhutan, ziyaretçi sayısını çok sıkı biçimde denetleyerek çevreyi ve ülkenin sosyo-kültürel kimliğini koruması bakımından sürdürülebilir turizme en yakın örneklerden biridir; ancak yüksek irtifa yürüyüş rotalarında dahi uygarlığın atıklarıyla karşılaşılabilmektedir.

Literatürde turizm ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin çok sayıda örnek bulunmasına rağmen, sürdürülebilir turizm projelerinin çok azı zamanın sınavından geçebilmiştir. Bu bağlamda Bali Sürdürülebilir Kalkınma Projesi dikkat çekici bir örnektir. Kanada'daki Waterloo Üniversitesi ile Endonezya'daki Gadjahmada Üniversitesi iş birliğinde yürütülen bu proje çok sektörlü düzeyde uygulanmıştır. Turizm, Bali ekonomisini yönlendiren önemli

sektörlerden biridir ancak sürdürülebilirlik stratejisinin yalnızca turizme indirgenmemesi gerekir. Wall'ın bu projeden çıkardığı temel sonuçlar arasında sürdürülebilir kalkınma stratejisi geliştirirken mümkün olduğunca kültürel duyarlılık göstermek, yeni kurumlar yaratmak yerine mevcut kurumsal çerçeveler içinde çalışmak ve tüm etkilenen paydaşların karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak mekanizmalar kurmak yer alır.

Turizmin bölgedeki diğer arazi kullanımlarıyla bütünleşmesi Butler tarafından da tartışılmıştır. Butler bütünleşmeyi, bir faaliyetin sürdürülebilir ya da uzun vadeli kalkınma genel hedefi içinde diğer faaliyetler ve çevre açısından kabul edilebilir bir temelde bir alana dâhil edilmesi olarak tanımlar. Bu çerçevede tamamlayıcılık, uyumluluk ve rekabetçilik, arazi kullanımlarını önceliklendirmek için kullanılabilecek değişkenlerdir. Tamamlayıcılık daha yüksek düzeyde bütünleşmeye yol açarken, rekabetçilik turizm faaliyetinin diğer arazi kullanımlarından ayrışmasına neden olabilir.

Bazı modeller ise turizm ve sürdürülebilirliği destinasyon bölgesi içinde daha tek sektörlü bir yaklaşımla ele almıştır. Bu yaklaşımlar, turizmin sürdürülebilir ya da sürdürülemez biçimde sunulmasını gösteren çeşitli göstergelere odaklanır. Canova'nın turistlerin çevreye ve yerel topluluklara karşı nasıl sorumlu olabileceğine ilişkin değerlendirmesi, Forsyth'in sürdürülebilir turizm ve öz düzenleme tartışması, Moscardo ve arkadaşlarının ekolojik açıdan sürdürülebilir konaklama biçimlerine ilişkin çalışması ve Consulting and Audit Canada'nın temel ve alana özgü sürdürülebilir turizm göstergeleri rehberi bu örnekler arasında sayılabilir. Tablo 1.2'de temel sürdürülebilir turizm göstergeleri verilmektedir. Bu göstergelerin, belirli destinasyon ya da alana özgü göstergelerle birlikte kullanılması gerekir.

Tablo 1.2. Sürdürülebilir turizmin temel göstergeleri

Indicator	*Specific measures*
Site protection	Category of site protection according to IUCN index
Stress	Tourist numbers visiting site (per annum/peak month)
Use intensity	Intensity of use in peak period (persons/hectare)
Social impact	Ratio of tourists to locals (peak period and over time)
Development control	Existence of environmental review procedure or formal controls over development of site and use densities
Waste management	Percentage of sewage from site receiving treatment (additional indicators may include structural limits of other infrastructural capacity on site, such as water supply)
Planning process	Existence of organised regional plan for tourist destination region (including tourism component)
Critical ecosystems	Number of rare or endangered species
Consumer satisfaction	Level of satisfaction by visitors (survey-based)
Local satisfaction	Level of satisfaction by locals (survey-based)
Tourism contribution to local economy	Proportion of total economic activity generated by tourism
Composite indices	
Carrying capacity	Composite early warning measure of key factors affecting the ability of the site to support different levels of tourism
Site stress	Composite measure of levels of impact on the site (its natural/cultural attributes due to tourism and other sector cumulative stress)
Attractivity	Qualitative measure of those site attributes that make it attractive to tourism and can change over time

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Gösterge	Özel ölçütler
Alan koruma	IUCN sınıflandırmasına göre alan koruma kategorisi.
Baskı düzeyi	Alanı ziyaret eden turist sayısı (yıllık / yoğun sezon ayı itibarıyla).
Kullanım yoğunluğu	Yoğun kullanım dönemindeki kullanım yoğunluğu (kişi/hektar).
Sosyal etki	Turistlerin yerel nüfusa oranı (yoğun dönem ile yıllık değerlerin karşılaştırılması).
Çevresel denetim	Alan geliştirme faaliyetleri ve kullanım yoğunlukları üzerinde çevresel değerlendirme prosedürlerinin veya resmî denetim mekanizmalarının varlığı.
Atık yönetimi	Alana ilişkin oluşan atık suyun arıtma sürecinden geçirilen yüzdesi. Ek göstergeler; su temini gibi alanın yapısal ve altyapısal kapasitesine ilişkin sınırları da içerebilir.
Planlama süreci	Turizm destinasyonu bölgesine yönelik örgütlü/bütüncül bir bölgesel planın varlığı.
Kritik ekosistemler	Nadir veya nesli tehlike altında bulunan türlerin sayısı.
Ziyaretçi memnuniyeti	Ziyaretçilerin memnuniyet düzeyi (anket temelli).
Yerel halk memnuniyeti	Yerel halkın memnuniyet düzeyi (anket temelli).
Turizmin yerel ekonomiye katkısı	Toplam ekonomik faaliyetin turizm tarafından oluşturulan oranı.
Bileşik endeksler – Taşıma kapasitesi	Alanın farklı turizm yoğunluğu düzeylerini destekleme kapasitesini etkileyen temel faktörlere ilişkin bileşik erken uyarı ölçütü.
Bileşik endeksler – Alan baskısı	Turizmin ve diğer sektörlerden kaynaklanan kümülatif baskıların alanın doğal/kültürel nitelikleri üzerindeki etki düzeyine ilişkin bileşik ölçüt.
Çekicilik	Alanı turizm açısından çekici kılan ve zaman içinde değişebilen niteliklerin nicel ölçümü.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu göstergelerin yanında, belirli biyofiziksel kara ve su bölgelerine uygulanan ekosisteme özgü tamamlayıcı göstergeler ile belirli bir alan için geliştirilen alana özgü göstergeler de kullanılabilir. Tablo 1.3. bu ikincil ekosistem göstergelerinden bazılarını özetlemektedir.

Tablo 1.3. Ekosisteme özgü göstergeler

Ecosystem	*Sample indicators*[a]
Coastal zones	Degradation (percentage of beach degraded, eroded) Use intensity (persons per metre of accessible beach) Water quality (faecal coliform and heavy metals counts)
Mountain regions	Erosion (percentage of surface area eroded) Biodiversity (key species counts) Access to key sites (hours' wait)
Managed wildlife parks	Species health (reproductive success, species diversity) Use intensity (ratio of visitors to game) Encroachment (percentage of park affected by unauthorised activity)
Ecologically unique sites	Ecosystem degradation (number and mix of species, percentage area with change in cover) Stress on site (number of operators using site) Number of tourist sitings of key species (percentage success)
Urban environments	Safety (crime numbers) Waste counts (amounts of rubbish, costs) Pollution (air pollution counts)
Cultural sites (built)	Site degradation (restoration/repair costs) Structure degradation (precipitation acidity, air pollution counts) Safety (crime levels)
Cultural sites (traditional)	Potential social stress (ratio average income of tourists/locals) In season sites (percentage of vendors open year round) Antagonism (reported incidents between locals and tourists)
Small islands	Currency leakage (percentage of loss from total tourism revenues) Ownership (percentage foreign ownership of tourism establishments) Water availability (costs, remaining supply)

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Ekosistem	**Örnek göstergeler**
Kıyı alanları	•Bozulma: Bozulmuş veya erozyona uğramış plaj alanının yüzdesi. •Kullanım yoğunluğu: Erişilebilir plaj şeridinin metresi başına kişi sayısı. • Su kalitesi: Fekal koliform ve ağır metal ölçümleri.
Dağlık bölgeler	•Erozyon: Erozyona uğramış yüzey alanının yüzdesi. •Biyolojik çeşitlilik: Temel türlere ilişkin sayımlar. • Temel alanlara erişim: Bekleme süresi (saat).
Yönetilen yaban hayatı parkları	•Türlerin sağlığı: Üreme başarısı ve tür çeşitliliği. •Kullanım yoğunluğu: Ziyaretçi sayısının yaban hayatı varlığına oranı. • İzinsiz müdahale: Yetkisiz faaliyetlerden etkilenen park alanının yüzdesi.
Ekolojik açıdan özgün alanlar	• Ekosistem bozulması: Tür sayısı ve bileşimi ile bitki örtüsü değişiminin görüldüğü alan yüzdesi. •Alan üzerindeki baskı: Alanı kullanan işletmeci/operatör sayısı. • Temel türlerin turistler tarafından gözlemlenme sayısı: Başarı oranı (%).

Ekosistem	Örnek göstergeler
Kentsel çevreler	•Güvenlik: Suç sayıları. •Atık miktarı: Çöp miktarları ve ilgili maliyetler. • Kirlilik: Hava kirliliği ölçümleri.
Kültürel alanlar (yapılı çevre)	•Alan bozulması: Restorasyon ve onarım maliyetleri. •Yapı bozulması: Yağış asitliği ve hava kirliliği ölçümleri. • Güvenlik: Suç düzeyleri.
Kültürel alanlar (geleneksel)	• Olası sosyal baskı: Turistlerin ortalama geliri ile yerel halkın ortalama geliri arasındaki oran. •Sezon içindeki açık işletmeler: Yıl boyunca açık olan satıcıların yüzdesi. • Karşıtlık/gerilim: Yerel halk ile turistler arasında raporlanan olaylar.
Küçük adalar	•Döviz/gelir sızıntısı: Toplam turizm gelirleri içerisindeki kayıp oranı. •Mülkiyet: Turizm işletmelerinde yabancı mülkiyet oranı. • Su mevcudiyeti: Maliyetler ve kullanılabilir kalan arz.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Turizm ve sürdürülebilirlik tartışmaları etik kodlar açısından da ele alınmıştır. Göstergeler, turizm etkilerini ölçmek ve izlemek amacıyla belirlenen değişkenlerdir. Etik kodlar ise paydaş gruplarının davranışlarında değişim yaratmayı hedefleyen rehber ilkeler bütünüdür; başka bir ifadeyle turizm ortamında kabul edilebilir davranış için bir uyum çerçevesi sunar. Tourism Concern tarafından yayımlanan Beyond the Green Horizon belgesi bu tür eğitsel yaklaşıma örnektir. Bu belgeye göre sürdürülebilir turizm ve ona bağlı altyapılar, doğal kaynakların yenilenme kapasitesi ve gelecekteki üretkenliği sınırları içinde işlemeli; insanların, toplulukların, geleneklerin ve yaşam biçimlerinin turizm deneyimine yaptığı katkıyı tanımalı; bu kişilerin turizmin ekonomik yararlarından adil biçimde pay almasını kabul etmeli ve ev sahibi bölgelerdeki yerel halk ile toplulukların istekleri doğrultusunda yönlendirilmelidir. Burada doğrudan bir ölçüm yapılmaz; ancak uygun davranışı teşvik etmek ya da güçlendirmek amacıyla kurallar ortaya konur.

Kanada Turizm Endüstrisi Birliği de Ulusal Çevre ve Ekonomi Yuvarlak Masası ile çevrenin korunmasına yönelik taahhüt ve sorumluluğu ortaya koyan sürdürülebilir turizm rehberleri geliştirmiştir. Bu rehberler turistler, turizm endüstrisi, endüstri birlikleri, konaklama işletmeleri, yiyecek-içecek hizmetleri, tur operatörleri ve turizm bakanlıkları için hazırlanmıştır. Bölümlerde politika ve planlama, turizm deneyimi, ev sahibi topluluk, gelişim, doğal, kültürel ve tarihsel kaynaklar, doğal kaynakların korunması, çevre koruma, pazarlama,

araştırma ve eğitim, kamusal farkındalık, endüstri iş birliği ve küresel köy gibi konulara ilişkin ilkeler yer almaktadır.

Avrupa Doğa ve Milli Parklar Federasyonu'nun Avrupa'nın doğa ve milli parklarında sürdürülebilir turizme ilişkin çalışması da bu bölümde dikkat çeken başka bir kaynaktır. Avrupa'daki birçok korunan alan, kırsal çalışma peyzajları içinde yer almakta ve Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ya da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki daha geniş ve daha seyrek nüfuslu korunan alan çevrelerine göre farklı baskılarla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte Avrupa'da büyük milli parklar ve biyosfer rezervleri de bulunmaktadır. Her iki durumda da politika yapıcılar ve uygulayıcılar, farklı çevresel koşullarda sürdürülebilir turizmi hayata geçirmekle sorumludur. Avrupa milli parkları belgesi, insanların yaşam kalitesini yükseltebilmesi, işlerini sürdürebilmesi, ekonomilerini geliştirebilmesi, kültürlerinden yararlanabilmesi ve kültürler arasında uyumu destekleyebilmesi gerektiğini vurgular. Bu hedeflerin çevre eğitimi, çevreye yönelik politik destek ve miras değerlerinin onarıcı projeler ile doğrudan uygulamalı yardımlar yoluyla korunmasıyla birlikte düşünülmesi gerekir.

Sürdürülebilir turizm, bununla birlikte, eleştirilerden bağımsız değildir. Hunter (1995), sürdürülebilir turizm gelişimi yaklaşımlarının çoğu zaman sorunlu olduğunu; çünkü turizmin planlanması ve yönetiminin, sürdürülebilir kalkınmanın tasarım ilkeleriyle her zaman uyumlu yürütülmediğini ileri sürmektedir. Özellikle turizm, sürdürülebilir kalkınmanın başarısı bakımından yaşamsal olan coğrafi ölçek ve sektörler arası iş birliği meselelerini yeterince ele almamaktadır. Benzer biçimde Macbeth (1994), sürdürülebilir turizmin proaktif olmaktan çok tepkisel bir nitelik taşıdığına dikkat çeker. Macbeth'e göre kapitalizmin tarihi, tepkisel eğilimlerin kapitalizm tarafından kolaylıkla içselleştirilerek kendi varlığını sürdürmek için kullanılabildiğini böylece sömürü ilişkilerini dönüştürmek yerine mevcut durumu uzattığını gösteren örneklerle doludur. Bu durum, mevcut kapitalist biçim aşılmadıkça devam edecektir.

Liu (2003), sürdürülebilir turizm araştırmalarının parçalı ve kopuk bir görünüm sergilediğini; bunun temelinde turizm talebi, kuşaklar arası eşitlik, turizm kaynaklarının niteliği ve benzeri konulara yeterince odaklanılmamasının bulunduğunu savunmaktadır. Yazara göre mevcut araştırmalar, disiplinler arası bir perspektifle birlikte sistem yaklaşımı doğrultusunda dönüştürülmelidir (bkz. Fennell, 2003).

McKercher (1993a), turizmin dört temel nedenle sürdürülebilirliğini kaybetmeye açık olduğunu belirtir. Birincisi, turizm doğal kaynaklara bağımlı bir endüstri olarak yeterince

tanınmamaktadır. İkincisi, turizm endüstrisi özellikle kentsel alanlarda görünmez kalmaktadır. Üçüncüsü, turizm seçimsel açıdan zayıftır ve hükümet içinde sınırlı destek görmektedir. Dördüncüsü ise endüstriye yön veren belirgin bir liderlik eksikliği vardır; bu durum turizmi, diğer arazi kullanıcılarının saldırılarına karşı kırılgan hâle getirmektedir. McKercher, Kuzey Ontario'daki kaynak kullanımını bu duruma örnek gösterir. Bölgede ekonomi, ormancılık ve madencilik gibi büyük çıkarımcı endüstrilerin politik hâkimiyeti altındadır. Kuzey Ontario'daki turizm endüstrisinin parçalı yapısı —çoğunlukla avcılık/balıkçılık donanım işletmeleri ve konaklama tesisleri— politik karar alma süreçlerinde etkili olmasını engellemektedir.

Turizm ve sürdürülebilirliğe ilişkin diğer eleştirel değerlendirmeler de benzer kaygılar taşır. Goodall ve Cater (1996), en kararlı çevresel performanslara rağmen sürdürülebilir turizmin muhtemelen tam anlamıyla başarılamayacağını düşünmektedir. Burr (1995), kırsal turizm topluluklarında yaşayan insanların birlikte hareket etmemesi hâlinde sürdürülebilir turizm gelişiminin gerçekleşmesinin düşük bir olasılık olduğunu göstermektedir. Clarke (2002) ise hiçbir turizm türünün doğası gereği bütünüyle sürdürülebilir olamayacağını; sürdürülebilirliğin çoğu zaman nihai bir durumdan ziyade arzu edilen bir duruma yönelen süreç olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Clarke'ın mesajında önemli olan nokta, sürdürülebilirliğin yalnızca ekoturizme değil, planlanma, geliştirilme ve yönetilme biçimine bağlı olarak kitle turizmi dâhil her turizm biçimine uygulanabilir olmasıdır (ayrıca bkz. Laarman ve Gregersen, 1994).

Bu yaklaşım, ekoturizm gibi özel pazar bölümlerinin doğal çevre kullanımı, uzun vadeli ekonomik yararlar, çevresel koruma ve yerel toplum gelişimini teşvik etme bakımından potansiyel olarak sürdürülebilir olabileceği anlamına gelir. Ancak bu türler, kötü yönetildiklerinde aynı ölçüde sürdürülemez hâle de gelebilir. Bu nedenle sürdürülebilir turizmi belirli bir pazar türü olarak değil, saha ölçeği ya da bölgesel ölçek üzerinden değerlendirmek daha sağlıklı görünmektedir.

Durum Çalışması 1.1
Sürdürülebilir turizm ve Avusturya'nın Yeşil Köyleri

Peyzaj ile turizm arasındaki yaşamsal bağı kavrayan Avusturya, doğal çevrenin korunması ve genel niteliğinin iyileştirilmesi amacıyla sürdürülebilir turizm politikasına yönelmiştir. Bu doğrultuda özellikle aşağıdaki önlemler önerilmiştir:

1. Zirve talepleri ve yükleri önlemek amacıyla talep eğrisinin dengelenmesi;

2. Turizm için mekân tüketiminin azaltılması;
3. Doğal peyzajların korunması;
4. Özellikle tarım ve ormancılık başta olmak üzere diğer sektörlerle iş birliği kurulması;
5. Endüstri içinde profesyonelliğin geliştirilmesi;
6. Turist davranışlarının değiştirilmesi.

Avusturya'daki en önemli programlardan biri, toplulukların turizmin artan taleplerini sürdürülebilir biçimde karşılamasını amaçlayan Yeşil Köy girişimidir. Bu program kapsamında yerleşimlerin ısınmada güneş panellerinden yararlanması, yapı yüksekliğini üç katla sınırlandırması, gürültü ve egzoz etkisini azaltmak için otoparkları binalardan en az 80 metre uzağa yerleştirmesi, otoyolları Yeşil Köylerden en az 3 kilometre uzak tutması, köy içi araç trafiğini sınırlandırması, bisiklet yolları oluşturması, geri dönüşümü yaygınlaştırması, yapılaşmayı yalnızca yerleşim alanıyla sınırlaması, çevredeki tarım alanlarında tek ürün tarımını ortadan kaldırması, sürdürülebilir zanaatkârları desteklemesi, otelleri doğal ürünlerle inşa etmesi, çiftçilerin ürünlerini yerelde satabilmesini sağlaması ve yerel/doğal farmasötik ürünlerden yararlanması teşvik edilmektedir. Bu felsefenin hem topluluklara hem de turizm endüstrisine yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Şekil 1.1. Sürdürülebilir turizmin dereceleri

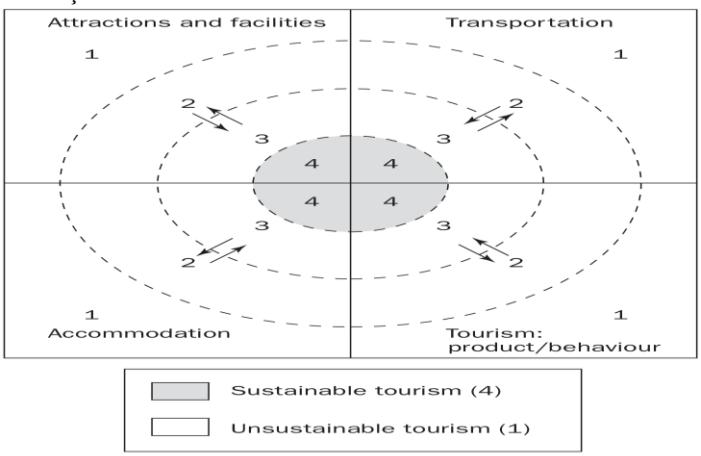

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu düşünce daha yakın dönemde Font ve diğerleri (2006) tarafından da ele alınmıştır. Yazarlara göre tur operatörleri ancak tedarikçileri sürdürülebilir olduğunda sürdürülebilir olabilir. Bununla birlikte tur operatörlerinin tedarik zinciri boyunca tedarikçiler üzerinde belirli bir etkiye sahip olması ve toplumun turizm işletmelerinden daha fazla hesap verebilirlik talep etmesi, tur operatörlerinin iş ortaklarının performansını iyileştirebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu, sürdürülebilir tedarik zinciri politikası ve yönetim sistemi kurarak, tedarikçileri sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmaları için destekleyerek ve sürdürülebilirlik ölçütlerini karşılayan tedarikçileri seçerek gerçekleştirilebilir.

Düzey	Çekicilikler ve tesisler	Ulaşım	Konaklama	Turizm: ürün/davranış
1	Sürdürülemez	Sürdürülemez	Sürdürülemez	Sürdürülemez turizm
2	Kısmen sürdürülebilir	Sürdürülemez/ kısmi	Sürdürülemez/ kısmi	Geçiş alanı
3	Daha sürdürülebilir	Kısmen sürdürülebilir	Kısmen sürdürülebilir	Gelişen sürdürülebilirlik
4	Sürdürülebilir	Sürdürülebilir	Sürdürülebilir	Sürdürülebilir turizm

Kaynak: Butler'dan (1996) Weaver (1998) içinde uyarlanmıştır.

Sürdürülebilirliğin turizmin tüm boyutları açısından taşıdığı önem, kitle turizmi operatörlerinin de otantik, daha az ticarileştirilmiş deneyimler sunmaya yönelmesinde görülmektedir. Font ve diğerlerinin (2006: 53) ifadesiyle bu yönelim "kültürlerin ve şaşırtıcı derecede bozulmamış yerlerin keşfine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle pazar taleplerine yanıt verebilmek için toplumun beklentilerine ayak uydurmak, rekabetçi kalabilmek adına sürdürülebilir biçimde davranmayı gerektirmektedir. Ancak "bozulmamış yerler" vurgusu kitle turizmi açısından ilginçtir; çünkü bu tür alanların sayısı giderek azalmaktadır (ayrıca bkz. Welford ve Ytterhus, 1998).

Destinasyonların daha sürdürülebilir ve aynı zamanda daha kârlı olma çabaları içinde "en arzu edilir turist türünü çekmeye çalışmaları da tartışılmıştır. Kaosa-ard (2002), Tayland'da

ulusal turizm otoritesinin daha fazla sayıda turist yerine daha nitelikli turistleri çekme konusunda baskı altında kaldığını belirtmektedir. Tayland'daki otel birliği, büyük otellerde konaklayan, şoförlü araçlarla taşınan ve pahalı restoranlarda yemek yiyen turistlerin destinasyonda daha fazla para harcadıkları için daha iyi turistler olduğunu savunmaktadır. Buna karşılık çeşitli sivil toplum grupları, parasını yerel otellerde harcayan ve yerel yemek tezgâhlarında yemek yiyen turistlerin daha iyi turistler olduğunu ileri sürmektedir; çünkü bu durumda gelir yerel halka daha derin ve geniş biçimde yayılmaktadır. Nitekim Kaosa-ard ve diğerlerinin (1993) 1.200 yerli ve yabancı turist üzerinde yaptığı çalışma, günlük harcaması daha yüksek olan, kültürel çekiciliklere güçlü ilgi duyan ve 40 yaş ve üzerindeki kadın turistlerin oldukça arzu edilen bir turist grubu olduğunu göstermiştir. Bu grup, paranın yerel halkın eline daha fazla geçmesini sağlayabilmektedir.

Turizm ve sürdürülebilirliği kavramsallaştırmak

Önceki tartışmada kitle turizmi, alternatif turizm (AT) ve sürdürülebilir turizm ayrı ayrı ele alınmıştır. Ancak bu kavramlar arasındaki ilişki, Şekil 1.2'de gösterilen kavramsal çerçeve içinde daha bütünlüklü biçimde anlaşılabilir. Genel anlamda şekil, diyagramdaki karşılık gelen daireler aracılığıyla kitle turizmi ile alternatif turizmin göreli büyüklüğünü göstermektedir. Kitle turizminin ağırlıklı olarak sürdürülemez olduğu söylenebilir; ancak son dönemde endüstrideki yeni ve mevcut gelişmeler, elektrik kullanımının denetlenmesi, çamaşır yıkama takvimlerinin dönüşümlü düzenlenmesi ve atık bertarafı gibi çeşitli önlemler aracılığıyla daha sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmeye çalışmıştır. Şekildeki ok, bu sektörde sürdürülebilirlik derecesinin artması yönünde bir hareket bulunduğunu ifade eder.

Buna karşılık şekil, alternatif turizm biçimlerinin çoğunun kuramsal olarak sürdürülebilir nitelikte olduğunu göstermektedir. AT alanı, sosyo-kültürel turizm ve ekoturizm olmak üzere iki turizm türünü içermektedir. Sosyo-kültürel alternatif turizm, örneğin kırsal turizm ya da çiftlik turizmi gibi, turistik deneyimin önemli bir bölümünün çiftliklerin içinde işlediği çevreye karşılık gelen kültürel ortam üzerine kurulu olduğu turizm biçimlerini kapsar. Ekoturizm ise yönelimi bakımından daha az sosyo-kültürel, daha çok doğaya ve doğal kaynaklara bağlıdır; seyahatin temel bileşeni ya da ana güdüleyicisi doğal çevredir. Bu nedenle AT alanı içinde bir ayrım yapılmaktadır. Bu kitabın odağı, AT dairesinin yalnızca bu alt yarısındadır ve ekoturizmin, bir sonraki bölümde ayrıntılı biçimde tartışılan tanımlayıcı özellikleri nedeniyle kitle turizminden ve alternatif turizmin diğer biçimlerinden farklı olduğu görüşünü desteklemektedir.

Şekil 1.2. Turizm ilişkileri: sürdürülebilir turizm uygulamaları, sürdürülemez turizm uygulamaları, kitle turizmi ve alternatif turizm arasındaki kavramsal ilişki.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Sonuç

Turizm, alternatif turizm ve sürdürülebilirlik üzerine ortaya çıkan geniş literatür dikkate alındığında hem nereden geldiğimizi hem de hâlâ neyin eksik olduğunu düşünmemek mümkün değildir. Araştırmacılar sayısız rapor, davranış kodu, kılavuz ve gösterge üretmişlerdir; ancak Butler' ın (1991) turizm, çevre ve sürdürülebilir kalkınma üzerine yaptığı uyarıcı çözümlemede de görüldüğü üzere, yön gösterecek somut girişim ve başarı örnekleri hâlâ sınırlıdır. Belki de henüz çok erkendir ve beklenen başarılar, turizmin sürdürülebilirlikle kurduğu kırılgan ilişkinin bir sonraki aşamasında ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte söylemin ötesine, masa başı tartışmaların dışına ve uygulamaya geçmeye yönelik acil bir ihtiyaç vardır. Leslie'nin (1994: 35) belirttiği gibi, gelişmekte olan ülkelerde turizm pratiği, Batı'nın kalkınma sürecinde ve savurgan tüketimci yaşam biçimlerinde geriye dönük olarak saptanabilen hataları gördüğümüz bir aynadır.

Alternatif turizm ve sürdürülebilir turizm uygulamalarının işlerlik kazanmasında kamunun önemini göz ardı etmek mümkün değildir. İnsanlar, ekolojik açıdan duyarlı biçimde geliştirilen ve sunulan mal ve hizmetleri talep etme gücüne sahiptir. Kamu, turizm ürünlerinden hesap verebilirlik talep etmeli; turizm hizmet sağlayıcıları da sürdürülebilir kalkınma alanında değerli başarılara ulaşmak için uygun bir vizyona bağlılık gösterdiklerini kanıtlamalıdır. Bunu başaranlar, uzun vadede finansal açıdan da gelişme olanağı bulabilecektir.

Özet soruları

1. Turizmi tanımlamak neden bu kadar güçtür?
2. Çekicilikleri tanımlamak için kullanılan bazı özellikler nelerdir?
3. Kitle turizmi ile alternatif turizm arasındaki temel farklar nelerdir?
4. Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir turizmi anlamada değerler tartışması neden önemlidir?
5. Sürdürülebilir turizmin temel göstergeleri ile ekosisteme özgü göstergeleri birbirinden nasıl farklılaşır?

İkinci Bölüm Ekoturizm ve Ekoturistler

Alternatif turizmin (AT) bir uzantısı ya da gelişmiş biçimi olarak ekoturizm, geleneksel turizm biçimlerine duyulan hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak gelişmiştir. Geleneksel turizm, genel anlamda, turizm ürünlerinin sunumunda sosyal ve ekolojik unsurları çoğu zaman göz ardı etmiş; bunun yerine daha insan merkezli ve kâr odaklı yaklaşımları öne çıkarmıştır. Bu bölümde ekoturizm; tarihsel arka planı, tanımı ve doğa temelli turizm, macera turizmi, kültür turizmi ve kitle turizmi gibi ilişkili turizm türleriyle bağlantıları açısından ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Ayrıca ekoturistlerin diğer gezgin türlerinden hangi yönleriyle ayrıldığını daha iyi açıklayabilmek amacıyla turizm tipolojileri ve profilleri üzerine kısa bir tartışmaya da yer verilmektedir.

Ekoturizmin kökenleri

Yakın zamana kadar "ekoturizm" teriminin etimolojisi ya da kökeni konusunda belirli bir karışıklık bulunduğu görülmektedir. Bu durum konuya ilişkin literatürün genişliğinde de açıkça izlenebilir. Orams ve Hvenegaard terimin 1980'lerin sonlarına kadar geri götürülebileceğini belirtirken, bazı araştırmacılar kavramın 1970'lerin sonlarında Miller' ın eko-kalkınma üzerine çalışmalarıyla ilişkilendirilebileceğini ileri sürmüştür. Literatürdeki tutarlı temalardan biri, Ceballos-Lascuráin' in bu ifadeyi 1980'lerin başında kullanan ilk kişilerden biri olduğu görüşüdür. Ceballos-Lascuráin ekoturizmi, görece bozulmamış ya da kirlenmemiş doğal alanlara, manzarayı, yaban bitkilerini ve hayvanları ve bu alanlarda bulunan geçmiş ya da güncel kültürel unsurları inceleme, hayranlık duyma ve deneyimleme amacıyla yapılan seyahat olarak tanımlamıştır.

Ceballos-Lascuráin, bu ifadeye ilk göndermesinin 1983 yılında Meksika'da bir sivil toplum kuruluşu olan PRONATURA'yı geliştirme sürecinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Bununla birlikte terimin daha eski bir kullanımı Hetzer'e kadar götürülmektedir. Hetzer, ekoturizmi turistler ile etkileşimde bulundukları çevreler ve kültürler arasındaki karmaşık ilişkiyi açıklamak için kullanmıştır. Ona göre daha sorumlu bir turizm biçimi için dört temel ilke izlenmelidir: çevresel etkinin en aza indirilmesi, ev sahibi kültürler üzerindeki etkinin en aza indirilmesi ve bu kültürlere en yüksek düzeyde saygı gösterilmesi, ev sahibi ülkenin taban kesimlerine azami ekonomik yarar sağlanması ve katılımcı turistlerin en yüksek düzeyde rekreasyonel doyuma ulaşması.

Hetzer'e göre ekoturizm kavramının gelişimi, özellikle ekolojik açıdan olumsuz kalkınma yaklaşımlarına duyulan hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nelson da benzer bir noktadan hareketle, ekoturizm düşüncesinin aslında eski olduğunu ve 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında doğal kaynakların uygunsuz kullanımı konusunda duyulan kaygılarla görünür hâle geldiğini belirtir. Bu bağlamda "eko-kalkınma" kavramı, kalkınma süreçlerinde kaynakların yanlış kullanımını azaltmanın bir yolu olarak gündeme gelmiştir.

Fennell'in Kanada bağlamındaki araştırması, 1970'lerin ortalarında Kanada hükümeti tarafından yürütülen "ecotours" örneklerini ortaya koymuştur. Bu turlar Trans-Kanada Otoyolu çevresinde geliştirilmiş ve otoyol boyunca yer alan farklı ekolojik bölgeler temel alınarak düzenlenmiştir. İlk örneklerden biri 1976 yılında hazırlanmıştır. Günümüzde ekoturizmle ilişkilendirilen düşük etki, sürdürülebilirlik, toplumsal kalkınma ve etik felsefe gibi kavramlar bu uygulamalarda açık biçimde yer almasa da bu Kanada örneği dönemi açısından oldukça ilerici sayılabilir. Turlar, Kanada hükümetinin yerli ve yabancı gezginlere Kanada'daki insan-arazi ilişkisini, doğal çevrenin yorumlanması yoluyla tanıtma isteğiyle geliştirilmiştir.

Bu ecotour rehberlerinde, gezginlerin ülke boyunca ilerlerken gördükleri peyzaj özelliklerini anlamalarına yardım etmenin amaçlandığı belirtilmektedir. Hem doğal hem de beşerî tarih betimlenmekte ve yorumlanmaktadır. Rotalar büyük peyzaj tiplerine ya da ekozonlara ayrılmış; her ekozon haritasında ilgi çekici özellikler kod numaralarıyla gösterilmiştir. Özelliklerin çoğu araçtan görülebilse de bazıları için duraklama önerileri sunulmuştur. Bu yönüyle söz konusu uygulamalar, ekoturizmin yalnızca yeni bir pazarlama etiketi değil, doğa yorumlaması, çevre eğitimi ve seyahat deneyimi arasındaki ilişkiye dayanan daha eski bir uygulama çizgisine sahip olduğunu göstermektedir.

Fennell bu örneklerden hareketle ekoturizmin büyük olasılıkla yakınsak bir evrim izlediğini ileri sürer. Buna göre farklı yerlerde ve farklı kişiler, toplumun daha ekolojik bilinç kazanma çabalarıyla uyumlu biçimde, daha fazla doğa seyahati olanağına duyulan ihtiyaca bağımsız şekilde cevap vermiştir. Bu tespit, araştırmacıların ekoturizm ile diğer turizm biçimleri arasındaki ortak zemini belirlemeye çalıştığı bir dönemde önem taşır. Ekoturizmin 1980'lerden önce de ad olarak olmasa bile uygulama olarak var olduğu genel kabul görmektedir.

Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nin seyahat biriminin 1953 yılından itibaren doğal tarih turları düzenlemesi, Afrika'da 20. yüzyılın başlarında gelişen yaban hayatına dayalı turizm

örnekleri ve 19. yüzyılın ortalarındaki doğa turizmi girişimleri bu tarihsel arka planın parçalarıdır. İnsanların en azından Romantik dönemden itibaren vahşi doğaya içsel nedenlerle seyahat ettikleri görülmektedir. Nash, 19. yüzyılda pek çok kişinin Avrupa ve Kuzey Amerika'da temel amaç olarak dış mekân deneyiminden haz almak için seyahat ettiğini belirtir.

Alexis de Tocqueville'in 1831 yılında Amerika Birleşik Devletleri seyahati sırasında vahşi doğayı görmek istemesi bu eğilimin dikkat çekici örneklerinden biridir. Michigan bölgesinde, ilkel ormana yalnızca haz almak amacıyla girmek istediğini söylediğinde sınır bölgesindeki insanlar onun aklını kaçırdığını düşünmüştür. Tocqueville'in ilgisinin kerestecilik ya da arazi spekülasyonu dışında bir şeye yöneldiğini anlatması gerekmiştir. Tocqueville'in aradığı şey, bugün seyahat deneyiminin temel psikolojik unsurlarından biri olarak görülen yeniliktir.

Nash, 18. ve 19. yüzyıllardaki entelektüel devrimin, değiştirilmemiş doğanın derin bir ruhsal ve psikolojik iyileştirici işlev görebileceği düşüncesini güçlendirdiğini belirtir. Jean-Jacques Rousseau ve John Ruskin gibi figürlerle ilişkilendirilebilecek bu doğa takdiri, çoğunlukla kentlerde yaşayan varlıklı ve kültürlü kesimlerin ilgisiyle gelişmiştir. Bu kişiler için vahşi doğa hem ilgi çekici bir yenilik hem de derin bir ruhsal ve psikolojik gereksinim hâline gelebilmiştir.

Amerikalılar kendi ülkelerinin vahşi alanlarına seyahat etmeye başladığında ise bu deneyim çoğunlukla ayrıcalıklı sınıflara aitti. 1880'lerde Yellowstone'a yapılacak bir seyahatin Avrupa seyahatinden yaklaşık üç kat daha pahalı olduğu belirtilmektedir. Kentli ziyaretçiler Yellowstone' un görkeminden etkilenmiş olsa da bu ziyaretçilerin davranışları her zaman olumlu karşılanmamıştır. Rudyard Kipling, Old Faithful çevresindeki sığ havuzların dibine saç tokalarıyla adlarını kazıyan ziyaretçileri eleştirerek, doğanın bu saygısızlığı kalıcı biçimde kaydettiğini ifade etmiştir. Bu örnek, doğaya yönelmiş erken dönem seyahatlerin bile etik davranış, ziyaretçi eğitimi ve alan koruma bakımından sorunlar taşıdığını göstermektedir.

Ekoturizmi tanımlamak

Ekoturizm tanımları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bunun temel nedeni, araştırmacıların ve uygulayıcıların kavrama farklı öncelikler üzerinden yaklaşmasıdır. Bazı tanımlar doğa temelli deneyimi vurgularken, bazıları yerel kalkınmayı, bazıları çevre eğitimini, bazıları ise korumaya doğrudan katkıyı merkeze almaktadır. Bu nedenle ekoturizmin ne olduğu kadar ne olmadığı da tartışmanın önemli bir parçasıdır.

Ekoturizm ilkeleri genel olarak doğaya dayalı olma, öğrenme ve yorumlama içermesi, çevresel ve kültürel etkilerin azaltılması, korumaya katkı sağlaması ve yerel topluluklara sosyal ya da ekonomik fayda üretmesi gibi unsurlar etrafında şekillenmektedir. Ancak bu ilkelerin her uygulamada aynı ölçüde gerçekleştiğini söylemek güçtür. Bu nedenle ekoturizm, yalnızca bir seyahat türü değil, aynı zamanda belirli etik ve yönetimsel ilkeleri gerektiren bir turizm yaklaşımı olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 2.1. Ekoturizmin tanımlayıcı değişkenleri

Main principles of definition[a]	*Definitions*														
	1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*	*14*	*15*
Interest in nature	✔	✔			✔	✔	✔	✔		✔	✔			✔	✔
Contributes to conservation			✔		✔	✔	✔	✔	✔	✔			✔	✔	✔
Reliance on parks and protected areas	✔		✔		✔	✔		✔	✔				✔	✔	✔
Benefits local people/long-term benefits			✔		✔	✔	✔		✔				✔	✔	✔
Education and study	✔	✔	✔			✔					✔			✔	✔
Low impact/non-consumptive					✔							✔	✔	✔	✔
Ethics/responsibility				✔					✔	✔					✔
Management					✔			✔			✔				✔
Sustainable								✔			✔			✔	✔
Enjoyment/appreciation	✔				✔									✔	
Culture	✔				✔									✔	
Adventure		✔													
Small scale												✔			✔

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

1. Değişken
2. Açıklama
3. Doğa temeli
4. Ekoturizm deneyiminin ana çekiciliği doğal kaynaklar, yaban hayatı, peyzaj ve görece bozulmamış çevrelerdir.
5. Öğrenme ve yorumlama
6. Ziyaretçinin alanı yalnızca görmesi değil; rehberlik, yorumlama ve çevre eğitimi yoluyla anlaması beklenir.
7. Etik yönelim
8. Ekoturizm, doğaya, yerel halka ve kültürel değerlere karşı sorumluluk içeren bir değerler sistemiyle ilişkilidir.

9. Düşük etki	10. Faaliyetlerin doğal ve sosyo-kültürel çevre üzerindeki etkileri en aza indirilmeye çalışılır.
11. Korumaya katkı	12. Ekoturizm, doğal alanların korunmasına doğrudan ya da dolaylı biçimde katkı sunmalıdır.
13. Yerel fayda	14. Yerel halkın ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yarar sağlaması temel ilkelerden biridir.
15. Tüketicilik düzeyi	16. Avcılık ve balıkçılık gibi tüketici faaliyetlerle yaban hayatı gözlemi gibi tüketici olmayan faaliyetler arasında ayrım yapılır.

Ekoturizmin yukarıdaki ilkeler doğrultusunda değerlendirilebilmesi için bazı araştırmacılar, uygulamaların ekoturizm ilkelerini hangi düzeyde karşıladığını ölçmeye yönelik ölçekler önermiştir. Bu tür bir yaklaşımda değerlendirme, çevrenin kırılganlığı konusunda yolcuların genel olarak bilgilendirildiği en düşük düzeyden, tüm sistemin çevresel ilkelere göre işlediği en yüksek düzeye kadar uzanan bir skala üzerinde yapılabilmektedir.

Yukarıda verilen tanımda kültürün ekoturizmin temel ilkelerinden biri olarak açık biçimde yer almaması dikkat çekicidir. Burada kültür, daha çok ekoturizmden doğan faydaların yerel halka ulaşması bağlamında ele alınmaktadır. Çünkü kültür, egzotik olsun ya da olmasın, her turizm deneyiminin bir parçasıdır. Eğer kültür ekoturizmin birincil teması hâline gelirse, bu durumda söz konusu etkinlik ekoturizmden çok kültür turizmi olarak adlandırılmalıdır. Elbette kültür ekoturizm deneyiminin bir parçası olabilir; ancak bu bağlamda kültür çoğunlukla doğal kaynaklar ve doğa deneyimi karşısında ikincil bir motivasyon niteliğindedir. Fennell'in (1990) çalışmasında da müzeler, sanat galerileri, yerel festivaller, etkinlikler ve el sanatları gibi kültürel çekicilikler açısından ortalama Kanadalı gezginlerle ekoturistler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Öğrenme, ekoturizm deneyiminin temel boyutlarından biridir. Önceki araştırmalar, öğrenmenin alanda yorumlama, rehberlik ve bilgi aktarımı yoluyla nasıl gerçekleştiğini incelemiştir. Örneğin balina gözleminde bazı katılımcılar yalnızca balinayı görme isteğiyle hareket ederken, bazıları daha kapsamlı, öğrenmeye dayalı bir balina gözlem deneyimi

aramaktadır. Bilgi, kişinin belirli bir duruma uyguladığı enformasyon olarak düşünülebilir; öğrenme ise katılım sonucunda ortaya çıkan daha geniş bir süreçtir. Doğa turistlerinin deneyimden öğrendiği açıktır; ancak ekoturist açısından öğrenmenin birincil motivasyon olup olmadığı ayrıca değerlendirilmelidir.

Hultman ve Andersson Cederholm (2006), ekoturizmin doğa hakkında bilimsel bilgi edinme ve öğrenme ile ilgili olduğunu; ancak ekoturistlerin doğayla istilacı bir biçimde bedensel ilişki kuramayacağını, doğanın bozulmamış kalması gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüş, doğayı tam anlamıyla kavrayabilmek için onunla doğrudan temas kurmak ve "doğanın içine girmek" gerektiğini savunan birçok ekoturizm kuramcısının yaklaşımıyla gerilim içindedir. Doğayı ilk elden deneyimlemek, Wilson'ın (1984) "biyofili" kavramıyla ilişkilidir. Biyofili, diğer yaşam formlarına ilgi duyma ve doğal canlı sistemlerle bağ kurma yönündeki doğuştan eğilim olarak tanımlanır. Bu açıdan ekoturizm, bireylerin doğaya yönelik değerleri, rekreasyon tercihleri ve doğal dünya üzerindeki olası etkileri azaltma eğilimleriyle bağlantılı bir çıkış alanı sunmaktadır.

Değerler aynı zamanda etikle de ilişkilidir ve etik, ekoturizm tanımının ayrılmaz bir boyutu olarak görülmelidir. Acott ve diğerleri (1998), ekoturizmi tanımlarken temel felsefi ve etik ilkelerin dikkate alınmamasının önemli sorunlar doğurduğunu belirtmektedir. Bir kişinin yalnızca coğrafi olarak korunan bir alan içinde bulunması ya da ekoturizm bölgesi olarak kabul edilen bir mekânda yer alması, onun çevresel değerlerini belirlemek için yeterli değildir. Son olarak faaliyetlerin tüketicilik düzeyi de dikkate alınmalıdır. Çünkü açık hava rekreasyonu ve turizmin tüm biçimleri, çok küçük de olsa kaynak tabanı üzerinde bir etki yaratır; ancak bazı etkiler diğerlerine göre daha ağırdır. Avcılık ve balıkçılık gibi kaynak tüketen faaliyetler bu bağlamda tüketici turizm biçimleri arasında değerlendirilmektedir.

Doğa temelli turizm ve ekoturizm tartışması

Doğa temelli turizm, doğal kaynakları yabanıl ya da gelişmemiş biçimleriyle kullanan kitle turizmi, macera turizmi, düşük etkili turizm ve ekoturizm gibi turizm türlerini kapsayan geniş bir çerçeve olarak tanımlanabilir. Farklı mekânlarda ortaya çıkan karmaşık sosyal, ekonomik, fiziksel ve ekolojik ilişkiler, doğa temelli turizmi günümüz turizm araştırmalarının en önemli konularından biri hâline getirmiştir. Bu tür turizmin sosyo-ekonomik önemi, Kanada'da doğa ile ilişkili etkinlik ve harcamaları ölçmek için kullanılan araştırmalarda açıkça görülmektedir.

Şekil 2.1. Ekoturizmin somut ve soyut boyutları

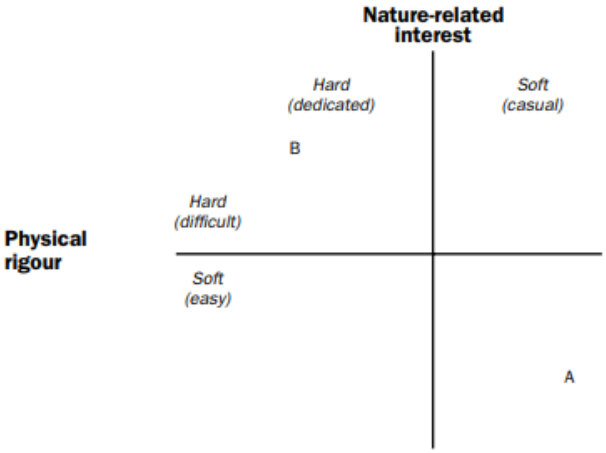

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Gray ve diğerleri (2003), 1981-1996 yılları arasındaki verileri inceleyerek 16 yaş ve üzerindeki Kanadalıların yüzde 80'inden fazlasının doğa ile ilişkili etkinliklere katıldığını ortaya koymuştur. Tüketici olmayan yaban hayatı gözlemi etkinliklerine katılım 1981'de 56,7 milyon gün iken 1996'da 80 milyon güne yükselmiştir. Buna karşılık avcılık 32,3 milyon günden 20,2 milyon güne, balıkçılık ise 88,7 milyon günden 72 milyon güne gerilemiştir. 1996 yılında doğa ile ilişkili harcamaların Kanada Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına 11,4 milyar dolar katkı sağladığı; bunun 1,3 milyar dolarının yaban hayatı gözleminden, 1,9 milyar dolarının balıkçılıktan ve 815 milyon dolarının avcılıktan geldiği belirtilmiştir. Doğal alanlardaki açık hava etkinlikleri ise 7,1 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşmıştır.

Finlandiya'da doğa turizmi harcamalarının belirleyicilerini inceleyen Pouta ve diğerleri (2006), yüksek harcamaların daha yüksek gelir ve orta yaş grubu ile ilişkili olduğunu bulmuştur. İlk kez gelen ziyaretçilerin destinasyonda daha uzun kaldığı ve daha fazla harcama yaptığı; ayrıca iyi geliştirilmiş rekreasyon çekiciliklerinde harcamanın arttığı belirlenmiştir. Bu bulgular, Finlandiya'da doğa turizmi geliştirilirken karar vericilerin kalış süresini artıracak ve ilk kez gelen yüksek harcama potansiyeline sahip ziyaretçileri tekrar ziyaret etmeye motive edecek rekreasyon hizmetlerine odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Birçok yazar, ekoturizmin ve doğa temelli turizmin ne olup olmadığına ilişkin tartışmanın artık geride kaldığını düşünse de kavramsal karışıklık devam etmektedir. Örneğin Naidoo ve Adamowicz, yürüyüş ve safari gibi etkinlikleri açıklamada daha esnek olduğunu düşündükleri için "ekoturizm" yerine "doğa temelli turizm" kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Sorunun bir kısmı, "doğa turizmi" ya da "doğa temelli turizm" adlandırmasının

avcılık gibi daha tüketici yönelimli faaliyetlerle birlikte düşünülmesini zorlaştırmasından kaynaklanmaktadır. Macera turizmi, balıkçılık, avcılık, balina gözlemi ve ekoturizm gibi etkinlikleri kapsamak için "doğal kaynak temelli turizm" ifadesi daha açıklayıcı olabilir. Bu ifade, dış mekânda gerçekleşen ve doğal kaynak tabanına dayanan her turizm biçiminde bir kullanım unsurunun bulunduğunu kabul eder. Ekoturizm, kullanım içermekle birlikte, koruma-kullanma sürekliliğinde daha çok muhafaza/preservasyon ucuna yakın durmalıdır; avcılık ve balıkçılık ise daha çok koruma/yararlanma boyutuyla ilişkilidir.

Görsel 2.1. Meksika Yucatán Yarımadası'nın çevresel bölgelerinde başlıca çekiciliklerden biri olarak Maya kalıntıları

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Görsel 2.2. Bazı turistler için kültür temel çekicilik iken, bazıları için genel deneyimin ikincil bir unsurudur

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Durum Çalışması 2.1

Teksas'ta doğa turizmi

Teksas'ta ekoturizm, ekoturizmin doğa turizmi içinde nasıl konumlandırıldığına ilişkin güçlü bir örnek sunmaktadır. Teksas'ta doğa turizmi, çevresel, sosyal ve kültürel değerleri korurken yerel topluluğa ekonomik fayda sağlayan doğal alanlara yönelik isteğe bağlı seyahat olarak tanımlanmaktadır. Avcılık ve balıkçılık Teksas'ta doğa turizminin geleneksel dayanakları olarak görülse de Doğa Turizmi Görev Gücü; kuş ve yaban hayatı gözlemi, doğa incelemesi, fotoğrafçılık, bisiklet, kampçılık, rafting ve yürüyüş gibi tüketici olmayan faaliyetlerin son yıllarda en büyük büyümeyi gösterdiğini belirtmektedir. Teksas'ta turizm, yılda 23 milyar dolar üreten üçüncü büyük sektör olarak değerlendirilmekte ve gelecekte petrol-gaz ile imalat sektörlerinin yerini alabilecek bir gelir kaynağı olarak görülmektedir.

Great Texas Coastal Birding Trail, Lone Star State olarak bilinen Teksas'ta önemli bir ekoturizm çekiciliğidir. Bu rotanın amacı, Teksas kıyı topluluklarında doğa turizmi fırsatlarını artırmak ve bölgede yaşayan insanlara korumanın değerini aktarmaktır. Rota Texas Parks and Wildlife Department tarafından tasarlanmış; ulaşım geliştirme fonları ve Texas Department of Transportation desteğiyle hayata geçirilmiştir. Var olan ulaşım altyapısından yararlanan rota, gözlem platformları ve ahşap yürüyüş yolları gibi unsurların sürekli eklenmesiyle hem yerel halka hem de turistlere rekreasyonel, ekonomik ve eğitsel fırsatlar sağlamaktadır. 1998'de tamamlandığında rota üç ana bölümden oluşmuş, 600 milden fazla kıyı şeridini kapsamış ve dokuz yaban hayatı sığınağı, on bir eyalet parkı, bir ulusal kıyı alanı ile çeşitli kent ve ilçe koruma alanlarında yaklaşık 300 kuş gözlem durağını içermiştir.

López-Espinosa (2002), La Paz Körfezi'ndeki Meksikalı ekotur operatörlerinin ekoturizm ölçütlerini ve ilkelerini ne ölçüde karşıladığını belirlemek amacıyla bir anket çalışması yürütmüştür. Deniz kanosu, dalış, doğa gezisi ve günübirlik tur düzenleyen 21 işletmenin yanıtlarına göre yalnızca iki işletme ekoturizm ölçütlerini karşılamadığını belirtmiştir. Ancak daha ayrıntılı inceleme, birçok işletmenin izin kapsamında yasak olmasına rağmen organik atıkları açık denize bıraktığını, turistlerin hayvan kemikleri ve kabukları gibi hatıra nesneleri toplamasına izin verdiğini ve izin verilmeyen durumlarda balıkçılık yapılmasına göz yumduğunu ortaya koymuştur. Çalışmayı tamamlamak üzere ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde kilit bilgi kaynaklarıyla görüşmeler yapılmış; bu görüşmelerde ekoturizmin kısa vadeli kâr için satıldığı, korumaya yeterli katkı üretmediği, farklı yönetim düzeyleri

arasında etkili koordinasyon bulunmadığı, operatörlerin taşıma kapasitesi konusunda sınırlı bilgiye sahip olduğu ve tüketici ile tüketici olmayan kullanım biçimleri arasında karışıklık yaşandığı belirtilmiştir. Bu sonuçlar, bölgede ekoturizmin meşruiyetini tartışmalı hâle getirmekte ve uygulamaların ekoturizmden çok doğa temelli turizme benzediğini göstermektedir.

Durum Çalışması 2.2

ABD'de doğa turizmi

ABD Orman Servisi'nin Recreation Executive raporu (1994), doğa temelli rekreasyon eğilimlerinin birçok tüketici olmayan açık hava etkinliğinde artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Açık hava fotoğrafçılığı yüzde 23, yaban hayatı gözlemi yüzde 16, sırt çantalı doğa yürüyüşü yüzde 34 ve günübirlik yürüyüş yüzde 34 artmıştır. ABD federal hükümeti tarafından yürütülen National Survey on Recreation and the Environment ise 1982-83 ile 1994-95 yılları arasında kuş gözlemi, yürüyüş ve sırt çantalı yürüyüşün katılım bakımından en belirgin büyümeyi yaşadığını göstermiştir. Kuş gözlemciliği yüzde 155, yürüyüş yüzde 93 ve sırt çantalı yürüyüş yüzde 73 artarken, avcılık ve balıkçılık aynı dönemde sırasıyla yüzde 12 ve yüzde 9 oranında azalmıştır.

Ekim 1995'te gerçekleştirilen White House Conference on Tourism, kuşların tüketici olmayan kullanımıyla ilgili olarak 25 milyon katılımcı, 5 milyar dolar perakende satış, 4 milyar dolar ücret ve maaş, 191.000 tam ve yarı zamanlı iş, 306 milyon dolar eyalet satış vergisi, 74 milyon dolar eyalet gelir vergisi, 516 milyon dolar federal gelir vergisi ve 16 milyar dolar toplam ekonomik çıktı bildirmiştir.

Bazı kuramcılar, bir faaliyetin doğada gerçekleşmesi ve yerel ekonomiyi desteklemesi durumunda otomatik olarak ekoturizm sayılabileceğini ileri sürmektedir. Gunnarsdotter (2006), kültürel ve sosyal boyutlar dikkate alındığında İsveç'te geyik avcılığının ekoturizm olabileceğini savunmaktadır. Benzer biçimde zıpkınla büyük balık avcılığı ya da sportif balıkçılık da literatürde zaman zaman ekoturizm kapsamında tartışılmıştır. Holland ve diğerleri (1998), ekonomik katkı sağlaması, özgün bir müşteri kitlesi çekmesi ve başka kullanım biçimlerine göre ekonomik üstünlükler sunması nedeniyle bu tür balıkçılığın ekoturizm sayılabileceğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Fennell (2000b), geleneksel bağlamda balıkçılığın ekoturizm olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü burada hayvanı yakalama niyeti, yakalanma sonucunda ortaya çıkan acı ve stres, "yakala-bırak"

uygulamalarının dahi tüketici bir süreklilik üzerinde yer alması ve ekoturistlerin spora ve insan-hayvan ilişkisine yönelik değerlerinin farklı olması gibi temel unsurlar dikkate alınmalıdır.

Bu tartışma, hayvanlara yönelik muamelenin yalnızca popülasyonun genel olarak sağlıklı olup olmadığına dayandırılamayacağını göstermektedir. Önemli olan, söz konusu popülasyonları oluşturan bireylere de saygı gösterilmesidir. Ekoturizm tanımındaki zayıf ilkeler, avcılık ve benzeri birçok etkinliğin ekoturizm adı altında yanlış temsil edilmesine kapı aralayabilir. Bu durumda insan ihtiyaçları, başka türlerin değeri üzerinde konumlandırılmış olur.

Güney Afrika'daki çalışmalar, ekoturizmin topluluk temelli ekonomik kalkınma açısından önemini açık biçimde göstermektedir. Bazı ekoturizm tanımlarında bu turizm biçiminin her şeyden önce gelir yaratması gerektiği düşüncesi güçlü biçimde yer almaktadır. Novelli ve diğerleri (2006), turizmin temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla topluluk kalkınmasının en önemli araçlarından biri olarak görüldüğünü belirtmektedir. Botsvana ve Namibya'da tüketici turizm biçimleri olan avcılık ile tüketici olmayan yaban hayatı gözlemini inceleyen çalışmalar, turizmin doğal, ekonomik ve sosyal çevreye güçlü biçimde fayda sağladığı durumlarda, tüketici ya da tüketici olmayan uygulamalara bakılmaksızın ekoturizm kavramı içinde değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir.

Bununla birlikte avcılık ve balıkçılık gibi faaliyetlerin ekoturizm etiketi altında değerlendirilmesinin ekonomik nedenler kadar koruma ve sürdürülebilirlik söylemiyle de ilişkili olduğu görülmektedir. Avcılığın bazı bölgelerde düşük etkili sürdürülebilir kullanım yaklaşımı olarak sunulması, doğal kaynaklara değer atfetme iddiasıyla meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu durum, ekoturizm adının sahip olduğu etik ve sürdürülebilirlik çağrışımının avcılık ve balıkçılık gibi faaliyetlere aktarılması riskini de taşır. Ekoturizm, macera turizmi ve doğa temelli turizm arasındaki farklar dikkate alındığında, avcılık ve balıkçılık için daha uygun kavramsal çerçevenin doğa temelli turizm ya da macera turizmi olduğu söylenebilir.

Tremblay (2001), yaban hayatı turizminde tüketicilik kavramına ilginç bir bakış sunarak tüketici olmayan yaban hayatı gözleminin tüketici faaliyetler olan avcılık ve balıkçılığa göre ahlaki bakımdan üstün kabul edilmesinin sorunlu olabileceğini ileri sürmektedir. Bu iyi-kötü ikiliği, yaban hayatına geçim kaynağı olarak bağımlı yerel halkların yabancılaşmasına yol açabilir. Tremblay, doğa temelli hizmetlerin dengeli sunumunda tüketici ve tüketici olmayan faaliyetler arasında tamamlayıcılık kurulmasını savunur. Bu yaklaşım, avcının deneyiminin

çevrede gözlemlenebilecek yaban hayatının kalitesiyle zenginleştiğini kabul eder; ancak yaban hayatı gözlemcisinin deneyiminin avcılık ya da balıkçılık fırsatıyla ne ölçüde zenginleşeceği tartışmalıdır.

Terminolojinin yaratabileceği yabancılaşmaya ilişkin olarak de la Barre (2005), Kanada Yukon Bölgesi'nde vahşi doğa turizmiyle ilgilenen aktörlerin benzer gerekçelerle "ekoturizm" terimini bilinçli olarak kullanmadıklarını belirtmektedir. Yukon 'un ekoturizm olarak etiketlenmemesi, tüketici ve tüketici olmayan farklı yerel bakış açılarının turizm planlamasına katılabileceği bir alan açmakta; böylece çeşitli yaşam biçimleri ve kültürel arazi kullanımları için daha kapsayıcı bir zemin oluşturmaktadır.

Gelecekte araştırma açısından verimli olabilecek alanlardan biri, ekoturlarda doğal kaynak kullanımının kabul edilebilirliği meselesidir. Ekoturistler, ekoturizm deneyimi kapsamında tükettikleri yemeklerde yabani ya da evcil hayvanların insan tüketimi için kesilmesinden rahatsız olmayabilir. Ancak ekoturistin bizzat bu hayvanları öldürmesi, operatörlerin tüketim amacıyla hayvanları öldürdüğünü görmesi ya da hayvanların ekotur deneyiminin bir parçası olarak kişisel tatmin amacıyla öldürülmesi çok farklı bir zihinsel çerçeve yaratır. Rekreasyon amaçlı avcılık ve balıkçılık kişisel tatmin için yapılmaktadır; bu nedenle bir hayvanın bu amaçla çevreden alınması ekoturistler açısından haklı bir endişe kaynağı olabilir.

Tüketimsel Faaliyetler, Yaban Hayatı Turizmi ve Macera Turizmi

Bu nedenle, hayvanın kovalanması ve yakalanması sürecinde, bireyin bu eylemi sonlandırması gereken bir sınır noktası bulunduğu kabul edilmelidir. Bu görüşe göre, hayvanlara yönelik muamele, yalnızca popülasyonların sağlıklı oluşuna ilişkin genel bir kabule dayandırılamaz; başka bir ifadeyle, bir türün genel popülasyon durumunun iyi olması, o türe ait bireylerin avlanmasını ya da yakalanmasını kendiliğinden meşrulaştırmaz. Aksine, bu popülasyonları oluşturan tek tek bireylere de saygı gösterilmesi gerekir (Taylor, 1989). Dolayısıyla ekoturizme ilişkin zayıf tanımların ya da ilkelerin kullanılması, ciddi ölçüde yanlış temsilin önünü açmakta, insan gereksinimlerini diğer türlerin değerinin önüne yerleştiren avcılık gibi çok çeşitli faaliyetlerin ekoturizm adı altında sunulabilmesine imkân tanımaktadır.

Yazarın Güney Afrika'daki çalışmalarına dayalı gözlemleri, ekoturizmin topluluk temelli ekonomik kalkınmanın bir biçimi olarak taşıdığı önemi doğrudan göstermektedir. Gerçekte ekoturizm tanımları, bu turizm biçiminin öncelikle gelir üretmesi gerektiği

düşüncesine güçlü biçimde bağlanmaktadır; hatta bu vurgu kimi zaman ekoturizmin içine yerleştirilen diğer ortak ilkelerin önüne geçebilmektedir (Fennell, 2003). Bu durum, turizmin temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla topluluk kalkınmasının en önemli araçlarından biri olarak görüldüğünü savunan Novelli ve arkadaşlarının (2006) çalışmasıyla da doğrulanmaktadır. Araştırmacılar, Botsvana ve Namibya'da tüketimsel turizm biçimleri (avcılık) ile tüketimsel olmayan yaban hayatı gözlemi (ekoturizm) üzerine iki yılı aşkın saha çalışmasının ardından, turizmin doğal, ekonomik ve sosyal çevreye güçlü biçimde yarar sağladığı durumlarda, bunun tüketimsel ya da tüketimsel olmayan uygulamalarla gerçekleşmesine bakılmaksızın ekoturizm kavramıyla uyumlu olduğunu ve uzun zamandır aranan sürdürülebilir turizm gelişimine katkıda bulunma potansiyeli taşıdığını belirtmektedirler (Novelli vd., 2006).

Balıkçılık ve avcılık gibi faaliyetlerin ekoturizm etiketi altında değerlendirilmesinin ekonomik gerekçelerine, yani topluluk temelli ekonomik kalkınma boyutuna ek olarak, koruma ve sürdürülebilirlik yönü de bulunmaktadır. Novelli ve arkadaşları (2006), avcılığın giderek daha fazla ölçüde koruma tartışmalarının ve politikalarının bir parçası hâline geldiğini; doğal kaynaklara değer katan, düşük etkili ve sürdürülebilir bir kullanım yaklaşımı olarak desteklendiğini ileri sürmektedir. Bu önemli bir noktadır; çünkü dünyanın birçok yerinde avcılık, toplumsal kabul düzeyindeki düşüş nedeniyle üye ve katılımcı kaybı yaşamış, bu nedenle de varlığını sürdürebilmek için koruma söyleminin içine yerleşmek zorunda kalmıştır.

Bu çerçevede katılımı artırmanın en etkili yolu, faaliyeti sürdürülebilirlik ve etik temelli normatif önlemler aracılığıyla toplumsal olarak kabul edilebilir hâle getirmektir. Balıkçılıkta yakala-bırak uygulamaları ya da avlanan hayvanların eti, derisi, kemiği ve fildişinin ticari gerekçelerle yerel halkın kullanımına sunulması bu tür örnekler arasında değerlendirilebilir. Ekoturizm, bu amaca ulaşmak için uygun bir mekanizma olarak kullanılmıştır; bunun en açık göstergelerinden biri de adlandırmanın gücüdür. Ekoturizm, macera turizmi ve doğa temelli turizm arasındaki farklara ilişkin mevcut bilgilerimiz dikkate alındığında, avcılık ve balıkçılık için daha uygun kavramsal ilişkilendirme doğa temelli turizm, hatta macera turizmi olabilir. Ancak bu kavramlar, ekoturizmin taşıdığı ek etik ve sürdürülebilirlik çağrışımına sahip değildir.

Tremblay (2001), yaban hayatı turizminde tüketimsellik meselesine ilginç bir bakış açısı getirerek, tüketimsel olanı nasıl kavradığımızın genellikle bir turizm biçimini, yani tüketimsel olmayan yaban hayatı gözlemini, tüketimsel avcılık ve balıkçılık gibi diğer biçimler aleyhine desteklediğini belirtmektedir. Yazar, tüketimsel olmayan faaliyetlerin daha fazla anlama,

eğitim ya da saygıya yol açtığı için ahlaki bakımdan daha üstün değerler taşıdığı yönündeki inancı sorgulamaktadır. İyi ve kötü arasındaki bu ikili ayrım, yerel halkın yaban hayatına geçim amacıyla yararcı biçimde dayanması nedeniyle turistlerin yerel halkı yabancılaştırması bakımından zarar verici olabilir. Tremblay, doğa temelli hizmetlerin dengeli biçimde sunulabilmesi için tüketimsel ve tüketimsel olmayan faaliyetler arasında tamamlayıcılığın savunulması gerektiğini ileri sürer; burada da benimsenen yaklaşım budur.

Bu tamamlayıcılık, cazibe unsurlarına yönelik ortak ilgi alanına da uzanmaktadır. Örneğin avcının deneyimi, çevrede gözlemlenebilecek yaban hayatının niteliği sayesinde zenginleşebilir. Buna karşılık, yaban hayatı gözlemcisi olan turistin deneyiminin, deneyimini çeşitlendirmek amacıyla avlanma ya da balık tutma fırsatıyla ne ölçüde güçleneceği tartışmaya açıktır (bkz. Fennell ve Weaver, 1997).

Yukarıda değinilen terminolojinin yol açtığı yabancılaşma meselesiyle bağlantılı olarak de la Barre (2005), Kanada'nın Yukon Bölgesi'nde yabanıl alan turizmiyle uğraşanların benzer bir gerekçeyle ekoturizm terimini bilinçli olarak kullanmadıklarını ileri sürmektedir. De la Barre' ye göre Yukon' u özellikle ekoturizm olarak etiketlememek, tüketimsel ve tüketimsel olmayan farklı yerel bakış açılarının turizm planlamasına katılmasına imkân tanıyan bir kurgu alanı yaratmakta; böylece toprağa ilişkin yaşam tarzları ve kültürel kullanım biçimleri çeşitliliğine yer açmaktadır. Waitt ve arkadaşlarının (2003) çalışması da Avustralya'nın Doğu Kimberley bölgesindeki Ord Nehri Sulama Alanı'nın yapay olmasına rağmen hem devlet hem de turizm endüstrisi tarafından doğa temelli turizm için vahşi ve doğal bir yer olarak başarıyla sunulduğunu tartışmaktadır.

Gelecekte verimli olabilecek araştırma alanlarından biri, ekoturların yürütülmesinde doğal kaynak kullanımının kabul edilebilirliği meselesidir. Ekoturistlerin, vahşi ya da evcil hayvanların insan tüketimi için öldürülmesine, hatta kendi ekoturizm deneyimleri sırasında tüketecekleri yemeklerin parçası olmasına bütünüyle karşı çıkmamaları mümkündür. Ancak ekoturistlerin bu hayvanların öldürülmesine bizzat katılması, ekotur operatörlerinin bu hayvanları anlık tüketim için öldürdüğünü görmesi ya da hayvanların ekotur deneyiminin bir parçası olarak kişisel tatmin amacıyla öldürülmesi çok farklı bir zihinsel çerçeve yaratır. Rekreasyon amaçlı avcılık ve balıkçılık, kişisel tatmin için yürütülen faaliyetlerdir; bir hayvanın bu gerekçeyle çevreden alınması, ekoturistler açısından haklı bir kaygı konusu olabilir.

Yaban hayatına ilişkin değer yönelimi tartışmaları, bir dizi farklı özelliğin ürünü gibi görünmektedir. Deruiter ve Donnelly (2002), yaban hayatı değer yönelimlerinin özellikle güçlü belirleyicilerinin aile üyeleri gibi sosyalleştirici aktörler ve yaban hayatıyla erken dönem karşılaşmalar olduğunu bulmuştur. Bu karşılaşmalar çıkarımsal/tüketimsel, takdire dayalı ya da korku/olumsuzluk temelli olarak gruplandırılmıştır. Yetişilen yer de yaban hayatı değerleri üzerinde derin etkiye sahiptir. Araştırmacılar, avcılık geçmişine sahip kırsal ailelerde büyüyen çocukların daha insan merkezci eğilimler taşıdığını, doğa üzerine düşünerek zaman geçiren, yani yaban hayatıyla doğrudan deneyim kuran çocukların ise daha güçlü çevre merkezci duygular geliştirdiğini gözlemlemiştir. Çevre merkezci kabul edilen kentli çocukların ise bu takdiri medya aracılığıyla ya da çocukluk dönemine ait özel yerlerin kaybı gibi olumsuz deneyimler sonucunda kazandıkları belirtilmektedir. Bu çalışma nitel yöntem tasarımına dayalı olarak ilginç bulgular sunsa da büyük ölçüde deneyimsel niteliktedir ve yaban hayatı değerlerine ilişkin genetik yatkınlıkları dikkate almamaktadır; oysa bu tür yatkınlıklar farklı insan gruplarının değer setlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Yaban hayatı turizmi

Yaban hayatı turizmi, ekoturizm ve doğa temelli turizm literatürüne görece yeni eklenen bir kavramdır. Higginbottom (2004, s. 2) yaban hayatı turizmini, "evcilleştirilmemiş, insan dışı hayvanlarla karşılaşmalara dayalı turizm" olarak tanımlar. Bu kapsamda serbest dolaşan hayvanların gözlemlendiği yaban hayatı izleme turizmi, hayvanat bahçeleri gibi insan yapımı kapalı alanlarda gerçekleştirilen tutsak yaban hayatı turizmi ile avcılık ve balıkçılık turizmi yer almaktadır.

Bu genel tanım, turizm amaçlı hayvan karşılaşmalarının hem tüketimsel olmayan hem de tüketimsel biçimler alabileceğini göstermektedir. Buna göre yaban hayatı turizmi, tüketimsel olmayan durumda ekoturizmle kesişebilir; ancak tüketimsel açık alan rekreasyonu biçimlerinde ekoturizmin sınırları dışında kalır. Bu nedenle, tüketimsellik değişkeni temelinde ekoturizm ile yaban hayatı turizmini eş anlamlı görmek hatalıdır. Çünkü yaban hayatı turizmi, bitkiler gibi doğal dünyanın diğer unsurlarını kapsamaz; ayrıca aynı değer setlerine dayanmayan faaliyetlerin aynı kategoriye yerleştirilmesi kavramsal çatışma yaratır.

Reynolds ve Braithwaite (2001), çok sayıda turizm biçimi arasında bu iki turizm türü arasındaki ilişkiyi gösteren bir çerçeve geliştirmiştir (Şekil 2.2). Novelli ve arkadaşları (2006) da Reynolds ve Braithwaite' in doğa temelli turizm kavramsallaştırmasını yaban hayatı turizmi

açısından yararlı biçimde uyarlamıştır. Reynolds ve Braithwaite, çeşitli yaban hayatı turizmi broşürlerini inceleyerek yaban hayatı turizmi ürününü yedi kategoriye ayırmıştır:

1. Doğa temelli turizm ve yaban hayatı bileşeni: Yaban hayatının genel doğa temelli turizm ürününün tesadüfi ya da ikincil bir parçası olduğu durumlar.

2. Yaban hayatı gözlemi için uygun fırsatlar sunan yerler: Yaban hayatı açısından zengin habitatlarda bulunan ve yiyecek sağlayarak yaban hayatını çekebilen konaklama birimleri.

3. Yaban hayatına dayalı yapay çekicilikler: Hayvanların tutsak tutulduğu insan yapımı cazibe alanları gibi örnekler.

4. Uzmanlaşmış hayvan gözlemi: Kuş gözlemcileri gibi özel ilgi gruplarına yönelik faaliyetler.

5. Habitat odaklı turlar: Hayvan yaşamı bakımından zengin alanlara ya da bölgelere odaklanan turlar.

6. Heyecan sunan turlar: Tehlikeli hayvanların turistlerin izleme hazzı için gösterişli davranışlar sergilemeye teşvik edildiği turlar.

7. Avcılık/balıkçılık turları: Doğal, yarı tutsak ya da çiftlik ortamlarında hayvanların öldürüldüğü veya tekrar doğaya bırakıldığı turlar.

Ekoturizmde olduğu gibi yaban hayatı turizmi de çoğu zaman koruma girişimlerine ve topluluklara/bölgelere yaptığı ekonomik katkı bağlamında açıklanmaktadır. Bu noktada yaban hayatı turizmi hem koruma söylemiyle hem de yerel kalkınma hedefleriyle ilişkilendirilen çok katmanlı bir turizm biçimi olarak ele alınmalıdır.

Şekil 2.2. Yaban hayatına dayalı turizm

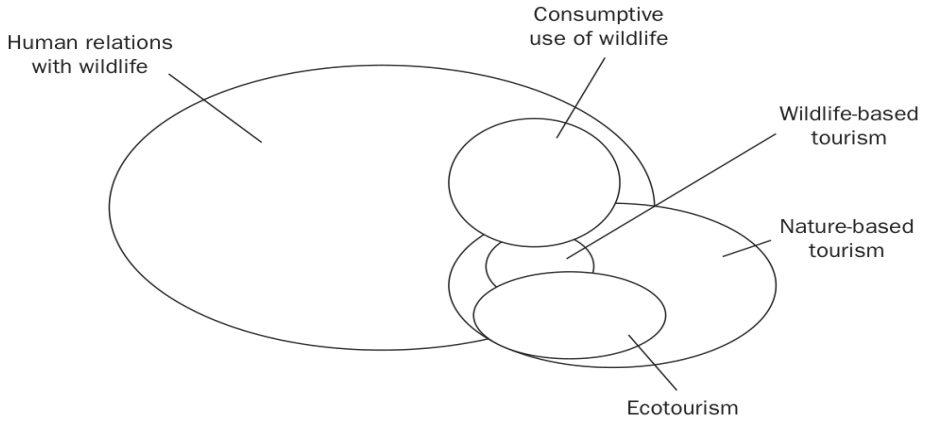

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Şekil 2.2'de ekoturizm, doğa temelli turizm ve yaban hayatına dayalı turizm arasındaki ilişki; tüketimsel kullanım ve insan-yaban hayatı ilişkileri ekseninde gösterilmektedir.
Kaynak: Reynolds ve Braithwaite (2001).

Macera turizmi

Macera turizmi, doğa temelli turizmin ve ekoturizmin bazı yönleriyle kesişen, ancak özellikle risk, belirsizlik, beceri ve meydan okuma unsurları nedeniyle kendine özgü bir alan oluşturan turizm biçimidir. Macera turizmi ürünleri kara, su, hava ve kış temelli faaliyetleri kapsayabilir; kaya tırmanışı, akarsu raftingi, kano, deniz kayağı, mağaracılık, dağcılık, yamaç paraşütü, bungee jumping, paraşütle atlama, kayak, buz tırmanışı ve benzeri etkinlikler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Burada vurgulanması gereken nokta, ekoturizm ve macera turizmi ürünlerinin bazı tanımlara aynı anda uyabilmesidir. Buna rağmen birçok kişi açısından doğa gözlemi ile kano ya da dağcılık arasında açık bir ayrım vardır. Bu nedenle faaliyetlerin benzerlik ve farklılıklarını saptamak için daha ayrıntılı analiz gerekir. Priest'e (1990) göre bir faaliyetin macera olarak değerlendirilebilmesi için olayla ilişkili bir belirsizlik unsurunun bulunması gerekir.

Ekoturizm ile macera turizmi gibi macera dışı ya da macera temelli deneyimlerin nasıl ayrılabileceği sorusunun yanıtı sosyal psikoloji alanında aranabilir. Bu alan, katılımın yalnızca ortam gibi değişkenlere göre değil, bilişsel ve davranışsal yönlerden neden gerçekleştiğini inceler. Ewert (1985) ve Hall (1992), macera faaliyetlerine katılma kararında riskin temel bir rol oynadığını belirtmektedir. Hall ayrıca macera rekreasyonu ve turizminin peşinden gidilmesinde baskın çekicilik unsurunun ortamdan çok faaliyetin kendisi olduğunu ileri sürmektedir.

Riskle ilişkili faaliyetlere katılma motivasyonunu analiz ederken öne çıkan iki diğer unsur meydan okuma ve beceridir. Bu iki değişken, Csikszentmihalyi' nin (1990) akış modelinin temelini oluşturur. Akış durumuna ulaşan bireyler, kişisel becerileri ile belirli bir faaliyetin sunduğu zorlukları dengelemiş kabul edilir. Csikszentmihalyi' ye göre akışın temel unsurları şunlardır:

1. Faaliyete bütünüyle dalma: Kişinin çevresiyle bağını geçici olarak koparmasını sağlayan dikkat dağıtıcı unsurların ortadan kalkmasıdır.

2. Yoğunlaşmış dikkat: Önceki unsurun sonucu olarak katılımcının faaliyetle ilişkili olabilecek hoş olmayan görevleri unutmasına imkân verir.

3. Hedefe yönelmiş eylemler: Etkinliğin amaç ve hedefleri katılımcı tarafından açıkça anlaşılır ve kişi duruma nasıl yaklaşacağını bilir.

4. Faaliyetin beceri ve meydan okuma gerektirmesi: Beceri zorluğun çok üzerine çıkarsa sıkılma; zorluk becerinin çok üzerine çıkarsa kaygı ortaya çıkar.

5. Akışın kontrol içermesi: Katılımcı hareketleri ve durum üzerinde kontrol hisseder; gelişecek olaylara ilişkin belirli bir öngörü taşır.

6. Aşkınlık duygusu: Katılımcı, yeryüzüne bağlı fiziksel varlığını aşarak daha yüksek bir anlama ya da varoluş düzeyine ulaştığını hisseder. Deneyimin parçası olan çevre ya da nesnelerle birlik duygusu yaşanır.

7. Zaman kaybı: Katılımcılar çoğu zaman etkinliğe kısa süre katılmış gibi hissederler; oysa gerçekte çok daha uzun bir zaman geçmiştir.

Csikszentmihalyi (1990), akışın yalnızca macera faaliyetleriyle sınırlı olmadığını; satranç oynayan bireylerde ya da ameliyat yapan hekimlerde de görülebileceğini belirtmektedir. Hall'a göre risk ya da macera ile ilişkili etkinliklere katılımı harekete geçiren unsur, akış durumunu deneyimleme arzusu ya da bu arzunun güçlenmiş biçimi olabilir.

Quinn'e (1990) göre macera, insanlığın ruhsal, duygusal, entelektüel ve nesnel alanlarının derinliklerinde yer alır; gizli olana yönelik sürekli bir çekimdir. Daha özel olarak Quinn, macerayı bireyin içinde eksik olan bir duruma yönelik arzu olarak görür. Kişi, kendi yeterliliği konusunda belirli bir kuşku taşımalıdır. Birey algıladığı kişisel yeteneklerinin ne kadar ötesine geçmeye çalışırsa, macera durumu da o kadar yoğunlaşır. Bu nedenle macera deneyimi yoğunluk bakımından değişkenlik gösterir.

Günümüz pazarında turistler, farklı risk ve belirsizlik derecelerine sahip sert ve yumuşak macera deneyimleri arasından seçim yapabilmektedir. Sürekliliğin sert ucunda, dağ tırmanışı, akarsu raftingi, buz dalışı, buz tırmanışı ve mağaracılık gibi kendilerini riske atarak haz ve tatmin kazanan hedef odaklı turistlere yönelik ekstrem turizm biçimleri yer alır.

Christiansen'e (1990) göre macera tur operatörünün görevi, müşteriye yeterli düzeyde risk algısı sunarken yüksek güvenlik ve emniyet düzeyini sağlamaktır. Bu, kazasız bir geçmiş, iyi planlama, güçlü liderlik, beceri ve deneyimin en üst düzeyde sürdürülmesiyle gerçekleşir. Christiansen, yumuşak ve sert macera deneyimleri arasındaki farkı Şekil 2.3'te gösterildiği

biçimde açıklar. Yumuşak macera faaliyetleri, gerçek riskin düşük olduğu fakat risk ve macera algısının bulunduğu etkinliklerdir. Sert macera örneklerinde ise hem katılımcı hem de hizmet sağlayıcı yüksek risk düzeyinin farkındadır.

Risk sürekliliğinin üst ucundaki faaliyetlerde operatörler ve müşterilerle ilgili pek çok etik soru ortaya çıkar. Örneğin bir müşteri Everest Dağı'na tırmanmak için yeterli paraya ve motivasyona sahipse, becerisi ya da fiziksel uygunluğu yetersiz olsa bile operatörler onu kabul etmeli midir? Sorumluluk müşteride mi, operatörde mi, yoksa her ikisinde midir?

Fennell ve Eagles (1990), macera seyahati, ekoturizm ve kitle turizmi arasındaki olası farklılıkları Şekil 2.4'te gösterilen çerçeve içinde risk unsuruna odaklanarak incelemiştir. Bu çerçevede hazırlık ve eğitim, bilinen/bilinmeyen sonuçlar ve riskler ile kesinlik ve güvenlik gibi değişkenlerin bu turizm biçimlerini ayırmada kullanılabileceği ima edilmektedir. Şekil, üç faaliyet türünün birbirini tamamen dışlamadığını; ekoturizmin, kitle turizmi ve macera turizminden ayrışmaya devam ederken bu iki deneyimin bazı unsurlarını paylaşabileceğini göstermektedir.

Ewert (1985), dağcıların motivasyonları ile deneyim düzeyleri arasındaki bağı, risk rekreasyonu katılımcısının deneyiminde tehlike algısının önemli olduğu varsayımından hareketle analiz etmiştir. Washington'daki Mount Rainier Millî Parkı'nda yapılan araştırmada deneyimsiz dağcıların tanınma, kaçış ve sosyal nedenlerle katıldıkları; deneyimli dağcıların ise coşku, meydan okuma, kişisel sınama, karar verme ve kontrol odağı gibi daha içsel nedenlerle motive oldukları bulunmuştur.

Bu araştırmanın sonuçları, tüplü dalış, dağcılık ve mağaracılık gibi risk rekreasyonu faaliyetlerine devam eden bireylerin zaman içinde daha az kalabalık, daha engebeli ve daha az kontrollü koşullara ihtiyaç duyabileceğini göstermektedir. Bu bulgular, Bryan' ın (1977) balıkçıların uzmanlaşma sürekliliğine ilişkin çalışmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu süreklilik; ara sıra balık tutanlar, genelci balıkçılar, teknik uzmanları ve teknik-ortam uzmanları şeklinde aşamalardan oluşur. Uzmanlaşma arttıkça, spora ilişkin tutum ve değerler de tüketimden korumaya doğru değişir.

Lemelin ve arkadaşlarının kutup ayısı gözlemcileri üzerine yaptığı çalışma, Bryan'ın sürekliliğini ekoturizm literatürüne taşıyan güncel bir katkıdır. Churchill Yaban Hayatı Yönetim Alanı'ndaki ziyaretçiler kapsamlı bir uzmanlaşma indeksiyle incelenmiş; demografik değişkenler ve çevresel kaygı göstergeleriyle karşılaştırılmıştır. Bulgular, ziyaretçilerin geniş

bir uzmanlaşma düzeyi yelpazesini yansıttığını ve çoğunluğun acemi ziyaretçilerden oluştuğunu göstermektedir. Bu acemi grup, çevreye yönelik aynı derecede kaygıyı ya da daha uzmanlaşmış ziyaretçilerle aynı ziyaret motivasyonlarını paylaşmamaktadır.

Şekil 2.3. Tur paketlerinde risk düzeyleri

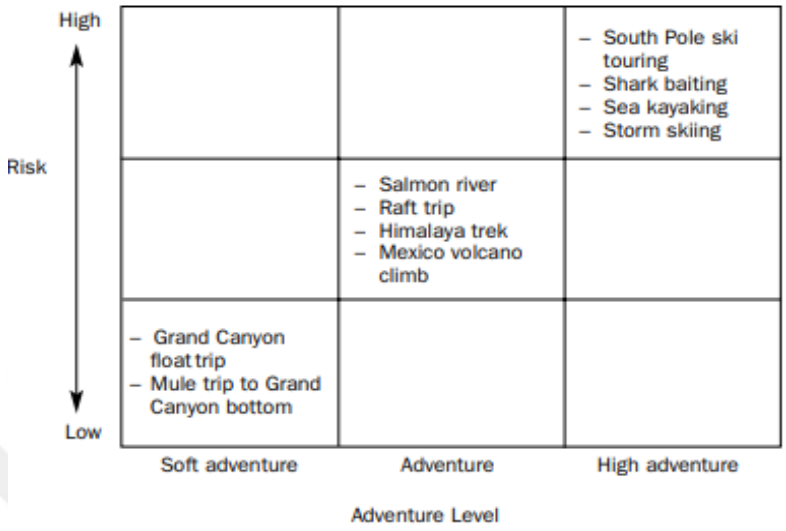

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Şekil 2.3. yumuşak maceradan yüksek maceraya uzanan bir süreklilikte tur paketlerinin risk düzeylerini göstermektedir.

Kaynak: Christiansen (1990).

Şekil 2.4. Macera seyahati, ekoturizm ve kitle turizmi arasındaki ilişkiler

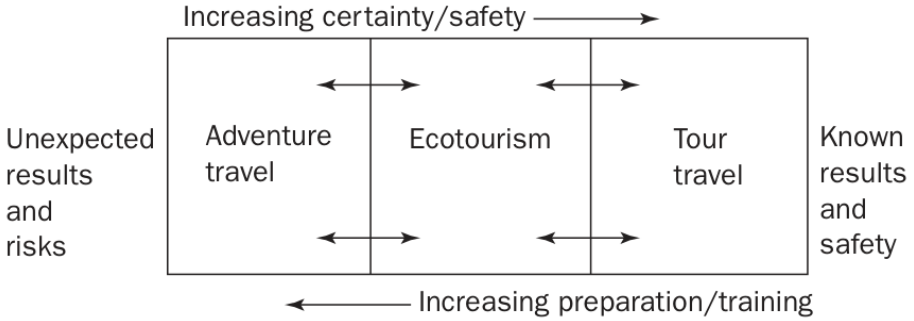

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Şekil 2.4. hazırlık, eğitim, risk, belirsizlik, kesinlik ve güvenlik değişkenleri üzerinden farklı turizm biçimleri arasındaki olası kesişimleri göstermektedir.

Kaynak: Fennell ve Eagles (1990).

ACE turizmi

Alternatif turizm ve onun çok sayıdaki türevi üzerine yukarıda yapılan tartışma dikkate alındığında, ACE turizmi kavramı burada üç ayrı fakat birbiriyle ilişkili doğa temelli turizm ürününün; yani ekoturizm, macera turizmi ve kültür turizminin gelişen ilişkisini göstermek amacıyla geliştirilmiştir (Şekil 2.5). Daha önce de belirtildiği üzere, son yıllarda bu üç alan arasındaki örtüşme giderek güçlenmiş; politika ve uygulama düzeyinde bunların neredeyse bütünüyle eş anlamlıymış gibi ele alınmasına kadar varmıştır. Şekilde bu olgu ACE kısaltmasıyla temsil edilmektedir. Ortama ve duruma bağlı olarak ACE, ürün içeriğinde macera, kültür ve ekoturizm unsurlarının farklı yoğunluklarını ifade edecek biçimde genişleyebilir ya da daralabilir.

Şekil 2.5. Ekoturizmin değişen yüzü

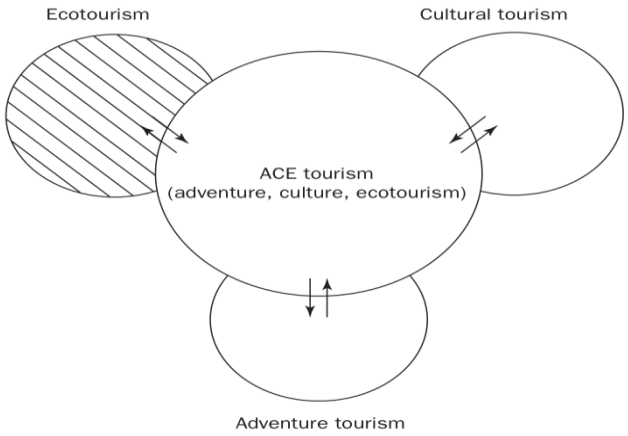

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Şekil 2.5. macera, kültür ve ekoturizm bileşenleri arasındaki kesişim alanını ve bu alanların doğa temelli turizm ürünleriyle ilişkisini göstermektedir.

Bu gösterim iki temel açıdan açıklayıcıdır. İlk olarak, ACE turizminin söz konusu diğer turizm biçimlerinden farklı olduğunu düşündürmektedir. Çünkü ekoturizm, macera turizmi ve kültür turizmi; kendi içinde macera, kültür ya da doğal tarih sunumlarına dayalı belirli bir homojenlik arayışı içinde olabilir. Örneğin yalnızca ekoturizm olarak sınıflandırılan programlar, kültür turizmi ya da macera turizmiyle ilişkili koşulların programa dâhil edilmesinden kaçınır. Bu bağlamda ekoturizmin, turizm pazarı içindeki işlevi ve rolü bakımından kendine özgü bir alan olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu yaklaşım iki temel gerekçeye dayanmaktadır: Birincisi, macera turizmi, kültür turizmi ve ekoturizm arasında tam bir homojenlik bulunduğunu ortaya koyan yeterli ampirik kanıt henüz mevcut değildir. İkincisi,

bu üç turizm türünün tek bir birleşik forma dönüşmesi durumunda ekoturizm üzerinde bir seyrelme etkisi ortaya çıkabilir.

İkinci olarak şekil, program yapısı içinde macera, ekoturizm ve kültür turizmi unsurlarını birlikte barındıran ve ACE turizmi olarak adlandırılabilecek bir turizm biçiminin varlığına işaret etmektedir. ACE program sunumunda kültür, macera ve ekoturizm bileşenlerinin derecesi ya da yüzdesi; hizmet sağlayıcının yaklaşımına, mevcut kaynaklara ve destinasyonun niteliğine bağlıdır. Bu durum, aynı mekânda çok sayıda macera, ekoturizm, kültür ve ACE turizmi hizmet sağlayıcısının faaliyet gösterebilmesine; ancak her birinin bu bileşenleri farklı yoğunluklarda kullanarak pazarda ayrı bir niş edinmesine imkân tanır. Başka bir ifadeyle, tüm işletmeler yalnızca ekoturizm sunmaya çalışsaydı aynı alanda birbirleriyle rekabet etmeleri güçleşebilirdi. Buna karşılık kültür, macera ve doğa bileşenlerinin farklı oranlarda birleştirilmesi, her bir işletmenin kendine özgü bir ürün yapısı geliştirmesini sağlayabilir.

Weaver (2002), Asya'daki dağ yürüyüşlerini tartışırken ACE çerçevesinden yararlanmıştır. Bu etkinlik, macera, kültür ve ekoturizm unsurlarının melez bir yapı içinde birleşmesiyle karakterize edilmektedir. Weaver'a göre motivasyon ve dürtülerdeki çeşitlilik, temel ekoturizm ölçütlerine odaklanmayı sürdürme çabasını daha güç hâle getirmektedir.

Kitle turizmi olarak ekoturizm

Literatürde dikkat çekici bir tartışma, ekoturizmin felsefe ve uygulama bakımından gerçekten en iyi seyahat biçimi olması durumunda, kitle turizmi gibi diğer seyahat biçimlerine nasıl taşabileceği ve onları nasıl daha iyi hâle getirebileceği sorusu etrafında gelişmektedir. Bu görüşün başlıca savunucularından biri olan Weaver (2002b), sürdürülebilir olma çabasında ölçeğin tek başına belirleyici olmadığını ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle, küçük ölçekli ya da büyük ölçekli uygulamalar kendi başına iyi ya da kötü değildir. Bu nedenle ekoturizmin daha geniş ölçekte gerçekleşemeyeceğini varsaymak için zorunlu bir neden bulunmamaktadır.

Weaver bu yaklaşımı, bir ekoturizm sürekliliği üzerinde iki ideal tip olarak kavramsallaştırmaktadır: Bir uçta sert, aktif ve derin ekoturizm; diğer uçta ise yumuşak, pasif ve yüzeysel ekoturizm yer almaktadır. Doğal olarak, daha fazla sayıdaki yumuşak yol ekoturistinin faaliyetleri nedeniyle daha geniş kapsamlı ve yoğun etkiler yaratabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte Weaver, yumuşak yol ekoturistlerinin etkinliklerini genellikle parkların küçük bir bölümünde, çok sayıda ziyaretçiyi kaldırabilecek biçimde sertleştirilmiş

alanlarda yoğunlaştırma eğiliminde olduklarını; buna karşılık sert yol ekoturistlerinin korunan alanların arka bölgelerine daha derinlemesine nüfuz etme olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca Weaver'a göre, ekoturizmin temel bileşenlerinden biri olan korumaya finansal katkı, daha çok yumuşak yol ekoturistleri aracılığıyla gerçekleşebilir. Çünkü çok sayıda turistten elde edilen gelir, koruma faaliyetlerine aktarılabilecek bir kaynak oluşturabilir. Boza'ya (1993) atıfla Weaver (1999), ekoturizmin Kosta Rika ulusal park sisteminin geliştirilmesi için en güçlü gerekçelerden birini sunduğunu belirtmekte; korunan alanların oluşturulması ve savunulmasında, kitle turistleri tarafından benimsenen pasif ekoturizm ile bu turistlerin doğrudan ve dolaylı gelirlerinin önemli bir argüman sağladığını ifade etmektedir.

Bu düşünceyi destekleyen tek görüş Weaver'a ait değildir. Tayland'ın Phuket bölgesindeki çalışmasına dayanarak Kontogeorgopoulos (2004a), geleneksel turizm ile ekoturizmin kavramsal, operasyonel ve mekânsal açıdan simbiyotik bir ilişki içinde bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Bölgenin en eski ekotur operatörlerinden Sea Canoe ve Siam Safari'nin, ana pazarlarını oluşturan paket turizm endüstrisiyle yapısal bağları bulunmasına rağmen ekoturizm ilkelerini sürdürdükleri belirtilmektedir. Bu nedenle Phuket'te ekoturizm, kitle turizmine karşıt ya da ondan bağımsız bir yapı olarak değil; kitle turizmi endüstrisinin bir işlevi olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak burada özellikle ilgi çekici olan nokta, bu turistlerin terimin katı tanımlarında ortaya konulan çevresel koruma, sürdürülebilirlik, düşük etki ve tüketim dışılık gibi ekoturizm uygulamalarına ne ölçüde bağlı kaldıklarıdır. Kontogeorgopoulos, Phuket turistlerinin genellikle dört ya da beş yıldızlı otellerde konakladıklarını, Phuket'i başka destinasyonlara giderken ya da kısa tatiller için ziyaret ettiklerini ve rezervasyonlarını seyahat acenteleri ile tur operatörleri üzerinden yaptıklarını göstermektedir. Turistler yerel ekoturlar hakkında bilgiyi çoğunlukla otellerinde edinmekte; bölgeye gelmeden önce ekotur operatörleri hakkında bilgi sahibi olanların oranı ise dörtte üçün altındadır.

Ekoturizm ayrıca bölgede eğlence, alışveriş ve sağlıkla ilişkili etkinlikler gibi birçok niş günübirlik seçenekten biri olarak görülmektedir. Bu anlamda ekoturizm, ziyaretçilere plajdan ya da alışverişten kısa süreliğine uzaklaşıp doğal çekicilikleri gözlemleme ve öğrenme fırsatı sunarak kitle turizmine katkıda bulunmaktadır (Weaver, 2001a). Diamantis'in (2000) Akdeniz adalarında ekoturizm üzerine çalışması da bu tartışmaya eklenebilir; söz konusu çalışmada

ekoturistlerin büyük çoğunluğu, diğer etkinlik türlerine de ilgi göstermeleri nedeniyle "ara sıra katılan" turistler olarak nitelendirilmiştir.

Kontogeorgopoulos (2004b) daha sonraki bir çalışmasında Phuket'in, kitle turizmi ve ekoturizm pazarlarının örtüşmesinin önemini gösteren güçlü bir örnek olduğunu savunmaktadır. Bu örtüşme, ekoturizmin finansal olarak ayakta kalmasına yardımcı olmuştur. Bu örnek iki noktayı göstermektedir: Birincisi, paket turistler deniz-kum-güneş-cinsellik deneyiminden oldukça farklı bir deneyim türünde sorumluluk duygusunu benimsemeye ve uygulamaya istekli olabilirler. İkincisi, ekoturizmi tanımlarken ya da onun sürdürülebilirliği, çevre eğitimini ve etik yönetimi teşvik etme potansiyelini değerlendirirken tek tip bir yaklaşım yeterli değildir.

Bununla birlikte yukarıda bazı araştırmacılar tarafından avantaj olarak görülen bu durum, diğerleri açısından bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Myles'a (2003) göre ekoturizmin temel sorunlarından biri, iki farklı deneyim biçimi arasında yeterli ayrım yapamamasıdır. Birinci deneyim; büyük bir grubun özel bir av rezervini ziyaret etmesi, destinasyona uçakla ulaşması, lüks konaklama tesislerinde kalması, modern olanakların tamamıyla ağırlanmayı beklemesi ve seyahat öncesinde her şeyin ödenmiş olması nedeniyle destinasyonda çok az para harcamasıdır. İkinci deneyim ise düşük etkili bir ekoseyyahın, konaklama maliyetinden tasarruf etmek için sırt çantasıyla seyahat etmesi ya da kamp yapması; ancak seyahat ettiği yerlerde kendiliğinden harcamalar yapması ve yabanıl çevrede minimum etkiye dayalı bir deneyim aramasıdır.

Myles'ın bu yaklaşımı, muhtemelen Weaver ve Kontogeorgopoulos'un bulunduğu çizginin karşı ucunda yer almaktadır. Çünkü Myles'a göre kitle turizmi nedeniyle ekoturizm bütünlüğünü kaybetmektedir. Benzer biçimde Diamantis (1999a) da ekoturizmin görece kolaylıkla küçük ölçekli bir kitle turizmi formuna kayma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Diamantis'e göre temel sorun, ekoturizmin "kitle ekoturizmi" olgusuna dönüşmesini engelleyecek önlemlerin belirlenmesidir.

Kitle turizminin ekoturizm olarak değerlendirilmesine ilişkin lehte ve aleyhte argümanların daha ayrıntılı biçimde incelenmesine, turistlerin ekoturistik amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları kaynaklar ve altyapı desteği üzerinden katkı sağlanabilir. Ekolojik ayak izi, turistlerin ya da diğer kullanıcı gruplarının tükettiği kaynakları üretmek ve turistik faaliyetlerden doğan atıkları soğurmak için gereken arazi miktarını hesaplamada

güvenilir bir araç olarak ortaya çıkmıştır (Rees ve Wackernagel, 1996; Fennell, 2002b; Gössling vd., 2002).

Hunter ve Shaw'un (2006) belirttiği üzere, yukarıda Phuket örneğinde olduğu gibi bazı yumuşak yol ekoturistlerinin çok daha lüks konaklama biçimlerinde kalması; enerji, su, gıda maddeleri ve benzeri kaynaklara yönelik daha yüksek talepler nedeniyle daha büyük bir ekolojik ayak izine yol açacaktır. Cater (2006), bu daha büyük ekoturizm ayak izini tartışarak ekonomik seçkinlerin, ekolojik açıdan zararsız olmamalarına rağmen ayrıcalıklı yumuşak yol ekoturizm tesislerini ziyaret etmek suretiyle önemli ölçüde sosyal sermaye kazandıklarını ileri sürmektedir. Buna karşılık derin ekoturistin, destinasyonun ekolojik kaynak tabanı üzerinde baskı yaratacak düzeyde Batılı konfor standartlarına ihtiyaç duymaması ya da duymaması gerektiği belirtilmektedir (Acott vd., 1998).

Yukarıda değinilen SeaCanoe ve Siam Safari gibi işletmelerin Güney Tayland'da kitle turizmi pazarıyla kurdukları bağ, daha yakın dönemde gelişen bazı önemli sorunlara katkıda bulunmuş olabilir. Shepherd (2002), bu işletmelerin benzer faaliyetleri sunan rakiplerin pazara görece kolay girmesi nedeniyle güçlük yaşadıklarını belirtmektedir. Aynı arazi parçasını ve aynı temel fikri kullanan yeni şirketlerin gelişimini kontrol edecek yeterli yasal düzenleme bulunmadığında, sınırlı mekân ve zaman dilimlerinde çok fazla ziyaretçiyi ağırlamaya çalışma tehlikesi ortaya çıkmaktadır.

Benzer bir durum, 1990'lardan itibaren turizmde çok büyük bir büyüme yaşayan Kosta Rika'da da görülmüştür. Lumsdon ve Swift (1998), ülkenin artık eko-uzmanlardan ziyade eko-katılımcılar olarak adlandırılabilecek bir turist hacmine yöneldiğini ve kitle turizmi pazar kültürüne yaklaştığını savunmaktadır. Bu nedenle ülkenin kültürel ve ekolojik varlıklarını daha yüksek ziyaretçi yoğunluklarından korumak için sıkı denetimlerin uygulanması gerekmektedir.

Kitle turistlerini ekoturiste dönüştürmenin doğurabileceği tehlike Johnson (2006) tarafından da tartışılmıştır. Johnson, Karayipler'de kruvaziyer ekoturizminin dinamiklerini incelemiş ve kruvaziyer yolcularının, çekiciliği deneyimlemeleri için kendilerine tanınan sürenin kısıtlı olması ve çevre eğitiminden ziyade çekiciliğin satılmasına ağırlık verilmesi nedeniyle yumuşak ekoturist olmaktan öteye geçemediklerini göstermiştir. Ayrıca yerel ürünlerin satın alınması yoluyla yerli kültürün desteklenmesine ya da teşvik edilmesine yönelik anlamlı bir çaba bulunmadığı; dolayısıyla yerel halk açısından "ekoturizm" faydalarının sınırlı

kaldığı belirtilmektedir. Kitle pazarıyla daha güçlü bağlantıların yukarıda tanımlanan sorunlara katkı sağlayıp sağlamadığını görmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Turist tipolojileri ve profilleri

Genel literatür

Yeni ve farklı seyahat deneyimlerine yönelik büyük talep karşısında turizm sektörü, çok çeşitli turizm türlerinin geliştirilmesi yoluyla bu talebe yanıt vermiştir. Tarihsel olarak turizm araştırmaları, turizm türlerinden çok turist tiplerine ve gezginlerin bireysel özelliklerine, karakteristiklerine, motivasyonlarına ve ihtiyaçlarına odaklanma eğiliminde olmuştur. Bu durum hem araştırmacıların hem de uygulayıcıların, turistleri bireyler ve gruplar olarak aradıkları deneyim türleri temelinde daha iyi anlamalarına imkân sağlamıştır. Aşağıdaki bölüm, ekoturistleri anlamaya zemin oluşturmak amacıyla ilgili bazı motivasyonel/davranışsal ve sosyal/kültürel tipolojileri kısaca incelemektedir.

Christaller, bir destinasyonun zaman içinde çok farklı gezgin tiplerine ev sahipliği yapacağı düşüncesini oldukça etkili bir biçimde kavramıştır. Ona göre tipik gelişim süreci belirli bir örüntü izler. Ressamlar, resmetmek için el değmemiş ve sıra dışı yerler arar. Zamanla bu yerler sözde sanatçı kolonilerine dönüşür. Ardından ressamlara yakın duran şairler; daha sonra sinema çevreleri, gurmeler ve jeunesse dorée gelir. Yer moda hâline gelir ve girişimci bunu fark eder. Balıkçı kulübeleri ve barınaklar pansiyonlara dönüştürülür; oteller sahneye çıkar. Bu eski ressam köşesinin iyi adından ve turistlerin kolay inanırlığından yararlanmak isteyen, ticari eğilimli birkaç ressam dışında ilk gelenler ayrılır. Giderek daha fazla kentli, artık moda olan ve gazetelerde tanıtılan bu yeri seçer. Sonunda seyahat acenteleri paket fiyatlı tur gruplarıyla gelir; bu aşamada ise seçkin ve alışkın turist kitlesi artık bu tür yerlerden kaçınır.

Christaller, zaman içinde bir destinasyonun çok çeşitli gezgin tiplerine ev sahipliği yapacağı düşüncesini oldukça etkili biçimde kavramıştır. Şöyle yazar:

“Gelişimin tipik seyri şu örüntüyü izler. Ressamlar, resmetmek üzere el değmemiş ve alışılmadık yerler ararlar. Yer, adım adım sözde bir sanatçı kolonisi olarak gelişir. Kısa süre içinde ressamlara yakın şairler kümesi, ardından sinema çevreleri, gurmeler ve jeunesse dorée gelir. Yer moda hâline gelir ve girişimci bunu fark eder. Balıkçı kulübeleri ve barınaklar pansiyonlara dönüştürülür; oteller sahneye çıkar. Yalnızca ticari eğilimleri bulunan, işten iyi kazanç sağlamayı seven ressamlar orada kalır, eski ressam köşesinin iyi adını ve turistlerin

kolay inanırlığını sermayeye çevirirler. Giderek daha fazla kentli, artık gözde olan ve gazetelerde reklamı yapılan bu yeri seçer. Sonunda seyahat acenteleri paket fiyatlı gezi gruplarıyla gelir; artık şımartılmış kamu bu tür yerlerden kaçınır. Aynı zamanda başka yerlerde döngü yeniden yaşanır; gittikçe daha fazla yer moda olur, tipini değiştirir ve herkesin uğradığı turist mekânına dönüşür." (Christaller, 1963: 103)

Turizm destinasyonları turizmin etkisiyle dönüşürken, gezgin tipi de ya bu değişimlerin bir sonucu olarak ya da bölgedeki değişimleri başlatan unsur olarak dönüşmüştür. Cohen (1972: 172), Christaller'i yankılar biçimde, "Daha önce yerel nüfus tarafından kullanılan çekicilikler ve tesisler aşamalı olarak terk edilir. Greenwich Village bir turistik çekicilik hâline geldikçe, ilk bohemlerin çoğu East Village'a taşınmıştır" yorumunu yapmıştır. Cohen bu durumu, gezginlerin hem turizm işletmeleri düzeniyle hem de ev sahibi ülkeyle kurdukları ilişki temelinde özsel olarak farklılaştığını göstermek için bir benzetme olarak kullanmıştır. Buna göre turistleri örgütlü kitle turistleri, bireysel kitle turistleri, kâşifler ve başıboş gezginler olmak üzere dört kategoriye ayırmıştır. Bu tipoloji bir sürekliliği yansıtır. Örgütlü kitle turisti, kendi ev çevresel balonunun sınırlarını terk etme yönünde az motivasyona sahip, en az maceracı tip olarak görülür. Buna karşılık başıboş gezgin, turizm düzeninden uzak durur ve mümkün olan en otantik seyahat deneyimlerini arar (Yunanistan bağlamında Cohen'in Bireysel Kitle Turizmi tipinin beş mikro tipine ilişkin çözümleme için bkz. Wickens, 2002; ayrıca Smith, 1989 ve Plog, 1973 tarafından geliştirilen diğer tipolojilere de bakınız).

Motivasyon, yani içsel fizyolojik ve psikolojik gereksinimleri karşılama itkisi, turist seyahatinin nedeniyle ilgilenen turizm araştırmacıları için temel bir unsur olmuştur. Pearce'a (1982) göre destinasyonların pazarlar ve seyahat beklentileriyle daha iyi eşleştirilebilmesi için turistlerin rolleri ve motivasyonları ile sosyal ve çevresel tercihleri arasında daha güçlü bağlar kurulmalıdır. Iso-Ahola (1982), seyahat motivasyonunun sosyolojik olmaktan çok bütünüyle psikolojik nitelikte olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre insanlar temelde iki nedenle seyahat eder: (1) içsel ödüller aramak (yenilik) ve (2) gündelik çevrelerinden kaçmak (kaçış). Bu iki motivasyon kişisel (kişisel sorunlar ya da başarısızlıklar) veya kişilerarası (iş arkadaşları, aile ya da komşularla ilişkili) olabilir. Bu unsurların birleşimi dört hücreli bir matris oluşturur; kuramsal olarak tek bir turist, tek bir seyahat süresince bu boyutlardan birini ya da tümünü yaşayabilir.

MacCannell (1989) de “ön” ve “arka” bölgeler temelinde turist mekânının toplumsal yapısını incelerken gezgin tipleri arasındaki temel farklılıkları dikkate almıştır. Ön bölgeler, turistlerin kolaylıkla deneyimlediği ve ev sahipleriyle misafirlerin düzenli olarak etkileşime girdiği alanlardır. Buna karşılık arka bölgeler, ev sahibinin alanı olup işlevsel açıdan esasen turizm dışı nitelik taşır. Otantiklik arayışındaki turistler, yerel sakinlerin gerçek gündelik davranış biçimlerini edinme umuduyla arka bölgelere nüfuz etmeye çalışırlar. Turistlerin turizm alanlarının belirlenmiş erişim bölgelerinde arka bölgelere ne ölçüde girmeye istekli ya da muktedir oldukları, genel amaçlarına ulaşmaları bakımından önem taşıyabilir. Bu “yerler” geleneksel ekonomik/coğrafi bağlamda gerçek konumlar olmakla birlikte, turistin veya turist grubunun zihninde seyahat deneyimini tanımlayan özel bir değere sahiptir.

Ekoturistlere odaklanma

Ekoturizm üzerine yapılan ilk çalışmaların bir bölümü, bu sektörü merkezî karakteri olan ekoturist üzerinden daha iyi anlamaya yönelmiştir. İlk çalışmalar, ekoturistin ağırlıklı olarak erkek, iyi eğitimli, varlıklı ve uzun süre konaklayan bir profil sunduğunu göstermiştir. Örneğin Wilson (1987: 21), Ekvador’u ziyaret eden 62 turist üzerine yaptığı araştırmada şu bulguları rapor etmiştir:

“Erkek/kadın oranı %52’ye %48’di ve ortalama yaş 42 idi. Yüzde yirmi yedi, vergi öncesi yıllık aile geliri olarak 30.000 ile 60.000 ABD doları arasında kazanmaktaydı. Yaklaşık dörtte biri yılda 90.000 ABD dolarından fazla gelire sahipti. Yaklaşık %30’u lisans derecesine, %10’dan biraz fazlası ise doktora derecesine sahipti.”

Fennell ve Smale (1992) ile Reingold (1993) da Kanadalı ekoturistler üzerine yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlar bildirmektedir. Fennell ve Smale çalışmasındaki Kanadalı ekoturistlerin yaş ortalaması 54’tür ve çoğunluk 60–69 yaş grubundadır. Örneklem ağırlıklı olarak erkektir (%55), ortalama yaklaşık 60.000 Kanada doları gelir elde etmektedir ve sırasıyla neredeyse üçte biri lisans, üçte ikisi ise lisansüstü dereceye sahiptir. Yazarlara göre bu eğitim düzeyi, Kanadalıların sırasıyla %19’unun lisans derecesine ve %4’ünün lisansüstü eğitime sahip olduğu ulusal ortalamanın oldukça üzerindedir. Reingold’un çalışmasında Kanadalı ekoturistlerin %24’ü 55–64 yaş aralığında, %36’sı yıllık 70.000 doların üzerinde gelire sahip, %65’i üniversite mezunudur; ancak bu çalışmanın katılımcılarının %64’ü kadındır. Bu son istatistik, erkeklerin bu grupta biraz daha fazla temsil edildiğini öne süren önceki araştırmaların

çoğuyla çelişmektedir. Genel açık alan rekreasyonu literatürü, katılımcıların çoğunun —üçte ikisinin, hatta dörtte üçünün— erkek olduğunu desteklemektedir (Hendee vd., 1990).

Ekoturistlerle ilgili çalışmaların, kuş gözlemcileri ve yaban hayatı turistleri üzerine yapılan ilişkili araştırmalarla örtüştüğü görülmektedir. Örneğin Applegate ve Clark (1987), kuş gözlemciliğine kadınlardan daha fazla erkeğin katıldığını ve bu kişilerin oldukça yüksek refah ve eğitim düzeylerine sahip olduğunu; çalışmalarındaki katılımcıların %50'sinden fazlasının dört yıllık üniversite eğitimi tamamladığını bildirmektedir. Kellert'in (1985) bulguları, kendini kuş gözlemciliğine adamış katılımcıların %73'ünün erkek olduğunu ve yaş ortalamasının 42 olduğunu göstermektedir. Kendini adamış kuş gözlemcileri, kuş gözlemciliği yapmayan katılımcılara göre çok daha iyi eğitimlidir (yaklaşık üçte ikisi üniversite ve/veya lisansüstü eğitime sahiptir) ve daha yüksek gelire sahiptir. Kanada'nın Manitoba eyaletindeki Churchill bölgesine kutup ayısı gözlemlemek için gelen turistlerin orta yaşlı ya da daha ileri yaşta, iyi eğitimli ve mali açıdan başarılı kişiler olduğu saptanmıştır (bkz. MacKay ve McIlraith, 1997). Bu bölgeye ilişkin daha güncel bir çalışmada Lemelin vd. (2002), turistlerin az farkla erkeklerden oluştuğunu, %44,4'ünün 45–64 yaş aralığında bulunduğunu, %40'ının hane geliri olarak 100.000 doların üzerinde kazandığını ve %88'inin lise sonrası derece ya da diplomaya sahip olduğunu belirlemiştir.

Yukarıda Reingold tarafından gözlemlendiği üzere ekoturizmde kadın temsilinin artış eğilimi, Weaver (2001b) tarafından ekoturizm sektörünün "feminizasyonu" olarak adlandırılmıştır. Örneğin Diamantis (1999a), ara sıra ekoturist olanların %57'sinin kadın olduğunu; Weaver ve Lawton'ın (2001) Avustralya'daki ekoturistler örnekleminin ise %62'sinin kadınlardan oluştuğunu bulmuştur. Daha çarpıcı biçimde, Fennell'in (2002a) Kosta Rika'da yürüttüğü bir çalışma, Kosta Rika'yı ziyaret eden Kanadalıların %70'inin kadın olduğunu göstermiştir. Bu eğilim, Nowaczek ve Smale'in (2005) Peru'nun güneydoğusundaki Tambopata Ulusal Rezervi'ne bitişik, topluluk mülkiyetinde ve işletimindeki bir alanı (Posada Amazonas) ziyaret eden 228 ekoturist üzerine yaptığı araştırmada da gözlemlenmiştir. Araştırmacılar, örneklemlerinin neredeyse %60'ının (%59,2) kadın olduğunu saptamıştır (%25'inin yıllık hane geliri 130.000 ABD doları veya üzerindedir; %47,1'i ise lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir).

Ekoturistin zihnine daha derinlemesine nüfuz etmek amacıyla Fennell ve Smale (1992), Fennell'in (1990) çalışmasına dayanarak, Kanada nüfusunun genel seyahat tutumları ve seyahat faydaları üzerine 1983 tarihli bir Kanada araştırmasının (Tourism Attitude and Motivation

Study: CTAMS) sonuçlarını Kanadalı ekoturistlerden oluşan bir örneklemle karşılaştırmıştır. CTAMS çalışmasında kullanılan sorular aynen çoğaltılmış ve 1988 ile 1989 yılları arasında Kosta Rika ekoturizm gezisinden kısa süre önce dönmüş bir ekoturist örneklemine uygulanmıştır. Ekoturistlere gönderilen 98 anketin (turistlere, Kosta Rika'da program sunan Kanadalı ekotur operatörlerinin posta listeleri edinilerek ulaşılmıştır) 77'si geri dönmüş ve kullanılabilir bulunmuştur. Bu çalışmanın sonuçları Tablo 2.2'de yer almaktadır. Genel olarak bulgular, ekoturistlerin aradığı faydaların yeni, aktif ve maceracı etkinlikler ve katılımlarda bulunduğunu; Kanada nüfusunun aradığı faydaların ise daha çok durağan etkinlikler ve aileyle ilişkili uğraşlarla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ekoturistlerin açık alanlarla ilişkili çekiciliklere (yabanıl alanlar, parklar ve korunan alanlar ile kırsal alanlar) yöneldiği; kentler ve tatil merkezleriyle ilişkili çekiciliklerin ise ortalama Kanadalı gezgin için daha önemli olduğu saptanmıştır. Araştırmanın sonuçları, geziyle ilişkili gereksinimler ve odak bakımından ekoturistler ile genel gezginler arasında gerçekten bir farklılık bulunduğunu ampirik olarak ortaya koymaktadır. Kretchman ve Eagles (1990) ile Williacy ve Eagles (1990), farklı bağlamlarda ekoturistleri karşılaştırırken Fennell'in (1990) ilk anket tasarımını izlemiştir. Bu çalışmalar Eagles (1992) tarafından Kanadalı ekoturistlerin seyahat motivasyonlarına ilişkin kapsamlı bir değerlendirme içinde birleştirilmiştir. Bulguları genel olarak yukarıda belirtilen Fennell ve Smale (1992) bulgularını desteklemekte ve ekoturistlerin seyahat motivasyonları bakımından genel gezginden temelde farklı olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.2. Kanadalı gezginler ve ekoturistler için seçilmiş çekiciliklerin ve faydaların göreli önemi

Variable	*General population*		*Canadian ecotourists*	
	Mean[b]	s.d.	Mean	s.d.
Important benefits to ecotourists[c]				
Experiencing new and different lifestyles	2.67	1.02	1.95	0.78
Trying new foods	2.85	0.99	2.43	0.82
Being physically active	2.36	1.03	1.88	0.92
Visiting historical places	2.71	1.04	2.35	0.74
Seeing as much as possible	2.01	0.99	1.77	0.81
Being daring and adventuresome	2.91	0.98	2.62	1.01
Meeting people with similar interests	2.08	0.94	1.91	0.71
Important benefits to population[c]				
Watching sports	3.16	0.96	3.84	0.37
Visiting friends and relatives	1.83	1.03	3.25	0.82
Doing nothing at all	2.86	1.00	3.72	0.60
Being together as a family	1.66	0.98	2.92	1.04
Reliving past good times	2.46	1.06	3.36	0.79
Visiting places my family came from	2.70	1.16	3.45	0.84
Feeling at home away from home	1.81	0.91	2.64	0.93
Having fun and being entertained	1.95	0.88	2.72	0.94
Important attractions to ecotourists[c]				
Wilderness areas	2.34	1.09	1.06	0.37
National parks and reserves	2.21	1.01	1.14	0.35
Rural areas	2.34	0.94	1.49	0.60
Mountains	2.34	1.07	1.50	0.66
Lakes and streams	2.05	0.99	1.57	0.59
Historic sites and parks	2.37	1.01	2.05	0.81
Cultural activities	2.66	0.97	2.32	0.87
Oceanside	2.15	1.07	1.97	0.78
Important attractions to population[c]				
Indoor sports	2.98	0.94	3.85	0.35
Amusement and theme parks	2.74	0.99	3.80	0.54
Nightlife and entertainment	2.72	1.04	3.70	0.56
Gambling	3.61	0.69	3.96	0.34
Shopping	2.45	1.01	3.14	0.74
Resort areas	2.56	1.01	3.26	0.82
Big cities	2.94	0.93	3.39	0.69
Beaches for swimming/sunning	2.34	1.10	2.79	0.96
Predictable weather	2.11	0.97	2.40	0.81
Live theatre and musicals	2.99	1.01	3.21	0.91

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

1.Değişken	Genel nüfus Ortalama[b]	Genel nüfus s.s.	Kanadalı ekoturistler Ortalama	Kanadalı ekoturistler s.s.
Ekoturistler için önemli faydalar[c]				
Yeni ve farklı yaşam biçimlerini deneyimleme	2.67	1.02	1.95	0.78
Yeni yiyecekleri deneme	2.85	0.99	2.43	0.82
Fiziksel olarak aktif olma	2.36	1.03	1.88	0.92
Tarihî yerleri ziyaret etme	2.71	1.04	2.35	0.74
Mümkün olduğunca çok şey görme	2.01	0.99	1.77	0.81
Cesur ve maceracı olma	2.91	0.98	2.62	1.01
Benzer ilgi alanlarına sahip insanlarla tanışma	2.08	0.94	1.91	0.71
Genel nüfus için önemli faydalar[c]				

Spor müsabakalarını izleme	3.16	0.96	3.84	0.37
Arkadaşları ve akrabaları ziyaret etme	1.83	1.03	3.25	0.82
Hiçbir şey yapmama	2.86	1.00	3.72	0.60
Ailece birlikte olma	1.66	0.98	2.92	1.04
Geçmişteki güzel zamanları yeniden yaşama	2.46	1.06	3.36	0.79
Ailemin geldiği yerleri ziyaret etme	2.70	1.16	3.45	0.84
Evden uzaktayken kendini evinde hissetme	1.81	0.91	2.64	0.93
Eğlenme ve hoşça vakit geçirme	1.95	0.88	2.72	0.94
Ekoturistler için önemli çekicilikler[c]				
Yabanıl alanlar	2.34	1.09	1.06	0.37
Ulusal parklar ve rezervler	2.21	1.01	1.14	0.35
Kırsal alanlar	2.34	0.94	1.49	0.60
Dağlar	2.34	1.07	1.50	0.66
Göller ve akarsular	2.05	0.99	1.57	0.59
Tarihî alanlar ve parklar	2.37	1.01	2.05	0.81
Kültürel etkinlikler	2.66	0.97	2.32	0.87
Okyanus kıyısı	2.15	1.07	1.97	0.78
Genel nüfus için önemli çekicilikler[c]				
Kapalı alan sporları	2.98	0.94	3.85	0.35
Eğlence ve tema parkları	2.74	0.99	3.80	0.54
Gece hayatı ve eğlence	2.72	1.04	3.70	0.56
Kumar	3.61	0.69	3.96	0.34
Alışveriş	2.45	1.01	3.14	0.74
Tatil merkezi alanları	2.56	1.01	3.26	0.82
Büyük şehirler	2.94	0.93	3.39	0.69
Yüzme/güneşlenme için plajlar	2.34	1.10	2.79	0.96
Öngörülebilir hava koşulları	2.11	0.97	2.40	0.81
Canlı tiyatro ve müzikaller	2.99	1.01	3.21	0.91

Kaynak: Fennell ve Smale (1992)

Notlar: [a] Genel nüfus ile ekoturistler arasındaki farklılıklar 0,05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. [b] Ölçek: 1 = "çok önemli"; 4 = "hiç önemli değil". [c] Çekicilikler/faydalar, gruplar arasındaki farkın büyüklüğüne göre azalan sıra ile verilmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi, belirli bölgeleri ziyaret eden turist tipleri arasında ayrım yapmanın etkili yollarından biri, yukarıda olduğu üzere birincil güdüler, aranan faydalar ve benzeri çeşitli kişisel özellikleri incelemektir. Bununla birlikte Turnbull (1981), bu yaklaşıma

karşı ilginç bir argüman sunar. Ona göre Afrika'ya seyahat eden doğa turistleri yüzeyde, kendilerini Doğu Afrika'daki av parklarına götüren temel unsurun hayvanlar olduğunu söyleseler de gözlemlerine dayanarak Afrika'yı ziyaret etme nedenlerinin çok daha derin olduğunu düşünmektedir. Bir antropolog olarak Turnbull, belki de örtük düzeyde turistleri bu ortama çeken unsurun aynı zamanda "Afrika" ve "Kilimanjaro" olduğunu ileri sürer. Özünde, insanların hayvanlarla çok daha güçlü bir ilişkiye sahip oldukları uzak geçmişlerine temas etmek istediklerine, hayvanları yalnızca avlanacak birer avdan daha fazlası olarak gördüklerine inanır. Günümüz turistleri tarafından gerçekte arzulananın da bu ilişkiden bir şeyler deneyimlemek olduğunu belirtir (insan doğasının biyolojisine ilişkin daha fazla tartışma için bkz. Bölüm 8). Şöyle der:

"Turistler hem insan hem de hayvan bileşenlerinden oluşan bölünmez, doğal bir bütün beklerler. Fakat olağanüstü şanslı değillerse, örgütlü safaride buldukları şey bu değildir. Gözlemlenen her şey insan yapımıdır: Eskiden ekosistemin vazgeçilmez bir parçası olarak orada yaşayan çobanlar ve avcılar olmaksızın var olan av parkları." (Turnbull, 1981: 34)

Ekoturistler hakkında betimleyici ve temel veri üretilmesi, kuramcıları ekoturistleri çeşitli gruplar ya da tipler hâlinde düzenlemeye de yöneltmiştir; bu durum yukarıda sözü edilen genel turizm literatüründen farklı değildir. Ekoturizm üzerine yapılan ilk çalışmaların bazıları, ekoturistleri ortam, deneyim ve grup dinamikleri temelinde sınıflandırmaya çalışmıştır. Örneğin Kusler (1991), ekoturistleri üç ana gruba ait olarak tipikleştirmiştir:

1. Kendi başına hareket eden ekoturistler: Görece anonim olmalarına karşın bu grup, tüm ekoturistlerin en büyük yüzdesini oluşturur. Bu kişiler çeşitli konaklama türlerinde kalır ve çok sayıda ortamı ziyaret edebilecek hareketliliğe sahiptir. Bu nedenle deneyimleri yüksek derecede esneklikle karakterize edilir.

2. Turlara katılan ekoturistler: Bu grup, tur içinde yüksek düzeyde örgütlenme bekler ve egzotik destinasyonlara (örneğin Antarktika'ya) seyahat eder.

3. Okul grupları ya da bilimsel gruplar: Bu grup çoğu kez bir kuruluşun ya da bireyin bilimsel araştırmasına katılır; genellikle aynı bölgede uzun süre kalır ve diğer ekoturistlere göre daha zorlu alan koşullarına katlanmaya isteklidir.

Buna karşılık Lindberg (1991: 3), farklı ekoturist tiplerini tanımlamanın bir işlevi olarak adanmışlık ve zamanın önemini vurgular. Bu kapsamda turistlerin ekoturizmden ne

deneyimlemek istediklerini, nereye seyahat etmek istediklerini ve nasıl seyahat etmek istediklerini dikkate alır. Lindberg dört temel tip belirlemiştir:

1. Sıkı/doğa odaklı turistler: bilimsel araştırmacılar ya da özellikle eğitim, çöp toplama veya benzer amaçlarla tasarlanmış turların üyeleri;

2. Kendini doğaya adamış turistler: özellikle korunan alanları görmek için seyahat eden ve yerel doğal ve kültürel tarihi anlamak isteyen kişiler;

3. Ana akım doğa turistleri: Amazon'u, Ruanda goril parkını ya da başka destinasyonları öncelikle sıra dışı bir gezi yapmak için ziyaret eden kişiler;

4. Tesadüfi doğa turistleri: daha geniş kapsamlı bir seyahatin parçası olarak doğayı rastlantısal biçimde deneyimleyen kişiler.

Weaver ve Lawton (2002), Avustralya'daki Lamington Ulusal Parkı'nda bulunan iki ekolodgede geceleyen 1.180 müşteriden oluşan bir örneklem üzerinden ekoturistlerin sert–yumuşak sürekliliğini incelemiştir. Ekoturizm davranışına ilişkin 37 madde üzerinde yapılan küme analizi, Weaver'ın ekolodge müşterilerinin homojen bir grup olmadığı sonucuna varmasına yol açmıştır. Weaver'ın çalışmasında üç ayrı ekoturizm tipi belirlenmiştir "daha sert" ekoturistler; yüksek düzeyde çevresel bağlılık, uzmanlaşmış geziler, daha uzun seyahatler, daha küçük gruplar, daha yüksek fiziksel etkinlik ve daha az hizmet gereksinimiyle karakterize edilmiştir. "Daha yumuşak" ekoturist kümesi; orta düzeyde çevresel bağlılık, çok amaçlı geziler, kısa seyahatler, daha büyük gruplar, fiziksel olarak daha pasif olma ve daha fazla hizmet gereksinimiyle tanımlanmıştır. Üçüncü küme olan "yapılandırılmış" ekoturistler ise güçlü bir çevresel bağlılık örüntüsüne sahip olmakla birlikte yorumlama, rehberli turlar ve kitle turizmiyle daha uyumlu düzeyde hizmet ve tesis istemektedir.

Mowforth (1993), yaş, seyahat biçimi, etkinliğin örgütlenmesi, bütçe ve turizm türü temelinde ekoturistlere ilişkin üçlü bir sınıflandırma geliştirmiştir. Bu üç tip şunlardır: (1) gençten orta yaşa uzanan, bireysel ya da küçük gruplar hâlinde seyahat eden, bağımsız, düşük bütçeli, spor ve macera arayan "sert/çetin ekoturist", (2) orta yaştan ileri yaşa uzanan, gruplar hâlinde seyahat eden, tur operatörüne bağımlı, yüksek bütçeli, doğa ve safari türü deneyimler arayan "konforlu/yumuşak ekoturist", ve (3) gençten ileri yaşa kadar değişebilen, bireysel seyahat eden, bağımsız olan ve uzmanlaşmış turlara dayanan, orta-yüksek bütçeli, bilimsel ilgilerden hobi arayışlarına kadar uzanan "uzman ekoturist".

Ekoturist tipolojisine ilişkin son bir örnek Hvenegaard'a (2002) aittir. Hvenegaard, iki geniş turist tipolojisi kategorisi bulunduğunu belirtir: (1) turistlerin destinasyonla etkileşimine dayanan etkileşimsel tipolojiler ve (2) turistlerin seyahat motivasyonlarına, tutumlarına ve değerlerine odaklanan bilişsel-normatif tipolojiler (Murphy, 1985'ten sonra; ayrıca bkz. Juric vd., 2002). Hvenegaard, Tayland'daki Doi Inthanon Ulusal Parkı'nda yürüyüşçüler, kuş gözlemcileri ve genel ilgi ziyaretçileri üzerinde çalışarak, yukarıda sözü edilen iki temel tipolojinin dört versiyonunun uyumluluğunu değerlendirmiştir. Bunlar araştırmacı temelli (turist tiplerinin araştırmacı tarafından tanımlanması), katılımcı temelli (katılımcıların kendilerini sınıflandırması), etkinlik temelli (ziyaret edilen yerler ve yapılan etkinliklerin temel girdiler olması) ve motivasyon temelli (parkı ziyaret etmenin ana nedenine odaklanılması) tipolojilerdir. Hvenegaard, şu sonuçlara ulaşmıştır: (1) motivasyonlar, gerçekleştirilen etkinlikler ve ziyaret edilen alanlarla tutarlı örüntüler yansıtmaktadır, (2) araştırmacı temelli, katılımcı temelli ve etkinlik temelli tipolojiler, motivasyon temelli tipolojiye göre daha uyumludur; çünkü turistler çok sayıda motivasyon nedeniyle seyahat etmektedir, ve (3) turist tiplerine ilişkin araştırmacı kararları, katılımcı kararlarına oldukça yakındır; bu da araştırmacıların çalıştıkları nüfuslarla gerçekten ilişki kurabildiğini göstermektedir.

Tipolojiler üzerine bu çalışmaların tümü, Sharpley'nin (2006) literatürün ekoturistin kim olduğunu tanımlama konusunda en iyi ihtimalle sonuçsuz kaldığını ileri sürmesine yol açmıştır. Ona göre bu grubu profilleyen çeşitli çalışmalar arasında sosyo-demografik ve psikografik özellikler bakımından fazlasıyla değişkenlik vardır. Ancak ekoturizm savunucuları açısından daha rahatsız edici olan nokta, turist motivasyonu, değerleri ve tüketimi ile tüketim kültürü temelinde "ekoturist" teriminin giderek anlamını yitirdiği düşüncesidir. Bunun nedeni şudur:

"Çevresel kaygı, büyük olasılıkla çeşitli başka değerlere, motivasyonlara ve arzulanan faydalara tabi kılınacaktır; başka bir ifadeyle turistler ekoturizm gibi yeni ve farklı ürünler talep ediyor olabilir, ancak turizme katılmanın geleneksel nedenlerinin değişmiş olması pek olası değildir." (Sharpley, 2006: 19)

Üçüncü Bölüm Turizmin Sosyal ve Ekolojik Etkileri

Turizm araştırmaları genel olarak turizm endüstrisinin sosyal, ekolojik ve ekonomik etkilerine ilişkin konular etrafında yoğunlaşmıştır. Sosyal etki çalışmaları, endüstrinin yerel halkı ve onların yaşam tarzlarını nasıl etkilediğini incelemiş; ekolojik çalışmalar ise endüstrinin yerel ve bölgesel peyzajların fiziksel niteliğini nasıl dönüştürdüğünü vurgulamıştır. Bu tür çalışmalar, çoğu durumda endüstrinin çok farklı ölçeklerde gelir yaratma gücünü ortaya koyan turizm ekonomisi araştırmalarıyla karşıtlık içindeymiş gibi görünmektedir. Bu etki araştırmaları oldukça kapsamlı olduğundan, aşağıdaki tartışmanın amacı bu alanlardaki araştırmaların eksiksiz bir genel görünümünü sunmak değildir. Bunun yerine bu bölüm, en geniş biçimde ekolojik etkiler, taşıma kapasitesi ve daha sınırlı olarak sosyal etkilerle ilgili konulara odaklanacaktır. Ekoturizmde ekonomi ve pazarlama konuları ise Bölüm 4'te ele alınmaktadır.

Turizmin Sosyal Etkileri

Turizmin yerel halk üzerindeki etkisini analiz etmek üzere geliştirilmiş en etkili çerçevelerden biri Doxey'in (1975) çalışmasına dayanmaktadır. Doxey, genel bir bağlamda, turizmin zaman içinde genişlemesi ve yerel ekonomide daha büyük oranlarda yer kaplaması sonucunda yerel halkın ifade ettiği duyguların değişen niteliğini özetleyebilmiştir. Doxey, turizm endüstrisine yönelik yerel duyguların değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken dört temel aşama bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar şunlardır:

1. **Coşku:** Turistler memnuniyetle karşılanır; kontrol ya da planlama oldukça sınırlıdır.
2. **Kayıtsızlık:** Turistler olağan kabul edilmeye başlanır; iki grup arasındaki ilişki daha resmî veya ticarileşmiş bir nitelik kazanır. Planlama daha çok turizm ürününün pazarlanmasıyla ilgilidir.
3. **Rahatsızlık:** Endüstride doyum noktasına yaklaşıldıkça yerel halk turizmin yeri konusunda kuşkular taşımaya başlar. Planlamacılar büyümeyi sınırlamak yerine altyapıyı artırır.
4. **Karşıtlık:** Turistlere ve turizme yönelik rahatsızlıklar açıkça ifade edilir. Planlama düzeltici niteliktedir; ancak destinasyonun bozulan imajını dengelemek için tanıtım artırılır.

Turizmde bu döngüye maruz kalan çok sayıda bölge bulunmaktadır (ayrıca bu bölümün ilerleyen kısmında Butler, 1980'e bakınız). Bermuda bu duruma örnek gösterilebilir. Bermuda, 1980 yılında yaklaşık 21 mil karelik bir alanda yerel nüfusunun yaklaşık on katı kadar ziyaretçi, yani yaklaşık 600.000 kişi ağırlamıştır. Bu tür turist-yerel halk oranı, sosyal çatışmaya yol açan

koşulların göstergesidir. Bu denli yoğun ziyaretin ekonomik getirileri kuşkusuz olsa da ev sahibi ülkenin turizm gelirlerini çekmek için nelerden vazgeçtiği yalnızca ekonomik ölçütlerle değerlendirilemez. Örneğin Karayipler'in en canlı ve yaratıcı kısımlarının, aynı zamanda turizmin en fazla etkilediği yerler olması tesadüf değildir (Chodos, 1977: 174). Belize'de 1970'lerin başında Siyah Güç hareketi liderlerinden Evan Hyde'ın sıkça alıntılanan "Tourism is whorism" ifadesi (Erisman, 1983: 339), turizmin yerel halk ile ziyaretçiler arasında çatışmaya yol açtığına ilişkin yaygın iddiaları yansıtmaktadır.

Benzer bir durum Botsvana'daki Okavango Deltası'nda da görülmüştür. Dışarıdan gelen özel mülkiyete dayalı otel, lodge ve havaalanı gelişimlerinin artması; özerklik kaybına, yer duygusunun zayıflamasına, yerel kaynaklara erişimin azalmasına ve turizm endüstrisinde siyah nüfus ile beyaz turizm işletmecileri arasındaki ayrım üzerinden şekillenen bir ırkçılık ortamına yol açmıştır. Bu bağlamda beyaz işletmecilerin siyah nüfusu üst yönetim pozisyonlarında istihdam etmeyi reddettiği belirtilmektedir (Mbaiwa, 2003).

Turizmin geleneksel değerler üzerindeki dikkat çekici etkilerinden biri gösteri etkisidir (Britton, 1977; Hope, 1980; Mathieson ve Wall, 1982). Bu etki, yerel tüketim kalıplarının turistlerin tüketim biçimlerini taklit edecek şekilde değişmesini ifade eder. Oysa yerel halk turistlerin çoğu zaman kendi ülkelerindeki değerlerini temsil etmeyen bir yönünü, örneğin tatildeki harcama davranışlarını görmektedir. Yabancı mallar ev sahibi topluluklara girmeden önce nadiren arzu edilir; ancak gelişmekte olan dünyadaki çoğu destinasyon sakini için bu mallar çekici fakat çoğu zaman erişilemez durumda kalır (Rivers, 1973). Ticarileşme ve metalaşma süreci, Britton'ın (1977) belirttiği gibi, yerel iyi niyeti ve ürünlerin özgünlüğünü aşındırabilir:

Kültürel ifadeler, kitle turizmi için daha anlaşılır ve dolayısıyla daha satılabilir hâle getirilmek amacıyla bozulur. Halk sanatı seyreltilip basitleştirildikçe, yerel halkın ona duyduğu ilgi de azalır. Çelik davulların Tony Orlando ezgileri çalmasıyla turistlerin ön kabulleri tatmin edilir ve folklor gösterisi gün aşırı Almanca anlatılır.

Bu durum Zanzibar örneğinde de görülmektedir. Gössling (2002), genç Zanzibarlıların bira içmek, güneş gözlüğü takmak veya benzer giyim tarzlarını benimsemek yoluyla Batılı yaşam biçimleriyle özdeşleşme çabası içinde olduklarını belirtmektedir. Böylece turist yaşam tarzı Zanzibar'da üstün bir konum kazanmış, turistlerin uygunsuz davranmaları, örneğin üstsüz

güneşlenmeleri, kabul edilir hatta beklenir hâle gelmiştir. Yerel halk ise geleneksel yaşam biçimlerini turist davranışlarını yansıtacak şekilde değiştirmeye yönelmiştir.

Kültürün parçalanması destinasyonlarda birçok düzeyde ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında fuhuş, suç, daha uluslararası lehçeler lehine dilin aşınması, geleneklerin unutulması ya da turistler için değiştirilmesi, yerel müzik ve diğer sanat biçimlerinin dönüşmesi, daha uluslararası bir mutfak biçiminde yemek kültürünün değişmesi, mimari, giyim, aile ilişkileri (örneğin havaalanlarında çanta taşıyan küçük çocukların ebeveynlerinden daha fazla kazanması) ve bazı durumlarda din yer almaktadır. Ryan (1991: 164), turistik bir bölgede sosyal etki potansiyelini tanımlamak amacıyla, etki göstergesi ya da belirleyicisi olarak kullanılabilecek şu temel noktaları sıralamıştır:

1. turist sayısı,
2. turist türü,
3. turizm gelişiminin aşaması,
4. turist gönderen ve turist kabul eden bölgeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı,
5. turist gönderen ve turist kabul eden bölgeler arasındaki kültürel norm farklılığı,
6. turist nüfus yoğunluklarını etkileyen alanın fiziksel büyüklüğü,
7. turizmin göçmen işgücü tarafından ne ölçüde hizmete sunulduğu,
8. gelen turistlerin mülk satın alma derecesi,
9. yerel halkın mülkler ve turistik tesisler üzerindeki sahipliği ne ölçüde koruduğu,
10. hükümet organlarının tutumları,
11. ev sahibi toplulukların inançları ve bu inançların gücü,
12. teknolojik, sosyal ve ekonomik değişimin diğer güçlerine maruz kalma derecesi,
13. turistlerin dağılımına ilişkin benimsenen politikalar,
14. turist destinasyonunun pazarlanması ve bu destinasyona ilişkin oluşturulan imajlar,
15. ev sahibi toplumun homojenliği,
16. turist destinasyonuna erişilebilirlik,
17. sanatsal ve folklorik uygulamaların başlangıçtaki gücü ve bu geleneklerin niteliği.

Kültürel dayanıklılığın sağlanmasına yönelik girişimlerin merkezinde hem ev sahiplerinin hem de konukların birbirlerinin yaşam tarzına duyarlı olması gerektiğinin kabulü yer almaktadır. Stronza (2001), turizmin doğasını kavrayabilmek için hem turistlerin hem de yerel sakinlerin dinamiklerini ve kültürlerarası etkileşimlerini anlamamız gerektiğini belirtmektedir. Sosyo-kültürel etkiler konusundaki çalışmaların çoğu genellikle turistlerin yerel

halk üzerindeki etkilerini incelerken, Stronza bazı çalışmalarda yerel halkın turistlerden yararlandığını da ortaya koymuştur. Bir örnekte, yerel halkın turistlerle alay etmekten hoşlandığı; turistlerin "yerel koşullardan görece habersiz oldukları ve bu nedenle çoğu zaman beceriksiz, gülünç, saf ve son derece istismar edilebilir göründükleri" belirtilmiştir (Howell, 1994: 152; aktaran Stronza, 2001: 273).

Bu çalışma, Fennell'in (2006) karşılıklı özgecilik teorisi ve yerel halk ile konuklar arasında gerçekleşmeyen maliyet-fayda ilişkileri üzerine yaptığı araştırmalarla örtüşmektedir. Bu dinamik, Carrier ve MacLeod (2005) tarafından da ele alınmıştır. Yazarlar, ekoturizmin sosyo-kültürel bağlamını, Cohen'in (1972) çevresel balon kavramına benzeyen bir "ekoturist balonu" perspektifinden tartışmaktadır. Bu kavram, ekoturistin destinasyonla etkileşiminin, yani ekoturizmi bir meta olarak satın almasının, bu metayı var eden sosyal ilişkileri örten bir tür cehalet yarattığı düşüncesine dayanmaktadır. Yazarlar, Antarktika'da dolaşırken kırılgan bitki örtüsüne zarar vermemeye özen gösterdiğini söyleyen bir çevreciyle yaptıkları görüşmeyi aktarırlar. Ancak bu turist, kendisini Antarktika'ya götüren ve tekrar kuzey yarımküreye döndüren altyapı ve operasyonların sonuçlarına karşı kördür.

Sürdürülebilir turizm araştırmalarında en az vurgulanan sütunun sosyo-kültürel bileşen olması gerçekten talihsiz bir durumdur (Robinson, 1999). Oysa bu bileşen, ekonomi ve çevreye ilişkin bakış açımızı çerçevelemede son derece önemli olabilir. Sosyo-kültürel bileşen, turistlerin motivasyon ve davranışlarını inceleme eğilimi ile turizm endüstrisinin daha pasif alıcıları olan yerel toplulukların ihmal edilmesi nedeniyle gözden kaçmıştır (Chambers, 1999; aktaran Stronza, 2001). Çevresel olarak çevre bölgelerde sürdürülebilirlik, çoğu zaman onu destekleyen dış aktörlere kendi sürdürülebilirlik ölçütlerine göre kaynaklar üzerinde kontrol sağlama imkânı veren ideolojik bir araç olarak kullanıldığı için zayıflamaktadır (Cohen, 2002). Thaman'a (2002) göre sürdürülebilirlik, belirli bir grubun sosyo-kültürel değerler sistemi içinde köklenmelidir. Bir destinasyona yabancı modeller ve paradigmalarla dış grupların yerleştirilmesi, yalnızca tarafların yaşadığı farklı hedef ve değerleri daha da güçlendirir.

Sürdürülebilirliğin kimi zaman yalnızca sömürüyü sınırlayan fiziksel koşulların sonucu olarak ortaya çıkması da talihsiz bir gerçektir. Bu durum, düşük nitelikli plajları, uzak konumu ve ulaşım maliyetinin yüksekliği nedeniyle Niue adası için geçerli görünmektedir (1998'de nüfus yaklaşık 1.900). Tonga'daki balina izleme endüstrisinin kısıtlarını güçlü biçimde izolasyonla ilişkilendiren Orams (2002) de bu bağlamda değerlendirilebilir. Niue 1998 yılında yalnızca 1.729 ziyaretçi ağırlamış ve bölgedeki diğer adalarla rekabet, bu ülkenin turizmden

daha geniş ölçekli yararlar elde etmesini engellemiştir (de Haas, 2002). Bu durum de Haas'ı, adanın turizm taşıma kapasitesine ulaşılması ya da bunun aşılması hâlinde, turizme artan bağımlılık ve değişim koşullarına karşı direnç gösterememe nedeniyle özgünlük, dil, gelenek ve giyim kaybının hızla ortaya çıkacağı sonucuna götürmüştür.

Ekoturizm görece dokunulmamış bölgeleri ve kültürleri çeşitlendirerek kullanmaya devam ettikçe, Doxey'in tanımladığına benzer bir olaylar döngüsünün ortaya çıkma tehlikesi bulunmaktadır. Örneğin Karayipler'deki turizm gelişim modelinden çıkarılacak dersler, endüstrinin nasıl planlanıp geliştirildiği ile yerel halkın ihtiyaçları arasında adil bir ilişki kurarken son derece dikkatli hareket edilmesi gerektiğini göstermektedir. Britton (1977), Karayipler'i metropoliten egemenlikten kurtarmak için küçük ölçekli yerel mimarinin, turizm bölgelemesinin, kademeli büyümenin, yerel olarak üretilen mallara dayanmanın, ortak girişimlerin ve pazar çeşitlendirmesinin önemini kabul etmiştir. Bu bilgi ve deneyimle, turizm endüstrisinin ne kadar dönüştürücü olabileceğini fark ederek bazı bölgelerin kültürel geçmişlerini yeniden sahiplenmeye yönelik bilinçli çaba göstermesi gerçekten cesaret vericidir. Hospers (2003), Sardinya'da sanayileşme ve kitle turizminden uzaklaşılarak küçük ölçekli, tabandan gelen ekoturizm ve kültür turizmi lehine yapılan bilinçli dönüşümün Sardinyalıların tarımsal ve kültürel geçmişlerini yeniden sahiplenmelerini sağladığını belirtmektedir.

Ekolojik Etkiler

Turizmin ekolojik etkilerine ilişkin kaygılar 1960'lar ve 1970'lerde artmıştır (Pearce, 1985). Bu kaygı, endüstrinin destinasyon bölgelerini olumsuz biçimde ya orta düzeyde değiştirebilme ya da tamamen dönüştürebilme kapasitesinin fark edilmesiyle güçlenmiştir. Örneğin National Geographic Magazine, 1960'ların başlarında Acapulco'nun aşırı gelişme nedeniyle bozulup bozulmadığını sorgulamıştır (Cerruti, 1964). Naylon (1967) ise İspanya'daki Balear Adaları ve Costa Brava'da turizmin yoğunlaşmasının yarattığı baskının azaltılması gerektiğini tartışmıştır. Pollock, turizmin Tanzanya ekonomisinde önemli bir rol oynamaya başladığını belirtmekle birlikte, "ekoloji, turizm, av hayvanı yetiştiriciliği ve çiftçiliği ile ahlaki, estetik, felsefi ve diğer nedenler açısından av hayvanlarının korunmasının yaşamsal gerekliliğinin ulusal ve uluslararası düzeyde giderek daha fazla kabul edildiğini" yazmıştır (Pollock, 1971: 147).

Diğer araştırmacılar da turizmin şehir ve bölge çevreleri üzerindeki fiziksel etkilerine değinmiştir. Harrington (1971), Londra'da otel gelişiminin düzenlenmemiş biçimde artmasının

kentte yaşam kalitesini tehdit ettiğini gözlemlemiştir. Jones (1972) ise Gozo adasında turizm gelişimini koruma ve muhafaza arasındaki mücadelenin klasik bir örneği olarak değerlendirmiştir. Crittendon (1975), turizmin dünyanın doğal güzelliklerinin büyük bir kısmını altına dönüştürmesine rağmen, endüstrinin kendi yıkımının tohumlarını da ekmiş olabileceğini belirtmiştir.

Turizm çalışmalarında çevresel konulara duyarlılık, 1970'lerin ortalarında Budowski (1976), Krippendorf (1977) ve Cohen'in (1978) çalışmalarıyla önemli ölçüde güçlenmiştir. Budowski, turizmin çevresel koruma ile ilişkisini üç farklı durum üzerinden tanımlamıştır: çatışma, birlikte var olma ve simbiyoz. Ona göre turizmin genişlemesi, dayandığı kaynaklar üzerinde kaçınılmaz bir etki yaratmaktaydı; bu nedenle dönemin ilişkisini birlikte var olmadan çatışmaya doğru ilerleyen bir ilişki olarak değerlendirmiştir. Krippendorf, etkileri en aza indirmek amacıyla planlamanın ve turistler ile turizm gelişmelerinin dağıtılmasının önemini vurgulayan ilk yazarlardan biri olmuştur. Cohen ise turizm ve çevre konusundaki akademik ve akademik olmayan çalışmaları gözden geçirmiştir. Cohen, "günün ruh hâli" olarak adlandırılabilecek yaklaşım üzerine düşünerek, iyileştirme ve estetik çekicilik amacıyla gerçekleştirilen gelişme ile modern turizmin yarattığı kaba, istenmeyen ve onarılamaz zarar arasında belirgin bir fark olduğunu ileri sürmüştür.

Turizmin ekolojik etkileri üzerine daha fazla araştırma 1980'lerin başında Krippendorf'un (1982) çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Krippendorf, Budowski gibi, kaynak temelinin turizmin ham maddesi olduğunu ve yanlış kullanım ile aşırı kullanım sonucunda değerini kaybettiğini kabul etmiştir. Krippendorf, kayak pistlerini, tatil köylerini, kamp ve karavan alanlarını ve havaalanlarını; tam işlevsel hâle geldiklerinde çevreyi kalıcı olarak kendi kullanımları için içine alan gelişmelere örnek göstermiştir. Travis (1982), literatür incelemesinde turizm çalışmalarının çoğunun ekonomik yararlara odaklandığını; ancak kirlilik, kalabalık ve tıkanıklık, miras kaynaklarının zarar görmesi ya da yok edilmesi, arazi kullanım kaybı, ekosistem etkileri, flora ve fauna kaybı ve artan kentleşme gibi olumsuz etkilerle ilgili çok geniş bir konu yelpazesi bulunduğunu belirtmiştir.

Aynı dönemde Coppock (1982), Birleşik Krallık'ta turizmin doğa koruma üzerinde olumsuz etkiler yarattığı benzer alanları belirlemiştir. Bunlar habitat kaybı, toprak ve bitki örtüsüne zarar, yangın, kirlilik ve flora ile faunanın rahatsız edilmesi olarak sıralanmıştır. 1980'lerde turizmin etkilerini ele alan kitaplar da ortaya çıkmaya başlamış, Mathieson ve

Wall'un (1982) ekonomik, sosyal ve ekolojik etkiler üzerine çalışması bunlar arasında yer almıştır.

Turizmin ekolojik etkilerine yönelik araştırmalar, 1980'ler boyunca turizm ile koruma arasındaki ilişkiye ve turizmin olumsuz etkilerinin nasıl aşılacağına ilişkin bilgilerin artmasıyla yoğunlaşmıştır. International Journal of Environmental Studies dergisinin turizm özel sayısında Romeril (1985), turizmin çevresel etkilerine ilişkin kaygının, Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (1972), Dünya Koruma Stratejisi (1980), Brandt Komisyonu Raporu (1980) ve 1980 Manila Dünya Turizm Bildirgesi'nin oluşturduğu doğal kaynakların korunmasına yönelik daha geniş küresel kaygının etkisiyle geliştiğini yazmıştır. Manila Bildirgesi şu ifadeye yer vermiştir:

Turizm kaynaklarının kullanımı, onların bozulması hatta yok olması riskini doğuracak şekilde denetimsiz bırakılamaz. Turizm ihtiyaçlarının karşılanması, turistik bölgelerdeki nüfusun sosyal ve ekonomik çıkarlarına, çevreye ve her şeyden önce turizmin temel çekicilikleri olan doğal kaynaklara, tarihî ve kültürel alanlara zarar vermemelidir. Tüm turizm kaynakları insanlığın mirasının bir parçasıdır (Romeril, 1985: 216'da aktarıldığı gibi).

Aynı sayıda Pearce (1985), OECD tarafından 1981'de oluşturulan çevresel stres çalışmasına yönelik bir çerçeveyi yeniden yayımlamıştır. Bu çerçeve; stres yaratan faaliyetleri, faaliyetten doğan baskıyı, birincil çevresel tepkiyi ve stresin ikincil insan tepkisini ya da karşılığını içermektedir. Bu çerçevede kalıcı çevresel yeniden yapılanma, atık üretimi, turist faaliyetleri ve nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerle ilgili dört temel örnek belirlenmiştir (bkz. Tablo 3.1). Destinasyonlarda aşırı baskı düzeylerini yönlendiren bileşenleri anlamanın önemi, yakın dönemde Yeni Zelanda'nın Queenstown bölgesindeki "turistleşme" örneğinde görülmektedir. Burada turistleşme, Yeni Zelanda'nın ölçülebilir bir zaman dilimi içinde ne kadar turisti ağırlayabileceği anlamında kullanılmaktadır (Page ve Thorn, 2002). Queenstown, kalabalık ve aşırı gelişme ile belirlenmekte ve bu durum yerel yönetim üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Page ve Thorn, McLaughlin'in (1995: 90; aktaran Page ve Thorn, 2002: 235) şu değerlendirmesine yer vermektedir:

Queenstown, bir turizm merkezi olarak o kadar başarılı olma tehlikesiyle karşı karşıyadır ki, bir kasaba olarak kendisini kaybetme ve uluslararası müşterilerini çeken peyzaja onarılamaz zarar verme riski taşımaktadır... Bazı sakinleri korkutan şey değişimin kendisi değil, değişimin hızı ve büyüklüğü ile gelişmenin konumudur.

Turizmin çevre üzerindeki birçok şokunu gösteren tablo için Puppim de Oliveira'ya (2003), ekoturizm faaliyetlerinin ormanlar üzerinde yarattığı baskıyı değerlendirmek için kullanılan 28 etki değişkeninin açıklaması için ise OK'ye (2006) de bakılabilir.

Tablo 3.1. Turizm ve çevresel stres çalışmalarına yönelik bir çerçeve

Stressor activities	*Stress*	*Primary response: environmental*	*Secondary response: (reaction) human*
1 *Permanent environmental restructuring* (a) Major construction activity • urban expansion • transport network • tourist facilities • marinas, ski-lifts, sea walls (b) Change in land use • Expansion of recreational lands	Restructuring of local environments • expansion of built environments • land taken out of primary production	Change in habitat Change in population of biological species Change in health and welfare of man Change in visual quality	*Individual* – impact on aesthetic values *Collective measures* • expenditure on environmental improvements • expenditure on management of conservation • designation of wildlife conservation and national parks • controls on access to recreational lands
2 *Generation of waste residuals* • urbanisation • transportation	Pollution loadings • emissions • effluent discharges • solid waste disposal • noise (traffic, aircraft)	Change in quality of environmental media • air • water • soil Health of biological organisms Health of humans	*Individual defensive measures* local residents • air conditioning • recycling of waste materials • protests and attitude change towards tourists • change of attitude towards the environment • decline in tourist revenues *Collective defensive measures* • expenditure on pollution abandonment by tourist related industries • clean-up of rivers, beaches
3 *Tourist activities* • skiing • walking • hunting • trail bike riding • collecting	Trampling of vegetation and soils Disturbance and destruction of species	Change in habitat Change in population of biological species	*Collective defensive measures* • expenditure on management of conservation • designation of wildlife conservation and national parks • controls on access to recreational lands
4 *Effect on population dynamics* Population growth	Population density (seasonal)	Congestion Demand for natural resources • land and water • energy	*Individual* • Attitudes to overcrowding and the environment *Collective* • Growth in support services, e.g. water supply, electricity

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Baskı oluşturan faaliyetler	Baskı	Birincil tepki: Çevresel	İkincil tepki: İnsan tepkileri
1. Kalıcı çevresel yeniden yapılanma (a) Büyük ölçekli yapılaşma faaliyetleri •Kentsel genişleme •Ulaşım ağı •Turistik tesisler • Marinalar, kayak liftleri ve deniz duvarları (b) Arazi kullanımındaki değişim •Rekreasyon alanlarının genişlemesi	Yerel çevrelerin yeniden yapılandırılması: •Yapılı çevrenin genişlemesi •Birincil üretim alanlarının kullanım dışına çıkarılması	•Habitatta değişim •Biyolojik tür popülasyonlarında değişim •İnsan sağlığı ve refahında değişim • Görsel kalitede değişim	Bireysel etki: •Estetik değerlere yönelik etki Kolektif önlemler: •Çevresel iyileştirmelere yönelik harcamalar •Koruma yönetimine yönelik harcamalar •Yaban hayatı koruma alanları ve millî parkların ilan edilmesi • Rekreasyon alanlarına erişimin denetlenmesi
2.Atık oluşumu •Kentleşme •Ulaşım	Kirlilik yükleri: •Emisyonlar •Sıvı atıklar • Deşarjlar • Katı atık bertarafı • Gürültü (trafik, hava araçları)	Çevresel ortamların niteliğinde değişim: • Hava • Su • Toprak • Biyolojik organizmaların sağlığında değişim • İnsan sağlığında değişim	Bireysel savunma önlemleri: • Yerel sakinlerin iklimlendirme sistemlerine yönelmesi • Atıkların geri dönüştürülmesi • Turistlere yönelik protestolar ve tutum değişiklikleri • Çevreye yönelik tutumlarda değişim • Turizm gelirlerinde azalma Kolektif savunma önlemleri: • Turizmle ilişkili endüstriler tarafından kirliliğin azaltılmasına yönelik harcamalar • Nehirlerin ve plajların temizlenmesi
3. Turist faaliyetleri • Kayak • Yürüyüş • Avcılık • Patika motosikleti kullanımı • Toplama faaliyetleri	• Bitki örtüsü ve toprakların çiğnenmesi • Türlerin rahatsız edilmesi ve tahrip edilmesi	• Habitatta değişim • Biyolojik tür popülasyonlarında değişim	Kolektif savunma önlemleri: • Koruma yönetimine yönelik harcamalar • Yaban hayatı koruma alanları ve millî parkların ilan edilmesi • Rekreasyon alanlarına erişimin denetlenmesi
4. Nüfus dinamikleri üzerindeki etki • Nüfus artışı	• Nüfus yoğunluğu (mevsimsel)	• Yoğunlaşma • Doğal kaynaklara yönelik talep: – Arazi ve su – Enerji	Bireysel tepkiler: • Aşırı kalabalıklaşmaya ve çevreye yönelik tutumlar Kolektif tepkiler: • Su temini ve elektrik gibi destek hizmetlerine yönelik talebin artması

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Turizmde ekolojik kaygı tarihinin en kapsamlı incelemelerinden biri Shackleford (1985) tarafından yazılmıştır. Shackleford'un turizm ve çevre incelemesi, Resmî Seyahat Örgütleri Uluslararası Birliği'nin, yani IUOTO'nun (WTO'nun, günümüzde UNWTO'nun öncülü), Seyahat Geliştirme Komisyonu'nun çalışmaları aracılığıyla 1950'lerin başından itibaren çevreyi dikkate alarak çalıştığını göstermektedir. 1954'ten itibaren mirasın korunması bu örgütün gündem maddelerinden biri olmuştur. IUOTO'nun sonraki çalışmaları, On Beşinci Genel Kurulu'nun dünya hükümetlerine aşağıdaki 1960 kararını uygulamalarını tavsiye etmesine yol açmıştır:

Genel Kurul, doğanın en soylu ve değişmeyen yönleriyle ulusal ya da dünya turizm mirasının temel unsurlarından birini oluşturduğunu ve gelecekte giderek daha fazla oluşturacağını dikkate alarak; doğanın belirli yönlerini tehdit eden tehlikelerin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenmenin zamanının geldiğine inanmaktadır... Bu nedenle tüm IUOTO üyesi ülkelerin doğal turistik kaynaklarına yönelik saldırılar konusunda daha fazla dikkat göstermelerini tavsiye etmeye karar verir (Shackleford, 1985: 260).

1980'lerde turizmde çevresel etki araştırmalarının diğer örnekleri arasında, Annals of Tourism Research dergisinin özel sayısında yer alan Farrell ve McLellan (1987) ile Inskeep'in (1987) çalışmaları bulunmaktadır. Bu araştırmalar, gelecekte daha ekolojik temelli bir turizm gelişim stratejisi için planlama ve politikanın kritik bileşenler olduğunu göstermektedir (politika konusu Bölüm 6'da daha ayrıntılı ele alınmaktadır). Örneğin Inskeep (1987), turistik alanların taşıma kapasitesinin belirlenmesinin uygun turistik tesislerin planlanması ve tasarımında önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Mlinarić (1985) ise turizm ve Akdeniz üzerine tartışmasını bu kavram etrafında kurmuştur.

1980'ler de dâhil olmak üzere bu döneme kadar, turizm etkilerini ekolojik bir bakış açısından incelemeye çalışan az sayıda model geliştirilmiştir. Getz'in (1986) 40'tan fazla turizm modelini analiz ederken ekolojik temelli üç çerçeve belirlemesi bu düşünceyi desteklemektedir. Bunlar Wall ve Wright'ın (1977) kapsamlı modeli, yukarıda söz edilen OECD modeli ve Murphy'nin (1983) turizm endüstrisi (yerel halk, endüstri ve turistler) ile ekosistemdeki yırtıcı-av ilişkisi arasında benzetme kurduğu özgün modelidir. Getz'in çalışması yıllar önce tamamlanmış olsa da Dowling (1993), çevre disiplinlerinden gelen turizm gelişim modellerinin oluşturulması ya da uygulanması açısından 1990'lara kadar çok az şeyin değiştiğini bildirmektedir. Fennell ve Butler (2003), ekolojik konularda çıkarımların büyük ölçüde sosyal bilimciler tarafından yapılması nedeniyle turizmin ekolojik etkileri konusunda önemli bir belirsizlik bulunduğuna işaret etmektedir.

Fennell ve Butler ayrıca, turizm etki ikilemini anlamaya yönelik süregiden mücadeleye yardımcı olacak doğal bilim araştırmalarının turizm dergilerinden neredeyse hiç çıkmadığını; bunun sonucunda etkilerin çoğu zaman öngörüldüğünü ancak kontrol edilmediğini belirtmektedir (ayrıca bkz. McKercher, 1993b). Turizmin çevresel etkileri literatürüne önemli bir katkı Newsome vd. (2002) tarafından yapılmıştır. Yazarlar çok çeşitli etki türlerini, bunların kaynaklarını ve ortaya çıktıkları bölgeleri belirlemiştir. Literatürde belirtilen etki kaynakları arasında ezilme ve çiğnenme (bitki örtüsü, mikroorganizmalar, topraklar), erişim yolları ve

patikalar, inşa edilmiş tesisler ve kamp alanları (kamp yerleri ve yakacak odun), su kenarları (nehir kıyıları, göller ve rezervuarlar, kıyı alanları ve mercan resifleri) yer almaktadır.

Bu çalışma, dağlar, mağaralar, arktik-alpin ortamlar, tropikal bölgeler ve kurak ortamlar gibi belirli ekobölgeleri tanımlayarak etkileri biyocoğrafi bir bakış açısından ele almanın önemini kabul etmektedir. Diğer çalışmalar, çeşitli rekreasyon faaliyetleri ile bunların olumlu ve olumsuz etkilerini; habitat değişimi/kaybı, tür değişimi/kaybı, estetik, fiziksel kirlilik, toprak değişimi/zararı, gürültü kirliliği, çatışmalar, enerji/su kullanımı, yerel topluluk ve gelir-maliyet ilişkisi gibi başlıklar altında tanımlamıştır (bkz. Tribe vd., 2000).

Ekoturizmde süregelen bir sorun, kitle turizmi gibi çoğu zaman uzun mesafeli seyahatleri ve hedonistik amaçları karşılamak üzere fosil yakıtların yüksek düzeyde kullanımını içermesine rağmen, onun ekolojik açıdan daha sağlam bir uygulama olarak gerekçelendirilmesidir. Bu bağlamda Gössling (2000), turizmin çoğu zaman tanıtıldığı gibi düşük etkili ve tüketici olmayan bir gelişme seçeneği olmaktan uzak olduğunu; turizme bağlı fosil yakıt kullanımının genel olarak önemli ve zararlı bir etkiye sahip bulunduğunu savunmaktadır. Bu durum özellikle sanayileşmiş ülkelerden uzun mesafeli seyahatlere dayanan az gelişmiş ülkeler için geçerlidir. Gössling'e göre az gelişmiş bir ülkede iki haftalık bir paket turda ülkenin kendisi fosil yakıt kullanımının yüzde 24'ünden sorumludur (kara ulaşımı, pişirme, temizlik, soğutma, ısıtma vb.), geri kalan yüzde 76 ise hava yolculuğundan kaynaklanmaktadır. Azot oksitler dikkate alındığında hava yolculuğu, seyahatin küresel ısınmaya toplam katkısının neredeyse yüzde 90'ını oluşturmaktadır.

İlgili bir çalışmada Lynes ve Dredge (2006), havayolu sektörünü damgalayan dört temel çevresel sorun belirlemiştir: hava emisyonları, gürültü emisyonları, tıkanıklık ve atık. Bu damgalanma, havayolu şirketlerini sektöre yönelik kamu güvenini ve pazar payını artırmak amacıyla daha sıkı çevre yönetim sistemleri uygulamaya yöneltmiştir. Dolayısıyla, tıpkı hibrit bir otomobilin tüketiciye "sorumlu" bir mesaj vermesi gibi, A havayolu şirketi B, C veya D şirketlerinden daha yüksek çevresel protokoller uyguladığını gösterebilirse ekoturizm daha kabul edilebilir hâle gelebilir.

Tüketici olmayan ve müdahaleci olmayan, ayrıca topluluklara önemli ekonomik yararlar sağlayan bir turizm biçimi olarak sıkça sunulmasına rağmen, tüplü dalış bazı araştırmacılar tarafından ekolojik açıdan yıkıcı (Hawkins vd., 1999), bazılarınca ise görece zararsız olarak değerlendirilmiştir. Badalmenti vd. (2000), Akdeniz'de deniz koruma

alanlarının oluşturulmasının bu alanları kullanan dalgıç sayısını artırdığını ve dalgıç faaliyetleri ile tekne bağlama uygulamalarından kaynaklanan bir dizi bentik etkiye katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Dalış etkilerini ölçmek amacıyla Walters ve Samways (2001), yaklaşık 15 saatlik gözlem süresince 129 kazara temas, 38 bilinçli ancak tutunma amacı taşımayan temas ve 55 tutunma teması (suda dengede kalmak için bir şeye tutunma) gözlemlemiştir. Kazara temasların çoğu palet darbelerinden kaynaklanmıştır (yüzde 73,6); aletler, dizler, eller veya dirseklerden kaynaklanan temaslar çok daha azdır ve bu temasların yalnızca yüzde 1,6'sı ayırt edilebilir bir zararla sonuçlanmıştır.

Deneyimsiz, deneyimli ve çok deneyimli dalgıçlar ile fotoğrafçılar arasında substratumla temas düzeylerinde farklılıklar saptanmıştır. Araştırmalar, dalgıçlara çevresel farkındalık ve uygun davranış konularında bilgilendirme yapılmasının mercan resifleriyle temas düzeyini azaltabileceğini göstermiştir. Çalışma alanı özelinde yazarlar, tespit edilen temas ve zarar düzeylerine dayanarak resifin daha fazla dalgıç sayısını kaldırabileceğini belirlemiştir.

Avustralya'da doğa temelli turizm faaliyetlerine katılan kişiler üzerinde yapılan bir çalışmada (yüzme, tekne kullanma, balıkçılık, dalış, rüzgâr sörfü, kum kayağı, dört çeker araç kullanımı, kamp, doğa yürüyüşü, ata binme ve manzara izleme), Priskin (2003), turistlerin bu faaliyetlerden kaynaklanan çevresel etkilerin farkında olduklarını; ancak bu faaliyetlerin etkilerini araştırmacının algısından daha düşük düzeyde değerlendirdiklerini bulmuştur. Ayrıca balıkçılık ve dört çeker araç kullanımı gibi daha zararlı kabul edilen bazı faaliyetlere katılanlar, bu faaliyetleri katılmayanların algısına kıyasla daha az zararlı görmüştür. Bu sonuçlara dayanarak Priskin, doğa temelli turizm faaliyetlerinin potansiyel etkileri konusunda çevresel etkileri en aza indirmeye yardımcı olmak için çok daha fazla eğitime ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Yaban hayatı gözlemcileri ile avcıların kendi faaliyetlerinden elde edilen yararlar konusundaki inançlarının nasıl farklılaştığına ilişkin genel bir değerlendirme için Daigle vd.'ne (2002) de bakılabilir.

Çalışmaların büyük çoğunluğu etkileri haklı olarak olumsuz bir bağlamda incelemektedir. Bununla birlikte, politika yapıcılar ve akademisyenler etkilerin bir süreklilik üzerinde gerçekleştiğinin ve bunların ayrık olaylar değil; sosyal ve ekolojik çizgiler boyunca belirlenebilir süreçler olduğunun farkında olmalıdır. Aşağıdaki taşıma kapasitesi bölümü bu noktayı açıklamaktadır.

Ekolojik etkilerin turizm bağlamında değerlendirilmesi

Alanyazına önemli bir katkı sağlayan Newsome ve arkadaşları (2002), jeoloji, botanik ve zooloji başta olmak üzere farklı bilimsel uzmanlık alanlarına dayalı olarak, çeşitli rekreasyonel faaliyetlerin ekolojik sonuçlarını ayrıntılı biçimde incelemiştir. Yazarlar, turizmin ekolojik etkilerini ele alırken yalnızca doğrudan gözlemlenebilir zararlarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda bu etkilerin ortaya çıktığı ortamın yapısını, kullanım biçimini ve ziyaretçi davranışını da dikkate almaktadır. Bu yaklaşım, ekoturizmin doğa temelli olmasına rağmen ekolojik açıdan tamamen zararsız bir faaliyet olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Turizmin ekolojik etkileri çoğu zaman çok boyutlu ve birbiriyle ilişkili süreçler şeklinde ortaya çıkar. Bu etkiler; bitki örtüsünün zarar görmesi, toprak sıkışması, erozyon, habitat kaybı, yaban hayatının rahatsız edilmesi, su kaynaklarının kirlenmesi, gürültü kirliliği ve ekosistem bütünlüğünün zayıflaması gibi farklı biçimlerde gözlenebilir. Bu nedenle turizm faaliyetlerinin çevresel sonuçlarını değerlendirmek, yalnızca belirli bir etkinliğin doğrudan etkisini belirlemekle değil, aynı zamanda söz konusu etkinliğin ekosistem içinde yarattığı dolaylı ve kümülatif etkileri de anlamakla mümkündür.

Ekoturizm literatüründe temel sorunlardan biri, doğa temelli faaliyetlerin çoğu zaman çevre dostu kabul edilmesidir. Oysa bir faaliyetin doğal alanlarda gerçekleşmesi, onun ekolojik bakımdan düşük etkili olduğu anlamına gelmez. Yürüyüş, kampçılık, kuş gözlemciliği, dalış, rafting, kano, safari, balina izleme veya mağara gezileri gibi faaliyetler, uygun planlama ve yönetim yapılmadığında doğal çevre üzerinde ciddi baskılar oluşturabilir. Bu nedenle ekolojik etkilerin değerlendirilmesi, ekoturizm programlarının tasarımı ve uygulanması açısından vazgeçilmezdir.

Habitat kaybı ve alan kullanımı

Turizmin ekolojik etkileri içinde habitat kaybı özel bir önem taşır. Çünkü habitat kaybı, yalnızca belirli bir türün yaşam alanını azaltmakla kalmaz; ekosistemin türler arası ilişkilerini, beslenme zincirlerini ve uzun vadeli biyolojik çeşitlilik kapasitesini de etkiler. Turistik tesisler, ulaşım altyapısı, yollar, iskeleler, yürüyüş patikaları, kamp alanları ve seyir noktaları doğal alanların fiziksel yapısını değiştirebilir. Bu değişiklikler başlangıçta sınırlı görünse de zaman içinde habitat parçalanmasına ve türlerin hareket alanlarının daralmasına yol açabilir.

Habitat kaybı, özellikle kıyı alanları, sulak alanlar, mercan resifleri, dağ ekosistemleri ve yağmur ormanları gibi hassas ortamlarda daha belirgin hâle gelir. Bu tür alanlar hem yüksek biyolojik çeşitliliğe sahip olmaları hem de turistik çekiciliklerinin fazla olması nedeniyle yoğun kullanım baskısı altındadır. Turizm gelişimi bu alanlarda kontrolsüz biçimde ilerlediğinde, doğa koruma hedefleri ile ekonomik beklentiler arasında ciddi bir gerilim ortaya çıkar.

Turistik kullanımın ekolojik sonuçları yalnızca fiziksel habitat değişimiyle sınırlı değildir. Ziyaretçi yoğunluğu, patika dışına çıkma, bitki örtüsüne basma, hayvanların üreme ve beslenme alanlarına yaklaşma, gürültü üretme ve atık bırakma gibi davranışlar da habitat kalitesini azaltır. Bu nedenle ekolojik etki değerlendirmelerinde yalnızca tesislerin varlığı değil, ziyaretçi davranışı ve kullanım yoğunluğu da dikkate alınmalıdır.

Faaliyetlerden kaynaklanan etkiler

Rekreasyon ve turizm faaliyetleri, ekolojik sistemler üzerinde farklı düzeylerde etki yaratır. Örneğin yürüyüş ve kampçılık gibi görece basit faaliyetler bile bitki örtüsünün ezilmesine, toprağın sıkışmasına ve yüzey akışının artmasına neden olabilir. Toprak sıkışması, suyun toprağa sızmasını azaltır bu da erozyon riskini yükseltir ve bitki köklerinin gelişimini zorlaştırır. Bu tür etkiler, özellikle sık kullanılan patikalarda ve kamp alanlarında belirginleşir.

Aynı şekilde, su temelli faaliyetler de sucul ekosistemler üzerinde baskı oluşturabilir. Kano, rafting, motorlu tekneler, dalış ve yüzme gibi faaliyetler kıyı bitki örtüsüne, balıkların üreme alanlarına ve su kalitesine zarar verebilir. Motorlu teknelerden kaynaklanan yakıt sızıntısı, dalga etkisi ve gürültü, sucul yaşamı olumsuz etkileyebilir. Dalış faaliyetlerinde ise mercanlara temas edilmesi, dip yapısının bozulması ve canlıların rahatsız edilmesi önemli sorunlar arasındadır.

Yaban hayatı gözlemine dayalı faaliyetler de dikkatle yönetilmelidir. Balina izleme, kuş gözlemciliği, ayı gözlemi veya deniz kaplumbağası izleme gibi etkinlikler, ziyaretçilere güçlü bir doğa deneyimi sunarken aynı zamanda hayvanların doğal davranışlarını değiştirebilir. Hayvanlara fazla yaklaşılması, fotoğraf çekmek amacıyla rahatsız edilmeleri veya beslenme ve üreme dönemlerinde yoğun ziyaretçi baskısına maruz kalmaları, uzun vadede popülasyon dinamiklerini etkileyebilir.

Bu bağlamda ekoturizm programlarının temel sorumluluğu, katılımcıların deneyim kalitesini artırırken ekolojik bütünlüğü korumaktır. Bu amaçla ziyaretçi sayısının sınırlandırılması, uygun güzergâhların belirlenmesi, hassas dönemlerde erişimin kısıtlanması, rehberli turların teşvik edilmesi ve ziyaretçilere davranış kuralları hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir.

Sosyolojik bakış ve taşıma kapasitesi

Sosyolojik açıdan bakıldığında, rekreasyon çalışmalarında taşıma kapasitesi konusu genellikle kalabalıklaşma, doyum, memnuniyet ve ziyaretçi deneyiminin niteliği üzerinden ele alınmıştır. Bununla birlikte ekolojik taşıma kapasitesi, yalnızca ziyaretçilerin ne kadar kalabalık hissettiğiyle ilgili değildir; aynı zamanda doğal alanın belirli bir kullanım düzeyini ekolojik işlevlerini kaybetmeden taşıyabilme kapasitesiyle ilgilidir.

Kalabalıklaşma, ziyaretçi deneyimini olumsuz etkileyebildiği gibi, doğal çevre üzerinde de dolaylı baskı yaratabilir. Ziyaretçi sayısı arttıkça patika dışına çıkma, yaban hayatına yaklaşma, gürültü, çöp bırakma ve hassas alanlara izinsiz giriş gibi davranışların görülme olasılığı da artar. Bu nedenle taşıma kapasitesi hem sosyal hem de ekolojik boyutları birlikte içeren bir planlama aracı olarak değerlendirilmelidir.

Taşıma kapasitesi kavramı, özellikle korunan alan yönetimi açısından önemlidir. Çünkü korunan alanlarda temel amaç, ziyaretçilerin doğa deneyimi yaşamasını sağlarken doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliğini güvence altına almaktır. Bu dengenin kurulamadığı durumlarda, ziyaretçi deneyimi zayıflar, yerel halkın turizme yönelik tutumu olumsuzlaşır ve koruma hedefleri zarar görür.

Taşıma kapasitesi

Taşıma kapasitesi, turizm ve rekreasyon alanlarında en çok tartışılan kavramlardan biridir. Kavramın temelinde, belirli bir alanın ya da kaynağın kabul edilebilir sınırlar içinde ne kadar kullanımı kaldırabileceği sorusu yer alır. Ancak bu soru basit görünmesine rağmen, uygulamada oldukça karmaşıktır. Çünkü taşıma kapasitesi yalnızca ziyaretçi sayısının belirlenmesi değildir; çevresel koşullar, ziyaretçi davranışı, yönetim kapasitesi, altyapı, mevsimsellik, faaliyet türü ve yerel toplumun algısı gibi birçok değişkenle birlikte düşünülmelidir.

Klasik anlamda taşıma kapasitesi, bir alanın fiziksel olarak barındırabileceği maksimum ziyaretçi sayısı gibi yorumlanmıştır. Ancak çağdaş yaklaşımlar, bu anlayışın yetersiz olduğunu göstermektedir. Bir alanda ziyaretçi sayısı az olsa bile, ziyaretçilerin davranışları uygunsuzsa veya faaliyet çok hassas bir ekosistemde gerçekleşiyorsa, ekolojik etki yüksek olabilir. Buna karşılık, ziyaretçi sayısı görece fazla olsa bile iyi tasarlanmış patikalar, etkili rehberlik, güçlü izleme sistemleri ve bilinçli ziyaretçiler sayesinde etki daha düşük düzeyde tutulabilir.

Şekil 3.1. Rekreasyon alanları üzerindeki etkisi

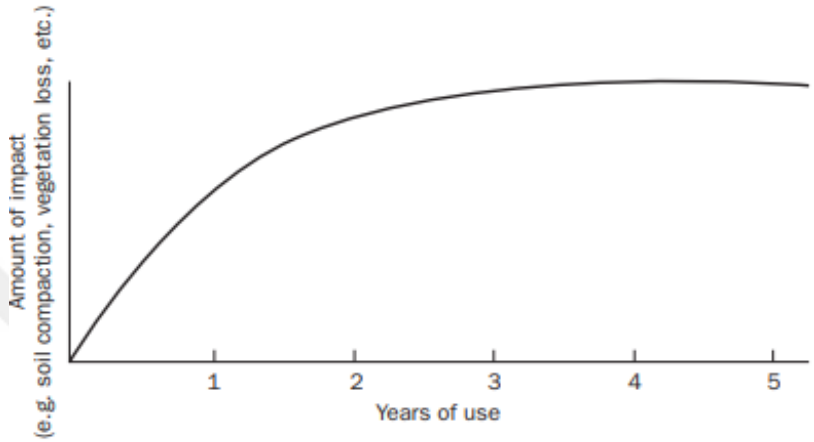

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu nedenle taşıma kapasitesi, statik bir sayıdan çok dinamik bir yönetim süreci olarak ele alınmalıdır. Yönetim açısından temel soru, 'Bu alana kaç kişi girebilir?' değil; 'Hangi kullanım koşulları altında, hangi düzeyde değişim kabul edilebilir?' olmalıdır. Bu yaklaşım, kabul edilebilir değişim sınırları, ziyaretçi etki yönetimi ve rekreasyon fırsat spektrumu gibi planlama çerçevelerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Taşıma kapasitesini etkileyen değişkenler

Taşıma kapasitesinin belirlenmesinde birçok değişken birlikte değerlendirilmelidir. Bu değişkenler hem ziyaretçi deneyimini hem de doğal alanın ekolojik dayanıklılığını etkiler. Aşağıda bu değişkenler betimleyici biçimde özetlenmiştir:

Kullanım düzeyi: Bir alanda aynı anda ya da belirli bir dönem içinde bulunan ziyaretçi sayısıdır. Kullanım düzeyi arttıkça çevresel baskı ve sosyal kalabalıklaşma algısı da artabilir.

Faaliyet türü: Her faaliyet aynı etkiyi yaratmaz. Yürüyüş, kampçılık, motorlu araç kullanımı, dalış veya yaban hayatı gözlemi farklı ekolojik sonuçlara neden olur.

Ziyaretçi davranışı: Ziyaretçilerin kurallara uyma düzeyi, patika dışına çıkıp çıkmaması, atık bırakması veya yaban hayatına yaklaşması etki düzeyini belirleyen temel unsurlardandır.

Alan özellikleri: Toprak yapısı, bitki örtüsü, eğim, iklim, habitat hassasiyeti ve türlerin üreme dönemleri taşıma kapasitesini doğrudan etkiler.

Yönetim kapasitesi: Rehberlik, denetim, işaretleme, bilgilendirme, altyapı ve izleme sistemlerinin gücü, taşıma kapasitesinin sürdürülebilir biçimde yönetilmesini sağlar.

Ziyaretçi beklentisi: Bazı ziyaretçiler yalnızlık ve doğallık ararken bazıları daha yoğun ve sosyal deneyimleri kabul edebilir. Bu farklılık, sosyal taşıma kapasitesinin belirlenmesinde önemlidir.

Zamansal yoğunlaşma: Kullanımın belirli mevsimlerde, günlerde veya saatlerde yoğunlaşması, alan üzerindeki baskıyı artırabilir.

Yaban hayatı ve ziyaretçi mesafeleri

Yaban hayatı üzerinde oluşan rahatsızlık, taşıma kapasitesi tartışmalarının önemli bir parçasıdır. Hayvanların insan varlığına verdiği tepki türden türe, bireyden bireye ve bağlama göre değişir. Bazı türler insan varlığına daha toleranslı olabilirken bazı türler çok daha hassastır. Bu nedenle yaban hayatı gözlem programlarında yalnızca toplam ziyaretçi sayısı değil, ziyaretçilerin hayvanlara yaklaşma mesafesi de yönetilmelidir.

Bu konuda farklı mesafe türleri önem kazanır. Tepki mesafesi, hayvanın insan varlığını fark ederek davranışını değiştirmeye başladığı mesafedir. Kaçış mesafesi, hayvanın bulunduğu yerden uzaklaşmaya başladığı eşiktir. Yaklaşma mesafesi, ziyaretçinin hayvana ne kadar yaklaşabileceğiyle ilgilidir. Tolerans mesafesi ise hayvanın insan varlığını tolere edebildiği sınırı ifade eder. Bu mesafelerin bilinmesi, ziyaretçi güvenliği ve türlerin korunması açısından gereklidir.

Örneğin kuş kolonileri, deniz memelileri, büyük memeliler veya üreme dönemindeki türler için yaklaşma sınırları dikkatle belirlenmelidir. Aksi hâlde kısa süreli bir ziyaretçi etkileşimi bile yuvaların terk edilmesine, yavruların savunmasız kalmasına, beslenme düzeninin bozulmasına veya enerji kaybına neden olabilir. Bu nedenle ekoturizmde rehberlerin görevi yalnızca bilgi aktarmak değil, aynı zamanda ziyaretçi davranışını ekolojik sınırlar içinde tutmaktır.

Görsel 3.1. Şili'nin güneyindeki Navarino Adası'nda yer alan Robalo Gölü, rekreasyon ve doğa temelli turizm açısından önemli bir alan niteliği taşımaktadır.

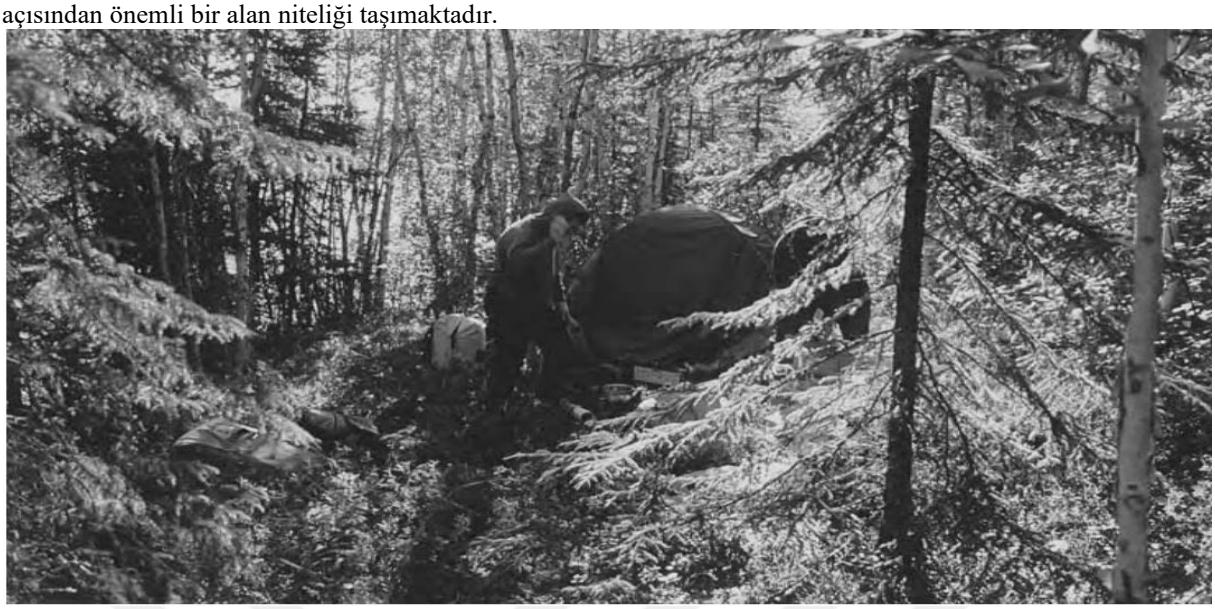

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Görsel 3.2. Kalabalıklaşma modelleri, ziyaretçi yoğunluğu ile algılanan deneyim kalitesi arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla kullanılmaktadır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Görsel 3.3. ve 3.4. Ekoturizmi katı bir şekilde tanımlayanlar, bitki ve hayvanlara hiç dokunulmamasını önerirler; bu da onları eline almamayı gerektirir.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Kalabalıklaşma ve deneyim kalitesi

Kalabalıklaşma, yalnızca fiziksel yoğunluk anlamına gelmez; ziyaretçinin alanı nasıl algıladığıyla da ilgilidir. Aynı sayıda ziyaretçi bazı kullanıcılar için kabul edilebilir bulunurken, diğerleri için deneyim kalitesini düşürücü olabilir. Bu durum, ziyaretçilerin beklentileri, daha önceki deneyimleri, ziyaret ettikleri alanın niteliği ve faaliyetin amacıyla ilişkilidir.

Doğa temelli turizmde kalabalıklaşma algısı özellikle önemlidir; çünkü birçok ekoturist doğal alanlara sessizlik, yalnızlık, öğrenme, doğayla temas ve gündelik yaşamdan uzaklaşma amacıyla gitmektedir. Bu beklentiler karşılanmadığında memnuniyet azalabilir. Ancak bazı ziyaretçiler için rehberli gruplar, sosyal etkileşim ve güvenlik duygusu daha önemli olabilir. Bu nedenle planlama sürecinde tek tip ziyaretçi varsayımıyla hareket edilmemelidir.

Kalabalıklaşmanın ekolojik etkileri de göz ardı edilmemelidir. Ziyaretçi yoğunluğunun artması, yalnızca ziyaretçi memnuniyetini değil, aynı zamanda doğal kaynakların dayanıklılığını da etkiler. Yönetim stratejileri bu nedenle sosyal ve ekolojik taşıma kapasitesini birlikte değerlendirmeli; gerekli durumlarda kota, rezervasyon sistemi, alternatif güzergâhlar, zamanlama düzenlemeleri ve ziyaretçi eğitimi gibi araçları kullanmalıdır.

Bu bölümde ele alınan değişkenler, taşıma kapasitesinin tek bir sayıya indirgenemeyeceğini açıkça göstermektedir. Ekoturizm alanlarında taşıma kapasitesi; doğal kaynakların korunması, ziyaretçi deneyiminin niteliği, yerel toplumun kabulü ve yönetim uygulamalarının yeterliliği arasındaki dengeye bağlıdır. Bu nedenle taşıma kapasitesi planlaması, sürekli izleme, değerlendirme ve uyarlama gerektiren döngüsel bir süreç olarak görülmelidir.

Taşıma Kapasitesi, Ziyaretçi Doyumu ve Yönetim Yaklaşımları

İnsanların kendi hoşlarına gidecek deneyimleri seçme eğiliminde oldukları kabul edilmektedir. Bu nedenle, rekreasyon alanlarında kalabalıklaşma, doyum ve taşıma kapasitesi arasındaki ilişki her zaman doğrusal değildir. Ziyaretçiler aynı fiziksel yoğunluğu farklı biçimlerde algılayabilir; bazı kullanıcılar artan karşılaşma düzeylerini deneyimin doğal bir parçası olarak görürken, bazıları aynı koşulları ciddi bir memnuniyetsizlik nedeni olarak değerlendirebilir.

Bu bağlamda araştırmacılar, bireyin algılanan kalabalıklaşma ve doyum düzeyini açıklamayı güçleştiren çeşitli değişkenler üzerinde durmaktadır. Aşağıdaki değişkenler, ziyaretçi deneyiminin neden tek boyutlu bir memnuniyet ölçütüyle açıklanamayacağını göstermektedir:

Ürün kayması: Kullanıcılar, aşırı karşılaşma düzeyleriyle baş edebilmek için rekreasyon deneyimlerine ilişkin tanımlarını değiştirebilirler. Bunun sonucunda, diğer kullanıcılarla temas arttıkça bile memnun kalmaya devam edebilirler. Ayrıca karşılaşmaların

kendisi, durumun nasıl tanımlandığını değiştirebilir; örneğin doğa alanında daha fazla insan gören yürüyüşçüler, "vahşi doğa" deneyimine ilişkin beklentilerini yeniden düzenleyebilir.

Yer değiştirme: Yüksek yoğunluklu karşılaşmalara gerçekten duyarlı bireyler, araştırılan çevreden daha az yoğun kullanılan başka bir alana çoktan geçmiş olabilir. Böylece bu bireylerin yerini, yüksek yoğunluğa daha az duyarlı kullanıcılar almış olur.

Çoklu doyum kaynakları: Doyum geniş kapsamlı psikolojik bir yapıdır. Diğer insanların sayısı, memnuniyet veya memnuniyetsizliği etkileyebilecek pek çok unsurdan yalnızca biridir.

Rasyonelleştirme: Rekreasyon katılımcıları olumsuz bir durumu bile kendi lehlerine yorumlayabilir; olumlu yönlere odaklanırken daha az hoş olan unsurları önemsizleştirebilir. Örneğin bir nehirde çok sayıda insan görmekten yakınan kişiler, diğerlerini görmenin olumsuz etkilerini görmezden gelerek yine de iyi vakit geçirebilirler.

Faaliyete özgü etkiler: Başkalarıyla karşılaşmaya verilen tepkiler, karşılaşılan faaliyet ve davranış türlerine göre değişebilir. Bir kişi yürüyüşçülerle karşılaşmaya oldukça toleranslı olabilirken, arazi araçlarıyla karşılaşmaya son derece tahammülsüz olabilir. Bir kullanım türünün diğerini ne ölçüde etkilediği, ziyaretçilerin belirli davranışların uygunluğunu değerlendirmek için kullandıkları sosyal ve kişisel normlara bağlıdır.

Doyumun kavramsallaştırılması ve ölçülmesi: Deneyimin çok boyutlu niteliği, tek boyutlu genel doyum ölçeği ile yüksek korelasyonlar elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Araştırmalar, insanların aynı deneyimden hem memnun hem de memnuniyetsiz olabileceğini göstermeye başlamıştır. Graefe ve arkadaşları (1984b), bir Rekreasyon Vahşi Doğa Alanı'nı ziyaret edenlerin yüzde 71'inin gezilerini mükemmel ya da kusursuz olarak değerlendirdiğini; buna karşın yüzde 41'inin ziyaret sırasında en az bir memnuniyetsiz olay yaşadığını belirttiğini ortaya koymuştur.

Yukarıdaki değişkenler, bireyin algıladığı kalabalıklaşma ve doyum düzeyinin ölçülmesinin güç olduğunu göstermektedir. Rekreasyon katılımcıları, ürün kayması yoluyla memnuniyetsiz bir duruma uyum sağlayabilir, mevcut koşullara alışabilir, deneyimi rasyonelleştirebilir ya da alandan tamamen uzaklaşabilir. Bir bireyin bir alanı değerlendirmek için kullandığı sosyal ve kişisel normatif değerler kendine özgü ve bağlamsaldır. Bu durum, kullanıcı doyumunu ölçmede yaşanan yetersizliklerle birleştiğinde, yöneticilerin insan-kaynak

ilişkileri hakkında bildiklerini sandıkları ile gerçekte bilmedikleri arasında ciddi bir boşluk yaratabilir.

Taşıma kapasitesi kavramının sınırlılıkları

Taşıma kapasitesi, korunan alanları veya benzeri birimleri yönetmek için hızlı, kolay ve düşük maliyetli bir araç gibi görünse de onu daha az kullanışlı hâle getiren çeşitli sorunlara sahiptir. Farrell ve Marion (2002), bu eksiklikleri şu şekilde ayrıntılandırmaktadır: ziyaretçi etkilerini değerlendirme ve azaltmadaki yetersizlik, etkilerin çoklu temel nedenlerini dikkate alamama, farklı yönetim kararlarını kolaylaştıramama, savunulabilir konumlar üretememe, teknik bilgiyi değer yargılarından ayıramama, halk katılımını teşvik edememe, yerel kaynak kullanımlarını ve yönetim sorunlarını kapsayamama.

Butler ve arkadaşlarının (1992) kapsamlı literatür incelemesinden elde edilen bulgular da taşıma kapasitesi kavramının yetkin bir yönetim anlayışı gerektirdiğini göstermektedir. Bir alandaki kullanım miktarını sınırlayacak efsanevi veya tekil bir sayı yoktur; farklı kültürel ve doğal alanların farklı kapasitelere sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle araştırmalar, farklı kullanıcı türlerinin ihtiyaçlarını anlamak için normatif değerlere daha fazla yönelmiştir.

Normatif yaklaşımlar, belirli kullanıcı gruplarına ilişkin uygun kullanım koşulları ve belirli faaliyetlerle bağlantılı etki düzeyleri hakkında bilgi sağlar. Bu bilgi nitel ya da nicel olabilir ve doğal kaynak yöneticilerinin yönetim standartları oluşturmasında kullanılabilir (Shelby ve Vaske, 1991). Örneğin bir parkın hafta sonu boyunca 413 kişi tarafından kullanılmasına izin verilmesi gerektiğini söylemek tek başına yeterli değildir. Pek çok park ve korunan alan ziyaretçi sayısını kontrol etmek için hâlâ sayısal sınırlamalar kullansa da park yöneticisinin farklı kullanıcı türlerinin beklenti, doyum, memnuniyetsizlik ve kalabalıklaşma düzeylerini bilmesi gerekir. Motorlu tekne kullanıcıları, kaynak kullanımındaki yoğunluğu kanoculara göre daha fazla tolere edebilir; buna karşılık kanocular, motorlu araçların görünmesini kendi deneyimleri açısından bir tehdit olarak algılayabilir.

Alan yönetimi ve ziyaretçi davranışının düzenlenmesi

Bir alandaki hizmet ve faaliyetleri yönetmek bu nedenle önemli bir görev hâline gelir. Park personeli, düzenlemeler oluştururken yalnızca fiziksel kaynak temelinden gelen işaretlere -örneğin bitki örtüsünün ezilmesi veya çöp birikmesi gibi göstergelere- değil, aynı zamanda ziyaretçilerden gelen işaretlere de duyarlı olmalıdır. Pitt ve Zube (1987), bir kaynak

yöneticisinin rekreasyonel kullanıma ilişkin bir sınırlama uygulanmasının gerekli olduğuna karar vermesi durumunda, birbiriyle örtüşen üç eylem yolunun dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.

Alan yönetimi teknikleri: Bu teknikler, çevrenin kullanımı barındırma yönündeki ekolojik kapasitesini artırmaya odaklanır. Kullanımın gerçekleştiği alanı dayanıklı hâle getirmeye yönelik yüzey işlemlerini ve dolaşımı çevrenin daha dirençli bölümlerine yönlendiren yaklaşımları içerir. Ayrıca, aşırı kullanılan alanlardan insanları uzaklaştırmak için çevrenin yeterince kullanılmayan bölümlerinde sermaye yatırımları gerçekleştirilebilir.

Açık yönetim yaklaşımları: Bu yaklaşımlar, kullanıcı davranışının doğrudan düzenlenmesini amaçlar. Bunlar; kullanıma ilişkin mekânsal ve/veya zamansal bölgeleme, kullanım yoğunluğunun sınırlandırılması ve faaliyetlere yönelik kısıtlamalar ile kullanıcı kurallarının uygulanması biçiminde ortaya çıkar. Örneğin kros kayağı ile kar motosikleti gibi uyumsuz faaliyetler arasındaki çatışmayı azaltmak için bölgeleme yapılabilir veya belirli patikalar kapatılarak kullanıcı sayısı düşürülebilir.

Bilgilendirme ve eğitim programları: Bu yaklaşım, daha sert açık yönetim yöntemlerine alternatif olarak görülmektedir. Kullanıcılara rekreasyon kaynağı ve mevcut kullanım düzeyleri hakkında bilgi verilmesini, davranışlarının çevre üzerindeki olası etkilerine karşı daha duyarlı hâle getirilmelerini ve yöneticiler ile kullanıcılar arasında gereksinimler ve yönetim faaliyetleri konusunda bilgi alışverişi yapılmasını içerir. Örneğin broşürler, kullanıcıları giriş noktaları ve farklı patikalardaki olağan kullanım yoğunlukları konusunda bilgilendirerek ziyaretçilerin daha geniş alana dağılmasına yardımcı olabilir.

Ziyaretçi davranışının düzenlenmesi, rekreasyon alanlarındaki yönetim sorunlarını ele almada yaygın bir yaklaşımdır (Frost ve McCool, 1988). Bu düzenlemeler çoğu zaman çöp, alkol, gürültü ve benzeri yasakların ötesine geçer; turistlerin bir alanda ne yapabileceğini, nereye gidebileceğini ve belirli bir zamanda kaç kişinin bulunabileceğini doğrudan sınırlandırır. Bu nedenle kendi davranışları üzerinde yüksek düzeyde içsel kontrolü sürdürmek isteyen bir turist, belirli bir rekreasyon fırsatı içinde uygulanan düzenleme düzeyini fazla yüksek algılayabilir ve bu seçeneği değerlendirme dışı bırakabilir. Düzenleme konusunun turizm bağlamındaki daha ayrıntılı tartışması Bölüm 6'da ele alınmaktadır.

Glacier Milli Parkı örneği

Glacier Milli Parkı üzerine yapılan bir çalışmada, park görevlilerine hem ziyaretçileri yönetme hem de nesli tehlike altında olan kartalları koruma görevi verilmiştir. Her sonbaharda rekreasyon katılımcıları beslenen kel kartalları gözlemlemek için bu alana gelmektedir. Kullanıma ilişkin kısıtlamalar; kartalların toplandığı bölgelere girişin yasaklanmasını, otomobil hareketi ve park etme üzerinde sınırlamaları ve yakın mesafeden gözlemin yalnızca bir köprü ile gizlenmiş gözlem noktasında, bir doğa bilimci eşliğinde yapılabilmesini kapsamaktadır. Bu doğa bilimci aynı zamanda yorumlayıcı olarak görev yapmakta ve ziyaretçilere broşür dağıtmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın amacı, ziyaretçilerin mevcut davranış kısıtlamalarına nasıl tepki verdiğini ve kısıtlamaların gerekçesini bilme gibi etkenlerin bu tepkileri nasıl etkilediğini anlamaktır. Araştırmacılar, ziyaretçilerin yüzde 88'inin parkın kısıtlamalarından haberdar olduğunu ve bu ziyaretçilerin yaklaşık yüzde 90'ının söz konusu kısıtlamaların gerekli olduğunu düşündüğünü belirlemiştir. Kısıtlamaların gerekli olmadığını düşünenlerin oranı yalnızca yaklaşık yüzde 3'tür. Kısıtlamalardan haberdar olan ziyaretçilerin yüzde 56'sı bunların deneyimleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Yaklaşık yüzde 32'si kısıtlamaların deneyimlerini kolaylaştırdığını, yüzde 12'si ise deneyimi olumsuz etkilediğini ifade etmiştir.

Bu kısıtlamalar kartalların korunması kavramıyla ilişkilendirildiğinde, sonuçlar ziyaretçilerin kartallar üzerindeki olumsuz etkileri azaltan kapanmaları büyük ölçüde desteklediğini göstermiştir. Ziyaretçilerin yalnızca yüzde 4'ü kartalları görme fırsatını kartal korumasından daha yüksek öncelik olarak değerlendirmiştir.

Bu çalışma, ziyaretçilerin belirli bir sosyal kontrol düzeyine ilişkin ön beklentilere sahip olabileceğini göstermektedir. Araştırmacılar, ziyaretçilerin yönetim eylemlerini kabul edilebilir bulma ve düzenlemeleri doğayı öğrenme gibi belirli çıktılara ulaşmayı kolaylaştıran unsurlar olarak görme olasılıklarının yüksek olduğunu belirtmektedir (Frost ve McCool, 1988). Kısıtlamaları kabul edilemez gören ziyaretçiler ise zamanla alandan uzaklaşabilir. Ayrıca ziyaretçilerin, kapanmaların ve kısıtlamaların nerede ve neden uygulandığını bilmeleri deneyimlerini olumlu yönde etkilemiştir. Bu bulgu, ziyaretçi davranışını düzenleyen yönetim eylemlerini destekleyen yorumlama programlarının önemini doğrulamaktadır. Yorumlama konusu Bölüm 7'de daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

New Jersey'de kuşlar ve ekoturist etkileri

Benzer bir araştırma, New Jersey'de ekoturistlerin çeşitli kuş türleri üzerindeki etkileri bağlamında yürütülmüştür. Burger ve arkadaşları (1995), kuşların insan müdahalelerine verdikleri tepkilerin tutarlı olmadığını belirtmekte ve ekoturistlerin yılın her döneminde kuşları rahatsız etme potansiyeline sahip olduğunu ifade etmektedir. Yazarlara göre bunun nedeni, ekoturistlerin kuşların üreme, kışlama ve göç örüntülerine ilgi duymasıdır. Bu nedenle ekoturistler; kuluçkayı kesintiye uğratma, ebeveynleri ve yavruları yuvalardan ürkütme, beslenmeyi bozma, av tabanını kesintiye uğratma, kuşları plajlar, ormanlar ve açık alanlar gibi geleneksel habitatlardan uzaklaştırma, bitki örtüsünü çiğneme ve patikaları aşırı kullanma potansiyeline sahiptir.

Burger ve arkadaşları, ekoturistlerin ve kuşların bir arada var olabileceğini; ancak bunun yalnızca kaynağın dikkatli biçimde yönetilmesiyle mümkün olduğunu savunmaktadır. Her ortam ve her tür, dikkatli inceleme ve izleme gerektirir. Yazarlar aşağıdaki ölçümlerin kullanılmasını önermektedir (Burger vd., 1995: 64):

1. Tepki mesafesi: Kuş ile müdahaleci arasındaki, kuşun görünür ya da ölçülebilir bir tepki verdiği mesafedir.
2. Kaçış mesafesi: Kuşun yuvalandığı veya beslendiği alanı fiilen terk ettiği mesafedir.
3. Yaklaşma mesafesi: Bir kuşa onu rahatsız etmeden doğrudan karşıdan yaklaşılabilecek mesafedir.
4. Tolerans mesafesi: Bir kuşa onu rahatsız etmeden yaklaşılabilecek mesafedir; ancak burada kuşun yanından teğetsel olarak geçme durumu dikkate alınır.

Butler Dizisi

Turizm alanyazınında taşıma kapasitesi kavramının en dikkat çekici kullanımlarından biri Butler (1980) tarafından geliştirilen turist alanı yaşam döngüsü modeliyle ilişkilidir. Butler, ürün yaşam döngüsü yaklaşımını turistik destinasyonların gelişim sürecine uyarlamış ve destinasyonların zaman içinde belirli aşamalardan geçtiğini ileri sürmüştür. Bu modele göre bir turistik alanda ziyaretçi sayısı başlangıçta keşif ve katılım aşamalarıyla birlikte artmakta; daha sonra gelişme, pekişme ve durgunluk evrelerine ulaşmaktadır. Ancak destinasyonun taşıma kapasitesi aşıldığında ziyaretçi sayısında düşüş görülebilmekte ve alan gerileme sürecine girebilmektedir.

Butler dizisinin temel varsayımı, turistik destinasyonların sınırsız bir büyüme potansiyeline sahip olmadığıdır. Ziyaretçi sayısındaki sürekli artış, destinasyonun ekolojik kalitesini, sosyal yapısını ve ekonomik sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle planlayıcılar ve yöneticiler, bir destinasyonun çekiciliğini zayıflatabilecek çevresel bozulma, aşırı kullanım, altyapı baskısı ve ziyaretçi memnuniyetindeki azalma gibi göstergeleri dikkatle izlemek zorundadır. Bu yönüyle Butler dizisi, turizmin sosyal, ekolojik ve ekonomik etkilerini birlikte değerlendiren önemli bir kavramsal model olarak öne çıkmaktadır.

Model, özellikle ada destinasyonları ve hassas ekosistemler açısından önem taşımaktadır. Galápagos Adaları örneğinde olduğu gibi, yıllık ziyaretçi sayısına sınırlamalar getirilse bile turizmin ekonomik kalkınma aracı olarak görülmesi, bu sınırların uygulamada aşılmasına neden olabilmektedir. Galápagos'ta turist sayılarının etkili biçimde denetlenememesi, belirlenen kapasite sınırlarının çoğu zaman göz ardı edilmesi ve özel sektörün büyüme baskısı, taşıma kapasitesi yönetiminin yalnızca sayısal sınırlamalarla sağlanamayacağını göstermektedir. Bu durum, ekosistem duyarlılığına dayalı planlama ve etkin ziyaretçi yönetiminin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Benzer biçimde Maldivler örneği de taşıma kapasitesinin çok boyutlu değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu destinasyonda turizm baskısı; katı atık yönetimi, su kalitesi ve turist algıları üzerinden ölçülmüş, ziyaretçi sayısındaki hızlı artışın çevresel bozulmayı hızlandırdığı belirlenmiştir. Hükümetin turistik tesisleri artırarak ziyaretçileri farklı alanlara dağıtma yaklaşımı ise çevresel bozulmayı azaltmada yeterli olmamıştır. Bu sonuç, taşıma kapasitesinin yalnızca mekânsal dağılım ya da altyapı genişletme yoluyla çözülemeyeceğini; ekolojik hassasiyet, fiziksel kapasite, psikolojik algı ve yönetim etkinliğiyle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Şekil 3.2. Turistik bölgenin yaşam döngüsü

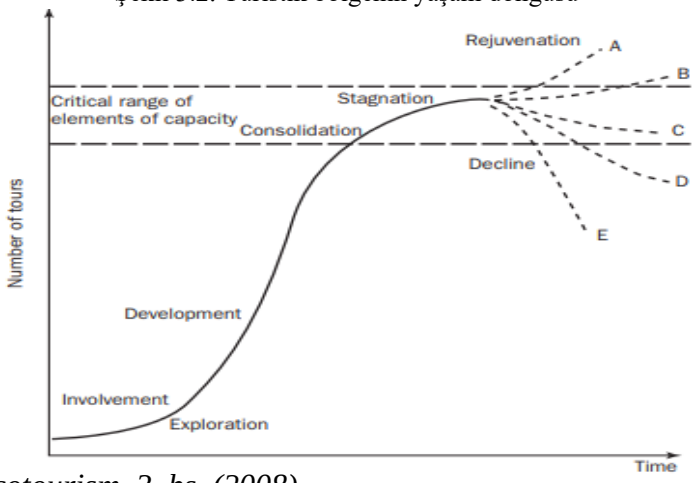

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu bağlamda Butler dizisi, ekoturizm açısından da önemli bir uyarı niteliği taşımaktadır. Çünkü ekoturizm destinasyonları çoğunlukla hassas doğal alanlarda gelişmekte ve bu alanların çekiciliği büyük ölçüde bozulmamış doğal yapıya dayanmaktadır. Dolayısıyla ekoturizm alanlarında plansız büyüme, ziyaretçi yoğunluğu ve özel sektör baskısı kontrol altına alınmadığında, başlangıçta koruma ve sürdürülebilirlik amacıyla gelişen faaliyetler zamanla kendi kaynak temelini tüketebilir. Bu nedenle Butler'ın yaşam döngüsü yaklaşımı, ekoturizm planlamasında erken uyarı modeli olarak kullanılabilecek önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Durum Çalışması 3.1

Galápagos Adaları'nda Ekoturizm

Güney Amerika'nın batı kıyısından 1.000 km açıkta ve ekvator üzerinde yer alan Galápagos Adaları, yaklaşık 120 adadan oluşmakta ve dünyanın en önemli ekoturizm destinasyonlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu önem, adaların 1831-1836 yılları arasında HMS Beagle gemisiyle yaptığı tarihî yolculuk sırasında İngiliz doğa bilimci Charles Darwin'e ev sahipliği yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Darwin ve dünyanın diğer tarafında, Malay Takımadaları'nda çalışan Alfred Russel Wallace, doğal seçilim kuramını neredeyse eş zamanlı olarak geliştirmiştir. Darwin'in Galápagos Adaları'nda özellikle farklı ispinoz türleri üzerine yaptığı gözlemler, kuramın biçimlenmesinde belirleyici olmuştur.

Galápagos'un uluslararası önemi nedeniyle takımadalar 1935 yılında yaban hayatı koruma alanı olarak ilan edilmiştir; ancak bu karar çok daha sonra, Türlerin Kökeni'nin yayımlanmasından yüz yıl sonra, 1959'da uygulamaya geçirilebilmiştir. Yirmi yıl sonra adalar UNESCO Dünya Mirası Alanı olarak sınıflandırılmış ve 1986 yılında bir deniz parkı

oluşturulmuştur. 1960'lar, 1970'ler ve 1980'ler boyunca Galápagos'ta turizm, ekoturizmin uluslararası ölçekteki gelişimine paralel olarak istikrarlı biçimde artmış; bu süreçte araştırmacılar, bölgedeki turizm kaynaklı çevresel etkilerin ciddiyetine dikkat çekmeye başlamıştır.

De Groot (1983), Galápagos'ta turizmin olumsuz etkilerini akademik literatürde açıklayan ilk araştırmacılardan biridir. İki yıllık rehberlik deneyimine dayanan çok sayıdaki gözlemi arasında, Galápagos'ta gelişen iki rehberli sistemin etkisiz olduğunu belirtmiştir. Ona göre eğitimli ve iki dil bilen doğa bilimci rehberler değerlidir; ancak kapsamlı eğitim alma ve birden fazla dil konuşma zorunluluğu bulunmayan yardımcı rehberler çoğu zaman düzenlemelere uymamaktadır.

1980'lerin sonlarında Kenchington (1989), adalara yönelik turizmin her beş yılda bir ikiye katlandığını belirtmiştir. Bu büyüme düzeyi, döviz gelirlerinin önemi nedeniyle genişlemeye sınır koymayı reddeden Ekvador hükümeti tarafından teşvik edilmiştir. Bu durum Galápagos'ta iki tür turizmin gelişmesine yol açmıştır: birincisi doğaya ve doğal kaynaklara güçlü vurgu yapan ekoturizm; ikincisi ise kötü örgütlenmiş, temel düzeyde, düzenlenmemiş ve biyolojik çeşitliliğe çok az saygı duyan kişiler tarafından yürütülen kitle turizmidir. Özellikle bu ikinci turizm biçimi, adaların doğal tarihine ciddi bir baskı oluşturmaktadır.

Turist sayısındaki artışın temel nedeni paradır. Ekvador'daki yüzde 40'lık yoksulluk oranı dikkate alındığında, Galápagos Adaları Ekvadorlular için bir altın madeni olarak ortaya çıkmıştır. Ekoturizm bu nedenle ülkedeki en güçlü büyüme endüstrilerinden biri olarak görülmektedir. 1997 yılında Galápagos'un adalarda yaşayan insanların tahminen yüzde 80'ine gelir sağladığı belirtilmektedir. Eski olmakla birlikte, 1991 yılı verileri Galápagos turizminin değerinin yaklaşık 32 milyon ABD doları olduğunu, bu rakamın 1996 yılında 60 milyon ABD dolarına yükseldiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, Galápagos turizminin açık girişe dayalı anlayışı şimdiden sorunlu hâle gelmiştir. Fiyat rekabeti, ekonomik getirilerin yerel halk yerine yabancı şirketlere aktarılmasına yol açmıştır. Büyük ölçüde yabancı sermayeye ait olan kruvaziyer gemileri en fazla geliri elde etmekte, ancak bunun çok azı topluma geri dönmektedir. Ayrıca ekoturizmi desteklemek için gereken işler yüksek beceri düzeyi gerektirmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, doğa bilimci rehberlerin iki ya da üç dil konuşabilmesi ve doğa tarihi konusunda uzmanlaşmış olması

beklenmektedir. Bu durum Ekvadorlular açısından ulaşılması güç bir nitelik düzeyi yaratmış ve diğer ülkelerden rehberlere olan talebi artırmıştır.

Bu sorunlar, bölgede iki havaalanının geliştirilmesiyle birleştiğinde, daha önce pek çok uzmanın adalar için uygun taşıma kapasitesinin bunun yarısı olduğunu öne sürmesine rağmen, 2006 yılı itibarıyla 100.000'in üzerinde turisti ağırlayan yeni gelişmelerin maliyet etkin hâle gelmesine zemin hazırlamıştır.

Daha özel olarak, yorumcular turizmden kaynaklanan bir dizi çevresel sorun belirlemiştir. Bunlar arasında albatrosların, deniz aslanlarının ve kaplumbağaların plastik poşetleri denizanası sanarak yutmaları, siyah mercanın hediyelik eşya için toplanması, birçok ada ve koyda çöp bulunması, yakala-bırak koruma anlayışı kisvesi altında ekonomik bir alternatif olarak sportif balıkçılığın tanıtılması, yerli olmayan türlerin getirilmesi; yuvalayan kuş kolonilerinde rahatsızlık, bazı patikalarda erozyon ve aşırı kullanım yer almaktadır.

İnsan etkisi de önemli bir endişe konusudur. Honey (1999), adalardaki yıllık insan nüfusu artış hızının zaman zaman yüzde 10'a kadar çıkabildiğini ve tüm bu nüfusun takımadaların yalnızca yüzde 3'lük bölümünde yaşadığını belirtmektedir. Adaların doğal tarihine yönelik saygının azalmasıyla birleştiğinde, yeni altyapıya yönelik artan talep son derece önemlidir. Honey (1999) ve Atwood'a (1984) göre en acil sorun ise doğal savunma mekanizmaları bulunmayan bitki ve hayvanlar üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratan yerli olmayan türlerin getirilmesidir.

Bazı yazarlar bölgede iyimserlik için nedenler bulunduğunu da belirtmiştir. Galápagos'un korunmasına yönelik özel bir yasanın geliştirilmesi; hükümet, STK'lar, endüstri ve turizm temsilcilerini içermekte ve takımadaların uzun dönemli korunması ile kârlılığı için tasarlanmıştır. Honey (1999), bu yasal düzenlemenin yerel sakinleri desteklemek, adalardaki nüfusu istikrara kavuşturmak, insan yerleşimi için ek yüzde 2'lik alan ayırmak, koruma için daha fazla arazi tahsis etmek, okyanustaki koruma bölgesini genişletmek ve belirli türler için endüstriyel balıkçılığı yasaklamak amacıyla hazırlandığını aktarmaktadır.

Bu yasa turizmi doğrudan düzenlemese de turizm altyapısını sınırlandırmakta (ancak turist sayılarını sınırlamamaktadır); yerel halka turizm endüstrisine katılma hakları tanımakta ve okullarda çevre eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Dünyadaki en yüksek giriş ücretlerinden biri olan 100 ABD dolarlık park giriş ücreti, koruma fonuna yapılan bağışlarla birlikte birçok park programının istikrara kavuşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Galápagos

Adaları arasında yolcu taşıyan birçok büyük tur gemisinin SmartVoyager programı kapsamında sertifikalandırılması da bölge için daha fazla iyimserlik yaratmıştır. Rainforest Alliance ile Ekvadorlu bir kuruluş olan Corporation for Conservation and Development (CCD) arasındaki ortak girişim olan bu gönüllü program, bu ekosistem üzerinde hafif iz bırakan tur gruplarını desteklemek üzere tasarlanmıştır. Tekneler; atık su, yakıt, yanaşma ve yabancı türlerin girişini en aza indirme gibi çeşitli ölçütler temelinde değerlendirilmektedir.

Turizm ve diğer arazi kullanımlarında uzun bir düzensizlik dönemi olarak görülebilecek sürecin ardından, Galápagos Adaları'nın artık gelecek için aktif biçimde planlama yapmaya çalıştığı görülmektedir. Bu planlamanın ne ölçüde başarılı olacağı ise zamanla anlaşılacaktır.

Galápagos ekoturizmine ilişkin web siteleri;
http://www.columbia.edu/cu/sipa/PUBS/SLANT/FALL98/p26.html
http://www.ecotourism.org/observer/062001/certification.asp
http://www.american.edu/TED/GALAPAG.HTM
http://www.rainforest-alliance.org/news/archives/releases/sv-tours.html

Butler modelinin genel niteliği, onu herhangi bir turizm ortamına uygulanabilir kılmıştır. Modelin önemi, birçok durumda turizm alanlarının, genel ticari ürünlerde olduğu gibi, hızlı gelişme ve ardından düşüş dizisini yaşamasında yatmaktadır. Sürdürülebilir turizm ve alternatif turizm üzerine önceki tartışma (Bölüm 1) dikkate alındığında, Butler modelini, böylesi bir döngünün ideal varsayımsal sürdürülebilir turizm koşullarında nasıl ilerleyeceğini veya daha doğru ifadeyle nasıl ilerlemesi gerektiğini dikkate alarak yeniden kavramsallaştırmak yararlıdır.

Şekil 3.3 bunu yapmaya çalışmakta; ekoturizm destinasyonlarında makul ve uzun dönemli taşıma kapasitesi düzeylerinin belirlenmesinde ekonomik, sosyal ve ekolojik değişkenlerin göreli önemini vurgulamaktadır. Model, destinasyon alanlarının, kaynak temeli ve yerel sakinlerin bütünlüğüne saygı göstererek rekabet hâlindeki ekonomik, sosyal ve ekolojik taleplere yanıt vereceğini göstermektedir. Genel ziyaretçi düzeyi, uzun vadede tanımlanan kabul edilebilir kullanım düzeyinin bilinçli olarak altında tutulur; kullanımda ortaya çıkabilecek küçük artışlar ise çevrenin bu artışları absorbe etme kapasitesiyle uyumlu olmalıdır. Bu nedenle girişimden kabul edilebilir finansal kazançların elde edilmesini sağlamak amacıyla fiyat mekanizmaları uygulanacaktır.

Şekil 3.3. Sürdürülebilir bir ekoturizm evrim döngüsü?

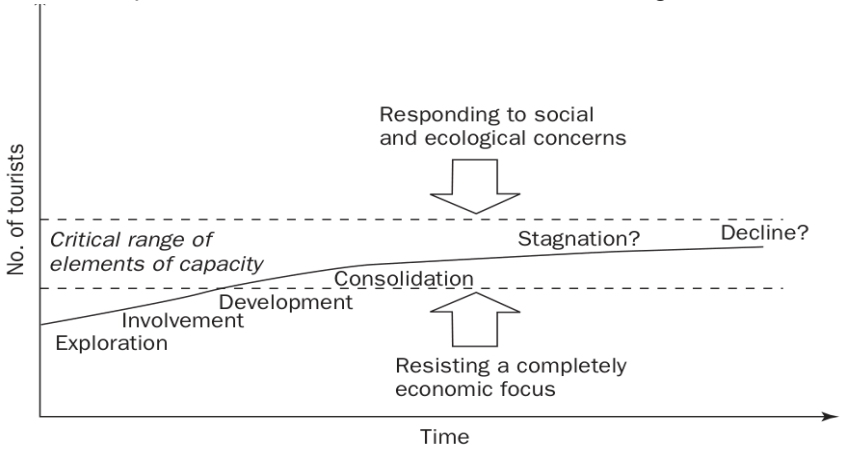

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Önceden Oluşturulmuş Planlama ve Yönetim Çerçeveleri

Yukarıda tartışılan taşıma kapasitesi kavramının sınırlılıkları göz önüne alındığında, kuramcılar ziyaretçi tercihlerini parklar ve korunan alanlardaki belirli ortamlarla eşleştirmek amacıyla bir dizi önceden oluşturulmuş planlama ve yönetim çerçevesi geliştirme konusunda aktif olmuşlardır. Bu çerçevelerin nihai amacı kaynak temelini korumak; aynı zamanda insanların yönetilen ortamlarda rekreasyon deneyimlerinden yararlanabilmelerini sağlamaktır. Bu modellere Rekreasyon Fırsat Spektrumu (ROS), Kabul Edilebilir Değişim Sınırları (LAC), Ziyaretçi Etki Yönetimi (VIM) süreci ve Ziyaretçi Faaliyet Yönetimi Süreci örnek olarak verilebilir (bu çerçevelerin iyi bir açıklaması için bkz. Payne ve Graham, 1993).

Bu modellerin açık hava rekreasyon yönetimi alanındaki göreli başarısına rağmen, turizm araştırmacıları tarafından kullanımları ve kabul edilmeleri ancak kademeli olmuştur. Bunun temel nedeni, bu çerçevelerin özel olarak turizm için geliştirilmemiş olmasıdır. Bu eksikliğe yanıt olarak Butler ve Waldbrook (1991), ROS'u turizm planlaması ve gelişimine erişilebilirlik, turizm altyapısı, sosyal etkileşim ve diğer etkenleri dâhil eden Turizm Fırsat Spektrumu çerçevesine uyarlamıştır.

Daha sonra bu çerçeve ECOS, yani Ekoturizm Fırsat Spektrumu olarak gelişmiştir (Boyd ve Butler, 1996). ECOS; erişim, diğer kaynak kullanımıyla ilişkili faaliyetler, sunulan çekicilikler, mevcut altyapı, sosyal etkileşim, beceri ve bilgi düzeyleri ile ziyaretçi etkilerinin kabulü gibi unsurları, ekoturizmin yerinde planlanması ve yönetilmesinde kullanılan araçlar olarak içermektedir. Diğer kuramcılar (Harroun, 1994), karar vericilerin turizm gelişim sürecinden önce kabul edilebilir bir yönetim çerçevesi oluşturmasını sağlamak amacıyla

gelişmekte olan ülkelerde turizmin ekolojik etkilerini analiz etmek için VIM (Loomis ve Graefe, 1992) ve LAC yaklaşımlarından yararlanmıştır.

Daha yakın dönemde Farrell ve Marion (2002), Şili, Kosta Rika, Belize ve Meksika'daki korunan alanlara yönelik uygulamaya dayalı olarak Korunan Alan Ziyaretçi Etki Yönetimi (PAVIM) çerçevesini geliştirmiştir. Bu modelin ayrıntılarını tartışmak kitabın kapsamı dışında olmakla birlikte, genel olarak model; profesyonel bir etki tanımlama ve değerlendirme süreci sunmakta, ziyaretçi etkilerini yönetmede maliyet etkin ve zamanında uygulanabilir bir araç oluşturmakta ve yerel kaynak ihtiyaçları ile yönetim kapasitesi/sınırlılıklarını karar alma süreçlerine daha iyi entegre edebilmektedir. Gerekirse ziyaretçi etki sorunlarının bir tür triyaj gibi hızlı biçimde ele alınmasına olanak tanımakta; bunun yanında yönetim fırsatlarının belirlenmesi, ziyaretçi etkilerinin önlenmesi ve taşıma kapasitesi gibi önceden var olan çerçevelerle birlikte kullanılması mümkün olmaktadır (Farrell ve Marion, 2002: 46).

Dowling (1993) tarafından geliştirilen çevre temelli turizm (EBT) planlama çerçevesi de özellikle turizm için geliştirilmiş modellerden biridir. Bu model çevre disiplinlerine dayanmakta ve sürdürülebilir turizm planlamasının ancak turizm gelişimi ile çevresel koruma arasında güçlü bir bağ kurulmasıyla gerçekleştirilebileceğini kabul etmektedir. EBT, çevreyle uyumlu turizmi şu unsurların belirlenmesi yoluyla ortaya koymaktadır: (1) değerli çevresel nitelikler ve turizm özelliklerini içeren önemli özellikler; (2) çevresel ve turistik özelliklerin rekabet ve olası çatışma içinde olduğu kritik alanlar ve (3) çevresel ve sosyal açıdan uyumlu kabul edilen açık hava rekreasyon faaliyetlerini kapsayan uyumlu faaliyetler. EBT beş ana aşama ve on süreçten oluşmaktadır (Şekil 3.4).

Şekil 3.4. Çevre temelli turizm planlama çerçevesi. Kaynak: Dowling (1993).

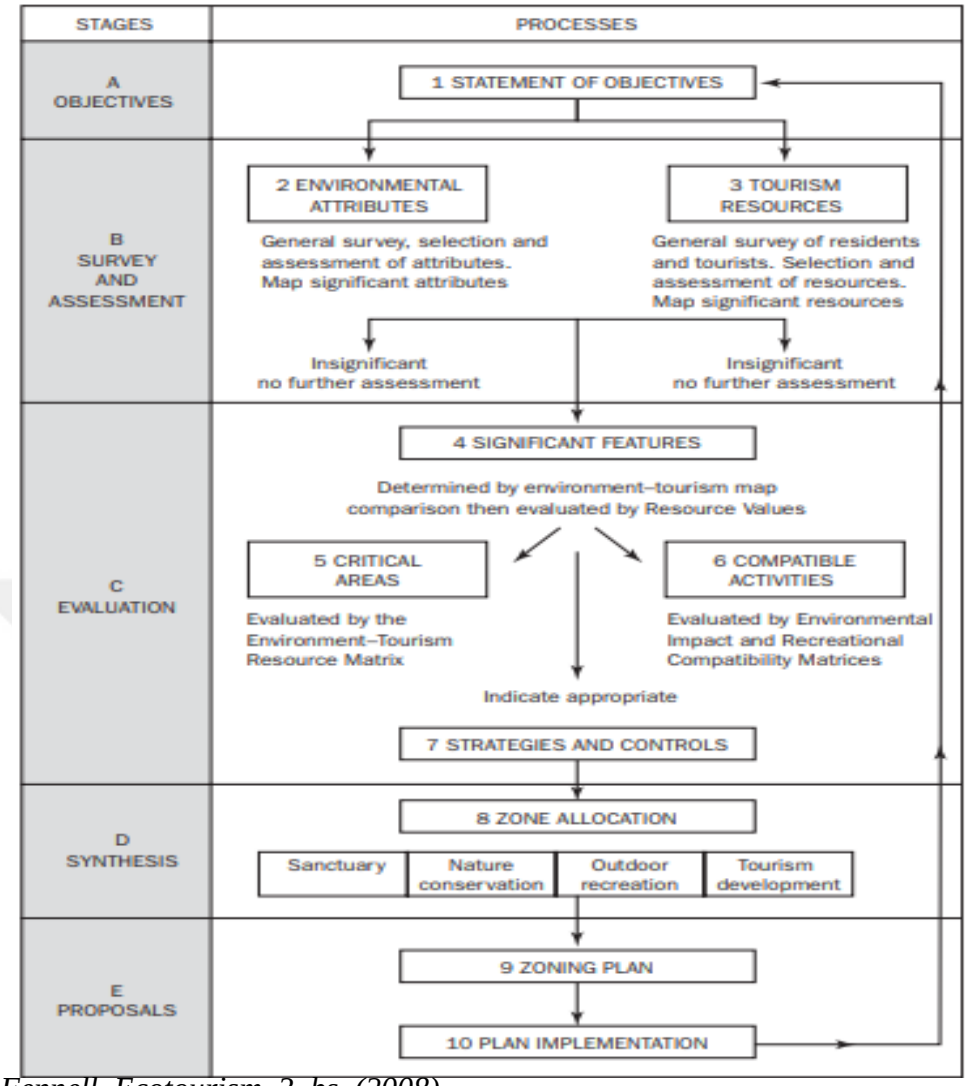

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Genel olarak modelin amaçlar aşaması, hükümet, yerel halk ve turistlerle yapılan görüşmeler yoluyla çalışmanın parametrelerinin belirlenmesini içerdiği için önemlidir. Ayrıca çalışma bölgesini etkileyen mevcut politikaların ve turizmle ilişkili kullanım-arz ilişkisinin dikkate alınmasını kapsar. Modelin ikinci aşamasında hem çevresel nitelikler (abiyotik, biyotik ve kültürel özellikler) hem de turizm kaynakları (çekicilikler, erişilebilirlik ve hizmetler) değerlendirilir ve alanların sınıflandırılmasına entegre edilir. Üçüncü aşamada önemli özellikler, kritik alanlar ve uyumlu faaliyetler ile bunların birbiriyle ilişkisi değerlendirilir; bu süreç turizm ve çevresel nitelik verilerinin üst üste bindirilmesini içerir.

Dördüncü aşamada belirlenen önemli özellikler, kritik alanlar ve uyumlu faaliyetler; bölgelerle (kutsal alan, doğa koruma, açık hava rekreasyonu ve turizm gelişimi) ve projenin daha önceki aşamalarında belirlenen düğüm noktaları, art bölgeler ve koridorlarla eşleştirilir. Bu aşamanın çıktısı, bölgenin farklı zonlar içindeki çevresel birimlerini gösteren bir haritadır.

Son aşamada süreç, genel bir bölgesel yönetim planının parçası olarak sunulur. Planın uygulanabilmesi için kaynak yöneticileriyle ek görüşmeler yapılması ve diğer arazi kullanımları doğrultusunda plan üzerinde gerekli değişikliklerin yapılması gereklidir. Bu çerçevenin özgünlüğü, çevresel temele dayanması, turist ve yerel halk görüşlerini içermesi, turizm-çevre uyumluluğunu sağlamaya yönelik bir süreç sunması ve mevcut az sayıdaki sürdürülebilir turizm planlama modelinden biri olmasıdır.

Ekolojik Etkilerin Değerlendirilmesi

Önceki tartışmada belirtildiği üzere, 1990'larda turizm-çevre araştırmalarında, turizm endüstrisinin doğal dünyanın bütünlüğünü nasıl tehlikeye atabileceğine ilişkin daha iyi bir kavrayış sağlayan bir dizi olumlu gelişme meydana gelmiştir. Özellikle araştırmalar, farklı ortamlarda ortaya çıkan belirli etkilere (örneğin Barnwell ve Thomas, 1995; Farr ve Rogers, 1994; León ve González, 1995; Price ve Firaq, 1996) ve bu etkileri nicelleştirmek ve değerlendirmek için daha iyi yöntemlerin tasarımına odaklanmıştır.

Goodwin (1995), turistlerin yerel halktan daha büyük kaynak tüketicileri olması nedeniyle, tüm yeni turizm gelişmelerine ilişkin dikkatli çevresel değerlendirmelerin sürdürülemez kullanımı belgelemek açısından zorunlu olduğunu belirtmektedir. Turistlerin ve diğer kaynak kullanıcılarının destinasyon üzerindeki izlerini kabul etmelerini sağlamak ise ayrı bir konudur. Örneğin Kavallinis ve Pizam (1994), çeşitli paydaş gruplarının (turistler, girişimciler ve yerel halk) etki düzeyleri ve bu etkilere ilişkin sorumluluk algılarını inceleyen bir çalışmada, turistlerin bu etkilerden girişimcileri ve yerel halkı kendilerinden daha fazla sorumlu gördüklerini; yerel halkın ise diğer iki gruba kıyasla ekolojik etkilerden kendilerini daha fazla sorumlu kabul ettiklerini ortaya koymuştur.

Turizm etkilerini daha iyi anlamak ve kontrol etmek amacıyla çevresel etki değerlendirmeleri (ÇED) gerekli görülmüştür (Green ve Hunter, 1992). ÇED'ler arazi kullanımı ve planlama alanında uzun yıllardır tartışılmasına rağmen, turizm gelişim sürecine ancak daha yakın dönemlerde dâhil edilmiştir. Genel olarak ÇED'in işlevi, parasal olmayan etkileri tanımlamak ve böylece geliştiricilerin uzun vadede makul düzeyde sürdürülebilir bir ürün elde etmek için kaynakları verimli kullanmalarını sağlamaktır. Ayrıca, ÇED sürecinde toplum refahının önemi de dikkate alınmaktadır; çünkü bu süreç, yalnızca yapılı ve doğal çevrenin bir işlevi olarak değil, aynı zamanda bu ortamlardaki insanların ihtiyaçlarını kapsayan bir süreç olarak yeniden düşünülmektedir.

Mitchell (1989), operasyonel açıdan ÇED'lerin zaman zaman araştırmacıların temel bilgi sınırlılıkları nedeniyle başarısız olduğunu kabul etmektedir. Bu sınırlılık, incelenen sistemin sosyal ve ekolojik koşullarına ilişkin neden-sonuç ilişkileriyle ilgilidir (ayrıca ÇED'ler göz ardı edildikleri için de değişim yaratmakta başarısız olabilir). Mitchell, bu bilgi eksikliğini gidermede temel araştırmanın değerini vurgulamaktadır. Ancak bu "sert" veriler toplanmadan önce, ÇED'in daha nitel yönlerini yönlendirmek amacıyla önemli miktarda "yumuşak" veri biriktirilmelidir.

Green ve Hunter (1992), Delphi tekniği gibi metodolojik yaklaşımların önemini vurgulamaktadır. Bu teknik, gelişmeden etkilenmesi muhtemel bir dizi paydaş tarafından turizm gelişmelerinin öznel olarak değerlendirilmesine olanak tanır. Delphi tekniği, belirli bir konuda uzlaşıya varmak için birbirini izleyen anket turlarının kullanılmasını içerir. Bu süreçte anketler, uzlaşı sağlanana kadar uzmanlara tekrar tekrar gönderilir. Delphi sürecine genellikle planlamacılar, turizm yetkilileri, akademisyenler, mühendisler, çevre sağlığı görevlileri gibi çeşitli alan uzmanlarının yanı sıra yerel sakinler ve diğer etkilenen paydaşlar katılır.

Green ve Hunter'a göre, ancak bu tür bilgiler toplandıktan sonra ÇED'in daha biçimsel yönleri gerçekleştirilmelidir. Bu süreç, insanların planlama ekibinin fark edemeyebileceği potansiyel etkileri belirlemesine katkıda bulunmasına olanak sağlar. Paydaş görüşlerinin dâhil edilmesi bu nedenle planlama ve geliştirme sürecinin temel bir unsuru olarak geniş biçimde kabul edilmektedir. Yerel sakin tutumları ve CBS (sırasıyla planlamanın yumuşak ve sert yönleri), Inbakaran ve arkadaşları (2004) tarafından Avustralya'nın Victoria eyaletinde gelecekteki turizm gelişimine yönelik yerel tutumların bölgesel dağılımını anlamak amacıyla kullanılmıştır. Yazarlar, planlamacıların turizm etkileri potansiyeline karşı daha olumlu veya daha olumsuz olan topluluk sakinlerini belirleyebilmeleri nedeniyle çalışmalarının önemli olduğunu ileri sürmektedir.

Durum Çalışması 3.2

Meksika'nın Maya Kalbinin Kaderi

Ceballos-Lascuráin (1996b), Meksika'nın güneydoğu Yucatán bölgesindeki Quintana Roo eyaletinin kuzeyi ve güneyinde turizmin gelişimini karşılaştırmaktadır. Kuzeyde, 1970'lerin mega projesi olan Cancún baskın konumdadır ve yılda 2.000.000'dan fazla turist çekmektedir. Bu gelişmenin sosyal ve ekolojik etkileri iyi biçimde belgelenmiştir; uygun kanalizasyon yönetiminin eksikliği nedeniyle plajlar ve lagünler yoğun biçimde kirlenmiş,

turizmden ekonomik ödülleri elde edebilen az sayıda kişi ile geleneksel endüstrilerden fiilen koparılan çok sayıdaki kişi arasında marjinalleşmiş bir ekonomi oluşmuştur.

Ceballos-Lascuráin, buna karşılık güney Quintana Roo'nun daha az nüfuslu bölgesinin, güneş-deniz-kum turizmini destekleyecek plajlara sahip olmaması nedeniyle, son zamanlarda sürdürülebilir bir ekoturizm endüstrisi (arkeolojik turizm dâhil) geliştirmeye yönelik bir plana başladığını yazmaktadır. Ancak Daltabuit ve Pi-Sunyer (1990), geleneksel Maya kalbinin bir parçası olan komşu Chiapas'ta turizmin gelişim durumu üzerine yaptıkları değerlendirmede, "yerel" turizm girişimlerine ilişkin çok farklı bir tablo çizmektedir.

Yazarlar, Cobá arkeolojik merkezi örneğini kullanarak, yerel halkın onayı alınmadan turizm gelişimi için arazilerinin kamulaştırıldığını ve turizm gelişim sürecinde görüşlerinin anlamsız olduğu söylendiğini göstermektedir. Daltabuit ve Pi-Sunyer, uluslararası toplumun, turizmin (Mundo Maya bölgesinin turizm amacıyla daha fazla geliştirilmesine ilişkin öneriler bağlamında) koruma ve kültürel miras için zararsız ve olumlu bir güç olmadığını kabul etmesi gerektiği konusunda uyarmaktadır. Aksine turizm, çoğu zaman yerel halkın ihtiyaçlarıyla çelişen, yukarıdan aşağıya işleyen politik ve ekonomik faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Turizm araştırmacıları, turizm endüstrisi uygulamalarından kaynaklanan bir dizi sosyal ve ekolojik sorunu tanımlamıştır. Bu tartışma o kadar yoğunlaşmıştır ki, bazı kuruluşlar dünyanın en yoğun kullanılan ekoturizm alanlarının kültürel ve ekolojik bütünlüğünü korumak için büyük çabalar göstermeye hazırdır. Britanya merkezli düşünce kuruluşu Centre for Future Studies (CFS), ekoturistlerin, bir hak olmaktan ziyade, Büyük Set Resifi, Atina, Florida Everglades ve Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyısı gibi alanları ziyaret etme ayrıcalığı için bir kura sistemine girmesi gerektiğini savunmaktadır (Sulaiman, 2006).

Bu destinasyonlar ticari çıkarlar tarafından olumsuz etkilendiğinden, bütünlüklerini korumanın tek gerçekçi yolu ziyaretçi sayılarını sınırlamak ya da bazı destinasyonları tamamen erişime kapatmaktır. CFS, Avustralya'daki Büyük Set Resifi'nin küresel ısınmadan kaynaklanan deniz seviyesi yükselmeleriyle birlikte aşırı turist baskısından zarar gördüğünü belirtmektedir. Buna karşılık turizm sektörü yetkilileri ve resif üzerinde çalışan bilim insanları, resifin yeterince korunduğunu ve turizmin etkisinin düşük olduğunu ileri sürmektedir. Hatta resiften geçimini sağlayan 800 turizm işletmecisinin resifin en büyük savunucuları olduğu ve

etkileri izlemek için deniz parkı yetkilileriyle düzenli olarak iş birliği yaptıkları ifade edilmektedir.

Büyük Set Resifi, yılda yaklaşık 2 milyon ziyaretçiden 5 milyar Avustralya doları gelir elde etmektedir. Bu bölgede turizmin sürdürülmesine ilişkin ticari gerekçe açıktır. Dolayısıyla doğal ya da kültürel varlıkların tüketimine sınırlar koymaya çalıştığımızda çok şey tehlikeye girmektedir. Kuramsal olarak bu tür taleplerde bulunmak kolaydır; ancak çok sayıda insanın geçim kaynağı söz konusu olduğunda, bundan en çok etkilenenlerin muhalefetinin yoğun olması kaçınılmazdır. Bölgesel ve ulusal ekonomik kalkınma birimleri de ticari çıkarların korunması söz konusu olduğunda bu muhalefetin ön saflarında yer alacaktır.

Özet Soruları

1. Turizm endüstrisinin ev sahibi toplulukların sosyal dokusu üzerinde dönüştürücü ve yerinden edici bir etki yaratabileceği yolları tartışınız.
2. Taşıma kapasitesi nedir ve sosyal ile ekolojik taşıma kapasiteleri birbirinden nasıl ayrı fakat ilişkili kavramlardır?
3. Farklı alan yönetimi, açık yönetim ve eğitimsel yönetim biçimlerine örnekler veriniz.
4. Butler dizisinin turizm gelişimi açısından çıkarımları nelerdir? Taşıma kapasitesi bu modelin neden bu kadar önemli bir yönüdür?
5. Önceden oluşturulmuş planlama ve yönetim çerçevesi nedir ve bunların doğal alanlardaki insan etkilerini yönetmede geleneksel taşıma kapasitesi tekniklerinden daha iyi olduğu neden belirtilmektedir?

Dördüncü Bölüm: Kalkınma, Ekonomi ve Pazarlama

Bu geniş kapsamlı bölümde ekoturizmin ekonomisi, pazarlaması ve yönetimi, literatürde yer alan çeşitli örnekler üzerinden tartışılmaktadır. Ekonomi başlığı altında, araştırmacıların ekoturizmin küresel ekonomik etkisini tahmin etmeye yönelik mevcut eğilimleri incelenmekte; ayrıca sızıntılar, çarpan etkisi, parklardaki gelirler ve arazinin ekonomik değeri ele alınmaktadır. Pazarlama bölümü, ekoturizm alanında pazarlamanın potansiyelini değerlendirmekte; bununla birlikte bu tür çalışmaların, pazarın bugünkü ve gelecekteki görünümüne ilişkin projeksiyonlarında isabetli olmasının gerekliliğini de vurgulamaktadır. Yeni teknolojilere ilişkin son bölüm ise bu tür bilginin, uzak bölgelerde faaliyet gösteren işletmecilerin pazarın bir bölümünü elde etmelerine nasıl olanak sağladığını göstermektedir.

Kalkınma Kuramı

Bir adamın sırtına oturur, onu boğar ve beni taşımasını sağlarken; yine de hem kendime hem başkalarına onun için çok üzgün olduğumu ve onun yükünü hafifletmek için sırtından inmek dışında elimden gelen her şeyi yapmak istediğimi söylerim. – Tolstoy

Kalkınma kuramı, zengin ve yoksul ülkeler arasında var olan ekonomik ve psikolojik bağı incelemektedir. Bu ilişki, doğal kaynakların ve sermayenin kullanımı bakımından anlam ve değer konusunda çoğu zaman bir karşıtlık üretmeye devam etmektedir. Turizm, dünya ekonomisinin, merkez metropol ülkeler ile çevre ekonomiler arasında var olan eşitsizlikleri vurgulama ve derinleştirme eğiliminde olan bir sektörüdür. Bunu yaparken, kaynaklara erişimi olanlarla olmayanlar arasındaki ayrımı sürekli kılmaktadır. Vogeler ve DeSouza'ya (1980) göre bu ayrım, çarpıtılmış insan imgelerini ve grotesk folklorizmi çağrıştırmıştır; bu bakışta az gelişmiş toplumlar, kendilerini savunamayan ve karar alma kapasiteleri sınırlı çocuklar gibi görülmüştür. Bağımlı ülkeler, 1890'ların sonlarına kadar ekonomik varlıklar olarak değerlendirilmemiş; bu dönemden sonra bağımlı halklara ilişkin yeni ve "yüce" bir sorumluluk anlayışı ortaya çıkmıştır. İngiliz Afrikası'nda nakit ekonomisine katılımın teşvik edilmesi buna örnek gösterilebilir. Ancak bu yüce amaç, yerlilere ve yönetime ilişkin kaba ve ikiyüzlü bir bakışla birlikte var olmuş; dış gücün, bağımlı ülkelerin kaynaklarını tüm dünyanın yararı için geliştirme sorumluluğu taşıdığı kabul edilmiştir. Bazıları denizaşırı egemenliklerin kazanılmasını stratejik nedenlerle açıklarken, bazıları yalnızca ekonomik teşviklerin peşinde olmuştur (Brookfield, 1975).

Kalkınma, hastane yatağı sayısı, günlük kalori alımı, günlük hayvansal protein alımı, tarımda çalışan nüfus oranı, toplam ithalat içinde gıdanın payı, ihracat ekonomisi, bebek ölüm oranı, ölüm oranı ve kişi başına yardım gibi çok sayıda değişkene göre tanımlanmıştır. Ancak bu göstergelerin çoğu, her ülkenin sosyo-kültürel, çevresel ve ekonomik yapısının farklı olması nedeniyle eleştirilmiştir. Örneğin gıda gereksinimleri kültürel bir olgudur; günümüzde görülen beslenme alışkanlıkları sayısız kuşağın etkisiyle biçimlenmiştir. Kuzey Amerikalılar ile Güneydoğu Asyalıların günlük kalori alımlarını karşılaştırmak bu nedenle anlamlı değildir. Fizyolojik gereksinimleri oldukça farklıdır (bkz. Mountjoy, 1971); ancak bu durumun değişmekte olduğu da görülmektedir.

Kaynaklar da ulusların kalkınma durumunu ölçmek için kullanılmıştır; kaynak bolluğu çoğu zaman kalkınmanın göstergesi olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte Mountjoy (1971), Brezilya'nın bol kaynaklara, Danimarka'nın ise az kaynağa sahip olmasına rağmen Danimarka'nın çok daha gelişmiş olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kalkınma potansiyele değil, mevcut maddi refah düzeylerine dayandırılmalıdır. İsviçre bu bakımdan başka bir örnektir; burada sermaye, doğal kaynak donanımının yerini tutmaktadır. Brookfield'a (1975) göre kalkınmanın ilerleyişi, kapitalist ülkelerin üretimi yeni sektörlere doğru genişletmesi ya da çeşitlendirmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu süreç, uluslararası ölçekte daha az gelişmiş ülkelerin kaynaklarının sömürülmesinin genişletilmesiyle sağlanmıştır. Brookfield, en saldırgan sanayi ve ticaret uluslarının (örneğin Britanya), diğer ülkeleri ticaretlerini açmaya zorlayarak en fazla yararı sağladığını ileri sürmektedir. Adam Smith'in laissez-faire felsefesi, sınırsız büyümenin gerçek yolu olarak görülmüş; bu yaklaşımın en uygun üretime yönelteceği varsayılmıştır.

Son yıllarda kalkınma düşüncesinde, ekonomik kalkınmaya ilişkin geleneksel uzlaşıya temel bir meydan okuma getiren önemli bir paradigmatik değişim yaşanmıştır. Bu yeni yaklaşım, yoksulların temel ihtiyaçlarını öne çıkarmakta ve yerel düzeyde kalkınmaya duyarlı bir bakışı savunmaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerde gerçek bir iyileşme, ancak formüle edilen ve uygulanan stratejilerin çevresel açıdan sürdürülebilir olması durumunda gerçekleşebilir (Barbier, 1987). Brookfield (1975) de bu görüşü desteklemektedir: kalkınma çalışması, insanın çevreyi kullanımındaki tüm değişimlerin incelenmesiyle doğrudan birleşir ve dinamik bir insan-çevre paradigması üretme çabasında diğer kuramlarla bütünleşebilecek ampirik kanıtlar sunar.

Mountjoy (1971), kalkınmayı ölçmede en önemli etkenlerin insanlar olduğunu belirtmektedir: insanların sayısı, yaşı, girişimciliği, inisiyatifi, buluşçuluğu, bilgisi ve fedakârlık yapma isteği. Kalkınmayı belirleyen şey, tepkilerin kendisi değil, bu tepkilerin nasıl kullanılacağıdır. Batılı ulusların buluşa verdiği önem tüm toplumlar tarafından paylaşılmamaktadır. Teknolojik açıdan daha zayıf toplumlar, sosyal yapılarının çerçevesi içinde tekil peyzajları kullanırken, Batılı insanın tüm çevreleri sömürdüğü ifade edilmektedir (Mountjoy, 1971). Bu durum en açık biçimde, küresel ısınmanın gezegenin gelecekteki yaşanabilirliği üzerindeki etkilerine ilişkin güncel uluslararası tartışmalarda görülmektedir. Az gelişmiş ülkeler, küresel ısınmaya ve ozon tabakasının incelmesine katkıda bulunan kirliliğin (örneğin azot oksit ve kükürt dioksit emisyonları) oluşumundaki rolleri nedeniyle daha sanayileşmiş gelişmiş uluslara karşı güçlü bir sav ileri sürmektedir.

Az Gelişmiş Dünyada Turizm

Az gelişmiş ülkeler, sömürge egemenliği ve bağımlı kalkınma olarak adlandırılan bir geçmişten zarar görmüştür. Turizm literatürünün incelenmesi, az gelişmiş bir birimin turizm sektöründe çok uluslu çıkarların belirli bir evrimsel örüntü izlediği düşüncesini güçlendirmektedir. Bu nedenle bağımlılık, az gelişmiş bir ülkede ekonomik ve sosyal alt sistemlerin iç işleyişini değiştiren tarihsel bir koşullanma süreci olarak kavramsallaştırılabilir (Britton, 1982). Bu bağımlılık, az gelişmiş ülkenin ekonomisinin iç süreçlerinden değil; denizaşırı turistlerden gelen talep ve az gelişmiş ülkeye yönelen yeni yabancı şirket yatırımlarından kaynaklanır. Örneğin potansiyel bir turistik destinasyon, benzersiz biyofiziksel ya da kültürel koşullar temelinde belirlendikten sonra, çok uluslu aktörlerin katılımı artmaktadır. Yabancı şirketler, geliştirme ve tanıtım faaliyetleri yoluyla destinasyon ülkesinin imajını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu çabalar, turistlerin ev sahibi ülkeyi, tanıtılan bu imaj ve duyurulan otel konaklaması, çekicilikler ve diğer turistik hizmetler doğrultusunda algılamasına yol açmaktadır. Khan'a (1997) göre ekonomistler, az gelişmiş ülkelerde kitle turizminin istihdama, yaşam kalitesine, eğitim olanaklarına ve daha iyi altyapıya katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Buna karşılık bağımlılık kuramcıları, bu kalkınma biçimini daha çok kapitalist toplumların yararına işleyen ve eşitsiz rekabet yoluyla yerel ekonomiyi tahrip eden bir gelişme olarak görmektedir.

Az gelişmiş bir ülkede turizm sektöründeki egemenlik en görünür biçimiyle havayolları ve otellerin yabancı mülkiyetinde ortaya çıkar. Bununla birlikte destinasyon bölgesi üzerindeki denetim çoğu zaman çok daha derine uzanır. Çoğu az gelişmiş ekonomide tarımsal ve imalat

üreticileri, uluslararası lüks standarttaki turistik tesisler için kaliteli mal ve hizmet arzını garanti edemediğinden, turistik tesislerin hem inşası hem de işletilmesi için ithal girdilere güçlü bir bağımlılık oluşmaktadır. Winpenny'nin (1982) belirttiği gibi, az gelişmiş ülkelerdeki turizm gelişmelerinin orta ve üst yönetim kademeleri çoğu zaman yabancı uzmanlar tarafından doldurulmaktadır. Aşağıdaki metropol egemenliği senaryosu buna örnek oluşturmaktadır:

Bir Karayip adasına varışta, uçak ile otel arasında turistler büyük olasılıkla Kanada halkı tarafından sunulmuş bir terminal binasından geçmiş ve elbette beklenen Kanadalı turistler adına Kanada yardımıyla yapılmış ya da iyileştirilmiş bir yoldan götürülmüş olabilir. Otelde, paket turun kapsadığı az sayıdaki yerel üründen ilki olan rom kokteylleriyle karşılanmanız muhtemeldir. İlk yemeğinizde, belki Toronto, Chicago ya da Miami'de tasarlanmış bir menü, size büyük bölümü Kuzey Amerika'dan ithal edilmiş yiyeceklerden oluşan bir seçenek sunacaktır: iyi, tanıdık, homojenleştirilmiş, tatsız yiyecekler; yerel renkten küçük bir dokunuşla süslenmiş olarak. (Hills ve Lundgren, 1977: 257)

O hâlde daha az gelişmiş dünyada turizmden kim yararlanmaktadır? Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nun (1978: 40) bulgularına göre tur paketleri yabancı bir hava taşıyıcısından oluştuğunda, ancak yerel otel ve diğer grup hizmetlerini içerdiğinde, destinasyon ülkeleri turistlerin kendi ülkelerinde ödedikleri kapsamlı tur perakende fiyatlarının ortalama yalnızca yüzde 40-45'ini elde etmektedir. Hem havayolu hem de oteller yabancı şirketlere aitse, destinasyon ülkesinde kalan pay daha da azalmaktadır. Bu durum, az gelişmiş ülkelerde turizmin ekonomik katkısının, ilk bakışta görüldüğünden çok daha sınırlı olabileceğini göstermektedir.

Ekoturizm, kitle turizminin yukarıda özetlenen örneğinde olduğu gibi, bir ülkenin sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirebilir de iyileştirmeyebilir de. Kusler'in de ortaya koyduğu üzere, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkelerdeki karşılıkları arasında bir dizi temel yapısal fark bulunduğunu kabul etmek önemlidir. Bu farklar finansman, ülkenin politik iklimi, fırsatlara erişim, harcanabilir gelir ve arazinin edinimi ile planlanmasına yönelik kaynakları kapsamaktadır.

Politik iklim bakımından Weinberg ve arkadaşları (2002), ekoturizmin başarısız olmasının insanların sorunun farkında olmaması, teknik gelişmişliğin yetersizliği ya da sürdürülebilir topluluk kalkınması projelerinin piyasa açısından uygulanabilir olmaması gibi gerekçelerle açıklanmasının yanlış varsayımlar olduğunu savunmaktadır. Costa Rica'daki

Monteverde ve Yeni Zelanda'daki Kaikoura'da yürütülen saha çalışmalarına dayanan yazarlara göre sorun esasen siyasette yatmaktadır. Yerel topluluklarda sahada gerçekleşen ekoturizm, turizm üretiminin hızını kitle turizmine benzeyen bir yapıya doğru artıran ekonomik eylemi denetleyemeyen daha geniş politik sistemlerin bir parçasıdır. Finansman topluluk ve ülke dışından geldiği için, yerel katılımcıların temposu ve kapasitesi pahasına, bu projelerin görece kısa sürelerde kârlılığını göstermek amacıyla turizmi artırma baskısı oluşmaktadır. Yazarlara göre ekoturizmin kaderi, dışsal güçler karşısında yerel halkın çıkarlarını öncelikle koruyabilecek güçlü demokratik yönetişim sistemlerinin ev sahibi ülkede uygulanmasına bağlıdır (bu konu Bölüm 6'nın odağını oluşturmaktadır).

Moreno (2005), dış yatırım baskısının kalkınmanın hızı ve ölçeği hakkında bir kaçınılmazlık psikolojisine ve yerel halkın ekoturizmdeki rolünün önemsizliğine ilişkin bir algıya dönüştüğünü belirtmektedir. Moreno'ya göre destinasyonda yaşayan insanların elinden alınan şey, bu gelişmelerin kaynak temeli üzerindeki etkilerini denetleme ya da hafifletme yeteneğidir. Bu etkiler arasında daha yüksek turist etkileri, işletmenin yerel halkın eline para ulaştırmadaki başarısızlığı ve ekolojik kaynakların korunmasına yönelik sınırlı çabalar yer almaktadır. Moreno, bu senaryoya mantıklı tepkinin, ekoturizm girişimini bütünüyle kontrol edebilmek için dış finansmanlı ekoturizmi reddetmek olduğunu düşünmektedir. Bu, güçlü topluluk liderlerinin belirlenmesi, temsili kurumların geliştirilmesi ve ekoturizmi destekleyecek ortak bir sesin oluşturulması yoluyla yapılabilir. Ne var ki bu tür çabalar iki nedenle sınırlanmaktadır: (1) politik mobilizasyona ulaşacak düzeyde örgütlenememe ve (2) örgütlenmiş birimin, yoğun dış kalkınma çıkarları karşısında hükümet politikasını etkileyebilecek kadar güçlü olup olamayacağı. Yerel kalkınma uzmanlığı, işletme desteği, eğitim, çatışma çözümü ve küçük işletme girişimcileri için uygun maliyetli kredi programları biçiminde zaman ve para gerektirir. Ne yazık ki nakit sıkıntısı yaşayan hükümetler için en az dirençli yol yabancı yatırımdır. Moreno'ya göre bu döngüden olası bir çıkış yolu, eğitim ve benzeri alanlarda gerekli desteği sağlayabilecek, ayrıca ekoturizmde ilerlemek için öz belirlenim kapasitesi yaratabilecek STK'ların sürece katılımıdır.

Yukarıdaki tartışma, özellikle az gelişmiş ülkeler bakımından ekoturizmin geliştirilmesi konusunda eşit koşullar bulunduğunu düşünme hatasına düşmememiz gerektiğini göstermektedir. Van Amerom (2006), Güney Afrika'da ekoturizmin gelişiminin, talebin bulunduğu Batı ülkeleriyle olan ilişkisine bağlı olduğunu savunmaktadır. Güney Afrika, ekoturistler için çekici olan zengin bir kültürel tarihin yanı sıra çeşitli karizmatik faunaya

sahiptir. Ancak 1990'ların ortalarına kadar süren apartheid nedeniyle, bu bölgede turizmin gelişimini sınırlayan bir dizi yaptırım uygulanmıştır. Bunlar arasında Güney Afrika'nın apartheid politikaları nedeniyle kınanması, Güney Afrika'nın bölgesel çatışmaları kışkırtıcı rolünün tanınması, ulusal taşıyıcıların Güney Afrika'ya uçmasının yasaklanması ve Güney Afrika turizm tanıtım materyallerinin akışının durdurulması yer almaktadır. Apartheid'in ortadan kaldırılmasının ardından uluslararası toplum, siyasal ve ekonomik destek yoluyla siyah çoğunluk hükümetini desteklemiş, STK'lar ekoturizm gelişimi için milyonlarca dolar destek sağlamış; olumlu basın kapsamı oluşmuş ve belki de en önemlisi, insanların Güney Afrika'ya seyahat etmeye karar verirken kendilerini rahat hissetmelerini sağlayan olumlu seyahat uyarıları yapılmıştır. Van Amerom, kısmen politik ve ekonomik gerekçelere dayanan Birleşik Krallık'ın Güney Afrika'ya yönelik olumlu seyahat uyarısını örnek göstermektedir; bu uyarı Güney Afrika'ya seyahati artırmayı ve orada seyahat eden çok sayıda İngiliz turistin öldürülmüş ya da tecavüze uğramış olduğu gerçeğini arka plana itmeyi amaçlamıştır. Güney Afrika'da turizme verilen bir destek döneminden sonra, Van Amerom'a göre bu bölgeye yönelik eğilim; Batılı çevreci STK'larla yaşanan çatışmalar (örneğin hayvan hakları gruplarını rahatsız eden fil itlafı), dış politika kararları (örneğin Zimbabwe ile çatışmalar) ve Güney Afrika'nın iç politikaları (örneğin Zimbabwe'deki beyazlara yönelik muameleyi yansıtır biçimde Güney Afrika'nın beyaz nüfusunun refahına zarar verilmesi) sonucunda yeniden tersine dönebilir. Bu nedenle ekoturizmde kuraklık/taşkın döngüleri, uluslararası ölçekte geniş etkiler yaratan pek çok politik, sosyal ve ekonomik önlemin bir işlevidir.

Merkez-Çevre Kavramı

Kalkınmayı açıklamak için kullanılan temel kuramsal yaklaşımlardan biri merkez ve çevre kavramıdır. Freidmann ve Alonso (1974), bu yapıyı dinamik ve büyüyen bir merkezi bölge ile daha yavaş büyüyen ya da durgunlaşan bir çevre bölge olarak tanımlar. Merkez, yüksek büyüme potansiyeliyle belirginleşirken; çevre alanlar çoğu zaman düşük tarımsal üretime sahip gerileyen kırsal ekonomilerle (birincil kaynağın kaybıyla) tanımlanır. Shields (1991: 3), çevreleştirilmiş bölgeleri marjinal yerler olarak adlandırmakta ve bunları, "zorunlu olarak coğrafi çevrelerde bulunmayan; her şeyden önce, yerlerin birbirlerine göre sıralandığı kültürel mekân sistemlerinin çevresine yerleştirilmiş" bölgeler olarak tanımlamaktadır. Onun tartışmasında önemli olan nokta, sosyal, politik, ekonomik ve algısal açılardan marjinlerin merkezler ve çevrelerden oluşan sistemler olması ve konumsal yönelim taşımasıdır. Bu mekânsal sistemler, merkez ve çevre arasında ekonomik ve toplumsal nitelikte bir dizi ikili

ilişki içinde kurulmaktadır böylece marjinler, merkezin reddettiği ya da bastırdığı her şeyi ifade eder. Sosyo-ekonomik paradigmamız bu ikili ilişkiyi sürekli işletmekte ve bu ilişki fiziksel mekânın ve insanlığın en uzak sınırlarına kadar uzanmaktadır.

Turizm açısından merkez-çevre fikrinin klasik bir örneği, Christaller'in (1963) Avrupa'da turizm konumuna ilişkin analizinde bulunabilir (bkz. Bölüm 2 ve destinasyonlarda turistlerin evrilen doğasına ilişkin tartışma). Christaller, turizmin merkezi yerlerden kaçındığını ve kentlerde bulunmayan doğal kaynak temeline ulaşmak üzere çevreye yöneldiğini yazmıştır. Bu fikir daha sonra çok sayıda yazar tarafından geliştirilmiştir (bkz. Butler, 1980). Battisti (1982), Christaller'in turistik mekân örgütlenmesine ilişkin ortaya koyduğu ilkeleri değerlendirmiş ve turizmin, insanlığın toprağın kullanımını uzmanlaştırmak ve çeşitlendirmek için yürüttüğü sürekli sürecin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Battisti, çevre bölgeler ile çevre yerler arasındaki ayrıma işaret etmiştir. Birincisi, rekreasyonel yer seçimi açısından geniş bir olanaklar yelpazesini temsil eder. İkincisi ise turistik akışların gerçek destinasyonlarını ifade eder; burada "mekânın rekreasyonel amaçlarla kullanımı gerçekleşir" (1982: 60).

Merkez-çevre kavramı, macera seyahati bölgelerinin mekânsal bağlamda analizine de uygulanmıştır. Zurick (1992), Nepal'de macera gezginlerinin hareketinin karmaşık bir geçitler hiyerarşisi üzerinden gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Merkezden gelen turistler uluslararası bir geçitten (yarı çevre), ulusal bir geçide (çevre) ve daha sonra macera bölgesi olarak adlandırılan bölgesel bir geçide (çevre sınırı) doğru ilerler. Bu son bölgede çoğu zaman geleneksel çıkarlar ile ulusal kalkınma hedefleri arasında bir çatışma ortaya çıkar. Sınır bölgeleri daha fazla müdahaleye maruz kaldıkça bu alanların benzersizliği azalır; buna bağlı olarak, bu tür alanların sayısı azaldıkça gelecekte dokunulmamış bölgelere seyahat etme potansiyeli de düşer.

Dış çevrelere yönelen gezginlerin temel tanımlayıcı unsurlarından biri, uzak bir ortamda farklı bir şeyi deneyimleme gereksinimidir. Bununla birlikte, belki de yalnızca daha az gidilen yolu seçerek başarılabilecek biçimde, turizmin ana akımından kaçma gereksinimi de vardır. Bu düşünceyi destekleyecek elde çok az veri olsa da bir destinasyonun birbirini izleyen dış çevrelerine ulaşıldıkça gezginin zihinsel yapısı değişebilir. Fennell (1996), aşağıdaki etkenlerin bu duyguya katkıda bulunduğunu düşünmüştür:

Destinasyona aşinalık: Bir bölgenin çevresi/kültürü hakkında bilgi ya da aşinalık eksikliği, söz konusu alanın benzersizliğini artırabilir ve bu nedenle algılanan bir çevreyi temsil edebilir.

Plansız değişim: Kendiliğinden gerçekleşen ya da önceden planlanmamış hareketlilik (örneğin merkez bölgeden çevre bölgeye geçiş).

Psikolojik ve/veya fizyolojik değişim: Rahat hissetmek ya da tatmin/haz duygularını en üst düzeye çıkarmak için yapılması gereken kişisel uyarlamalar; kültür, dil, kişisel hijyen, yiyecek ve barınma buna dahildir.

Olanaklara uzaklık: Bu unsur, belirli bir çevre bölgenin merkeze daha yakın bölgelerde bulunabilecek mal ve hizmetleri sunmadığı, sunamadığı ya da sunmayacağı düşüncesini güçlendirir.

Uyum sağlama: Turistler yeni bir çevreye ilerledikçe, merkeze daha yakın bölgelerde bulunan mağaza ve tesisler gibi mal ve hizmetlerin eksikliği daha kabul edilebilir hâle gelir. Bu nedenle altyapının durumu, turistin tatmininde daha az rol oynar. Daha "sınır bölgesi" benzeri bir tutum benimsendiğinden kötü hava koşulları da sorun oluşturmayabilir.

Nüfus yoğunluğu: Daha düşük turist ve yerel nüfus yoğunluğuna sahip bölgeler, çevreye ulaşıldığının ya da ulaşılmakta olduğunun bir göstergesi olabilir.

Otantiklik: Nüfus yoğunluğu azaldıkça, bölgenin özelliklerine bağlı olarak doğal ve kültürel çekiciliklerin otantikliği ve/veya görülme sıklığı artabilir. Bölgenin karakteri önemlidir; örneğin Costa Rica'nın kentsel alanları, Shetland'ın çevre bölgelerinden daha yüksek tür çeşitliliğine sahip olabilir.

Sembolizm: Çevre; deneyimsel, çevresel ya da kültürel olgularla (sembollerle) temsil edilebilir. Bu olgular göller, dağlar, rüzgâr, yalnızlık, çıplaklık, yağmur ormanı ya da bankamatiklerin yokluğu gibi unsurları içerebilir. Dolayısıyla bu semboller ne kadar fazla deneyimlenirse, sınır bölgeye ulaşma duygusu da o kadar artabilir. Korku da bir sembol işlevi görebilir; aynı şekilde bir bölge ve özellikleri hakkında bilgi eksikliğinin farkına varılması da böyledir. Bilinmeyene ilişkin korku ya da kaygı, macera turizminin önemli bir özelliğidir (Csikszentmihalyi'nin 1990'da kaya tırmanıcılarında risk alma konusundaki bulgularında belirttiği özellikler).

Çekicilik ölçeği: Dış çevrede çekicilik niteliğini bizzat bölgenin kendisi üstlenebilir. Örneğin kentler turistlere ve yerel halka çok sayıda çekicilik, mal ve hizmet sunarken; küçük çevre adaları görece az sayıda yapısal çekiciliğe sahip olabilir ya da hiç olmayabilir. Bu nedenle adanın sınırlı altyapısı, küçük boyutu ve ana karadan uzaklığı bizzat çekicilik hâline gelebilir.

Evden uzaklık: Bu unsur diğer etkenlerle birlikte ortaya çıkar. Örneğin kırsal Kanada'dan Avustralya'nın Sydney kentine seyahat etmek büyük bir mesafeyi temsil eder; ancak bu durum zorunlu olarak merkezden çevreye zihinsel bir geçiş anlamına gelmeyebilir.

Dolayısıyla merkez ile çevre arasındaki ilişki yalnızca psikolojik bir bileşene değil, daha önce tartışıldığı gibi mekânsal bir bileşene de sahiptir. Bu mekânsal bileşen çeşitli ölçeklerde ortaya çıkar. Kuzey tarafından kontrol edilen Güney'in küçük adaları ve çekirdeğin karar vericileri tarafından politik, ekonomik ve sosyal olarak kontrol edilen Kuzey'in geniş toprakları buna örnektir. Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları, Keller (1987) tarafından turizm endüstrisinin gelişimi bakımından geçiş hâlinde olan bir çevre bölge örneği olarak tanımlanmıştır. Keller'e göre bu bölgede kalkınmayı kontrol eden farklı otoriteler, yaşayabilir bir turizm endüstrisinin hem karar alma hem de uygulama süreçlerinde önemli aktörler hâline gelmektedir. Bu kontrol hiyerarşileri yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Turizm gelişiminin alanı uluslararasılaştıkça, Keller'in ifadesiyle çevre daha çok "dışsal yatırımcıların oyun alanı, çevre hükümeti ise kendi kaderinin izleyicisi" hâline gelmektedir (1987: 25). Keller, yukarıdaki senaryonun ihlalinden kaçınmak için çevrenin (Kuzeybatı Toprakları) turizm endüstrisinin gelişiminde karar alma sürecini kontrol etmesi ve gelişmeyi çevredeki kaynaklar, sermaye, insan kaynakları ve kültürle uyumlu bir büyüme ölçeğiyle sınırlaması gerektiğini belirtmektedir.

Çevre çıkarlarının göz ardı edilmesi, 1970'lerde periferik bölgeleri ulusal ekonomiye entegre ederek döviz gelirini artırmak ve istihdam yaratmak için kitle turizmini kullanan Meksika örneğinde görülebilir. Ancak 1970'lerden bu yana turizm varışlarındaki istikrarlı büyüme, bu çevre bölgelerin çoğunda çok çeşitli sosyal ve ekolojik sorunlara katkıda bulunmuştur. Meksika hükümetinin turizmin yerel topluluklar üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik olası çözümü, bir dizi yeni planlama değişikliği aracılığıyla turizm tesislerinin devlet tarafından planlanması olmuştur. Meksika'nın Pasifik kıyısındaki Huatulco tatil bölgesi, turizm planlamasına yönelik bu yeni yaklaşımın temsilcisidir. Brenner (2005), bu yaklaşımın evrimini belgelemiş ve girişimin başarısız olduğu sonucuna varmıştır. Başarısızlığın nedeni, yeni yaklaşımın sosyal ayrışmayı, gecekondu bölgelerinin gelişimini ve ekonomik enklavların oluşumunu engelleyememesi, yerel halkı karar alma sürecine dahil edememesi, inşaat malzemelerinin bölge dışından getirilmek zorunda kalması, gıdanın büyük bölümünün ithal edilmesi ve projenin yukarıda belirtilen sorunların çoğunu önleyebilecek finansal destek ve izleme mekanizmalarından yoksun olmasıdır (ayrıca bkz. Barkin ve Paillés Bouchez, 2002).

Brenner'in yukarıda tanımladığı sorunlara olası bir çözüm, Córdoba Azcárate'nin (2006) çalışmasında ortaya konmuştur. Ona göre kalkınma, "söylemsel prosedürler aracılığıyla Öteki'ni fethetme, hâkimiyet altına alma ve yönetmeye ilişkin Batılı bir süreç" olmaya devam etmektedir (s. 98). Bu nedenle kalkınmayı (bu örnekte Celestún, Meksika), tek yönlü ve homojen bir süreç olarak değil; paydaşları ve destinasyonun özel özelliklerini içeren karmaşık uygulamalar bütünü olarak incelemek zorunludur.

Benzer sorunlar İtalya'nın Sardinya Adası'nda da görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yukarıdan aşağıya sanayileşme çabaları, İtalya'nın güneyinin kalkınma bakımından kuzeyi yakalamasını sağlayacağı düşünülen kitle turizmi gelişmelerine yol açmıştır (Hospers, 2003). Bölgesel ekonomik kalkınma, artık ortadan kalkmış olsa da Sardinya'yı ciddi biçimde kirlenmiş hâlde bırakan büyük endüstriyel kimya, madencilik ve çelik kompleksleri biçiminde de gerçekleşmiştir. Hospers'a göre sanayi merkezileşmesi çabaları başarısız olmuştur; çünkü ulusal hükümet Sardinya'nın geleneksel tarımsal temelini ve buna bağlı sosyo-kültürel ortamını dikkate almamıştır. Büyük ölçüde tarımsal bir ekonomiden endüstriyel bir ekonomiye ani dönüşüm, nüfus için çeşitli sağlık sorunları yaratmıştır. Daha yakın dönemde Sardinya'nın doğal ve kültürel ortamının küçük ölçekli ve yerel denetimli ekoturizm için uygun olduğu kabul edilmektedir. Turizm gelişimine yönelik yeni tabandan yukarıya model, yerel tarafların her birinin gayriresmî ilişkiler (köylüler, iş insanları ve yetkililer) ve daha resmî ilişkiler (turizm acenteleri ve el sanatları kooperatifleri) aracılığıyla bir kalkınma rolü üstlendiği bir iş birliği türünü harekete geçirmiştir. Bu süreç, birçok durumda Sardinyalıları tarımsal köklerine (çiftlik turizmi) geri götüren yeni bir kolektif eylem tanımlamıştır. Hospers, Sardinya'yı, iş birliğinin Avrupa'nın en az avantajlı bölgelerinden birinde olumlu büyümeyi nasıl sağlayabileceğine ilişkin mükemmel bir örnek olarak nitelendirmektedir (bkz. Bölüm 3; ayrıca Amboseli Ulusal Parkı'ndaki yenilenme projeleri bağlamında Ogutu, 2002'ye bakınız; bu projeler altyapıyı iyileştirmiş ve çok sayıda Maasai erkeği için gelir yaratmıştır).

Merkez-çevre kavramının ekoturizm açısından çıkarımları, uzak seyahat bölgelerinin çoğu zaman ulusal ve uluslararası pazarlara, gelen ve giden tur operatörlerine, ayrıca dış temelli ulaşım biçimleri ve zaman çizelgelerine bağımlı olmasıdır. Kendi başlarına ekoturizmi bütünüyle planlama ve uygulama yeteneği ve kaynaklarının yetersizliği nedeniyle, yukarıda tartışıldığı üzere çevre bölgeler için turizm bağımlılığı döngüsü devam etmektedir. Gelişmiş dünyadaki pazarla doğrudan bağlantı kurma yeteneğinin eksikliği, ekoturizmden elde edilen yararların topluluk düzeyine sızmamasının temel nedenlerinden biridir; bu nedenle az gelişmiş

ülkeler ile gelişmiş dünya arasında ekoturizm faaliyetlerini koordine edebilenler -ister yabancı uzmanlar ister yerel aktörler olsun- ekonomik açıdan büyük kazanç elde etme potansiyeline sahiptir. Böyle bir durumda gelişmekte olan bir ülkede ekoturizmin gerçekleşmesini sağlama gücü birkaç kişinin elinde toplanır ve tipik bir az gelişmiş ülke ekonomik kapitalizmi olgusunu sürdürür. Bu yeni mekân en belirgin biçimde güneş, deniz ve kum turizmi için (örneğin Karayipler'de), daha yakın dönemde ise macera seyahati ve ekoturizmi destekleyen bölgelerde kullanılmıştır (Husbands, 1981: 51).

Yukarıdaki tartışma dikkate alındığında, kentsel bölgelerde ekoturizme yönelik ortaya çıkan ilgi dikkat çekicidir. Bu olgu, ziyaretçilere kentin doğal alanlarından ve kültürel kaynaklarından haz alma ve bunları takdir etme olanağı sunan; fiziksel olarak aktif, entelektüel açıdan uyarıcı ve sosyal olarak etkileşimli deneyimler sağlayan; yürümeyi, bisiklete binmeyi ve toplu taşımayı teşvik ederek kentin uzun dönemli ekolojik sağlığını destekleyen; sürdürülebilir yerel ekonomik ve toplumsal kalkınmayı ve canlılığı teşvik eden; yerel mirası ve sanatları kutlayan; herkes için erişilebilir ve adil olan bir kentsel alan içinde ve çevresinde seyahat ve keşif olarak tanımlanabilir (Blackstone Corporation, 1996: 2-5).

Bu ayrıntılı tanım, kentsel alanlarda doğanın, kültürün, fiziksel etkinliğin, sürdürülebilirliğin ve topluluk gelişiminin önemini vurgulamaktadır. Kentsel ekoturizm için mantıklı yerler parklar, mezarlıklar, golf sahaları, kanalizasyon lagünleri ve yağmur suyu kontrol havuzları, çöp depolama ve atık bertaraf alanları, yüksek yapılar ve diğer yapılar ile hayvanat bahçeleri ve botanik bahçeleridir (Lawton ve Weaver, 2001). Bunlara örnek olarak Caracas, Venezuela'nın hemen kuzeyinde yer alan, yüzlerce bakımlı patika içeren ve hem kıyı hem de Caracas manzaraları sunan El Avila Ulusal Parkı; Güney Afrika'daki Century City ve New York'taki Central Park verilebilir. Lau ve Johnston (2002), Yeni Zelanda'nın Auckland kentinin, endüstriyi mikro ölçekte sürdüren yerel kaynakları kullanan bir dizi işletme ve hizmet yoluyla başlı başına bir ekoturizm destinasyonu hâline geldiğini savunmaktadır. Ekoturizm pazarı genel ilgi turizminin büyüklüğüne yakın olmamakla birlikte, eko-deneyimler arayanların özel ilgi alanlarına hizmet etmeye yönelik bilinçli bir yönelim söz konusudur. Bu olguya ilişkin en ilginç sorunlardan biri, ekoturizmin oldukça yüksek felsefi temeli ile kentsel çevrenin hızı ve yoğunluğunun nasıl uzlaştırılacağıdır.

Lawton ve Weaver (2001), golf sahalarının (ve bu bakımdan mezarlıkların) çimleri yeşil tutmak için pestisit kullanımlarıyla kötü bir üne sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bölgeler kartal, timsah ve ayı gibi kilit türleri barındırabilse de çevreye verilen kimyasal miktarı,

ekosistemin tamamının ekolojik sağlığı hakkında ciddi sorular doğurmaktadır. Benzer durum, katil balinalar gibi çeşitli deniz memelilerini içeren kentsel marineland habitatı kavramı için de geçerli olabilir. Ne yazık ki bu hayvanlar, tutsaklıkla ilişkili çeşitli sorunlar nedeniyle yaşam döngülerini tam olarak sürdürememektedir. Buna karşılık birçok yazar (Lawton ve Weaver, 2001; Higham ve Lück, 2002), kentsel çevrelerde, Husbands'ın daha önce açıkladığı biçimde mekân yaratımı yoluyla ekoturizmi teşvik eden yenilikçi gelişmeleri tanımlamıştır. Belediyeler madenleri ve atık bertaraf alanlarını geri kazanarak bunları parklar ve golf sahaları gibi yeşil kuşaklara dönüştürmüştür. Bu alanlar yerli flora ve fauna için önemli habitatlar hâline gelmiş ve yöneticilerin kentsel çevre boyunca yeşil kuşakları (koridorları) birbirine bağlamasına olanak sağlayan gelişmelere katkıda bulunmuştur. Higham ve Lück (2002), insan müdahalesiyle bozulmuş doğal alanların restorasyonu yoluyla çok sayıda grubun korumaya önemli katkılar sunduğunu ve bunun kentsel çevrede ekoturizmi bir seçenek hâline getirdiğini ileri sürmektedir.

Bu konuda örnek olarak Kanada'nın Green Tourism Association (Toronto) kuruluşu, ekoturizm ilkelerinin kentsel turizme uygulanmasının bazı yerlerde çevre için daha iyi olabileceğini savunmaktadır; çünkü kentler, yabanıl alanlarla karşılaştırıldığında turizmin etkilerini daha iyi absorbe edebilir (Dodds ve Joppe, 2001). Toronto kenti içinde yaklaşık 20.000 dönüm yeşil alan ve yaklaşık 370 kuş türü bulunmaktadır. Ekoturizm örnekleri arasında göç yolu işlevi gören Leslie Street Spit, R.C. Harris Filtration Plant; Humber Nehri, kent genelinde kendi kendine rehberli keşif yürüyüşleri, Don Nehri restorasyon projesi ve koruma otoritesi tarafından sunulan çeşitli bisiklet, paten ve miras yürüyüşleri yer almaktadır. Ayrıca Green Tourism Association, kentle iş birliği içinde turizmi doğal çevreyle ilişkilendiren yeşil bir harita olan "Toronto'nun 'Diğer' Haritası"nı yayımlamıştır. Şubat 2002'de Green Tourism Association, Chicago'daki International Outdoor Adventure Show'a katılmış ve burada yaptığı çalışmada ziyaretçilerin yüzde 71'inin olumsuz çevresel ve sosyal etkileri en aza indirmeye yönelik önlemler alan işletmeleri, restoranları ve konaklama tesislerini kullanacağını belirtmiştir. Temmuz 2000'de gerçekleştirilen önceki bir çalışmada ise katılımcıların yüzde 91'i bir kenti ziyaret ettiklerinde "bazen ya da sıklıkla" yeşil alanları ve parkları ziyaret ettiklerini söylemiştir. Çalışma ayrıca ankete katılanların yüzde 83'ünün ekoturizmin bir kentte gerçekleşebileceğini düşündüğünü göstermektedir (Green Tourism Association, 1999).

Kentlerin ekoturizmi teşvik etmede ne ölçüde etkili olacağı zamanla görülecektir. Kentlerin yeşilleştirilmesinin sürdürülebilir kalkınmaya ve daha özel olarak sürdürülebilir turizme yönelik kentsel bir yanıt olduğu konusunda çok az kuşku vardır. Kentsel çevrede ekoturizmin başlıca sınırlamalarından biri, turizmin mekânsal bağlamda iş ve kültür alanı olduğu; macera ve ekoturizm için daha az uygun olduğu düşüncesini aşmaktır. Ayrıca tartışmalı olmakla birlikte, turist harcamalarının çevre bölgelerde yapılmasının daha uygun olabileceği; bunun marjinalleştirilmiş halkların ekonomilerini canlandırmaya yardımcı olabileceği de ileri sürülmektedir. Elbette insanların daha çevresel bölgelere yönelmesini kolaylaştırabilecek ya da sınırlayabilecek çok sayıda aracı etken bulunduğu kabul edilmelidir. Bununla birlikte planlamacılar koruma, çevre eğitimi, topluluk refahı (geniş anlamda), etik ve sürdürülebilirlik gibi temel unsurları bütünleştirebilirse, kentsel çevrede ekoturizmin meşruiyetini tartışmak için çok az neden kalabilir.

Durum Çalışması 4.1.

Kentsel Ekoturizm

Kentsel ekoturizm, ekoturizmin yalnızca kırsal, doğal ya da uzak alanlarla sınırlı olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekici bir yaklaşımdır. Geleneksel turizm düşüncesinde kentler çoğunlukla kültür, ticaret, iş seyahati ve eğlence merkezleri olarak görülürken; doğal kaynaklara dayalı turizm faaliyetlerinin daha çok kent dışı ve çevresel alanlarda geliştiği kabul edilmektedir. Christaller'in turizm üzerine erken dönem çalışmalarında da turizmin, kalabalık ve yoğun kent merkezlerinden uzaklaşarak doğal kaynakların bulunduğu çevresel alanlara yöneldiği belirtilmiştir. Bu bakış açısına göre kentler, aşırı nüfuslanma ve yoğun yapılaşma nedeniyle doğa temelli turizmin karşıtı gibi değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte son yıllarda kent içinde ve kent çevresinde gelişen ekoturizm uygulamaları, bu geleneksel yaklaşımın yeniden düşünülmesini gerekli kılmıştır. Kentsel ekoturizm; ziyaretçilerin kentlerdeki doğal alanları, kültürel kaynakları, yeşil koridorları, parkları, botanik bahçelerini, hayvanat bahçelerini, kıyı alanlarını, tarihi miras alanlarını ve yeniden işlevlendirilmiş çevresel mekânları deneyimlemesini içeren bir turizm biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle kentsel ekoturizm yalnızca doğa gözlemiyle sınırlı değildir; aynı zamanda yürüyüş, bisiklet kullanımı, toplu taşımanın teşviki, yerel mirasın korunması, toplum katılımı, çevresel eğitim ve sürdürülebilir kentsel kalkınma gibi unsurları da kapsamaktadır.

Kentsel ekoturizm açısından parklar, mezarlıklar, golf sahaları, atık su arıtma alanları, yağmur suyu toplama havuzları, katı atık alanları, yüksek yapılar, hayvanat bahçeleri ve botanik bahçeleri önemli potansiyel alanlar olarak değerlendirilmektedir. Caracas'taki El Avila Milli Parkı, Güney Afrika'daki Century City ve New York'taki Central Park bu kapsamda verilebilecek örnekler arasındadır. Benzer biçimde Auckland'ın yerel kaynakları mikro ölçekte kullanarak ekoturizm destinasyonu niteliği kazanmaya başlaması, kentsel alanlarda da ekoturizm deneyimlerinin geliştirilebileceğini göstermektedir. Ancak burada temel sorun, ekoturizmin yüksek düzeyde çevresel duyarlılık gerektiren felsefi temeli ile kent yaşamının yoğun, hızlı ve kalabalık yapısının nasıl uzlaştırılacağıdır.

Kentsel ekoturizm uygulamalarında bazı çelişkiler de bulunmaktadır. Örneğin golf sahaları ve bazı yeşil alanlar, çeşitli kuşlar, sürüngenler veya memeliler için yaşam alanı oluşturabilse de yoğun pestisit kullanımı nedeniyle ekolojik açıdan tartışmalı alanlara dönüşebilmektedir. Benzer şekilde kentsel deniz yaşamı parkları veya akvaryumlar, ziyaretçilere doğa temelli deneyim sunsa da hayvanların doğal yaşam döngülerini kısıtlaması bakımından etik sorunlar doğurabilmektedir. Bu nedenle kentsel ekoturizmin gerçekten ekoturizm olarak değerlendirilebilmesi için yalnızca doğa temasının bulunması yeterli değildir; çevresel koruma, etik sorumluluk, eğitim, sürdürülebilir yönetim ve yerel fayda ilkelerinin de sağlanması gerekmektedir.

Buna karşılık kentsel alanlarda ekoturizmi destekleyen olumlu uygulamalar da bulunmaktadır. Bazı belediyeler, eski maden alanlarını, terk edilmiş endüstriyel bölgeleri ve atık depolama sahalarını yeniden düzenleyerek park, yeşil kuşak ve rekreasyon alanlarına dönüştürmüştür. Bu tür uygulamalar, kent içinde doğal yaşam alanlarının yeniden oluşturulmasına, yerel flora ve faunanın korunmasına ve ekolojik koridorların geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle insan etkisiyle bozulmuş alanların restore edilmesi, kentsel ekoturizmin koruma işlevini güçlendiren önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Toronto örneği, kentsel ekoturizmin uygulanabilirliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kanada'daki Green Tourism Association, ekoturizm ilkelerinin kent turizmine uygulanmasının bazı durumlarda çevre açısından daha olumlu sonuçlar doğurabileceğini savunmaktadır. Çünkü kentler, belirli koşullar altında turizm baskısını hassas yabanıl alanlara göre daha kolay absorbe edebilmektedir. Toronto'da yaklaşık 20.000 dönümlük yeşil alanın bulunması ve yüzlerce kuş türüne ev sahipliği yapması, kentin kentsel ekoturizm açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Leslie Street Spit, Humber Nehri, Don

Nehri restorasyon projesi, kendi kendine rehberli yürüyüş rotaları, bisiklet ve miras yürüyüşleri bu kapsamda değerlendirilen örneklerdir.

Bu çerçevede kentsel ekoturizm, sürdürülebilir kentleşme ve sürdürülebilir turizm tartışmaları arasında köprü kuran bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak bu yaklaşımın başarılı olabilmesi için kentlerdeki doğal ve kültürel kaynakların yalnızca turistik tüketim nesnesi hâline getirilmemesi gerekir. Kentsel ekoturizm; çevresel eğitim, koruma bilinci, yerel toplum refahı, etik ziyaretçi davranışı ve sürdürülebilir ulaşım ilkeleriyle desteklendiğinde anlamlı bir ekoturizm biçimine dönüşebilir. Aksi hâlde yalnızca "yeşil" imaj üreten, fakat çevresel sorumluluk taşımayan bir pazarlama aracına indirgenme riski taşır. Bu nedenle Fennell'in ele aldığı kentsel ekoturizm örneği, ekoturizmin mekânsal sınırlarının genişlediğini; fakat bu genişlemenin ancak ekolojik, etik ve toplumsal ilkelerle desteklendiğinde geçerli olabileceğini göstermektedir.

Yoksul Yanlısı Turizm (PPT)

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmayı sınırlamaya devam eden çok sayıdaki zorluk dikkate alındığında, turizmde ve ekonominin diğer sektörlerinde ekonomik koşulları daha eşit hâle getirmeye yönelik mekanizmalar önerilmiştir. Bu mekanizmalardan biri yoksul yanlısı turizmdir. Yoksul yanlısı turizm, her şeyden önce, yoksullar için net faydalar yaratan yeni ve farklı turizm geliştirme stratejilerinin uygulanması yoluyla yerel halkın çıkarlarına yönelen bir gündemdir (Roe ve Urquhart, 2002; PPT, 2002; Forstner, 2004). Turizm, kentsel ve kırsal bölgelerde tarım dışı geçim fırsatları, eğitim ve öğretim, sağlık hizmetleri, altyapının iyileştirilmesi, sürdürülebilir çevre yönetimi, kurumsal sosyal sorumluluk, istihdam olanaklarının yaratılması, yoksullar için pazarlara erişim ve güçlendirme aracılığıyla bu gündemin gerçekleştirilmesine yardımcı olabilir. Neto (2003), ekoturizm gibi sorumlu turizm biçimlerinin yerel topluluklara sosyo-ekonomik faydalar sağlamayı amaçlamasına rağmen, yoksul yanlısı turizm gündemi gibi zorunlu olarak yoksulluğu azaltmak üzere tasarlanmadığını belirtmektedir. Neto'ya göre her ikisi de sürdürülebilir turizm kalkınması stratejileri olabilir; ancak ilki öncelikle çevresel sürdürülebilirliğe odaklanırken, ikincisinin merkezinde toplumun en yoksul kesimlerinin katılımı yoluyla yoksulluğun azaltılması bulunmaktadır. (Turizmde adil ticaret gündeminin, üretim ve pazarlama süreçleri üzerindeki kontrol aracılığıyla yoksulluğu ortadan kaldırmaya nasıl katkıda bulunabileceğine ilişkin tartışma için bkz. Cleverdon ve Kalisch, 2000.)

Rogerson (2006), Güney Afrika'nın apartheid sonrası dönemde yoksul yanlısı politikanın uygulanmasında öncü bir konum aldığını, çünkü turizmin ülke için yerel ekonomik kalkınmanın temel bir katalizörü olarak görüldüğünü belirtmektedir. Güney Afrika'nın kuzeybatı bölgesindeki Madikwe Game Reserve örneğini kullanan Rogerson'a (2006: 54-55) göre bu kırsal yoksul yanlısı turizm örneği üç ana temele dayanmaktadır:

1. Lodge endüstrisinin ücret toplamından yerel hanehalklarının aldığı payı artırmak ve yerel halkın av lodge endüstrisinin her düzeyinde istihdam edilebilme kapasitesini güçlendirmek.

2. Av rezervi ve bu rezervdeki lodgeler içinde sözleşme üstlenebilecek çeşitli küçük işletmeleri teşvik etmek.
3. Yerel sakinlerin, özel sektörden profesyonel işletmeciler ve lodge geliştiricileriyle ortaklık içinde av rezervinde kendi lodgelerini geliştirebilmeleri için gerekli koşulları oluşturmak.

Yoksul yanlısı politika geliştirme için bir ölçüde "laboratuvar" işlevi gören Güney Afrika'daki ortaya çıkan gelişmelerin, uluslararası alanda ivme yaratma bakımından diğer az gelişmiş ülkeler için de anlamlı olacağını Rogerson düşünmektedir. Bununla birlikte Güney Afrika'nın iki bölgesindeki (Utrecht ve Matatiele) küçük ölçekli doğa temelli turizm gelişmeleri Hill ve arkadaşları (2006) tarafından analiz edilmiş ve yoksul yanlısı turizmin vaatlerinin gerçekleşmediği bulunmuştur. Bunun nedeni, doğal kaynak temelinin kalkınma için bir katalizör işlevi gördüğü inancına rağmen, küçük kasabaların Güney Afrika'nın başlıca ekonomik merkezlerinden dışlanmaya devam etmesidir. Ayrıca kalıcı iş sayısı sınırlı kalmış ve birincil kaynak çıkarma endüstrilerinin kapanmasının ardından kaybedilen işler için telafi sağlanmamıştır. Yazarlar, hükümet hibelerinin bu marjinalleştirilmiş bölgelerde doğa temelli turizmi başlatmada önemli olduğunu; ancak dış finansmana aşırı bağımlılık olarak adlandırılabilecek bir "hibe bağımlılığı psikolojisi" nedeniyle bu girişimlerin uzun vadede sürdürülebilir hâle gelemediğini belirtmektedir.

Ekoturizmin Ekonomisi

Dünya Turizm Örgütü, uluslararası turizm varışlarının 2010 yılına kadar 1 milyarın üzerine çıkacağını öngörmektedir. Aynı zamanda, uluslararası turizmden elde edilen gelirlerin 2010 yılında 1,5 trilyon ABD dolarına ulaşması beklenmektedir (Luhrman, 1997). Birçok değerlendirmeye göre dünyanın en büyük endüstrisi olarak kabul edilen turizm sektörünün büyüklüğü bu düzeydedir. Yukarıda belirtilen büyüme oranı sürdüğü sürece, genel eğilimin zayıfladığına ilişkin bir görünüm bulunmamaktadır.

Küresel ekoturizm endüstrisinin ekonomik etkisine ilişkin literatür incelendiğinde, birçok araştırmacı arasında ekoturizmin, turizm endüstrisinin bütününden daha hızlı büyüdüğü yönünde bir kanı bulunduğu görülmektedir (bkz. Lindberg, 1991; McIntosh, 1992; Hawkins, Giannecchini içinde, 1993). Hatta dünya seyahat pazarının yüzde 20'ye varan bir bölümünün ekoturizmden oluştuğu ileri sürülmektedir (Frangialli, 1997). Bununla birlikte bazı araştırmacılar daha kuşkucu bir yaklaşım benimsemekte ve ekoturizmin büyümesini genel bir görünümden ziyade mekâna özgü biçimde değerlendirmenin daha mantıklı olduğunu savunmaktadır (Horneman ve Beeston, Tisdell içinde, 1995). Jenner ve Smith (Goodwin içinde, 1996), ekoturizmin küresel değerini 1980'de 4 milyar dolar, 1985'te 5 milyar dolar ve 1989'da 10 milyar dolar olarak tahmin etmektedir. Aynı araştırmacılar ekoturizmin değerinin 1995'te 25 milyar dolara, 2000 yılına gelindiğinde ise 50 milyar dolara ulaşacağını öngörmüştür. Buna karşılık Tibbetts (1995-96), turizmin yıllık olarak ürettiği 2 trilyon doların 17,5 milyar dolarlık kısmının ekoturizmden geldiğini belirtmektedir. 2003 yılında ekoturizmin küresel ölçekte 25 milyar ABD doları gelir elde ettiği ifade edilmektedir (Iturregui ve Dutschke, 2005). Belki de daha gerçekçi olan, UNWTO'nun ekoturizmin küresel turizmin yüzde 2-4'ünü oluşturduğu yönündeki savıdır [WTO (2002) International Year of Ecotourism launched in New York (online):http://www.worldtourism.org/newsroom/Releases/more_releases/january2002/launch ; ayrıca bkz. Page ve Dowling, 2002; Cater, 2002]. Bu rakamlar, ekoturizmin ekonomik etkisine ilişkin oldukça farklı görüşlerin varlığını göstermektedir. Ekoturizmin niceliksel olarak ölçülmesinde ortaya çıkan bu farklılığın başlıca nedenlerinden biri, kavramın kesin ve açık bir tanımının bulunmamasıdır (Hawkins, Giannecchini içinde, 1993).

Yerel Paranın Akışı

Turizmin geliştirilmesinden sorumlu birçok yerel, bölgesel ve ulusal kurumun öncelikli gündeminde gelir elde etmenin önemi yer almaktadır. Bununla birlikte, bütün bölgeler para üretme ve bu parayı ekonomi içinde tutma kapasiteleri bakımından eşit değildir. Basitçe ifade etmek gerekirse, turizm yerel ekonomilere her zaman bir para girişi yaratır; ancak bu paranın ne kadarının ilgili ekonomide kaldığı yukarıda belirtildiği üzere bir dizi etmene bağlıdır. Paranın ekonomi üzerindeki etkisini değerlendirirken ekonomistlerin çarpan etkisini ve bununla ilişkili sızıntı kavramını anlamaları gerekir.

Genel olarak, turizmden gelen yeni para yerel ekonomiye girdiğinde birçok kez el değiştirir ve turist harcamalarının başlangıçtaki miktarından daha büyük bir kümülatif ekonomik etki yaratır. Daha özel olarak doğrudan gelir ya da ilk tur geliri, harcanan paranın;

vergiler, kârlar ve ücretler bölge dışına ödendikten ve ithal ürünler satın alındıktan sonra geriye kalan kısmıdır (Getz, 1990). Bu sızıntılardan sonra geriye kalan para ikincil gelir olarak adlandırılır; bu gelir ekonomi içinde art arda dolaşarak dolaylı gelir ve uyarılmış gelir yaratır. Bu süreçte yine çeşitli oranlarda sızıntılar meydana gelir. Sızıntı, paranın ekonomiden dışarıya akan yüzdesi değerlendirilerek belirlenir. Ulusal çarpanlar genellikle en yüksek düzeydedir ve Bull'a (1991) göre Kanada'da 2,5'ten Bermuda ve Bahamalar'da 0,8'e kadar değişmektedir. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda, özellikle ada ekonomilerinde, yüksek sızıntı düzeyi nedeniyle çarpanlar daha düşüktür. Küçük bir gelişmekte olan ekonomide yabancı yatırımın etkileri, Karayipler'deki Dominika örneğiyle gösterilebilir (Patterson vd., 2004). 1990'da çarpan 2,1 olarak bulunmuştur; bu oran çoğu Karayip ülkesinden oldukça yüksektir. Ancak on yıl sonra, 2000'de çarpan 1,45'e düşmüştür. Yazarlara göre bunun temel nedeni, Dominika'daki turizm tesislerinde yabancı sahipliğinin artması ya da Dominika'da elde edilen kârların yurt dışında değerlendirilmesidir. Karşılaştırmalı olarak, doğa temelli turizmde gelir sızıntısı Doğu Finlandiya'daki Kuhmo belediyesinde yüzde 48 olarak belirlenmiştir. Yüksek sızıntı perakende ticarete (örneğin süpermarketler ve benzin istasyonları) bağlanırken; konaklama ile doğa ve kültür temelli rekreasyon biçimlerinde daha düşük düzeyler tespit edilmiştir (Rinne ve Saastamoinen, 2005). Bu nedenle gelişmiş dünyada bile küçük kasabaların ve ilçelerin çarpanlarının genellikle düşük olduğu (yaklaşık 0,25) söylenebilir.

Açıkça görülmektedir ki ekonomilerinden çıkan para miktarını en aza indirebilen bölgeler ya da yerellikler, ilk harcamaların daha büyük bir bölümünün ekonomi içinde dolaşmasını sağlayacaktır. Bölge ya da ülke dışından gelen insan, fiziksel ve parasal kaynaklara bağımlı olan bölgeler, bu hizmetler için ödeme yapmak zorunda kaldıklarından kuşkusuz zarar görecektir. Karayipler'de sızıntılar ortalama yüzde 60 ile 70 arasındadır ve sahiplerin kârlarını ülke dışına çıkardığı yabancı sermayeli işletmelerde bu oran daha da yüksek olabilir; bu durum yerleşik olmayan ve kurumsal yatırımcılar için sıklıkla geçerli olmuştur (Moreno, 2005). Belize ve Honduras kıyılarında ekoturizm üzerine yapılan bir çalışmada Moreno, yabancı işletme sahiplerinin işletme yerlerinde sürekli ya da yarı sürekli yaşamaları ve kazançlarının bir kısmını destinasyon bölgesinde harcamayı tercih etmeleri durumunda sızıntıların azaltılabileceğini bulmuştur. Johnson (2006), P&O/Princess Cruise Line yolcularının ekoturizm çekiciliklerine yönelik kıyı gezilerinde, yerel işletmecilerin talep ettiği fiyatların üzerine yüzde 60-100 oranında ek ödeme yaptıklarını belirlemiştir. Johnson'a göre bu düzeyde bir sızıntı, ekoturizmin benimsemesi gereken eşitlik idealleriyle çelişmektedir. Alaska kruvaziyer endüstrisinde ise

turizm gelişmeleri için inşaat malzemelerinin ithal edilmesi ve yabancı sahiplik, daha yüksek düzeyde sızıntıya katkıda bulunmuştur (Seidl vd., 2006).

Bunun tersi de geçerlidir: ellerindeki kaynaklara dayalı bir turizm endüstrisini sürdürebilen bölgeler, bu koşullar altında potansiyel olarak gelişme gösterebilir. Bu tür sızıntı, ithal ikamesi olarak adlandırılır. Ekoturizm ve sürdürülebilir turizm bağlamında bu önemli bir kavramdır; çünkü örneğin daha az gelişmiş ülkelerde turizmin, endüstrinin yönetim kontrolünün dışsal ve çok uluslu çıkarların elinde bulunması nedeniyle sekteye uğradığını gösteren çok sayıda kanıt vardır. Turizm endüstrisinin büyük gelir getirici unsurları olan oteller, araç kiralama şirketleri, restoranlar ve havayolları çoğu zaman destinasyon bölgesi dışında yerleşik şirketlere aittir. Destinasyon bölgesi ise yukarıda kalkınma bölümünde belirtildiği gibi, ürününü turizm yoluyla ihraç etmek için bu unsurlara bağımlı hâle gelmektedir.

Gelir ve Parklar

Turizm, doğası gereği kâr elde etmek amacıyla pazardan yararlanan özel sektör temelli bir faaliyettir. Kâr motivasyonuna sahip bir girişimin, aynı piyasa felsefelerini zorunlu olarak savunmayan bir arz sistemine dayanması durumunda bir çatışma ortaya çıkar. Kamuya ait varlıklar olarak parklar ve korunan alanlar, ekoturizm endüstrisinin temel taşını oluşturmaktadır. Örneğin Saayman ve Saayman (2006), Güney Afrika'daki Kruger Ulusal Parkı'nı ziyaret eden tipik bir turistin harcama örüntüsünü 4.400 Rand (yaklaşık 598 ABD doları) olarak tahmin etmiştir. Bu harcamanın yarısı konaklamaya gitmekte; harcama miktarına göre azalan sırayla diğer kategoriler gıda, ulaşım, restoranlar, içecekler, rekreasyon, giriş ücreti, diğer, giyim ve ayakkabı, hediyelik eşya ve mücevher, kişisel bakım ürünleri, ilaç, telefon, faks ve internet ile tütün ürünlerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte, azalan kamu bütçelerine yanıt olarak parkların daha fazla işletme mantığıyla yönetilip yönetilmemesi gerektiği konusunda tartışmalar sürmektedir (özel yönetim felsefeleri ile kamu yönetim felsefeleri arasındaki ayrım). Park yönetimi, özel sektörle aynı piyasa ilkelerine ve felsefelerine tabi olmamıştır. Korunan alanlarda ekoturizmin olumlu ekonomik yan etkiler yarattığı genel olarak kabul edilse de (örneğin alanda ve alan dışında doğrudan istihdam, yerel ekonominin çeşitlenmesi, döviz geliri elde edilmesi, ulaşım ve iletişim sistemlerinin geliştirilmesi), bununla ilişkili bazı olumsuzluklar da vardır. Bunlar arasında ekoturizm için yeterli talebin bulunmaması ve bunun çok ihtiyaç duyulan fonların tüketilmesine yol açabilmesi, ekoturizmin yerel istihdam olanakları yaratmayabilmesi, birçok küçük ve gelişmekte olan bölgede olduğu gibi sızıntıların

oldukça yüksek olabilmesi ve parklarda ücret talep etmenin sosyal ve ekonomik açıdan kabul edilebilir olmayabilmesi yer almaktadır.

Önceki tartışma, günümüzde parklar ve korunan alanların karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan birinin, işleyişleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için fon sağlama yolları olduğunu göstermektedir. Tarihsel olarak belirli destek mekanizmalarına dayanan birçok park kurumu, kaliteli programları ve altyapıyı sürdürebilmek için gelir kaynaklarını çeşitlendirmeyi düşünmek zorunda kalmıştır. Sherman ve Dixon (1991), doğa turizminden gelir elde etmenin beş temel yolunu şu şekilde ortaya koymaktadır:

1. **Kullanıcı ücretleri:** Bunlar genellikle kamunun ödeme istekliliğini yansıtır ve son yıllarda, ziyaretçinin yerli ya da yabancı olmasına bağlı olarak değişen ücret ölçeğiyle daha çok iki kademeli ya da çok kademeli bir sisteme dönüşmüştür.
2. **İmtiyaz ücretleri:** Hükümet söz konusu olduğunda, turistlere rehberlik, yiyecek vb. mal ve hizmetler sunan özel firmalardan ücret alınır.
3. **Telif/royalty gelirleri:** Hediyelik eşya ve tişört satışları, bu gelir türünün iyi bir temelini oluşturur; elde edilen gelirin belirli bir yüzdesi ilgili kuruma aktarılır.
4. **Vergilendirme:** Satış vergisi, otel vergisi ve havaalanı vergisi buna örnektir.
5. **Bağışlar:** Turistler, yerel bir sorunu (örneğin nesli tehlike altındaki türler için kaynak ya da para eksikliği) ele almak ve bu süreçte korunan alan yönetimine katkıda bulunmak amacıyla para bağışlamaya teşvik edilebilir. Örneğin kuş gözlemciliğinin bir ekoturizm biçimi olarak popülerliği, bazı araştırmacıları kuş gözlem festivalleri ve etkinliklerinden elde edilen gelirlerin az gelişmiş ülkelerdeki koruma programlarına aktarılmasını desteklemeye yöneltmiştir. Sekercioglu (2002), British Birdwatching Fair'in 2000 yılında Küba'daki habitat koruması için 190.000 ABD dolarının üzerinde gelir topladığını göstermektedir.

Naidoo ve Adamowicz (2005), Uganda parklarında giriş ücretlerinin on kattan fazla artırılmasının ekoturizm literatürüyle uyumlu olduğunu bulmuştur (bkz. Maille ve Mendelsohn, 1993; Moran, 1994; Menkhaus ve Lober, 1996). Bu literatürde ödeme istekliliği çalışmaları, park giriş ücretlerinin mevcut düzeyin 8 ile 30 katı arasında artırılmasını önermektedir. Monteverde Bulut Ormanı Koruma Alanı'nda giriş ücretlerinin bu özel rezervin finansal sürdürülebilirliğine katkı sağladığı görülmüştür. Aylward ve arkadaşlarına (1996) göre, 1970'lerin başlarında ziyaretçiler kökenlerinden bağımsız olarak rezerv alanına giriş için yaklaşık 2,30 ABD doları ücret ödemekteydi. Ancak ziyaret düzeylerinin artması ve rezerv

üzerindeki taleplerin yoğunlaşması nedeniyle yeni bir ücret yapısının geliştirilmesi gerekmiştir. 1995'te ücretler şu şekilde yeniden düzenlenmiştir: Kosta Rikalı öğrenciler için 1 ABD dolarından az; Kosta Rikalı sakinler için 1,50 ABD doları; yabancı öğrenciler için 4 ABD doları; paket tur kapsamında olmayan yabancılar için 8 ABD doları; turlara katılan yabancılar için 16 ABD doları (Aylward vd., 1996). Bu tür ücretler, söz konusu özel rezervin ekonomik açıdan daha kendi kendine yeterli hâle gelmesinde etkili olmuştur. Kademeli fiyatlandırma uygulamasına karşı çıkan Cohen (2002), uluslararası bir konferansta paylaşılan şu örneği aktarmaktadır: Batı Afrika ülkelerindeki çocuklar, kıtanın ünlü olduğu bazı karizmatik hayvanları görme olanağına hiçbir zaman sahip olamayacaktır; çünkü bu hayvanlar yalnızca av rezervlerinde bulunmaktadır. Bunun nedeni, yerel halkın bu rezervlere giriş için gerekli paraya sahip olmamasıdır. Cohen'e göre kademeli fiyatlandırma çözüm değildir; çünkü turist sayılarını sınırlamayı amaçlayan sürdürülebilirlik zorunluluğunu ihlal edecektir.

Chase ve arkadaşları (1998), ziyaretçi talep esnekliklerini tahmin etmek amacıyla Kosta Rika'nın en popüler üç parkı olan Manuel Antonio, Volcán Poás ve Volcán Irazú'yu ziyaret eden ekoturistleri örneklem olarak almıştır. Yazarlar, benzer çekiciliklere sahip parklar arasında (örneğin iki volkan parkı) ziyaret bakımından ikame edilebilirlik bulunduğunu; mevcut bir ücret farkının artırılmasının turistleri bir parktan diğerine yönlendirebileceğini saptamıştır. Bu durum, park yöneticilerinin aşırı kalabalığı azaltmak ya da bir parkta ya da diğerinde ekonomik gelişmeyi teşvik etmek istemesi hâlinde avantaj sağlayabilir. Ayrıca plaj parkındaki (Manuel Antonio) aşırı kalabalık sorununu çözmeye yönelik çabaların, volkan parklarındaki ücret değişiklikleriyle başarılamayacağı gösterilmiştir. Bu durumda park yöneticilerinin Manuel Antonio'daki ücretleri artırmaları ya da diğer plaj parklarındaki ücretleri azaltmaları gerekecektir.

Tisdell (1995) de ekoturizm gelişmelerinin finansmanında ücret uygulamasının bazı doğal sınırlılıkları olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin park çevresel ya da uzak bölgelerde yer alıyorsa çok az sayıda kişi alanı ziyaret edebilir. Alternatif olarak yöneticiler, ziyaretçilerin park ofislerinden izin belgesi satın almasını sağlayabilir; birçok destinasyonda olduğu gibi tur operatörlerinin ziyaretçi ücretlerini ödemesini isteyebilir; ya da otoparklara ve patika başlangıç noktalarına otomatik bilet makineleri yerleştirebilir. Bu yaklaşım Kanada'daki Pacific Rim Ulusal Parkı'nda başarılı biçimde uygulanmıştır. Laarman ve Gregersen (1996) ile Steele (1995), fiyatlandırmanın ekoturizmde daha fazla verimlilik ve sürdürülebilirlik sağlama açısından büyük bir güce sahip olduğu, ancak kamu politikasında ciddi biçimde ihmal edildiği

konusunda uzlaşmaktadır. Bu araştırmacılar fiyatlandırma hedefleri, fiyatlandırma stratejileri ve ücret kategorilerini tanımlayarak, kullanıcı öder ilkesinin ve kamu arazilerine ücretsiz erişimin kaldırılmasının günümüzde maliyetleri geri kazanmak ve hatta gelir elde etmek için oldukça mantıklı olduğunu savunmaktadır. Kamu tarafından yönetilen doğal alanların amacı zorunlu olarak "kâr etmek" olmasa da toplum temelli kuruluşlar ve kuşkusuz özel işletmeler için durum böyledir. Laarman ve Gregersen, doğa temelli turizmde ücret politikalarına ilişkin bazı yol gösterici ilkeleri Tablo 4.1'de göstermektedir.

Tablo 4.1. Doğa temelli turizmde ücret politikasına ilişkin yol gösterici ilkeler

Principle	*Rationale*
Fees supplement but do not replace general sources of revenue	Even for heavily visited sites, fee revenue rarely covers total costs, especially capital costs. Heavy dependence on fee revenue reduces visitor diversity and the scope of attractions that can be offered. Yearly fluctuations in fee revenue make fees an unstable income source
At least a portion of fee revenues should be set aside ('earmarked') for sites that generate them	Earmarking increases management's incentives to set and collect fees efficiently. Visitors may be more willing to pay fees if they know that fees are used on-site
Fees should be set on a site-specific basis	National guidelines specify fee objectives and policies, yet management goals and visitor patterns vary across nature-based tourism sites, requiring local flexibility in assessing the type and amount of fee
Fee collection is not justified at all sites	Fees are not cost-effective at places with low visitation demand and high collection costs
Fee systems work best when supported by reliable accounting and management	Administrative decisions about fees require acceptable data on costs and revenues of providing NBT for different sites and activities

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

İlke	**Gerekçe**
Ücretler genel gelir kaynaklarını destekler; ancak onların yerine geçmez.	Yoğun ziyaret edilen alanlarda bile ücret gelirleri toplam maliyetleri, özellikle sermaye maliyetlerini, nadiren karşılar. Ücret gelirlerine aşırı bağımlılık ziyaretçi çeşitliliğini ve sunulabilecek çekiciliklerin kapsamını azaltır. Ücret gelirlerindeki yıllık dalgalanmalar, ücretleri istikrarsız bir gelir kaynağı hâline getirir.
Ücret gelirlerinin en azından bir kısmı, bu geliri üreten alanlar için ayrılmalıdır ("tahsis edilmelidir").	Tahsis uygulaması, yönetimin ücretleri etkin biçimde belirleme ve toplama yönündeki teşviklerini artırır. Ziyaretçiler, ücretlerin alanda kullanıldığını bildiklerinde ücret ödemeye daha istekli olabilir.
Ücretler alana özgü olarak belirlenmelidir.	Ulusal yönergeler ücret hedeflerini ve politikalarını belirler; ancak yönetim hedefleri ve ziyaretçi örüntüleri doğa temelli turizm alanları arasında farklılık gösterir. Bu nedenle ücret türü ve miktarının değerlendirilmesinde yerel esneklik gerekir.
Ücret toplama her alanda gerekçelendirilemez.	Ziyaret talebinin düşük ve toplama maliyetlerinin yüksek olduğu yerlerde ücretler maliyet-etkin değildir.
Ücret sistemleri, güvenilir muhasebe ve yönetim verileriyle desteklendiğinde en iyi biçimde işler.	Ücretlere ilişkin idari kararlar, farklı alanlar ve faaliyetler için doğa temelli turizm sunmanın maliyetleri ve gelirleri hakkında kabul edilebilir verilere ihtiyaç duyar.

Kaynak: Laarman ve Gregersen (1996)

Laarman ve Gregersen, fiyatlandırma hedeflerinin çok yönlü olabileceğini ve yöneticilerin parkın kaynak koşullarına, park personelinin gereksinimlerine ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarına uygun ücretler belirleme konusunda sürekli bir zorlukla karşılaştığını savunmaktadır. Tablo 4.1'deki yol gösterici ilkeler çeşitlidir ve ücretlerin genel gelir kaynaklarıyla ilişkisi, belirli alanlar için ücretler, yalnızca belirli alanlarda ücret uygulaması ve ücret sistemlerinin yönetimi ile muhasebesi gibi konuları kapsamaktadır. Bazı park sistemlerinde her bir parktan elde edilen ücretler genel bir işletme hesabına aktarılır. Bunun olumlu sonucu, bu hesaba aktarılan paranın sistemdeki bütün parkların bakımına katkı sağlamasıdır. Olumsuz unsur ise en iyi performansı gösteren parkların (daha iyi yöneticilere sahip oldukları ya da parkın daha fazla ziyaretçi çektiği için) ürettikleri parayı doğrudan kendi amaçları için kullanma olanağına sahip olmamasıdır. Bu tür bir ücret felsefesi, gelir üreten parklarda çalışanların motivasyonunu azaltarak daha az özenli olmalarına yol açabilir; aynı zamanda zarar eden parklardaki çalışanların, diğer alanlarda üretilen paraya kronik biçimde bağımlı hâle gelmesine neden olabilir.

Steele (1995), ekoturizm alanlarına açık erişime izin veren bir politikanın belirli ekonomik ve ekolojik verimsizliklere yol açtığını göstermektedir. Alanlar ücretsiz girişe izin verirse ekonomik verimsizlikler ortaya çıkar: kaynağın kira değerini kaybedebilirler. Kurumlar ayrıca yılın belirli dönemlerinde alanların boş kalmasına neden olan aşırı talep sorununa ve turistlerin aşırı kalabalık temelinde birbirlerini etkilemeleriyle oluşan yoğunlaşma maliyetlerine karşı dikkatli olmalıdır. Yoğunlaşma maliyetlerinin, turist talebini düşürerek ve tedarikçinin marjinal maliyetlerini artırarak turist başına kârı azalttığı belirtilmektedir. Ekolojik verimsizlikler ise taşıma kapasitelerinin dikkate alınmasını ve toplam turist hacmi ile turist başına oluşan zararın analiz edilmesini içerir (bu konu aşağıda daha ayrıntılı ele alınacaktır). Steele'e göre turistlerin mekân ve zaman içinde uygun biçimde dağıtılması sayesinde bazı doğal alanlar ziyaretçi sayılarını artırırken bu turistlerin toplam etkisini azaltabilmiştir. Arazi yöneticilerinin fiyat kontrolleri ve miktar kontrolleri (kullanıcı sayısına getirilen sınırlar; fiyat kontrollerinden daha sık uygulanır) konusundaki tercihleri de önemlidir. Değişken tarifelerin ya da kademeli fiyatlandırmanın kullanılması, gelirleri artırmanın etkili bir yoludur (bkz. Monteverde örneği); bu uygulamada yabancılardan yerel halktan daha yüksek giriş ücreti alınır. Bunun en çok alıntılanan örneği Galápagos Adaları'dır; burada yabancı turistlerden 100 ABD dolarına eşdeğer bir ücret alınırken yerel turistlerden daha düşük ücret alınmaktadır (bkz. Bölüm 3).

McFarlane ve Boxall (1996), tarihsel olarak birçok kamu yaban hayatı kurumunun fonlarını avcılık ve balıkçılık lisanslarından ve genel vergi gelirlerinden sağladığını belirtmektedir. Ancak son dönemde avcılık gibi tüketimci açık hava rekreasyonu biçimlerinde ve bütçelerde yaşanan düşüş nedeniyle koruma girişimleri için ayrılan finansal kaynaklar azalmaktadır. 787 kuş gözlemcisi üzerinde yürüttükleri araştırma, bu grubun koruma çabalarını destekleme bakımından çeşitli açılardan büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermiştir. Kendini adamış ve deneyimli kuş gözlemcileri, yaban hayatı yönetimi sorunlarının belirlenmesine yardımcı olabilir ve çeşitli kurumlarla saha çalışmalarına katılabilirken; daha az uzmanlaşmış kuş gözlemcileri arka bahçelerinde kuş habitatlarını iyileştirerek ve maddi katkı sağlayarak destek olabilir. Bu araştırma, koruma kurumlarının kuş gözlemciliği nüfusunun ilgisini ve desteğini çekebilmek için çeşitlenmesi ve yenilikçi planları devreye sokması gerektiğini göstermektedir.

Arazinin Değeri

Bir kaynağın uygun kullanımını belirleme sürecinde karar vericilerin, arazinin finansal ve toplumsal açıdan en kabul edilebilir kullanımını saptamaları gerekir. Barajların, parkların ve korunan alanların, madenciliğin ya da ormancılığın geliştirilip geliştirilmeyeceği ve geliştirilecekse bunun nasıl yapılacağı konusunda karar verilmelidir; çünkü bunların tümü belirli maliyet ve faydalarla ilişkilidir. Arazi planlamacıları ve geliştiriciler, destinasyonların hammadde değerini azaltmak yerine ona değer katacak ticari girişimleri giderek daha fazla talep ettiğini fark etmeye başlamıştır (McIntosh, 1992; Theophile, 1995). 1950'ler, 1960'lar ve 1970'lerdeki büyük turizm gelişmelerinin çoğu yalnızca finansal güdülerle gerçekleşmiş olsa da sürdürülebilirlik zorunluluğu sosyal ve ekolojik kaygıları daha kapsayıcı biçimde gündeme getirmiştir. Ekoturizmin sürdürülebilir bir turizm seçeneği olarak taşıdığı çekicilik dikkate alındığında, kalkınma fikirlerinin uygun sosyal ve ekolojik önlemlerle birlikte ele alınması kritik önem taşımaktadır. Bir arazi alanının nasıl geliştirileceğine ya da geliştirilip geliştirilmeyeceğine karar vermenin en etkili yollarından biri, kolayca nicelleştirilebilen maliyet ve faydaları (başlangıç ve işletme maliyetleri gibi) ve nicelleştirilmesi kolay olmayan unsurları (etki değerlendirmeleri gibi) içeren bir maliyet-fayda analizinin uygulanmasıdır. Bunu yapmanın güçlüğüne rağmen araştırmacılar, ekolojik ve sosyal ortamlara değer biçmeye çalışmıştır.

Çevre söz konusu olduğunda Munasinghe (1994), varlıkların kullanım ve kullanım dışı değerlerini inceleyerek ekolojik kaynaklara atfedilen ekonomik değerleri sınıflandırmıştır. Ona

göre bir kaynağın toplam ekonomik değeri (TEV), kullanım değeri (UV) ve kullanım dışı değerinden (NUV) oluşmakta; bu değerler de Şekil 4.1'de daha ayrıntılı biçimde alt kategorilere ayrılmaktadır. Şekilde Munasinghe, seçenek değerlerini (bireyin varlığı gelecekte kullanabilme seçeneğini korumak için ödeme yapma istekliliği), miras değerlerini (insanların gelecekte başka kişilerin kaynaktan yararlanacağını bilmekten elde ettikleri değer) ve varoluş değerlerini (varlığın algılanan değeri) özellikle işaretlemiştir çünkü bunların tümünün tanımlanması oldukça güçtür. Buradan hareketle analizciler, yukarıdaki değerleri nicelleştirmek için seyahat maliyeti yöntemi ve koşullu değerleme yöntemi de dâhil olmak üzere çeşitli piyasa dışı değerleme tekniklerini kullanabilirler (Munasinghe, 1994; ayrıca bkz. De Lacy ve Lockwood, 1992).

Şekil 4.1. Çevresel varlıklara atfedilen ekonomik değer kategorileri

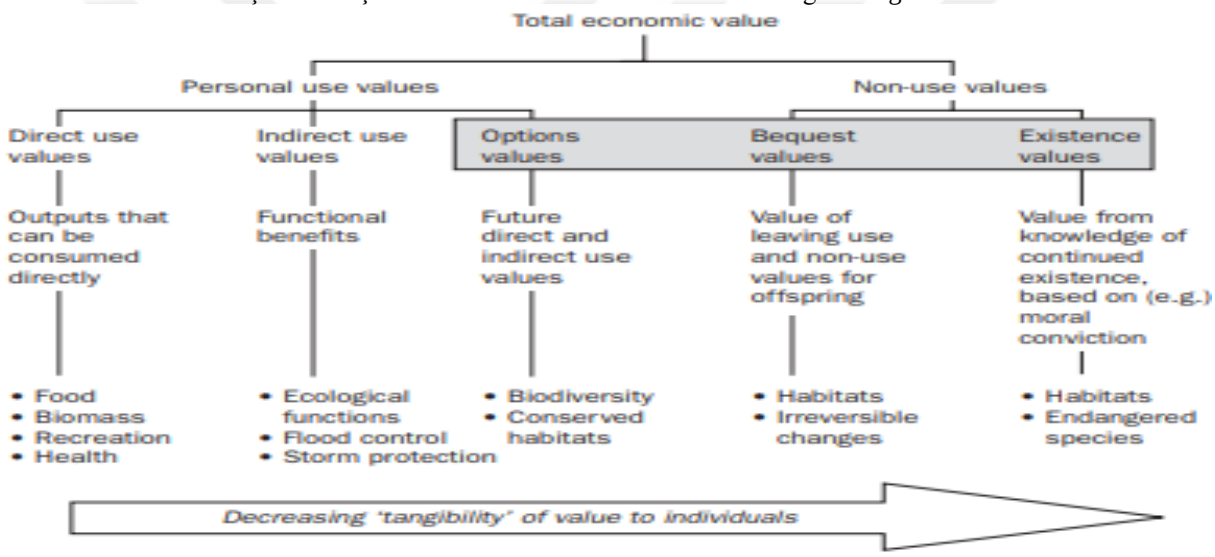

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Toplam ekonomik değer				
Kişisel kullanım değerleri		Kullanım dışı değerler		
Doğrudan kullanım değerleri	Dolaylı kullanım değerleri	Seçenek değerleri	Miras değerleri	Varoluş değerleri
Doğrudan tüketilebilen çıktılar	İşlevsel faydalar	Gelecekteki doğrudan ve dolaylı kullanım değerleri	Kullanım ve kullanım dışı değerlerin gelecek kuşaklara bırakılması	Varlığın sürmekte olan varoluşuna ilişkin bilgiden doğan değer; örneğin ahlaki kanaate dayalı değer
Gıda Biyokütle Rekreasyon Sağlık	Ekolojik işlevler Taşkın kontrolü Fırtına koruması	Biyoçeşitlilik Korunmuş habitatlar	Habitatlar Geri döndürülemez değişimler	Habitatlar Nesli tehlike altındaki türler

Kaynak: Munasinghe (1994)

Bireyler açısından değerin "somutluğunun" azalması

Seyahat maliyeti yöntemi, Menkhaus ve Lober (1996) tarafından Kosta Rika'da, ABD'li gezginlerden oluşan bir örneklem üzerinden, tropikal yağmur ormanları için ekoturizmin değerini tahmin etmek amacıyla kullanılmıştır. Yazarlara göre bu değerleme yöntemi, "bir korunan alanın ekoturizm faydalarını, ziyaretçilerin söz konusu alana ulaşmak için yaptıkları gözlemlenmiş seyahat harcamalarına dayanarak tahmin eder" (1996: 2). Bu tahminler daha sonra karar vericiler tarafından giriş ücretleri, rekabet hâlindeki arazi kullanımları ve benzeri konularla ilgili karar süreçlerinde kullanılmaktadır. Böyle bir yöntemin kullanılmasının gerekçesi, parklar gibi belirli malların yalnızca giriş ücretleri temelinde etkin biçimde değerlendirilememesidir; çünkü bireylerin bu malı deneyimlemek için çok daha fazla ödeme yapmaya istekli olabileceği düşünülmektedir. Korunan bir alana ilişkin ekoturizm gibi bir malın değeri tüketici fazlası ile temsil edilmektedir. Menkhaus ve Lober çalışmalarında tüketici fazlasını yaklaşık 1.150 ABD doları olarak tahmin etmiştir; bu tutar, örneklem açısından Kosta Rika'daki korunan alanların ekoturizm değerinin kişi başına yıllık ortalama değerini temsil etmektedir. Bu yazarlar, söz konusu nüfus için Kosta Rika yağmur ormanlarının yıllık ekoturizm değerini 68 milyon ABD doları olarak hesaplamıştır. Bu değer, Kosta Rika'ya gelen toplam ABD'li ekoturist ziyareti ile kişi başına tüketici fazlasının çarpılmasıyla belirlenmiştir.

Koşullu değerleme yöntemine ilişkin bir örnek, Echeverría ve arkadaşlarının (1995) Kosta Rika'daki Monteverde Bulut Ormanı Koruma Alanı'nı değerlendirdikleri çalışmada görülmektedir. Doğrudan yöntem ya da anket yöntemi olarak da bilinen bu teknik, "bireylere bir kaynağın iyileştirilmesi ya da bir kaynağın ilave kullanımı için ödeme yapma istekliliklerinin doğrudan sorulduğu" bir yaklaşımdır (Smith, 1990b: 249). Bu yöntem, turistlerin habitat koruması için ödeme yapma istekliliklerinin değerlendirilmesi biçimini alabilir. Echeverría ve arkadaşları, Monteverde ziyaretçilerinin piyasa dışı değerlerini ele alarak yabancıların Monteverde gibi rezervleri güvence altına almak için ortalama 118 ABD dolarını kendi gelirlerinden ödemeye istekli olduklarını göstermeye çalışmıştır. Bu rakam, British Columbia sakinlerinin ilgili eyaletteki korunan alanların kapsamını artırmak için para ödeme istekliliklerileyle karşılaştırılabilir niteliktedir.

Tongson ve Dygico (2004), ödeme istekliliği çalışmalarının, hükümet harcamalarının ve dış yardımların azaldığı koşullarda park gelirlerinin artırılmasına nasıl katkı sağladığını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Filipinler'de Sulu Denizi'nde yer alan Tubbataha Resifleri Doğal Deniz Parkı'ndaki süregelen finansman sorununu ele alan yazarlar, yabancı ve yerel resif

dalgıçları için iki kademeli bir fiyatlandırma sisteminin geliştirilmesine yönelik atılan adımları belgelemiştir. 239 dalgıç üzerinde yapılan ödeme istekliliği araştırmasına göre, tüm örneklem için ortalama ödeme istekliliği 41,11 ABD doları olarak tahmin edilmiş; dalış sezonunda yerel dalgıçların 25 ABD doları, yabancı dalgıçların ise 50 ABD doları ödemesi öngörülmüştür. Yıllık ortalama ücret tahsilatları, yıllık yinelenen maliyetlerin yaklaşık yüzde 28'ini ve temel maliyetlerin (örneğin denetim/uygulama) yüzde 40'ından biraz fazlasını karşılamaktadır. Yazarlar, kullanıcı ücretlerinin halkı korumaya dâhil etmenin doğrudan bir aracı olduğu; ayrıca bu ücretlerden elde edilen gelirin yanı sıra sürecin ziyaretçi sayılarını ve faaliyetlerini kontrol etmeye yarayan bir izin ve düzenleme aracı olarak işlev gördüğü sonucuna ulaşmıştır.

Teorik ve Pratik Gerçeklikler

Ekonomistler, ekoturizmin biyolojik çeşitliliğin korunması, daha düşük etkiler oluşturması, araziyi korumaya yönelik teşvikler sağlaması ve topluluk temelli ekonomik kalkınmayı canlandırması gibi yüksek hedeflerini gerçekleştiremeyeceğini ileri sürmektedir. Bunun temel nedeni, piyasa değişimlerinin etkinliğini değerlendirmek için gerekli olan tüm maliyet ve faydaların yeterince anlaşılmaması ya da kontrol edilememesidir. Isaacs (2000), ekoturizm endüstrisinin, piyasanın işleyişinde çoğu zaman göz ardı edilen ve başkalarına yüklenen birtakım olumsuz maliyetler üretmesi nedeniyle sınırlı kaldığını belirtmektedir. Dışsallıklar olarak adlandırılan bu maliyetler, örneğin türleri ve yaşam alanlarını koruma çabalarına rağmen, bir alanın ekolojisine verilen zararları; hayvanların rahatsız edilmesini, insanlara alıştırılmasını ve habitat kaybını içermektedir.

Isaacs'a göre bu dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi ya da hesaba katılması güçtür; çünkü iktisat teorisi, dışsallıkları görmezden gelmeye yönelik teşviklerin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Buna göre, ekonomik açıdan bakıldığında, kişinin kendi çıkarını tatmin etmeye katkı sağlıyorsa maliyetleri üçüncü taraflara yüklemesi rasyonel kabul edilmektedir. Isaacs, uzun vadede ekoturizmin olumsuz maliyetlerini azaltmanın üç genel yolu olduğunu; ancak bunların her birinin iktisat teorisine dayanan sınırlılıkları bulunduğunu belirtmektedir. Bu üç yol; hükümet denetimi ve yönetimi, özel ekoturizm girişimcisi ve tekelci rekabet ile ahlaki telkindir.

Hükümet Denetimi ve Yönetimi

Yukarıda belirtildiği üzere hükümetler, kamu malları söz konusu olduğunda çevresel kaliteyi korumada çoğu zaman en etkili kurumlar olarak görülmektedir (bkz. Geist, 1994). Bununla birlikte, hükümet içindeki birbiriyle çatışan amaçların çokluğu nedeniyle, ekoturizmin hedeflerini sürdürme girişimleri çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Verimsiz politik davranış bu sorunlardan biridir; çünkü doğal kaynaklar koruma yerine yol yapımı gibi başka amaçlarla kullanılabilmektedir. Buna ek olarak, ekoturizmden elde edilen gelirler üzerinden sahtekârlık ve kötüye kullanıma dayalı görev suistimalleri ortaya çıkabilmektedir.

Yaban hayatını korumaya yönelik düzenlemelerin maliyetli ve uygulanamaz görülmesi de mümkündür; bu durum turizm endüstrisinin bazı üyelerini, kendi çıkarları doğrultusunda bu kaynaklardan taviz vermeye yöneltebilir. Ayrıca hükümet görevlileri ekoturizmin ilkelerini anlamakta güçlük çekebilir ve bu nedenle bu ilkelere bağlı kalma olasılıkları azalabilir. Son olarak, mülkiyet haklarının ve kaynakların uygun biçimde dağıtımının hükümet tarafından göz ardı edilmesi, yurttaşlar arasında ekoturizme ilişkin olumsuz bir algı yaratır; bu durumda bazıları avantaj elde ederken çok daha geniş bir kesim dezavantajlı konuma düşebilmektedir.

Özel Ekoturizm Girişimcileri: Tekelci Rekabet

Yukarıda değinilen düzenleyici ve bürokratik güçlükler nedeniyle, Isaacs (2000), çevresel varlıkların piyasaya devredilmesine yönelik çabaların ortaya çıktığını yazmaktadır. Ancak hizmet sağlayıcıların kâr ile ekoturizmin hedefleri arasında ne ölçüde başarılı bir denge kurabilecekleri belirsizdir; çoğu durumda kâr, ekoturizmin diğer hedeflerinin önüne geçmektedir.

Isaacs'a göre, ekoturizmin performansını incelemek için iki model uygun değildir: (1) tam rekabet modeli yani özdeş mallara dayalı tam rekabetçi piyasada ekonomik kârın bulunmaması ve (2) maksimum kâr modeli yani tamamen benzersiz ürünler satan tek bir tedarikçinin bulunduğu tekel piyasası. Daha uygun olan model, "birkaç tedarikçinin bulunduğu ve pazara girişte önemli engellerin olmadığı oligopolistik piyasada, hafifçe farklılaştırılmış ürünlerin satıldığı" tekelci rekabet modelidir (Isaacs, 2000: 65).

Başlangıçta ürünün ayırt ediciliği ve pazarlama çabaları müşterileri çekmekte ve yüksek getiriler sağlamaktadır. Ancak başarılı girişimler, aynı ya da benzer üründen yararlanabileceğini fark eden başka sağlayıcıları da piyasaya çeker; bu durum rekabet yoluyla

ilk sağlayıcının kâr marjlarını aşındırır. Costa Rica'daki Canopy Tour örneği bu durumu göstermektedir. Yağmur ormanlarının üst örtüsünde yükseltilmiş platformlar arasında zipline etkinliğini başlatan girişimci, aynı faaliyetten yararlanabileceklerini fark eden birçok başka sağlayıcının artan rekabetiyle karşılaşmıştır. Benzer biçimde Shepherd (2002), Phang Nga Bay, Tayland'da ekoturizmin nasıl yanlış bir yöne gittiğini ilk SeaCanoe şirketine rakip olan 11 işletmenin ortaya çıkmasıyla ve bunların tamamının SeaCanoe'dan çok daha düşük standartlar sürdürmesiyle açıklamaktadır.

Isaacs, ekoturizm söz konusu olduğunda destinasyonların, kendilerine özgü biyofiziksel niteliklere (örneğin Büyük Kanyon) sahip olduğunu ve bunun ayırt ediciliği ve tekelin özünü korumaya yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu özellik, aksi hâlde pazar payını düşürebilecek pazara giriş düzeyini sınırlandırır. Isaacs'a göre temel soru, ekoturistlerin iki farklı destinasyondaki yağmur ormanları arasındaki fark derecesini (örneğin Costa Rica ve Venezuela) tek bir ekoturizm pazarında rakip hâle gelecek şekilde fark edip etmedikleridir.

Rekabet nedeniyle kârların azalması karşısında işletmeler iki yoldan birini izleyebilir: kârı artırmak ya da talebi artırmak. Her iki yol da işletmenin ekoturizmin ilkelerine bağlılığını zayıflatabilir. Maliyetlerin azaltılması durumunda, dışsal maliyetleri en aza indirme çabaları da azalır; örneğin kirliliği azaltma ya da çöpleri ortadan kaldırma gibi adımlar bilinçli olarak atılmayabilir. Hizmet sağlayıcı bu maliyetlerden kaçınarak yarar sağlarken, maliyetler genellikle üçüncü taraflarca, örneğin korunan alanın bitişiğindeki topluluklarca üstlenilir. Talebin artırılması durumunda ise hizmet sağlayıcı, ek hizmetler sunarak ya da mevcut programlarda taşıma kapasitesini artırarak daha geniş bir pazara hitap eder. Sonuçta ortaya çıkan endüstri, kitle turizminin paralel özelliklerini taşımaya başlar: çevre hakkında öğrenmeye daha az eğilimli, daha kalabalık turist grupları ekolojik açıdan hassas alanlarda doğa ile ilişkili etkinliklere katılır (bkz. Bölüm 2).

Ahlaki Telkin

Isaacs'ın (2000) son argümanı olan ahlaki telkin, bireylerin ekolojik ve sosyo-kültürel kaynakları korumak amacıyla sömürücü eylemlerini gönüllü olarak sınırlandırmaya istekli olup olmamalarıyla ilgilidir. Isaacs, ekoturizmde ilkeli hizmet sağlayıcıların kârı toplumsal refahın gerisine koyma olasılığının bulunduğunu belirtmektedir. Ancak bu tür bireyler kuraldan çok istisnadır. Ayrıca bu kişiler işletmelerinin lideri olarak özgeci biçimde hareket etmeye çalışsalar

bile, araştırmalar haleflerinin ana örgütsel amaç olarak yeniden kâr maksimizasyonuna dönebileceğini göstermektedir.

İktisat teorisi, rakiplerle uyumlu olmayan aşırı maliyetlerin sonuçta hizmet sağlayıcının finansal çöküşüne yol açacağını desteklemektedir. Yoğun rekabet ortamında ekonomi, kazançların maksimize edilmesi açısından büyük ölçüde etkinlik üzerine kuruludur. Turistler açısından ise Isaacs (2000: 67), bireylerin kendi çıkarlarına dayalı arayışları içinde "kuralları ihlal etme, patikadan sapma ya da hassas değerleri kasıtlı ya da kasıtsız olarak tahrip etme" olasılığının yüksek olduğunu ileri sürmektedir.

Isaacs'ın yukarıda sunduğu kuramsal temel, ekoturizmin kâr güdüsü ile koruma ve topluluk refahı gibi diğer bileşenleri dengelemede karşılaşılan güçlükleri daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu denge ya da dengesizlik, farklı ortamlarda ayrıntılı biçimde inceleyen başka araştırmacılar tarafından da tanınmıştır. Örneğin Avustralya'da deniz kaplumbağaları ve balinalara dayalı yaban hayatı turizminden elde edilen yerel gelir artışları, yalnızca ekoturizme değil aynı zamanda bu türlerin korunmasına da destek üretmek için yeterli olmuştur (Wilson ve Tisdell, 2003).

Bununla birlikte ekonomik refah ile koruma arasındaki bağın daha karmaşık olduğu Winkler (2006) tarafından ortaya konmuştur. Winkler, ekoturizmi temel alan bütünleşik koruma ve kalkınma projelerinin (ICDP), korumayı (habitat ve yaban hayatı) yerel toplulukların refahıyla birlikte artırıp artıramayacağını incelemek amacıyla açık erişimli arazi ve yaban hayatı kullanımına ilişkin biyo-ekonomik bir model geliştirmiştir. Ekoturizm koruma motivasyonunu artırabilse de çoğu zaman çeşitli dışsallıklar ve bilgi eksiklikleri nedeniyle başarısız olmaktadır; örneğin hayvan popülasyonu dinamikleri hakkındaki bilgi yetersizliği bu eksikliklerden biridir.

Winkler, ekoturizmden elde edilen faydaların yerel halka dağıtılan payı arttıkça, topluluklarda yaban hayatı ve habitat korumasının da yükseldiğini saptamıştır. Ancak ekoturizm gelirleri çoğu zaman yeterli olmadığı için, ekoturizm faydalarının arazi kullanımı üzerindeki vergiler ve tarımsal üretim üzerindeki sübvansiyonlardan oluşan bir sistemle desteklenmesi gerekmektedir. Araştırmaya göre tarımsal çıktıya yönelik sübvansiyon ve arazi kullanımı vergisi, koruma hedeflerinin karşılanmasını sağlar; ekoturizm gelirleri ise bu vergi/sübvansiyon rejimini finanse etmede gereklidir. Nihai amaç topluluğun toplam gelirini artırmaktır. Bu yaklaşım, yalnızca yaban hayatı kullanımına dayanan ICDP'lerin zaman içinde

uygulanabilir olma olasılığının düşük olduğunu savunan Barrett ve Arcese'nin (1998) çalışmasıyla uyumludur.

ICDP'lerle ilgili ortaya çıkan sorunlardan biri, bu projelere çoğu zaman öncülük eden uluslararası bağışçıların, özel sektörü yerel topluluğa ilişkin "romantikleştirilmiş" bir bakışın dışında görmesidir (Riedmiller, 2001). Ancak küçük işletmelerin dışlanması, topluluk içindeki gerçek paydaşların belirlenmesi açısından zararlı görülmektedir. Zanzibar'daki Chumbe Island Coral Park'ta özel sektör yatırımlarını inceleyen Riedmiller, küçük ölçekli balıkçılar, deniz kabuğu toplayıcıları ve deniz yosunu çiftçilerinin koruma yönetimine dâhil edilmesinin, bu grupların özel sektör üyeleri olarak rollerini doğruladığını ayrıca korumanın önemi konusunda farkındalıklarını artırdığını ortaya koymuştur. Arazi kullanım hakkı güvencesinin geliştirilmesi yalnızca iş dünyası için değil, sürdürülebilir çevresel uygulamalar için de yararlıdır.

Belize'de ekoturizm paydaşlarını inceleyen Kroshus Medina (2005), yerel halkın ücretli emek yerine ekoturizmde kendi hesabına çalışmayı tercih ettiğini; başka bir ifadeyle çalışan olmaktansa girişimci olmayı seçtiğini bulmuştur. Bunun nedeni, girişimciliğin ücretli emeğe kıyasla sağladığı faydalardır. Ancak işletmecilik bilgisi ve finansal kaynaklar konusundaki birçok kısıt nedeniyle yerel halk, küçük ölçekli girişimleri rekabet dışı bırakabilecek çok daha fazla araca sahip ulusötesi şirketlere karşı dezavantajlı konuma düşmektedir.

Bu istihdam unsuru, Ekvador Amazon bölgesindeki Cuyabeno Yaban Hayatı Rezervi'nde beş vaka çalışmasını inceleyen Wunder (2000) tarafından araştırılmıştır. Wunder, turizme katılım ile gelir, ayrıca gelir teşvikleri ile koruma arasındaki bağlantıları belirlemeyi amaçlamıştır. Literatürden hareketle Wunder, dış tur operatörlerine bağımlı paternalist modele kıyasla, özerk ekoturizm işletmelerinin daha yüksek yerel gelir yaratacağını varsaymıştır. Ancak ampirik bulgularına dayanarak, özerk biçimde faaliyet gösteren toplulukların ücret alanlardan gerçekte daha iyi durumda olmadığını; bunun STK'ların ve diğer turizm kuramcılarının inançlarının tersine olduğunu saptamıştır. Bu nedenle özerklik modeline güvenmek, topluluk açısından gerçekçi olmayan beklentilere yol açabilir ve yatırımları yanlış yönlendirebilir.

Wunder ayrıca turizme katılımın koruma ve çevre bilincini artırdığını; bunun geleneksel kaynak kullanımında "yeni bir rasyonalite" için teşvik işlevi gördüğünü belirtmiştir (Wunder, 2000: 477). Bu görüş, Leader-Williams (2002: 1801) tarafından da desteklenmektedir:

Yerel halk doğa temelli turizme ya da sürdürülebilir kullanıma katılım yoluyla anlamlı gelir elde ettiğinde, geçim stratejileri sürdürülemez kullanımdan uzaklaşabilir. Ancak turizm ve diğer teşvik temelli kullanım biçimleri yerel topluluklara geçim açısından ihtiyaç duyduklarını sağlayamadığında, bu topluluklar koruma çabalarını desteklemeyen ya da hatta tehdit eden faaliyetlere yatırım yapmayı sürdüreceklerdir; örneğin yaban hayatı-çiftlik hayvanı çatışmasının bulunduğu alanlarda hayvancılığa yatırım yapmaları buna örnektir.

Biyolojik çeşitliliği koruma fonlarının topluluk temelli ekoturizm projelerini desteklemek amacıyla kullanımını değerlendiren Kiss (2004), dağ gorili ya da canopy yürüyüşleri gibi karizmatik olmayan ekoturizm programları ve alanlarının, korumaya yönelik teşvikler yaratacak ölçekte gelir üretmesinin nadir olduğunu öne sürmektedir. Bunun nedeni, bu tür alanların arazi ve biyolojik kaynak kullanımı açısından yoğun baskı altında bulunmasıdır. Doğal habitatlar turizm amacıyla açıldığında, çoğu zaman bu alanların bütünlüğünü ve dirençliliğini bozan biçimlerde manipüle edilmektedir. Bu durum, ekoturizm proje alanlarının yalnızca topluluk ihtiyacına göre değil, aynı zamanda koruma ihtiyaçlarına göre de belirlenmesi gerektiğini göstermektedir (Kiss, 2004).

Texas, ABD'deki World Birding Centre'ın geliştirilmesine yönelik sakin tutumları, algıları ve destek düzeyi Vincent ve Thompson (2002) tarafından değerlendirilmiştir. Yazarlar, sürdürülebilir bir ekoturizm projesinin gelişimi için sakinler açısından gerekli dört temel faktör bulunduğunu saptamıştır: çevre bilincine sahip bir topluluk; korumayı destekleyen eğitim hedefleri ve programları, ekonomik destek, etik koruma düzenlemeleri ve kılavuzları. Temel bulgulardan biri, topluluk turizmi karar vericilerinin bu tür girişimlerden kaynaklanabilecek ekonomik büyüme ve kalkınma potansiyelini duyurmada proaktif olmaları gerektiğidir. Bu çalışma, ekonomik faydanın ekoturizm projelerini destekleyip desteklememe kararlarında son derece güçlü bir rol oynadığını göstermektedir. Topluluklar, bu girişimlerden doğrudan ya da dolaylı olarak fayda sağlayacaklarını ya da fayda sağlama potansiyeline sahip olduklarını bilmek zorundadır. Topluluk üyeleri ekoturizmin faydalarından mahrum bırakıldıklerini düşünürlerse, etkileri topluluğun ötesine uzanan tepkiler gösterebilirler (Taylor vd., 2003).

Çevre Sorunlarına Piyasa Temelli Çözümler

Avustralya'da Earth Sanctuaries Limited (ESL) adlı bir şirket, biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin geleneksel düşünce biçimini sarsmaya çalışmakta ve korumaya yönelik geleneksel kamusal yaklaşımların yerini özel girişime bırakması gerektiğini vurgulamaktadır

(Sydee ve Beder, 2006). Bu yönelim, 1980'lerde daha az hükümet müdahalesi; daha fazla özelleştirme, piyasa, mülkiyet hakkı ve bireycilik talep eden neoliberal politika gelişmelerinin ardından ortaya çıkmıştır. Halka açık bir şirket olan ESL, 1985'ten bu yana, korumanın piyasa ile bütünleştirilmesinin nesli tehlike altındaki türleri kurtarmanın en iyi yolu olduğunu dünyaya kanıtlamaya çalışmaktadır.

Şirketin korumaya yönelik "lafı dolandırmayan" ya da "sağduyulu" yaklaşımı; habitat satın alınmasını, bu rezervlerde yabani/istilacı hayvanların ortadan kaldırılmasını ve yerli türlerin, özellikle de nesli tehlike altında olan türlerin yeniden doğaya kazandırılmasını içermektedir. Sydee ve Beder'e göre nihai hedef, ESL'nin Avustralya'nın tüm fizyografik arazi bölgelerinde rezervler satın alması ve ülkenin nesli tehlike altındaki 100 türünün tamamını korumasıdır. Bu hedefi gerçekleştirmek için gereken büyük miktarda para çeşitli kaynaklardan sağlanmaktadır. Bu kaynaklar arasında ekoturizm, yiyecek ve içecek satışları, konaklama, hediyelik eşya mağazası, yerli bitki fidanlığı satışları, düğün ve konferans gibi etkinlikler, eğitim programları, film ve fotoğrafçılık, çit yapımı ve yabani türlerin ortadan kaldırılması gibi konularda danışmanlık hizmetleri, inşaat için sözleşmeli hizmetler, tutsak hayvan satışları, çevreye yeniden kazandırma amacıyla yaban hayatı satışları ve bağışlar yer almaktadır (Sydee ve Beder, 2006).

Sydee ve Beder'e (2006: 88) göre bu modern koruma biçimi, karar verme sürecinin merkezine yöneticiliği yerleştirmekte; bu bağlamda "koruma", kaynakların etkin uzman yönetimiyle eş anlamlı hâle gelmektedir. Bu yaklaşım ekomerkezci ve etik olmaktan çok, antroposentrik ve araçsaldır.

Ancak tüketimcilik, kâr ve ekonomik büyüme tarafından yönlendirilen bir koruma modelinde özünde yanlış bir şey yok mudur? Bu modeli daha geniş sürdürülebilir kalkınma çabalarımıza dâhil edeceksek, temel düzeyde ortaya çıkan bir dizi sorun yok mudur? Sydee ve Beder bu konuları ayrıntılı biçimde ele almakta ve bunlar şu şekilde özetlenmektedir:

1. Nesli tehlike altındaki türler özel ellere bırakıldığında, türler ve ekosistemler üzerinde bir tekel yaratılmış olur.
2. Özel koruma, küresel çevresel varlıkların sağlıksız hâle gelme olasılığı karşısında özel rezervlere yönelik fiyatların dramatik biçimde artmasıyla, vahşi doğa alanlarına erişimin azalmasına yol açabilir; bu, "müştereklerin çevrilmesi" olasılığıdır.

3. ESL'nin Avustralya'yı yeniden Avustralya'ya pazarlayıp satması durumunda, ortak mirastan bir "doğa metası" üretme sorunu ortaya çıkar.
4. Avustralya mirasının hangi alanlarda oluşturulacağı, nerede konumlandırılacağı ve hangi faaliyetlerin programlanacağına ilişkin kararlar, bireyler şirketin hissedarı olmayı seçmedikçe, herhangi bir topluluk ya da kamusal katılım olmadan alınmaktadır.

Yukarıdaki dördüncü sorunla bağlantılı olarak, belirli türler ve habitatlar hakkında karar verirken yerel bilgi ve uzmanlığın yokluğu söz konusudur.

5. Kârın temel yönerge hâline gelmesi, ESL'nin on kadar mülkünü satmasına yol açmış ve türleri ve habitatı korumaya yönelik ilk çabaları tehlikeye atmıştır. Bu açıdan bakıldığında koruma, piyasanın keyfine göre değil, süreklilik içinde gerçekleşmelidir.

İlke düzeyinde ESL'nin girişimleri, korumayı çoğu zaman sınırlayan bürokratik sorunların birçoğunu ortadan kaldırmaları bakımından yenilikçidir. Ancak gerçek şudur ki koruma, yalnızca uzun vadeli istikrar ve planlama güvencesi bulunduğunda işleyebilir (Beder, 1996).

Merkezî Ontario, Kanada'da yer alan Haliburton Sustainable Forest (HSF), istikrarı ve uzun vadeli planlamayı özünde barındıran bir başka yenilikçi koruma örneğidir. Kendi internet sitesinde belirtildiği üzere, bu 60.000 dönümlük özel mülkiyete ait orman, başarılı bir işletmenin kısa vadeli gereklilikleri ile sürdürülebilir kaynak kullanımı ve korumanın uzun vadeli gereklilikleri arasındaki dengeye ilişkin iyi bir örnektir. Orman, kırk yılı aşkın bir sürede bakımsız bir ormancılık işletmesinden, çevredeki kırsal topluluğun uzun vadeli istikrarına ekonomik ve çevresel açıdan katkıda bulunan; sahiplerine, çalışanlarına ve genel kamuya istihdam ile çevresel yararlar sağlayan gelişmiş, çok amaçlı bir işletmeye dönüşmüştür. Girişimin yenilikçi niteliği, Uluslararası Orman Yönetim Konseyi'nin (FSC) katı ilkeleri doğrultusunda Kanada'nın ilk "sürdürülebilir ormanı" olarak adlandırılmasıyla sonuçlanmıştır.

HSF'yi benzersiz kılan unsur, ormanı sağlıklı bir ekosisteme dönüştürmek amacıyla 100 yıllık bir plan çerçevesinde faaliyet göstermesidir. Bu plan, eski tekniklerle en zayıf stokun uzaklaştırılmasını ve genetik açıdan en güçlü türlerin gelişmesine olanak tanınmasını içerir. Bu temel amaca ulaşmak için HSF, ormanı ekonomik açıdan sürdürülebilir tutmaya yardımcı olan bir dizi tüketimsel olmayan ve tüketimsel faaliyete kapılarını açmıştır. Bu faaliyetler arasında yaban hayatı gözlemi, canopy turu, denizaltı turu, 15 dönümlük bir çevrili alanda bir kurt sürüsünü içeren kurt merkezi, astronomi programlarına sahip bir planetaryum, dağ bisikleti, balıkçılık, avcılık, kar motosikleti, köpek kızağı, açık hava eğitimi, etkinlikler ve yakın

zamanda yaşanan bir kasırgada devrilmiş bir hemlock meşceresinin kullanıldığı ekolojik kütük ev yapım programı yer almaktadır.

ESL kârı ana motivasyonu olarak açıkça vurgularken, HSF'de 100 yıllık plan önceliklidir. Faaliyetler ormanı ekonomik olarak sürdürülebilir kılmak amacıyla gerçekleşmektedir; ancak bu faaliyetler hiçbir zaman ana ve kapsayıcı hedefin, yani ormanı sağlıklı bir duruma geri döndürme amacının önüne geçmemektedir. Örneğin kar motosikleti ve canopy turu programları ile katılımcı sayıları, etkinlikler içinde ve etkinlikler arasında katılımcı deneyimini en üst düzeye çıkarmak amacıyla bilinçli biçimde sınırlandırılmıştır.

Durum Çalışması 4.2

Ekoturizm ve Kral Kelebekler

Kuzey Amerika'nın her yıl gerçekleşen en büyük göçlerinden biri, milyonlarca bireyiyle Kanada/ABD'den Meksika'nın Transversal Neovolkanik Kuşağı içinde yalnızca 50 dönümlük bir alana yayılmış 15 küçük kışlama alanından birine doğru 8.000 kilometreye varan mesafeler kat eden Kral kelebeği tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bölge, hayatta kalmak için gerekli olan yeterli miktarda köknar ağacı, nem, rüzgâr koruması ve nektar içermektedir. Kelebekler burada yaklaşık beş ay kaldıktan sonra kuzeye doğru hareket etmektedir. Bu göçün en şaşırtıcı yönü, tek bir kelebeğin hiçbir zaman tüm gidiş-dönüş yolculuğunu tamamlamamasıdır. Halpern'in (1998) belirttiği üzere, Meksika'dan gelenler ile geri dönenler arasında üç ila dört kuşak bulunmaktadır. Halpern'e göre ağustos ayında New York'ta doğan bir Kral kelebeği, kışı geçirmek üzere Meksika'ya kadar uçar ve mart ayında kuzeye doğru yolculuğuna başlar; ölmeden önce Texas'tan Florida'ya kadar uzanan kıyı boyunca yumurtalarını bırakır. Örneğin Florida'da doğan kelebekler de kuzeye doğru ilerleyerek yol boyunca ürer ve yumurta bırakır; onların yavruları da aynı süreci sürdürür. Ağustos ayına gelindiğinde, bir önceki yaz New York'ta doğan kelebekten dört kuşak sonra gelen başka bir kelebek yine New York'ta metamorfoz geçirir ve aynı döngüyü tekrar eder. Böylece kelebek, döngüyü tamamlarken daha önce hiç gitmediği Meksika'daki küçük arazi parçasına ulaşmaktadır.

Bu hikâyeyle ilişkili doğal tarih bilim açısından büyük bir gizem taşırken, insan boyutu çok daha az görkemlidir. Barkin (2000), Kral kelebeğini insan baskısından korumak amacıyla özel bir biyosfer rezervinin oluşturulmasının, yerel topluluklar açısından birçok yıkıcı sonucu beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Söz konusu rezervin kurulmasına, Kral kelebeğinin yolculuğunu ayrıntılandıran Urquhart'ın 1976 yılında National Geographic Magazine'de

yayımlanan makalesi zemin hazırlamıştır. Dünya Doğayı Koruma Vakfı aracılığıyla rezervin kurulmasından sorumlu olan sivil toplum kuruluşu, yerel toplulukla herhangi bir danışma süreci yürütmemiştir. Kelebekler için koruma sağlanırken, korunan alanlardan kaynak hasadı yapamadıkları için geçimlerini sağlayamayan yerel halka herhangi bir tazminat verilmemiştir. Turistlere hizmet vermek üzere bazı tesisler inşa edilmiş olsa da bunlar 1998-1999 verilerine göre on yıl öncesine kıyasla on katlık bir artışı temsil eden 250.000 ziyaretçinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde değildir.

Yerel halk yalnızca kendi toprakları üzerindeki kontrol olanağını kaybetmekle kalmamış, ekoturizmin faydaları da bölge sakinlerinin görece küçük bir kesimi tarafından elde edilmiştir. Birçok durumda iş yetersizliği, bazı kişileri ailelerini geride bırakarak üç saat uzaklıktaki Meksiko gibi merkezlerde düşük ücretli işler aramaya zorlamıştır. Bölge ormanlarında geleneksel olarak odunculuk yapan bazı kişiler ise zorunluluk nedeniyle yasa dışı biçimde yeniden bu geçim yoluna dönmüştür. Aridjis (2000) ve Halpern (1998), bölgede yaygınlaşan yolsuzluk nedeniyle rezervlerden sorumlu bazı kişilerin bile yasa dışı kesime karıştığını belirtmektedir. Bazı kişiler ağaçların zamanla ölmesini sağlamak ve onları daha sonra "yasal" olarak alabilmek için ağaç gövdelerinde büyük yarıklar açma yoluna gitmiştir. Buna ek olarak, bazı rezervlerin de risk altında olduğu düşünülmektedir; çünkü kazançlı odun kesim imtiyazları siyasal himaye karşılığında verilebilmektedir.

Bazı araştırmacılar sorunun giderilmesi için ekoturizmin az sayıdaki yollardan biri olduğunu, örneğin küçük konukevlerinin geliştirilmesi ve çocuklar ile kadınların hediyelik eşya satması gibi uygulamalarla çözüm üretilebileceğini ileri sürerken, diğerleri bu konuda daha az iyimserdir. Halpern, sağlam bir planlama olmaksızın böyle bir şemanın gerçekçi olmadığını belirtmektedir; çünkü artan turist sayısını destekleyecek altyapı eksiktir, bu turist sayılarının etkileri (patika erozyonu, çöp, su kirliliği vb.) dikkate alınmamaktadır ve geçmişte odunculuk nasıl düzenlendiyse turist sayısını sınırlayacak benzer düzenlemeler bulunmamaktadır. Ayrıca yerel rehberler ve turistler açısından eksik olduğu görülen çevre eğitimi sorunu da vardır. Halpern, kelebeklere daha fazla yaklaşmak için dikenli tel çiti geçmek isteyen Amerikalı bir "doğa bilimcinin", çiti kaldırması için bir rehbere 8 ABD doları ödediğini aktarmaktadır. Turist kelebeklere yaklaşırken rezervin yeni tohumlanmış bir bölümünü ezmiş ve bu süreçte bazı fidelerin ölmesine neden olmuştur.

Barkin'e göre gerekli olan şey, yoksullaşma ve çevresel bozulma döngüsünü kıracak yeni bir modeldir. Ona göre ekoturizm yerel halk için fırsatlar sağlayabilir; ancak bu, diğer arazi

kullanımlarına tamamlayıcı bir faaliyet olarak gerçekleşmelidir. Barkin şu önerileri sunmaktadır:

1. Hükümet, eğitim, teknik yardım ve kaynaklar yoluyla yerel halkın Kral kelebeği üzerinde kontrol sahibi olma ve bundan yararlanma hakkını tanımalıdır.
2. Geleneksel gıda üretim sisteminin sürdürülmesini sağlayacak mekanizmalara ihtiyaç vardır.
3. Bölge için sürdürülebilir turizm uygulamalarının uygunluğu değerlendirilmelidir; ancak Meksika hükümetinin kırsal kalkınma için bu turizm biçimini tanıması olası görünmemektedir.
4. Agro-endüstriyel, rekreasyonel ve tıbbi amaçlarla (kaplıcalar) jeotermal enerjiden yararlanma potansiyeli araştırılmalıdır.
5. Kültür turizmi ve bölgenin biyolojik çeşitliliğinin diğer yönlerinin tanıtımı yoluyla mevsimsellik sorununu ele alacak bir yol geliştirilmelidir.
6. Turizmin faydaları birkaç kişinin elinde yoğunlaşmak yerine çok sayıda kişiye yayılmalıdır.
7. Çevre açısından yıkıcı olan, toplumsal kutuplaşmaya katkı sunan ve yüksek düzeyde sızıntı yaratan mevcut turizm politikalarından uzaklaşılmalıdır.
8. Daha dengeli bir ekonomi için turizmin bölgesel kalkınmaya bütünleştirilmesi hedeflenmelidir.

Bu durum, Meksika'daki Tres Garantías örneğinde karşılaşılan sorunla oldukça benzerdir; burada ekoturizmin yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla dayatılması yerel halk açısından yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Bir kez daha kontrol unsuru, etik bir ekoturizm endüstrisinin geliştirilmesinde kritik bir öğe olarak ortaya çıkmaktadır. Topluluklar, yalnızca az sayıda kişinin faydasına olacak turizmin dayatılmasından önce bir denge hâlindedir. Bu tür bir girişimde herhangi bir başarı düzeyi elde edilebilmesi için zaman, eğitim, kontrol ve katılımın içsel niteliği formüle dâhil edilmelidir.

Pazarlama

Mahoney (1988), turizm pazarlamasının diğer ürün türlerinin pazarlanmasından üç önemli açıdan temelden farklı olduğunu ileri sürmektedir: (1) turizm öncelikle bir hizmet endüstrisidir, hizmetler soyuttur ve deneyimlerin kalite kontrolü ile değerlendirilmesini öngörmek daha güçtür, (2) ürünün müşteriye taşınması yerine, müşterinin ürüne ya da kaynağa

seyahat etmesi gerekir ve (3) insanlar seyahat ederken genellikle birden fazla faaliyete ve tesise katılır ya da bunları ziyaret eder. Bu nedenle turizmle ilişkili işletmelerin ve örgütlerin, kendi bölgelerindeki turizm olanaklarını paketlemek ve tanıtmak için iş birliği yapmaları gerekmektedir.

Pazarlamacılar çoğunlukla, örgütsel hedeflerine ve çeşitli turizm ürünleriyle ilişkili olarak müşterilerinin özel ihtiyaçlarına odaklanmalarını sağlayan sistematik bir planlama yaklaşımını izlerler. Lovelock ve Weinberg'in (1984) çalışmasına dayanan tipik bir plan Şekil 4.2'de ana hatlarıyla gösterilmektedir. Pazarlama planının ilk aşaması, kurum ya da örgütün yöneliminin ve izlenmesi gereken önceliklerin belirlenmesini içerir. Bunu, örgütün seçtiği hedeflere ulaşmasını sağlayacak pazarların tanımlanması izler. Bu aşama tamamlandıktan sonra örgüt, pazarın davranışını, ihtiyaçlarını ve özelliklerini kapsamlı biçimde incelemeye çalışır. Pazarlar bölümlendirildikten sonra örgüt, her bir segmente uyarlanması gereken özel stratejiler geliştirebilir. Bunu izleme ve değerlendirme bileşeninin uygulanması ve gelecekte yapılacak değişiklikler takip eder.

Şekil 4.2. Kurumsal hedeflere ulaşmak için pazar hedeflemesi süreci

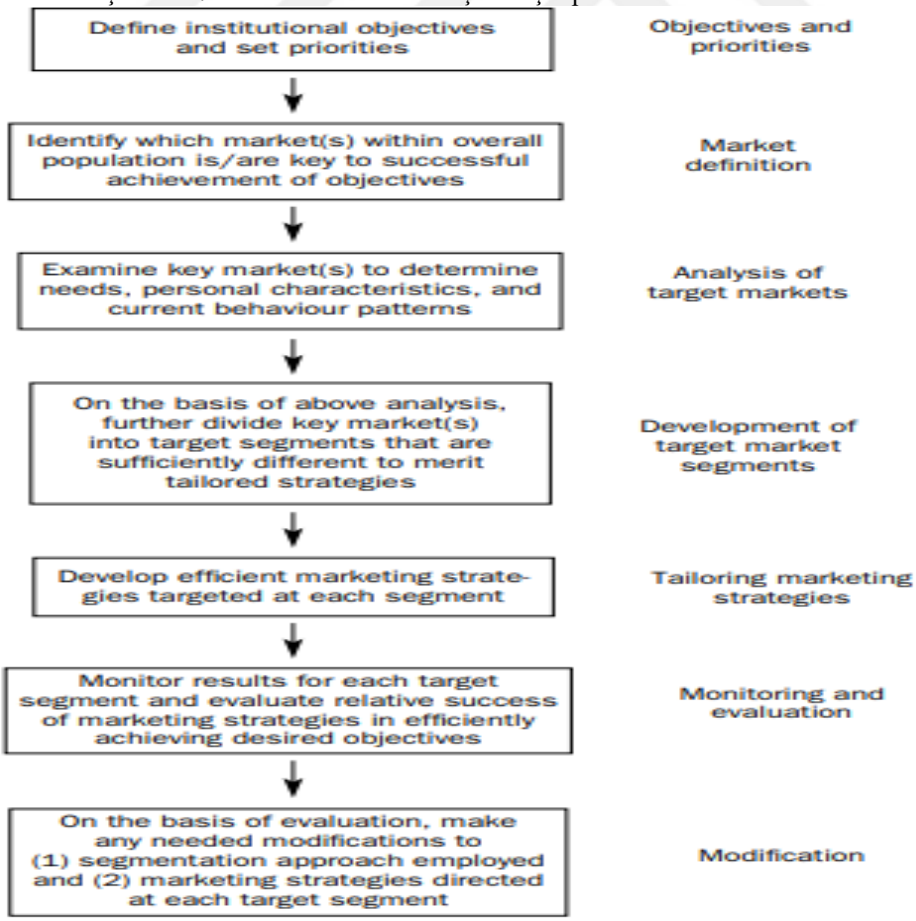

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Hedefler ve öncelikler → Pazar tanımı → Hedef pazarların analizi → Hedef pazar segmentlerinin geliştirilmesi → Pazarlama stratejilerinin uyarlanması → İzleme ve değerlendirme → Değişiklik
Kaynak: Lovelock ve Weinberg (1984)

Turizm ürünlerinin pazarlanması, genel seyahat pazarının seçilmiş pazar segmentlerine ayrıldığı gerçeğinin sağlam biçimde anlaşılmasına dayanmaktadır. Seyahat firmaları, tüm seyahat pazarına tek başına ulaşacak kaynaklara sahip değildir. Bu nedenle ürünler, belirli hedef pazarların istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde konumlandırılmalı ve tanıtılmalıdır. Segmentasyon süreci, farklı turist gruplarının farklı güdülere, beklentilere, fayda arayışlarına ve davranış biçimlerine sahip olduğu anlayışına dayanır.

Ekoturizm bağlamında pazar segmentasyonu çeşitli biçimlerde gerçekleştirilebilir. Bunlardan ilki güdülere dayalı segmentasyondur. Bazı turistler yalnızca "orada bulunmanın" anlık tatmininin ötesine geçmeyen daha genel güdüler taşırken, bazıları flora, fauna ya da kültürel görünümlerle ilgili belirli entelektüel nedenlerle orada bulunur.

İkinci olarak segmentasyon demografik temelde, yaş, cinsiyet, din, ırk ve benzeri değişkenlere göre yapılabilir. Tao ve arkadaşları (2004), Kuzey Amerikalı ve Tayvanlı ekoturistlerin birçok açıdan farklılaştığını bulmuştur. İki grup arasındaki temel farklardan biri Tayvanlı ekoturistlerin daha genç yaşta ve daha düşük gelir düzeyinde olmasıdır; bu durum tipik Tayvanlı ekoturistin erkek ve yeni üniversite mezunu olmasına bağlanmaktadır. Yazarlar bunun, Tayvan'da ekoturizmin yakın dönemde ortaya çıkmasının gençler arasında doğa sevgisi ve fiziksel etkinlik ilgisi yaratmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Bu fiziksel etkinlik boyutu, aşağıda değinilen Kerstetter ve arkadaşlarının (2004) bulgularını da desteklemektedir.

Üçüncü segmentasyon biçimi faydalara dayanmaktadır ve turistlerin aradığı faydalar ile kaçındıkları maliyetlerin analizini içerir. Palacio ve McCool (1997), Belize'yi ziyaret eden turistleri sınıflandırmak için fayda segmentasyonunu kullanmıştır. Fayda segmentasyonu, "insanların belirli bir ürünü tüketirken aradıkları faydaların, gerçek pazar segmentlerinin varlık nedenini oluşturan temel unsurlar" olduğu biçiminde tanımlanmaktadır (1997: 236). Belize ziyaretinden beklenen 18 özel faydaya odaklanan 206 anketin tamamlanması sonucunda yazarlar dört ayrı segment belirlemiştir: "doğa kaçışçıları", "ekoturistler", "rahat doğacılar" ve "pasif oyuncular". Örneklemin yüzde 18'ini oluşturan ekoturistler yüzde 59 kadın ve yüzde 41 erkekten oluşmakta ve ortalama 6,5 gün kalmaktadır. Bu grup, kaçış, doğayı öğrenme,

etkinliklere katılım yoluyla sağlık ve grup bütünlüğüyle ilgili beklenen faydalarda en yüksek puanları almış ancak diğer üç grupla karşılaştırıldığında benzer düzeylerde etkinlik katılımı göstermiştir.

Kibicho (2006) da Kenya'daki Amboseli Milli Parkı ziyaretinden turistlerin ne istedikleri bakımından nasıl farklılaştıklarını incelemek amacıyla fayda segmentasyonunu kullanmıştır. 131 turistten oluşan örneklemde (yüzde 58 erkek, yüzde 91 üniversite eğitimli ve çoğunluğu 36-45 yaş aralığında) katılımcılar "çevreciler", "her şeyi isteyen turistler" ve "bağımsız turistler" olmak üzere üç kümeye ayrılmıştır. Bu kümeler daha sonra çevresel tutumlarına göre "ekomerkezci" ve "antroposentrik" gruplara ayrılmıştır. Kibicho, ekomerkezci görüşlere sahip turistlerin (1. ve 3. kümeler) Amboseli'de park yönetimine yönelik daha korumacı yaklaşımları desteklediğini, antroposentrik görüşlere sahip olanların (2. küme) ise kalkınmaya ilişkin daha liberal görüşler doğrultusunda parkın dönüştürülmesini desteklediğini bulmuştur.

Dördüncü olarak segmentasyon psikografik biçimde, bireylerin yaşam tarzları, tutumları, değerleri ve kişilikleri temelinde yapılabilir. Silverberg ve arkadaşları (1996), Amerika Birleşik Devletleri'nin güneydoğusuna seyahat eden 334 doğa temelli turist üzerinde yaptıkları araştırmada altı faktör boyutu belirlemiştir: eğitim/tarih, kamp/çadır, sosyalleşme, dinlenme, doğayı izleme ve bilgi. Yazarlar, psikografik araştırmanın pazarlamacıların doğa temelli gezgini daha iyi anlamaları için etkili bir yol olduğu sonucuna varmıştır. Blamey ve Braithwaite (1997), sorunlu görülen fayda ya da güdü temelli yaklaşımlara alternatif olarak potansiyel Avustralya ekoturizm pazarının toplumsal değerler segmentasyonunu kullanmıştır. Değerler, bireylerin davranışını öngörmede görece kalıcı, çok boyutlu ve açıklayıcı kabul edilmektedir.

Blamey ve Braithwaite, dünya ve toplum olayları hakkında yargıda bulunurken kullanılan standartları içeren toplumsal hedeflerden oluşan bir Sosyal Değerler Envanteri kullanmıştır. Seçmen kütüğüne kayıtlı 1.680 Avustralyalıdan oluşan örneklem temelinde dört potansiyel ekoturist grubu ampirik olarak tanımlanmıştır. En küçük grup olan "Kararlı Yeşiller", vahşi alan yönetiminde devlete güvenmekte; tüm yurttaşların vahşi alanlara sahip olması ve bunların bakımını ödemesi gerektiğine inanmakta; çevrenin korunmasını, toplumsal iş birliğini ve eşitliği desteklemektedir. "Dualistler", ekonomik kalkınma ile çevresel korumayı dengelemeye yönelik yeni yollara açık olup doğru olanı yapma konusunda devletten çok endüstriye güvenmektedir. "Ahlaki Göreceliler", doğanın korunması konusunda mutlakçı bir

duruş alma olasılığı en düşük grup olup hükümet düzenlemesine Yeşillerden daha az, ancak son grup olan "Liberterlerden" daha fazla destek vermektedir. Son grup geri dönüşüm yapma olasılığı en düşük, toplumsal refaha da en az destek veren gruptur. Bu sonuçlar, potansiyel ekoturizm pazarının çevre konularına zorunlu olarak duyarlı ya da bağlı olmayan bireyleri de kapsadığını göstermektedir; bu kişiler daha yumuşak yol ekoturizm biçimlerine yönelmiş olabilir. Yazarlar ayrıca potansiyel pazarın karmaşık olmamasına karşın, ekolojik görgü kurallarının benimsenmesi yoluyla doğal dünyayı öğrenmeye yönelik bir isteklilik bulunduğunu; çevrenin kurumsal yollarla korunmasına yönelik az düzeyde muhalefet olduğunu; çevrenin nasıl yönetileceğinin (örneğin giriş ücretleri) ise bu grupların felsefi/siyasal yönelimlerine bağlı olarak tartışmaya açık olduğunu saptamıştır.

İlgili bir çalışmada Kerstetter ve arkadaşları (2004), Tayvan'daki kıyı sulak alanlarını ziyaret eden ekoturistlerin motivasyonel ve davranışsal profilini geliştirmiştir. Çalışmanın temel bulgularından biri, Tayvanlı ekoturistlerin doğal çevreleri fiziksel sağlık nedenleriyle ziyaret etmeye motive olmalarıdır. Yazarlar bunun Asya dışı ekoturist motivasyon araştırmalarında genellikle görülmeyen bir motivasyon olduğunu belirtmiş ve ekoturistlere ilişkin daha evrensel bir görüş oluşturmak için kültürler arası farklılıkları dikkate alma konusunda daha dikkatli olunması gerektiği sonucuna varmıştır. Çevresel olarak sorumlu davranış temelinde yazarlar, faktör ve küme analiziyle üç ekoturist türü türetmiştir: deneyim turistleri, öğrenme turistleri ve ekoturistler. Ekoturist kümesi, doğal alan deneyimiyle ilişkili eğitimsel ve bütüncül faydaların bir bileşimine yanıt veren bireyleri içermektedir. Buna karşılık deneyim turistleri daha düşük düzeyde çevresel olarak sorumlu davranış göstermiş; politikaları kabul etme, çevre dostu ürünler satın alma, yerel çevre kalitesinin korunmasına yardımcı olma ya da başkalarının sulak alan hakkında daha fazla bilgi edinmesine katkı sunma olasılıkları ekoturizm arayışındaki karşıtlarına göre daha düşük bulunmuştur.

Swarbrooke ve Horner (1999), tüketici davranışı araştırmalarında kullanılabilecek farklı çevresel eğilimlere ilişkin açılımlar sağlamak amacıyla "yeşilin tonları" biçiminde bir turizm sınıflaması geliştirmiştir. Turistin çevresel bağlılığının üç temel faktörün işlevi olduğu belirtilmiştir: (1) turizmde çevresel konulara ilişkin farkındalık/bilgi, (2) çevreye yönelik genel tutumlar ve (3) kişinin turizm dışındaki yaşamında, örneğin istihdam gibi diğer bağlılıklarını yerine getirmesi. Nüfusun büyük bir bölümü, yeşil konulara yüzeysel ilgi göstermeleri ve çevre adına az sayıda fedakârlık yapmaları nedeniyle "hiç yeşil olmayanlar" olarak tanımlanmıştır. Yelpazenin diğer ucundaki "koyu yeşiller" ise gezginlerin küçük bir bölümünü temsil

etmektedir. Bu grup belirli konulara derin ilgi duymakta ve kendilerinin ve toplumun önemli gördüğü belirli konulara ilişkin yaşamlarında büyük fedakârlıklar yapmaktadır. Bu tipe, çevre yönetimi konusunda kötü itibara sahip otelleri boykot ettiği bilinen turistler ya da bir topluluk veya koruma projesinde çalışmak üzere tatil için para ödeyerek gönüllü olan bireyler dâhildir. Bu bağlamda Galley ve Clifton (2004), koyu yeşil seyahat türünün bir örneğini "araştırma ekoturistleri" olarak tanımlamıştır. Bu kişiler, Birleşik Krallık merkezli Operation Wallacea adlı ekoturizm operatörünün sunduğu seçilmiş gezilere gönüllü olarak katılmaktadır; söz konusu işletme Endonezya'nın güneybatı Sulawesi bölgesinde bilimsel çalışmalar ve topluluk temelli projeler yürütmektedir. Bu turistlerden oluşan bir örneklemle yapılan görüşme ve anketler sonucunda yazarlar grubu genç (yirmili yaşların başlarında), çoğunlukla kadın, bekâr, iyi eğitimli, araştırma güdüleriyle hareket eden ve ekoturizmin temel ilkeleri konusunda yüksek düzeyde anlayışa sahip kişiler olarak betimlemiştir. Benzer biçimde gönüllü ekoturistleri inceleyen çalışmalara dayanarak Galley ve Clifton, bu grubun ekoturizm pazarının küçük fakat özgün bir bölümünü temsil ettiğini ileri sürmektedir.

Talep, turizm ürünü ile pazar arasındaki ilişkinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle Krippendorf (1987), gelecekte turizm pazarlamacılarının turist nüfusunun değişen bileşimine daha duyarlı olmaları gerektiğini savunmaktadır. Ona göre gezginlerin yaşam tarzları, ekonomik koşulları ve demografik yapılarındaki değişim nedeniyle "pazar, manipüle edilen, eleştirel olmayan 'eski turistlerden' olgun, eleştirel ve özgürleşmiş 'yeni turistlere' doğru kaymaktadır" (1987: 175). Aradan geçen yıllar içinde bu eğilim belirgin biçimde şekillenmiştir.

Geleneksel seyahat pazarlarında olduğu gibi, ekoturizm alanında da pazarlama araştırmaları gelişmeye başlamıştır. Ingram ve Durst'un (1987) gelişmekte olan ülkelerde doğa odaklı seyahatin pazarlanmasına ilişkin bir kaynakça geliştirmeleri ve ardından gelişmekte olan ülkelerde doğa turizminin tanıtımına özel olarak bakan çalışmaları (Durst ve Ingram, 1988), bu alandaki en erken araştırmalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Araştırmalarından hareketle, gelişmekte olan dünyada turizm ofislerinin işleyişinin iyileştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca pazarlamanın gelişmekte olan dünyada yaygın olmasına karşın, doğal çekiciliklerini tanıtmayan ülkelerin büyüyen ekoturizm pazarından yararlanma fırsatını kaçırma olasılığının yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Ryel ve Grasse (1991), ekoturizmde etkili pazarlamanın iki temel dayanağının turistler için çekicilik (biyolojik çeşitlilik, özgün coğrafya ve kültürel tarih dâhil) ve endüstriyi destekleyecek turizm altyapısı olduğunu ileri sürmektedir. Bu ölçütler göz önünde

bulundurulduğunda, kurumlar turistleri çekmek için gerekli pazarlama faaliyetlerini yürütebilir. Yazarlar, "doğru" müşteri kitlesini çekmenin ya da onlara pazarlama yapmanın önemli olduğunu ima etmektedir. Bu kitle, doğaya ve doğa seyahatine doğuştan eğilimli "doğuştan" ekoturistleri ve bu turizm biçimine aşina olmayan ancak etkili pazarlama yoluyla çekilebilecek gizil talebi temsil eden "sonradan oluşturulmuş" ekoturistleri içerir. Ryel ve Grasse, ekoturizm ürününü pazarlamaya yönelik temel bir yaklaşımın şu adımlardan geçtiğini belirtmektedir: (1) arzu edilen grubun özelliklerinin belirlenmesi; (2) uygun reklam; (3) reklam mesajının dikkatli biçimde oluşturulması ve (4) bir posta listesinin geliştirilmesi.

Avustralya'da Ulusal Turizm Ofisi, ekoturizm ürünlerini daha etkili hedeflemek amacıyla ekoturistlere yönelik bir pazar araştırması gerçekleştirmiştir (Commonwealth of Australia, 1997). Bu araştırma, ülkenin çeşitli bölgelerinden gerçek ve potansiyel ekoturistleri içeren bir dizi odak grup çalışmasını kapsamıştır. Genel olarak çalışma, ekoturistlerin şu unsurları aradığını göstermiştir: (1) doğal güzellik alanları/çekicilikleri, (2) kalabalıklardan uzak küçük gruplar, (3) çevreyle belirli bir düzeyde etkileşim, (4) benzer düşünen insanlarla etkileşim, (5) belirli düzeyde bilgi ve öğrenme ve (6) eğlence ve keyif. Daha özel olarak araştırma, üç geniş ekoturizm pazar segmenti ortaya koymuştur. Bunlar şöyledir:

Dürtüsel: Ana turizm destinasyonlarından uzak doğa temelli günübirlik gezilerle karakterize edilir ve çoğunlukla hem yerli hem de uluslararası turistler tarafından yerel olarak rezervasyon yapılır. Bu turlardaki etkinlik düzeyi büyük ölçüde değişmektedir.

Aktif: Genç ve orta yaşlı profesyonellerle karakterize edilir; bu kişiler genellikle önceden rezervasyon yapar. Yerli turistlere doğru bir eğilim vardır; ancak uluslararası pazarlama, altyapı ve ürün geliştirme yoluyla büyüme potansiyeli de bulunabilir.

Kişiselleştirilmiş: Esasen işletmeci tarafından iyi biçimde ilgilenilmeyi bekleyen daha yaşlı profesyonellerden (ya da emeklilerden) oluşur. Bu segment, Avustralya'ya gelmeden önce gecelik ekoturları rezerve eden uluslararası turistlere doğru eğilim gösterir (Commonwealth of Australia, 1997: 4-5).

1994 yılında Kanada'nın Alberta ve British Columbia eyaletleri, bu bölgelerde ekoturizme yönelik mevcut ve gelecekteki talebi değerlendirmeye odaklanan kapsamlı bir pazarlama çalışması yayımlamıştır (ARA Consultants, 1994). Raporun yazarları, ekoturizm literatürü incelemesi, seyahat ticareti anketi, Kanada ve ABD'deki yedi büyük metropol kentte yaşayanlara yönelik genel tüketici anketi ve deneyimli Kuzey Amerikalı ekoturistlere yönelik

anket dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklardan bilgi toplamıştır. Ekoturizm "gezginin kırsal alanda doğa, macera ya da kültürel deneyimler yaşayacağı tatiller" olarak tanımlanmış (1994: 1-5) ve böylece kültür turizmi, macera turizmi ve ekoturizm eş anlamlıymış gibi ele alınmıştır. Bu araştırmanın temel sonuçlarından biri, "ekoturizm pazarının yalnızca zorlu macera arayan özel becerilere sahip kişileri değil, olanaklarla desteklenen etkinlikler, daha yüksek hizmet düzeyi ve daha düşük uzmanlık becerisi gerektiren faaliyetler arayan müşterileri de kapsayacak biçimde kesinlikle genişlediği" yönündedir (1994: 6-1). Bu bulgu kuşkusuz çalışmada kullanılan metodolojinin bir sonucudur. Çalışmanın diğer sonuçlarına göre genel tüketici grubunun yüzde 77'si bir ekoturizm tatili yaptığını belirtmiş, kalan yüzde 23 ise ekoturizm seyahatine ilgi duyduğunu ifade etmiştir. Bu durum araştırmacıları, incelenen yedi kentin genel tüketicileri açısından gerçek pazarın 1,6 ila 3,2 milyon ziyaretçi arasında değiştiği ve potansiyel pazarın yaklaşık 13,2 milyon ekogezginden oluştuğu sonucuna götürmüştür. Kanada'nın en güzel ve "doğal" iki eyaletine gelen gezginlerin herhangi bir doğa, macera ya da kültürel deneyime katılması düşünülemez değildir. Bu durum, sert yol ekoturizm gezilerinden Victoria şehrindeki otobüs turlarına kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsıyor olabilir.

Bu örnekten çıkarılması gereken nokta, araştırmacıların ve uygulayıcıların ekoturizm pazarının büyüklüğü ve kapsamına ilişkin çıkarımlarda bulunurken dikkatli olmaları gerektiğidir. Geçmiş araştırmalar ekoturizmin genel turizm sürekliliğinin çok küçük bir parçası olduğu sonucuna varmıştır. Ekoturizm kesinlikle büyümektedir; ancak onu sınıflandırma ve tanımlama yolları da çoğalmaktadır. Bu yolların birçoğu, ekoturizm ve ekoturizm türlerine ilişkin kapsamlı bir incelemeden çok kolaylığa dayanmaktadır. Araştırma, kültür ve macera turizmi türlerinin dâhil edilmesine ek olarak, deneyimli ve deneyimsiz ekoturistlerin aynı olduğu varsayımında bulunmaktadır. Bu noktayı desteklemek üzere Wight (1996), deneyimli Kuzey Amerikalı ekoturist örneklemine ilişkin olarak şunu belirtmektedir:

Müşteri listeleri gönüllü olarak sağlandığı için, isimleri sağlayan firmaların ekoturizm seyahat ticaretini ne ölçüde temsil ettiği bilinmemektedir. Dolayısıyla katılımcıların tüm ekoturistleri ne ölçüde temsil ettiği de bilinmemektedir. Bununla birlikte örneklem, deneyimli Kuzey Amerikalı ekoturizm gezginlerinin büyük bir bölümünü temsil etmektedir (Wight, 1996: 3).

Bu durumda, yumuşak yol ekoturistlerinin en yumuşakları (ya da kültür ve macera turistleri), sert yol ekoturistlerinin en sertleriyle birlikte gruplandırılmaktadır oysa bu gruplar tutumları, motivasyonları ve aradıkları faydalar açısından birbirinden oldukça uzak olabilir. Bu

belirsizlik, “deneyimli ekoturizm” örnekleminin alındığı tur operatörlerinin sunduğu etkinlik paketlerinde de görülmektedir. Sunulan paket sayısına göre sıralandığında yürüyüş ilk sırada yer almakta; bunu rafting, kano, bisiklet, kayak, at binme ve daha sonra yaban hayatı gözlemi izlemektedir. Bu faaliyetler doğası gereği daha çok beceri odaklı, daha az öğrenme odaklıdır. Sonuç olarak su temelli etkinliklerin önemli olduğu, özellikle deneyimli ekoturist açısından çok önemli olduğu bulunmuştur bu durum şaşırtıcı değildir ve büyük olasılıkla sunulan ekoturizm paketlerinin türlerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca yetişkinlerin neredeyse tüm yaş gruplarının ekoturizme ilgi duyduğu ve ekoturizme olan ilginin daha düşük eğitim düzeyindeki gruplara yayıldığı saptanmıştır.

Bu çalışmanın sonuçlarında, kullanılan metodolojinin göstergesi olan kapsayıcı bir nitelik bulunmaktadır. Buna göre “ekoturizm” teriminin kullanımı orantısız biçimde genişlemiş ve seyahat pazarının daha büyük bir yüzdesini yakalamak için endüstriyel bir etiket olarak kötüye kullanılmıştır. Bunun temel sonucu, ekoturizm pazarının yanlış temsil edilmesi ya da “sulandırılmasıdır”. Örneğin Thompson (1995), lüks yolcu gemilerindeki seyahatlerin, tüplü dalışın ve Hollywood üzerinde helikopterle yapılan manzara gezilerinin hepsinin ekoturizm olarak sunulduğunu yazmaktadır. Açıkça görüldüğü üzere bu tür durumlarda ekoturizm değiştirilmiş, yeniden paketlenmiş ve ekoturizmin ne olduğu ile ne olmadığı arasındaki çizgiyi oldukça belirsiz kılacak ölçüde “kitlesel” olarak üretilmiştir. Endüstri bu yaklaşımı benimserse ve ekoturizm geleneksel endüstri standartlarına göre başarılı hâle gelirse, başlangıçta gerçekleştirmeye çalıştığı şeyin tam tersini yapmış olacaktır.

Ekoturizmin yanlış temsili, TRINET (Hawaii merkezli uluslararası turizm araştırmaları bilgisayar ağı) üzerinde yürütülen bir tartışmanın kaynağı olmuştur. Örneğin Iverson (1997) şunu yazmaktadır:

“Yeni Zelanda Kaikoura’da ‘foklarla dalmak’ istediğimde, eko-etiketli güzel ve parlak bir broşür ilgimi çekti. Konaklama yaptığım yerin sahibi ilgimi görünce bana başka bir şirketi, ‘bu işi burada başlatan’ bir kişiyi önerdi. Dalış ekipmanlarıyla dolu minibüsünü çeken eski püskü arazi aracıyla bu kişiyle karşılaştığımda doğru tercihi yapıp yapmadığımı merak ettim. Harika zaman geçirdim ve daha sonra parlak broşürlü şirketin izinlerini aşması nedeniyle Koruma Bakanlığı ile sorun yaşadığını öğrendim; bana, 12 izinle 24 kişiyi götürüp bir seferde yarısını suya soktukları söylendi.”

Ryan (1997), Yeni Zelanda'daki duruma ilişkin benzer gözlemler yaparak bu tartışmayı sürdürmektedir. Ona göre temelde iki tür ekotur operatörü vardır: parlak, sahte bir ön yüz oluşturanlar ve küçük ölçekli olup büyüklük sınırlamalarını memnuniyetle kabul edenler. Tartışmayı sürdüren Oppermann (1997), çok fazla turistin ekoturizm etiketi altında toplandığını ve araştırmacıların terimin geniş kapsamlı tanımlarını kullanan çalışmalara karşı dikkatli olması gerektiğini belirtmiştir. Ekoturizm "endüstrisinin" yanlış temsil edilmesini önlemek için Mason (1997b), özdenetime dayalı bir sistemin kuşkulu olduğunu ve kötüye kullanıma açık bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre serbest piyasa koşullarında faaliyet gösterenlerin kabul edilemez davranışlarından kaçınmak için bir tür denetim ve/veya izleme daha uygun olacaktır. Sorun birçok pazarlamacı, işletmeci ve aracı için öylesine büyümüştür ki, ekoturizm etiketi kötü bir imaj kazandığı ve farklı kişiler için çok farklı şeyler ifade ettiği için bu etiketi kullanmayı reddetmektedirler.

Bölgelerin bir ekoturizm ürünü geliştirmesi ve pazarlaması açısından başka bir sorun da ekoturizmin bölge içindeki tüm turizm işlev bozukluklarını nihayetinde çözeceğine yönelik sınırsız bir güven duygusunun varlığıdır. Turizm karar vericileri ve planlamacıları, belki de yönetim danışmanlarının aşırı iyimser tahminlerine dayanarak, kendi yetki alanlarının son derece rekabetçi küresel ekoturizm pazarında rekabet edebileceğine içsel olarak inanmaktadır. Bu konu günümüzde Kanada'da bir sorun hâline gelmiştir; jeolojik ve doğal özellikleri nedeniyle diğer eyaletler ya da ülkelerle aynı ölçekte rekabet etme umudu bulunmayan eyaletler, bu sektör için sınırsız bir iyimserlik taşımaktadır. Kuşkusuz ekoturizm bu bölgelerde var olabilir ve olacaktır; ancak bölgelerin ekoturizm girişimlerinin başarısı konusunda gerçekçi olması gerekir. Sektörün büyüklüğü ve kapsamı talebin bir işlevi olacaktır; ancak bu durum, sahip oldukları çekicilik temelinden hareketle ekoturistleri çekmeye yönelik yenilikçi tasarımlar oluşturmalarını engellemez.

Buna örnek olarak Saskatchewan eyaleti, Industry Canada ile iş birliği içinde eyalette ekoturizmin pazar potansiyeli üzerine bir çalışma yaptırmıştır (Anderson/Fast, 1996'a, 1996b). Araştırma, Saskatchewan'ın ekoturizm destinasyonu olma potansiyeli konusunda seyahat ticaretinden (hâlihazırda macera, kültür, doğa ve ekotur gezileri düzenleyen şirketlerden) değerli bilgiler toplamayı amaçlamıştır. Anket sorularından biri, eyalette sunulması öngörülen dokuz potansiyel ekotur paketine ilişkin sektör yanıtını aramıştır. Örneklemdeki tur şirketlerinin yalnızca bir paket için yüzde 50'den fazlası, bunu müşterilerine satabileceklerini belirtmiştir. Eyaletin en önemli ekotur çekiciliklerinden biri göçmen ve yerleşik kuş

popülasyonlarıdır. Bununla birlikte "Saskatchewan'da Kuş Gözlemciliği" turu söz konusu olduğunda operatörlerin yalnızca yüzde 43'ü bu turun kendilerine cazip geldiğini, yüzde 48'i ise paketi müşterilerine satabileceklerini belirtmiştir. İlgi eksikliğine ilişkin belirtilen nedenler arasında "uygun değil", "çok pahalı" ve "yeterince çarpıcı değil" ifadeleri yer almıştır. Çalışmanın diğer bulguları, eyalete ilişkin bilgi eksikliği ve Saskatchewan ekoturizm ürünlerine yönelik talep eksikliğinin, Saskatchewan'daki ekoturizm endüstrisinin karşılaştığı en sık belirtilen iki engel olduğunu göstermiştir.

Hawaii turizm endüstrisi için ekoturizm fırsatlarına ilişkin bir rapor (Center for Tourism Policy Studies, 1994), Hawaii'nin hâlihazırda iyi yerleşmiş küresel ekoturizm destinasyonlarından (Latin Amerika, Afrika ve Asya gibi) ciddi bir rekabetle karşı karşıya olduğunu kabul ederek ekoturizm ve Hawaii ilişkisini bağlamına yerleştirmiştir. Raporda, Hawaii'de ekoturizmi sınırlayan başlıca hususlar şu şekilde özetlenmiştir:

Fiziksel özellikler: Hawaii'nin yalıtılmış konumu, sınırlı büyüklüğü ve kırılgan doğal çevreleri, doğal kaynakların aşırı kullanımı nedeniyle geri döndürülemez çevresel zararlara yol açabilecek koşullar yaratmaktadır.

Kültür ve yerel yaşam tarzları: Yerli Hawaii meseleleri ve topluluk değerlerinin korunması, arazi kullanımı karar verme süreçlerinde giderek daha hassas hâle gelmiştir.

Dış rekabet: Hawaii; Orta ve Latin Amerika, Afrika, Asya ve Pasifik'teki birçok yerleşik ekoturizm destinasyonuyla rekabet etmektedir. Ada destinasyonları arasında Karayipler, Meksika, Galápagos Adaları ve Güney Pasifik yer almaktadır.

Kitle turizmi ekonomisine bağımlılık: Ekoturizmin Hawaii ekonomisine katkısı, Hawaii'nin kitle turizmi endüstrisiyle karşılaştırıldığında sınırlı olacaktır ve ikame değil çeşitlendirme olarak görülmelidir.

Popüler imaj: Bir ekoturizm destinasyonu olarak Hawaii, güneş, kum ve sörf imajını ve doğaya dönüş deneyimleri arayan açık hava meraklılarına hitap edemeyecek kadar fazla gelişmiş olduğu izlenimini aşmak zorundadır.

Özel sektör yatırımı: Ekoturizm endüstrisinin görece düşük getirili/yüksek riskli niteliği nedeniyle, küçük işletme geliştirme için girişim sermayesi ve yatırım desteği sınırlıdır; buna karşılık arazi sahipleri için sorumluluk maliyetleri (örneğin sigorta) yüksek kalmaktadır.

Kamu politikası hususları: Günümüzde ekoturizm konularını resmî olarak ele alan bir politika eksikliği vardır; bu da ekoturizm kaynaklarının geliştirilmesi ve sürdürülmesi için yetersiz desteğe yol açmaktadır.

Bu engeller, Hawaii'nin eyalette ekoturizmin planlanması ve sunumunda karşılaşacağı kısıtları iyi biçimde özetlemektedir. Diğer bölgelerin de ekoturizm ürünlerini geliştirirken benzer biçimde dikkatli olmaları gerekir. Yanlış araştırma yöntemleriyle ekoturizmi doğrulamak, ekolojik açıdan daha az duyarlı ilgili diğer turizm biçimlerine dayalı bir ekoturizm endüstrisinin geliştirilmesi kadar bozucu sonuçlar doğurabilir.

Pazarlama Zorlukları

Başarılı ekoturizm işletmelerinin geliştirilmesinin önündeki engeller Silva ve McDill (2004) tarafından özetlenmiştir. Yazarlara göre ekoturizm hizmet sağlayıcıları, çoğu zaman hobilerini işletmeye dönüştürmek isteyen turizm sektöründeki amatörlerdir. Bu bireylerin hayallerinin peşinden gitmeleri etkileyici olmakla birlikte, hayallerini gerçekleştirme sürecinde finansman kaynaklarına nasıl ulaşacaklarını bilmemeleri, yönetsel beceri eksiklikleri ve programlarını en iyi nasıl pazarlayacaklarını belirlemede güçlük yaşamaları gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Silva ve McDill'e (2004) göre ekoturizm işletmelerinin arzı çoğunlukla kamu mülkiyetindeki alanlarda bulunduğundan, diğer işletmelerle (turizm ve turizm dışı) ve geniş anlamda yerel toplulukla belirli bir düzeyde iş birliği gerektirir. Bu durum sorunlu olabilir; çünkü yerel halk gelenekler, olanakların varlığı ve niteliği, yeni işletmelere ve turistlerin gelişine yönelik tutumlar temelinde ekoturizm gelişimi önünde engeller yaratabilir. Hükümet ekoturizm sektörüne yardımcı olabilir; ancak iyi programların yokluğu başarı önünde kesinlikle bir engel olarak işlev görecektir. Silva ve McDill (2004), başarılı ekoturizm gelişiminin önünde dört engel kategorisi bulunduğunu saptamıştır: (1) işletme; iş yönetimi, pazarlama, yasal ve finansal unsurları kapsar, (2) kurum; ekoturizmi etkileyen çeşitli örgütler tarafından oluşturulan programlar, pazarlama, erişim ve standartları kapsar, (3) ev sahibi topluluk; çekicilik temeli (örneğin ormanlar), altyapı (örneğin konaklama ve yiyecek-içecek işletmeleri) ve yerel halkın tutumlarını içerir ve (4) ağlar; ekoturizmle ilgili aktörler (örneğin hükümet ve turizm örgütleri) arasındaki iş birliği ilişkilerini ya da bunların yokluğunu kapsar.

Yukarıda Silva ve McDill'in belirttiğine benzer biçimde Forstner (2004), kırsal alanlardaki topluluk temelli turizm işletmelerinin, bilgi, işletmecilik becerisi ve kaynak eksikliği nedeniyle ürünlerini etkili biçimde pazarlayamama sorunu yaşadığını yazmaktadır. Buna, pazar koşullarını iyileştirecek politika değişiklikleri için lobi yapmaya yönelik yetersiz altyapı ve siyasal güç eksikliği de eklenmektedir. Bu kısıtları gidermeye yönelik çabalar, ürünleri daha etkili pazarlamak için aracıların, yani dış destek mekanizmalarının kullanılmasını içermiştir. Forstner dört ayrı aracı türü belirlemektedir: özel sektör, birlikler/dernekler, kamu

sektörü ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar. Bunların her birinin güçlü ve zayıf yönleri Tablo 4.2'de ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. Forstner, bir topluluk temelli turizm girişiminin başarısının, kırsal girişim için faydaları en üst düzeye çıkarmada birden fazla aracının tamamlayıcı özelliklerine bağlı olabileceği sonucuna varmaktadır.

Tablo 4.2. Pazarlama aracılarının güçlü ve zayıf yönleri

Intermediary	*Strengths*	*Weaknesses*
Private-sector companies	Possess market information and expertise in tourism marketing. Promote product quality. Able to invest in local tourism infrastructure. Provide access to higher-value segments of the market. Have established distribution channels. Provide access to international markets. May offer financial support for other community projects.	Lack expertise and interest in promoting alternatives to tourism. Primarily interested in CBT with higher chances of market success. Discouraged by slow process of capacity-building at community level. Discouraged by risks associated using local service providers. Lack experience in working with local communities. Might take advantage of power imbalance.
CBT associations	Facilitate networking between individual CBT ventures. May integrate individual products into programmes with higher chances of market success. Promote joint marketing. Are more likely to attract funding for marketing tasks. Provide advice on product design. Offer training programmes. Establish linkages with the private sector. Advocate interests of CBT at national level.	Lack sufficient business/marketing skills. Lack financial sustainability. Possess limited capacity for directly facilitating access to international markets. Face difficulties in practice in treating members equally. May suffer from conflicts between members.
Public sector	Improves local infrastructure. Creates favourable policy framework. Encourages private sector involvement. Employs marketing instruments of national tourist boards. May integrate CBT into national tourism product. Has capacity to integrate CBT into broader programmes for poverty alleviation.	Lacks interest in small-scale tourism operations. Has problems in implementing CBT policies. Lacks capacity for promoting CBT development. Suffers from a lack of coordination within and between public sector institutions. Political interests may subvert CBT initiatives.
Not-for-profit institutions	Have expertise in working with local communities. Can develop capacity at community level. Have information about and access to specific market segments. Advise communities during negotiations with private sector. Lobby for more responsible tourism and interests of local communities. Are able to identify and develop alternative livelihood options. May have capacity to strengthen the role of disadvantaged groups.	Lack sufficient business and marketing skills. Lack professionalism in developing tourism products. May offer only limited support due to dependence on external funding. Values may conflict with commercial viability of CBT ventures. Interests of NGOs and local communities may conflict.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

1. **Aracı**	**Güçlü Yönler**	**Zayıf Yönler**
Özel sektör şirketleri	Turizm pazarlaması konusunda pazar bilgisine ve uzmanlığa sahiptir. Ürün kalitesini teşvik eder. Yerel turizm altyapısına yatırım yapabilir. Pazarın daha yüksek değerli segmentlerine erişim sağlar. Yerleşik dağıtım kanallarına sahiptir. Uluslararası pazarlara erişim sağlar. Diğer topluluk projeleri için finansal destek sunabilir.	Turizme alternatifleri teşvik etme konusunda uzmanlık ve ilgi eksikliği bulunabilir. Pazar başarısı olasılığı yüksek topluluk temelli turizm girişimleriyle ilgilenir. Topluluk düzeyinde kapasite geliştirme sürecinin yavaşlığından cayabilir. Yerel hizmet sağlayıcıları kullanmanın risklerinden çekinebilir. Yerel topluluklarla çalışma deneyimi eksik olabilir. Güç dengesizliğinden yararlanabilir.
Topluluk temelli turizm birlikleri	Bireysel topluluk temelli turizm girişimleri arasında ağ kurmayı kolaylaştırır. Bireysel ürünleri pazar başarısı olasılığı daha yüksek programlara entegre edebilir. Ortak pazarlamayı teşvik eder. Pazarlama işleri için fon çekme olasılığı daha yüksektir. Ürün tasarımı konusunda danışmanlık sağlar. Eğitim programları sunar. Özel sektörle bağlantılar kurar. Ulusal düzeyde topluluk temelli turizmin çıkarlarını savunur.	Yeterli işletmecilik ve pazarlama becerilerinden yoksundur. Finansal sürdürülebilirlik sorunu yaşayabilir. Uluslararası pazarlara doğrudan erişimi kolaylaştırma kapasitesi sınırlıdır. Uygulamada üyeleri eşit biçimde ele almakta güçlük yaşayabilir. Üyeler arasında çatışmalar ortaya çıkabilir.
Kamu sektörü	Yerel altyapıyı iyileştirir. Uygun bir politika çerçevesi oluşturur. Özel sektör katılımını teşvik eder. Ulusal turizm kurullarının pazarlama araçlarını kullanır. Topluluk temelli turizmi ulusal turizm ürününe entegre edebilir. Topluluk temelli turizmi yoksulluğu azaltmaya yönelik daha geniş programlara entegre etme kapasitesine sahiptir.	Küçük ölçekli turizm işletmelerine ilgisi sınırlı olabilir. Topluluk temelli turizm politikalarını uygulamada sorunlar yaşayabilir. Topluluk temelli turizm gelişimini teşvik etme kapasitesi yetersiz olabilir. Kamu kurumları içinde ve arasında koordinasyon eksikliği yaşayabilir. Siyasal çıkarlar topluluk temelli turizm girişimlerini sekteye uğratabilir.
Kâr amacı gütmeyen kurumlar	Yerel topluluklarla çalışma uzmanlığına sahiptir. Topluluk düzeyinde kapasite geliştirebilir. Belirli pazar segmentleri hakkında bilgiye ve bu segmentlere erişime sahip olabilir. Özel sektörle müzakereler sırasında topluluklara danışmanlık yapar. Daha sorumlu turizm ve yerel toplulukların çıkarları için lobi yapar. Alternatif geçim seçeneklerini belirleyip geliştirebilir. Dezavantajlı grupların rolünü güçlendirme kapasitesine sahip olabilir.	Yeterli işletmecilik ve pazarlama becerilerinden yoksun olabilir. Turizm ürünleri geliştirmede profesyonellik eksikliği bulunabilir. Dış finansmana bağımlılık nedeniyle yalnızca sınırlı destek sunabilir. Değerleri, topluluk temelli turizm girişimlerinin ticari uygulanabilirliğiyle çatışabilir. STK'ların ve yerel toplulukların çıkarları çatışabilir.

Kaynak: Forstner (2004: 510-511)

Yeni Pazarlama Teknolojileri

İnternet, turizm dağıtım sistemi üzerinde doğrudan etki yaratmakta; tüketici ile tedarikçi arasında doğrudan temas yönünde artan bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Havayolları gibi tedarikçiler açısından motivasyon, seyahat acentelerine ya da kredi kartı şirketlerine rezervasyon komisyonu ödemeyerek para tasarrufu sağlamaktır. Bir uçak bileti 300 ABD doları ise havayolu aracıları kullanarak yalnızca 260 ABD doları elde ederken, doğrudan tüketiciye satış yaptığında 300 doların tamamını kazanabilir (Gratzer vd., 2006). Gratzer ve arkadaşları (2006), Dünya Turizm Örgütü İş Konseyi raporuna dayanarak, 2010 yılına gelindiğinde webin her dört seyahat satın alımından birini oluşturabileceğini belirtmektedir. Tüketiciler artık seyahat tercihleri ve seçenekleri konusunda çok daha aktif bir rol üstlenmektedir. Hong Kong'da çevrim içi seyahat satın alanlar üzerine yapılan bir çalışmada Law ve Wong (2003), çalışmadaki katılımcıların yüzde 22,5'inin bir ya da daha fazla seyahat sitesini ziyaret ettiğini, yüzde 6,54'ünün ise aynı zamanda satın alma gerçekleştirdiğini bulmuştur.

Texas'ta ekonomik baskı ve değişen ekonomi, çiftçileri azalan çiftlik gelirlerini desteklemek üzere alternatif gelir biçimleri aramaya zorlamıştır. Doğa temelli turizm, potansiyel pazarlara ulaşmak için bilgi teknolojisinin kullanılabilirliği göz önüne alındığında ek gelir arayışında belirli avantajlar sağlamaktadır (Skadberg vd., 2005). Bu durum özellikle büyük yakın pazarın yanı sıra bilgi teknolojisi altyapısı ve hizmetlerinden yararlanabilen kentlere yakın çiftlik birimleri için geçerlidir. Texas'ta olduğu gibi, Güney Afrika'daki kırsal alanlarda küçük, orta ve mikro işletmeler de mekânsal engelleri aşmak amacıyla bilgi teknolojisinden iyi biçimde yararlanmaktadır (Bourgouin, 2002). Bilgi teknolojisinin kırsal turizm gelişimi açısından o kadar önemli olduğu, artan rekabet karşısında temel bir pazarlama aracı olarak zorunlu hâle geleceği belirtilmektedir.

İnternetin hem kırsal hem de kentsel hizmet sağlayıcılar için önemine rağmen, ekoturizm gibi sektörlerin pazarlama açısından interneti nasıl etkili biçimde kullanabileceğine ilişkin bilgi eksikliği devam etmektedir. Lai ve Shafer (2005), ekolodge işletmecilerinden oluşan bir veri tabanını kullanarak bu örgütlerin çevrim içi pazarlama uygulamalarını incelemek üzere içerik analizi gerçekleştirmiştir. Çalışma, 14 ülkeyi temsil eden 35 işletmeciyi kapsamıştır. Sonuçlar, çevrim içi pazarlama mesajlarının çoğunun literatürde tartışılan ekoturizm ilkeleriyle yalnızca kısmen uyumlu olduğunu göstermektedir. Örneğin ekolodgelerin yarısından azı biyolojik çeşitliliğin korunmasına katılma fırsatları sunmuştur. Bu durum yazarları şu sonuca götürmüştür: "Genel olarak örneklemin çoğu, gelecekteki müşteri kitlesinin

beklentilerini şekillendirmek, tutumlarını ve davranışlarını etkilemek için gerekli tüm unsurları çevrim içi olarak iletmede başarısız olmuştur" (Lai ve Shafer, 2005: 156).

Bu bulgu, alandaki birçok kişinin ekoturizm terimini iş yapma biçiminde ilişkili bir değişiklik olmaksızın benimsediğini gözlemleyen Lück (2002b) tarafından da belgelenmiştir. Ekoturizm kavramı, hacmi artırmaya yönelik bir araç olarak pazarlamada etkili hâle gelmiş; ancak operasyonel prosedürler aynı kalmıştır. Benzer bulgular Dorsey ve arkadaşları (2004) tarafından da ortaya konmuştur: (1) ekoturizm reklamları her zaman sürdürülebilirlik söylemiyle tutarlı değildir ve (2) gelişmekte olan ülkeler için basılı reklamlarda görülen turizmde metalaştırma örüntüsü internet reklamcılığına da uzanmıştır. Ekotur operatörleri ekoturizm pazarından yararlanmak istiyorsa, ürünlerini daha etkili pazarlamayı öğrenmeleri; aynı zamanda çevre dostu görünen ürünleri yeniden konumlandırmanın ötesine geçmek için daha iyi uygulamalar benimsemeleri, başka bir ifadeyle söylediklerini pratikte yerine getirmeleri gerekmektedir (Diamantis ve Ladkin, 1999).

Sonuç

Bu bölüm, ekoturizmde kalkınma, ekonomi ve pazarlamaya geniş bir çerçeveden bakmıştır. Ekoturizmin talihsiz gerçeklerinden biri, ilke düzeyinde nasıl gelişmiş olursa olsun, birçok uygulamanın aslında diğer turizm gelişme türlerinden daha az müdahaleci olmamasıdır. Uygun kalkınmayı kontrol etme yollarından söz etmeyi sürdürmemize karşın, rapor edilecek çok az başarı örneğimizin bulunması gerçekten düşündürücüdür. Bu nedenle uluslararası kalkınma firmaları ekoturizm kavramını kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı sürdürecek; bununla birlikte neyin ekoturizm olup neyin olmadığı konusunda belirli ölçüde pazar karmaşası devam edecektir. Bu bölümdeki önemli bir bulgu, pazarlamanın yalnızca tüketicinin değil, aynı zamanda endüstrinin ihtiyaçlarını da daha iyi yansıtması gerektiğidir. Çünkü birçok değerlendirmeye göre endüstri, ürün sunumlarında en iyi ihtimalle ancak çevresel olarak sınırlı bir ekoturizm yönelimi taşıyan operatörler tarafından ekoturizmin yanlış temsil edilmesi nedeniyle sulandırılmaktadır.

Özet Soruları

1. Ekoturizm gibi alternatif turizm biçimleri, bir ekonomideki sızıntıların azaltılmasına nasıl daha iyi seçenekler olarak katkı sağlar?
2. Costa Rica'daki Monteverde Bulut Ormanı Rezervi örneğini kullanarak, böyle bir alanda farklılaştırılmış ücret yapısı nasıl kullanılmıştır?
3. Seyahat maliyeti yöntemi ve koşullu değerleme yöntemi ekonomistlerin ne yapmasına olanak tanır? Bunlar neden önemlidir?
4. Bazı bölgeler "yaban hayatı kazandırdığı için yaban hayatı kalır" ifadesiyle övünmektedir. Bu ne anlama gelir ve ekoturizm türlerin korunmasına nasıl katkıda bulunabilir?

Beşinci Bölüm Doğal Kaynaklar, Korunan Alanlar ve Koruma

Toprağı, bize ait bir meta olarak gördüğümüz için kötüye kullanırız. Toprağı, bizim de ait olduğumuz bir topluluk olarak gördüğümüzde, onu sevgi ve saygıyla kullanmaya başlayabiliriz. – Aldo Leopold

Yukarıdaki alıntı, insanlığın doğal kaynak kullanımını koruma ile dengeleme mücadelesinde uzun süredir var olan ikilemi uygun biçimde betimlemektedir. Küresel ölçekte, kalkınma faaliyetlerimizin ve tüketim kalıplarımızın kaynak temeli üzerindeki etkilerini fark etmekte yavaş kaldığımız görülmektedir. Eylemlerimizin sonuçları tartışmalı olsa da kalkınma odaklı faaliyetleri en iyi nasıl sınırlandırabileceğimiz konusunda belirgin bir kararsızlık içindeyiz. Bu bölümde kaynaklar, korumacılık ve parklar üzerine genel bir tartışma yürütülerek, kaynakların toplum içindeki değeri ve rolüne ilişkin düşünsel kutuplaşma açıklanmaktadır. İnsanların doğal dünya üzerinde oluşturduğu ve oluşturmaya devam edeceği baskılar ışığında, bir koruma felsefesinin gelişiminde dikkate alınması gereken temel hususlar vurgulanmaya çalışılmaktadır. Parklar ve korunan alanlar, ekolojik bütünlük ile turistik talep arasında denge kurmada önemli role sahip mekânlar olarak ele alınmaktadır.

Doğal Dünyanın Sömürülmesi

Doğal Kaynaklar

Zimmerman (1951: 15), kaynakların "var olmadığını, oluştuğunu; durağan olmadıklarını, insan eylemlerine bağlı olarak genişleyip daraldıklarını" ifade etmiştir. Başka bir deyişle ağaçlar, su, kayalar vb. kaynak temelinin unsurları, insan ihtiyaçlarını karşılamadıkları sürece kaynak haline gelmezler. Zimmerman, çevrenin insan açısından yarar taşımayan unsurlarını "nötr şeyler" olarak adlandırmıştır. İnsanlık doğal dünyanın unsurlarını ne kadar çok kullanırsa, bu nötr şeyler de o ölçüde kaynaklara dönüşmektedir. Kültür de doğal kaynakların kullanımını ve bu kullanımın derecesini etkilemektedir. Örneğin petrol, insanların onu çıkarma bilgisi ve becerisi geliştirmesi ve iş, boş zaman ve hayatta kalma için kullandığımız araçları (otomobiller, fırınlar vb.) üretmek için gerekli teknolojiyle birleştirmesi halinde kaynak haline gelir. Dolayısıyla kaynaklar hem mekân hem de zaman açısından dinamiktir ve belirli bir kişi ya da toplumun onlara atfettiği değere ilişkin algıyla yakından bağlantılıdır. Mitchell'in (1989: 2) belirttiği gibi: "Doğal kaynaklar; insan algıları ve tutumları, istekleri, teknolojik becerileri, hukuki, mali ve kurumsal düzenlemeleri ile siyasal sistemler tarafından tanımlanır... Zimmerman'ın sözleriyle kaynaklar öznel, göreli ve işlevseldir."

Turistik ihtiyaçların karşılanması, insanlar tarafından önemli ölçüde değiştirilmiş alanlardan, insan müdahalesinin çok az olduğu bakir çevrelere kadar uzanan geniş bir mekânsal süreklilik içinde gerçekleşir. Chubb ve Chubb (1981), "gelişmiş" olan ile "gelişmemiş" olan arasındaki ayrım çizgisinin, turizm ortamı bağlamında "gelişmiş" sözcüğünün anlamına ilişkin algıya bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Gelişmiş kaynaklar; belirli bir alanın kullanımını kolaylaştıran karayolları, tesisler, kanalizasyon sistemleri, yapılar ve benzeri unsurları içerir. Buna karşılık, gelişmemiş kaynaklar hem kentsel hem de yabanıl çevrelerde bulunabilir; ancak bunların bu şekilde tanınma derecesi kişiye ve duruma bağlıdır. Bu yazarlar, açık hava rekreasyonu ve turizme uygulandığı biçimiyle yedi farklı gelişmemiş kaynak türü tanımlamaktadır. Bağımsız olmalarına rağmen, bu kaynak türleri çoğu zaman farklı derecelerde birbirleriyle kaynaşarak, çeşitli turizm deneyimlerini oluşturan zengin bir kaynak koşulları çeşitliliği sağlar.

Coğrafi konum: Katılım koşullarını, diğer değişkenlerle birlikte belirleyen mekân özellikleridir (örneğin kayak).

İklim ve hava durumu: Büyük yer şekilleri, dağlar, okyanus akıntıları ve yüksek irtifa hava akımlarıyla ilişkili olarak enlem ve yükselti tarafından belirlenir. Jeolojiyle birlikte iklim, fiziksel çevrenin temel belirleyicisidir; toprakları, bitki örtüsünü, hayvanları ve buz ile rüzgâr gibi jeomorfolojik süreçlerin işleyişini etkiler.

Topografya ve yer şekilleri: Topografya, yeryüzü yüzeyinin genel biçimini; yer şekilleri ise bazı coğrafi alanları özgün kılan yüzey yapılarıdır. Bir yer şekli bölgesi, büyük ölçüde homojenlik gösteren yeryüzü bölümüdür.

Yüzey materyalleri: Kayalar, kum, fosiller, mineraller, toprak ve benzeri unsurlar dâhil olmak üzere yeryüzü yüzeyini oluşturan materyallerin niteliğidir.

Su: Bu madde, okyanus ve deniz çevrelerinde olduğu kadar tatlı su ortamlarında da (göller, akarsular ve sulak alanlar) açık hava rekreasyonuna katılımın türünü ve düzeyini belirlemede kritik bir rol oynar.

Bitki örtüsü: Bitki örtüsü, bir alandaki toplam bitki yaşamını ya da örtüsünü ifade eder. Rekreasyon çoğu zaman bitki yaşamına doğrudan (turistlerin özgün bitki türlerinin fotoğrafını çekmesi) ya da dolaylı biçimde (ağaçların kayakçılar için rüzgâr bariyeri görevi görmesi) bağlıdır.

Fauna: Hayvanlar, tüketici ve tüketici olmayan perspektiflerden turizm ve açık hava rekreasyonunda önemli bir role sahiptir. Avcılık ve balıkçılık gibi tüketici kullanımlar, kuş gözlemciliği gibi kaynak temeli üzerinde daha hafif etkiye sahip tüketici olmayan kullanımlardan oldukça farklıdır.

Bu kaynaklar, bir turizm bölgesine insanları çekmeyi kolaylaştıran katalizörler olarak da ziyaretleri sınırlandıran kısıtlayıcılar olarak da işlev görebilir. Montserrat bu duruma iyi bir örnektir. Karayipler'de yer alan bu küçük ada devleti, 102 km²lik yüzölçümü içinde çok sayıda doğal özelliğe sahiptir ve bu özellikler insanları bu destinasyona çeken birer katalizör niteliği taşır. Doğal ve iklimsel özellikler bakımından görece zenginliği nedeniyle Montserrat, ekoturizmin gelişebileceği bölgeler için iyi bir örnek olarak değerlendirilmiştir (Reynolds, 1992; Weaver, 1995). Ancak 1997 yılında, adanın uykuda olan yanardağının patlamasıyla Montserrat turizmi olumsuz bir döneme girmiş; ada ve ada ekonomisi kritik bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Bu tür doğal afetler, Weaver'ın (1995: 601) Montserrat turizm endüstrisinin geleceğini öngörürken belirttiği gibi, yıllar boyunca hissedilen hem ani hem de uzun vadeli sonuçlar doğurur:

Gelecekte kaçınılmaz olarak yaşanacak kasırgalar ve depremler, yalnızca fiziksel çevreye değil, aynı zamanda sektörün dayandığı yollar, yürüyüş parkurları ve seyir platformlarına da zarar vererek ekoturizmi dönemsel olarak kesintiye uğratacaktır. Ayrıca, bazı alanlarda doğal afet sonrası çevrenin iyileşebilmesi için turistik faaliyetlere uzun süreli bir moratoryum uygulanması gerekebilir.

Yeryüzünün Cömertliği

Günümüzdeki ekolojik ikilemimizin tarihsel kökenleri üzerine etkili bir incelemede White (1971), geçmişte insanlığın doğanın bir parçası olduğunu, ancak son birkaç yüz yıl içinde türümüzün doğanın ve doğal kaynakların sömürücüsü haline geldiğini ileri sürmektedir. Bu görüşün temel gücü, Batı Hristiyanlığı ile kapitalizmin insan ve doğayı nasıl kutuplaştırdığına ilişkin düşüncede yatmaktadır; buna göre "insanın doğayı kendi uygun amaçları için sömürmesi Tanrı'nın iradesidir" (White, 1971: 12). Tarihsel anlatılar, Orta Çağ ve Rönesans dönemlerindeki birçok bilim insanının bu Hristiyan felsefesiyle şekillendiğini belirtmektedir. 1500'ler ve 1600'lerdeki büyük bilimsel yenilenmeler sırasında, doğaya ilişkin mekanik ve durağan bir algı gelişmiş bu algı, önceki dönemlerin edilgen, mistik ve organik doğa görüşlerinin yerini almıştır. Yönelim, "bir zamanlar Cennet Bahçesi'nde sahip olunan anlayış

ve güç düzeyini yeniden kazanmak" amacıyla bilgi ve denetim arayışı içinde insan imparatorluğunun sınırlarını genişletmeyi hedefleyen bir bilim anlayışına doğru olmuştur (Bowler, 1993: 85).

İnsanın doğa üzerindeki egemenliğine katkıda bulunan bir diğer önemli unsur bilinmeyenden duyulan korkudur. Orta Çağ'da bilim insanları doğanın bazı gizemlerini çözmeye başlamış olsalar da çevrenin karmaşıklığı ve birbirine bağlılığı konusundaki anlayış eksikliği, yabanıl alanlar gibi marjinal bölgelerin boyunduruk altına alınması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir (Short, 1991). Toprak ve hayvanlar yerleşik ya da vahşi, işlenmiş ya da işlenmemiş, evcilleştirilmiş ya da yabani biçiminde karşıt kategorilere ayrılmıştır. Hristiyan bakış açısından yabanıl alanlar, paganların pagan ritüeller gerçekleştirdiği mekânlar olarak görülmüştür. Dinsel düzeni sağlamak için bu alanların kesilip temizlenmesi gerektiği düşünülmüştür.

İnsan-yabanıl alan ilişkileri üzerine mevcut geniş literatür, "yabanıl alan" olarak tanımlanabilecek belirli bir maddi nesne ya da mekân bulunmadığını göstermektedir (Nash, 1982). Yabanıl alan, insanlarda belirli duygular ya da ruh hâlleri üreten ve algılanan bir yer olarak zihinde var olan bir kavramdır. Saarinen'in (2005) belirttiği gibi, böyle bir yer bir kişi için yabanıl alan olabilirken bir başkası için olmayabilir; yerel halkın ve turistlerin zihninde yabanıl alanlar farklı biçimlerde oluşur. Bu tutum, ilk yerleşimciler Kuzey Amerika topraklarına ayak bastığında Püriten zihniyette de baskındı. Yerleşimciler, zamanlarının büyük bölümünü işle ilgili faaliyetlere ayırmakla dinsel ve ahlaki açıdan yükümlüydü. Boş zaman ciddi biçimde sınırlandırılmış ve dinsel kurallara uygun olarak sıkı biçimde düzenlenmiştir. Bunun doğa açısından sonucu, yabanıl alanın Yeni Dünya'da kalıcı bir Avrupa kolonisi için hem bir meydan okuma hem de bir engel olarak görülmesidir.

Durum Çalışması 5.1

İskoçya Shetland'da Doğa Tarihi Seyahati

Butler (1985), 1750 yılına kadar İskoçya'nın Highlands ve Islands bölgelerinin, Britanya'nın geri kalanındaki insanlar için neredeyse terra incognita olduğunu yazmaktadır. Shetland Adaları da bu durumun dışında değildi. Bununla birlikte, kendine özgü konumu nedeniyle Shetland, doğuda İskandinavya ile güneyde Büyük Britanya arasında hem coğrafi hem de kültürel bir bağ sağlamıştır. Flinn (1989), 1850'den önce Shetland'a seyahat eden kişilerin sanatçılar, jeologlar, doğa bilimciler, fizikçiler ve ölçüm uzmanları olduğunu ileri

sürmektedir. 1814 yılında Sir Walter Scott Shetland'ı ziyaret etmiş ve bu bölgeyi The Pirate adlı romanının mekânı olarak kullanmıştır. Simpson'ın (1983) gösterdiği üzere, Scott'ın romanları okuyucuların zihninde romanın geçtiği bölgeye ilişkin romantizm ve dram duygusunu güçlendirmiş ve onları bu yerleri ziyaret etmeye yöneltmiştir.

1832 yılında demir ustası ve doğa bilimci G. C. Atkinson, muhtemelen Scott'ın etkisiyle Shetland'a seyahat etmiştir. Atkinson şöyle yazmıştır: "Ulaşılmasının güç olması... ya da çok yakın olmasına rağmen az bilinmesi nedeniyle, az tanınan bölgelerin yeni ve olağanüstü manzaralarına, sakinlerine ve doğal ürünlerine ilişkin betimlemelere uzun zamandır büyük ilgi duydum." Shetland'ın doğa tarihi, özellikle kuş yaşamı ve bölgenin fizyografyası, bu cesur gezginler için başlıca çekicilik unsurlarıydı.

Flinn'e göre 1850'ye gelindiğinde Shetland'a erişim gelişmiştir. Flinn, "1859'a gelindiğinde Shetland'ın yaz aylarında güneyden düzenli bir buharlı gemi seferi ve adaları daha az dayanıklı ve girişimci turist türleri için daha erişilebilir kılan bir ana yol sistemi vardı" diye yazmıştır (Flinn, 1989: 235). Görünüşe göre turizm, keşif ve meydan okuma arzusuyla hareket eden gezginin yerini, seyahatin zorluklarına katlanmaya daha az istekli bir turist tipine bırakmıştır.

Korumanın Kökenleri

Doğal dünyanın değiştirilme süreci yoğunlaşmaya başladıkça, Fransa ve Britanya'daki bilim insanları ormansızlaşma gibi aşırı arazi kullanımlarının toprak erozyonu ve düşük verimliliğin temel nedeni olduğunu ortaya koymaya başlamışlardır. Bu bulgular, Britanya'da ve Britanya Hindistanı'nda erken dönem koruma girişimlerini tetiklemiş; gemi yapımı amacıyla ormanlık alanlar ayrılmıştır. Bu tür alanlar "koruma sahaları" olarak, bu alanlardan sorumlu ormancılar ise "koruyucular" olarak adlandırılmıştır (Pinchot, 1947). Bununla birlikte, Britanya'da yeniden ağaçlandırma politikalarının on yedinci yüzyılda uygulanmaya başladığını gösteren kanıtlar da bulunmaktadır (bkz. Bowler, 1993).

Kuzey Amerika'da koruma düşüncesi üç ana eksen üzerinde gelişmiştir (Ortolano, 1984). Bunlardan ilki, korumanın insan ile doğa arasındaki uyumun sürdürülmesini içermesi gerektiği görüşüne dayanmaktadır. İkincisi, korumanın kaynakların verimli kullanımıyla ilişkili olduğunu savunmaktadır. Üçüncüsü ise korumanın—daha doğru bir ifadeyle muhafaza etmenin—dinî ve manevi bir bakış açısından gerçekleştirilebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Bu son yaklaşım, kaynakları kullanım için saklamak yerine kullanımdan

korumayı amaçlayan bir felsefenin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Passmore, 1974). Bu bakış açılarının her biri aşağıda daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Uyum

Amerika Birleşik Devletleri'nde, daha önce Türkiye'de elçi olarak görev yapmış ve Smithsonian Enstitüsü'nün kurucularından biri olan George Perkins Marsh, Amerikalılara kendi eylemlerinin (ticaret ve yaşam biçimlerinin) son derece güçlü etkiler doğurduğunu gösteren önemli bir figür hâline gelmiştir. Marsh şunları yazmıştır:

"Yeryüzü, en soylu sakini için hızla yaşanamaz bir yurt hâline gelmektedir; benzer ölçekte bir insan suçu ve insan basiretsizliği çağı daha yaşanırsa, dünya öylesine yoksullaşmış bir üretkenlik, parçalanmış bir yüzey ve iklimsel aşırılıklar durumuna indirgenecektir ki bu durum türün yozlaşmasını, barbarlaşmasını ve belki de yok oluşunu tehdit edecektir." (Bowler, 1993: 319)

İlk kez 1864 yılında yayımlanan İnsan ve Doğa ya da İnsan Eylemleriyle Değiştirilen Fiziksel Coğrafya adlı eseri, on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sının değişen koşullarında insan etkileri (değişiklikler) ile doğal dünya arasındaki uyumun ancak toplumun gelecek kuşaklara karşı ahlaki ve toplumsal sorumluluğu üstlenmesiyle sağlanabileceğini ortaya koymuştur. Bu görüş, seksen yılı aşkın bir süre sonra Aldo Leopold'un "toprak etiği" felsefesiyle yeniden canlanmıştır. Marsh, doğal dünya üzerindeki artan olumsuz etkilerin en önemli nedeni olarak büyük şirketlerin kolektif gücünü göstermiştir. Siyasal düzlemde ise büyük firmaların hesap verebilirliği, ancak yüzyıl dönümünde bir mesele hâline gelmiştir. Roosevelt yönetimi, federal hükümetin bu tür şirketlere imtiyazlar, kiralamalar ve arazi hakları tanıma konusunda aşırı cömert davrandığını kabul etmiş (Hays, 1959) ve bunun sonucunda iki temel amaç doğrultusunda girişimlerde bulunmuştur: (1) şirket faaliyetlerini kontrol etmek ve düzenlemek için yeterli araçlar bulmak; (2) şirketlerin ulusun doğal kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda sömürme çabalarına karşı koymak.

O dönemde değişen teknoloji, sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı ve ulaşım olanakları, Amerikan sınır bölgesi anlayışının giderek daraldığı düşüncesini güçlendirmiştir. Bu durum, kıtalararası demiryolunun ilerlemesi ile Amerikan bizonunun azalması arasındaki doğrudan ilişkiyle en açık biçimde görülmektedir. Yaşam alanı kaybı ve bizonların eğlence amacıyla, hatta trenlerden vurularak avlanması, bu türün çöküşüne önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Mekân, sınır bölgesi zihniyetinde kritik bir unsur olmuştur. Amerikalılar batıda Pasifik

Okyanusu'na, kuzeyde Kanada'ya ve güneyde Meksika'ya ulaşarak sözde "açık kaderlerinin" sınırlarına erişmişlerdir. Kanada'da ise kuzeyin yerleşime açılması ve koşullarının denetim altına alınması sırasında karşılaşılan güçlükler ile nüfus tabanının çok daha küçük olması nedeniyle sınır bölgesi anlayışı daha uzun süre varlığını sürdürmüştür.

Verimli Kullanım

Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde Amerikalılar, kaynak tabanlarının geleceğine ilişkin kaygı duymaya hazır hâle gelmişlerdi (Nash, 1982). Koruma, yeni sınır bölgesini temsil eden bir araç hâline gelmiş; Amerikan toplumunun canlılığını ve refahını sürdürmesine imkân tanıyan bir vasıta olarak görülmüştür. Ancak korumacılığın görünürdeki basitliğine—doğal kaynakların akılcı kullanımı—rağmen, bu kaynakların kullanılıp kullanılmaması ve kullanılacaksa nasıl kullanılması gerektiği konusunda sert tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Kaynakların verimli kullanımı yaklaşımı, koruma düşüncesi yelpazesinde muhafazacılığın karşı ucunu temsil etmiş ve Amerikalı Gifford Pinchot tarafından savunulmuştur. Pinchot, doğal kaynakların "en uzun süre boyunca en fazla sayıda insan için en büyük yararı" sağlaması gerektiği düşüncesini geliştirmiştir (Herfindahl, 1961). Daha doğrudan ifade etmek gerekirse, koruma doğal kaynaklar üzerinde üç ilkeye dayalı doğrudan bir denetim oluşturmalıydı: (1) kıtanın mevcut doğal kaynaklarını, bugün orada yaşayan insanların yararına geliştirmek, (2) doğal kaynak israfını önlemek, (3) kaynakları yalnızca az sayıda kişinin kârı için değil, çoğunluğun yararı için geliştirmek ve korumak (Pinchot, 1910).

Bu felsefe, insanların doğal kaynakların sınırlı olduğunu kabul etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bireyler ve endüstriler, bugün kullanılan kaynakların gelecekte yaşayanlar üzerinde sonuçlar doğurabileceği düşüncesiyle eylemlerinden daha fazla sorumlu tutulmalıydı. Bu açıdan bakıldığında korumacılık, Hays'in (1959: 264) belirttiği üzere, gerçekten ilerlemeci bir nitelik taşımaktaydı:

"Koruma hareketinin daha geniş anlamı, israf ve verimsizliğin yaygın olduğu dağınık, teknik olmayan ve gevşek örgütlenmiş bir toplumun; karmaşık bir dünyayla verimlilik ve amaç doğrultusunda başa çıkabilecek yüksek düzeyde örgütlenmiş, teknik, merkezi olarak planlanan ve yönlendirilen bir toplumsal organizasyona dönüşümünde oynadığı rolden kaynaklanmıştır."

Maneviyat

Britanya ve Avrupa'nın teknolojik ve sanayileşmiş dönüşümüne karşılık olarak, vahşi doğaya ilişkin daha romantik bir bakış açısı gelişmeye başlamıştır. Erasmus Darwin, Wordsworth, Coleridge ve Carlyle'ın eserlerine dayanan Romantizm, toplumun geçmişteki daha uyumlu dönemlerden geriye düştüğü yönündeki daha gerilemeci bir görüşten beslenmiştir. Romantizm; materyalizmle lekelenmiş bir toplumun karmaşıklıkları olmaksızın daha sade bir yaşamın mümkün olduğuna ilişkin daha derin bir maneviyat ve farkındalık taşımaktaydı. Bu anlayış şu koşullar altında gerçekleşebilirdi: (1) el değmemiş alanlar en büyük öneme sahipti, (2) bu alanlar, insan temasının bozduğu bir saflık barındırıyordu, (3) vahşi doğa derin manevi anlam taşıyan bir yerdi, (4) doğanın fethedilmesi, lütuftan düşüş anlamına geliyordu (Short, 1991).

Kuzey Amerika toplumunda Romantik felsefenin ilk savunucusu, 1830'ların başında Britanya'nın romantik şairleriyle tanışan ve onlardan etkilenen Ralph Waldo Emerson olmuştur. Emerson'ın Romantizm yorumunun temel öğretisi, insanın fiziksel dünyaya sıkı biçimde bağlı olmasına rağmen, daha derin felsefi hakikatleri ararken bu durumu manevi olarak "aşabilme" yetisine sahip olduğu inancına dayanıyordu. Emerson'ın transandantalizmi, insan ile doğayı birbirine bağlayan manevi bir öğretidir. Emerson'a göre insanlık materyalistler ve idealistler olarak ikiye ayrılmaktaydı; birinci sınıf deneyime, ikinci sınıf ise bilince dayanmaktaydı. Materyalistler olgular, tarih, koşullar ve hayvani içgüdüler üzerinde ısrar ederken; idealistler düşüncenin, iradenin ve mucizenin gücünü vurgulamaktaydı. Emerson'ın başlıca eseri Doğa (1836), Henry David Thoreau, Herman Melville, John Burroughs, Walt Whitman ve John Muir gibi daha sonraki birçok yazar üzerinde önemli etki yaratmıştır.

Böylece Kuzey Amerika toplumunda doğa, materyalist ve tüketimci toplumun aşağı yönlü sarmalından çıkış için açık bir yol sunan küçük fakat etkili bir savunucu grubuna ilham vermeye başlamıştır. Emerson'ın eserleri büyük ölçüde idealist olmakla birlikte, transandantalist hareket Amerikan toplumunda pratik değişim için de bir gerekçe sağlamıştır. Örneğin Thoreau, hayvanların gelecekteki refahını güvence altına almak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin ulusal koruma alanları oluşturması için kampanya yürütmüştür (Finch ve Elder, 1990). Bu çağrı, zamanının oldukça ilerisindeydi; zira Amerika Birleşik Devletleri korunan alanlar oluşturma yönünde ancak yıllar sonra girişimde bulunmuştur.

Koruma düşüncesinin ikinci aşaması olarak görülebilecek çevrecilik ya da yeşil hareket, 1960'larda teknolojinin toplum üzerindeki etkisinin hızlı ve yoğun biçimde artmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Rachel Carson'ın Sessiz Bahar adlı eseri gibi yayınlar, toplum içinde kimyasal kullanımının sinsi etkilerine dikkat çekmede etkili olmuştur. Buna ek olarak ekoloji ve bilimin artan önemi, dönemin birçok toplumsal ve ekolojik sorununu değerlendirmeye yönelik kurumsal bir mekanizma hâline gelmiştir. Bowler (1993), çevre hareketinin en militan savunucularının, daha sade ve doğal bir duruma dönüş lehine toplumun bütün ekonomik yapısına karşı çıktığını belirtmektedir. Çevreciliğe daha radikal bir yaklaşımı savunan örgüt ve hareketler arasında Greenpeace, Arne Naess tarafından kurulan Derin Ekoloji ve Eko-Feminist Bağlantı sayılabilir. Daha az militan kabul edilen çevreciler ise doğal ve kültürel öneme sahip belirli arazi parçalarının korunmasını ve sanayileşme ile kalkınmanın bu alanların dışında gerçekleşmesini talep etmişlerdir.

Bowler'a göre bu iki kamp arasında temel bir fark bulunmaktaydı. Daha az radikal olanlar (örneğin doğa rezervlerinin geliştirilmesini savunanlar), mevcut sistem içinde küçük değişikliklerin gerçekleşebileceğini kabul ederken; en coşkulu çevreciler mevcut toplumsal düzeni ortadan kaldırmak istemiştir. Küresel ölçekte pratik anlamda en önemli kazanımları sağlayan grup ise birincisi olmuştur. Bazılarına göre ekoturizm, "sistemin içinde çalışmak" biçimindeki bu felsefenin bir uzantısından ibarettir ve en azından kavramsal düzeyde, çevrecilik ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri aracılığıyla ekonomi ile ekolojiyi (parklar üzerinden) bir araya getirmeye çalışmaktadır (bkz. Bölüm 1).

Parklar ve Korunan Alanlar

"Park" kavramı, Batı uygarlığında köklü biçimde yerleşmiş bir kavramdır (Smith, 1990a; Wright, 1983). Antik Yunanlılar ve Romalılar, belirlenmiş açık alanlarda (agora) bir araya gelmiş; Orta Çağ'da ise Avrupa soyluları özel arazilerini av rezervleri olarak kullanmıştır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Britanya'da değiştirilmemiş açık alanların sayısı oldukça azalmış ve parklar, kırsal alanda açık hava rekreasyonu olanaklarının güvence altına alınmasındaki rolleriyle önem kazanmıştır. Talebi karşılamak amacıyla soylular, Britanya toplumunun tüm sınıflarına yönelik yaz ve kış rekreasyonu için açık alanları kiralamaya başlamıştır. Parkların önemi, 1835 tarihli Belediye Şirketleri Yasası ile daha resmî bir nitelik kazanmış; bu yasa belediye parklarının oluşturulmasına ve halkın rekreasyon hakkının güvence altına alınmasına imkân tanımıştır.

Britanya'da park hareketi büyük ölçüde, Sanayi Devrimi ile ilişkilendirilen kentleşme, kirlilik ve boş zaman kaybının etkilerine karşı Britanya kamuoyunun verdiği tepkiyle ortaya çıkmıştır. Kanada toplumunda parkların gelişimi için aynı durum söz konusu değildir. Wright (1983: 45), Kanada'daki kentsel parkların bir gerçeklikten ziyade bir kavramı karşılamak üzere oluşturulduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Ontario'da 1850–1880 döneminde yerel parkların kurulması, Kanada'da yalnızca Britanya'da benimsenmiş ve seçkinler tarafından kendi çevrelerinde sürdürülen bir program ve felsefenin devamıydı; bu uygulama Kanada'daki koşullar bunu gerektirdiği için değil, sömürge yerleşimcileri atalarının yurtlarından miras aldıkları değer ve inançları korumak istedikleri için gerçekleştirilmiştir."

Kanada'da belediye parklarının geliştirilmesini düzenleyen yasayı çıkaran ilk eyalet, 1883 yılında Ontario olmuştur (Eagles, 1993). Bu gelişme, Kuzey Amerika'da park alanlarına duyulan ihtiyaca ilişkin farkındalığın arttığı bir döneme denk gelmiştir. Dünyanın ilk ulusal parkı 1872 yılında Yellowstone'da kurulmuş; Kanada'nın ilk ulusal parkı olan Banff ise 1885 yılında oluşturulmuştur.

Parklar ve korunan alanlar—bu bölümde rekreasyon/turizm ve koruma/muhafaza görevi bulunan, kamu yararı adına elde tutulan ve genellikle bir kamu kurumu tarafından sahiplenilip işletilen kamu arazilerini ifade etmek için kullanılan terminoloji—doğal bölgelerin ya da ülkelerin en iyi temsilî örnekleriyle ilgilenen gezginler açısından belirli bir çekiciliğe sahiptir. Nitekim Johst (1982), parkların bu şekilde ilan edilmesinin ziyaretleri artırabileceğini ileri sürmüştür. Basitçe ifade etmek gerekirse, parklar ve korunan alanlar çoğu zaman yalnızca park olarak tanındıkları için daha fazla rekreasyonel kullanım üretmektedir; ancak McCool (1985) bu görüşe karşı çıkmaktadır.

Harroy (1974), Yellowstone'un Amerika Birleşik Devletleri'nin sınır bölgesi zihniyetinden doğan geniş kapsamlı kaygıları karşılamak üzere kurulduğunu göstermiştir. Park öncelikle yaban hayatının ve çevrenin sömürülmesini önlemek, ardından rekreasyon olanağı sağlamak ve son olarak bilimsel araştırmalar için bir alan oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Banff ise siyasal ve ekonomik nedenlerle, özellikle de kıtalararası demiryolunun yapım maliyetini karşılamak amacıyla kaplıcaların tedavi edici ve rekreasyonel yararlarından turizm geliri elde etmek üzere oluşturulmuştur (Lothian, 1987). Banff'ın popülaritesi hızla artmış ve park balıkçılık, ata binme, avcılık, dağcılık gibi çok çeşitli rekreasyonel taleplerin yanı sıra

madencilik, kerestecilik, otlatma ve yerleşim alanı gibi diğer kaynak kullanım taleplerini de karşılamaya başlamıştır. Rollins (1993), Banff'ın bir vaka çalışması olarak, Parks Canada'nın bir yüzyılı aşkın süredir doğal özelliklerin yönetimi konusunda ele almak zorunda kaldığı birçok önemli sorunu temsil ettiğini belirtmektedir. Bu sorunlar, park kaynaklarının tüketici ve tüketici olmayan kullanımlarına yönelik çelişkili beklentilere sahip çok sayıda paydaşın varlığından kaynaklanmaktadır.

Ulusal parklar genel olarak, önem taşıyan temsilî doğal alanları korumak ve kamusal anlayışı, takdiri ve kullanım zevkini teşvik etmek gibi ikili bir görevle yetkilendirilmiştir. Tarihsel olarak parklar içinde muhafaza ideali tam anlamıyla gelişmemiş ya da güçlü biçimde vurgulanmamıştır. Bununla birlikte, korunan alanlar sistemi büyümeye devam ettikçe (Şekil 5.1'de zaman içinde büyüyen dairelerle gösterildiği gibi), park yönetimi felsefeleri daha bütünleşik hâle gelmiş; parkların ekolojik adalar olarak var olmadığı, sınırlarının hem içindeki hem de dışındaki çevresel koşullara göre yönetilmesi gerektiği kabul edilmiştir (Dearden, 1991).

Şekil 5.1. Parkların değişen rolü

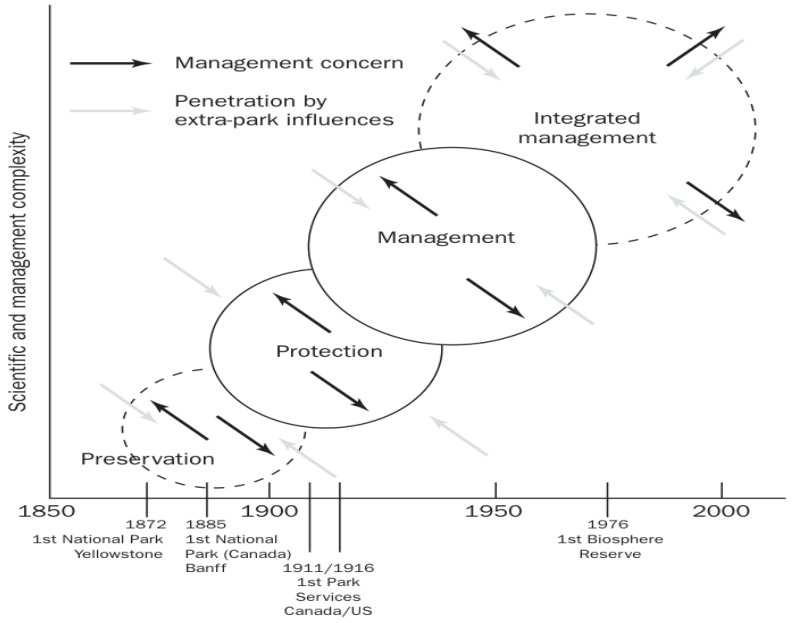

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Genel olarak parklara yönelik tehditler evrim geçirmiştir; bu tehditler önceleri büyük ölçüde park içinden kaynaklanırken, günümüzde daha çok dışsal nitelik taşımaktadır (Dearden ve Rollins, 1993). Bu gelişme, parkların rolünün ağırlıklı olarak rekreasyonel bir amaçtan, her şeyden önce ekolojik işleyişin sürdürülmesine yönelik bir amaca doğru önemli ölçüde değişmesiyle eş zamanlıdır. Kanada Parklar Yasası'nın 5(1.2) maddesi (1988 değişiklikleri),

yönetim planında park bölgeleri ve ziyaretçi kullanımı değerlendirilirken doğal kaynakların korunması yoluyla ekolojik bütünlüğün sürdürülmesinin birinci öncelik olması gerektiğini belirtmektedir (Canada, Parliament, 1993). Park bölgeleri, doğal kaynaklar ve rekreasyonel kullanımı karşılama gerekliliği temelinde oluşturulmaktadır. Kanada'daki ulusal parklarda bölgelendirme esaslarına ilişkin genel çerçeve (Environment Canada, 1990) aşağıda sunulmaktadır. Açık hava rekreasyonu alan sınıflandırmasının gelişim tarihine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için okuyucu, 1960'ların başlarında yayımlanan ABD Açık Hava Rekreasyon Kaynaklarını Değerlendirme Komisyonu raporlarına başvurabilir:

Bölge 1: Özel Muhafaza. Benzersiz, nadir ya da tehlike altındaki özellikleri barındıran veya destekleyen alanları ya da doğal özelliklerin en iyi örneklerini içeren sahaları ifade eder. Erişim ve kullanım sıkı biçimde kontrol edilir ya da tamamen yasaklanabilir. Motorlu erişime veya insan yapımı tesislere izin verilmez.

Bölge 2: Vahşi Doğa. Parkın doğal tarih temalarının her birini iyi biçimde temsil eden ve vahşi doğa niteliğinde korunacak geniş alanlardır. Yalnızca vahşi doğa deneyimine uygun, sınırlı ve ilkel ziyaretçi tesisleri gerektiren belirli etkinliklere izin verilir. Kullanıcı sayısına sınırlama getirilir. Motorlu erişime izin verilmez. Yönetim uygulamaları, ziyaretçilerin alana dağıtılmasını sağlayacak şekilde düzenlenir.

Bölge 3: Doğal Çevre. Doğal çevre olarak sürdürülen ve en az bozulmayla, düşük yoğunluklu açık hava etkinliklerinden seçilmiş bir diziyi ve bunlarla ilişkili sınırlı tesisleri kaldırabilecek alanlardır. Motorsuz erişim tercih edilir. Toplu taşıma ile erişime izin verilir. Özel araçlarla kontrollü erişime ise yalnızca geçmişte geleneksel olarak izin verilen yerlerde müsaade edilir.

Bölge 4: Açık Hava Rekreasyonu. Doğal peyzaja saygılı, güvenli ve kullanışlı biçimde geniş bir eğitim ve açık hava rekreasyonu olanağı ile ilgili tesisleri barındırabilecek sınırlı alanlardır. Motorlu erişime izin verilir ve bu erişim motorsuz erişimden ayrılabilir.

Bölge 5: Park Hizmetleri. Bazı mevcut ulusal parklarda, ziyaretçi hizmetleri ve destek tesisleri ile park yönetimi işlevlerinin yoğunlaştığı kasabalar ve ziyaretçi merkezleridir. Motorlu erişime izin verilir.

Rollins (1993), bölgelendirmenin temelde doğal kaynaklara dayandığını ve parkın bu bölgelerinde gerçekleşebilecek rekreasyonel fırsat türlerini ya da düzeylerini tanımlamadığını

belirtmektedir. Kuzey Amerika'daki parklarda ziyaretçi yönetimi; Rekreasyon Fırsatları Spektrumu (ROS), Kabul Edilebilir Değişim Sınırları (LAC) ve Ziyaretçi Etkinliği Yönetim Süreci (VAMP) gibi önceden geliştirilmiş çeşitli planlama ve yönetim çerçeveleri aracılığıyla ele alınmaktadır (bkz. Diamantis, 2004). Bu çerçeveler Bölüm 3'te tartışılmıştır.

Ekosistem Yönetimi

Daha önce Şekil 5.1'de belirtildiği üzere, park yönetimi zaman içinde önemli ölçüde gelişmiştir. Bu gelişimin en seçkin örneklerinden biri, bir çevrenin etkili biçimde korunabilmesi için bu ortamlarda var olan ilişkilerin ve süreçlerin bilimsel olarak anlaşılması gerektiğinin fark edilmesi sonucunda gelişen ekosistem yönetimi felsefesidir. Biyoçeşitlilik krizi, yeni ekolojik teoriler ve hükümetlerin düzenleyici önlemlerine yönelik hoşnutsuzluk da bu düşünce biçiminin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Grumbine, 1996). Her şeyden önce biyolojik ve sosyal sistemler teorisi, ekolojik sürdürülebilirliğin ancak kapsamlı toplumsal değişim yoluyla sağlanabileceği açık hâle geldiğinde ekosistem yönetiminin temelini oluşturmuştur. Nitekim Francis'in (t.y.) belirttiği gibi, kendimizi karmaşık ekosistemlerin ayrılmaz bileşenleri olarak görmeye başlamamız gerekmektedir; bu bileşenler ise farklı mekânsal ve zamansal ölçeklerde birbirleriyle ilişkilidir. Bu yaklaşıma göre, ekosistemleri paylaştığımız türlerin kendi içsel değerleri vardır ve bu türler bize kaynak sağlama kapasitelerine göre değil, karmaşık sistemin önemli unsurları olarak değerlendirilmelidir.

Tanımsal olarak ekosistem yönetimi, Kanada Çevresel Danışma Konseyi'ne (CEAC) göre "hem korunan alanların içinde hem de bitişiğinde yer alan doğal peyzajların, ekolojik süreçlerin, yaban hayatı türlerinin ve insan faaliyetlerinin bütünleşik yönetimi" anlamına gelmektedir (CEAC, 1991: 38). Johnson ve Agee (1988) tarafından ortaya konulan aşağıdaki tanım, ekosistemlerin biçimlenmesine ve dönüşmesine katkı sağlayan hem sosyal hem de ekolojik süreçlerin dâhil edilmesini vurgulamaktadır. Bu nedenle bir ekosistem içinde insan unsurları ile biyofiziksel unsurları birbirinden ayırmak mümkün değildir; bunlar ayrılmaz bir bütün oluşturur.

Ekosistem yönetimi, sosyal açıdan arzu edilen koşullara ulaşmak amacıyla iç ekosistem yapısı ve işlevinin yanı sıra girdilerin ve çıktıların düzenlenmesini içerir. Seçilmiş ve her zaman durağan olmayan bir coğrafi ortam içinde, planlama ve yönetim faaliyetlerinin olağan dizisini kapsar; ancak bunlar bir sistem çerçevesi içinde kavramsallaştırılır. Araştırma, halkın katılımı ve siyasal analiz yoluyla sorunların belirlenmesi; hedeflerin ortaya konulması, plan geliştirme,

kullanım tahsisi, faaliyet geliştirme (kaynak yönetimi, yorumlama), izleme ve değerlendirme bu sürece dâhildir. Kurumlar arası koordinasyon çoğu zaman başarılı ekosistem yönetiminin temel bir unsurudur; ancak kendi başına bir amaç değildir. Ekosistem yönetiminde başarı nihai olarak ulaşılan hedeflerle ölçülür, koordinasyon miktarıyla değil. (Johnson ve Agee, 1988: 7)

Ekosistem yönetimi felsefesiyle uyumlu ilginç bir bakış açısı Chipeniuk (1988) tarafından ileri sürülmüştür. Chipeniuk, parkların ekolojik bir perspektiften yönetilmesinin eksik olduğunu ve ekosistemlerin doğal sayılamayacağını belirtmektedir; çünkü bu ekosistemlerde Avrupa teması döneminde var olan temel bir bileşen eksiktir: yırtıcılar olarak rol oynayan insan avcıları ve toplayıcıları. Chipeniuk'a göre bu niş, biyolojik ve sosyo-kültürel nedenlerle insan temsilciler tarafından doldurulmalıdır. Biyolojik anlamda çevre daha doğal, yani temas öncesi bir duruma döndürülmüş olacaktır, sosyo-kültürel bağlamda ise insanların park ekosistemlerinin işleyişinin bir parçası olarak geri dönmesi, insanın doğal dünyadaki uygun yeri konusunda insanları yanıltan anlayışın sona ermesine katkı sağlayacaktır.

Bu nokta Pretty ve Pimbert (1995: D8) tarafından da ele alınmaktadır. Onlara göre, yerel yerli halk koruma süreçlerinin dışında bırakıldığında koruma hedefleri risk altına girmektedir. Yazarlar, "insan eli değmemiş olduğu varsayılan bazı 'bozulmamış yağmur ormanlarının' bir zamanlar gelişmiş tarımsal toplulukları desteklediğinin artık bilindiğini" belirtmektedir. Bu nedenle "bozulmamış" yabanıl alan kavramı, yalnızca zihnimizde var olan kentsel bir mittir.

Durum Çalışması 5.2

Last Mountain Lake Ulusal Yaban Hayatı Alanı

Saskatchewan'daki bu yaban hayatı alanı, 1.013 hektarlık bölümünün 8 Haziran 1887'de Kuzey Amerika'daki ilk federal kuş sığınağı olarak ilan edilmesi bakımından önemlidir. Kanada Yaban Hayatı Servisi'ne göre, göçün yoğun olduğu dönemlerde Last Mountain Lake'te 280'den fazla kuş türü kaydedilmiştir; bunlar arasında 50.000 turna, 450.000 kaz ve yüz binlerce ördek bulunmaktadır. Ayrıca alan, Kanada'nın hassas, tehdit altında ve tehlike altındaki 36 kuş türünden 9'u için yaşam alanı sağlamaktadır; bunlara Amerikan turnası ve gökdoğan da dâhildir. Last Mountain Lake, Kanada'daki yaklaşık 30 alan ve dünya genelindeki 700 bölgeyle birlikte Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alan olarak belirlenmiştir (1995 itibarıyla). Last Mountain Lake'te temel amaç koruma olmakla birlikte, avcılık ve balıkçılık gibi daha tüketici faaliyetlere bitişik alanlarda sıkı düzenlemeler altında izin verilmektedir.

Kanada, korunan alan politikası ve yönetimi konusunda dünyada öncü ülkelerden biri olmuş olsa da yukarıda da belirtildiği gibi karmaşık arazi ve insan kullanımı sorunları nedeniyle ulusal park vizyonunu tamamlamaktan hâlâ uzaktır. Karşılaştırmalı olarak, birçok gelişmekte olan ülke park sistemlerinin geliştirilmesinde çok daha bilinçli davranmıştır. Örneğin Panama, Nikaragua ve Kosta Rika, ulusal topraklarının çok daha yüksek oranlarını parklar ve korunan alanlar olarak ayırmıştır. Kanada'nın park oluşturmadaki düşük üretkenliğine rağmen, kamuoyu daha fazla yabanıl alan oluşturulmasından yanadır. Reid ve diğerleri (1995), Britanya Kolumbiyası'nda 1.500'den fazla kişiyle yapılan bir araştırmaya dayanarak, katılımcıların belirlenmiş yabanıl alanların iki katına çıkarılması için yıllık ortalama 108 ila 130 dolar, üç katına çıkarılması için ise 149 ila 156 dolar arasında vergi ödemeye istekli olacaklarını göstermiştir.

Genel olarak parklar, bulundukları sosyo-politik ve ekonomik koşulların bir işlevi olarak biçimlenmektedir. Örneğin Britanya'daki (İngiltere, İskoçya ve Galler) 14 ulusal park, Kanada gibi diğer Batı toplumlarındaki parklardan oldukça farklı bir perspektiften yönetilmektedir. Henderson'a (1992: 397) göre Britanya'da koruma, "belirli bir yaşam alanını belirli bir ardıllık aşamasında sonsuza kadar sürdürmek üzere tasarlanmış durağan bir insan müdahalesi hâline" dayanmaktadır; Henderson bunun mümkün olan en doğal olmayan koruma politikası olduğunu düşünmektedir. Britanya ulusal parkları özünde yaşayan ve çalışan peyzajlardır. İdari açıdan Ulusal Park Otoritesi'nin görevi; yerel yönetim sistemi içinde çalışarak ve üyeleri hükümet tarafından Countryside Commission ile istişare içinde atanarak, (1) parkın doğal güzelliğini korumak ve geliştirmek, (2) erişimi, kullanımı ve yararlanmayı teşvik etmek ve (3) tarım, ormancılık ve ekonomiyle ilgili uygun uygulamaları sağlamaktır (Exmoor National Park, 1990).

Bunun sonucu, Britanya ulusal parklarında önemli miktarda sosyo-ekonomik faaliyetin gerçekleşmesidir; çünkü Britanya'da neredeyse hiçbir arazi insan faaliyetinden tamamen dışlanmış değildir (Phillips, 1985). Örneğin sistemdeki ikinci en küçük park olan Exmoor National Park'ın 2001 itibarıyla yaklaşık 11.000 kişilik yerleşik nüfusu vardır, yılda yaklaşık 3 milyon ziyaretçi ağırlamaktadır ve yaklaşık yüzde 80'i özel mülkiyettedir (http://www.exmoornationalpark.gov.uk/index/learning_about/general_information/moor_facts.htm; erişim tarihi: 24 Kasım 2006). Park planı, ekonomik kalkınma, tarım, ormancılık, konut, hizmetler ve tesisler ile turizmin park bağlamındaki rolünü açıklamaktadır; bu durum Britanya'daki parklar genelinde gerçekleşen faaliyet türleriyle uyumludur (Phillips, 1985). Bu

kullanım felsefesine dayanarak turizm, ulusal parklarda önemli bir role sahiptir ve diğer ulusal parklarda olduğu ölçüde sorgulanmamaktadır. Bununla birlikte turizm endüstrisinin, Countryside Commission ve English Tourist Board tarafından belirlenen yönergeler çerçevesinde faaliyet göstermesi beklenmektedir (Countryside Commission, 1990).

Yukarıda belirtildiği gibi Britanya'nın ulusal parkları, IUCN'nin (Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği) ulusal parklar için belirlediği kategori II ölçütlerini karşılamamaları bakımından bir tür istisna oluşturmaktadır. Uluslararası düzeyde, ülkelerin belirli kara ve su alanlarını en uygun biçimde nasıl koruma altına alacaklarını denetlemek ve yönlendirmek amacıyla kılavuz ilkeler geliştirilmiştir. Phillips (1985), Britanya'daki ulusal parkların IUCN kılavuzlarında kategori V olarak tanımlanan korunan peyzajlar biçiminde sınıflandırılmasının daha uygun olacağını düşünmektedir (bkz. Tablo 5.1).

Görsel 5.1. Kanada'nın batı kıyısında, ağaç kesiciler ve çevreciler dünyanın en büyük ağaçlarından bazıları üzerinde çatışmışlardır. Kurtarıldıklarından bu yana bu ağaçlar, bölgedeki ekoturistler arasında büyük ilgi görmüştür.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008)

Görsel 5.2. Birçok vahşi doğa alanı hem doğal hem de kültürel miras değeri taşımaktadır. Saskatchewan eyaletindeki Clearwater River Eyalet Parkı'nda bulunan bu kaya resmi (bir geyik resmi), yüzlerce yıl önce yerli halk tarafından yapılmıştır.

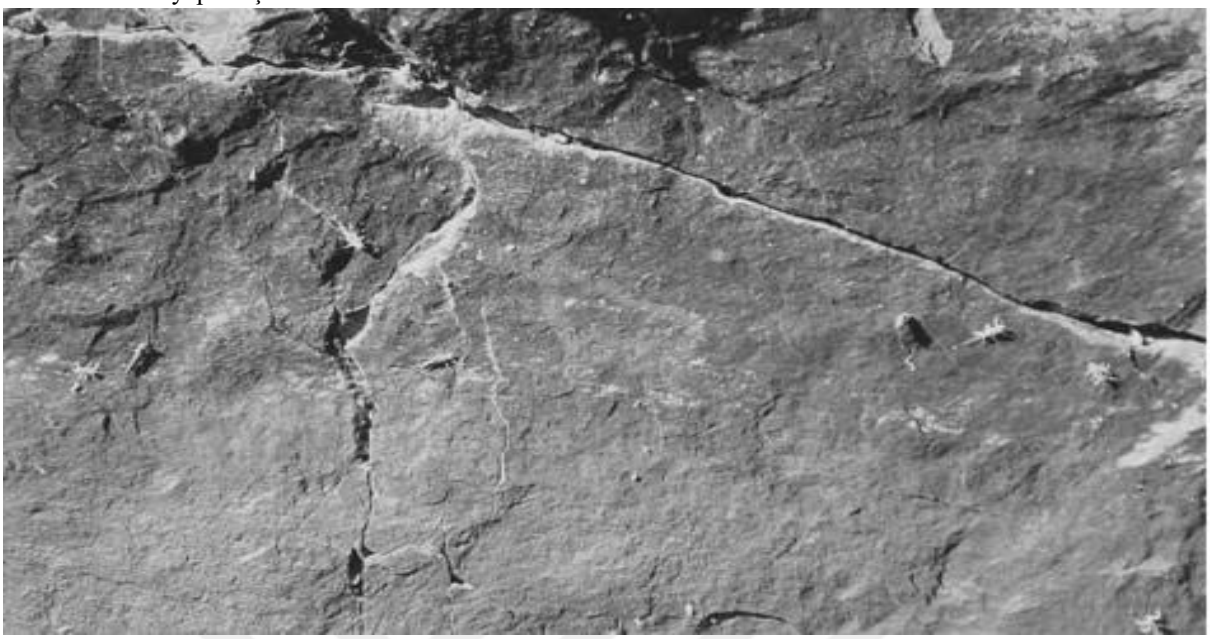

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Görsel 5.3. Kanada'nın Saskatchewan eyaletindeki Clearwater Park'ın vahşi doğa özelliği. Bu park, kano ve yürüyüş olanaklarıyla tanınmaktadır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Tablo 5.1. IUCN korunan alan yönetim kategorileri.

Category – Scientific Reserve/Strict Nature Reserve
Areas with some outstanding ecosystem features and/or species of flora and fauna of national scientific importance, representative of particular natural areas, fragile life forms or ecosystems, important biological or geological diversity, or areas of particular importance to the conservation of genetic resources. Concern is for continuance of natural processes and strict control of human interference.

Category II – National Park
A relatively large area where one or several ecosystems are not materially altered by human use, the highest competent government authority has taken steps to prevent or control such alteration, and visitors are allowed to enter, under special conditions for inspirational, educative, cultural, and recreative uses.

Category III – Natural Monument/Natural Landmark
Area normally contains one or more specific natural features of outstanding national significance which because of uniqueness or rarity should be protected. Ideally little or no sign of human activity.

Category IV – Nature Conservation Reserve/Managed Nature Reserve/Wildlife Sanctuary
A variety of areas fall into this category. Although each has as its primary purpose the protection of nature, the production of harvestable renewable resources may play a secondary role in management. Habitat manipulation may be required to provide optimum conditions for species, communities, or features of special interest.

Category V – Protected Landscape or Seascape
A broad category embracing a wide variety of semi-natural and cultural landscapes within various nations. In general, two types of areas, those where landscapes possess special aesthetic qualities resulting from human–land interaction and those that are primarily natural areas managed intensively for recreational and tourist uses.

Category VI – Resource Reserve (Interim Conservation Unit)
Normally extensive, relatively isolated, and lightly inhabited areas under considerable pressure for colonisation and greater exploration. Often not well understood in natural, land use, or cultural terms. Maintenance of existing conditions to allow for studies of potential uses and their effects as a basis for decisions.

Category VII – Natural Biotic Area/Anthropological Reserve
Natural areas where the influence or technology of modern humans has not significantly interfered with or been absorbed by the traditional ways of life of inhabitants. Management is oriented to maintenance of habitat for traditional societies.

Category VIII – Multiple Use Management Area/Managed Resource Area
Large areas suitable for production of wood products, water, pasture, wildlife, marine products, and outdoor recreation. May contain nationally unique or exceptional natural features. Planning

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

and management on a sustained-yield basis with protection through zoning or other means for special features or processes.

Category IX – Biosphere Reserve
Intended to conserve representative natural areas throughout the world through creation of global and national networks of reserves. Can include representative natural biomes, or communities, species of unique interest, examples of harmonious landscapes resulting from traditional uses, and modified or degraded landscapes capable of restoration to more natural conditions. Biosphere reserves provide benchmarks for monitoring environmental change and areas for science, education, and training.

Category X – World Heritage Site
To protect natural – and also cultural – features considered to be of world heritage quality; examples include outstanding illustrations of the major stages of earth's evolutionary history, habitats where populations of rare or endangered species of plants and animals still survive, and also outstanding archaeological or architectural sites. Stress on maintenance of heritage values for worldwide public enlightenment, and to provide for research and environmental monitoring.

Category XI – Wetlands of International Importance (Ramsar)
Marshes, swamps, and other wetlands of value for flood control, nutrient production, wildlife habitat, and related purposes. Management procedures designed to prevent destruction and deterioration through national agreement to an international convention known as Ramsar after the site in Iran where the convention was initially agreed to by a number of founding countries.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Kategori	Koruma Statüsü	Akademik Türkçe Açıklama
Kategori I	**Bilimsel Rezerv / Sıkı Doğa Rezervi**	Ulusal ölçekte bilimsel önem taşıyan; olağanüstü ekosistem özelliklerine ve/veya flora ve fauna türlerine sahip alanları kapsar. Bu alanlar, belirli doğal çevrelerin temsil niteliği taşıyan örneklerini, hassas yaşam biçimlerini veya ekosistemleri, önemli biyolojik ya da jeolojik çeşitlilik unsurlarını ve genetik kaynakların korunması açısından özel önem arz eden sahaları içerebilir. Temel yaklaşım, doğal süreçlerin sürekliliğinin güvence altına alınması ve insan müdahalesinin sıkı biçimde denetlenmesidir.
Kategori II	**Milli Park**	İnsan kullanımı nedeniyle bir veya birden fazla ekosistemin esaslı biçimde değişime uğramadığı, görece geniş alanları ifade eder. Yetkili kamu otoritesinin bu tür değişimleri önlemek veya denetlemek amacıyla gerekli tedbirleri aldığı alanlarda, ziyaretçilerin ilham verici, eğitsel, kültürel ve rekreatif amaçlarla; belirli özel koşullar çerçevesinde alana girişine izin verilebilir.
Kategori III	**Doğal Anıt / Doğal Simge Alanı**	Genellikle ulusal düzeyde olağanüstü önem taşıyan bir veya birden fazla belirgin doğal özelliği barındıran alanlardır. Bu özelliklerin benzersizliği veya nadirliği nedeniyle korunması gerekir. İdeal olarak, bu alanlarda insan faaliyetlerinin izleri ya hiç bulunmamalı ya da son derece sınırlı düzeyde kalmalıdır.
Kategori IV	**Doğa Koruma Rezervi / Yönetilen Doğa Rezervi / Yaban Hayatı Sığınağı**	Bu kategori farklı nitelikteki alanları kapsar. Her ne kadar temel amaç doğanın korunması olsa da, hasat edilebilir nitelikteki yenilenebilir kaynakların üretimi yönetim sürecinde ikincil bir işlev üstlenebilir. Türler, topluluklar veya özel ilgi taşıyan doğal unsurlar için elverişli koşulların sağlanabilmesi amacıyla habitat üzerinde aktif düzenleme ve müdahale yapılması gerekebilir.

Kategori	Koruma Statüsü	Akademik Türkçe Açıklama
Kategori V	**Korunan Peyzaj veya Deniz Peyzajı**	Farklı ülkelerde görülen çok çeşitli yarı doğal ve kültürel peyzajları kapsayan geniş bir kategoridir. Genel olarak bu alanlar iki grupta değerlendirilebilir: insan ile arazi arasındaki etkileşimden kaynaklanan özel estetik niteliklere sahip peyzajlar ile rekreasyon ve turizm amaçları doğrultusunda yoğun biçimde yönetilen, ağırlıklı olarak doğal alanlar.
Kategori VI	**Kaynak Rezervi (Geçici Koruma Birimi)**	Genellikle geniş, görece yalıtılmış ve seyrek nüfuslu; yerleşime açılma ve daha yoğun keşif veya kullanım faaliyetleri bakımından önemli baskı altında bulunan alanlardır. Bu alanlar doğal özellikleri, arazi kullanımı veya kültürel boyutları bakımından çoğu zaman yeterince anlaşılmamıştır. Mevcut koşulların korunması; olası kullanım biçimleri ile bunların etkilerinin incelenmesine olanak sağlayarak karar alma süreçlerine dayanak oluşturmayı amaçlar.
Kategori VII	**Doğal Biyotik Alan / Antropolojik Rezerv**	Modern toplumların etkisi veya teknolojik müdahalelerinin, alan sakinlerinin geleneksel yaşam biçimlerine önemli ölçüde nüfuz etmediği ya da bu yaşam biçimleri tarafından özümsenmediği doğal alanları ifade eder. Yönetim anlayışı, geleneksel toplumların yaşam alanlarının ve bu alanlara bağlı habitatların devamlılığını sağlamaya yöneliktir.
Kategori VIII	**Çok Amaçlı Yönetim Alanı / Yönetilen Kaynak Alanı**	Odun ürünleri, su, otlak, yaban hayatı, denizel ürünler ve açık hava rekreasyonu gibi kaynakların üretimi veya kullanımı için uygun geniş alanlardır. Bu alanlar benzersiz ya da istisnai nitelikte doğal özellikler de barındırabilir. Planlama ve yönetim, sürekli verim ilkesi temelinde; özel özelliklerin veya süreçlerin zonlama ya da benzeri araçlarla korunmasını sağlayacak biçimde yürütülür.
Kategori IX	**Biyosfer Rezervi**	Küresel ve ulusal rezerv ağlarının oluşturulması yoluyla, dünya genelindeki temsil niteliği taşıyan doğal alanların korunmasını amaçlar. Temsilî doğal biyomları, toplulukları, özel ilgi taşıyan türleri, geleneksel kullanımlardan doğan uyumlu peyzaj örneklerini ve daha doğal koşullara geri döndürülme potansiyeli bulunan değiştirilmiş veya bozulmuş peyzajları içerebilir. Biyosfer rezervleri, çevresel değişimlerin izlenmesine yönelik referans alanlar oluşturur; ayrıca bilimsel araştırma, eğitim ve uygulamalı öğretim faaliyetleri için önemli çalışma sahaları sağlar.
Kategori X	**Dünya Miras Alanı**	Dünya mirası niteliği taşıdığı kabul edilen doğal ve kültürel özelliklerin korunmasına yöneliktir. Bu alanlar; yeryüzünün evrimsel tarihinin başlıca evrelerini olağanüstü biçimde yansıtan örnekleri, nadir veya nesli tehlike altında bulunan bitki ve hayvan türlerinin yaşamlarını sürdürdüğü habitatları ve seçkin arkeolojik ya da mimari alanları kapsayabilir. Yönetimde, miras değerlerinin korunmasına, küresel kamuoyunun bilinçlendirilmesine ve araştırma ile çevresel izleme faaliyetlerinin desteklenmesine öncelik verilir.
Kategori XI	**Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar (Ramsar Alanları)**	Taşkın kontrolü, besin maddesi üretimi, yaban hayatı habitatı ve benzeri işlevler bakımından değer taşıyan bataklıkları, sazlıkları ve diğer sulak alanları kapsar. Yönetim uygulamaları, bu alanların tahrip edilmesini veya bozulmasını önlemeye yönelik olarak tasarlanır. Bu yaklaşım, adını sözleşmenin ilk kez kurucu ülkeler tarafından kabul edildiği İran'daki Ramsar yerleşiminden alan uluslararası Ramsar Sözleşmesi ile ulusal düzenlemeler temelinde uygulanır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

IUCN'nin koruma yönetimi kategorileri, uluslararası ölçekte geliştirilmiş korunan alan çeşitliliğini göstermektedir. Bu kategorilerin her biri, gelişme (turizm altyapısı ve kullanım düzeyi) ile muhafaza arasındaki farklı boyutlara odaklanmaktadır. Bununla birlikte IUCN'nin çalışmaları korunan alanların kategorilendirilmesinin çok ötesine uzanmaktadır. Bu çalışmalar; dünyanın biyocoğrafi bölgeleri sisteminin oluşturulmasını, korunan alan listeleri ve rehberlerinin yayımlanmasını, korunan alanlara ilişkin kavramsal metinlerin yayımlanmasını, Parks adlı üç aylık derginin çıkarılmasını, UNESCO gibi Birleşmiş Milletler kuruluşlarıyla iş birliğini, Dünya Parklar ve Korunan Alanlar Konferansları gibi uluslararası toplantıların düzenlenmesini ve korunan alanların kurulması ile yönetimine yönelik saha projelerinin desteklenmesini kapsamaktadır (Eidsvik, 1993: 280).

Buna ek olarak, koruma amaçları doğrultusunda başka birimler de geliştirilmiştir. 1972 tarihli Dünya Mirası Sözleşmesi (UNESCO), üstün evrensel değere sahip doğal ve kültürel miras alanlarının oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu alanlar mevcut korunan alanlar dokusu içine yerleştirilmiştir ve sistem mevcut parklara yeni yönetim ölçütleri dayatmasa da bu tür alanlara sahip ülkeler açısından sembolik değer ve prestij unsuru oluşturmaktadır. 2006 itibarıyla 138 üye devlette 830 alan bulunmaktaydı; bunların 644'ü kültürel, 162'si doğal ve 24'ü karma alandı (http://whc.unesco.org/en/list/; erişim tarihi: 24 Kasım 2006).

Biyosfer rezerv sistemi

Yukarıda kategori IX kapsamında belirtilen biyosfer rezerv sistemi, geleneksel olarak diğer korunan alan türlerini sınırlayan park-insan sorunlarının birçoğunu hafifletmek amacıyla geliştirilmiştir. Biyosfer rezervi kavramı, 1970 yılında gerçekleştirilen UNESCO genel toplantısından doğmuş; bu toplantı 1971'de İnsan ve Biyosfer Programı toplantılarının yapılmasına ve daha sonra 1976'da ilk rezervlerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Bu korunan alan sistemi üç temel tema üzerine kuruludur: kalkınma, koruma ve araştırma.

Mekânsal açıdan bu rezervler üç ayrı bölgeyi içermektedir: (1) en az düzeyde bozulmuş ve sıkı biçimde korunan çekirdek alan; (2) çekirdek alanın çevresinde yer alan ve çekirdeği rahatsız etmeyen belirli kaynak kullanım biçimlerine izin veren tampon bölge; (3) bitişik alanlara doğru uzanan, sabit sınırı bulunmayan ve insan kullanımının daha geniş bir yelpazesine izin veren geçiş bölgesi. Biyosfer rezervlerinin oluşturulma ölçütleri yedi temel ilkeyle karakterize edilmektedir. Buna göre biyosfer rezervleri: (1) doğal alanlardan oluşan bağlantılı bir ağ olarak işlev görür, (2) 227 biyocoğrafi ilin temsilcileridir, (3) özel çevrelerin, başka bir

ifadeyle doğal biyomların örneklerini oluşturur, (4) etkin korumayı sağlayacak büyüklüktedir, (5) araştırma, eğitim ve yetiştirme için referans alanları olarak işlev görür, (6) bir tür yasal korumaya sahiptir; (7) bünyelerinde mevcut korunan alanları barındırır.

Eidsvik (1983), biyosfer rezervinin diğer korunan alan türlerine göre özgün bir kavram olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu sistem, karar alma süreçlerinin zorunlu olarak merkezî bir federal otoriteden başlamadığı; bunun yerine tabandan gelen katılımın farklı düzeylerdeki destek mekanizmalarıyla güçlendirildiği ters piramit mantığıyla işlemektedir. Eidsvik (1983: 230) bu kavramı şu şekilde açıklamaktadır:

Sistem, katılımcıyı kendi düzeyinde desteklemek ve güçlendirmek üzere tasarlanmıştır… Bireyler ya da onların toplulukları tarafından sağlanamayan hizmetler yerel kurumların sorumluluğuna geçmektedir. Daha uzmanlaşmış hizmetler eyalet yönetimlerinden; en ileri düzeyde uzmanlaşmış tamamlayıcı hizmetler ise federal kurumlardan sağlanmaktadır.

Uygulamada, biyosfer rezervi kavramının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde başarılı örnekleri bulunmaktadır. Kanada'da Ontario'daki Long Point Biyosfer Rezervi, yaklaşık 33.000 hektarlık bir alanda Kanada Yaban Hayatı Servisi, Transport Canada, Ontario Doğal Kaynaklar Bakanlığı, özel Long Point Company, bir koruma kurumu, bölgesel belediye ve diğer özel arazi sahipleri gibi çok sayıda belediye, eyalet ve federal kurumla ortaklık içinde faaliyet göstermektedir (Francis 1985).

Meksika'da ise Yucatán Yarımadası'ndaki Sian Ka'an Biyosfer Rezervi, 1,3 milyon dönümlük bu alanı korumaya yönelik yerel çabaların sonucu olarak geliştirilmiştir. Özel sektör ile hükümetin çeşitli düzeyleri arasında aracılık yapmak amacıyla Amigos de Sian Ka'an adlı kâr amacı gütmeyen bir kuruluş oluşturulmuştur. Rezervin Cancún'a yakınlığı nedeniyle turizm 1980'lerden itibaren önemli ölçüde büyümüş; bu durum hem bir tehdit hem de bir fırsat yaratmıştır. Rezervin sürdürülebilirliği açısından hükümet düzeyleri, çevreci sivil toplum kuruluşu ve yerel halk arasındaki iş birliği, ortak sorunların çözülmesi ve yaşam kalitesinin artırılması bakımından kritik öneme sahiptir. Bu durum Amigos de Sian Ka'an'ın genel müdürünün şu değerlendirmeyi yapmasına yol açmıştır: "Rezervde yaşayan insanlar onu desteklerse, ona sahip çıkarlar. Desteklemezlerse, hiçbir sayıda görevli onları durduramaz" (Norris 1992: 33). Biyosfer programının olumlu yönlerine rağmen, bu yaklaşımın yerelcilik ilkesine yeterince bağlı olmayan, hâlen yukarıdan aşağıya işleyen bir koruma modeli olduğunu ileri sürenler de vardır (Janzen, Chase 1989 içinde).

Korunan alanlar sistemine daha yakın dönemde eklenen ve yukarıda değinildiği üzere insanların doğal sistemler üzerinde yarattığı farklı tür ve düzeylerdeki baskıların tanınmasına dayanan bir diğer girişim, Avrupa Birliği'nin 25 üye devletini kapsayan Natura 2000 programıdır. 1979 Kuş Direktifi ve 1992 Habitat Direktifi'ne dayanan bu program, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik ederken aynı zamanda çevreyi korumayı ve biyolojik çeşitliliği sürdürmeyi amaçlamaktadır. Program, insanı doğanın temel bir bileşeni olarak kabul etmesi bakımından da önemlidir.

Natura 2000 programı, Avrupa Birliği genelinde 250 habitat tipinin yanı sıra nadir ya da tehdit altında bulunan 450 hayvan ve 500 bitki türünü kapsaması nedeniyle önemli bir girişimdir (Aperghis ve Gaethlich 2006). Bununla birlikte üye devletler arasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik koşulların çeşitliliği, biyolojik çeşitliliğin korunmasına verilen önem bakımından belirgin bir tutarlılık bulunmadığını da göstermektedir. Aperghis ve Gaethlich (2006), Yunanistan örneğinde çevrenin korunmasına yönelik ciddi bir siyasi ilgisizlik bulunduğunu ileri sürmektedir. Yazarlara göre Avrupa Birliği ve Natura 2000 programının talepleri olmasaydı, çevre ve özellikle biyolojik çeşitliliğin korunması siyasal gündemde çok daha geri planda kalmaya devam edecekti. Yunanistan'daki başarılı iki Natura 2000 alanı olan Dadia Ormanı ve Profitis Elias Manastırı, kuş gözlemciliği olanaklarıyla tanınmakta; kırsal alanlarda istihdam yaratılan, yerel halkın araziyle bağını sürdürdüğü ve doğal çevrenin korunduğu ekoturizm alanlarına iyi örnekler oluşturmaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin korunması: sorunlar ve zorluklar

Yukarıda ele alınan Natura 2000 programı, Avrupa peyzajında biyolojik çeşitliliğin yaşatılmasına ve sürdürülmesine öncelik vermektedir. Programın gelişme hızı, biyolojik çeşitliliğin bölgenin genel sağlığı açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Biyologlar ve korumacılar, biyolojik çeşitliliği üç düzeyde ele almaktadır: (1) çayırlar ve yağmur ormanları gibi ekosistemler; (2) günümüzde dünyada 2 milyon ile 100 milyon arasında olduğu tahmin edilen bitki ve hayvan türleri (May 1992); (3) bu türleri oluşturan bireylerin kalıtsal özelliklerini belirleyen genler (Wilson 2002).

Ehrlich ve Ehrlich'e (1992) göre biyolojik çeşitliliğe farklı düzeylerde değer atfetmekteyiz. Bu değerler; gıda, ilaç ve endüstriyel ürünler yoluyla doğrudan; suyun arıtılması ve iklimin düzenlenmesi gibi ekosistem hizmetleri yoluyla dolaylı; her türün her bireyinin yeri doldurulamaz bir hazine olarak görülmesi nedeniyle estetik; ayrıca insanın bu türleri ve

bireyleri kendi zararlı eylemlerinden koruma sorumluluğu taşıdığı düşüncesine dayalı olarak etik düzeyde ortaya çıkmaktadır.

Ekosistemler ve onları oluşturan parçalar, turizmde ya da diğer insan faaliyetlerinde iş yapmanın maliyetlerine hiçbir zaman tam anlamıyla dâhil edilmemiştir. Bu durum talihsizdir; çünkü ekosistem hizmetlerinin, yani çevrenin dünya için ücretsiz biçimde sunduğu hizmetlerin değerinin 16 ila 54 trilyon ABD doları arasında olduğu, bunun da 1990'ların sonlarında küresel GSMH'nin yaklaşık 1,8 katına karşılık geldiği tahmin edilmektedir (Costanza vd. 1997). Iturregui ve Dutschke (2005), incelenen 24 ekosistem hizmetinin yüzde 60'ının bozulmakta olduğunu; bunlar arasında tatlı su, balıkçılık, hava ve su arıtımı ile iklim düzenlemesinin bulunduğunu bildirmektedir.

Kendi bireysel ve grup çıkarlarımız nedeniyle türleri yeterince koruyamadığımız bilinen bir gerçektir. İnsan kaynaklı biyolojik çeşitlilik kayıplarına yol açan başlıca etkenler arasında habitat tahribatı, istilacı türlerin hassas çevrelere sokulması, kirlilik, nüfus artışı ve türlerin aşırı hasadı yer almaktadır. Örneğin El Salvador'daki Barra de Santiago bölgesinde Ramírez (2005), nüfus artışının yerel doğal kaynaklar üzerinde çeşitli baskılar yarattığını belirtmektedir. İguanalar, kumrular, sincaplar, ördekler ve tavşanlar geçim amacıyla yasa dışı avlanmakta; muhabbet kuşları, papağanlar, timsah derileri ve deniz kaplumbağası yumurtaları yasa dışı biçimde ticarete konu olmaktadır. Turizmin düzenlemeler olmaksızın gelişmesine izin verilmiş; yoğun ormansızlaşma nedeniyle habitatlar azalmış, tarımsal yüzey akışı ise suyu ve toprağı kirletmiştir.

Biyolojik çeşitliliği daha etkili biçimde korumamız gerektiğinin kabul edilmesi, koruma yöntemleri üzerine yoğun bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Yakın döneme kadar koruma konusundaki geleneksel anlayış "kale zihniyeti", "çitler ve cezalar" ya da "zorlayıcı koruma" olarak adlandırılan yaklaşıma dayanmaktaydı (Adams ve Hulme 2001). Bu felsefe, 1964 tarihli Wilderness Act içinde tanımlanan ABD korunan alan yönetimi modelinden gelişmiştir. Bu yasada, "insanın kendisi kalıcı olmayan bir ziyaretçidir" ifadesi yer almaktadır (Siurua 2006). Bu anlayışa göre insan toplulukları; alan işgali, habitat tahribatı, kaçak avcılık ve benzeri nedenlerle ekosistemlerin düzgün işleyişini bozduğu için bu alanlardan uzaklaştırılmalıdır.

Ancak bu yaklaşımın temel sorunu, korunan alanların içinde ya da çevresinde yaşayan ve koruma adına yerlerinden edilen insanların haklarından ve geleneksel kaynak kullanımına

ilişkin paylarından yoksun bırakılmasıdır. Bu kullanım biçimleri, korunan alanların oluşturulmasından önce bu topluluklar için büyük önem taşımaktaydı.

Bu nedenle, ABD ve diğer sanayileşmiş ülkelerde görece başarılı işleyen bu felsefenin, az gelişmiş ülkelerde "insanlara karşı hayvanları önceleyen" bir yaklaşımı savunduğu gerekçesiyle sert biçimde eleştirilmesi şaşırtıcı değildir. Yerel halkın geleneksel topraklarından dışlanması, korunan alanlara yönelik güçlü bir düşmanlık doğurmuş ve bu tepki son dönemde daha da artmıştır. Bu durum Nepal'de parkların oluşturulmasına ilişkin şu örnekte görülebilir:

Bu tür alanların park ve rezerv olarak ilan edilmesiyle birlikte birçok insan, bu kaynaklar üzerindeki geleneksel haklarını kullanmaktan hukuken alıkonulmuştur. Sınırların dışında yaşayanların, kaybettikleri yararlar için tazminat alma konusunda herhangi bir yasal başvuru yolu bulunmamaktadır. Bu insanlar, topluluğun ortak mülkü olan bu tükenmez doğal kaynaktan neden mahrum bırakıldıklarını sormaktadır. Bu kısıtlamaların "dışarıdan gelenler" tarafından dayatılmasını adaletsiz bulmakta ve hoşnutsuzluklarını çeşitli biçimlerde dile getirmektedirler… Öfkelerini göstermek için bazen köprülere, tabelalara ve sınır işaretlerine zarar vererek park mülkünü tahrip etmektedirler (Upreti 1985: 20; Siurua 2006: 75 içinde).

Benzer biçimde Hough (1988), geleneksel olarak kullanılan kaynaklara erişimin kısıtlanmasının ve turistler nedeniyle yerel kültürler ile ekonomilerin bozulmasının düşmanlık, kızgınlık ve park mülküne zarar verme gibi sonuçlara yol açtığını belirtmektedir.

Bu sorun, Moğolistan'da yeni ulusal parkların oluşturulması sürecinde de saptanmıştır (Maroney 2006). Yerel halkın güçlü bir koruma etiğine sahip olduğu görülmekle birlikte, belirli alanlarda otlatmayı tazminat almadan bırakmaya istekli olmadıkları belirlenmiştir. Hükümetin çobanlarla ya da yerel yönetimle iş birliği yapmaya yönelik herhangi bir çaba göstermemesi nedeniyle Maroney, park yönetim planlarının yerel halkın korumadan doğrudan nasıl yararlanabileceğini açıkça ortaya koyan bütünleşik ve katılımcı yaklaşımlarla iş birliği içinde geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Kale zihniyeti yaklaşımında bulunan sorunlar, kuramcıları "topluluk temelli koruma modeli" olarak adlandırılan farklı bir yaklaşım geliştirmeye yöneltmiştir. Siurua'ya göre bu model, "koruma düzenlemelerinin tasarımı ve işletilmesine yerel halkı dâhil eder; bu düzenlemelerden somut yararlar elde edilmesine öncelik vererek korumayı yerel kalkınma ihtiyaçlarıyla ilişkilendirir ve böylece topluluklara koruma konusunda ekonomik bir pay sağlar" (Siurua 2006: 76).

Topluluk temelli koruma, topluluk temelli doğal kaynak yönetimi, bütünleşik koruma ve kalkınma projeleri ile ortak yönetim, bu yeni felsefeyi sürdürmek amacıyla uygulanan katılımcı ya da tabandan yukarıya yaklaşımlardan yalnızca birkaçıdır. Bu yaklaşımlar, biyolojik çeşitliliği korumanın en etkili yolunun, bu alanları paylaşan insanların geçim ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla temel mesele, ormancılık, balıkçılık, madencilik, yakarak tarla açma tarımı gibi rakip çıkarlar karşısında korumayı bir şekilde kârlı bir girişim hâline getirmektir.

Bu düşünce, uzun yıllardır ekoturizm savunucularının temel argümanlarından biri olmuştur. Bu savunucular, ekoturizmin uygun biçimde geliştirilip yönetildiğinde, birim alan başına daha çıkarıcı ve daha yıkıcı sektörlerden daha fazla gelir sağlayabileceğini ileri sürmektedir (Fennell ve Weaver 2005). Bu bağlamda Kaae (2006), Tayland'daki Doi Inthanon Ulusal Parkı sakinlerinin istihdam potansiyeli nedeniyle parkta turizmi genel olarak desteklediklerini belirtmektedir. Ancak yerel halk, geleneksel faaliyetlerine yönelik mevcut park kısıtlamalarına karşı çıkmaktadır. Ayrıca dışarıdan gelen tur operatörlerinin, bu kısıtlayıcı politikalara aykırı herhangi bir eylemi bildireceğine dair önemli bir korku olduğu görülmektedir. Carrier ve MacLeod (2005) da Montego Bay Deniz Parkı yöneticilerinin balıkçılık alanlarına erişimi kısıtladığını, ancak balıkçıların kayıplarını telafi etmediğini belirtmektedir.

Bununla birlikte topluluk temelli koruma modeli mucizevi bir çözüm değildir. Bu yaklaşıma yönelik desteğin artmasına rağmen Siurua, modelin yerel halk, hükümet, sanayi ve diğer paydaş grupları arasındaki güç farklılıklarından kaynaklanan birçok kuramsal ve operasyonel sorunu bulunduğunu belirtmektedir. Spinage (1998), yeni koruma yaklaşımının uygun korumadan çok siyasal gündem ve maddi kazanç arzusuyla ilişkili olduğuna dair kanıtlar bulunduğunu ileri sürmektedir. Spinage'e göre Batılı ya da kale tipi koruma yaklaşımını itibarsızlaştırmayı amaçlayan bazı çalışmalar, toprak haklarının reddi, aşırı hasat ve geleneksel bilginin kaybı gibi daha kapsamlı meseleleri temsil etmekte yetersiz kalmıştır. Parkların yerli halkların başına gelen en büyük felaket olduğunu ileri süren görüşlere karşı şu soruyu sormaktadır:

Bu kaynakların [yaban hayatının] yalnızca korunan alanlarda bulunduğu neden varsayılmaktadır? Bunun yanıtı, kuşkusuz, insanların bu kaynakları serbestçe kullandığı yerlerde onların ortadan kaybolmuş olmasıdır… Öyleyse neden ulusal parkların içinde dışına

göre daha yüksek hayvan yoğunlukları vardır? [Bu sorun], çevresindeki sürdürülemez koşulları yaratan çıkar gruplarına küçük parkları terk ederek çözülemez (Spinage 1988: 271).

Örneğin Güney Afrika'da Richtersveld Ulusal Parkı'nın oluşturulması, bölgenin yerli halkı olan Nama topluluğunun kabile topraklarını uygun biçimde koruyamadığı düşüncesine dayanmaktadır. Zamanla Richtersveld'de yoğun aşırı otlatma yaşanmış; bu durum parkta bulundurulabilecek hayvan sayısına, bölgenin bu kullanımı taşıma kapasitesi doğrultusunda sınırlamalar getirilmesini gerekli kılmıştır (Boonzaier 1996). Benzer gözlemler Janzen tarafından da yapılmıştır. Janzen, Afrika yaban hayatı parklarının kurulmasının kendi kendini boşa çıkaran bir süreç olduğunu; çünkü bu parkların kaçak avcılık ve komşu çiftçilerin baskısı altında yavaş yavaş tüketildiğini ileri sürmektedir (Chase 1989 içinde; ayrıca bkz. Lovejoy 1992).

Biyolojik çeşitliliğin en iyi nasıl korunacağına ilişkin tartışmaya, yani otoriter yaklaşım ile bütünleşik koruma ve kalkınma projesi yaklaşımı arasındaki karşıtlığa, Brechin ve arkadaşları (2002) önemli bir katkı sunmaktadır. Bu yazarlar, geçmiş girişimlerin koruma çabalarına büyük katkı sağlayabilecek sosyal ve siyasal süreçleri yeterince içermediğini ileri sürmektedir. Biyolojik çeşitliliğin korunmasında altı temel konu öne çıkmaktadır: insan onuru, meşruiyet, yönetişim, hesap verebilirlik, uyum ve öğrenme ile yerel olmayan kaynakların etkileri.

Bu konular, uluslararası koruma çabalarını güçlendirmeye yönelik bir dizi öneriyle daha ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır: (1) sosyal adaletle birlikte koruma, (2) bağlam içinde koruma, (3) korumaya ilişkin bilgi, (4) örgütsel koordinasyon kapasitesinin artırılması, (5) göstergelere dayalı koruma performansı, (6) koruma üzerine sürekli diyalog. Bu yaklaşım, biyolojik çeşitliliğin korunmasına belirgin biçimde ahlaki bir duruş kazandırmakta; yararlar, haklar ve çevresel adalet konusunda geçmiş yöntemlerin yeterince ele almadığı birçok temel soru bulunduğunu kabul etmektedir. Aşağıdaki biyolojik çeşitlilik koruma ve korunan alan örnekleri, yukarıda değinilen temaların birçoğuna temas etmektedir.

Yerel topluluklar açısından mülkiyet haklarının önemi, Filipinler'in Bohol bölgesinde iki korunan alanın oluşturulma süreçlerini belgeleyen Urich ve arkadaşlarının (2001) çalışmasında görülmektedir. Bu korunan alanlar; yoğun ormansızlaşma, tarımsal sömürü ve taş ocağı faaliyetlerinin etkilerine bağlı olarak oluşturulmuştur. Geleneksel faaliyetlere katılımlarının sınırlandırılması nedeniyle yerel halk, korunan alanların oluşturulmasında

kullanılan yukarıdan aşağıya yaklaşımın haklarını görmezden geldiğini ileri sürerek politika yapıcılara karşı düşmanca bir tutum geliştirmiştir. Akdeniz'de deniz koruma alanlarına yönelik zayıf yerel uzlaşıdan kaynaklanan düşmanlığa ilişkin tartışma için Badalmenti ve arkadaşlarına (2000) da bakılabilir.

Bu tür örnekler, birçok kuramcının çevresel bozulmanın öncelikle yoksulluktan kaynaklandığını ileri sürmesine yol açmıştır. Ancak daha çağdaş çalışmalar, yoksulluğun asıl sorumlularının zenginlik ve büyük ölçekli kalkınmanın arkasındaki aktörler olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Gray ve Moseley 2005). Hill (2006), korunan alanlar ve yerli halklar üzerine tartışmasında, hakların ve araziye erişimin kaybını merkeze almakta ve grupların marjinalleştirilmesinin artık geçmişte kalması gerektiğini savunmaktadır. Yerli halklar ile korunan alan yöneticileri arasındaki birlikte var oluş, ortak katılıma ve daha kapsayıcı hedeflere dayalı uyarlanabilir modeller yoluyla geliştirilmelidir.

Bu bağlamda Balint (2006), ortak kullanım kaynaklarına ilişkin genel sorunların, korunan alanların içinde ya da çevresinde ortaya çıkan ortak kullanım sorunlarıyla aynı olmadığını belirtmektedir. Genel anlamda kaynak kullanıcıları, farklı güç ve konumlara sahip çok sayıda paydaş grubundan biri olarak kurallar oluşturma, kuralları değiştirme ve bir yönetişim taktiği olarak pazarlık yapma olanağına sahiptir (Stern vd. 2002'ye atıfla). Ancak korunan alanlar, kendi kural ve düzenlemelerine sahip hükümetin mülkiyetinde olduğundan, yerel halkın kural oluşturma, kural değiştirme ve pazarlık yapma kapasitesi sınırlıdır. Balint'e göre topluluk temelli koruma projeleri; haklar, kapasite, yönetişim ve gelir konularına daha yakından odaklandığında çok daha etkili olacaktır.

Tablo 5.2. Değişkenlerin, tanımların, göstergelerin ve etkileşimlerin özeti

Variables	Definitions	Indicators	Interactions
Rights	Include formal property rights, traditional usufruct rights, statutory and common-law authority for natural resource management, and rights to representation and participation.	Assessment of statutes and common laws regarding decentralisation, land tenure and representation; measures of the practical enforceability of these rights.	Improved governance and capacity can strengthen local rights and participation and promote devolution of authority for natural resource management.
Capacity	Individual and institutional competence, ability, knowledge, experience and skills relevant for specific or general tasks.	Levels of relevant education, training and work experience; measures of the strength of the enabling social and institutional environment.	Good governance depends on adequate capacity; good governance in turn helps ensure that improved capacity provides general benefits.
Governance	Decision-making processes and institutions.	Measures of transparency, accountability, corruption control, community participation and power-sharing.	Good governance has two-way relationships with rights and capacity and can contribute to increasing revenue.
Revenue potential	Income per household that a given project can reasonably be expected to generate for involved communities.	Projected (and actual) revenue per household.	Expanded and strengthened rights, capacity, and governance allow communities to increase revenue potential.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

1. Değişkenler	Tanımlar	Göstergeler	Etkileşimler
Haklar	Resmî mülkiyet haklarını, geleneksel intifa haklarını, doğal kaynak yönetimine ilişkin yasal ve teamül hukukuna dayalı yetkileri; ayrıca temsil edilme ve katılım haklarını kapsar.	Yerelleşme, arazi mülkiyeti ve temsil konularına ilişkin mevzuatın ve genel hukuk kurallarının değerlendirilmesi; bu hakların pratikte uygulanabilirliğine yönelik ölçütler.	Geliştirilmiş yönetişim ve kapasite, yerel hakları ve katılımı güçlendirebilir; doğal kaynak yönetiminde yetki devrini teşvik edebilir.
Kapasite	Belirli ya da genel görevlerle ilgili bireysel ve kurumsal yeterlilikleri; yetenek, bilgi, deneyim ve becerileri ifade eder.	İlgili eğitim, öğretim ve iş deneyimi düzeyleri; toplumsal ve kurumsal ortamın destekleyici niteliğine ilişkin ölçütler.	İyi yönetişim yeterli kapasiteye bağlıdır; iyi yönetişim de gelişmiş kapasitenin genel yararlar üretmesine katkıda bulunur.
Yönetişim	Karar alma süreçleri ve kurumları ifade eder.	Şeffaflık, hesap verebilirlik, yolsuzluğun denetimi, topluluk katılımı ve yetki paylaşımına ilişkin ölçütler.	İyi yönetişim, haklar ve kapasite ile çift yönlü ilişkilere sahiptir; ayrıca gelirlerin artırılmasına katkı sağlayabilir.
Gelir potansiyeli	Belirli bir projenin, katılımcı topluluklar açısından hanehalkı başına makul biçimde yaratması beklenen geliri ifade eder.	Hane halkı başına öngörülen (ve gerçekleşen) gelir.	Genişletilmiş ve güçlendirilmiş haklar, kapasite ve yönetişim; toplulukların gelir potansiyellerini artırmasına imkân tanır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Az gelişmiş ülkelerde koruma çabaları, çoğu zaman siyasi ve ekonomik çalkantılar nedeniyle zorlaşmakta; bu durum koruma faaliyetlerinin neredeyse tamamen durmasına yol açabilmektedir (Hart ve Hart 2003). Heinen ve Shrestha (2006), Nepal'de on yılı aşkın süredir yaşanan düzensizlikler ışığında koruma çalışmalarının karşılaştığı zorlukları tartışmaktadır. Sorunlar arasında, karar alma süreçlerini yerelleştirme çabalarına rağmen politikaların hâlen Kathmandu merkezli gelişmesi ve bütünleşik koruma-kalkınma programlarının korumadan çok kalkınmayı vurgulaması yer almaktadır. Buna rağmen yazarlar, koruma kuruluşlarının geçmişi, turizm yoluyla istihdam sağlama uygulaması ve yeni koruma yaklaşımlarını deneme isteğinin Nepal'de korumayı belirli ölçüde güvence altına aldığını savunmaktadır. Bu dayanıklılık, yazarlara göre korumanın zaman içinde siyasi belirsizlikler karşısında varlığını sürdüreceği anlamına gelmektedir.

Turizm gelişimi konusunda hükümet ile sektör arasındaki kopukluk, Brezilya'nın Bahia örneğinde görülmektedir. Bu bölgede yerel ve eyalet yönetimlerinin kalkınmayı denetleme konusunda kurumsal kapasitesi sınırlı kalmıştır (Puppim de Oliveira 2005). Bunun sonucunda 1990'lara kadar bölgede hızlı ve düzensiz turizm gelişimi yaşanmış, bu da aşırı çevresel etkilere yol açmıştır. Bu olumsuz eğilimi dengelemek amacıyla, bir yandan turizm gelişiminin önemini, diğer yandan koruma gerekliliğini kabul eden iki korunan alan geliştirme süreci uygulanmıştır.

İlk durumda, turistlerin ve yerel paydaşların baskısı sonucunda ekoturizm talebinin arttığı bölgelerde korunan alanlar oluşturulmuştur. Bu tabandan yukarıya korunan alan oluşturma yaklaşımı, yerel halkın hükümet karar alıcılarının yardımıyla çevresel konular etrafında etkili biçimde örgütlenebileceğini göstermektedir. İkinci durumda ise büyük turizm yatırımlarının yoğun etkilerine karşı koruyucu bir önlem olarak korunan alanlar oluşturulmuştur. Puppim de Oliveira, finansal bağışçılar gibi dış aktörlerin, geliştirme ekipleri çevresel hususları dikkate almadığında bu projeler için kaynak sağlamayarak önemli bir rol oynayabileceğini ileri sürmektedir.

Bu çerçevede, turizm planlaması ve gelişimine yönelik farklı katılımcı yaklaşımlar, yerel halkın sesini duyurmasına olanak tanımaktadır. PAGIS, yani Katılımcı Yaklaşım ve Coğrafi Bilgi Sistemleri, bu olanaklardan biridir. Bu yaklaşım, uzman bilgisini (CBS) yerel bilgiyle (katılımcı yaklaşım) bütünleştirmektedir. Sistemin temel amacı, yerel bilginin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve yerel halkın turizm planlamasına katılım düzeyini artırmaktır (Hasse ve Milne 2005).

Durum Çalışması 5.3

Afrika'da goril turizmi

Ruanda'daki Tutsiler ve Hutular arasında 1994 yılında yaşanan acımasız soykırım süreci, korumanın içinde gerçekleştiği sosyo-ekonomik bağlam anlaşılmadan başarılmasının ne kadar güç olduğunu açık biçimde hatırlatmaktadır. Kültürel farklılıklar, başka bir kültürü; onun güdülerini, yaşam biçimlerini ve ahlaki temellerini bütünüyle anlamamızı engeller. Stanford (1999), Orta Afrika halklarının uzun süredir çok sayıda hükümet, coğrafi bölünme, sömürgeci güç ve diktatörlük ile fiziksel yerinden edilme süreçlerinden zarar gördüğünü belirtmektedir. Ona göre bu durum, Batı yardımı ve turistlerin de alevi beslediği, doğası gereği kolayca tutuşabilen bir bölgesel yapı ortaya çıkarmıştır. 1998 yılında Kongo'da sekiz turistin kaçırılması (dördünden bir daha haber alınamaması) ve 1999 yılında Uganda'daki Buhomoa ekoturizm merkezinde 14 turistin kaçırılması (sekiz turistin öldürülmesi), bu bölgenin politik ve ekonomik gerçekliklerini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte savaşa rağmen gorillerin bölge ekonomisi açısından önemi açıktır: Ruanda'daki soykırım sürecinde milyonlarca insan öldürülmüş ya da yerinden edilmiş olmasına karşın yalnızca beş goril öldürülmüştür (Stanford, 1999).

The Economist, Mayıs 2002'de, 1985'ten bu yana ilk kez kaçak avcıların Ruanda'nın dağ gorillerinin ticaretini yaptığını ve geriye yaklaşık 600 birey kaldığını bildirmiştir. Rapora göre iki dişi goril, yavrularının yakalanması amacıyla öldürülmüştür. Bir goril yavrusu karaborsada 125.000 ABD dolarına kadar alıcı bulabilmektedir. Rapor, goril turizminin uzun vadeli yararlarının her zaman önemli olduğunu ve bu turizm türünün Ruanda'nın üçüncü döviz kazandırıcı faaliyeti konumunda bulunduğunu kabul etmektedir. Politik istikrarsızlık Ruanda ve Kongo'da goril turizmini sona erdirmiştir; Uganda'da ise kaçak avcılığın kontrol edilmesi, habitatın korunması, izleme izinlerinin yüzde 20'sinin komşu çiftçilere ayrılması ve diğer fonların Uganda Yaban Hayatı Kurumu'nun koruma bütçesini desteklemek üzere kullanılması gibi hükümet girişimleri sonrasında turizm yeniden canlanmaya başlamıştır. Tüm örneklerde tur operatörleri bölgeye önemli miktarlarda yatırım yapmışlardır; ancak hükümet turistlere ve operatörlere güven veren politikaları etkin biçimde uygulamadıkça bu alan kârlı olmayacaktır.

Uluslararası Goril Koruma Programı (IGCP), dağ gorillerinin ve habitatlarının yaşamını güvence altına almak amacıyla geliştirilmiştir. Dağ gorili yalnızca kuzeybatı Ruanda, güneybatı Uganda ve doğu Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki korunan afro-montan ormanlarda bulunmaktadır. Bu bölgelerde iki popülasyon vardır. Bunlardan biri Uganda'daki Bwindi Impenetrable National Park içinde, diğeri ise üç parktan oluşan ekolojik açıdan homojen bölgede yer almaktadır: Uganda'daki Mgahinga Gorilla National Park, Ruanda'daki Volcano National Park ve Kongo'daki Virunga National Park. Program, African Wildlife Foundation, World Wildlife Federation ve ilgili üç ülkenin korunan alan otoriteleri arasında yürütülen bir girişimdir. IGCP gorillerin izlenmesine ve korunmasına, personelin eğitilmesine ve hükümetlere politika ile uygulama konularında danışmanlık yapılmasına yardım etmektedir. Ayrıca, kaçak avcılıktan sonra dağ gorilleri için en büyük tehditlerden biri olan habitat kaybının önlenmesine de katkı sunmaktadır; bu tehdit özellikle hızlı nüfus artışının yaşandığı bir bölgede daha da belirgindir.

Goril turları, bir goril ailesini bir saat ziyaret etme imkânı için yaklaşık 280 ABD dolarına mal olmaktadır. Soğuk algınlığı ya da başka bir hastalığı bulunan turistlerin bu yolculuğa çıkmasına izin verilmemektedir. Bununla birlikte, alınan önlemlere rağmen primatologlar, dağ gorillerinin çok sayıda turiste maruz kalmaları nedeniyle sağlıklarının tehlikede olduğunu ileri sürmektedir. Turistlerin hayvanları insan hastalıklarına maruz bırakabileceği ve bu hastalıkların bir aile içinde çok hızlı yayılabileceği belirtilmektedir. Goril dışkıları üzerinde yapılan çalışmalar, turizmin başlamasından bu yana gorillerin yeni parazitler

edindiğini göstermektedir; ancak tutsak grupları etkileyen hastalıklara vahşi popülasyonların ne ölçüde duyarlı olduğu bilinmemektedir. Tourism and Travel in Uganda kaynağında yer alan aşağıdaki kurallar ve işlemler, turistlerin gorillerle etkileşimlerinde uymaları gereken hususları göstermektedir:

1. Günlük olarak alışmış bir goril grubunu en fazla altı ziyaretçi ziyaret edebilir.
2. Sesler alçak tutulmalıdır.
3. Parkta çöp bırakılmamalıdır.
4. Rehberler turistlere ne zaman fotoğraf çekebileceklerini bildirecektir. Flaşlı fotoğraf çekimine izin verilmez.
5. Gorillere doğru yola çıkmadan önce eller mutlaka yıkanmalıdır.
6. Hastalıklara maruz bırakmamak için gorillerden en az 5 metre uzaklık korunmalıdır.
7. Turistler gorilleri izlerken sıkı bir grup hâlinde kalmalıdır.
8. Gorillerin yakınında sigara içilmemeli, yiyecek ya da içecek tüketilmemelidir.
9. Bir goril saldırı hareketi yaparsa, yavaşça çömelin ve gorilin gözlerine bakmayın.
10. Koşmak zarar görme riskini artıracaktır.
11. Bir gorile dokunmaya asla teşebbüs etmeyin.
12. Goriller huzursuz olursa bir saatlik tur daha erken sonlandırılabilir.
13. Gorillerle yapılan ziyaretin ardından, goril ailesinden 200 metre uzaklaşılıncaya kadar sesler alçak tutulmalıdır.

Ne yazık ki Butynski (1998), bir goril ekoturu yürütülürken bu yönergelerin çoğu zaman göz ardı edildiğini belirtmektedir. Şunları rapor etmektedir:

1. Gorilleri ziyaret eden turistlerin resmî sayısı, bilimsel uzmanların uyarılarına rağmen 6'dan 8'e yükselmiş, 10 sayısı ise ciddi biçimde değerlendirilmeye başlanmıştır.
2. Tüm goril programları/turları risk değerlendirmeleri, etki değerlendirmeleri ve program değerlendirmeleri bakımından yetersizlik göstermektedir.
3. Turistlerin ve rehberlerin, kuralları görmezden gelmeleri için park personeline sık sık rüşvet verdikleri saptanmıştır. Rehber açısından bunun yararı tur sonunda daha yüksek bahşiş ve muhtemelen park personeline geri ödeme sağlamaktır.
4. Gorillerle yapılan uzatılmış ziyaretler bir saatlik sınırın çok ötesine geçmiştir.
5. Hasta turistler turlara dâhil edilmiş ve turistik olmayan goril gruplarına izinsiz ziyaretlere izin verilmiştir.

6. Koruma, politik güç mücadelelerinin ve kısa vadeli finansal kazançların gerisinde kalmıştır.

Ayrıca Butynski, goril turizmine ilişkin sağlam ampirik verilerin yokluğunun çok sayıda etik ihlalin kısmi nedeni olduğunu ve turistlerin goril davranışı, ekolojisi, sağlığı ve hayatta kalması üzerindeki etkilerinin düzeyine ilişkin bilginin zorunlu olduğunu belirtmektedir. Goril turizminin sürdürülebilirliği tartışmalıdır; çünkü yapılması gerekenler ile en önemli paydaş gruplarının (hükümetler ve STK'lar) yapmak istediği ya da yapabildiği şeyler arasında çok büyük bir fark vardır. Bu, ekonomik refahın önüne korumayı koymayı, araştırma yürütmeyi, daha güçlü ve uygulanan düzenlemeleri, korumayı desteklemek için daha fazla finansmanı gerektirir. Turizm savaştan doğrudan etkilenebilse de koruma savaştan bazı durumlarda destek görebilir. Goril koruması gibi uluslar arasında ortak bir koruma hedefi, çoğu zaman bu farklı tarafları birlikte çalışmaya zorlamaktadır. Snell (2001), IGCP direktörü Annette Lanjouw'a atıfla, barışın koruma için bir ön koşul olmadığını yazmaktadır. Lanjouw, savaş bölgesinde çalışmasına rağmen korumanın bölgesel istikrara katkıda bulunabileceğini ileri sürmektedir.

Web siteleri

http://www.fauna-flora.org/around_the_world/africa/gorilla.htm

http://abcnews.go.com/sections/science/DailyNews/gorillas990305.html

Özelleştirme ve Özel Rezervler

Kamu ve özel sektörlerin ortaklık kurması düşüncesi yeni değildir. Adams (1983), toplum kalkınması alanında bu tür girişimlerin 1970'lerin başında ortaya çıktığını belirtmektedir. Ayrıca, kamu-özel sektör etkileşimlerinin kapsamını tanımlamaya yardımcı olan bir dizi eğilimin geliştiğini göstermektedir. Bunlar arasında şu noktalar yer almaktadır:

1. Yerel yönetimler, yönetimi iyileştirerek ve hizmet sistemlerini sadeleştirerek verimliliği en üst düzeye çıkarmakla giderek daha fazla ilgilenmektedir.
2. Mevcut kamu kaynaklarını harekete geçirmenin yeni yolları araştırılmaktadır.
3. Yerel yönetimler, mevcut kaynakları yeni yollarla kullanmak için hizmet sunum sistemlerini değiştirmeye başlamaktadır.
4. Kentler ve ilçeler, belirli sorumlulukları neredeyse tamamen yeniden vatandaşlara devretmeyi giderek daha fazla düşünmek zorunda kalmaktadır.

Genel olarak, burada kullanılan anlamıyla özelleştirme, bir işveren ile dışarıdan bir firma arasında yapılan ve işverenin kendi çalışanları ve ekipmanı ile yapabileceği ya da yaptığı üretim veya hizmet işlerinin dış firma tarafından yürütülmesini öngören bir düzenlemeyi ifade eder (Young, 1964). Özelleştirme çoğu durumda hizmetlerin dışarıya ihale edilmesiyle eş anlamlıdır; ancak bu sözleşmelerin yerine getirilmesinde ya da kazanılmasında özel sektörün rolünü vurgular. Sözleşmelerin kâr amacı gütmeyen sektördeki aktörlere de verilebileceği unutulmamalıdır. Bu tanıma benzer biçimde Courchene (Beres, 1986 içinde), özelleştirmeyi kamu tarafından finanse edilen bir hizmetin özel sektör tarafından sunulması olarak tanımlamış; Heald (1984) ise özelleştirmeyi devlet pahasına piyasanın güçlendirilmesi olarak değerlendirmiştir.

Hükümetlerin daha az kaynakla daha hesap verebilir olma baskısının artması ve bu eğilimde yakın gelecekte bir değişiklik beklenmemesi nedeniyle, kamu hizmeti sağlayıcıları hizmet sunumu ve erişilebilirlik gibi geleneksel hedefleri en iyi nasıl gerçekleştirecekleri ikilemiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu değişiklikler dikkate alındığında, bir şekilde özelleştirmeyi denememiş çok az topluluk bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu görüş, Beres'in (1986: 4) şu ifadesinde özetlenmektedir: iyi yöneticiler, tam zamanlı personel istihdam etmenin anlamlı olmadığı durumlarda her zaman özel sektöre yönelmiştir.

Kanada'da belediye rekreasyon politikası üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapan Smale ve Reid (1995), özelleştirme kararının ya da özelleştirmeme tercihinin, kamusal yararın ne olduğuna ilişkin algı ve yorumların bir yansıması olduğunu ileri sürmektedir. Bu yazarlara göre, bir yandan gönüllü ve özel sektörlerle ortaklıklar kurmak, tüm topluma mümkün olduğunca fazla hizmet sunmak için gerekli olabilir. Öte yandan, özelleştirme tartışmasında politika yapıcılar topluma hizmet sunarken neye değer verdiklerini dikkate almak zorundadır. Özelleştirme, ideolojik dünyamızda kârlılığı boş zaman fırsatlarına erişilebilirliğin önüne koyan bir kamusal yarar biçimi olarak yorumlanabilir. Eğer hizmet piyasa aracılığıyla sunulabiliyorsa, bu hizmetin kamusal yarar olarak taşıdığı değer fazla dikkate alınmadan piyasaya devredilmesi olasıdır. Sonuç olarak hizmet "başarılı" hâle gelse bile muhtemelen yalnızca nüfusun belirli bir kesimine hizmet edecek ve artık tüm toplum için erişilebilir olmayacaktır; başka bir ifadeyle eşit fırsat ilkesi zedelenecektir (Smale ve Reid, 1995; vurgu orijinal metinde).

Turizm açısından daha merkezi alanlarda, özelleştirme özellikle eyalet ve ulusal düzeyde destinasyon tanıtımı konusunda yoğun tartışmalara yol açmıştır. Bonham ve Mak (1996), Hawaii'nin destinasyon olarak özel ve kamu finansmanının tarihine ilişkin iyi bir genel bakış sunmakta ve bunu özel/kamusal tanıtım tartışmasını bağlama oturtmak için kullanmaktadır. Kamu tarafından finanse edilen turizm tanıtımına yönelik seçmen muhalefetinin artması karşısında hükümetler, turizm endüstrisinden destinasyon tanıtımının finansman yükünün daha büyük bir bölümünü üstlenmesini istemektedir. Bununla birlikte, hükümet müdahalesinin bir biçimi olmaksızın endüstriden daha fazla gönüllü katkı istemek başarılı olmayacaktır. Çünkü destinasyon tanıtımı kamusal bir maldır; bireysel yararlanıcılar katkıda bulunmama ve başkalarının katkılarından bedelsiz yararlanma eğilimine sahiptir (Bonham ve Mak, 1996: 9).

Felsefi açıdan, özelleştirmenin az gelişmiş ülkelerde, kitle turizmi ve ekoturizm endüstrilerinde oynayabileceği rolün daha iyi anlaşılması için belirli bir açıklık gereklidir. Jenkins (1994), özelleştirmenin Üçüncü Dünya'da zaman içinde pragmatik bir politika değişimi olarak daha yaygın hâle geleceğini göstermiştir. Ayrıca bu tür bir ticarileşmenin endüstrinin piyasa eğilimlerine ve güçlerine daha duyarlı hâle gelmesini sağlayacağını kabul etmektedir. Özel sektörün rolü kârlılıkla ilgilidir. Söz konusu ekoturizm olduğunda, pazarlama açısından dikkatli olunmalıdır; çünkü kâr amacıyla yürütülen sınırsız bir saldırıda ekosistemlerin korunması ile adil sosyal ve ekonomik uygulamalar zedelenebilir. Tisdell (1995), ekoturizme yapılan yatırımın, ekoturizm gelişiminden kâr ya da fazlalık elde etmeyi amaçlayan özel firmalar ve kamu kuruluşları biçiminde ortaya çıktığını yazmaktadır. Kamu kuruluşları söz konusu olduğunda yatırım genellikle şu amaçlarla yapılır: (1) koruma yönetimine kaynak sağlamak için ekoturizmden kâr ya da fazlalık elde etmek, (2) koruma kuruluşuna politik destek sağlamak veya politik düşmanlığı ya da destek eksikliğini önlemek, (3) çalışanların çalışma koşullarını ve maaşlarını iyileştirmek.

Ekoturizm, az gelişmiş ülkeler, parklar ve korunan alanlar üzerine yaptıkları bir değerlendirmede Fowkes ve Fowkes (1991), özelleştirme unsuru ile ilişkili dört farklı mal türü belirlemiştir. Onlara göre hava, yağmur ve balık gibi ortak mallar (bireysel olarak tüketilen ve kontrol edilmesi zor mallar) ile ulusal sağlık hizmetleri gibi kolektif ya da birlikte tüketilen mallar özelleştirilmemelidir. Buna karşılık, tüketimi tedarikçi tarafından kontrol edilebilen geçiş ücreti malları (örneğin telefon sistemleri) ve özel mallar (örneğin gıda maddeleri) özel ellerde olmalıdır. Bu yazarlara göre parklar ve korunan alanlar, yani kolektif mallar, özel çıkar

gruplarına devredilmemelidir. Parklarda yalnızca geçiş ücreti malları ve özel mallar (örneğin konaklama) sunulduğunda özelleştirme güçlü bir seçenek olarak düşünülmelidir. Araziye ya da arazide yaşayan canlılara (bitkiler ve hayvanlar) ilişkin özel sektör katılımı uygun değildir.

1970'lerden bu yana ekoturizmin sürekli büyümesi, vahşi doğa alanlarının kullanımına yönelik talebi artırmıştır. Ancak birçok bölgede, ulusal parklar ve diğer rezervlerin sahibi ve işletmecisi olan kamu arazi kurumları, ekoturizm programlarını etkili biçimde yürütmek için gerekli tesisleri (örneğin patikalar, konaklama, yorumlayıcı işaretler vb.) sağlayacak kaynaklara sahip değildir. Bazı durumlarda, kamu arazilerinde kaçak avcılık gibi yasadışı faaliyetlerden kaynaklanan tehdit, uygulanabilir bir ekoturizm endüstrisinin gelişimini kısıtlamaktadır. Eagles (1995), özel rezervlerin ekoturizm hizmetlerinin sunumunda rol oynayabileceğini ve parkların yeni finansman modellerini değerlendirecek kadar esnek olması gerektiğini ileri sürmektedir. Parkların sayısı artarken finansman azalmasının sürmesi durumunda, gelecekteki ziyaretleri karşılamaya hazırlıksız kalacaklarını belirtmektedir.

Ekoturizm amaçlı alan yaratılmasına iyi bir örnek, özel rezervlerin geliştirilmesidir. Güney Afrika ve Teksas gibi bazı bölgelerde özel rezervler konusunda uzun bir miras bulunmaktadır. Güney Afrika örneğinde Dieke (2001), turizm endüstrisinin büyük ölçüde tüketimci faaliyetlere, başta sportif avcılar, ticari avcılar ve geçimlik avcılar tarafından yürütülen avcılığa dayandığını açıklamaktadır. Kaynaklar azaldıkça avlanma haklarından yoksun bırakılan grup geçimlik avcılar olmuş; bu durum erişimi olanlarla olmayanlar arasında gerilim yaratmış ve avcılığın özel arazi parçaları aracılığıyla kontrol edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Çoğu durumda bu peyzajlar ekonomik seçkinlerin elinde kalmaktadır. Bunların bazıları, mülklerinde farklı arazi kullanımı biçimlerini dengelemek amacıyla avcılığın yanı sıra ekoturizm programlarını da işletmelerine dâhil etmiştir. Dieke ayrıca, kırsal yoksulların yaban hayatı kaynak haklarının tarihsel olarak ellerinden alınmasının, ekoturizm temelinde kaynak haklarının yeniden dağıtılmasına yönelik yeni bir politikaya yer bıraktığını belirtmektedir. Bu bağlamda, karar alma kontrolü ve yararlar, böyle bir adaletsizlik tarihinden ekonomik olarak marjinalleşen gruplar tarafından büyük ölçüde talep edilmektedir.

Langholz ve Brandon (2001), özel rezervleri hükümet organlarına ait olmayan, 20 hektardan büyük ve çoğunlukla doğal durumda korunan araziler olarak tanımlamaktadır. Bu konu hâlen yeterince araştırılmamış olsa da bazı çalışmalar önemli açılımlar sağlamıştır. Örneğin Alderman (1992), özel rezervlerin kâr, habitat koruma ve araştırma amaçlarına göre geliştirildiğini ileri sürmektedir. Yukarıda Güney Afrika örneğinde belirtildiği gibi bu

rezervlerin çoğu aslında ekoturizmi, ormancılık gibi çıkarımsal endüstrileri, eğitimi ve tarımı dengelemeye çalışan hibrit yapılardır. Alderman'ın örneklemindeki özel rezervlerin yaklaşık yüzde 25'i yalnızca turizm için geliştirilmiştir.

Dünyanın ekoturizm açısından en dikkate değer özel rezervlerinden biri Kosta Rika'daki Monteverde Bulut Ormanı Rezervi'dir. Bu arazi parçası, 1950'lerde Amerikan Quakerları tarafından, zengin ormanların insan müdahalesinden korunması amacıyla satın alınan 1.200 hektarlık araziyle ilk kez koruma altına alınmıştır. Başlangıçta bu koruma, bölge sakinlerinin yürüttüğü sütçülük faaliyeti için yeterli araziyi sürdürmek amacıyla ortaya çıkmış; daha sonra biyologların ve diğer korumacıların arazinin biyolojik değerini fark etmesiyle koruma görevi genişlemiştir. Honey (1999), Monteverde'de turizmin 1970'lerde başlangıçta oldukça düşük düzeyde olduğunu; 1974'te yalnızca 471 ziyaretçi varken, bu sayının 1980'de 3.257'ye, 1985'te 11.762'ye ve daha sonra 1992'de 49.580'e yükseldiğini belirtmektedir. Bu artış, 1980'ler ve 1990'ların başında ekoturizmin büyümesiyle çakışmaktadır. Çeşitli koruma kuruluşları tarafından finanse edilen arazi alımları yoluyla rezerv, sekiz ekolojik bölgeyi kapsayan 10.522 hektara ulaşmıştır. Langholz ve Lassoie (2002), yalnızca Kosta Rika'daki özel rezerv sayısını 250 ve toplam alanı yaklaşık 63.832 hektar olarak tahmin etmektedir; ayrıca Langholz vd. (2000) de bu konuda değerlendirilebilir.

Langholz ve Lassoie (2001), özel rezerv türlerinin çeşitliliğini, bunların mülkiyet yapılarını ve yönetim amaçlarını özetleyen yararlı bir tablo sunmaktadır. Bu türler, bölümün önceki kısmında açıklanan IUCN korunan alan kategorilerine de atıfta bulunmaktadır (Tablo 5.3).

Tablo 5.3. Özel rezerv türleri

Category (type)	*Management objective*	*Example*
Formal park (type I)	Protect nature in a formally recognised national protected area system. Must be legally gazetted through legislation or executive decree.	More than two dozen 'private wildlife refuges' have qualified to be legally recognised unit in Costa Rica's protected area system.
Programme participant (type II)	Participate in a formal, voluntary incentive programme designed to promote biodiversity conservation on private lands.	The Natural Heritage Program in South Africa has 150 sites, protecting 216,332 ha. Most owned by private citizens.
Ecotourism reserve (type III)	Combine conservation with tourism. Tourism the principal revenue generator.	Tambopata Jungle Lodge, Peru.
Biological station (type IV)	Combine conservation with scientific research. Reserve serves as an outdoor laboratory.	The Jatun Sacha Biological Station protects 2,000 ha of forest in Ecuador, while supporting rainforest research, university field courses, and tours.
Hybrid reserve (type V)	Protect nature as one component of a diverse land-use policy. Includes ranches that combine agriculture, forestry or cattle production with reserve providing watershed protection.	The 80,000 ha Hato Pinero operation in Venezuela combines biodiversity conservation, nature tourism and cattle ranching.
Farmer-owned forest patch (type VI)	Safeguard water and other resources at the individual or family level. Usually informal, small (< 20 ha) and not involved in tourism. The least formal type of private conservation area.	Largest category in terms of amount of land protected and number of owners. The category about which the least is known, representing thousands or millions of patches worldwide.
Personal retreat reserve (type VII)	Maintain natural area as a personal haven at individual or family level. Frequently owned by urbanites who own or inherent land in rural areas; don't rely on reserve for income generation.	Sixty percent of Adirondack State park in New York State consists of private property, much of it owned by urbanites who use the area for second homes.
NGO reserve (type VIII)	Protect nature under the auspices of a local, national or international not-for-profit conservation organisation. Includes land trusts, foundations and associations.	School children around the world raised money to protect habitat in Costa Rica's Monteverde Cloud Forest Reserve.
Hunting reserve (type IX)	Maintain natural areas for sustainable wildlife utilisation. Animals collected for trophies or meat production, or both. Include game ranches owned by hunting clubs.	South Africa has more than 9,000 game ranches protecting 8 million ha. Also supports nongame biodiversity.
Corporate reserve (type X)	For-profit organisations protect nature as a tool for creating positive public relations, as a result of court orders or a conservation ethic.	Developing country examples usually owned by large multinational corporations (e.g., forestry industry).

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Kategori(Tür)	Yönetim amacı	Örnek
Resmî park (Tip I)	Doğayı, resmî olarak tanınmış ulusal korunan alan sistemi içinde korumak. Bu statünün mevzuat ya da yürütme kararı yoluyla hukuken tanınmış olması gerekir.	Kosta Rika'nın korunan alan sistemi içinde yasayla tanınmış on ikiden fazla "özel yaban hayatı sığınağı" bulunmaktadır.
Program katılımcısı (Tip II)	Biyolojik çeşitliliğin korunmasını ya da özel arazilerin korunmasını teşvik etmek amacıyla tasarlanmış resmî ve gönüllülük esaslı teşvik programına katılmak.	Güney Afrika'daki Doğal Miras Programı, yurttaşların sahip olduğu 150 alanı kapsamakta ve 216.332 hektarı koruma altına almaktadır.
Ekoturizm rezervi (Tip III)	Koruma ile turizmi bütünleştirmek. Turizm, temel gelir kaynağını oluşturur.	Tambopata Jungle Lodge, Peru.
Biyolojik istasyon (Tip IV)	Koruma faaliyetlerini bilimsel araştırmalarla bütünleştirmek. Rezerv, açık hava laboratuvarı işlevi görür.	Ekvador'daki Jatun Sacha Biyolojik İstasyonu, yağmur ormanları araştırmalarını, üniversite saha çalışmalarını ve doğa eğitimini desteklerken 2.000 hektarlık orman alanını korumaktadır.
Karma rezerv (Tip V)	Doğayı, çeşitlendirilmiş arazi kullanım politikasının bir bileşeni olarak korumak. Tarım, ormancılık veya sığır yetiştiriciliğini; su havzası koruması sağlayan rezerv alanlarıyla bütünleştiren işletmeleri kapsar.	Venezuela'daki 80.000 hektarlık Hato Piñero işletmesi, biyolojik çeşitliliğin korunmasını, doğa turizmini ve sığır yetiştiriciliğini bir araya getirmektedir.
Çiftçi mülkiyetindeki orman (Tip VI)	Bireysel veya aile düzeyinde suyu ve diğer kaynakları korumak. Genellikle küçük ölçekli (20 hektardan az), resmî olmayan ve turizmle ilişkilendirilmeyen bir özel koruma alanı türüdür.	Korunan alan büyüklüğü ve malik sayısı bakımından en geniş kategoridir. Ancak en az bilinen gruplardan biridir ve dünya genelinde binlerce ya da milyonlarca parseli temsil etmektedir.
Kişisel sığınak rezervi (Tip VII)	Bireysel ya da aile düzeyinde doğal alanı kişisel bir sığınak olarak korumak. Çoğunlukla kırsal alanlarda mülkiyet sahibi olan veya miras yoluyla arazi edinmiş kentlilere aittir; alanlar gelecek nesiller için korunur.	New York Eyaleti'ndeki Adirondack Eyalet Parkı'nın yüzde altısı özel mülkiyettedir ve bunun önemli bir bölümü kırsal alanda ikinci konut sahibi kentlilere aittir.
STK rezervi (Tip VIII)	Doğayı yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen bir koruma kuruluşunun himayesi altında korumak. Arazi vakıflarını, fonları ve dernekleri kapsar.	Okul çocukları ile dünya genelindeki destekçiler, Kosta Rika'daki Monteverde Bulut Ormanı Rezervi'nin korunması için kaynak sağlamıştır.
Av rezervi (Tip IX)	Doğal alanları sürdürülebilir yaban hayatından yararlanma amacıyla korumak. Hayvanlar ödül avcılığı, et üretimi ya da her ikisi için değerlendirilir. Avcılık kulüplerine ait av çiftliklerini kapsar.	Güney Afrika'da 8 milyon hektarı koruyan 9.000'den fazla av çiftliği bulunmaktadır. Bu alanlar aynı zamanda av dışı biyolojik çeşitliliğin korunmasını da desteklemektedir.
Kurumsal rezerv (Tip X)	Kâr amaçlı kuruluşların, olumlu kamuoyu ilişkileri oluşturmak amacıyla; mahkeme kararlarının veya koruma etiğinin sonucu olarak doğayı koruma altına aldığı alanlardır.	Gelişmekte olan ülkelerdeki örnekler çoğunlukla büyük çok uluslu şirketlere (örneğin ormancılık sektöründeki kuruluşlara) aittir.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Güney Afrika'daki özel mülkiyetli korunan alanlar üzerine yaptığı çalışmada Krug (2002), yukarıda belirtilen on türle ilişkili en az 14 milyon hektarlık özel arazi bulunduğu sonucuna ulaşmıştır; bu, Birleşik Krallık'ın yaklaşık yarısı büyüklüğünde bir alandır. Krug, özel rezerv sisteminin vergi mükelleflerine sıfır maliyetle kendi kendini sürdüren ekonomik bir yapı içinde büyüdüğünü; buna karşılık devlet tarafından yönetilen korunan alan sistemlerinin azalan bütçeler karşısında büyümekte zorlandığını belirtmektedir. Güney Afrika'da sözleşmeli ulusal parklar, özel mülkiyete ait araziler üzerinde ulusal parkların kurulabildiği ve böylece

hükümetin büyük arazi parçalarını satın alma sorumluluğunu azaltan yeni bir girişim olmuştur (Reid, 2001). Bu parkların temel bileşeni, arazi sahiplerinin haklarının resmî olarak tanımlandığı ve demokratik olarak seçilmiş arazi sahipleri ile park otoritesi üyelerinden oluşan bir yönetim komitesi tarafından belirlendiği ortak yönetim anlaşmasıdır. Reid, bu tür parklarda ikili sorumluluğun resmileştirilmesinin arazi sahiplerini güç sahibi bir konuma yerleştirdiğini ve böylece yüksek düzeyde katılımın önünü açtığını; geçmişte park-insan ilişkilerini zedeleyen zorlayıcı unsurları ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir. Avustralya da Ulusal Rezerv Sistemi programı aracılığıyla arazilerin özel korunmasına ilgi göstermiştir. Figgis (2004), özel kuruluşların ve STK'ların arazi edinimi ile kısa vadeli yönetim maliyetleri için 2:1 finansman desteğine başvurabildiğini belirtmektedir. Devam eden maliyetler grup tarafından karşılanmalı, mülk ya sözleşme ya da hukuki yollarla güvence altına alınmalı ve IUCN I-IV kategorilerine göre yönetilmelidir (ayrıca bkz. Buckley, 2004).

Sonuç

İnsanın çevredeki yeri ve rolüyle ilgili pratik ve felsefi meseleler, koruma alanında tartışılmaya devam edecektir. Korunan alanlar, doğa ve insanlar arasındaki etkileşimin en somut örneği olarak bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle paydaşlar, insanın değerinin diğer yaşam biçimlerinin pahasına vurgulandığı ve dünyanın en hassas ve önemli bölgelerine sürekli müdahale edildiği bir dünyada, kullanım ile koruma arasında adil ve hakkaniyetli bir denge kurabilmek için yeni stratejiler geliştirmeyi sürdürmelidir. Biyoçeşitlilik koruması ve ekosistem yönetimini tanımlamaya yardımcı olan ilkeler, insanın doğal dünyadaki yerini daha iyi anlamamıza katkı sağlayabilir. Bununla birlikte bu teknik ve bilimsel bilgi, korunan alanları aynı zamanda bu alanları paylaşmak zorunda olan insanlar bağlamında yönetmemize olanak tanıyan uygun felsefi ve işlevsel sorular çerçevesinde analiz edilmelidir. Ekoturizm açısından topluluklarda ve korunan alanlarda insanların yönetimine ilişkin sorular, bir sonraki bölümün daha temel odağını oluşturacaktır.

Özet Soruları

1. Doğal kaynak nedir ve doğal kaynaklar ekoturizm endüstrisi için neden bu kadar önemlidir?
2. Verimli kullanım, maneviyat ve uyum temelli koruma yaklaşımları arasındaki farklılıkları tartışınız. Bu konumları temsil eden bazı tarihsel figürleri adlandırınız.
3. Park yönetiminin zaman içinde nasıl geliştiğini tartışınız. İçsel ve dışsal park tehditleri arasındaki farklar nelerdir ve bunların park yönetimine etkileri nelerdir?
4. Park bölgeleri neden bu kadar önemlidir ve insanların parkları ve korunan alanları kullanımı açısından ne gibi sonuçlar doğurur?
5. Kamusal rezervler ile özel rezervler arasındaki fark nedir? Özel rezervler bazı ülkelerde ekoturizm açısından neden daha iyi bir alternatif olabilir?
6. Biyoçeşitlilik nedir ve ekoturizm biyoçeşitliliğin korunmasında nasıl etkili bir araç olabilir?

Altıncı Bölüm Politika ve Yönetişim: Paydaş Çıkarlarının Yönetilmesi

Goodwin (1995) ile Buckley ve Pannell'e (1990) göre, turizm gelişiminin hem yerel halkın hem de çevrenin ihtiyaçlarıyla uyumlu olmasını sağlamak için politika temelli eylemlere giderek daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Turizm ve ekoturizm politikası; dünya genelinde turizm programlarının uygulanmasına ilişkin sosyal, ekolojik ve ekonomik ilişkiler de dâhil olmak üzere geniş bir sorun alanını kapsamaktadır. Ayrıca turizmin turistleri, yerel halkı, işletmecileri, hükümetleri ve diğer aktörleri nasıl etkilediğini ya da bunlardan nasıl etkilendiğini de dikkate almaktadır.

Benzer biçimde yönetişim konusu da son yıllarda, hükümet, sektör ve yurttaş çıkarlarını kapsayan çeşitli modeller aracılığıyla araştırmalarda daha yoğun biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Bu bölüm, söz konusu literatürün önemli bir kısmını Glasbergen'in (1998) farklı çevresel yönetişim yaklaşımlarına ilişkin örgütsel çerçevesi bağlamında incelemektedir. Ortaklıklar, yerli toplulukların çıkarları, toplum kalkınması ve sosyal sermaye gibi çeşitli turizm çalışmaları ve temaları bu çerçeveye yerleştirilmeye çalışılmaktadır. İş birliği, özellikle bu farklı etkileşim mekanizmalarının temel bileşeni olarak öne çıktığından, tartışmanın ana temalarından biri hâline gelmektedir.

Turizm Politikası

İkinci bölümde farklı ekoturizm tanımları üzerinde önemli ölçüde durulmuştur. Bu tercih bilinçlidir; çünkü iyi tanımlar iyi politikalara, iyi politikalar da iyi uygulamalara zemin hazırlar: tanım, politika ve uygulama. Bu son bileşen yedinci bölümde ele alınacaktır. Aşağıdaki örnek, ekoturizmin temel ilkelerini doğru anlamanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2006 yılının Temmuz ayında TRINET ortamında yürütülen bir tartışmada, Kanada'nın British Columbia hükümeti tarafından geliştirilen aşağıdaki ekoturizm tanımı ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu tanım, ekoturizmin politika ve uygulama amaçları doğrultusunda nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin görüş oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır:

Macera Turizmi/Ticari Turizm

Genellikle eko-turizm ya da macera turizmi olarak adlandırılan ticari rekreasyon, yerel halka ve ziyaretçilere çeşitli rehberli açık alan etkinlikleri aracılığıyla British Columbia'nın görkemli doğal alanlarına erişim sağlar. Daha özel olarak ticari rekreasyon, doğal çevreyle

ilişkili deneyimlere odaklanan ve ücret karşılığı sunulan açık alan rekreasyon faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır.

Birçok turizm kuramcısının bu tanıma yönelik eleştirisi, daha önce British Columbia'da yaşamış olan Avustralya Murdoch Üniversitesi'nden Jim MacBeth tarafından özlü biçimde dile getirilmiştir. MacBeth'e göre, "British Columbia'daki ekoturizm ve macera turizminin niteliği, bu internet sitesinde ona yapıştırılan ticari etiketten çok daha fazlasıdır." Ayrıca bu ekoturizm tanımının bir hükümet internet sitesinde tek başına yer almasına izin verilmesi, ona göre açık bir bilgisizlik göstergesidir; bu durum ciddi ekoturistler, araştırmacılar ve diğer politika yapıcılar karşısında British Columbia hükümetinin itibarına ve bölgedeki ekoturizm ürünleri ile işletmecilerinin niteliğine zarar vermektedir (TRINET, 24 Temmuz 2006).

Buradan çıkarılacak ders nedir? Weston (1996), ticari rekreasyon ve turizmi; hizmet temelli, işletme yönelimli, kâr güdüsüyle hareket eden ve ürün ile hizmetlerin üretilip sunulmasına yönelik bir pazarın bulunduğu bir sektör olarak tanımlamaktadır. Ekoturizmi tanımlarken işletme yönelimine, pazara ve kâr motivasyonuna odaklanmak, ekoturizm fırsatlarının nasıl sunulduğuna ilişkin yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır. En azından hükümetlerin, ekoturizmi yalnızca ürettiği gelir üzerinden değil, daha dengeli bir çerçevede ele alması beklenmelidir. Bu örnek akılda tutularak, aşağıda turizm politikası üzerine temel açıklamalara yer verilmekte; ardından ekoturizm politikası araştırmaları daha ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır.

Basit bir ifadeyle turizm politikası, çoğunlukla bir kamu kurumu olmak üzere bir kuruluşun turizm sektörünü planlama sürecine rehberlik eden hedef ve amaçlar dizisinin belirlenmesidir. Bununla birlikte Akehurst'e (1992) göre politika geliştirme bundan çok daha ayrıntılı bir süreçtir. Ona göre turizm politikası şu şekilde tanımlanabilir:

Turizm sektörünün geliştirilmesine yönelik, yapılması gerekenler için temel oluşturacak hedefler ve ilkeler belirleyen bir stratejidir. Bu; hedeflerin tanımlanması ve üzerinde uzlaşılması, önceliklerin belirlenmesi, ulusal hükümetlerin, ulusal turizm örgütlerinin, yerel yönetimlerin ve özel sektör işletmelerinin rollerinin topluluk bağlamında konumlandırılması, belirlenen sorunları çözmek için üzerinde uzlaşılmış programların olası koordinasyonunun ve uygulanmasının sağlanması, bu programların izlenmesi ve değerlendirilmesi anlamına gelir (Akehurst 1992: 217).

Bu anlamda politika, turizm hizmetlerinin sunumunda yer alan çok sayıda örgüt ve kurumun koordinasyonunu; bu grupların planlanmasını, geliştirilmesini ve yönetilmesini ifade etmektedir.

Bütün ülkeler, turizmin bir bölge genelinde tutarlı biçimde planlanması, yönetilmesi ve geliştirilmesine rehberlik etmek ve kaynakları akılcı ve verimli biçimde kullanmak amacıyla turizm politikası oluşturmaya çalışmalıdır (Jenkins 1991). Örneğin Parker ve Khare (2005), az gelişmiş ülkelerde yatırımcıları kalkınma projelerinde desteklemek üzere genellikle yabancı yatırım politikalarının bulunduğunu belirtmektedir. Yazarlar Güney Afrika'da; yabancı personel istihdamı, göç, ödenecek vergiler, döviz işlemleri ve ithalat tarifeleri gibi konulara ilişkin bir dizi politikayı ve kalkınmaya yönelik diğer sınırlamaları incelemiştir.

Turizm politikası oluşturma konusunda en sorumlu sektör hükümettir. Hükümet bu rolü pasif ya da aktif biçimde üstlenebilir. Pasif durumda mevzuat çıkarılır; ancak bu mevzuatın doğrudan turizm sektörünü kayırma amacı yoktur. Aktif durumda ise hükümet, turizm sektörünü yönetsel olarak desteklemek için hedefler belirler ve yasal destek sağlar; ayrıca turizm tesislerinin kurulması ve işletilmesi yoluyla kalkınma sürecine doğrudan dâhil olabilir.

Lickorish (1991), hükümetlerin turizmde politika oluşturulmasına düşük öncelik verdiğini belirtmektedir. Bunun nedeni, turizm gelişiminin geleneksel olarak özel sektörün alanı olarak görülmesidir. Nitekim Avrupa Topluluğu'nda ilk politika raporları 1986 yılında ortaya konulmuştur. Bir ülkede merkezi düzeyde eylem gerçekleştirilmediğinde, bölgeler ya da yerel yönetimler sıklıkla sorumluluk üstlenmiş; ancak sonuçlar eşit düzeyde başarılı olmamıştır.

Örneğin Niezgoda (2004), Polonya'da sürdürülebilir turizm kavramının yerel düzeyde uygulanmasının güç olduğunu belirtmektedir. Bunun temel nedeni, yerel yönetimlerin ulusal politika belgelerinde ortaya konulan sürdürülebilir turizm kavramını yeterince anlayamamasıdır. Bu durum özellikle sorunludur; çünkü 2001 itibarıyla turizmin geliştirilmesi komün, ilçe ve eyalet yönetimlerinin yasal sorumluluğu hâline gelmiştir. Bu nedenle Niezgoda, turizm planlamasında örgütsel, hukuki ve politik değişimleri içeren ve tüm düzeylerde anlaşılabilecek bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesini önermektedir.

Politika geliştirme süreci ayrıca, turizm ve çevre konularındaki girişimlerin ilgili bakanlık ya da portföye göre oldukça farklılaşması nedeniyle karmaşıklaşabilmektedir. Tarım, çevre, turizm ve sanayi ya da ulaştırma gibi alanlar, aynı konuya farklı öncelikler ve yaklaşımlar üzerinden bakabilmektedir.

Coccossis (1996), çevre ile turizm arasındaki karmaşık ilişkinin, örneğin turizmin sinerjik etkilerinin, yeterince anlaşılamadığını ve bunun yüksek düzeyde idari parçalanmışlıkla birleştiğini ileri sürmektedir. Ona göre çevresel koruma uzun süre sosyal ve ekonomik kalkınmaya yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu tehdit algısı, sürdürülebilir kalkınma kavramının açıklığa kavuşturulmasına yönelik çabalar sonucunda ancak yakın dönemde azalmıştır. Uygun kalkınma ilkeleri dikkate alınmadığında, kamu ve özel arazilerin bütünlüğü çoğu zaman risk altına girmiş; sosyo-ekolojik değerler kâr uğruna göz ardı edilmiştir.

Coccossis'in argümanındaki temel nokta, çevre politikalarının artık belirli tekil sorunlardan ziyade bölgesel ve bütünleşik bir bakış açısına dayanan daha bütüncül, ekosistem temelli bir yaklaşım ile karakterize edilmesidir. Bu geniş yaklaşım şu unsurları içermektedir (1996: 10-11):

1. Kalkınma politikasının çevre yönetimiyle ilişkilendirilmesi; ilk adım olarak projelerin, planların ve programların çevresel açıdan değerlendirilmesinin kurumsallaştırılması;
2. Yerel çevre yönetimi programlarına rehberlik edecek bölgesel düzeyde çevre yönetimi şemalarının oluşturulması;
3. Turizm gelişimi ile çevre yönetimi politikalarının yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde bütünleştirilmesi;
4. Özellikle hızla gelişen turistik destinasyon alanlarında çevresel sorunlarla başa çıkma konusunda yerel kapasitenin artırılması.

Coccossis (1996), Avrupa'da sürdürülebilir turizm gelişimi için öncelikli alanları kıyı alanları, kırsal alanlar, yapılı çevre ve kentsel alanlar ile adalar olarak belirlemiştir. Otel gelişimine ilişkin politika uygulamalarının başarılı örneklerinden biri, 1980'lerde Endonezya'nın Bali adasında otel yüksekliklerini kontrol etmek amacıyla alınan önlemlerdir. Bu uygulamada otellerin en yüksek palmiye ağaçlarından daha yüksek inşa edilmesine izin verilmemiştir; böylece yapılaşmanın görsel açıdan rahatsız edici etkileri azaltılmaya çalışılmıştır.

Coccossis'in yukarıda ortaya koyduğu görüşleri destekler biçimde Fayos-Solá (1996), turizm politikasının turizm sektörünün değişen yapısına paralel olarak dönüşmeye başladığını belirtmektedir. 1980'lerde kitle turizminden alternatif turizm biçimlerine yönelen paradigmatik değişimle uyumlu olarak sektör; aşırı bölümlenme, yeni teknolojiler ve artan sosyal-ekolojik

sorumluluk duygusuyla şekillenmeye başlamıştır. Rekabet gücü, turizm sektörünün temel işlevlerinden biri hâline gelmiş; bu güç, kitle turizminin ayırt edici özelliği olan nicelikten ziyade kalite ve verimlilik üzerine kurulmuştur.

Fayos-Solá'ya (1996) göre turizm politikası hedefleri üç ayrı kuşak hâlinde gelişmiştir. Birinci kuşak, kitle turizmi paradigmasını yansıtan yüksek ziyaretçi sayıları, turizm gelirlerinin en üst düzeye çıkarılması ve istihdam yaratılması üzerine kuruludur. İkinci kuşak, 1970'lerdeki ekonomik zorluklardan ve büyüme-durgunluk dalgalanmalarından doğmuştur. Bu aşamada sosyal, ekonomik ve ekolojik etkiler daha iyi anlaşılmış; turizmin toplumsal refaha katkısı çerçevesinde ekonomik ve hukuki hedefler yeniden tanımlanmıştır. Son kuşak ise rekabet gücünü turizm sektörünün canlılığının temel işlevi olarak görmektedir. Ayrıca toplam kalite yönetimi ile kamu, özel sektör ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar arasındaki ortaklık vurgulanmakta; sektörler arasında daha simbiyotik bir ilişki gelişmektedir.

Bu nedenle yirmi birinci yüzyılda politika yapımının siyaseti; pazarlama, tanıtım, vergi teşvikleri, konaklama ve ulaştırma gibi geleneksel tartışmaların ötesine geçmeli; çevre, sosyal etkiler, rasyonel ve adil erişim sorunları, yani kimin neyi, ne zaman ve nasıl elde ettiği, sağlık ve güvenlik konularının uluslararası düzeyde düzenlenmesi gibi daha bütüncül sorunlara yönelmelidir (Richter 1991).

Yukarıda özetlenen politika konularından farklı bir düşünce çizgisi içinde Hjalager (1996), turizmin kaynak tabanı üzerindeki etkisini sınırlandırmayı amaçlayan gelecekteki politika ve düzenlemelerin temelinde yenilikçiliğin bulunması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre politika dikkate alındığında bile iki nedenle kısıtlanmaktadır: Birincisi, politika çoğu zaman denge ihtiyacından ziyade ideoloji ve kişisel yakınlıklar tarafından yönlendirilir; ikincisi ise uygulamada maliyetin dikkate alınma olasılığı düşüktür.

Hjalager'in araştırması üç politika kontrol mekanizmasına değinmektedir: piyasa, bürokrasiler ve klanlar; yani sektörün diğer paydaşlarla iş birliği içinde oluşturduğu yapılar. Bürokrasi turizmi iki biçimde düzenlemektedir: (1) turistleri, yerel halkı ve sektörü mevzuat yoluyla yönlendirerek, (2) turizm altyapısı sağlayarak (bkz. Tablo 6.1). Hjalager'in tezinin merkezinde, bölgelerin önemli ve zorlayıcı çevresel sorunları ele alırken alternatif düzenleme biçimlerine açık olması gerektiği düşüncesi yer almaktadır. Düzenleme konusu aşağıda daha ayrıntılı biçimde tartışılacaktır.

Tablo 6.1. Turizm politikası ve mevzuatında yeniliğin yeri

Instruments	*How the environmental effect is achieved*	*Influence on innovation*
Emission standards. Inspection in order to control	Industrial 'end of pipe' norms expressed according to carrying capacities. Development permissions with environmental standards	Control may raise standards, severe control may lead to the development of new techniques. No evidence that tourism will take the innovation lead
Compulsory use of specific energy resources or specific technologies (e.g. district heating or waste treatment systems)	Obtaining economies of scale in environmental management systems	Typically, innovation will not take place in tourist industries, but with specialised plants and suppliers
Zoning in order to limit or control opportunities for development Control of land use	Limiting the developer's activities according to carrying capacities or environmental objectives	Probably none
Zoning of tourists' access to vulnerable resources or areas	Visitor control systems and regulation of tourism by volumes Compulsory methods or training, motivation	Opportunities for development of IT instruments combined with communication/interpretation instruments

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Araçlar	**Çevresel etkinin nasıl sağlandığı**	**Yenilikçilik üzerindeki etkisi**
Emisyon standartları; denetim yoluyla kontrol	Taşıma kapasitelerine göre belirlenen endüstriyel "boru sonu" normları. Çevresel standartlara bağlı geliştirme izinleri.	Denetim standartların yükselmesine yol açabilir; sıkı denetim, yeni tekniklerin geliştirilmesini teşvik edebilir. Turizm sektörünün inovasyona öncülük edeceğine ilişkin bir kanıt bulunmamaktadır.
Belirli enerji kaynaklarının veya teknolojilerin zorunlu kullanımı (örneğin bölgesel ısıtma veya atık arıtma sistemleri)	Çevre yönetim sistemlerinde ölçek ekonomilerinin sağlanması.	Genellikle inovasyon turizm sektörlerinde değil; uzmanlaşmış tesislerde ve tedarikçilerde gerçekleşir.
Gelişme imkânlarını sınırlandırmak veya denetlemek amacıyla bölgeleme; arazi kullanımının denetimi	Geliştiricinin faaliyetlerinin taşıma kapasitelerine veya çevresel hedeflere göre sınırlandırılması.	Muhtemelen yoktur.
Turistlerin hassas kaynaklara veya alanlara erişiminin bölgeleme yoluyla düzenlenmesi	Ziyaretçi denetim sistemleri ile turizmin zorunlu yöntemler, eğitim ve teşvik yoluyla düzenlenmesi.	İletişim/yorumlama araçlarıyla bütünleştirilen bilgi teknolojisi (BT) araçlarının geliştirilmesi için fırsatlar bulunmaktadır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Turizm politikası yavaş gelişmiş ve düzensiz biçimde uygulanmışsa, aynı durum çoğu zaman bir biçimde turizm politikasına dayanan ekoturizm için de geçerlidir. Weaver'a (2001a) göre bu durum, ulusal ya da bölgesel ekoturizm planlarının ancak daha geniş bir ulusal turizm politikasıyla ilişkili ve ondan beslenen bir yapıya sahip olması durumunda anlamlı olacağı anlamına gelmektedir. Bu ulusal turizm politikası da genel hükümet politikasının bir yansımasıdır. Sofield ve Li'nin (2003) belirttiği gibi, planlar mevcut hükümet politikalarıyla

uyumlu değilse uygulanamayacaktır. Bu sorunu ağırlaştıran bir başka unsur da politikalar var olsa bile bu politikaları uygulamakla görevli kamu kurumlarının çoğu zaman birbirinden kopuk çalışması ve bunun ciddi düzeyde verimsizlik yaratmasıdır (Jenkins ve Wearing 2003).

Hawaii'de ekoturizm politikası geliştirme süreci, uygun ekoturizm gelişiminin ne olduğu konusunda bir uzlaşı bulunmaması nedeniyle başlatılmıştır. Center for Tourism Policy Studies (1994), Hawaii ekoturizm sektörünü geliştirmek amacıyla bir dizi politika önerisi belirlemiştir. Bunlar arasında şunlar yer almaktadır: (1) eyalet düzeyinde bir ekoturizm politikası ve ekoturizm gelişim planı, (2) kurumlar arası koordinasyon ve özel sektörle iş birliği, (3) doğrudan ve dolaylı yollarla finansman desteğinin artırılması, (4) planlama ve karar alma süreçlerine aktif toplum katılımı.

Bu öneriler; bütünleşik planlama, kamu ve özel sektör rolleri, araştırma, arazi kullanımı, koruma, muhafaza, finansman, pazarlama, işletmeci sorunları, sosyo-kültürel sorunlar, düzenleme, izleme, eğitim ve yetiştirme başlıkları altında daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. ABD'nin başlıca destinasyonlarından biri olan Hawaii, geniş kitle turizmi sektörünün yanı sıra balina gözlemi ve yağmur ormanlarına yönelik ilgiye dayalı bir ekoturist pazarının ortaya çıktığını fark etmektedir. Yaklaşık tahminler, ekoturizmin Hawaii turizm gelirlerinin yaklaşık yüzde 5'ini temsil ettiğini gösterse de eyalette ekoturizmin yükselişte olduğuna ilişkin iyimserlik bulunmaktadır (Marinelli 1997).

Yukarıda değinilen Center for Tourism Policy Studies'e benzer biçimde Liu (1994), hükümet politikasının ekoturizmin gelişimini destekleyen temel unsurlardan biri olduğunu ileri sürmektedir. American Affiliated Pacific Islands adına yürüttüğü çalışmada Liu, sektörün düzenlenmesi ve izlenmesi açısından hükümet politikasının önemini tartışmaktadır. Bu düzenleme; bireysel işletmeciyi engellemeden koruma ve sınırlama arasında denge kurmalıdır. Bu da kalkınma ile koruma, arz ile talep, faydalar ile maliyetler ve insanlar ile çevre arasında bir denge anlamına gelmektedir.

Buna ek olarak Liu, özel sektörün sorunsuz ve verimli biçimde faaliyet gösterebilmesi için gerekli finansman, yönetim becerileri ve bilgiyi sağlama konusunda hükümetin liderlik rolü üstlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda hükümetin yerine getirmesi gereken görevler şunlardır (Liu 1994: 8-9):

1. Piyasa müdahalesini en aza indirerek ve kontrol aracı olarak rekabete dayanarak özel sektör faaliyetlerini kolaylaştırmak;

2. Sağlıklı bir makroekonomik ortam sağlamak;

3. Hukuk düzenini ve uyuşmazlıkların adil biçimde çözümünü garanti altına almak;

4. Uygun altyapının sağlanmasını güvence altına almak;

5. İnsan kaynaklarının gelişimini sağlamak;

6. Özel sektör faaliyetlerini aşırı düzenlemelerle engellemeden kamu yararını korumak;

7. İş dünyasında özel girişimle rekabet etmeyerek özel sektör faaliyetlerini teşvik etmek;

8. Küçük işletme girişimcilerinin rolünü kabul etmek ve faaliyetlerini kolaylaştırmak.

Liu (1994), Tablo 6.2'de ortaya konulduğu üzere, ekoturizmin uygulanmasına yönelik bir kamu sektörü rehberi geliştirmiştir. Bu rehber, uygun ekoturizm politikasının uygulanması amacıyla dikkate alınması gereken noktaları içermektedir.

Tablo 6.2. Politika uygulama çerçevesi

Development objectives. Establish economic, ecological, and socio-cultural objectives in consultation with local communities; designate specific areas for ecotourism development.
Inventories. Survey and analyse the region's ecology, history, culture, economy, resources, land use, and tenure; inventory and evaluate existing and potential ecotourist attractions, activities, accommodation, facilities, and transportation; construct or consolidate development policies and plans, especially tourism master plans.
Infrastructure and facilities. Provide the appropriate infrastructure and facilities, avoiding a reliance or foreign capital; establish means to assist the private sector in developing ecotourism enterprises in line with ecological and cultural standards.
Market. Analyse present and future domestic and international ecotourism markets and establish marketing goals; know and understand the market in achieving goals; assist the private sector in its development of marketing strategies.
Carrying capacity. Strive to understand the social and ecological limits of use of an area through appropriate management and research; establish social and ecological indicators of use and impact; implement an appropriate pre-formed planning and management framework.
Development. Establish a development policy giving consideration to balanced economic, ecological, and social factors; form a development plan on the basis of attractions, transportation, and ecotourism regions; assist developers to plan and build ecologically.
Economic. Consider ways to enhance economic benefits; conduct present and future economic analyses; ensure that profits are made, locals benefit, and public revenues are self-sustaining.
Environment. Consistently evaluate the impact of ecotourism on the resource base; link ecotourism with other resource conservation measures (e.g. parks and protected areas).
Culture. Evaluate the socio-cultural impact of ecotourism, prevent negative impacts, and reinforce positive outcomes; empower local people to become decision-makers; conduct a social audit of socia impacts.
Standards. Apply development and design standards to facilities and accommodation; facilitate the adherence to standards by providing financial or tax incentives and access to specialists.
Human resources. Promote job creation and entrepreneurship; establish community awareness programmes; provide adequate education and training for local people.
Organisation. Establish a working relationship between public, private and not-for-profit organisations.
Regulations and monitoring. Establish legislation/regulations to promote ecotourism development, through support for tourism organisations, tour operators, accommodation; establish facility standards.
Data system and implementation. Establish an integrated ecotourism data system for continuous operation that provides research and marketing information; identify ecotourism implementation techniques; and collaborate with private industry and educational institutions in implementation.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bileşen	Açıklama
Gelişme amaçları	Yerel topluluklarla istişare içinde ekonomik, ekolojik ve sosyo-kültürel hedefler belirlemek; ekoturizm gelişimi için belirli alanları tespit etmek.
Envanterler	Bölgenin ekolojisini, tarihini, kültürünü, ekonomisini, kaynaklarını, arazi kullanımını ve mülkiyet yapısını incelemek ve analiz etmek; mevcut ve potansiyel ekoturizm çekiciliklerini, faaliyetlerini, konaklama imkânlarını, tesisleri ve ulaşım olanaklarını envantere almak ve değerlendirmek; özellikle turizm ana planları olmak üzere gelişme politikaları ve planları oluşturmak veya güçlendirmek.
Altyapı ve tesisler	Uygun altyapı ve tesisleri sağlamak; yabancı sermayeye bağımlılıktan kaçınmak, ekolojik ve kültürel standartlarla uyumlu ekoturizm işletmelerinin geliştirilmesinde özel sektöre destek sağlayacak mekanizmalar oluşturmak.
Pazar	Mevcut ve gelecekteki yurt içi ve uluslararası ekoturizm pazarlarını analiz etmek ve pazarlama hedefleri belirlemek; hedeflere ulaşmak için pazarı tanımak ve anlamak; pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinde özel sektöre destek olmak.
Taşıma kapasitesi	Uygun yönetim ve araştırmalar yoluyla bir alanın kullanımına ilişkin toplumsal ve ekolojik sınırları anlamaya çalışmak; kullanım ve etkiye ilişkin toplumsal ve ekolojik göstergeler belirlemek; uygun, önceden oluşturulmuş bir planlama ve yönetim çerçevesi uygulamak.
Gelişme	Dengeli ekonomik, ekolojik ve toplumsal unsurları dikkate alan bir gelişme politikası oluşturmak; çekicilikler, ulaşım olanakları ve ekoturizm bölgeleri temelinde bir gelişme planı hazırlamak; geliştiricilere ekolojik ilkelere uygun planlama ve yapılaşma süreçlerinde destek olmak.
Ekonomi	Ekonomik faydaları artırmaya yönelik seçenekleri değerlendirmek; mevcut ve gelecekteki ekonomik analizleri yürütmek, kâr elde edilmesini, yerel halkın fayda sağlamasını ve kamu gelirlerinin kendi kendini sürdürebilir nitelikte olmasını güvence altına almak.
Çevre	Ekoturizmin kaynak tabanı üzerindeki etkilerini sürekli olarak değerlendirmek; ekoturizmi diğer kaynak koruma önlemleriyle (örneğin parklar ve korunan alanlar) ilişkilendirmek.
Kültür	Ekoturizmin sosyo-kültürel etkilerini değerlendirmek; olumsuz etkileri önlemek ve olumlu sonuçları güçlendirmek; yerel halkın karar verici konuma gelmesini desteklemek; toplumsal etkiler üzerine sosyal denetim gerçekleştirmek.
Standartlar	Tesisler ve konaklama birimleri için gelişme ve tasarım standartları uygulamak; mali veya vergisel teşvikler ve uzmanlara erişim sağlayarak standartlara uyumu kolaylaştırmak.
İnsan kaynakları	İstihdam yaratılmasını ve girişimciliği teşvik etmek; toplumsal farkındalık programları oluşturmak, yerel halka yeterli eğitim ve öğretim imkânları sağlamak.
Örgütlenme	Kamu, özel sektör ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar arasında işleyen bir iş birliği ilişkisi kurmak.
Düzenlemeler ve izleme	Ekoturizm gelişimini teşvik etmek amacıyla mevzuat ve düzenlemeler oluşturmak; turizm kuruluşlarına, tur operatörlerine ve konaklama işletmelerine destek sağlamak; tesis standartları belirlemek.
Veri sistemi ve uygulama	Araştırma ve pazarlama bilgisi sağlayan, sürekli işleyebilen bütünleşik bir ekoturizm veri sistemi kurmak; ekoturizm uygulama tekniklerini belirlemek, uygulama süreçlerinde özel sektör ve eğitim kurumlarıyla iş birliği yapmak.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Planlamacılar ve geliştiriciler, ekoturizm gelişiminden etkilenmesi muhtemel çok sayıda paydaşın politika sürecine dâhil edilmesi gerektiğini giderek daha fazla fark etmektedir. Bölümün başında da belirtildiği üzere, Ceballos-Lascuráin'e (1996a: 85-91) göre bu gruplar arasında korunan alan personeli, yerel topluluklar, turizm sektörü, sivil toplum kuruluşları, finans kuruluşları, tüketiciler ve ulusal ekoturizm konseyleri yer almaktadır. Bu durum kapsayıcılık açısından politika geliştirmenin temel bir yönünü oluştursa da Fennell ve

arkadaşları (2001), belirli bir planlama yetki alanı içinde turizm sektöründeki bu kadar çok paydaş arasında uzlaşma sağlamanın sorunlu olabileceğini belirtmektedir. Bu durum özellikle, daha önce Liu'nun (1994) da vurguladığı gibi, kullanım ile koruma arasında denge kurmak zorunda olan ekoturizm için geçerlidir.

Ekoturizmde paydaş katılımını içeren politika geliştirme örneklerinin en güçlülerinden biri Avustralya Ulusal Ekoturizm Stratejisi'nde görülmektedir (Commonwealth Department of Tourism, 1994). Bu belgede, ekoturizmin geliştirilmesi ve yönetilmesinin sunduğu yararların en üst düzeye çıkarılması açısından temel olduğu düşüncesinden hareketle bütünleşik bir yaklaşım benimsenmiştir. Strateji, hükümet, sektör, koruma grupları, eğitim kurumları ve toplum gruplarını kapsayan bir dizi kamusal danışma çalıştayı yoluyla Avustralyalıların ortak görüşlerini bir araya getirmesi bakımından gerçek anlamda ulusal nitelikli bir belgedir. Bu stratejide kullanılan paydaş yaklaşımı Boo (1992) tarafından da ortaya konulmuş; ekoturizm girişimlerinin geliştirilmesinde sürece katılması gereken çeşitli paydaş gruplarının varlığı vurgulanmıştır.

Stratejinin amacı şu şekilde özetlenmektedir: "sürdürülebilir gelişimi açısından öncelikli konuları belirleyerek ve bu konulara yönelik yaklaşımlar önererek ekoturizmin geleceğine ilişkin geniş bir yön çizmek" (Commonwealth Department of Tourism, 1994: 6). Stratejinin büyük bölümü; politika ve planlama girişimlerini uygulamaya dönüştürmeye yönelik adımlar niteliğinde olan çeşitli konular, amaçlar ve eylemler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Stratejinin on iki amacı Tablo 6.3'te gösterilmektedir.

Tablo 6.3. Avustralya Ulusal Ekoturizm Stratejisi hedefleri

Strategy component	*Objective*
Ecological sustainability	Facilitate the application of ecologically sustainable principles and practices across the tourism industry
Integrated regional planning	Develop a strategic approach to integrated regional planning based on ecologically sustainable principles and practices and incorporating ecotourism
Natural resource management	Encourage a complementary and compatible approach between ecotourism activities and conservation in natural resource management
Regulation	Encourage industry self-regulation of ecotourism through the development and implementation of appropriate industry standards and accreditation
Infrastructure	Where appropriate, support the design and use of carefully sited and constructed infrastructure to minimise visitor impacts on natural resources and to provide for environmental education consistent with bioregional planning objectives
Impact monitoring	Undertake further study of the impacts of ecotourism to improve the information base for planning and decision-making
Marketing	Encourage and promote the ethical delivery of ecotourism products to meet visitor expectations and match levels of supply and demand
Industry standards/ accreditation	Facilitate the establishment of high-quality industry standards and a national accreditation system for ecotourism
Education	Improve the level and delivery of ecotourism education for all target groups
Involve indigenous people	Enhance opportunities for self-determination, self-management and economic self-sufficiency in ecotourism for Aboriginals
Viability	Examine the business needs of operators and develop ways in which viability can be improved, either individually or through collective ventures
Equity considerations	Seek to ensure that opportunities for access to ecotourism experiences are equitable and that ecotourism activities benefit host communities and contribute to natural resource management and conservation

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Stratejik bileşen	Amaç
Ekolojik sürdürülebilirlik	Turizm sektörünün tümünde ekolojik açıdan sürdürülebilir ilke ve uygulamaların benimsenmesini kolaylaştırmak.
Bütünleşik bölgesel planlama	Ekolojik açıdan sürdürülebilir ilke ve uygulamalara dayanan ve ekoturizmi içeren bütünleşik bölgesel planlamaya yönelik stratejik bir yaklaşım geliştirmek.
Doğal kaynak yönetimi	Ekoturizm faaliyetleri ile doğal kaynak yönetimindeki koruma uygulamaları arasında tamamlayıcı ve uyumlu bir yaklaşımı teşvik etmek.
Düzenleme	Uygun sektör standartları ve akreditasyon sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması yoluyla ekoturizme ilişkin sektör özdenetimini teşvik etmek.
Altyapı	Uygun olduğu durumlarda, doğal kaynaklar üzerindeki ziyaretçi etkilerini en aza indiren ve biyobölgesel planlama hedefleriyle uyumlu çevresel eğitim imkânları sağlayan; özenle konumlandırılmış ve inşa edilmiş altyapının tasarımını ve kullanımını desteklemek.
Etki izleme	Ekoturizmin etkileri üzerine ilave çalışmalar yürütmek ve böylece planlama ile karar alma süreçleri için bilgi temelini geliştirmek.
Pazarlama	Ziyaretçi beklentilerini karşılayan ve arz-talep düzeyleriyle uyum sağlayan ekoturizm ürünlerinin etik ilkeler çerçevesinde sunulmasını teşvik etmek ve desteklemek.
Sektör standartları / akreditasyon	Yüksek nitelikli sektör standartlarının ve ekoturizme yönelik ulusal akreditasyon sisteminin oluşturulmasını kolaylaştırmak.
Eğitim	Tüm hedef gruplar için ekoturizm eğitiminin düzeyini ve sunum niteliğini geliştirmek.
Yerli halkların katılımı	Aborjin topluluklar için ekoturizm alanında kendi kaderini tayin, öz-yönetim ve ekonomik öz yeterlilik fırsatlarını geliştirmek.
Ekonomik yaşayabilirlik	İşletmecilerin işletme gereksinimlerini incelemek ve ekonomik yaşayabilirliğin bireysel ya da ortak girişimler yoluyla geliştirilmesini sağlayacak yollar ortaya koymak.
Hakkaniyetle ilgili hususlar	Ekoturizm deneyimlerine erişim fırsatlarının adil olmasını; ekoturizm faaliyetlerinin ev sahibi topluluklara yarar sağlamasını ve doğal kaynak yönetimi ile korumaya katkıda bulunmasını güvence altına almak.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu yönlendirici ilkelerin nihai amacı, Avustralya'yı ekolojik ve kültürel açıdan sürdürülebilir bir ekoturizm endüstrisi oluşturmaya yöneltmektir. Söz konusu belgenin hazırlanması, Avustralya'daki ekoturizmin gelişmiş düzeyini dünyanın geri kalanına göstermesi bakımından önemli olmuş ve diğer hükümetlerin izleyebileceği bir model ortaya koymuştur. Benzer biçimde, Kanada'nın Saskatchewan eyaletinde turizm gelişimine öncülük eden kamu-özel sektör konsorsiyumu Tourism Saskatchewan ile çalışan Ekoturizm Görev Gücü de gelecekte ekoturizm endüstrisinin temelini oluşturacak benzer bir belge geliştirmiştir. Öneriler arasında akreditasyon sürecinin geliştirilmesi, diğer arazi kullanıcılarıyla iş birliği ilişkilerinin kurulması ve en ileri teknolojiler ile modellemelerden yararlanan sürdürülebilir ekolodge tesislerinin oluşturulması yer almaktadır.

Bölgeler ekoturizm endüstrisini planlama ve geliştirme kararı aldıklarında Ceballos-Lascuráin (1996), aşağıda belirtilen temel planlama sürecinin izlenmesini önermektedir.

Politika, çoğu durumda endüstrinin gelişimine yönelik itici unsurların ve kısıtların belirlenmesiyle doğal olarak ortaya çıkabilir. Ekoturizm söz konusu olduğunda bu sürecin, yukarıda belirtildiği üzere, hükümetin genel kalkınma politikası ve stratejisinden hareketle yürütülmesi gerekmektedir.

1. Çalışmanın hazırlanması: Gerekli planlama türünün değerlendirilmesini ve görev tanımlarının hazırlanmasını içerir.

2. Amaçların belirlenmesi: Amaçlar, ulusal ya da bölgesel hükümetin genel ekoturizm politikası/stratejisini yansıtmalı; gelişme önceliklerini, zamansal unsurları, mirası, pazarlamayı ve yıllık büyümeyi içermelidir.

3. Envanter çalışması: Mevcut kaynakların, özellikle de çekicilik temelinin eksiksiz biçimde değerlendirilmesi ve envanterinin çıkarılması gerekir. Bu envanterin nihai amacı, çekicilikleri çeşitli pazar bölümleri ve gelişme biçimleriyle ilişkilendirmektir.

4. Analiz ve sentez: Bu aşama, bölgedeki turizmin tarihsel arka planının incelenmesini; gelişmenin önündeki kısıtların, hukuki ve risk yönetimi unsurlarının, finansmanın, vergi teşviklerinin, kültürel ve doğal özelliklerin korunmasının ve GSMH'ye katkı ile ekonominin diğer sektörleriyle tamamlayıcılık gibi ekonomik değişkenlerin analiz edilmesini kapsar.

5. Politika ve planın oluşturulması: Sentezden elde edilen analiz doğrultusunda politikalar, bölgenin ekonomik, sosyal ve ekolojik ihtiyaçlarını yansıtacak biçimde yapılandırılmalıdır. Alternatif politikalar geliştirilerek her birinin ülkenin genel kalkınma politikasıyla nasıl uyum sağladığı değerlendirilmeli; nihai politikalar altyapı, insan kaynakları, ulaşım, sektörler arası koordinasyon, kurul ve komitelerin oluşturulması, vergi teşvikleri ve sübvansiyonlar ile turizm programlarının geliştirilmesi çerçevesinde belirlenmelidir.

6. Öneriler: Sonuçta çekicilikleri, turizm gelişim alanlarını, ulaşım bağlantılarını, tur güzergahlarını ve tasarım ile tesis standartlarını gösteren bir plan ortaya çıkar. Ayrıca uygulama, zonlama, geleceğe dönük arazi kullanım planları, ekonomik yararlar, eğitim ve öğretim, ekolojik ve sosyal etkiler, özel sektör teşvikleri ve mevzuat konularında öneriler geliştirilir.

7. Uygulama ve izleme: Uygulamadan önce politikalar ve genel plan gözden geçirilmeli ve hukuki olarak onaylanmalıdır. Resmî gözden geçirme dönemleri belirlenmeli ve turizm gelişmelerinin uygulanmasına yardımcı olmak veya uygulamayı yönlendirmek üzere komiteler ya da kuruluşlar oluşturulmalıdır.

Birçok eyalet ve bölgesel turizm otoritesinin temel görevi, daha geniş bir seyahat pazarını çekmek amacıyla yeni ürün stratejileri geliştirerek kendi bölgelerinde turizmi ve ekoturizmi güçlendirmektir. Bu bölgesel kuruluşların çoğunun pazarlama mantığıyla çalışması nedeniyle -yani esasen pazarlama ve teşvikler yoluyla kâr üretmek için tasarlanmaları- sürdürülebilir turizm ve ekoturizmle ilişkili sosyal ve ekolojik unsurlar çoğu zaman geri planda kalmaktadır. Bununla birlikte, giderek artan biçimde bu kurumların bünyesinde ekoturizm ve sürdürülebilir kalkınma ile özel olarak ilgilenen alt komiteler oluşturulmaktadır.

Örneğin 1990'larda Kaliforniya yasama organının Senato Turizm ve Havacılık Seçici Komitesi; enerji kıtlığı, şehirlerin misafirperver olmayan yapısı ve tatil bölgelerindeki aşırı gelişme gibi Kaliforniya turizm endüstrisinin karşı karşıya olduğu birçok sorunu ele almak üzere toplanmıştır. Komitenin bu ve benzeri sorunlara ilişkin incelemesinden hareketle, eyalette ekonomik, sosyal ve ekolojik açıdan avantaj sağlayabilecek güçlü bir ekoturizm etiğinin oluşturulması önerilmiştir. Bölgesel düzeydeki bu erken politika geliştirme örneklerinden kısmen etkilenerek 1997 yılında Kuzey Amerika'daki tüm eyalet ve bölge yönetimlerine ekoturizm politikası ve akreditasyon hakkında bilgi talep eden bir e-posta gönderilmiştir. Yanıt sınırlı olmakla birlikte, bölgesel kurumlar arasında genel görüş, politika ve akreditasyonun "gündemde" olduğu; yani üzerinde düşünülmüş olmasına rağmen mevzuat açısından çok az şey yapıldığı yönündedir (ayrıca bkz. S. Edwards vd., 1998).

Bazı durumlarda bölgeler, ekoturizm sektöründe nasıl ilerlenmesi gerektiği konusunda hükümete öneriler sunma sürecindedir. Örneğin Florida, miras ve ticari varlıklarını nasıl koruyacağı ve planlayacağı konusunda bir rapor geliştirmiştir (Ecotourism/Heritage Tourism Advisory Committee, 1997). Bu raporun misyonu; "Florida'nın doğal, kıyısal, tarihsel ve kültürel varlıklarını etkili biçimde korumak ve tanıtmak, bunları Florida'daki ticari turizmle ilişkilendirmek için gerekli hedefleri, stratejileri ve önerileri belirleyen eyalet çapında, bölge temelli bir plan taslağı geliştirmek" olarak belirtilmiştir (s. A-1). Plan; toplumdaki kurumlarla stratejik ilişkiler kurmaya, alan envanterleri geliştirmeye, çevrenin korunmasına, eğitime ve pazarlamaya odaklanmaktadır.

Bu bölümü sonuçlandırırken, ekoturizm politikası hükümetlerin ekoturizmle ilgili olarak yapmayı ya da yapmamayı tercih ettikleri her şey olarak değerlendirilebilir (bkz. Hall ve Jenkins, 1995). Bu ifade; eylem, eylemsizlik, karar, karar vermeme, tercih ve süreç unsurlarını içerebileceği düşünüldüğünde oldukça anlamlıdır. Bu durum, ekoturizm politikasının, insanın

ve çevrenin bütünlüğü adil biçimde korunduğu sürece, gelişme kadar gelişmeme yönünde de olabileceği anlamına gelir (Fennell ve Dowling, 2003). Ancak durum her zaman böyle değildir.

"Ekonomik büyümeye bağlı politika" yaklaşımı, Malezya'daki çevre politikasının kurumsallaşması örneğinde görülmektedir. Hezri ve Hasan (2006), politika geliştirme sürecinin parçalı ve düzensiz olabileceğini ileri sürmektedir. Malezya'nın çevre politikası iki geniş kurumsallaşma dalgası izlemiştir. İlki, 1960'lar ve 1970'lerde daha gelişmiş dünyadaki politika girişimlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. İkincisi ise 1987 Brundtland Raporu ve 1992 Rio Konferansı'na yanıt olarak gelişmiştir. Ancak Malezya'da çevresel önlemlerin erken başlamasına rağmen, ilk dalgaya verilen zayıf yanıt ikinci ve daha önemli kurumsallaşma dalgasını somutlaştırma girişimlerinin önünde engeller oluşturmuştur. Hezri ve Hasan (2006), sorunun başlıca "yola bağımlı kurumsallaşma" olarak adlandırılan durumdan kaynaklandığını savunmaktadır. Bu durum, ekonomik ödüllerin sürekliliği nedeniyle herhangi bir değişim biçiminin yavaş ya da yok denecek kadar sınırlı olmasına yol açar. Bir ülke ekonomik açıdan iyi durumdaysa, "ana akım yol değişime düşman bir güç oluşturacaktır" (Hezri ve Hasan, 2006: 47). Yazarlar, sürdürülebilirliğin yeni bir politika hedefi olarak ekonomik kalkınma aracına dönüştürüldüğü ekoturizmi bu duruma örnek olarak kullanmaktadır. Bunun sonucunda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çevre politikası, ilk kurumsallaşma dalgasıyla uyumlu biçimde "işlerin her zamanki gibi yürütülmesi" anlayışını benimsemiştir.

Yönetişim

Fennell vd. (basım aşamasında), kaynak yönetiminde yönetişimin 1990'lardan bu yana geniş kabul gördüğünü ve üç temel unsurdan doğduğunu ileri sürmektedir: (1) aktörler arasındaki etkileşimler, (2) toplumsal kararların alındığı ve gücün kullanıldığı yapı ve süreçleri kapsaması ve (3) kurumlar aracılığıyla resmî ya da normlar aracılığıyla gayriresmî biçimde ortaya çıkması. Bu kavramın içinde katılım, temsil, müzakere, hesap verebilirlik, güçlendirme ve çok katmanlı örgütsel hiyerarşiler içinde sosyal adalet unsurları bulunmaktadır (Lebel vd., 2006; Fennell vd., basım aşamasında).

Bu üç değişkenin gerçekleştirilebilmesinde önemli bir önkoşul, toplumun yönetilebilir ya da etkiye açık olmasıdır (Glasbergen, 1998). Bu açıklık unsuru hafife alınmamalıdır. Eğer toplum bir şekilde daha iyi hâle gelecekse, farklı yaklaşımlara ve özellikle hükümet ile özel taraflar başta olmak üzere ilgili diğer aktörler arasındaki etkileşimli ve işbirlikçi ilişkiye açık olmalıdır. Örneğin Li (2004), Çin'de toplum temelli turizm gelişiminin karşılaştığı engelleri ve

kısıtları belgelemekte; devlet gücüne karşı denge oluşturacak kurumsal yapıların bulunmadığını göstermektedir.

Glasbergen (1998), çevresel yönetişim konusundaki kapsamlı çalışmasında toplum içinde amaç yönelimli ve kasıtlı müdahaleye ilişkin farklı olasılıklar sunan beş ayrı modeli örgütsel bir çerçeve içinde tanımlamaktadır. Bunlar; düzenleyici kontrol, piyasa düzenlemesi, sivil toplum, bağlamsal kontrol ve öz düzenleme ile işbirlikçi yönetimdir. Her biri ele alınacak olmakla birlikte, ekoturizmin doğası gereği -yani politika ve uygulamanın geliştirilmesinde çok sayıda paydaşın yer alması nedeniyle- son üçü daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Bu yaklaşım, Glasbergen'in çalışmalarını olduğu kadar Rhodes (1997) gibi diğer kuramcıların görüşlerini de izlemektedir. Rhodes, toplumların artık yalnızca devlet tarafından etkili biçimde yönlendirilemeyeceğini, bunun yerine devlet ve toplum arasındaki yakın etkileşim yoluyla yönetilebileceğini ileri sürmektedir. Sivil toplum, bağlamsal kontrol ve öz düzenleme ile işbirlikçi yönetim modelleri arasında önemli ölçüde örtüşme bulunmaktadır; çünkü her biri çeşitli düzeylerde iş birliğini temel bir özellik olarak kabul etmektedir. Bu örtüşme, ekoturizm çalışmalarının doğrudan tek bir modele bağlı kalmaması nedeniyle daha da karmaşık hâle gelir. Bu nedenle, sosyal sermaye, toplum kalkınması, ortaklıklar ve benzeri konulara ilişkin tartışmada denge kurabilmek için her bölümdeki akış tema ve uygunluk doğrultusunda belirlenmektedir.

Düzenleyici Kontrol

Bu modelde hükümet, toplumsal değişimin düzenleyicisi olarak hareket eder (Glasbergen, 1998). Hukuki kurallar, neyin yapılması gerektiğini (buyruklar) ve neyin yapılmaması gerektiğini (yasaklar) belirlemek amacıyla oluşturulur. Düzenleme, bu bağlamda, kendi yetki alanına giren havayolu endüstrisi gibi işletmelerin eylemlerini düzenleme yetkisi verilmiş bir kurumun -hükümet, uluslararası kuruluş ya da meslek örgütü- çabalarını ifade eder (Metelka, 1990).

Birleşik Krallık çıkışlı turizm endüstrisi bağlamında Forsyth (1995), sürdürülebilirlik ile düzenleme arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Bulguları, turizm işletmelerinin sürdürülebilirlikten yana olduğunu göstermektedir; ancak sektörün parçalı yapısı nedeniyle -oteller, tur operatörleri, seyahat acenteleri, taşıyıcılar ve birlikler gibi- farklı sektörlerin ayrı amaçlara ve değişen güç düzeylerine sahip olması, sürdürülebilir turizmin tutarlı biçimde

uygulanması yönündeki kontrolü sınırlamaktadır (ayrıca çevresel denetim ve düzenleme bağlamında bkz. Goodall, 1994).

Durum Çalışması 6.1

Kuzeybatı Balina Gözlem Operatörleri Birliği

Orams (2002), balina gözlemciliğinin dünya genelinde yaklaşık 100 ülkede yapıldığını ve yaklaşık 1 milyar ABD doları değerinde olduğunu belirtmektedir. Endüstrinin büyüklüğü Hoyt (2005) tarafından da ele alınmıştır. Hoyt, kuzeyden güneye Atlantik Adaları'nın yılda 1,7 milyon balina gözlemcisini ağırladığını ve bu ziyaretçilerin 133 milyon ABD doları harcadığını yazmaktadır. Bu rakamlar, dünya genelindeki balina gözlemcilerinin yüzde 19,4'üne ve balina gözlemciliğine ilişkin toplam küresel harcamaların yüzde 12,7'sine karşılık gelmektedir. Hoyt, balina gözlemciliğinin ekoturizmin hem öncü hem de geride kalan yönlerinden biri olduğunu belirtmektedir. İkinci durumda, Kanarya Adaları gibi bölgelerde balina gözlemciliği düzenlenmemiş, lisanssız "denizde içki turları" şeklinde tanımlanmış; bu turlarda balinaların rutin olarak rahatsız edildiği ve yanlış tanımlandığı ifade edilmiştir.

Kanada'da St. Lawrence Nehri'ndeki beluga balinası popülasyonu üzerinde ekoturizmin yarattığı etki, Blane ve Jackson'ı (1994) bu tür teknelerin denetiminde daha sıkı politikalar talep etmeye yöneltmiştir. Yazarlar, balinaların bulunduğu alandaki yüksek sayıdaki tur ve teknenin balinaların davranışlarını etkilediğini saptamıştır. Blane ve Jackson, operatör sayısının sınırlandırılmasını, düşük hız sınırlarının mekânsal olarak genişletilmesini ve uygulanmasını, ayrıca teknelerin beluga sürülerinin çevresinde uygun biçimde hareket etmelerinin zorunlu kılınmasını önermiştir. Yazarlar ayrıca denetimin Kanada hükümeti tarafından ve gayriresmî olarak akranlar, yani operatörler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Kanada'nın batı kıyısında da balina gözlemciliği operatörleri, hükümet ve diğer ilgili gruplar tarafından düzenlemeler ele alınmış ve endüstri için bir dizi rehber ilke geliştirilmiştir. Whale Watching Operators North West tarafından hazırlanan yakın tarihli bir taslak belge şu ilkeleri savunmaktadır: (1) balinalardan yaklaşık 100 metre uzaklıkta kalmak, (2) operatörlerin Kanada Federal Balıkçılık Yasası'na aşina olması, (3) balinalara ulaşmadan yarım mil önce yavaşlamak, (4) balinalara her zaman yavaş yaklaşmak, (5) balinalara önden yaklaşıldığında durmak ve balinaların tekneye gelmesine izin vermek, (6) arkadan yaklaşıldığında en yakın balinanın ya da teknenin dışına doğru hareket ederek benzer ya da daha düşük bir hızda seyir

yönüne paralel ilerlemek, (7) balinalarla birlikte ilerlerken hızı ya da rotayı aniden değiştirmemek, (8) balina ya da tekne grubunun ortasından yüksek hızla geçmemek, (9) beslenen balinalara yaklaşmaktan kaçınmak, (10) balinalarla dönüşümlü biçimde çalışmaya özen göstermek ve (11) tekneyi "sıçrama" yöntemiyle yeniden konumlandırmamak.

Durum Çalışması 6.2

Brezilya'da Ekoturizm

Geçmişte Brezilya'da turizm, Rio de Janeiro gibi kıyı bölgeleriyle tanımlanmıştır. Bu bölgelerde şehrin fiziksel özellikleri ve kültürel canlılığı uzun süredir ilgi görmektedir. Daha yakın dönemde ise Brezilya, dünyanın karasal ekosistemlerinde eşine az rastlanır düzeyde biyolojik çeşitliliğe dayanan ekoturizm potansiyeliyle de tanınmaya başlamıştır. Bu biyolojik çeşitlilik yedi ana biyomda görülmektedir: Amazon, seyrek orman, savan, Atlantik ormanı, pantanal (sulak alan), güney otlakları ve kıyı kuşağı. Bu biyomların belki de en bilineni Amazon'dur. Amazon dünyanın en büyük ormanı olmakla birlikte aynı zamanda en fazla tahrip edilen peyzajlardan biridir.

Amazon bölgesi 1,6 milyon kilometrekarelik bir alanı kaplamakta, ülkenin yüzde 18'ini oluşturmakta ve dünya tatlı suyunun yüzde 20'sini barındırmaktadır. Ancak 1970'lerden bu yana çiftlik sahipleri, madenciler ve çiftçiler orman alanının yaklaşık onda birini -Fransa büyüklüğünde bir alanı- yok etmiştir. Ormansızlaşmanın temel nedeni odun ürünlerine duyulan ihtiyaç olmakla birlikte geçimlik kullanım da önemli bir etkendir. Besin maddeleri bitki örtüsü tarafından çok hızlı emildiği için toprak, uzun süreli tarımı destekleyecek özelliklerden yoksundur. Bunun sonucunda aileler yaşamlarını sürdürebilmek için yakıp temizleme tarımını sürdürmek zorunda kalmaktadır.

Bu uygulamalar uluslararası toplum tarafından hoş karşılanmasa da Amazon ormanının devasa büyüklüğü, uygun tarıma ilişkin rehber ilkelerin uygulanmasını neredeyse imkânsız hâle getirmektedir. Amazon bölgesi, Brezilya'nın Atlantik ormanı bölgesindeki durumdan ders çıkarabilir. Bu ekosistemin yüzde 7'sinden daha azı günümüze ulaşmıştır. LaFranchi'ye (1998) göre bu bölge, her beş dakikada bir futbol sahası büyüklüğünde orman kaybedecek hızda yok edilmekte; bu hız sürerse orman 50 yıl içinde tamamen ortadan kalkacaktır. LaFranchi, Conservation International tarafından desteklenen yeni ekoturizm girişimlerinin ormansızlaşma hızını yavaşlatmak için bölgenin en iyi umudu olduğunu ileri sürmektedir. Bu da yerel halkı ormanın bozulmamış hâliyle değerli olduğuna ikna etmeyi gerektirir. Ağaç tepesi yürüyüş

yolları gibi yeni girişimler, turizmin sürdürülebilir bir kalkınma biçimi olarak gücünü göstermiştir.

Böylece ekoturizm, Brezilya genelinde ormancılık ve madencilik gibi daha tüketici arazi kullanım biçimlerine mantıklı bir alternatif olarak benimsenmiştir. Brezilya'da doğa temelli turizmin 1960 yılında başladığını gösteren kanıtlar bulunmakla birlikte, büyüme görkemli değil, istikrarlı olarak tanımlanmaktadır. Brezilya Amazonu'ndaki ekoturizm endüstrisinin henüz başlangıç aşamasında olduğunun iyi bir göstergesi, ABD'li turistlerin çoğunun Amazon'u Peru'da ziyaret etmesidir. 2000 yılında Amazon'daki orman konaklama tesisleri yalnızca yaklaşık 20.000 Brezilyalı ve yabancı ziyaretçiyi ağırlamıştır (Jordan, 2001). Amazon'daki ekotur operatörlerinin belirttiği başlıca kısıtlardan biri, mesafelerin uzun ve zaman alıcı olması; dolayısıyla seyahatin pahalı olmasıdır. Ancak seyahat yalnızca ülkenin bu bölümünde değil, genel olarak Brezilya'da maliyetlidir.

Brezilya'nın ekoturizme bağlılığı, 1996 yılında ekoturizm için bir etik kodu geliştirilmesiyle (Weaver ve Schluter, 2001) ve bundan önce 1994 yılında EMBRATUR (Brezilya Turizm Enstitüsü) tarafından tamamlanan bir ekoturizm politika belgesinin yayımlanmasıyla temsil edilmektedir. Brezilya'nın Ulusal Ekoturizm Politikası Rehberi'nde (Grupo de Trabalho Interministerial MICT/MMA, 1994) vurgulanan birçok eylemden biri aşağıda örnek olarak verilmiştir:

Eylem 1: Ekoturizmin Düzenlenmesi

Amaç: Ekoturizm segmentine, federal, eyalet ve belediye düzeyleriyle uyumlu olan ve uygun parametreler ile ölçütleri izleyen kendine özgü bir hukuki yapı kazandırmak.

Stratejiler:

1. Ekoturizm gelişimi için gerekli hukuki mekanizmaları geliştirmek.
2. Hukuki kontrol ve uygulama mekanizmalarını oluşturmak.
3. Ekoturizme tüm yönetim düzeylerinde uygulanabilecek mevcut hukuki mekanizmaları belirlemek ve değerlendirmek.
4. Çevre ve turizm kurumlarına, eyaletlere ve belediyelere yerel gerçeklikle uyumlu düzenlemeler önermek.
5. Ekoturizm gelişimi için kurumlar arası ve kurum içi sorumlulukları tanımlamak.
6. Ekoturizm potansiyeli taşıyan alanların önceliklendirilmesine ilişkin ölçütleri belirlemek.

Bu ilkelerin Brezilya'daki ekoturizm endüstrisine ne ölçüde yansıdığı tartışmaya açıktır. World Wildlife Fund ve Conservation International gibi birçok uluslararası sivil toplum kuruluşunun varlığı şüphesiz yardımcı olacaktır. Ancak endüstri içinde eşitliğe yönelik bir bağlılık ve az gelişmiş ülkelerde oldukça tipik olan, yalnızca küçük bir elit grubun girişimden yararlanmasına imkân tanıyan politik ve ekonomik hâkimiyet biçimlerinden kaçınılması da aynı ölçüde önemlidir. Çok sayıda paydaş tarafından gündeme getirilen bölgesel ve ulusal ekoturizm örgütleri, sorumlu ekoturizm hakkındaki bilginin daha hızlı ve etkili biçimde yayılmasına da yardımcı olacaktır.

Wallace ve Pierce'e (1996) göre bu iş zor olabilir. Çünkü Amazon bölgesindeki ekolodge'larda ekoturizm üzerine yaptıkları çalışmada, ekolodgeların yerel halka istihdam sağlamakla birlikte ekoturizm ilkelerine uygun davranmadıkları saptanmıştır. Habitatı korumaya yönelik programlar geliştirilmemiş, rehberler yeterince eğitilmemiş, patikalar ve diğer program destek mekanizmaları eksik kalmıştır. Ayrıca birçok lodge sahibinin ekoturizm ilkelerinden haberdar olmadığı; dolayısıyla işletmelerini bu doğrultuda nasıl geliştireceklerini bilmedikleri görülmüştür.

Yakın dönemde Brezilya, yağmur ormanları içinde yer alan dokuz eyalette turizmi geliştirmek amacıyla Washington'daki Inter-American Development Bank'tan 200 milyon ABD dolarının üzerinde kaynak sağlayabilmiştir. Bunun ötesinde hükümetin doğa merkezli turizmi geliştirmek için milyonlarca dolar harcadığı bildirilmektedir. Mirabella (1998), ekoturizmin şimdiden yüzlerce iş yarattığını, yerel halkın cebine para koyduğunu ve Brezilyalıları ormana farklı bir gözle bakmaya zorladığını yazmaktadır. Yerel halkın bu girişimin yanında yer almasının önemi küçümsenemez. Toronto Star'da Amazon'un yeşillenmesine ilişkin bir haberde Romero (2000), bölgedeki herhangi bir koruma projesinin yerel halkın cebine para koymadığı sürece işe yaramayacağını belirtmektedir. İnsanlar ailelerini besleyebilmelidir. Romero ayrıca küçük ölçekli sürdürülebilir projelerin Amazon halkının ekonomik kaderi üzerinde kontrol kazanmasının en iyi yolu olabileceğini belirtmektedir. Bu; turizmi ve insanların yağmur ormanından sürdürülebilir biçimde yararlanmasını sağlayan diğer tüm girişimleri içerir.

Bu duruma örnek olarak Amazon'daki Silves topluluğu gösterilebilir. Daha önce geçimlerini balıkçılıkla sürdüren bu topluluğun sakinleri ekoturizmi düşünmek zorunda kalmıştır. Silves halkının temel geçim kaynağı olan balıkçılık; nüfus artışı, gelişmiş balıkçılık teknolojileri ve habitat tahribatı nedeniyle gerilemiştir. Geleceğe yönelik olarak yerel halk,

balık rezervlerini yönetmek amacıyla Silves Çevresel ve Kültürel Koruma Derneği'ni kurmuştur. Bu grup belirli gölleri balıkçılığa kapatabilmiş, doğal kuluçka alanları oluşturmuş ve korucu devriyelerini, habitat restorasyonunu ve toplum üyelerinin eğitimini finanse eden bir ekoturizm programı geliştirmiştir. Basit bir ekolodgeun geliştirilmesi; rahat konaklama, yerel yiyecekler ve hizmetler sunmakta, eğitimli rehberler turistleri kanolarla suya ve yürüyüşler için ormana götürmektedir.

Piyasa Düzenlemesi

Piyasa düzenlemesi modelinde değişimin sağlanmasında fiyat mekanizmasına merkezi bir rol verilmektedir (Glasbergen, 1998). Bu modelde devletin rolü, piyasa süreçlerini kolaylaştırmak olarak görülür; öz çıkar ise bir sorun değil, çözümün parçası kabul edilir. Glasbergen'in (1998: 6) ifadesiyle, "mali teşvik yapısı değiştirildiğinde ve çevresel mallar piyasada doğru biçimde fiyatlandırıldığında kamusal ve özel çıkarlar uzlaştırılabilir."

Çevresel açıdan temel mesele, dışsal etkilerin içselleştirilmesidir. Turizm faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel bozulma gibi dışsal maliyetlerin fiyatlara ve karar alma süreçlerine dâhil edilmesi bu yaklaşımın merkezinde yer alır. Bununla birlikte, dışsal maliyetleri hesaba katmak çoğu zaman güçtür; çünkü iktisat kuramı, dışsallıkları görmezden gelmeye yönelik teşviklerin oldukça güçlü olduğunu varsayar. Bu nedenle ekonomik anlamda, kişinin kendi öz çıkarını tatmin etmesine katkı sağlıyorsa maliyetleri üçüncü taraflara yüklemesi rasyonel görülebilir. Bu modele ilişkin örnekler için dördüncü bölüme bakılabilir.

Sivil Toplum

Glasbergen'e (1998) göre bu modelde, özgüveni yüksek yurttaşlara ve bu yurttaşların güven ile iş birliği aracılığıyla kendiliğinden oluşturdukları sosyal bağlara temel bir rol verilmektedir. Değişim mekanizması, iletişimsel rasyonalite yoluyla toplumu daha dinamik hâle getirme çabası üzerine kuruludur. Bu yaklaşım; akıl yürütme, karşılıklı anlayış, tartışma, müzakere, karşı çıkış ve toplumsal eleştiri süreçlerine dayanır.

Glasbergen, sivil toplum yönetişimi içinde birbirinden oldukça farklı iki akımdan söz etmektedir. Bunlardan ilki katılımcı akımdır. Bu akımda aktörler, belirli sorunların ele alınabilmesi için gerekli koşulları oluşturabilen olumlu bir güç olarak devleti görürler. Bu akıma örnek olarak, belirli kaynak ihtiyaçlarına sahip kurum ve alanlara destek sağlamak amacıyla çalışan çok sayıdaki "dostları" grupları verilebilir; örneğin Point Pelee Ulusal Parkı

Dostları gibi oluşumlar bu kapsamdadır. Gardner (1993), çevresel kâr amacı gütmeyen grupların gönüllülük, özerklik, hizmet odaklılık ve değişim yönelimli yapıları üzerine ayrıntılı bir tartışma sunmaktadır.

Buna karşılık reddiyeci ya da radikal akım, devletin genel olarak baskın özel çıkarları daha fazla desteklediği düşüncesine dayanmaktadır. Bu nedenle bireyler, belirli bir gündemi ilerletmek amacıyla devlete yönelen bir sivil muhalefet gücü olarak harekete geçmektedir. Toplum için önemli görülen bir değişimi gerçekleştirmek üzere devlete karşı çalışan pek çok marjinal sosyal ya da çevresel grup bu yaklaşımın örnekleri arasında değerlendirilebilir.

Sosyal Sermaye

Bu model ile izleyen iki modele uygulanabilen sosyal sermaye kavramı, topluluklardaki rollerin ve etkileşimlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Sosyal sermaye, insanların gruplar ve örgütler içinde ortak amaçlar doğrultusunda birlikte çalışabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Coleman, 1988). Bu genel tanımın özünde, insanların ortak bir amaç etrafında bir araya gelebilmeleri için güçlü bir toplumsal örgütlenmeye, paylaşılan norm ve değerlere ve karşılıklı yarar için harekete geçirilen ortak bağlara ihtiyaç duyulduğu düşüncesi vardır.

Bu bağlamda sosyal kuramcılar, toplumun birimler arasındaki karşılıklı ilişkilere dayandığını ve bu ilişkilerin güven ve iş birliği yoluyla güçlendiğini belirtmektedir (Gouldner, 1960; Smelser, 1963). Turizm açısından sosyal sermaye; gündelik düzeyde yakın çalışma ilişkilerinin bulunduğu mikro ölçekte, topluluk içindeki ilişkileri kapsayan mezo ölçekte ve topluluklar arası ilişkileri içeren makro ölçekte ortaya çıkabilir (Dredge, 2006). Bu gruplar güvene dayalı anlamlı ilişkiler kurabildiğinde sosyal sermaye somutlaşır; güven ise toplumsal iş birliğini, fırsatları ve istikrarı doğurur.

Wyatt'ın (1997) belirttiği üzere topluluk: (1) kendiliğinden verilmiş bir şey değil, elde edilen bir başarıdır ve (2) üyelerinin onu ne olarak tasarladığına bağlıdır. Ekoturizm, turizm gelişiminden sorumlu farklı paydaşlar arasında paylaşılan bilgi, deneyim ve bağlantılar aracılığıyla daha etkin biçimde işler hâle getirilebilir. Kamu kurumları çoğu zaman "silo" mantığıyla, yani birbirinden bağımsız ve kapalı işleyiş biçimleriyle eleştirilse de kurumlar arasında ve topluluk içindeki sektörler arasında köprüler kurmaya yönelik ortak çabalar, ekoturizm gelişimi için daha güçlü bir temel oluşturur. Bu durum, başarılı modellerin başka toplumsal girişimlere aktarılması için de itici güç yaratır.

Turizmde güven ve karşılıklı yararın temeli olarak iş birliğinin önemi, Karlsson (2005) tarafından İsveç'in Årjäng bölgesindeki 22 küçük girişimci üzerine yapılan çalışmada ele alınmıştır. Karlsson, turizm işletmeleri arasında iş birliği ve dayanışma ruhunun güçlü olduğunu; hatta rakipler arasındaki iş birliğinin bile olumlu ve sağlıklı bir iş çevresi oluşturmak açısından önemli bir sosyal sermaye biçimi olduğunu tespit etmiştir. Putnam'ın (2000) çalışmalarına atıf yapan Karlsson, "bu iş birliği ruhuyla nitelenen bir toplumun, böyle bir sistemin bulunmadığı toplumlara göre daha etkili olduğunu; güvenin toplumsal yaşamı, karşılıklı yükümlülüğü ve kişinin eylemlerine ilişkin sorumluluğu doğurduğunu" belirtmektedir (2005: 110).

Karlsson açısından en az bunun kadar önemli bir diğer husus, bazı toplulukların sosyal sermayeye sahip olmasına rağmen bunun dışarıdakiler, örneğin turistler açısından yıkıcı sonuçlar doğurabilmesidir. Bu durumda dışarıdan gelen kişiler, antisosyal ya da ahlak dışı davranışlarla karşılaşabilirler (bkz. Krishna, 2001).

Jones, Gambiya'daki bir örnek olay üzerinden sosyal sermaye kuramını uygulayarak, bir ekokampın oluşumunda sosyal sermayenin önemli olmasına karşın bir dizi yönetim sorununun bu girişimin uzun ömürlülüğünü tehdit ettiği sonucuna ulaşmıştır. Kamp ile ilişkili aktörlerle yapılan araştırmada insanlar güven, dayanışma ve eşitlik duygusu bildirmiş olsa da algı ile gerçekliğin birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Daha güçlü konumda bulunanların şeffaf olmaması ve daha alt konumdakilerin bu kişilere karşı çıkmakta isteksiz davranması projeyi zayıflatmıştır.

Bu sorun, yetkinin toplumsal refah için dayanışma vizyonunu paylaşmayan aile üyelerine aktarılmasıyla daha da derinleşmiştir. Belki de en dikkat çekici bulgu, akrabalık ilişkilerinin, iş birliğinin sürdürülmesinde sosyal ayrımları aşan dernek üyeliği gibi daha zayıf bağlardan daha az önemli olduğudur. Sosyal sermayenin yıkıcı bir güç olabileceği Kontogeorgopoulos (2005) tarafından da ortaya konulmuştur. Araştırmacı, SeaCanoe'nun çalışan terfi politikaları nedeniyle bölgenin sosyal dokusunda ciddi bir uyumsuzluk yarattığını belirtmektedir. Şirkette rehber olmayı başaran kişiler topluluk içindeki statülerini yükseltmiş ve yaşam koşullarını önemli ölçüde iyileştirmiştir. Ancak sosyal hiyerarşilerin belirgin olduğu bu toplumda, az sayıda kişi için ortaya çıkan bu ilerici sosyal değişim, diğer yerel sakinler arasında kızgınlık yaratmış ve rekabet ile çatışma temelinde topluluk bütünlüğünü zedelemiştir.

Bağlamsal Kontrol ve Öz-Düzenleme

Bağlamsal kontrol ve öz-düzenleme modeli, toplumun bütünüyle devlet müdahalesi yoluyla şekillendirilmesi gerektiği anlayışına yönelik eleştiriye dayanmaktadır (Glasbergen, 1998). Buna karşılık, özgöndergesellik kuramına göre örgütler ve bireyler dünyayı kendi bakış açılarından değerlendirirler. Bu nedenle paydaşlar, kendi deneyimleri ve stratejileri doğrultusunda kendileri için neyin önemli olduğuna karar verirler.

Bu çerçevede, grubun dışından gelen bilgiler, örneğin belirli davranışları emreden yasalar, her zaman beklenen etkiyi yaratmayabilir; çünkü bu düzenlemeler alt sistemin kendi özellikleriyle uyum göstermeyebilir. Burada önemli olan, öz çıkarın yön değiştirmesidir. Düzenleyici ve piyasa modelleri bireysel öz çıkara dayanırken, öz-düzenleme modeli sivil toplum içindeki sistemin ya da grubun kendi çıkarına uygulanır. Bu bölümdeki örnekler; turizm işletmecileri, sivil toplum kuruluşları ve ekoturizmde Aborjin çıkarları üzerinden ele alınmaktadır.

Turizm İşletmecileri

Toplumun bir alt sistemi olarak ekoturizm işletmecilerine düzenleyici önlemlerin uygulanmasıyla ilgili temel sorunlardan biri, hizmet sunumu ve karar alma süreçleri üzerindeki kontrolün kaybedildiği algısıdır. Güney Carolina'daki macera ve ekoturizm sektörü üzerine yaptığı değerlendirmede Tibbetts (1995-96), bölgedeki birçok işletmecinin öz-düzenlemeyi ve gönüllü ilkeleri tercih ettiğini göstermektedir. Bu işletmeciler arasında, çevrede fiilen çalışan kişiler oldukları için şu konularda en iyi bilgiye kendilerinin sahip olduğu yönünde güçlü bir inanç vardır: (1) devlet yardımı olmadan kendi işlerini yönetmek; (2) kendi sorunlarını çözmek ve (3) uygun bir ürünün planlanması ve uygulanmasında öncülük etmek.

Hiwasaki (2006), topluluk temelli turizm aracılığıyla korunan alanlarda sürdürülebilirliğin sağlanmasındaki güçlükleri ve başarı faktörlerini belirlemek amacıyla Japonya'daki üç ulusal parkı incelemiştir. Japonya, geniş nüfusa sahip birçok sanayileşmiş ülke gibi, parkların çoklu kullanım işlevi ve bu alanların içinde ve çevresindeki arazi mülkiyeti karmaşıklığı nedeniyle Çevre Bakanlığı'na (MoE) paydaşları park yönetimine dâhil etme yetkisi vermektedir. Ayrıca toplulukların ve paydaşların çeşitli ve değişken yapısı, birbiriyle çatışan çıkarların çeşitlenmesine; güç ilişkilerinde uyumsuzluklara ve kurumsal ikilemlere yol açmıştır.

Hiwasaki, korunan alanlarda turizmin mevcut sorunlarını ele almak için dört temel başarı faktörünün gerekli olduğunu tespit etmiştir: kurumsal düzenlemeler, gönüllü etik kodlar yoluyla öz-düzenleme, yüksek çevre bilinci ve ortaklıklar. Kurumsal yapı, 2002 yılında kurulan bir ekoturizm destek konseyi biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu konsey; Çevre Bakanlığı, Orman Ajansı, iki yerel yönetim, çiftçi ve balıkçı kooperatifleri, turizm birliği, otel birliği, rehberler birliği, ticaret ve sanayi odası ile özel bir işletmeden oluşmaktadır.

Bu tür konseylerin önemi Yaman ve Mohd (2004) tarafından da vurgulanmıştır. Araştırmacılara göre Malezya'da kırsal sürdürülebilir ekoturizmin geliştirilmesindeki en hayati adımlardan biri, topluluk üyeleri tarafından yürütülen bir turizm yönetim komitesinin kurulmasıdır. Bu süreçte, üyelerin katılımlarından doğan faydaların kötüye kullanılmasını önlemek için düzenleme ve hesap verebilirlik büyük önem taşımaktadır. Yaman ve Mohd, bu iş birliği biçiminin sızıntıları azalttığını, olumsuz etkileri en aza indirdiğini ve faydaları yerelde yoğunlaştırdığını belirtmektedir.

Grup içi hesap verebilirlik sorunlarının yanı sıra, dışsal bir düzenleyici kurumun bulunmadığı durumlarda grup kontrolüne ilişkin daha geniş kaygılar da vardır. Bunların başında daha büyük bölgesel ve sosyo-ekolojik sonuçlar gelmektedir. Gruplar kişisel kazancı her şeyin üzerinde tutarsa, eylemlerinin etkileri oldukça geniş kapsamlı olabilir. Politika yapıcılar, özellikle korunması gereken öncelikli unsurun turistlerin ve sektörün ihtiyaçlarından önce kaynak tabanı olduğu durumlarda, turizm işletmecilerinin tamamlayıcılık ve çatışma sorunlarını azaltıp azaltamayacağına karar vermek zorundadır. Günümüzde işletmeler, her zamankinden daha fazla, içinde yer aldıkları toplumlara karşı hesap verebilir olmalıdır. Bu kabulden hareketle, turizm sektörü ve çevrenin düzenleme, öz-düzenleme ya da her ikisiyle birlikte daha iyi korunup korunamayacağını değerlendirmeye devam etmek gerekmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları

Ekoturizm sektörünün önemli yönlerinden biri, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak sivil toplum kuruluşlarının ekoturizmin geliştirilmesi ve sunulmasında oynadığı roldür. Conservation International gibi kuruluşlar, özellikle az gelişmiş ülkelerde biyolojik çeşitliliği koruma çabaları aracılığıyla ekoturizme doğal biçimde yönelmiştir. Bu gruplar, biyolojik çeşitliliğe büyük zarar veren çıkarımcı sektörlere karşı olumlu ticari alternatifler oluşturan topluluk temelli girişimler yoluyla hedeflerine ulaşmak için ekoturizmi bir araç olarak

görmektedir. Bu nedenle, özel sektörle karşılaştırıldığında bu kuruluşların motivasyonları kâr merkezli olmaktan çok park, eğitim ya da ekoloji merkezli olarak değerlendirilebilir.

STK ilkeleri çoğu zaman uluslararası koruma ve kalkınma programları (ICDPs) aracılığıyla somutlaşmaktadır. Bu programlarda STK'lar, biyolojik çeşitliliğin korunması, ekoturizm ve diğer topluluk temelli projeler amacıyla bağışçı kuruluşlardan önemli miktarda kaynak sağlamaktadır. El Salvador'daki Barra de Santiago örneğinde Ramírez (2005), ekoturizm gelişimine yönelik desteğin çeşitli kaynaklardan geldiğini göstermektedir. Ülke içindeki kaynaklar arasında, dış borcu azaltmak amacıyla 1994'te kurulan ABD merkezli America's Initiative Funds-El Salvador programı ve seçilmiş çevre projelerine uluslararası fon aktaran bir kamu kurumu olan Salvador Çevre Fonu bulunmaktadır.

Dış kaynaklar ise şunları içermektedir: (1) Japonya, ABD, İspanya, Almanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Lüksemburg'dan gelen uluslararası kalkınma yardım kuruluşları, (2) Avrupa Birliği'nden sağlanan çok taraflı destek ve (3) sahadaki projelerin topluluk temelli örgütlerle koordinasyonu ve kolaylaştırılmasında aktif rol oynayan çeşitli STK'lar. STK'ların rolleri; fon bulma, proje önerisi yazma, yerel çalışmaları yönlendirme, fonları yönetme, topluluk ile uluslararası bağışçılar arasında aracılık yapma ve rapor hazırlama gibi görevleri kapsamaktadır.

Aşağıdaki STK'lar, ekoturizmle dolaylı ya da doğrudan bağlantıları bulunan uluslararası koruma ve kalkınma programlarında yer almaktadır:

ProjectsAfrica, bütünleşik koruma ve kalkınmanın yürütülmesi için sürdürülebilir ortaklıkların kurulmasında etkin olan bir STK'dır.

WWF, farklı çevrelerde türler ile insanlar arasında bağlantı kurma konusunda aktif rol oynamaktadır.

Belize'de turizm ve korunan alanlar üzerine yürütülen STK çalışmaları, ekoturizmle daha doğrudan bağlantılı örnekler arasında yer almaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde STK katılımı yoluyla önemli kazanımlar elde edilmiş olsa da Brown (2002), bu çabaların yerel toplulukların karmaşıklığını, aktörlerin katılım düzeyini, güçlendirme süreçlerini ve sürdürülebilirlik üretme biçimlerini yeterince kavrayamama nedeniyle sınırlandığını ileri sürmektedir. Bu nedenle Brown, yeni mevzuat ve politikalara, devlet ve ilgili toplumsal örgütlerin yeniden yönlendirilmesine ve yeni ortaklıkların geliştirilmesine dayalı yeni kurumsal çerçevelerin gerekli olduğunu savunmaktadır. Brown,

çevre, ekonomik kalkınma ve sosyal hizmetlerden sorumlu kamu birimlerinin yeniden yönlendirilmesi örneğini kullanarak, koruma ve kalkınmayı birleştirme çabalarının bu kurumlar arasında ciddi biçimde zayıflatılabileceğini göstermektedir.

Ekoturizmde dış kalkınma kuruluşlarının rolüne ilişkin sorunlar, piyasa ekonomisine geçişin zorlu olduğu Kırgızistan'da da ortaya çıkmıştır (Palmer, 2006). Dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Kırgızistan'ın uzun vadeli kalkınma planları, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını ve uluslararası toplumda güçlü bir itibar oluşturulmasını içermekte; turizm bu hedeflere ulaşmanın araçlarından biri olarak görülmektedir. Ancak mevcut kalkınma düzeyi nedeniyle Kırgızistan hükümeti, ekonomiyi canlandırmak ve borç sorunlarını hafifletmek için bağışçı kuruluşların desteğini aktif biçimde aramıştır.

Dış kalkınma ajanslarının fonlarına, özellikle İsviçre Kalkınma İşbirliği'nin topluluk temelli turizm girişimlerine duyulan bu bağımlılığın olumsuz sonucu, yerel halk ve turizm işletmecilerine yabancı kalan, yukarıdan aşağıya işleyen Batı merkezli bir ekoturizm geliştirme sürecinin ortaya çıkmasıdır. Batılı danışmanlar ile Sovyet sonrası topluluklar arasındaki bu kavramsal uyumsuzluk; metalaşma, sahnelenmiş otantiklik ve kurumsallaşma gibi genellikle gelişimin daha ileri aşamalarında görülen sosyo-kültürel etkiler doğurmuştur. Özellikle STK'nın yerel işletmelerle istişare etmeden yerel projeleri uyguladığı durumlarda toplumsal bölünmeler meydana gelmiştir.

Bu olgu Butcher (2005) tarafından da tartışılmıştır. Butcher, STK'ların ekoturizmdeki kalkınma anlayışlarını insanlar ve topluluklar ile doğa ve çevreye o kadar sıkı biçimde bağladıklarını, bunun yerel halkın yaşamını köklü biçimde iyileştirebilecek dönüştürücü ekonomik kalkınma girişimlerini ciddi biçimde zayıflattığını belirtmektedir.

STK'lar ve müzeler gibi diğer kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, hizmet sunumu yoluyla da ekoturizmle ilişkilidir. Bu kuruluşlar, teorik olarak genel misyonlarıyla çelişebilecek biçimde, kâr elde etmeye yönelik ekoturizm programlarının sunumunda yoğun biçimde yer almaktadır. Bununla birlikte kâr amacı gütmeyen kuruluşlar "devlet dışı" olarak tanımlanabildiğinden, bu durum kâr motivasyonuna da alan açmaktadır. Ziffer (1989), kâr amacı gütmeyen kuruluşların üyelere hizmet, bağışçı gezileri, fon kaynağı oluşturma, eğitim ve araştırma gibi çeşitli nedenlerle ekoturizm gezilerine sponsor olduklarını ve önemli düzeyde gelir elde ettiklerini belirtmektedir.

ABD merkezli doğa turu şirketleri üzerine yaptığı araştırmada Higgins (1996), kâr amacı gütmeyen sektörün ekoturizm hizmetlerinin sunumunda güçlü bir yere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Örneklemde yer alan 11 kâr amacı gütmeyen tur operatörü, toplam örneklemin %17'sini oluşturmuş ve 20.000'den fazla müşteriye hizmet vermiştir. Higgins, bu kuruluşların doğrudan posta, turizm yayınlarında reklam ve parlak tasarımlı doğa turu broşürleri gibi gelişmiş pazarlama kampanyaları kullandığını belirtmektedir (1996: 16).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşların ekoturizmdeki önemli rolü Weiler (1993) tarafından da ele alınmıştır. Weiler, 55 tur operatörüne ait 402 tur tanımının 336'sının özel sektör turları, 66'sının ise kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ya da üniversiteler tarafından yürütülen turlar olduğunu tespit etmiştir. Üniversiteler kâr amacı gütmeyen kuruluş statüsünde olsa da gelir elde etmeye yönelik programlar düzenlemiş ve yürütmüştür.

Kâr amaçlı ve kâr amacı gütmeyen sektörlerle ilgili temel meselelerden biri, yürüttükleri turların niteliğidir. Bu noktayı ayrıntılandıracak veri bulunmasa da konu hem ekoturistler hem de ev sahibi topluluk üyeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Ekoturizmin yerel kalkınma misyonu dikkate alındığında, diğer koşullar eşit kabul edildiğinde, kâr amacı gütmeyen kuruluşların daha meşru tur operatörleri olduğu ileri sürülebilir. Bu görüş Ziffer (1989) tarafından da desteklenmektedir. Ziffer'e göre kâr amacı gütmeyen sektör, ekoturizm endüstrisinin küçük fakat büyüyen bir bölümünü oluşturmakta ve gelecekte uygun ekoturizm gelişim modelleri oluşturma bakımından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ekoturizm programlarının geliştirilmesinde kâr amaçlı ve kâr amacı gütmeyen rollerin bulanıklaşmasına ilişkin tartışma için Backman ve diğerlerine (2001) bakılabilir.

Durum Çalışması 6.3

Kâr Amacı Gütmeyen Sektörün Öne Çıkarılması: Conservation International

Conservation International (CI), iki temel görevi bulunan kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur: (1) yeryüzünün biyolojik çeşitliliğini korumak ve (2) insanların doğayla uyum içinde yaşayabileceklerini göstermek. CI'nin en dikkat çekici özelliklerinden biri, "Doğa Karşılığı Borç Takası" uygulamasını geliştirmesidir. Bu uygulama, borç yükü altındaki ülkelere akılcı koruma tercihleri yapma fırsatı sunmaktadır. CI, ulusal koruma girişimleri karşılığında bu ülkelerin dış borçlarını satın almak üzere müzakereler yürütmektedir. Böylece yok olma tehlikesi altındaki yerel habitatlar, tehdit altındaki binlerce tür için güvenli sığınaklara dönüşmektedir.

CI'nin ekoturizm alanındaki misyonu, korumaya katkı sağlayan ekoturizm işletmelerini geliştirmek ve desteklemek; ayrıca daha geniş turizm endüstrisini daha yüksek düzeyde ekolojik sürdürülebilirliğe yönlendirmektir (Conservation International 1997). Bu amaçlara ulaşmak için CI, Bolivya, Brezilya, Guatemala, Peru, Botsvana, Madagaskar, Endonezya ve Papua Yeni Gine gibi ülkelerde ulusal ve bölgesel ölçekte çok sayıda ekoturizm geliştirme girişiminde yer almaktadır. CI, bu bölgelerde ekoturizmin topluluklara yarar sağlamasını, geleneksel uygulamalar ve koruma hedefleriyle bütünleşmesini güvence altına almak için "kapasite geliştirme" yaklaşımını kullanmaktadır. Bu kapsamda yerel halk, bölge içinde düzenlenen ekoturizm çalıştayları aracılığıyla eğitilmektedir. Yakın dönemde CI, ekoturizm destinasyonları, tur operatörleri, konaklama birimleri, ilgili yayınlar ve bilgilendirici materyaller hakkında bilgi sunmak amacıyla Ecotravel Center adlı bir merkez de geliştirmiştir.

Yerli Halkların Ekoturizme Katılımı

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, yerli topluluklar da çoğu zaman sosyal, politik ve ekonomik hedeflerine ulaşmak için kendi kendini düzenleyen sistemler biçiminde örgütlenmektedir. Bu öz-düzenlemenin merkezinde "kontrol" unsuru yer almaktadır. Turizm gelişiminin başarılı olabilmesi için, çoğu zaman kendilerine karşı işleyen sosyal ve politik güçlere rağmen, yerli halkların kontrol sahibi olmalarına imkân tanınmalıdır. Bu durum, Güney Afrika'nın yeniden yapılanma sürecinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır; çünkü siyah nüfus açısından yetersiz eğitim ve mesleki eğitim eksikliği mirası hâlen devam etmektedir (Swart ve Saayman 1997). Bulgular değerlendirildiğinde, turistik deneyimin bütünü Güney Afrika toplumunun yoksul kesimleri için doğası gereği yabancı bir deneyim hâline gelmektedir. Hükümetin turizm vizyonunun bir kısmı her Güney Afrikalının yaşam kalitesinin artırılması gerekliliğine dayandığından, Swart ve Saayman tüm insanlara yarar sağlayacak önemli yasal değişikliklerin gerekliliğini kabul etmektedir.

Keller (1987), Kanada'nın Kuzeybatı Topraklarında yaşayan halkların, özellikle Inuit, Kızılderili ve Metis topluluklarının, turizm endüstrilerini geliştirme sürecinde zorluklar yaşadığını belirtmektedir. Bu zorlukların temel nedeni, sektör üzerinde yerel ve bölgesel düzeyde yeterli kontrolün bulunmamasıdır. Keller'e göre bu çevresel/periferik bölgede yaşayan insanların karar alma kontrolüne sahip olmaları ve gelişmeyi bölgenin sosyal, ekolojik ve ekonomik koşullarıyla uyumlu bir büyüme ölçeğiyle sınırlandırmaları gerekmektedir.

Literatürde, yerli halk kontrolünün ekoturizm endüstrisinde giderek daha görünür hâle geldiğini gösteren örneklerin sayısı artmaktadır. Hitchcock (1993), Namibya'daki Purros bölgesinde yaşayan yarı göçebe çoban toplulukların, büyük ölçüde şeffaflık ve kârın eşit paylaşımı sayesinde başarılı bir ekoturizm endüstrisi geliştirebildiklerini göstermektedir. Bu ekoturizm girişiminin diğer unsurları arasında şunlar yer almaktadır: (1) turistlerin yerel halk tarafından geliştirilen yapılandırılmış kurallara uyması, (2) rehberlik ve el sanatları fiyatlarının haksız fiyat kırmayı önleyecek biçimde belirlenmesi, (3) turistleri bölgedeki kaynak kullanımı konusunda eğitmeye yönelik programların geliştirilmesi. Hitchcock'a göre, bu tür topluluk eylemleri az gelişmiş ülkelerde giderek yaygınlaşmaktadır.

Ekoturizm gelişiminde kontrol meselesi, Panama'daki Kuna Kızılderilileri ile Panama ulusal hükümeti arasında yaşanan bir olayın da merkezinde yer almıştır. Chapin (1990), 1970'lerde hükümetin, ülkenin Karayip kıyısında Carti çevresindeki Kuna bölgesinde turizmi geliştirmek üzere çok uluslu şirketlerle çalışma amacında olduğunu yazmaktadır. Bu plana göre, "turistik çekicilik unsurları olarak sunacakları hizmetler karşılığında Kuna halkına servis personeli olarak istihdam sağlanacaktı" (Chapin 1990: 43).

Chapin'e göre Kuna halkı, fizibilite ekibiyle uyum sağlamayı reddetmiş ve turizm endüstrisinin bölgedeki etkisini kolektif biçimde dışarıda bırakmıştır. Kumarhane geliştirme planları terk edilmek zorunda kalmış; bir işletmecinin teknesine el konulmuş, başka bir kişi ise Kuna gençleri tarafından vurulma, ateşe verilme, asılmaya teşebbüs ve darp edilme gibi şiddetli saldırılara maruz kalmıştır. Özerkliklerini ve kontrolü koruma çabaları kapsamında Kuna halkı, bölgedeki çok sayıda küçük otelin sahibi ve yöneticisi konumundadır; Kuna mülkiyeti ve hukukuna dayalı olarak küçük ve yönetilebilir sayıda turiste hizmet vermektedir. Kuna halkı sürdürülebilir kalkınmanın öneminin farkındadır ve bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır; ancak şu koşullar altında: (1) endüstri üzerinde kontrol sahibi olmalıdırlar, (2) projeler küçük ölçekli ve bu nedenle yönetilebilir olmalıdır, (3) farklı paydaşlar arasında eşitlik ve diyalog bulunmalıdır.

Tablo 6.4. Yerli halklara duyarlı ekoturist için kurallar

- Who operates the programme. Is it indigenous-run? If so, is it operated communally or do only a few individuals or families profit?
- If not indigenous-run, do local communities receive an equitable share of the profits or any other direct benefits, such as training? Or do only a few individuals/families benefit?
- Learn as much as you can about the local culture and customs. Visit local indigenous federation offices for information and materials with an indigenous perspective.
- Do not take photographs without asking permission.
- If you want to give a gift, make it a useful gift to the community rather than to an individual (e.g. gift to a school). Most indigenous communities function communally.
- Refrain from tipping individuals. If you are with a group, everyone can contribute to a gift to the community.
- Be aware of the boundaries of individual homes and gardens. Never enter or photograph without permission.
- Bring your own water purification tablets. Don't rely on boiling water exclusively as it depletes fuelwood and contributes to forest destruction.
- Pack out what you take in, and use biodegradable soaps.
- Be sensitive to those around you.
- Don't make promises you cannot or will not keep – for example, sending back photos to local people.
- Do not collect plants or plant products without permission.
- Wear appropriate and discreet clothing (e.g. many cultures are offended by women in shorts even though they may go topless).
- Respect local residents' privacy and customs. Treat people with the respect you would expect from visitors to your own home.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Programın yerli topluluklar tarafından işletilip işletilmediği değerlendirilmelidir. Yerli topluluklar tarafından işletiliyorsa, faaliyetin topluluk temelli mi yürütüldüğü yoksa yalnızca sınırlı sayıdaki kişi ya da hanenin mi yarar sağladığı araştırılmalıdır.
Program yerli topluluklar tarafından işletilmiyorsa, yerel toplulukların kâr payı, eğitim olanakları veya diğer doğrudan faydalardan adil biçimde yararlanıp yararlanmadığı; yoksa yararların sınırlı sayıda kişi ya da hane üzerinde mi yoğunlaştığı belirlenmelidir.
Yerel kültür, gelenekler ve toplumsal uygulamalar hakkında mümkün olduğunca bilgi edinilmelidir. Yerli toplulukların bakış açısını yansıtan bilgi ve materyallere erişmek amacıyla yerel yerli topluluk federasyonlarının ofisleri ziyaret edilmelidir.
Açık izin alınmaksızın fotoğraf çekilmemelidir.
Hediye verilmesi düşünülüyorsa, bireylere yönelik hediyeler yerine okul gibi topluluğun ortak yararına hizmet eden yerlere işlevsel bir katkı sunulmalıdır. Birçok yerli toplulukta topluluk temelli işleyiş esastır.
Bireylere bahşiş vermekten kaçınılmalıdır. Grup hâlinde seyahat ediliyorsa, her katılımcı topluluğa verilecek ortak bir hediyeye katkıda bulunabilir.
Bireysel konutların ve bahçelerin sınırlarına dikkat edilmelidir. İzin alınmaksızın bu alanlara girilmemeli ve fotoğraf çekilmemelidir.
Kişisel su arıtma tabletleri bulundurulmalıdır. Yalnızca su kaynatma yöntemine güvenilmemelidir; çünkü bu uygulama yakacak odun tüketimini artırarak orman tahribatına katkıda bulunabilir.
Alana götürülen tüm malzemeler geri götürülmeli; çevreye duyarlı ve biyolojik olarak çözünebilen sabunlar tercih edilmelidir.
Çevrede bulunan kişilerin ve topluluğun hassasiyetlerine duyarlı davranılmalıdır.
Yerine getirilemeyecek veya getirilmeyecek sözler verilmemelidir. Örneğin, yerel halka sonradan fotoğraf gönderme sözü ancak yerine getirilebilecekse verilmelidir.
İzin alınmaksızın bitki ya da bitkisel ürün toplanmamalıdır.
Yerel kültürel hassasiyetlere uygun, ölçülü ve sade kıyafetler tercih edilmelidir. Bazı topluluklarda yerel giyim normları farklı olsa bile ziyaretçilerin belirli kıyafetleri kullanması rahatsız edici karşılanabilir.
Yerel sakinlerin mahremiyetine ve geleneklerine saygı gösterilmelidir. İnsanlara, kendi evine gelen ziyaretçilerden beklenen saygı ve özenle yaklaşılmalıdır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu listeye beceri geliştirmeyi de eklemek mümkündür. Yerli halkların küresel ölçekteki bir endüstride başarılı olabilmelerini sağlayacak becerileri geliştirmeye devam etmeleri acil bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda De Lacy (1992), 1980'lerde Avustralya'da geliştirilen çeşitli yerli istihdam programlarını tartışmakta; Avustralya sistemi içinde seçili üniversitelerde sunulan çok sayıda ders ve beceri eğitimine dikkat çekmektedir. Benzer eğitim olanakları Liu (1994) tarafından Amerikan Bağlantılı Pasifik Adaları bağlamında da rapor edilmiştir. Bu bölgelerde yerli ekoturizm girişimcilerinin desteklenmesi, sürdürülebilir ekonomik büyümeye ulaşmada kritik görülmektedir. Liu'ya göre hükümet; finansman, gelişim ve operasyonel destek ile pazarlama ve işletmecilik becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim programlarının sağlanmasında öncü rol üstlenmelidir. King ve Stewart (1996) da bu görüşü desteklemekte; yerel katılımla uyumlu ulusal düzeyde kontrol mekanizmalarının, ekoturizm gelişimini koordine etmek ve yerli kültürlerin metalaştırılması etkilerini azaltmak için gerekli olduğunu savunmaktadır.

Yerli halkların doğal dünya ile kurduğu bağ nedeniyle ekoturizme katılımı ilk bakışta doğal bir uyum gösterse de bazı kuramcılar bu katılımın ardındaki güdüleri tartışmıştır. King ve Stewart (1996), yerli halkların ekoturizme katılımındaki başlıca motivasyonlardan birinin doğal kaynakların gerilemesi olduğunu belirtmektedir. Bu durum, örneğin yoğun ormansızlaşma ya da aşırı otlatma karşısında ekoturizmi rasyonel bir gelir olanağı hâline getirmektedir. Young (1999), Meksika'nın Baja bölgesinde ekoturizme katılımın daha çok dışsal faktörlere dayalı olarak geliştiğini ortaya koymuştur. Küçük ölçekli balıkçılığın durumunu inceleyen Young, balıkçılıkta koruma tekniklerinin bulunmamasının kaynak çatışmalarına yol açtığını belirlemiştir. Balık stoklarındaki yıllık düşüşlere bağlı olarak, ekonomik yarar ile korumayı dengelemek amacıyla balina gözlemciliği önerilmiştir. Ancak gri balinalara yönelik yerel ilgi, ancak bu kaynağın ekoturizm çekiciliği olarak ekonomik potansiyelinin fark edilmesinden sonra artmıştır. Üstelik balina gözlemciliği, kıyı balıkçılığı üzerindeki baskıları azaltacak kadar kârlı olmamıştır. Bu nedenle deniz kaynaklarını kullanma hakkına ilişkin çatışmalar ekoturizm sonucunda daha da yoğunlaşmıştır.

Benzer bir süreç Kuzey Avrupa'daki Sami halkı açısından da yaşanmıştır. Pettersson (2006), modern ren geyiği yetiştiriciliği uygulamalarının ve ren geyiği eti fiyatlarındaki düşüşün, Sami halkının bu geleneksel işe katılımını engellediğini ve onları alternatif gelir kaynakları aramaya yönelttiğini belirtmektedir. Bu süreçte turizm önemli bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, yerli grupların korumaya katılımını sağlamak için çoğu

zaman finansal teşviklere ihtiyaç duyulduğu da gözlenmektedir. Yerel halk, özellikle kaynak ekonomik önem taşıyorsa, bir ödül karşılığında koruma davranışı gösterebilmektedir. Bu durum, ekoturizmin yerel gruplar için kimi zaman ikincil bir tercih olabileceği; koruma, ekonomik yararların yayılması ve turistlerin yalnızca kâr aracı olmaktan daha fazla bir anlam taşıması konularında içsel motivasyonun daha zayıf kalabileceği anlamına gelmektedir.

Yukarıda değinildiği üzere, yerli halkların koruma güdülerini ya da uygulamalarını sorgulamak hassas bir konudur. Batı uygarlığının geçmiş ve güncel ekolojik sorunların temel kaynağı olduğu; yerli halkların ise yalnızca bu Batılı yaşam biçiminin mağdurları olduğu düşüncesine alışmış durumdayız. Fennell, bu tartışmaya değinerek yerli halkların her zaman yeryüzünün koruyucuları olarak tasvir edildikleri ölçüde doğa bekçileri olmadıklarını belirtmektedir. Biyologlar, arkeologlar ve antropologlar tarafından yürütülen çalışmaların incelenmesi, geleneksel toplumların kaynakları sürdürülebilir biçimde yönetmekte zorlandığını ve aşırı kullanımın sürdürülebilir uygulamadan daha yaygın olduğunu gösteren ikna edici kanıtlar sunmaktadır. Bu durum, Krech'in (1999) Kuzey Amerika Kızılderilileri üzerine yaptığı çalışmada şu şekilde ifade edilmektedir:

"Kızılderililerin çevresel ırkçılığın mağduru olduğu ya da genellikle koruma veya çevrecilikle ilişkilendirilen eylemlerde bulunduğu her anlatıya karşılık, kaynakları sömürdüklerini ya da toprakları tehlikeye attıklarını gösteren çelişkili bir anlatı da vardır." (Krech 1999: 227)

Yerli halklarda koruyuculuk felsefesinin her zaman bulunmadığı görüşü Low (1996) tarafından da desteklenmiştir. Low, 186 kültür üzerine yaptığı çalışmaya dayanarak, geleneksel bir toplumda ekolojik etkinin düşük olması durumunda bunun korumacı bilinçten değil; düşük nüfus yoğunluğu, sınırlı teknoloji ve/veya kâr elde edilecek bir pazarın bulunmaması gibi koşullardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu durum Diamond'ı (2005: 9), temel hatanın "geçmişteki yerli halkları modern Birinci Dünya halklarından temelde farklı ister daha aşağı ister daha üstün, görmek" olduğunu kabul etmeye yöneltmiştir. Diamond'ın vurgusu, Homo sapiens olarak bizlerin doğal kaynakları sürdürülebilir biçimde yönetme konusunda her zaman güçlük yaşadığımızdır. Bu nedenle ortak bir evrimsel mirası paylaştığımız için, kültürler ve zaman boyunca kaynakları kullanma biçimlerimiz açısından gerçekte birbirimizden bütünüyle farklı değiliz; ancak bizi birbirimizden ayıran çok sayıda kültürel farklılık da elbette mevcuttur.

İşbirlikçi Yönetim

Glasbergen (1998), bu son yönetişim modelini en özgün alternatif olarak nitelendirmektedir; çünkü bu model farklı rasyonalite türlerini birleştirmeye çalışmaktadır. Karmaşıklık ve belirsizlik, sorun çözmenin önündeki engeller olarak değil, problem çözme sürecinin olağan özellikleri olarak kabul edilmektedir. Bu modelde devlet, toplumsal değişimi etkilemekten sorumlu çok sayıdaki paydaştan yalnızca biridir. Bu paydaşlar karşılıklı bağımlılığa dayalı olarak hareket eden heterojen aktör kümeleridir. Ortak tanımlar, sorunu çözmeye yönelik ortak istek ve ilişkisel ağlar aracılığıyla diyaloga eşit katılım sayesinde simbiyotik bir ilişki kurulmaktadır. İşbirlikçi yönetim alanı; iş birliği, ortaklıklar, toplum kalkınması ve işbirlikçi planlama gibi çeşitli kavram ve stratejilerin dikkate alınmasıyla karmaşıklaşmaktadır. Aşağıda bu kavramların her biri ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. Bu yönetişim stratejisi ve ona bağlı alt biçimler, modelin görece kısa bir süre içinde nasıl geliştiğini ve kuramcıların seçilmiş temalardaki küçük farklılıklara dayalı olarak farklı yönetim yaklaşımlarını nasıl sınıflandırmaya çalıştığını göstermektedir.

İş Birliği

Turizm bağlamında iş birliği, "aynı amaca yönelik birlikte çalışma" (Fennell 2006a: 106) ya da daha geniş biçimde "birlikte çalışma" (Plummer vd. 2006: 501) olarak tanımlanmıştır. Bu kavram, işbirlikçi yönetim modelinin yanı sıra sivil toplum, bağlamsal kontrol ve öz-düzenleme modelleri için de temel kabul edilebilir; çünkü bu modeller insanların uyum içinde birlikte hareket etmesini içerir. İş birliğinin turizmde ya da diğer alanlarda tam olarak nasıl tanımlanması gerektiği açık değildir; çünkü kavramı açıklamak için çok sayıda tanım kullanılmaktadır. Fennell (2006a, 2006a), iş birliğini karşılıklı özgecilik bağlamında ele almakta; aktörlerin süregelen bir ilişki içinde farklı zamanlarda maliyet ve faydalar üstlendiğini ya da elde ettiğini belirtmektedir. Moore (1984) ise tüm aktörlerin iş birliği eyleminden doğrudan ve hemen fayda sağladığını öne sürmektedir. Bu tartışma bir yana, iş birliğinin önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak amacıyla farklı düzeylerde birlikte çalışmayı içerdiğini söylemek yeterlidir. Biyolojik temeli nedeniyle iş birliği, turizmde var olan tüm işbirlikçi ilişkilerin; ortaklıkların, birlikte yönetim ilişkilerinin ve benzeri yapıların temeli olarak görülebilir.

İş birliğinin ne kadar karmaşık biçimde kavranabileceğine ilişkin bir örnek, Tipa ve Welch'in (2006) işbirlikçi yönetim tartışmasında sunulmaktadır. Araştırmacılara göre işbirlikçi yönetim, karar alma sürecinde eşit ortaklar arasındaki etkileşime dayanır; bu süreçte her grup kendi kimliğini ve bağımsızlığını korur. Ancak Tipa ve Welch, "idealleştirilmiş eşitlik" olarak adlandırılan bu birlikte yönetim yaklaşımının çoğu zaman başarısız olduğunu savunmaktadır. Bunun nedeni, tarafların kendilerini nadiren eşit olarak görmeleri ve her bir tarafın farklı düzeylerde kaynaklara, örneğin finansmana, erişebilmesidir. Birlikte yönetim yapısı içinde iş birliğinin en erken örneklerinden biri Avustralya'daki Kakadu Ulusal Parkı'dır. Burada birlikte yönetim düzenlemeleri 1978 gibi erken bir tarihte uygulanmaya başlanmıştır (De Lacy 1994). Kakadu, yerli halklara aittir; park olarak kullanılmak üzere ulusal hükümete kiralanmıştır. Kiraya verenler karşılığında yıllık kira almakta ve yerli sahipler, parkla ilgili tüm politika kararlarının alındığı ulusal park kurulunda çoğunluğu oluşturmaktadır (Lane 2001; Cordell 1993).

Bununla birlikte Davey (1993), modelin bazı açılardan işleyemediğini rapor etmektedir. Buna göre yerli toprak sahipleri politika ve planlama süreçlerine yeterince dahil edilmemekte, park kurullarında çoğunluk yerli temsil sağlanmamakta ve yerli halkın park ortamındaki rollerini daha iyi anlamalarını sağlayacak eğitim ve beceri olanakları yetersiz kalmaktadır. Tipa ve Welch'in işbirlikçi yönetimi eşit ortakların katılımı ve ayrı kimliklerin korunması olarak nitelendirmesinin, yukarıda sunulan daha genel iş birliği anlayışı karşısında ne ölçüde uygun olduğu tartışmalıdır. Bu durum, paydaş çıkarlarının yönetimine ilişkin terminolojideki tutarsızlıkları da göstermektedir.

Ekoturizmde iş birliğinin değerini gösteren iyi bir örnek Rozzi ve arkadaşlarının (2006) Cape Horn Takımadaları bölgesinde, Puerto Williams yakınlarında yer alan Omora Etnobotanik Parkı üzerine yaptıkları çalışmada sunulmaktadır. Bu park, korumayı üç düzeyde ele alan bir özel-kamu düzenlemesidir: disiplinler arası bilimsel araştırma, resmî ve gayriresmî eğitim ve biyokültürel koruma. Programlar geleneksel ekolojik bilgi, çevre etiği ve ekoturizm üzerine kuruludur. Projenin koruma hedeflerine ulaşması için on ilke belirlenmiştir: (1) kurumlar arası iş birliği, (2) katılımcı yaklaşım, (3) disiplinler arası yaklaşım, (4) uluslararası iş birliği, (5) medya aracılığıyla iletişim, (6) amiral türlerin belirlenmesi, (7) eğitim, (8) ekoturizm, (9) yönetsel sürdürülebilirlik ve (10) araştırma. Araştırmada işbirlikçi ilişkinin ayrıntıları tartışılmasa da bu tür projelerin gerçeğe dönüşmesinde iş birliğinin önemi göz ardı edilemez.

Durum Çalışması 6.4

Kakadu Mücadelesi

Fox'a (1996) göre kaynak bakımından zengin bölgeler, kullanım açısından daha fazla seçenek sunmaktadır. Avustralya'nın Northern Territory bölgesinde yer alan Kakadu Ulusal Parkı bu duruma örnek oluşturmaktadır. Kakadu, Dünya Mirası Alanı statüsüne sahip olup büyük ekolojik ve kültürel öneme sahip bir yerdir. Park, bölgedeki Aborjinlere aittir ve Ulusal Park Servisi'ne kiralanmıştır. Hukuken, kaynağın kötü yönetilmesi durumunda kullanım hakkı sona erdirilebilir. Parkta ekoturizm hızla gelişmektedir; hatta Aborjinlere göre artık madencilik ile turizmin etkileri arasında belirgin bir ayrım kalmamıştır. Her ikisi de parkın bozulmasına katkıda bulunmaktadır. Fox'a göre bazı Aborjinler, madenciliğin eninde sonunda sona ereceğini; ancak turizmin büyümeye devam edeceğini kabul etmektedir.

Aborjinler açısından en önemli sorun, temel değerlerinin parkta hâkim olan mevcut kalkınma felsefeleriyle uyumlu olmamasıdır. Elliot'a (1991) göre Kakadu'daki madencilik ve turizm, farklı paydaşların sahip olduğu rekabet hâlindeki ve birbiriyle örtüşen çevresel değerlerin kusursuz bir örneğidir. Örneğin, eylemlerimizin bir türün yok olmasına yol açması önemli midir? Eylemlerimizin tek tek hayvanların ölümüne neden olması önemli midir? Parkta yaygın erozyona sebep olmamız önemli midir? Bir türün yok olması, artan istihdam olanakları karşılığında kabul edilebilir bir bedel midir? Madenciler, turizm sektörü, Aborjinler, park servisi ve diğer ilgili tarafların bu temel sorular karşısında farklı konumlar alacağı tahmin edilebilir.

Ortaklıklar

İşbirlikçi yönetim modelinin temel özelliklerinden biri, ortak hedefler ya da sorunlar doğrultusunda ortaklıkların geliştirilmesidir. Ortaklık, "iki ya da daha fazla taraf arasında, özel olarak belirlenmiş karşılıklı ihtiyaçların karşılanmasına dayanan süreklilik gösteren bir düzenleme" olarak tanımlanabilir. Bu tür ortaklıklar zaman içinde dayanıklılık, kapsayıcılık, iş birliği ve esneklik ile karakterize edilmektedir (Uhlik 1995: 14). Daha özel olarak Uhlik (1995), başarılı bir ortaklık anlaşmasına yol açacak koşullara odaklanan altı aşamalı bir ortaklık geliştirme modeli geliştirmiştir. Bu aşamalar şunlardır: (1) kişinin kendisini ve başkalarını eğitmesi, (2) ihtiyaç değerlendirmesi ve kaynak envanteri, (3) olası ortakların belirlenmesi ve onların ihtiyaçları ile envanterlerinin incelenmesi, (4) ihtiyaç ve kaynakların karşılaştırılması; (5) ortaklık önerisinin geliştirilmesi, (6) ortaklığın önerilmesi.

Clements ve arkadaşları (1993), turizmin bir toplum kalkınması aracı olarak kabul edilmesi nedeniyle, gelişmenin çok sayıda paydaş grubunun gereksinimlerine duyarlı olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu gruplar arasında turizm hizmet sağlayıcıları, örneğin oteller; kamu sağlayıcıları, örneğin rekreasyon ve park hizmeti sunan kurumlar ve daha önce de belirtildiği üzere yerel sakinler yer almaktadır. Yazarlara göre yüksek kaliteli bir ürünün sunulabilmesi için ortaklıklar kurulmalıdır; çünkü turizm deneyimleri toplumun tüm yönlerine bağlıdır. Sunum sisteminin genel etkinliği, en zayıf halkası kadar güçlüdür. Turizm endüstrisi geliştirmeyi hedefleyen toplumlar hem yerel hem de yerel olmayan kamuya karşı hesap verebilirlik sağlamak için ortaklıkların olumlu yararlarına giderek daha fazla ihtiyaç duyacaktır.

Sproule'a (1996) göre ekoturizm için geliştirilen ortaklıklar, bölgesel ve ulusal düzeylerde oluşturulmuş sistemlerle de uyumlu olmalıdır. İş birliği ve güven ortamını kolaylaştırmak amacıyla kurulabilecek çok sayıda potansiyel ortaklık vardır. Olası ortaklar arasında şunlar yer alır: (1) tur operatörleri gibi yerleşik turizm endüstrisi içindeki kuruluşlar, (2) devletin turizm büroları ve doğal kaynak kurumları, özellikle park hizmetleri, (3) çevre sorunları, küçük işletme yönetimi ve geleneksel toplum kalkınması alanlarında çalışan sivil toplum kuruluşları, (4) üniversiteler ve diğer araştırma kuruluşları, (5) turizm geçmişi olan ya da turizme yeni başlayan diğer topluluklar, (6) diğer uluslararası kuruluşlar, kamu ve özel finansman kurumları, ulusal kültür komiteleri ve benzeri birçok yapı.

Ortaklık ideali, geçmişte neyin işlemediğini vurgulamak yerine, herhangi bir ilişkide yer alan grupların bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlarını kapsamalıdır. Parklar açısından bu ihtiyaçlar biyolojik çeşitlilik ve daha fazla korunan alan oluşturulması olabilir. Yerli halklar açısından ise karar alma ve kültür konuları öncelikli olabilir. Uzun süreli bir ortaklıkta iki kuruluşun farklı dünya görüşlerini tanımanın ve bunlara değer vermenin önemine örnek olarak, Wildlife Conservation Society (WCS) ile Bolivya'da 25 toplulukta 9.000'den fazla kişiyi temsil eden yerli bir kuruluş olan Capitania de Alto y Bajo (CABI) arasındaki ilişki gösterilebilir (Arambiza ve Painter 2006). Bu ortaklığın zaman içinde sürdürülebilmesi için WCS, biyolojik çeşitlilik korumasını güvence altına almak amacıyla CABI'nin arazi kullanım stratejilerine saygı göstermesi gerektiğini kabul etmektedir. CABI ise korumayı, sağlık hizmetlerinin, eğitimin ve istihdamın iyileştirilmesi yoluyla topluluk üyelerinin yaşamlarını geliştirmek için temel bir araç olarak görmektedir.

Taraflardan birinin temel misyonu diğeri için aynı derecede hayati olmasa da bu durumun baştan açık biçimde kabul edilmesi, her iki tarafın anlaşmazlıkları doğrudan ele almasına imkân sağlamıştır. Ramírez'in (2005) El Salvador'daki Barra de Santiago sakinleri açısından ekoturizmin potansiyel değerini inceleyen çalışmasında, yerel halk, turistler ve yazlık ev sahipleriyle yapılan anket sonucunda başarılı bir ekoturizm endüstrisi için en önemli unsurun örgütlü bir toplum olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda sağlıklı işleyen yerel gruplar ve toplum üyelerinin geniş katılımı temel koşullar olarak öne çıkmıştır.

Toplum Kalkınması, Planlama ve Yönetim

Toplum temelli planlama ve yönetim alanında uzun süredir temel başvuru noktası Murphy'nin (1985) turizme ilişkin toplum yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşım, birçok yönüyle 1980'lerde olduğu kadar bugün de geçerliliğini korumakla birlikte, alandaki çalışmalar Murphy'nin özgün fikirlerini genişletmiş ve farklı boyutlara taşımıştır. Smith'e (1990a) göre toplum kalkınması, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta Büyük Buhran yıllarında geliştirilen öz-yardım programlarından doğmuştur. Toplum kalkınmasının ayırt edici özelliği, topluluk sorunlarına çözüm üretmede topluluk üyelerini ve topluluk kaynaklarını kullanarak yerel girişimlere dayalı, alana özgü bir yaklaşımı savunmasıdır.

Bujold (1995: 5), toplum kalkınmasını, "insanların kendi çabalarının, toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını iyileştirmek amacıyla hükümet otoritelerinin çabalarıyla birleştirildiği süreç" olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle tartışma, yukarıda açıklanan bağlamsal kontrol ve öz-düzenleme modeli içinde de değerlendirilebilir; çünkü topluluğun kendisi, toplumun bir alt sistemi olarak sınırları olan ve kendi kendini düzenleyen bir yapı şeklinde düşünülebilir. Ancak konu burada, toplum kalkınması girişimlerinin çoğu zaman hükümet kolaylaştırıcılığı içermesi ve eş-yönetimle bağlantılı olması nedeniyle işbirlikçi yönetim modeli kapsamında ele alınmaktadır.

Turizm, durgunlaşan ekonomileri canlandırma, mevcut sektörleri çeşitlendirme ve topluluk üyelerini birleştirme kapasitesi nedeniyle giderek daha fazla bir toplum kalkınması aracı olarak görülmektedir. Bu durum, ekonomisi bir dönem Kuzey Denizi petrol gelişimine dayanan İskoçya'daki Shetland Adaları'nda turizmin ekonomik sürdürülebilirlik için bir araç olarak görülmesinde (Butler ve Fennell 1994) ya da Finlandiya'daki Åland adasında tüm turizm girişimlerinin yerel halk tarafından sahiplenilmesi veya denetlenmesinde (Joppe 1996) açıkça görülebilir.

Joppe (1996), geleneksel toplum kalkınması ile toplum ekonomik kalkınması modelleri arasında temel bir ayrım bulunduğunun anlaşılmasının son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Geleneksel ekonomik kalkınma topluluğa yeni işletmeleri çekmeye odaklanırken ve dışa dönük bir kalkınma yaklaşımı olarak görülürken, toplum ekonomik kalkınması küçük ölçekli, yeşil ve sosyal olmayı öncelemekte; daha içe dönük bir yönelimle "tüketicilerin üreticiye, kullanıcıların sağlayıcıya ve çalışanların işletme sahibine dönüşmesine yardımcı olmayı" amaçlamaktadır (Joppe 1996: 476). Bu yaklaşım ekonomik öz-yeterlilik, ekolojik sürdürülebilirlik, topluluk denetimi, bireysel ihtiyaçların karşılanması ve topluluk kültürünün inşası ilkelerine dayanmaktadır.

Araştırmacılar bu nedenle toplum kalkınmasını turizm ve ekoturizmle ilişkisi bakımından çeşitli açılardan incelemeye başlamışlardır. Christensen (1995), turizmin toplum içinde yaşam kalitesini güvence altına almada oynayabileceği rolü analiz etmektedir. Herhangi bir turizm kalkınma stratejisinin temelinde, turizmin uzun vadeli bir ekonomik strateji olarak uygulanabilir olabilmesi için sosyal ve ekolojik kaygıların dikkate alınması ve kaynak temelinin süreç içinde korunması gerektiği kabulü bulunmaktadır.

Christensen'e göre ev sahibi topluluk, turizm faaliyetlerinin ekonomik, sosyal, kültürel ve altyapısal kaynak temelidir; yerel sakinlerin yaşam kalitesi ise bu kaynağın durumunu gösteren bir ölçüttür. Bu nedenle turizm gelişim projeleri, toplum üyelerinin yaşam kalitesinde değişimlere yol açmakta ve bu değişimler farklı sosyal ölçeklerde etkiler üretmektedir. Bu etkilerin hem bireyler hem de topluluk tarafından değerlendirilmesi gerekir. Uygun çözümlerin önce bireysel sosyal ölçekte, ardından mahalle grupları, koalisyonlar, sorumlu endüstri, politika ve hükümet düzenlemesi düzeylerinde uygulanması önerilmektedir.

MacKinnon'a (1995) göre bölgelerin, yani yerel ya da ulusal yönetim birimlerinin kullandığı taktik yaklaşımlar, ekoturizmin yerel halk tarafından nasıl algılanacağını belirleyebilir. Meksika'da ekoturizmin geliştirilmesi için benimsenmiş ya da seçilmiş çeşitli topluluk örnekleri bu durumu göstermektedir. Yucatán yarımadasındaki Tres Garantías topluluğu bunlardan biridir. Bu bölge başlangıçta uluslararası bir kalkınma ekibi tarafından av rezervi olarak planlanmış; ancak bölge sakinleri tüketim dışı rekreasyonun turistler açısından tüketimci biçimlerden daha çekici olduğunu görmüştür.

Bu proje yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla tasarlanmış olsa da ekoturizmden elde edilen bazı sınırlı faydalar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte MacKinnon, topluluk içindeki sosyal bütünleşmenin tamamlanmadığını ve faydalar daha yaygın hale gelmedikçe, mülkiyet algısı topluluğa verilmedikçe bunun tamamlanmayacağını ileri sürmektedir. MacKinnon ayrıca Veracruz'daki Los Tuxtlas örneğini ele alarak, tabandan gelen bir yaklaşımla başlatılan ekoturizmin topluluğa daha başarılı şekilde entegre edilebildiğini göstermektedir. Bu örnekte yerel bir kadının güçlenmeyi yavaş ve bilinçli biçimde inşa etmeye yönelik çabaları belirleyici olmuştur.

Drake (1991: 132), yerel katılımı, "yerel toplulukların, kendilerini etkileyen ekoturizm gibi kalkınma projelerinin sonuçlarını etkileyebilme yeteneği" olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte topluluğa sağlanan yararın hem topluluk üyelerinin katılımı hem de topluluğun doğal kaynaklar gibi belirli unsurlarının ele alınması veya korunması yoluyla görünür hale gelmesi önemlidir. Drake (1991: 149–155), ekoturizm projelerinin geliştirilmesinde yerel katılıma ilişkin aşağıdaki modeli önermektedir:

Aşama 1: Projede yerel katılımın rolünü belirlemek. Bu aşama, yerel halkın belirlenen hedeflere verimlilik, proje etkililiğinin artırılması, yararlanıcı kapasitesinin geliştirilmesi ve proje maliyetlerinin paylaşılması yoluyla nasıl katkı sağlayabileceğinin değerlendirilmesini içerir.

Aşama 2: Araştırma ekibini seçmek. Ekip geniş bir disiplinler arası yaklaşımı içermeli; sosyal bilimlerden ve medyadan kişileri kapsamalıdır.

Aşama 3: Ön çalışmalar yapmak. Topluluğun politik, ekonomik ve sosyal koşulları çevre bağlamında, mevcut belgeler ve anket temelli çalışmalar yoluyla incelenmelidir. İhtiyaçlar, kilit yerel liderler, medya, topluluğun projeye bağlılığı, sektörler arası katılım, arazinin geleneksel kullanımları, projeye ilgi duyan kişilerin kim olduğu ve neden ilgi duyduğu, kadınların rolü, projeyi kimin yöneteceği ve finanse edeceği, arazi mülkiyeti ve kültürel değerler belirlenmeli ve değerlendirilmelidir.

Aşama 4: Yerel katılım düzeyini belirlemek. Yerel katılım düşük yoğunluktan yüksek yoğunluğa uzanan bir süreklilik üzerinde gerçekleşir. Katılımın hangi düzeyde ve ne zaman gerçekleşeceği belirlenmelidir. Hükümetin yerel yönetime destek vermediği durumlarda, yerel katılımı kolaylaştırmak için STK'lar gibi aracı kurumlar kullanılabilir.

Aşama 5: Uygun bir katılım mekanizması belirlemek. Bu mekanizma, katılım yoğunluğu düzeyi, mevcut kurumların niteliği ve yerel halkın özellikleri tarafından etkilenir. Bilgi paylaşımı ve danışma bu aşamaya dâhil olabilir; genellikle topluluk içindeki çeşitli grupları temsil eden yurttaş danışma komiteleri oluşturulur.

Aşama 6: Diyalog ve eğitim çabalarını başlatmak. Kamuoyu farkındalığı yoluyla uzlaşı oluşturmak için basının kullanımı önemlidir. Ekoturizm ekibi projenin amaç ve hedeflerini, projenin topluluğu nasıl etkileyeceğini, alanın değerlerini, geçmiş tehditleri ve projenin yararlarını açıklamalıdır. Görsel-işitsel teknikler, çalıştaylar ve kamu toplantıları bu süreçte kullanılabilir.

Aşama 7: Kolektif karar alma. Bu aşama, araştırma bulgularını ve yerel halktan elde edilen bilgileri sentezler. Ekoturizm proje ekibi araştırma bulgularını ve eylem planını topluluğa sunar; topluluk üyeleri plana tepki verir ve nihai uzlaşıya ulaşmak üzere müzakere ortamı oluşabilir.

Aşama 8: Eylem planı ve uygulama şeması geliştirmek. Ekip ve topluluk, belirlenen sorunlara yönelik çözümleri uygulamak için eylem planı geliştirir. Örneğin topluluk yaşam standardını artırma ihtiyacı belirtirse, ekip yerel halktan tarımsal ürünleri piyasa fiyatı üzerinden satın alabilir veya yerel halk için hediyelik eşya dükkânları, araştırma pozisyonları, park yönetimi görevleri ve özel donanım şirketleri gibi iş olanakları geliştirebilir.

Aşama 9: İzleme ve değerlendirme. Çoğu zaman ihmal edilmesine rağmen izleme ve değerlendirme sık aralıklarla ve uzun vadede yapılmalıdır. Değerlendirmenin temel amacı, proje yaşam döngüsünün başında belirlenen amaç ve hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığını ortaya koymaktır.

Toplum kalkınması girişimlerinin yerel halk tarafından kabul edilme olasılığı, geliştiricilerin topluluk içinde farklı grupların, toplulukla ilişkilerine, topluluktaki konumlarına ve topluluğu kullanma biçimlerine bağlı olarak farklı şeyler istediklerini kabul etmeleri hâlinde artmaktadır. Jurowski (1996), turizmin etkilerinin tüm yerel sakinler için aynı olmadığını ve bu nedenle turizm geliştiricilerinin projelerinin başarılı olabilmesi için bireysel değerleri dikkate almaları gerektiğini belirtmektedir.

Jurowski'nin belirlediği ilk grup "bağlı sakin" dir. Bu kişi genellikle uzun süreli yerleşik ya da yaşlı bir bireydir ve topluluğun sosyal ve fiziksel yararları nedeniyle burada yaşamayı sever. Bu kişiler açısından topluluğun biçimi ve işlevi üzerinde kontrol sahibi olmak önemlidir. Turizm geliştiricileri, vatandaşları planlama sürecine dâhil ederek, ortak bir tema geliştirerek, miras temalarını vurgulayan projeler hazırlayarak ve projenin topluluk için sosyal ve ekolojik yararlar sağladığını göstererek bu gruptan destek alabilirler.

İkinci grup "kaynak kullanıcısı" dır. Bu grup tipik olarak balıkçılar ve diğer rekreasyon katılımcıları gibi, turizmin ekonomik etkileri konusunda kararsız olmakla birlikte geliştiriciler tarafından ikna edilebilecek kişilerden oluşur. Geliştiriciler, gençler için beceri fırsatları sunarak, bu grubu ilgi alanlarıyla ilişkili etkinliklere dâhil ederek, katılım alanlarını koruyarak ve turizm gelirlerini istedikleri tesis ve hizmetlerin geliştirilmesine ayırarak destek kazanabilirler.

Jurowski'nin üçüncü grubu "çevreci" dir. Bu grup gelişmenin olumsuz yönlerine odaklanma eğilimindedir. Bu nedenle geliştirme ekiplerinin projenin çevreyi nasıl koruyacağına ilişkin bilgi sağlaması, ekolojik eğitim programları eklemesi, çevrecilerin gelişim sürecine katılımını teşvik etmesi ve vatandaşları turistlere yönelik kendi eğitim programlarını geliştirmeye yönlendirmesi yararlı olacaktır. Topluluğun ilgi ve kaygılarını yansıtan projeler gönüllü etkinliği artırır ve çatışmayı azaltır.

Önceki tartışmadan çıkan sonuç, toplum kalkınması ve yönetiminin kuramsal olarak daha "insan merkezli" kabul edilmesine rağmen, bazı durumlarda çeşitli nedenlerle yetersiz kalabildiğidir. Yerli halk bağlamında Tipa ve Welch (2006) bu nedenleri şöyle sıralamaktadır: devletin çoğu zaman bu tür ilişkilerde baskın ortak olması; yerli halkın görevleri tamamlamak için araç ve uzmanlıktan yoksun olması; sürecin yerli halkı özel çıkar grupları adına hareket etme kapasitelerini sınırlayan resmi kurumsal ve yasal kurallara bağlaması; ilişkinin maliyetlerinin topluluk tarafından karşılanması; ve "topluluk" kavramının yerli halkı diğer gruplardan yalnızca biri haline getirecek kadar geniş tanımlanması.

Endonezya'daki Gili Indah mercan resifi yönetimi örneği, topluluk temelli yönetimin kaynakları yönetmede her zaman en yararlı yöntem olmadığını göstermektedir (Satria ve diğerleri 2006). Topluluğun homojen yapısına rağmen yeni uygulanan bölgeleme kuralı turizm endüstrisi lehine görülmüş, balıkçıların erişim ve mülkiyet hakları kısıtlanmış, sonuçta

balıkçılar kendi yerel alanlarında marjinalleştirilmiş ve turizm endüstrisi yönetim ve dışlama haklarında çoğunluk konumuna gelmiştir.

Ostrom'un (1999) belirttiği gibi, yerel düzeyde öz-örgütlenmiş kaynak yönetişimi sistemlerinin tamamı demokratik biçimde örgütlenmeyebilir. Bazıları, yalnızca kendilerine yarar sağlayacak değişiklikleri yapan yerel liderler ya da iktidar elitleri tarafından yönetilebilir. Bu görüş, topluluk temelli ekoturizmin uygulanmasında güçlü ve yetkilendirilmiş bir topluluğun gerekli olduğunu vurgulayan Rocharungsat'ın (2004) sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

İşbirlikçi Yönetim

Turizm araştırmacıları son yıllarda işbirlikçi planlama ve yönetimi çeşitli bağlamlarda ele almışlardır (Jamal ve Getz 1995). Bu yaklaşım, mümkün olduğunca çok sayıda paydaşın turizm karar alma süreçlerine katılması gereğini (Gunn 1994), kaynak paylaşımını ve sorun çözmede iş birliğini (Bramwell ve Lane 2000; Plummer ve diğerleri 2006) ve örgütler arası dinamikleri geliştirme potansiyelini (Gray 1989) içermektedir.

İşbirlikçi planlama sürecine ilişkin örnekler arasında Medeiros de Araujo ve Bramwell'in (1999) Brezilya'daki çalışmaları, Ladkin ve Martinez Bertramini'nin (2002) Peru Cusco'daki çalışmaları, Hall'un (1999) Batı ülkelerinde işbirlikçi turizm planlamasına eleştirel yaklaşımı ve Timothy'nin (1998) Endonezya Yogyakarta'daki çalışması yer almaktadır. Kaynak yönetimi bağlamında Tipa ve Welch (2006), işbirlikçi sürece diğer yaklaşımlardan daha fazla destek vermekte; bu yaklaşımın gücün nasıl paylaşıldığı, yerel halkın beklentilerine nasıl değer verildiği, karar alma kontrolünün nasıl korunduğu ve üzerinde uzlaşılan kural, norm ve yapılara nasıl değer atfedildiği konularında tartışma olanağı sağladığını belirtmektedir.

Puppim de Oliveira (2003), turizm politika geliştirmesine dâhil olan farklı paydaşların genellikle kendi çıkarları, güçleri ve bilgileri doğrultusunda hareket ettiğini savunmaktadır. Brezilya'daki üç örnek olayda çevre politikası geliştirmeyi inceleyen yazar, yerel ve eyalet yönetimleri, küçük ve büyük turizm işletmeleri, topluluk grupları, STK'lar, geliştiriciler ve diğer dış aktörler arasında kurumsal kapasite inşası, korunan alanların oluşturulması, çevre projelerine yatırım yapılması ve gelişme ile turist akışlarının denetlenmesi konularında farklı bağlılık düzeyleri bulunduğunu ortaya koymuştur.

Büyük turizm işletmeleri, finansal olarak daha az etkilenme olasılıkları bulunan çevre projelerine daha olumlu yaklaşmıştır. Yazar ayrıca politika sürecinin nasıl tasarlandığının ve sürece kimlerin dâhil edildiğinin politika sonuçlarını güçlü biçimde etkilediğini belirtmektedir. Farklı aktörler arasındaki ittifaklar, politikaların doğasını çoğu zaman, etkisi ve düşünce kalıpları kendi sosyal ve ekolojik kaygılarıyla örtüşen gruplar lehine tamamen değiştirmiştir.

Buckley (2003), koruma gruplarının turizmi koruma için bir araç olarak kullanmayı hedeflediğini; turizm gruplarının ise çoğu zaman korumayı kalkınma için bir araç olarak görmek istediğini belirtmektedir. Bu nedenle hükümet, STK'lar ve sektör birlikleri gibi gruplar çok farklı görev alanlarına sahiptir ve bu durum çatışan değerlere yol açabilir. Stein ve diğerleri (2003), Florida'da turizm profesyonelleri ile kamu otoritelerinin ekoturizm gelişimi konusunda farklı önceliklere sahip olduğunu göstermiştir.

Güç ilişkileri, Kenya Amboseli'de Ogutu (2002) tarafından da tartışılmıştır. Ekonomik açıdan avantajlı genç Maasai bireyleri dış dünyayla temasları sonucunda güç kazanmış ve bu durum topluluk içinde geleneksel değerlerin aşınmasına katkıda bulunmuştur. Kenya Maasailand örneği de topluluk katılımının araziye erişim ve kaynaklar üzerindeki kontrol bakımından eşitsiz kalıplar ürettiğini göstermektedir (Southgate 2006).

Kuzeyli operatörler, Kenya'da ekoturizmin büyük potansiyelinin farkında olarak, güçlü kurumsal desteğin bulunmadığı koşullarda yerel halkla eşitsiz ilişkiler kurabilmişlerdir. Bu durum arazi ve kaynak kontrolünün kaybına, katılım kanallarına erişim fırsatlarının sınırlanmasına yol açmıştır. Benzer sorunlar Botsvana'da büyük turizm işletmelerinin yerel işletmecileri ve yatırımcıları marjinalleştirmesinde (Mbaiwa 2005), Kosta Rika Ostional'da dış yatırımcıların yerel halkın fayda elde etmesini engellemesinde (Campbell 1999) ve Tayland'da dış tur şirketlerinin Doi Inthanon Milli Parkı içinde yaşayan yerel halkın ekonomik yararlarını azaltmasında (Kaae 2006) görülmektedir.

Uyarlanabilir Eş-Yönetim

Yönetişim modelleri sözlüğüne yakın dönemde eklenen kavramlardan biri uyarlanabilir eş-yönetimdir. Fennell ve Plummer'a göre bu yaklaşım, çoklu paydaşları (örneğin devlet, sivil toplum ve sektör), yukarıda belirtilen işbirlikçi ruhu ve dünyaya ilişkin karmaşık sistemler bakışını birleştirmektedir (Berkes 2004). Sosyo-ekolojik sistemler kuramına dayanan uyarlanabilir eş-yönetim, politikaları sosyal öğrenmenin geri bildirim mekanizması aracılığıyla

bilginin aşamalı olarak kazanıldığı deneyler olarak görür; böylece değişimlere yanıt verme esnekliği artar (Lee 1993; Folke ve diğerleri 2002).

Armitage ve diğerleri, uyarlanabilir eş-yönetimi değişim, belirsizlik ve karmaşıklık koşulları altında doğal kaynak yönetişiminde potansiyel olarak önemli bir yenilik olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım sosyo-ekolojik sistemlerden gelen geri bildirime yanıt veren evrimsel bir süreçtir ve bir kaynağa ilişkin sorumlulukların, esnek, dinamik ve sosyal öğrenmeye yönelmiş bir sürece katılan aktörler tarafından paylaşılmasıyla gerçekleşir.

Fennell ve Plummer, uyarlanabilir eş-yönetimin iş birliği ve öz-çıkar sürekliliğine dayandığını, kuramsal etiğin ise bu sürekliliği incelemek için sağlam bir temel sunduğunu ileri sürmektedir. Etik bir eksen olmadan uyarlanabilir eş-yönetim, güç ve geçim kaynaklarıyla ilgili yerleşik ikilemler için yalnızca görünüşte bir çözüm olabilir. Çoklu paydaşlar, iş birliği, karmaşıklık, sosyo-ekolojik sistemler, sistem öğrenmesine yönelik geri bildirim döngüleri ve etik zorunluluk gibi özellikleri nedeniyle uyarlanabilir eş-yönetim ekoturizm açısından özellikle önemlidir.

Sonuç

Bu bölüm, kitapta tartışılan koruma, ekonomi ve topluluklar gibi temalar arasındaki ortaklığı göstermektedir. Örneğin üç Orta Amerika ülkesinde, turizm endüstrisinin ekonomik sağlığı ile topluluklar ve korunan alanlar arasındaki olumlu ilişkiler arasında doğrudan bir bağ bulunduğu sonucuna varılmıştır (Aguirre 2006). Politika, başarılı bir ekoturizm endüstrisi için önemli görülen ekonomik, sosyal ve ekolojik unsurları dengeleyebilecek önemli bir araç olarak tanımlanmıştır.

Ne var ki politika çoğu zaman sosyal ve ekolojik faktörleri dışarıda bırakarak ekonomik faydaları vurgulama eğilimindedir. Bu nedenle politika geliştirmedeki güç ilişkilerinin, turizm çıkar gruplarının ekoturizm planlaması, gelişimi ve yönetiminde etkili bir denge kurma çabalarını bastırmaması gereklidir.

Glasbergen'in bir dizi çevresel yönetişim modeli, ekoturizmin kavranması ve yönetilmesinde kullanılan farklı biçimleri açıklamak amacıyla ele alınmıştır. Eşit ortaklar arasındaki iş birliğini vurgulayan modeller, öz-çıkarı öne çıkaran modellerden daha önemli görülmüştür. Gelecekteki araştırmalar, ekoturizmin farklı ölçeklerde başarılı biçimde uygulanabilmesi için her modelin maliyet ve faydalarını daha ayrıntılı biçimde incelemelidir.

Özet Soruları

1. Ulusal veya bölgesel politika ile ekoturizm politikası arasındaki bağlantı neden bu kadar önemlidir?
2. Ekoturizmin nasıl planlandığını ve yönetildiğini daha iyi anlamak için kullanılabilecek beş farklı yönetişim modelini sıralayınız.
3. Toplum kalkınması nedir ve bu odak ekoturizm gelişiminde daha güçlü bir kontrol unsuruna nasıl olanak sağlar?
4. Kalkınma girişimlerinde yerli halkların çıkarları çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Bölümde kullanılan örneklerden birkaçını belirleyerek, yerli halkların ekoturizmden nasıl yararlanabileceğini açıklayınız.

Yedinci Bölüm Ekoturizmin Uygulamadaki Boyutu

Bu bölümde tartışma, ekoturizm programlarının geliştirilmesi için gerekli olan uygulamalı bileşenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu alan, turizm ve ekoturizm literatüründe hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, turistlere yönelik ürünlerin nasıl ve neden geliştirildiği konusunda kavramsal bir farklılığın bulunmasıdır. Rekreasyon alanındaki literatür, rekreasyon katılımcılarına yönelik programlar ile turistlere sunulan ürünler arasındaki temel farkları göstermek amacıyla kullanılmaktadır.

Eğer ekoturizm hizmet sağlayıcıları katılımcılar için anlamlı programlar geliştirmek istiyorsa, yaygın biçimde kabul edilen rekreasyon programı planlama modelinden yararlanmaları hem doyurucu deneyimler hem de kârlı girişimler üretmelerine katkı sağlayacaktır. Bu bölümde ayrıca turizm işletmecileri ve rehberler, uygun ekoturizm programlarını yürütmek için gerekli profesyonellik, alanda gerçekleşen ekoturizmin yorumlama, sertifikasyon ve akreditasyon gibi diğer bileşenleri ve son olarak ekolodgelerin sürdürülebilir tasarımı ele alınmaktadır.

Ekoturizm Programlarının Planlanması

Turizm araştırmalarındaki gizemli noktalardan biri, en azından yazar açısından, literatürde rekreasyon ve boş zaman çalışmalarına daha kapsamlı biçimde yer verilmemesidir. Bununla kastedilen, rekreasyon ve turizm ayrı çalışma alanları olarak görülebilse de bu iki alan arasında güçlü bir kavramsal bağ bulunduğudur. Bu ilişki yıllar içinde birçok yazar tarafından vurgulanmıştır. Örneğin Jansen-Verbeke ve Dietvorst (1987) ile Edginton ve diğerleri (1980), boş zaman disiplininin birey açısından analiz edilmesi durumunda boş zaman, rekreasyon ve turizm unsurları arasında çok az fark bulunduğunu ileri sürmektedir.

Bu nedenle turizm, büyük ölçüde rekreasyonel bir olgu niteliği taşımaktadır; bu durum bazı araştırmacıların turizmin temel motivasyonunun insanın rekreasyon ihtiyacı olduğunu ileri sürmesine yol açmıştır (Graburn 1989). Bu bağlantı Metelka (1981: 90) tarafından da vurgulanmıştır. Metelka turizmi, "ekonomik kazançtan ziyade kendi amacı için yapılan; rekreasyonla eş anlamlı, özgür ve kendiliğinden gerçekleşen etkinlik" olarak tanımlamaktadır. Daha sonra Metelka (1990: 154) turizmi üç biçimde tanımlamıştır: (1) öncelikle boş zaman ve rekreasyon amacıyla seyahat eden insanların yolculukları ve geçici ziyaretleriyle ilişkili ilişkiler ve olgular bütünü, (2) rekreasyonun bir alt kümesi, yani coğrafi hareketlilik içeren rekreasyon

biçimi ve (3) keyif amaçlı seyahat için gerekli hizmetleri sağlayan ve pazarlayan endüstriler ile etkinlikler. Boş zaman, rekreasyon ve turizm arasındaki ilişkiye dair tartışma için Mieczkowski'ye (1981) bakılabilir.

Rekreasyon ve turizm arasındaki bu örtüşme, Hall ve Page'in (1999) çalışmalarında da ele alınmaktadır. Bu araştırmacılar, iki kavram arasında kuram, etkinlik ve etkiler bakımından giderek artan bir yakınlaşma bulunduğunu belirtmektedir. Bu alanlar arasındaki kutuplaşmanın temel nedenlerinden biri, turizmin hâlen pazarlama ve işletmecilik bağlamlarında incelenmesi; buna karşılık rekreasyon hizmet sunum sisteminin güçlü biçimde tatmin kavramına, yani rekreasyon hizmet sisteminin insanların ihtiyaçlarını nasıl daha iyi karşılayabileceğine odaklanmasıdır.

Tatmin ve Kâr

Rekreasyon ile turizm arasındaki temel farklardan biri, "ürün zihniyeti" olarak adlandırılabilecek yaklaşımdır. Ürün zihniyeti, algı ya da gerçeklik düzeyinde kâr ve üretime, ayrıca pazarlama ve işletme planlamasına vurgu yapmaktadır. Ürünler mal ya da hizmet olarak görülebilir; mallar üretilirken hizmetler yerine getirilir. Turizm sağlayıcıları, sundukları unsurları çoğu zaman tekrar tekrar kullanılabilecek mallar gibi görürken; turistler ürünü, deneyimlerin alanda ve anında tüketildiği bir hizmet olarak algılamaktadır. Turizmin hizmet olarak görülmesi gerektiğini savunan Holloway (1994), turistlerin satın alma öncesinde paket turlarını inceleyemediğini belirtmektedir. Bu nedenle turizm ürünü, alıcı açısından önemli ölçüde güvene dayanan spekülatif bir yatırımdır.

Tartışmaya açık olmakla birlikte, turizmde kâr güdüsünün belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, muhtemelen bu alana hâkim olan pazarlama ve işletme kültürünün doğal bir sonucudur. Literatürde, turizmin değerini ve yararını neredeyse yalnızca ekonomik etki temelinde tartışan çok sayıda turizm gelişimi örneği bulunmaktadır. Aynı durum ekoturizm için de geçerlidir; ekoturizmin işletme yönünde yer alan aktörlerin çıkar ve değerlerini sorgulayan literatür giderek genişlemektedir (Munt ve Higinio 1993; Steele 1993). Bu vurgu yalnızca özel/ticari sektörden kaynaklanmamakta, kamu alanına da nüfuz etmiş bulunmaktadır. Bunun klasik örneklerinden biri belediye düzeyinde görülmektedir; karar vericiler ekonomilerini güçlendirmek amacıyla turizmi teşvik etme konusunda oldukça becerikli hâle gelmiştir. Bu tür davranışta kuşkusuz başlı başına yanlış bir yön yoktur. Sorun, kâr güdüsünün

hizmet sağlayıcıların tek ve baskın motivasyonu hâline gelmesi ve katılımcı tatmininin yeterince dikkate alınmaması durumunda ortaya çıkmaktadır.

Rekreasyonun temel unsurlarından biri, hizmet sağlayıcıların katılımcıların —müşteri kavramından farklı olarak— tatmin edici rekreasyon deneyimleri yaşamalarını mümkün olduğunca kolaylaştırma görevini üstlenmeleridir. Aslında bu, rekreasyon programlayıcısının her şeyden önce gelen temel görevidir. Bu anlayış Şekil 7.1'de gösterilmekte; genel bir karşılaştırma olarak turizm ile rekreasyon tatmin ekseninde karşı karşıya getirilmektedir. Şekil, rekreasyon durumunda ziyaretçi tatmininin merkezde olduğunu göstermektedir. Buna karşılık turizmde genel olarak kâr güdüsü daha merkezi konumdadır ve müşteri tatmini görece daha az önceliklidir.

Şekil 7.1. Dinlenme ve turizm alanındaki memnuniyet

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Rekreasyonel tatmin için geniş rekreasyon deneyimleri yelpazesinde ortak bir yaklaşım sağlamanın kabul gören yöntemi rekreasyon program planlamasıdır. Programlama, yalnızca katılımcıların tatminine değil, aynı zamanda kurumun sermaye, ekipman, zamanın etkin kullanımı ve çalışan ya da müşterilerin davranışları gibi konularda kendisine karşı nasıl sorumlu olabileceğini daha iyi anlamasına da yönelen, basit fakat iyi planlanmış birçok ilkenin izlenmesini gerektiren bir süreçtir. Basit ama etkili biçimde ifade etmek gerekirse programlama, insanların boş zaman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kaynakların ve fırsatların başka insanlar için düzenlenmesi sürecidir (Searle ve Brayley 1993: 214). Bu ihtiyaçlar eğitsel, bilişsel, duyuşsal, sosyal ya da psikomotor olabilir; bunların tatmin edilmesi bireylerin daha sağlıklı ve mutlu yaşamlar sürmesine olanak sağlar.

Rekreasyon programlaması aynı zamanda tipik bir stratejik odağı izleyen bir planlama biçimidir: dinamiktir, döngüseldir, insanlar ile kaynaklar arasında etkileşime dayanır ve hedeflerle amaçlara ulaşmak için uygulama ve değerlendirme yapmayı amaçlar. Programlamanın rekreasyon açısından önemi Russell (1982) tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

"Program, rekreasyon hizmetlerinin özünü oluşturur. Diğer her şey —personel, malzemeler, alanlar ve tesisler, bütçeler, halkla ilişkiler— esas olarak programın gerçekleşmesini ve insanların katılımdan zevk almasını sağlamak için vardır. Planlama, programların gerçekleşmesini sağlayan araçtır." (Russell 1982: ix)

Genel olarak program planlamasının içkin gücü, onun felsefe, planlama, uygulama ve değerlendirme gibi birkaç geniş birime ayrılan bütünleşik bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır. Seçilen modele bağlı olarak bu birimler programlama sürecinin belirli yönlerini tanımlar. Ancak süreç boyunca yerine getirilmesi gereken onlarca görev bulunduğundan, bazı görevlerin mantıksal bir sırayla, bazılarının diğerleriyle eş zamanlı, bazılarının ise programın niteliği gereği ters sırada yapılması gerekebilir. Bu durum, izlenecek genel bir süreç bulunsa da bazı görevlerin yalnızca tek bir geniş birime ait olmadığını göstermektedir. Tablo 7.1'de verilen model, bir ekoturizm programı için önerilmektedir. Kapsamı tümüyle tüketici olmasa da ekoturizm program planlamasının çeşitli yönlerinin her bir bölümle ilişkili olarak genel görünümünü sunmaktadır. Yer sınırlılığı nedeniyle bunlardan yalnızca birkaçı kısaca tartışılacaktır (bu sürecin daha ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Fennell 2002b); seçilen konular ise programlayıcılar ve profesyonellik üzerine izleyen bölümden sonra ele alınacaktır.

Tablo 7.1. Program planlamasının önemli unsurları

Philosophy	*Needs and assets*	*Planning*	*Implementation*	*Evaluation*
Philosophy	Understanding needs	Programme structure	Green marketing	Why evaluate
Mission	Defining need	Brainstorming	Quality	Who evaluates
Vision	Needs assessments	Briefing	Staff training	Formative evaluation
Goals	Assets inventory	Health and safety	Public relations	Summative evaluation
Objectives	SWOT analysis	Transportation	Budgeting	Evaluation models
Programme theories	PESTE analysis	Food and water	Itineraries	Programme decisions
Programme strategies	Understanding the environment	Clothing/equipment	Implementation	Debriefing
Programme approaches		Permits	Strategies	Accreditation
		Leadership	Operating in the environment	Audits
		Risk management		
		Interpretation		
		Business planning		

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Felsefi temel	Gereksinimler ve varlıklar	Planlama	Uygulama	Değerlendirme
• Felsefe • Misyon • Vizyon • Amaçlar • Hedefler • Program kuramları • Program stratejileri • Program yaklaşımları	•Gereksinimlerin anlaşılması •Gereksinimin tanımlanması •Gereksinim değerlendirmeleri • Kaynak/varlık envanteri • SWOT analizi • PESTE analizi • Çevrenin anlaşılması	• Program yapısı • Beyin fırtınası • Ön bilgilendirme • Sağlık ve güvenlik • Ulaşım • Yiyecek ve su • Giysi/ekipman • İzinler • Liderlik • Risk yönetimi • Yorumlama • İş planlaması	• Yeşil pazarlama • Kalite • Personel eğitimi • Halkla ilişkiler • Bütçeleme • Güzergâh programları • Uygulama stratejileri • Doğal çevrede faaliyet yürütme	•Değerlendirmenin gerekçesi • Değerlendirmeyi kimin yapacağı •Biçimlendirici değerlendirme •Sonuç odaklı değerlendirme •Değerlendirme modelleri • Program kararları • Değerlendirme sonrası görüşme • Akreditasyon • Denetimler

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Ekoturizm, varsayımsal olarak etik, sorumlu, küçük ölçekli ve toplum temelli bir turizm biçimi olduğundan, sağlam rekreasyon programlamasının geliştirilmesinde merkezi öneme sahip olan insani ve hizmet odaklı değerleri vurgulamak için yararlı bir araç olabilir. Bu kitapta da gösterilmeye çalışıldığı gibi ekoturizm, uygulamada çoğu zaman idealden uzaktır. Programlama, katılımcı tatminini nihai amaç olarak merkeze alan bir odaktan türeyen, daha standartlaştırılmış bir program sunum sürecinin geliştirilmesi yoluyla bu konuda katkı sağlayabilir. Şekil 7.2'deki ilk durumda gösterildiği üzere yalnızca kâr amacıyla planlama yapılırsa, bu amaca ulaşmak için gerçekleştirmemiz gereken unsurlar —şekildeki her iki durumda da kutulara yerleştirilecek olan unsurlar— oldukça farklı olacaktır.

Şekil 7.2. Turizm ve rekreasyon planlaması

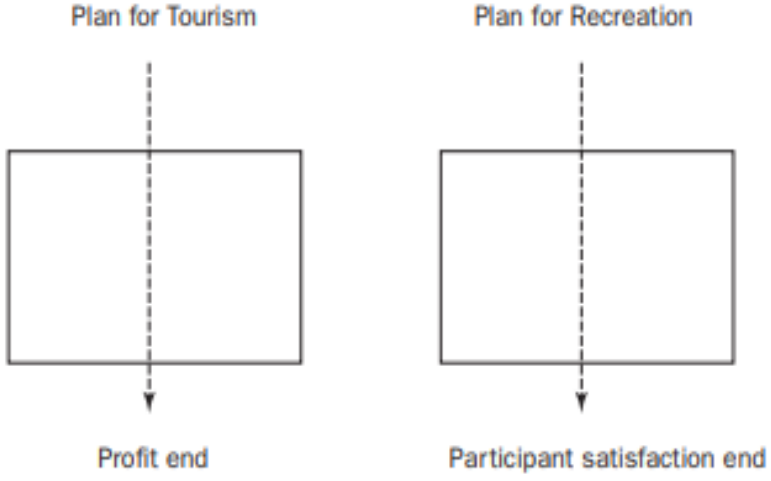

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Görsel 7.1. ve 7.2. Ekoturizm nerede gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, program düzenleyiciler katılımcıların ihtiyaçlarını her şeyin üstünde tutmaya özen göstermelidir. Ekoturizmde bu ihtiyaçlar aynı zamanda çevre bilinciyle de örtüşmektedir.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Yukarıda tartışılan zihniyet Hultman ve Andersson Cederholm (2006) tarafından da ele alınmıştır. Bu araştırmacılar, ekoturizmde otantiklik arayışının yalnızca müşteri olarak değil, kalpten kalbe bir etkileşim içinde kişi olarak muamele görmeyi içerdiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle "öncü" ya da "yenilikçi" programlar zorunlu olarak ziyaret edilen bölgeyle değil, daha çok o destinasyonda bulunabilecek özgün deneyimle ilgilidir. Yazarlara göre ekoturizm "yersizleşebilir" yani deneyimin değeri, deneyimin gerçekleştiği yerin değerinin önüne geçebilir. Bu görüş, Poon'un (1993) "yeni turizm" çalışmasındaki temel tezle bağlantılıdır; çağdaş turizm ürünleri daha kişiselleştirilmiş ve isteğe göre düzenlenmiş gezilere dönüşmüştür.

Bu düşünce çizgisi Gössling (2006) tarafından da benimsenmiştir. Gössling, günümüzde ekoturistlerin sürdürülebilir yolculuklardan ziyade deneyimleri tüketmeye daha yatkın olduğunu belirtmektedir. Bunun kanıtı, hizmet sağlayıcıların ekoturizmin deneyimsel temelini vurgulayan güçlü nitelikleri kullandığı çok sayıdaki ekoturizm web sitesinde

görülmektedir. Gössling'e göre "koruma" ve "eğitim" gibi ekoturizmin temel yapı taşları, reklamlarda "haz" ve "anlam" gibi daha hedonistik temaların gerisine düşmüştür; bu temalar ürüne katma değer ve üstün deneyim iddiası kazandırmaktadır. Bu bağlamda "Doğa artık bilimsel bir varlık olarak mevcut değildir [bkz. Bölüm 2]; deneyime ilgi duyan turistler için romantikleştirilmiş bir oyun alanına dönüşmüştür" (2006: 93).

Gössling'in tartışmasında dikkat çekici olan yalnızca anlamdan —yani aktif eğitim ve güçlü çevresel bağlılıktan— hazza doğru bir kaymanın bulunması değildir; aynı zamanda ekoturizm deneyimlerinin "derin" ve "bedenselleşmiş" olarak pazarlanmasına yönelik bir eğilim de söz konusudur. Buna göre anlam yüzeysel kalırken, haz derin ve bedenselleşmiş olarak sunulmaktadır. Bu durum, ekoturistleri ayırt eden en önemli unsurun bireyin çevre eğitimi, çevresel bağlılık, sürdürülebilir uygulamalar ve benzeri ilkeleri ne ölçüde benimsediği olduğu geleneksel ekoturizm yaklaşımına ters düşmektedir. Bu gelişme, "ekoturistlerin" bu turizm biçimi hakkındaki bilgi düzeyinin bir yansıması olabilir; bu bilgi düzeyi de yıllar boyunca ekoturistlerin ekoturizmin ne olduğu (neredeyse her şey) ve ne olmadığı (neredeyse hiçbir şey) konusunda aldığı karışık mesajların sonucu olabilir. Burada ileri sürülen görüş, ekoturizmin geleneksel ekosentrik temelli sunumlardan ziyade yenilik ve yüksek fiyat temelinde daha seçkin bir deneyim olarak görülebileceğidir. Bu durumda sorulması gereken mantıksal soru, bu hedonistik sunumların gerçekten ekoturizm olup olmadığıdır; bunun yanıtı ise ancak çok daha fazla araştırmadan sonra verilebilecektir.

Durum Çalışması 7.1

Kanada Yukon'da Vahşi Doğa Turizmi ve Outfitting Hizmetleri

Kanada'nın Yukon Bölgesi'nde ekoturizm yorumu daha genel bir biçim almaktadır. Bölgenin çeşitli kırsal ve geri ülke deneyimlerini kapsamak üzere "vahşi doğa turizmi" kavramını şemsiye terim olarak seçmesi, büyük ölçüde coğrafyanın —bölgenin uzak ve vahşi doğa karakterinin— ve bölgede hâlihazırda işleyen ürünler ile kaynakların bir sonucudur. Dolayısıyla gelişmemiş vahşi doğa ortamı, bölgede turizm ürünlerinin sunulmasında temel bir faktördür. Vahşi doğa turizmi, "doğa, macera ve kültürle ilişkili; 'backcountry' olarak adlandırılan kırsal/uzak alanlarda gerçekleşen ve çoğunlukla çok günlük gezilerle ilişkilendirilen, ancak günübirlik gezileri de içeren turizm" olarak tanımlanmaktadır (Tompkins 1996). Vahşi doğa turizmi üçe ayrılmaktadır: (1) avcılık, (2) balıkçılık ve (3) macera. Bu son kategori, Kanada Turizm Komisyonu'nun macera turizmi tanımı ve etkinliklerinin belirgin bir

yansımasıdır. Söz konusu etkinlikler arasında doğa ve yaban hayatı gözlemi, kara macera ürünleri, su macera ürünleri, kış macera ürünleri, hava macera ürünleri ve yerli turizmi bulunmaktadır.

Programlayıcılar ve Profesyonellik

Seyahat acenteleri ve tur operatörleri, turist ile destinasyon arasındaki ilişkide önemli aktörlerdir. Her ikisi de turistlerin yaptıkları seçimler ve seyahatten elde ettikleri deneyim türleri üzerinde büyük etkiye sahiptir. Turizm pazarından pay almak isteyen destinasyonlar açısından acenteler, gezginlerin çeşitli destinasyonlar hakkında bilgi edinmelerinin tek yolu olmasa da seyahat eden halka sunulan geniş fırsatlar yelpazesine aşina olmak zorundadır. Milne ve Grekin (1992) ile Wilkinson (1991), en azından bazı çevresel/uzak destinasyonlar ya da turizm ürünü geliştirmeye yeni başlayan yerler için seyahat acentelerinin destinasyon hakkında bilgisiz turistlere danışmanlık yapmada kritik bir rol oynayabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle bir destinasyonun bilgi profili —seyahat seçeneği olarak ne ölçüde yerleşik olduğu— özellikle seyahat acentesi açısından, o destinasyonu rekabet avantajı ya da dezavantajı konumuna yerleştirmektedir.

Alandaki deneyimler, Metelka'nın (1990: 110) bir iş yerinin sahipleri ya da yöneticileri olarak tanımladığı operatörler ve onların ortakları tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda ekoturizmde hizmet sunumu, açık hava rekreasyonuyla güçlü bağları bulunan "outfitter" kavramını da içermeye başlamıştır. Bu tür sağlayıcılar, özellikle Kuzey Amerika'da, bir süredir turistlere macera deneyimleri —örneğin avcılık ve balıkçılık— sunmaktadır. Doğa temelli turistlerin ilgi duyduğu deneyim türleri, turistlere ekipman ve başka uzmanlaşmış hizmetler sunmaya hazır işletmelerin sürece dâhil olmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda outfitterlar, "bir kişiye bir etkinlik ya da deneyim için gerekli ekipmanı sağlayan ticari işletmeler"dir (Metelka 1990: 111). Tims'in (1996) belirttiği gibi outfitting hizmetlerinin kökeni, insanı çoğu zaman doğaya karşı konumlandıran bir tarzda insanlara hizmet sağlayan ilk kâşiflere kadar uzanmaktadır.

Daha yakın dönemde outfitting, America Outdoors ve Professional Guide Institute (PGI) aracılığıyla profesyonel bir statü kazanacak ölçüde gelişmiştir. PGI, insanlara vahşi alan mirası, kırsal alan liderliği, yorumlama ve outfitter işletmeciliği gibi konularda eğitim vermektedir. Kurumun misyonu, "outfitting endüstrisinin doğal yorumlayıcı ve eğitsel

kaynağını belirlemek, geliştirmek ve yaymak; böylece outfitterların ve rehberlerin halka en yüksek nitelikte deneyimler sunmasını sağlamak"tır (1996: 177).

Ekoturizm işletmeciliği ve outfitting konularına uygulamalı yaklaşımın oldukça iyi bir genel değerlendirmesi Mitchell (1992) tarafından sunulmuştur. Burada bütünüyle aktarılamayacak kadar ayrıntılı olmakla birlikte Mitchell, ekoturların yapılandırılması ve yürütülmesinde şu temel program unsurlarını belirlemektedir: profesyonel tur rehberliği, kişisel varlıkların incelenmesi, rekreasyonel varlıkların incelenmesi, talebin dengelenmesi, çevre eğitimi, tur planlaması, fiyatlandırma, müşterinin geziye hazırlanması, müşterilerin sorduğu sorular, paketleme listeleri, müşteri sağlık bilgileri, yemek pişirme ve yiyecek, çatışma çözümü, kamp ve kamp temizliği, ilk yardım, hukuki hususlar, parkur üzerindeki gözlemler ve değerlendirme. Tur düzenleme ve yürütmeyle daha yakından ilgilenenler için bu belge temel niteliktedir. Ayrıca ilk yardım, risk yönetimi, liderlik, yorumlama, rekreasyon programlama, pazarlama ve finans gibi daha özel rehberler de operatörün sahada başarılı girişimleri yönetmeye hazırlanması için önerilmektedir.

Doğru programlama teknikleri konusunda yetiştirilen turizm hizmet sağlayıcıları; program ve hizmet sağlayıcı, diğer çalışanlar ve en önemlisi katılımcı açısından ortaya çıkan birçok somut yarara tanıklık edebilir. Ayrıca operatörleri, rehberleri, yorumlayıcıları ve diğer hizmet sağlayıcıları içerebilen programlayıcılar, yalnızca iki kişinin çalıştığı işletmelerde dahi çoğu zaman "birçok şapka takmak" zorundadır. Bu durum; yönetim, halkla ilişkiler, toplumla irtibat, pazarlama, tanıtım, değerlendirme, program tasarımı, amaç ve hedeflerin oluşturulması, ihtiyaç değerlendirmesi, liderlik, bütçeleme, kolaylaştırıcılık, öğretim ve çevre eğitimi, zamanlama gibi alanlarda görev üstlenmeyi gerektirebilir. Programlayıcının sorumlulukları derinlikli olduğundan, aşağıdaki ilkelere bağlı kalması zorunludur (Edginton ve diğerleri 1980'den uyarlanmıştır):

1. Katılımcının ihtiyaçlarını öncelemek.
2. Ekoturizm ideallerine bağlılık göstermek.
3. Katılımcının haklarını korumak.
4. Mesleki etkinliklere başlamadan önce bilgi edinmek.
5. En yüksek mesleki hizmet standartlarını uygulamak.
6. Mesleki bilgi, beceri ve yeterlikleri sürekli geliştirmek.
7. Etik ve adil biçimde faaliyet göstermek.
8. Katılımcı ile iş birliğine dayalı bir ilişki sürdürmek.

9. Operatörlerin davranışlarını uygun biçimde öz-denetime tabi tutması.
10. Mesleğin ve diğer profesyonellerin gelişimine katkıda bulunmak.

Görsel 7.3. Kano, Kuzey Amerika'daki pek çok macera turizmi faaliyetinin temel unsurlarından biri olmaya devam etmekte ve günümüzde ekoturizm operatörleri tarafından turistleri çeşitli ortamlara götürmek için kullanılmaktadır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu ilkeler, müşterinin yalnızca finansal bir amaca ulaşmanın aracı olarak görülmediği hizmet sunumunda profesyonel olmanın önemini vurgulamaktadır. Eşitliği, yüksek standartları, başkalarıyla iş birliğini, bağlılığı, bilgiyi ve hakların korunmasını değerli görmek ve uygulamak başarı açısından kritik olduğu kadar, bu değerlerin işletme içinde iletilmesi açısından da önemlidir.

Profesyonellik temelde iki biçimde ele alınmıştır. Bir anlamda terim, yalnızca bir hizmet karşılığında ücret alınmasını ifade eder; örneğin profesyonel futbolcu gibi. Ancak bu bölümün odağını oluşturan ve tanımlanması daha güç olan anlam, avukatlar ve doktorlar gibi mesleklerle ilişkili "meslek" kavrayışına dayanan daha katı profesyonellik anlayışıdır; bu anlayışta bireyler mesleki normlara bağlı kalırlar (bkz. Wearing 1995; Wilensky 1964). Rekreasyon alanında araştırmacılar ve uygulayıcılar, kabul görmüş uygulamayı yönlendirecek profesyonel ölçütler üzerinde tarihsel olarak uzlaşmakta güçlük yaşamıştır. Bu nedenle mesleklerin, disiplini bir araya getiren geniş ölçütleri karşılaması ve bunlarla tutarlı olması gerekir. Bu durum Weschler'in (1962) aşağıdaki çalışmasında görülmektedir:

1. Meslek, uzmanlaşmış bir bilgi birikimine sahiptir.

2. Meslek, kendi standartlarını belirler.
3. Meslek, kapsamlı bir hazırlık gerektirir.
4. Uzmanlaşmış bilgi aktarılabilir niteliktedir.
5. Hizmet, kişisel kazancın önüne konur.
6. Meslek, güçlü bir mesleki örgüte sahiptir.

Son yıllarda Kanada'daki üniversite ve kolej programları, macera turizmi ve ekoturizm alanlarında profesyonellik konusunu ele almaya ilgi göstermiştir. British Columbia'nın Kamloops kentindeki University College of the Cariboo (UCC) tarafından yürütülen Adventure Travel Guide Diploma programı, bu alanda daha nitelikli bir iş gücü hazırlamak amacıyla geliştirilen programlardan biridir (Olesen ve Schettini 1994). Bu yazarlar, macera turizmi endüstrisinde yüksek düzeyde eğitim almış personele yönelik talebin bileşik oranla %3,6 oranında artacağını öngören projeksiyonlara dayanmaktadır; bu oran, British Columbia iş gücünün tamamı için beklenen yıllık %1,6 büyüme oranının oldukça üzerindedir. Program, yüksek düzeyde yetişmiş eğitmenlerin, rehberlerin ve operatörlerin sertifikalandırılmasında sektör ile devletin ve devlet destekli kurumların bütünleşik ilişkisini kabul etmektedir. UCC programı, başarısı için kritik görülen beş ana temayı vurgulamaktadır: (1) teknik beceriler (örneğin vahşi doğada ilk yardım eğitimi), (2) işletmecilik becerileri, (3) konukseverlik ve hizmet becerileri, (4) çevresel beceriler ve (5) sektör birlikleriyle yakın ilişki (örneğin öğrencilerin potansiyel işverenlerle ağ kurması).

Turizm alanı, özellikle Bölüm 1'de belirtilen sürdürülebilir turizm önlemlerinin uygulanması bağlamında, hizmet sunumu içinde profesyonelliğin en iyi nasıl bütünleştirileceğini dikkatle değerlendirmek zorundadır. Çünkü insan kaynakları yönetimi ve diğer yönetim uygulamalarında hâlen bir boşluk bulunmaktadır (Henry ve Jackson 1996). Bu hedefi gerçeğe dönüştürmenin temel alanlarından biri, turizm çalışanının işinde kişisel olarak yeterli ve özgüvenli hissetmesini sağlayan eğitim programlarıdır. Wright'ın (1987: 17) belirttiği gibi, "güvenilirliği yeterlilik, yetkinlik, verimlilik ve profesyonel bir tutum yoluyla kurmak tercih edilir. Saygı kazanılır; duvardaki parlak bir diploma ile saygı tesis edilmez."

Program Felsefesi, Misyonu, Amaçları ve Hedefleri

Bir ekoturizm felsefesinin —örneğin bir hizmet sağlayıcı için— geliştirilmesi; ekoturizmin çevre bağlamındaki yeri, insan etkinliğinin doğası, insan doğasının temeli ve insan ilişkilerinin niteliğiyle ilgili bazı temel varsayımların incelenmesini gerektirir (Malloy ve

Fennell 1998a). Bu varsayımlar, bireyler ve toplumun bütünü açısından boş zamanın anlamına ilişkin bir dizi başka soruya da dönüşebilir. Kraus ve Curtis (1990), boş zaman hizmeti sunan örgütlerin geliştirdiği felsefenin, boş zamanın yaşamın önemli bir parçası olarak kabul edilmesini ve insan ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını doğrudan yansıttığını belirtmektedir. Bu ihtiyaçlar erişilebilirlik, katılım yoluyla mutluluk, araç-amaç ilişkisinin dikkate alınması, bireyin hakları, özgürlük ve eşitlik gibi konularla ilişkili olabilir (bkz. Edginton ve diğerleri 1998). Dolayısıyla bir kurumun felsefesi, o kurumun değer verdiği şeylerin doğrudan yansımasıdır.

Ekoturistlerin, diğer turist türlerine kıyasla seyahat deneyimi açısından temel gördüğü başka çekirdek çevresel değerler de bulunabilir. Bunlar arasında azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme; uyum, keşif, çokkültürlülük, peyzajların korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, bütünlük, öğrenme, hizmet ve bilgi sayılabilir.

Misyon ifadeleri, bir örgütün felsefi yönelimini eyleme geçiren araçlar olarak önemlidir. Bu ifadeler cesur ve ilham verici olmalı, kurum içindeki çalışanlara ve müşterilere yön göstermelidir. Campbell ve diğerleri (1990), misyon ifadelerinin amaç, değerler, strateji, standartlar ve davranış üzerine kurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Esasen örgütün yapmayı planladığı çeşitli faaliyetlerin tamamı misyon ifadesinden doğacaktır. İnsanların felsefi konumları değişebildiği gibi, bir kurumun misyon ifadesi de değişebilir. Kraus (1997), misyonun değişen koşullar, ihtiyaçlar ve kurumun kapasitesi ışığında dönemsel olarak gözden geçirilmesi gerektiğini yazmaktadır.

Kraus (1997) ayrıca amaçlar ve hedeflerin çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da gerçekleştirmek istedikleri bakımından farklı olduğunu belirtmektedir. Amaçlar, bir örgütün misyonunu yansıtacak biçimde tasarlanır ve genellikle misyon ifadesinden türeyen ifadeler olarak iletilen amaçlar şeklinde görülebilir. Hedefler ise hizmet sağlayıcının niteliğine bağlı olarak çok daha özel, ölçülebilir ve ulaşılabilir niteliktedir. Hedefler, belirli amaçlara ulaşmak için gerekli adımlardır ve belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilmesi beklenen eylemler ile sonuçlara göre özlü biçimde yazılır. Hedefler, doğal olarak kurumun genel misyonunun doğrudan yansıması olan çeşitli amaç ifadelerinden doğar.

Hedefler iki türdür. Birincisi program hedefleridir; bunlar işletim, üretim, girdi ya da uygulama hedefleri olarak da adlandırılır. Programın yürütülmesinde kullanılan araçlarla (malzemeler, liderler, tesisler vb.), program sunumunda harcanan enerji miktarıyla ya da

müşteri katılımına ilişkin konularla bağlantılıdır (örneğin ekoturistlerin nesli tehlike altındaki bitkiler konusundaki farkındalığını artırmak). İkinci tür ise performans hedefleridir. Bunlar, programın misyon ve amaç ifadeleriyle doğrudan bağlantılı, ölçülebilir nihai ürünleridir (örneğin katılımcıların tanımlama listesindeki kuş türlerinin en az yarısını belirlemiş olması).

İhtiyaçlar ve Varlıklar

Katılımcı ihtiyaçlarını ve kaynak varlıklarını anlamak, yeni programların başlatılmasına ve bir program sunulduktan sonra sürdürülüp sürdürülmeyeceğine ilişkin kararlarda kritik öneme sahiptir. İhtiyaçlar ve varlıklar durağan değildir; zaman içinde değişir. Bu nedenle bunların dönemsel olarak değerlendirilmesi, programın güncel ve verimli kalmasına yardımcı olur. Ekoturizm hizmet sağlayıcısı, katılımcılardan, örgütün kendisinden ve toplumdan kaynaklanan çeşitli ihtiyaçlarla karşılaşacaktır (bkz. Knowles 1980). Bunların tamamı, ekoturizm işletmesinin genel gereklilikleri ve farklı ihtiyaç kaynakları doğrultusunda süzgeçten geçirilmelidir. Hizmet sağlayıcının felsefi yönelimine bağlı olarak bu ihtiyaçlar, ekoturizm programının temelini oluşturan bir dizi program önceliği aracılığıyla uygulamaya geçirilecektir.

İhtiyaç Değerlendirmesi

Ekoturizm programlarının geliştirilmesi sürecindeki ilk ve en önemli adımlardan biri, hizmet sağlayıcının belirlemeye ve daha sonra karşılamaya çalışacağı katılımcı ihtiyaçlarının tanımlanmasıdır. Gerçekten de hizmet sağlayıcıların temel ilkesi, geliştirdikleri programlar aracılığıyla katılımcı beklentilerini karşılamaya ya da aşmaya çalışmak olmalıdır (McCarville 1993). Bunu yapmak için programlayıcılar, ihtiyaçları araştırmak üzere farklı anket ya da ölçme araçlarını içeren ihtiyaç değerlendirmelerinden sıkça yararlanır. Turizm planlamacıları çoğu zaman, talep oluşturan bölgelerden gelen talebin yanı sıra kapasite, çekicilikler ve etkiler dâhil destinasyon bölgelerindeki duruma odaklanan turizm stratejileri ya da turizm pazarlama planları kullanmıştır (bkz. Veal 1992). Bunların, bu bölümde ele alındığı anlamda rekreasyonel ya da turistik ihtiyacı ne ölçüde etkili biçimde karşıladığı tartışmaya açıktır.

İhtiyaç değerlendirmesi, "program planlayıcısının mevcut durum ile olması gereken durum arasındaki boşlukları belirlediği ve ölçtüğü süreçtir (Windsor ve diğerleri 1994: 63; ayrıca bkz. Gilmore ve Campbell 1996). Bu tür ihtiyaçlar birey için belirlenebilir; ancak daha yaygın olarak cinsiyet, yaş, coğrafi konum gibi ölçütlere göre gruplandırılmış insan toplulukları için belirlenir. Tablo 7.2, uygulayıcıların ihtiyaç değerlendirmesi yapma nedenlerinden bazılarını ele almaktadır (DeGraaf ve diğerleri 1999'dan uyarlanmıştır). Örneğin hizmet

yönelimi kapsamında ihtiyaç değerlendirmesi, turistlerin programa değerli girdiler sağlamasına olanak tanıyabilir; yenilikçi programlama oluşturmak için yeni fikirler sağlayabilir; hizmet sağlayıcının olabildiğince çok kişiye hizmet etmesine imkân verebilir ve programlayıcının katılımcıların psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarıyla uyum içinde kalmasına yardımcı olabilir. Programlayıcının zamanı, durumu, kaynakları ve deneyimine bağlı olarak ihtiyaç değerlendirmesi yürütülürken şu genel kategorileri içeren bir dizi adım izlenmelidir: (1) ihtiyacın tanımlanması, (2) çalışma deneklerinin/katılımcılarının belirlenmesi, (3) doğru soruların sorulması, (4) verilerin toplanması, (5) verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması, (6) verilerin raporlanması ve planlamada kullanılması.

Tablo 7.2. İhtiyaç değerlendirmeleri neden yapılır?

Reason	*Description*
A. Service orientation	
Tourist input	Programming decisions may be influenced positively by allowing tourists the opportunity to share their views
Solicit new ideas	Allows for creativity and innovation in programme planning
Inclusion	Enables the provider to serve as many people as possible, regardless of age, sex, ability, race, religion, education
Meet real needs of people	Helps the programmer stay in tune with the physiological and psychological needs of participants
B. Desire for quality	
Professional commitment	Operators must strive to be ethically based and to exceed standards which may be set for the industry/region
Resource allocation	Helps to inform the operator on where s/he needs to focus (e.g., more staff, better transportation, and so on)
Accountability	Being responsible for our actions and who and what they impact (tourists, parks, local people, other land users)
Increase profits	Important element to ensure that the company makes profits while ensuring tourist satisfaction
C. Programme management	
Manage duplication	Duplicating services within or between operations is a waste of resources and leads to unhealthy competition
Address safety	How to better use facilities, transportation, and better understand hazards in very dynamic environments
Plan a variety of programmes	Help us design and implement the best possible programmes for the specific targets that we cater to
Develop/meet individual goals	To help providers and participants to meet their goals, such as skill development and environmental education

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Gerekçe	Açıklama
A. Hizmet odaklılık	
Ziyaretçi girdisi	Programlama kararları, ziyaretçilere görüşlerini paylaşma fırsatı verilmesi yoluyla olumlu biçimde etkilenebilir.
Yeni fikirlerin teşvik edilmesi	Program planlamasında yaratıcılığa ve yenilikçiliğe olanak tanır.
Kapsayıcılık	Yaş, cinsiyet, yetenek, ırk, din ve eğitim düzeyi gözetilmeksizin mümkün olan en geniş katılımcı grubuna hizmet sunulmasını sağlar.
Katılımcıların gerçek gereksinimlerini karşılama	Program geliştiricisinin, katılımcıların fizyolojik ve psikolojik gereksinimleriyle uyumlu kalmasına yardımcı olur.
B. Kalite arayışı	
Mesleki bağlılık	İşletmeciler, etik temelli hareket etmeye ve sektör veya bölge için belirlenmiş standartların üzerine çıkmaya çalışmalıdır.
Kaynak tahsisi	İşletmecinin hangi alanlara odaklanması gerektiğini belirlemesine yardımcı olur (örneğin, daha fazla personel, daha iyi ulaşım olanakları vb.).
Hesap verebilirlik	Kendi eylemlerimizden ve bu eylemlerin turistler, parklar, yerel halk ve diğer kullanıcılar üzerindeki etkilerinden sorumlu olmayı ifade eder.
Kârın artırılması	Turist memnuniyetini güvence altına alırken işletmenin kârlılığını sağlamaya yönelik önemli bir unsurdur.
C. Program yönetimi	
Tekrarların yönetilmesi	Aynı veya farklı işletmeler bünyesinde benzer hizmetlerin gereksiz biçimde tekrarlanması kaynak israfına ve sağlıksız rekabete yol açar.
Güvenliğin ele alınması	Tesislerin ve ulaşım olanaklarının daha etkin kullanımına, ayrıca değişken çevresel koşullardaki tehlikelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar.
Çeşitli programların planlanması	Hizmet sunulan belirli hedef gruplar için mümkün olan en uygun programların tasarlanmasına ve uygulanmasına yardımcı olur.
Bireysel hedeflerin geliştirilmesi/karşılanması	Hizmet sağlayıcıların ve katılımcıların beceri gelişimi ve çevre eğitimi gibi hedeflerine ulaşmalarını destekler.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Çekicilikler ve Kaynak Envanterleri

Katılımcıların ihtiyaçları yıldan yıla ve programdan programa değiştiği gibi, ekoturların temelini oluşturan çekicilikler ile fiziksel, doğal, rekreasyonel ve sosyo-kültürel kaynakların tabanı da değişmektedir. Bu nedenle hizmet sağlayıcı, bu değişimleri belgelemek amacıyla çekicilikleri ve kaynakları düzenli olarak envantere almalıdır. Genel olarak böyle bir envanter, bir turizm destinasyon bölgesinde bulunan ve ekoturun mekânsal ve zamansal sınırlarını belirleyen çekiciliklerin ve kaynakların sistematik bir derlemesidir. Operatörün görevi, yalnızca bu potansiyel çekicilikleri ve kaynakları listelemek değil, aynı zamanda program sunumlarında daha fazla değer yaratmasına imkân verecek özel ve önemli faktörleri de belirlemektir.

Genel çekicilikler ve kaynaklara ilişkin kapsamlı bir liste Tablo 7.3'te yer almaktadır. Tablo, bir kaynağın "varlığı/erişilebilirliği", kaynağın "miktarı" (örneğin şelaleler) ve ekotur amaçları açısından kaynağın "kalitesi" gibi unsurları içermektedir. Ayrıca kaynağın bir turun taleplerini karşılama kapasitesini değerlendirmeye yönelik bir bölüm de bulunmaktadır. Bu

bölüm; turun zamansal ve mekânsal yönleri, etki düzeyleri, kullanım düzeyleri, ulaşım gibi seçilmiş bileşik ölçütleri içerebilir. Operatör, kaynağın gelecekteki potansiyeline ilişkin öznel bir değerlendirmeyi de kaydedebilir.

Tablo 7.3. Genel kaynak envanteri

Resource	*Presence/ availability*	*Quantity (no.)*	*Present quality (rank 1–10)*	*Capacity to absorb tour (low, med., high)*	*Future potential (low, med., high) and notes*
Natural attractions					
Beaches	No	–	–	–	Nothing available, not appropriate
Birding	Yes (etc.)	Many types	8	(Medium)	Migratory and resident species (high)
Karst landscapes					
Temperature					
Rainfall					
Average sunshine					
Desert environment					
Forests					
Fungus					
Geological formations					
Hiking trails					
Islands					
Lakes					
Lichen					
Mammals					
Mountains					
Nature trails					
Parks/protected areas					
Plants					
Rivers					
Waterfalls					
Wilderness areas					
Cultural/historical attractions					
Accommodation					
Transportation					
Food and beverage etc.					

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Kaynak	**Varlık/mevcudiyet**	**Miktar (sayı)**	**Mevcut kalite (1–10)**	**Taşıma kapasitesi (düşük, orta, yüksek)**	**Gelecek potansiyeli (düşük, orta, yüksek) ve notlar**
Doğal çekicilikler					
Plajlar	Hayır	—	—	—	Mevcut değildir; uygun bulunmamaktadır.
Kuş gözlemciliği	Evet (vb.)	Çok sayıda tür	8	Orta	Göçmen ve yerleşik türler (yüksek potansiyel).
Karst peyzajları	—	—	—	—	—
Ilıman iklim	—	—	—	—	—
Yağış	—	—	—	—	—
Ortalama güneşlenme süresi	—	—	—	—	—
Çöl çevresi	—	—	—	—	—
Ormanlar	—	—	—	—	—
Mantarlar	—	—	—	—	—
Jeolojik oluşumlar	—	—	—	—	—
Yürüyüş parkurları	—	—	—	—	—
Adalar	—	—	—	—	—
Göller	—	—	—	—	—
Likenler	—	—	—	—	—

Kaynak	Varlık/mevcudiyet	Miktar (sayı)	Mevcut kalite (1–10)	Taşıma kapasitesi (düşük, orta, yüksek)	Gelecek potansiyeli (düşük, orta, yüksek) ve notlar
Memeliler	—	—	—	—	—
Dağlar	—	—	—	—	—
Doğa yürüyüş güzergâhları	—	—	—	—	—
Parklar/korunan alanlar	—	—	—	—	—
Bitkiler	—	—	—	—	—
Nehirler	—	—	—	—	—
Şelaleler	—	—	—	—	—
Yabanıl alanlar	—	—	—	—	—
Kültürel/tarihî çekicilikler	—	—	—	—	—
Konaklama	—	—	—	—	—
Ulaşım	—	—	—	—	—
Yiyecek-içecek vb.	—	—	—	—	—

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Tamamlandığında bu süreçten elde edilen bilgiler, program planlama aşamasının temel bir bileşeni olacaktır. Operatör ayrıca programın geliştirilmesine yardımcı olabilecek bireyleri ya da grupları —insan kaynaklarını— toplum içinde araştırmalıdır (örneğin çevrenin çeşitli yönlerinin yorumlanması). Her toplumda, bir bölgenin doğal ve beşerî tarihi hakkında bilgi sahibi olan ve bu bilgiyi ekoturistlerle paylaşmaya istekli olabilecek kişiler vardır. Bu nedenle belirli sayıda uzmanın belirlenmesi, programlara çeşitlilik kazandıracak ve aynı zamanda toplumda güçlü destek oluşturma yararı sağlayacaktır (bkz. Bölüm 6).

Programlayıcılar, program tasarım potansiyelini değerlendirmek için SWOT analizinden de yararlanabilir. SWOT, güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler kavramlarını daha iyi anlamaya yönelik süreci ifade eden bir kısaltmadır. Bu sürece ilişkin bir örnek, Kelkit ve diğerlerinin (2005) Türkiye'deki Kazdağı Milli Parkı üzerine yaptıkları çalışmada bulunabilir. Kazdağı (İda Dağı), artan çevresel sorunlar karşısında sürdürülebilir kalkınma seçeneği olarak ekoturizmi artırmaya yönelik bilinçli bir yöntemin iyi bir örneğidir. Parkın yerinde bir gen bankası olarak oynayabileceği önemli rolün farkına varılmasıyla birlikte park yöneticileri, avcılık ve madenciliği bölgede tamamen ortadan kaldırmış; bunun yerine yaban hayatı gözlemi, trekking, jeep safarileri ve piknik gibi daha az müdahaleci açık hava rekreasyon etkinliklerini desteklemiştir.

Koruma ile artan turizm baskısını mümkün olduğunca proaktif biçimde dengelemeye yardımcı olmak amacıyla yönetim ekibi, gelecekteki gelişime yönelik stratejik öneriler geliştirmek için SWOT analizi yapmıştır. Bu analizin sonucu Tablo 7.4'te yer almaktadır.

Tablo 7.4. Kazdağı Milli Parkı'nın SWOT analizi

Strengths	*Weaknesses*
The park has experience with tourism. Visitors are satisfied. Attractive natural resource base. Attractive historical resources. An intensive recreation area exists to accommodate tourism. The park is an employer. There are a range of activities for tourists. Natural resources not yet threatened.	Activities not yet available for all people. Local people not supportive of conservation yet. Too much access to the park by car. Trails are not well signposted. Car parking facilities are inadequate. Litter and litter collection remain problems.
Opportunities	*Threats*
Encourage local people to participate in park's protection. The protection of the park's resources will make the area more attractive as a tourist destination.	Increasing tourist numbers will place pressure on the park. No strict park regulation makes it difficult to curtail park development. The park's budget is inadequate to meet the demands of an increasing flow of visitors.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

SWOT Bileşeni	
Güçlü Yönler	• Parkın turizm alanında deneyime sahip olması. • Ziyaretçi memnuniyetinin yüksek olması. • Çekici doğal kaynak tabanının bulunması. • Çekici tarihî kaynakların varlığı. • Turizm kullanımını karşılayabilecek yoğun rekreasyon alanlarının bulunması. • Parkın istihdam sağlayıcı bir işlev üstlenmesi. • Ziyaretçilere sunulabilecek çeşitli etkinliklerin bulunması. • Doğal kaynakların henüz belirgin bir tehdit altında olmaması.
Zayıf Yönler	• Etkinliklerin henüz tüm kesimlerin kullanımına uygun olmaması. • Yerel halkın koruma faaliyetlerini yeterince desteklememesi. • Parka özel araçla erişimin aşırı düzeyde olması. • Yürüyüş güzergâhlarının yeterli biçimde işaretlenmemiş olması. • Otopark olanaklarının yetersizliği. • Çöp ve atık toplama sorunlarının sürmesi.
Fırsatlar	• Yerel halkın parkın korunmasına katılımının teşvik edilmesi. • Park kaynaklarının korunmasının, alanın turistik çekiciliğini artırma potansiyeli taşıması.
Tehditler	• Ziyaretçi sayısındaki artışın park üzerinde baskı oluşturması. • Sıkı park düzenlemelerinin bulunmamasının, park gelişimini sınırlandırmayı güçleştirmesi. • Park bütçesinin artan ziyaretçi akışının doğurduğu talepleri karşılamada yetersiz kalması.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Kelkit ve diğerleri (2005), parkın sürdürülebilir hâle gelebilmesi için yalnızca ekonomik çıkarlara teslim olmaması gerektiğini savunmaktadır. Park, ekoturizm için son derece uygun bir aday olarak kabul edilmekle birlikte; azalan yerel destek, yetersiz bütçe ve sınırlı

düzenlemeler karşısında ziyaretleri artırma isteği, parkı karizmatik fizyografik arazi bölgelerinde fazlasıyla tanıdık olan bir senaryoya açık hâle getirmektedir.

Program Tasarımı

Program planlama modelinin bu bölümü en kapsamlı bölümdür ve program yapısı ile lojistik değerlendirmeler dâhil olmak üzere çok sayıda temel özelliği içermektedir. Bu unsurların tamamı, her birinin kapsamına giren çeşitli alt temalar dikkate alınarak tartışılacaktır.

Yapı

Program yapısı, diğer program unsurlarının üzerine eklendiği temel kabuğu belirlemek amacıyla tasarlanmış beş ana bileşenden oluşmaktadır (bkz. Tablo 7.5). Bu bileşenler şunlardır:

Tablo 7.5. Program tasarım matrisi

Programme area	*Programme format*	*Programme setting*	*Programme mobility*	*Programme lodging*
Nature oriented		*Backcountry*	*Motorised*	*Non-fixed Roof*
Bird census	Club	Marine	Cruise liners	Hammocks
Nature games		Freshwater	Powerboats	Tents
Erosion control projects	Competition	Terrestrial	Aeroplanes	Caves
		Aerial	Helicopters	Open shelters (lean-to)
Nature crafts	Trips	Combined settings	Trains	
Wolf howls			Cars and buses	Tepees
Tree/plant identification	Special events		Off-road vehicles	Igloos/snow caves
		Rural	Snow vehicles	
Stargazing	Instructional	Marine		Bivouacs
Nature walks		Freshwater	*Non-motorised*	
Wildlife viewing	Drop-in	Terrestrial	Canoes and dugouts	*Fixed-roof*
Hang gliding		Aerial		Hotels and motels
Outdoor photography	Service	Combined settings	Kayaks	
			Rafts	Resorts
Spelunking	Outreach		Yachts	Bed and breakfasts/Inns
Snorkelling		*Urban*	Gliders	
		Marine	Balloons	RV/caravan parks
Adventure		Freshwater	Mountain bikes	Ecolodges
Culture		Terrestrial	Skis and snowshoes	Ranches
Farm and ranch		Aerial		Huts and cabins
Heritage		Combined settings	Horse, llama, camel	Houseboats
(etc.)			Hiking/ backpacking	
			Wheelchairs	

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Program alanı	Program biçimi	Program ortamı	Program hareketliliği	Program konaklaması
Doğa temelli • Kuş sayımı • Doğa oyunları • Erozyon kontrol projeleri • Doğa el sanatları • Kurt uluması gözlemi • Ağaç/bitki tanımlama • Yıldız gözlemciliği • Doğa yürüyüşleri • Yaban hayatı gözlemi • Delta kanat uçuşu • Açık hava fotoğrafçılığı • Mağaracılık • Şnorkelle dalış Macera Kültür Çiftlik ve hayvancılık işletmeleri Miras	• Kulüp • Yarışma • Geziler • Özel etkinlikler • Öğretimsel • Serbest katılımlı • Hizmet • Topluma erişim odaklı	Uzak/doğal alan (backcountry) • Denizel • Tatlı su • Karasal • Hava sahası • Karma ortamlar Kırsal • Denizel • Tatlı su • Karasal • Hava sahası • Karma ortamlar Kentsel • Denizel • Tatlı su • Karasal • Hava sahası • Karma ortamlar	Motorlu • Kruvaziyer gemileri • Motorlu tekneler • Uçaklar • Helikopterler • Trenler • Otomobiller ve otobüsler • Arazi araçları • Kar araçları Motorsuz • Kano ve oyma kanolar • Kayaklar • Sallar • Yatlar • Planörler • Balonlar • Dağ bisikletleri • Kayak ve kar ayakkabıları • At, lama, deve • Yürüyüş/sırt çantalı yürüyüş • Tekerlekli sandalyeler	Sabit olmayan barınma • Hamaklar • Çadırlar • Mağaralar • Açık barınaklar (lean-to) • Tipiler • İglolar/kar mağaraları • Bivaklar Sabit çatılı konaklama • Oteller ve moteller • Tatil köyleri •Oda-kahvaltı işletmeleri/pansiyonlar • Karavan parkları •Ekolojik konaklama tesisleri • Çiftlik konaklamaları • Kulübeler ve kabinler • Ev tekneleri

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

1. Program alanları: Ekoturizm program alanları, gerçek programın temelini oluşturan etkinliklerdir. Salt rekreasyonel bir bakış açısından ve daha geniş düzeyde bu etkinlikler hobiler, müzik, açık hava rekreasyonu, zihinsel ve edebi rekreasyon, sosyal rekreasyon, sanat ve el sanatları, dans, drama ile spor ve oyunları içerir. Ekoturizm program alanları ise örneğin ayı gözlemleme, balina izleme, yıldız gözlemi, kurt ulumalarına katılma, kuş gözlemciliği ve katılımcıların motivasyonlarına bağlı olarak kano ve kayak gibi daha sınırda değerlendirilebilecek ekoturizm etkinliklerini kapsayabilir.

2. Program formatları: Ekoturizm deneyimleri birçok farklı program formatından birine göre yapılandırılabilir. "Geziler ve arazi çıkışları" gibi bir program formatı, ekoturizm hizmet sağlayıcıları tarafından en sık kullanılacak formattır. Ancak bu, tek formatın bu olduğu ya da bir programda birden fazla formatın kullanılamayacağı anlamına gelmez. Ekoturizm sağlayıcıları potansiyel müşterileri için örneğin Kosta Rika kuşları üzerine slayt gösterileri içeren "öğretimsel" dersler geliştirebilir. Farklı formatların bu şekilde ayrıştırılması, belirli etkinliklerin bazı yapılarla daha uygun biçimde sunulduğunu gösterirken, uygun formatın rehberlerin ve personelin kendilerini en rahat hissettikleri düzeylerde performans göstermelerine olanak tanıyacağını da ortaya koymaktadır.

3. Program ortamı: Ekoturizm her ne kadar vahşi doğa ortamlarıyla yakından ilişkili bir kavram olarak görülmüş olsa da giderek artan araştırmalar onun aynı zamanda kentsel ve kırsal bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle vahşi doğa, kentsel ve kırsal ortamlar; denizel, tatlı su, karasal, hava ve bunların birleşiminden oluşan en az beş alt ortamla eşleştirilebilir.

4. Program hareketliliği: Ulaşım biçimleri motorlu ve motorsuz ulaşım olarak sınıflandırılabilir. Motorlu ulaşım biçimleri arasında kruvaziyer gemileri, motorlu tekneler ve

helikopterler yer alabilir. Motorsuz ulaşım biçimleri ise kanolar, sallar, balonlar ve kar ayakkabılarını içerebilir.

5. Program konaklaması: Ekoturizm deneyimlerinin başarısı kısmen programda kullanılan konaklama türüne bağlıdır. Bu konaklama türleri sabit çatısı olmayan ve sabit çatısı olan birimler şeklinde çeşitlenebilir. Sabit çatısı olmayan birimler arasında hamaklar, çadırlar, mağaralar, tipiler, açık barınaklar, iglolar ve bivaklar yer alır. Sabit çatılı konutlar ise oteller, moteller, tatil köyleri, oda-kahvaltı işletmeleri, rekreasyon araçları, ekolodgeler, çiftlikler, kulübeler, yüzen evler ve ağaç evleri içerir. Konaklama konusu bu bölümün ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Program alanları, formatlar, ortam, hareketlilik ve konaklama seçenekleri belirlendikten sonra bunlar daha geniş bir program matrisi içine yerleştirilebilir. Bu durum, hizmet sağlayıcının kullanabileceği farklı seçeneklerin büyüklüğünü görmesini sağlarken aynı zamanda programın temel yapısını da oluşturur.

Programcılar, beş kategorinin her birinde program için en uygun seçenekleri erişilebilirlik, katılımcılara çekici gelme olasılığı, programın amaç ve hedefleri, personelin güçlü ve zayıf yönleri ve mevcut kaynaklar gibi etkenlere göre seçerler. Bu süreç program personelinin yoğun bir beyin fırtınası yapmasını ve birkaç farklı programlama senaryosu geliştirmesini gerektirebilir. Bu senaryolar zaman, bütçe, ekipman, insan kaynakları ve risk gibi çok sayıda ölçüte göre ağırlıklandırılabilir ya da değerlendirilebilir.

Lojistik Değerlendirmeler

Lojistik ve pratik unsurlar, katılımcıların fiziksel ve zihinsel sağlığı açısından önemlidir. Bu süreç, ekoturun niteliğine bağlı olarak gezi tarihinden oldukça önce ya da gezi günü gerçekleştirilen katılımcı bilgilendirmesiyle başlar. Bu bilgi, hayvan kontrol listeleri gibi tura özgü ayrıntılarla ilgili olabilir; ya da pasaport ve vizeler, aşılar, sağlık sigortası, mal ithalatı, bagaj, para ve ev güvenliği gibi genel nitelikte olabilir.

Ekoturistleri bilgilendirirken turları arazi tipi, uzunluk ve gerekli fiziksel çaba bakımından derecelendirmek de yararlıdır. Bu, ekoturistlerin kendilerine fiziksel, duygusal ve zihinsel açıdan en uygun programı seçmelerini sağlayan gerekli bilgiyi verir. Parkurun güçlüklerine zihinsel ya da fiziksel olarak hazırlıklı olmayan bireyleri bir tura çekmek hiçbir fayda sağlamaz; hatta risk düzeyine bağlı olarak bir ya da birçok bireyi tehlikeye atabilir.

Dikkatli Olma Nedenleri

Yukarıda belirtildiği gibi, ekotur operatörlerinin turlarını geliştirirken dikkatli olmalarını gerektiren birçok neden vardır. Rekreasyon alanında programlama yapanlar arasında yaygın biçimde kabul edildiği üzere, bir programın en tehlikeli kısmı etkinliğe katılım aşaması değil, katılımcıların bir yerden başka bir yere taşınmasıdır (Gilchrist 1998). Kazaların meydana gelmemesi için hizmet sağlayıcıları araç kullanmak üzere görevlendirdikleri kişilere, taşımada kullanılacak araçlara ve sürücülerin katılımcıları ne kadar süre taşıyacaklarına dikkat etmelidir.

Program ortamı ne kadar uygar ya da ilkel olursa olsun, yiyeceklerin nasıl saklandığı, servis edildiği ve bertaraf edildiği konusunda en üst düzeyde özen gösterilmelidir. Yiyecekleri güvenli tutmak, seyahat edilen çevreyi bilmeyi gerektirir. Kentsel ortamlar vahşi doğa ortamlarından; sıcak ve nemli ortamlar ise soğuk ve kuru ortamlardan farklıdır. Ayrıca yiyecek güvenliği yalnızca bakteri ve protozoaları değil, karıncalar, fareler, rakunlar ve ayıları da dikkate almayı gerektirir.

Operatörler vahşi doğa alanlarında yiyecek saklamak için hava geçirmez kaplar kullanabilir ya da yiyecekleri gececil hayvanların ulaşamayacağı şekilde ağaçlara asarak güvenli tutmayı tercih edebilirler. Rehberlerin temizlik konusunda açık olmaları, ellerini ve bulaşıkları sık sık ve katılımcıların görebileceği şekilde yıkamayı alışkanlık hâline getirmeleri de önemlidir; böylece her iki taraf yiyecek işleme süreci konusunda kendini rahat hisseder.

Mide rahatsızlıkları gezginlerde yaygın sağlık sorunları arasındadır. Olağan sorumlular yiyecekler ve kirlenmiş su tüketimidir. Kirlenme bakteriler, protozoalar ya da virüsler şeklinde ortaya çıkabilir ve bunların tropikal destinasyonlarda çok daha yaygın olduğu görülmektedir (Brock 1979). Bunların en büyüğü olan protozoalar, özellikle içme suyu kaynaklarından uzaklaştırılmaları için tasarlanmış araçlarla ilgili olarak büyük ilgi konusu olmuştur.

Boyutları nedeniyle protozoalar piyasadaki çeşitli su filtrasyon cihazlarıyla daha kolay yakalanabilmektedir. Sudaki patojenler üç yöntemden biriyle ortadan kaldırılabilir: kaynatma, iyot gibi kimyasallar ve filtrasyon. Operatör, genel olarak etkili olmasına rağmen Cryptosporidium gibi bazı protozoaların iyoda dirençli olduğunu ve bazı insanların bu maddeye olumsuz tepki gösterebildiğini akılda tutmalıdır.

Operatörler, ilk yardım gerektiğinde rehberlerinin güncel geri ülke ilk yardım rehberleri taşımasında ısrar etmelidir. Vahşi doğa ortamlarında ilk yardımın kentsel ortamlardaki ilk

yardımdan farklı olduğu kabul edilmelidir. Kentsel ortamda sorumluluklar solunum, kanama, atelleme ve güvenlik etrafında yoğunlaşırken, vahşi doğada bakım; maruz kalma, barınak, yolculuk, sanitasyon, yenilikçi çözümler ve uygun sıvı ile yiyecek verilmesi gibi ilk yardımın ötesindeki konuları da kapsar (Merry 1994).

Rehberler ayrıca sahadayken giriş ve çıkış noktalarının farkında olmalı, en yakın sağlık tesislerinin nerede bulunduğunu ve buraya nasıl ulaşılacağını bilmeli, cep telefonu ya da uydu telefonu taşımalı ve acil bir durumda gerekli olabilecek irtibat numaralarının listesini bulundurmalıdır. Bunun yanı sıra rehberlerin mümkün olduğunca güncel ve hazırlıklı olabilmeleri için ileri düzey ilk yardım sertifikasyonu almaları teşvik edilmelidir.

Gezginlerin maruz kaldıkları sağlık riskleri, acı ya da rahatsızlık verebilecek bitki ve hayvanların sayısı dikkate alındığında oldukça geniştir. Endişe genellikle belirli bir bölgede yaşayan en büyük ve en zehirli hayvanlara yönelir; örneğin Avustralya'da timsahlar, örümcekler ve yılanlar; Kanada'da ayılar, Hindistan'da yılanlar. Gerçekte ise yukarıda görüldüğü gibi sorunların çoğuna genellikle mikroskobik organizmalar neden olur.

Bitki ve hayvanların etkileri dolaylı olabilir; örneğin insanların bir bölgeye seyahat etmekten kaçınmasına yol açabilir. Doğrudan etkiler ise bir bitki ya da hayvanla ilk elden karşılaşma durumunda ortaya çıkabilir. Örneğin akarlar ve keneler, Lyme hastalığı, Rocky Mountain benekli humması ve tularemi gibi birçok insan hastalığına neden olan patojenlerin taşıyıcısıdır.

Lyme hastalığı buna iyi bir örnektir. Geyik kenesi Ixodes dammini'nin salgıları, beslenme davranışı yoluyla insan konakçıları Borrelia burgdorferi bakterisiyle enfekte eder. Geyik kenesinin son derece özelleşmiş kancalı ağız parçaları, omurgasızın konakçı üzerinde sağlam biçimde tutunmasını sağlar. Beslenmesine yardımcı olmak için kene, fırçalanıp uzaklaştırılmamak amacıyla konak üzerinde kendini yassılaştırır. Hastalığın erken belirtileri temas noktasında cilt döküntüsü ve daha sonra halka biçimli bir döküntüdür. Buna grip benzeri belirtiler, şişmiş bezler, boyun tutulması, sırt ağrısı, bulantı ve kusma eşlik eder. Hastalığın ileri aşamalarında eklem sorunları, kalp iltihabı, nörolojik sorunlar ve yüz kaslarında geçici felç görülebilir; bu belirtilerin birçoğu hastalar arasında büyük değişkenlik gösterebilir.

Risk yönetimi

En temel düzeyde risk yönetimi, bir kurum tarafından maliyetlerden kaçınmak amacıyla geliştirilen bir süreçtir. Genel olarak bu maliyetler; yaralanma, ekipman ve tesislerde meydana gelen zararlar ile hatalı ya da hukuka aykırı eylemler sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Riskin temel kaynakları, yani bir program içinde daha önce belirtilen risk türlerine katkıda bulunan unsurlar; tesisler, ekipman, programın kendisi ve insanlardır (Corbett ve Findlay 1998). Daha öz bir ifadeyle risk yönetimi, "riske maruz kalma durumunun değerlendirilmesi ve etkisini en aza indirmek için gerekli her türlü eylemin gerçekleştirilmesine yönelik biçimsel süreç" olarak tanımlanabilir (National Association of Independent Schools, aktaran Ammon 1997: 174).

Dolayısıyla risk yönetimi, oldukça temel bir yönetim aracını ifade eden daha gelişmiş bir kavramdır. Rekreasyon ve turizm hizmeti sunan tüm kuruluşlar açısından uygun bir risk yönetim planının gerekliliği göz ardı edilemez. Bununla birlikte, turizm ve rekreasyonun çeşitli biçimleri dikkate alındığında, macera etkinlikleri gibi bazı faaliyetler çok daha ayrıntılı ve özel planlar gerektirmektedir. Liddle'ın (1997) belirttiği üzere bu tür etkinlikler, algılanan kayıp olasılığı üzerine kuruludur; ancak gerçek kaybın ortaya çıkması, bu faaliyetlerde yaşam kaybı anlamına gelebileceğinden kabul edilemez bir durumdur. Genel olarak risk yönetim planı, işletmecinin riskleri belirlemesine, bunları sınıflandırmasına, risk kontrol önlemleri geliştirmesine, bu önlemleri uygulamasına, izleme ve değiştirme süreçlerini yürütmesine olanak sağlayan bir dizi adımdan oluşmaktadır (Watson 1996; bkz. Tablo 7.6).

Tablo 7.6. Risk yönetimi planı taslağı

1 General description
- (a) Name of program
- (b) Type of activity
- (c) Level

2 Dates and times
- (a) Dates
- (b) Times

3 Goals and objectives
- (a) Organisational
- (b) Activity

4 Location
- (a) Site/area
- (b) Weather
- (c) Routes/accommodation
- (d) Facilities

5 Transportation
- (a) Mode
- (b) Routes/destinations

6 Participants
- (a) Number
- (b) Skill level
- (c) Characteristics

7 Leaders
- (a) Number/roles
- (b) Qualifications

8 Equipment
- (a) Type and amount
- (b) Control

9 Conducting the activity
- (a) Preactivity preparation
- (b) Group control
- (c) Teaching strategy
- (d) Time management

10 Emergency preparedness
- (a) Policies
- (b) Health forms
- (c) Telephone numbers

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Program bileşeni	Alt boyutlar
Genel tanım	a) Programın adı b) Etkinlik türü c) Düzey
Tarihler ve zamanlar	a) Tarihler b) Saatler
Amaçlar ve hedefler	a) Örgütsel b) Etkinliğe ilişkin
Yer	a) Alan/bölge b) Hava durumu c) Güzergâhlar/konaklama d) Tesisler
Ulaşım	a) Ulaşım biçimi b) Rotalar/varış noktaları
Katılımcılar	a) Sayı b) Beceri düzeyi c) Özellikler
Liderler	a) Sayı/roller b) Yeterlilikler
Ekipman	a) Tür ve miktar b) Kontrol
Etkinliğin yürütülmesi	a) Etkinlik öncesi hazırlık b) Grup kontrolü c) Öğretim stratejisi d) Zaman yönetimi
Acil durumlara hazırlık	a) Politikalar b) Sağlık formları c) Telefon numaraları

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Potansiyel riskler çoğu zaman "düşük, orta veya yüksek" şeklinde ya da "1"den (düşük) "10"a (yüksek) kadar uzanan başka bir derecelendirme sistemiyle değerlendirilmektedir. Örneğin "konum" kategorisi altında alan düşük, hava koşulları düşük, güzergâhlar ve konaklama orta, tesisler ise yüksek riskli olarak değerlendirilebilir. Corbett ve Findlay'e (1998) göre bir sonraki adım, belirlenen önemli riskleri kontrol etmek için kullanılabilecek önlemleri aşağıdaki dört seçenek temelinde saptamaktır:

1. **Riski üstlenmek:** Meydana gelme olasılığı düşük ve/veya sonuçları hafif olduğu için herhangi bir işlem yapılmaz.
2. **Riski azaltmak:** Meydana gelme olasılığını ve/veya sonuçlarını azaltmak için pratik adımlar atılır. Bu genellikle insan davranışı ya da eylemlerinin değiştirilmesi yoluyla

gerçekleşir. Ekipman ve tesisler için düzenli bakım programları tasarlamak ve uygulamak, personelin uygun mesleki gelişim süreçlerine katılımını desteklemek veya tesis içinde uygun biçimde ifade edilmiş uyarı ve kuralları görünür kılmak bu kapsama girebilir.

3. **Riski devretmek:** Risk düzeyi kabul edilir, ancak sözleşmeler yoluyla başkalarına aktarılır. Tüm katılımcılardan sorumluluk feragatnamesi imzalamasını istemek, tüm faaliyetler için kapsam ve miktar açısından uygun sigorta satın almak ya da bazı hizmetleri başka kurumlara devretmek (örneğin ulaşım) bu kapsamda değerlendirilebilir.
4. **Riskten kaçınmak:** Belirli faaliyetleri kısıtlamak, sınırlandırmak, ertelemek veya iptal etmek için adımlar atılır. Tehlikeli koşullarda etkinliklerin ertelenmesi, kötü havalarda seyahat edilmemesi, katılımın belirli uzmanlık düzeyine sahip kişilerle sınırlandırılması, bazı faaliyetlerde "alkol tüketmeme" politikasının sürdürülmesi ya da kuruluşun veya bölgenin politikalarına uyulması bu kapsama girebilir.

Bodansky (1994), riskin zararın büyüklüğü ve gerçekleşme olasılığının bir işlevi olduğunu belirtmektedir. Risk, belirli olayların meydana gelip gelmeyeceğine ilişkin olasılık tahminlerini içerir. Macera rekreasyonunda risk genellikle iki şekilde anlaşılmaktadır. Gerçek risk, kaybın gerçek potansiyelini ifade eder; kaybın olmaması sıfır risk anlamına gelirken, ölüm aşırı riskle ilişkilidir (Priest 1990). Gerçek risk herhangi bir anda kesin olarak tahmin edilemez. Buna karşılık algılanan risk, gerçek riskin en iyi tahmini olarak görülebilir. Dağcılık gibi yüksek riskli faaliyetlerde kapsamlı deneyim kazanmış kişiler, bir faaliyetin doğasında bulunan riski daha iyi değerlendirebilirler.

Yukarıda belirtilen seçenekler, hizmet sağlayıcılara karar alma süreçlerinde yeterli esnekliği sağlamak üzere yapılandırılmıştır. Bu kararlar yalnızca sağlayıcının çıkarları açısından değil; maliyet, kaynak sorumluluğu ve hukuki yükümlülükler bakımından da önemlidir. Aynı zamanda, işletmecinin beklenen ve beklenmeyen durumları kontrol altına almak için mümkün olan en fazla çabayı gösterdiğini bilerek bir faaliyete katılan ekoturistler açısından da önem taşımaktadır.

Programın uygulanması

Planlamaya harcanan çaba, ancak program uygulamasına dönüşmesi durumunda anlam kazanır. Programlama sürecinin bu aşaması; pazarlama, kalite, personel eğitimi, halkla ilişkiler, bütçeleme, uygulama stratejileri, programlar ve güzergâhları içerebilir. Bu bölüm kapsamında yalnızca uygulama stratejileri ele alınmaktadır.

McKenzie ve Smeltzer (1997), program uygulamasının başarılı biçimde gerçekleşebilmesi için iki unsurun dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır: (1) program için mevcut olan kaynaklar ve (2) programın uygulanacağı ortam. Bu ikinci unsur, ekoturizm açısından özellikle önemlidir. Programın uygulanması; zaman, personel ve sermaye gibi önemli kaynakların kullanılmasını gerektirebilir. Bu kaynakların belirli bir strateji bağlamında değerlendirilmesi en uygun yaklaşımdır.

McKenzie ve Smeltzer'in ele aldığı ve Borg ve Gall (1989) tarafından geliştirilen model (Tablo 7.7), programcının daha yüksek düzeyde program kabulü ve ivmesi sağlamasına olanak tanıyan bir dizi alan testi ve revizyon aşamasına dayanmaktadır. Modelin güçlü yönü, programın farklı aşamalarda değiştirilebilmesi ve örneğin üçüncü aşamadan sonra katılımcıların programdan büyük ölçüde memnun kalmaması durumunda, önemli bir sermaye harcaması yapılmadan programın tamamen bırakılabilmesidir.

Tablo 7.7. Program planlamasına uyarlanmış Borg ve Gall'ın araştırma ve geliştirme döngüsünün temel aşamaları

1	*Preliminary field testing*. Programme given to a few individuals from the target population, with interview, observation, and survey data collected and analysed.
2	*Main programme revision*. Based on results of preliminary field test.
3	*Main field testing*. Programme given to about twice as many individuals as in step 1. Pre- and post-programme quantitative data collected; results examined with respect to programme objectives.
4	*Operational programme revision*. Based on results of the main field test.
5	*Operational field testing*. Programme given to about twice as many clients as step 3. Interview, observation, and survey data collected and analysed.
6	*Final programme revision*. Based on results of the operational field test.
7	*Dissemination and implementation*. Programme shared with others and implemented.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Süreç	Açıklama
Ön uygulama saha testi	Program, hedef gruptan sınırlı sayıda kişiye uygulanır; görüşme, gözlem ve anket verileri toplanarak analiz edilir.
Ana ön uygulama revizyonu	Ön uygulama saha testinin sonuçları temel alınarak program gözden geçirilir ve revize edilir.
Ana saha testi	Program, birinci aşamadakinin yaklaşık iki katı sayıda kişiye uygulanır. Program öncesi ve sonrası nicel veriler toplanır; sonuçlar program amaçları bakımından incelenir.
Operasyonel program revizyonu	Ana saha testinden elde edilen sonuçlara göre programda gerekli düzenlemeler yapılır.
Operasyonel saha testi	Program, üçüncü aşamadakinin yaklaşık iki katı sayıda katılımcıya uygulanır. Görüşme, gözlem ve anket verileri toplanarak analiz edilir.
Nihai program revizyonu	Operasyonel saha testinin bulgularına dayanarak programın son düzenlemeleri yapılır.
Yaygınlaştırma ve uygulama	Program, diğer paydaşlarla paylaşılır ve uygulamaya geçirilir.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu uygulama stratejisi, McKenzie ve Smeltzer tarafından özellikle önerilen bir program geliştirme unsurunu içermektedir. Programın oluşturulması açısından oldukça kapsamlı görünmekle birlikte, yazarlar sürecin hizmet sağlayıcının ihtiyaçlarına göre değiştirilebileceğini veya ölçek olarak küçültülebileceğini belirtmektedir. Programın sunulan diğer programlara göre önemi, zaman ve diğer kaynaklar ışığında, bu yaklaşım için gereken ayrıntı düzeyinin değerlendirilmesinde önemli bir unsur olacaktır. Bununla birlikte, modeli tüm aşamalarıyla takip edenlerin ilerleyen dönemlerde daha başarılı programlar geliştirme olasılığının daha yüksek olduğu kabul edilmelidir.

Program değerlendirmesi

Değerlendirme çoğu zaman yalnızca program sonunda kullanılan bir süreç olarak düşünülse de gerçekte hizmet sağlayıcıların program ortamında gerçekleşen olayları kontrol etmesine olanak veren sürekli bir süreçtir. Hall ve McArthur (1998), değerlendirme yapmayan kuruluşların (1) performansı anlama, (2) hatalardan öğrenme ve (3) kendini geliştirme konusunda yeterli bağlılık göstermediğini ifade ederek, değerlendirmenin genel program planlama süreci açısından önemini vurgulamaktadır.

Değerlendirme; "bir değerlendirme nesnesinin değerini, niteliğini, yararlılığını, etkililiğini ya da önemini, savunulabilir ölçütler temelinde belirlemek için bu ölçütlerin tanımlanması, açıklığa kavuşturulması ve uygulanması" olarak tanımlanabilir (Worthen vd. 1997: 5; ayrıca bkz. Busser 1990). Değerlendirme şu alanlarda gerçekleştirilebilir: (1) yönetim (planlama, örgütleme, personel seçimi, eğitim, iş yönlendirme, kontrol sağlama ve yaratıcılığı teşvik etme gibi), (2) liderlik veya personel (personelin nitelikleri, yeterliliği ve performansı), (3) program içeriği (katılımcı ihtiyaçlarının karşılanması, zamanlama, geçişler, amaç ve

hedefler, gözetim, kayıtlar vb.) ve (4) fiziksel özellikler (tesis ve ekipmanların tasarımı, inşası ve bakımı).

Ekoturizm programları açısından özellikle uygun olan popüler bir değerlendirme tekniği standartlara göre değerlendirme yaklaşımıdır. Bu değerlendirme biçiminde, alandaki saygın uzmanlar tarafından geliştirilen mesleki standartlar, karşılanması gereken başarı düzeyleri veya hedefler olarak belirlenir (Kraus ve Allen 1997). Örneğin rafting işletmecileri, katılımcıların sal içindeyken her zaman kask takmasını sağlamak zorundadır. Bu yöntem müşteri memnuniyetinden çok yönetsel ayrıntılara odaklanmaktadır. Geliştirilen standartlar çoğu zaman bu standartları hazırlayan kurumun ya da uzmanların değerlerini yansıtmaktadır. Bunun bir örneği, çok sayıda açık hava rekreasyonu faaliyeti için standartlar belirleyen Association for Experiential Education'dır.

Benzer durum akreditasyon için de geçerlidir. Saskatchewan eyaleti yakın zamanda, işletmecilerin akreditasyon kazanabilmeleri için uygun bakım standardını sağlamak üzere tam olarak neler yapmaları gerektiğini belirleyen bir dizi mesleki standart geliştirmiştir. Bunlar arasında tasarım, ekolodge unsurları ve doğa deneyiminin güçlendirilmesi gibi konular bulunmaktadır (bkz. Şekil 7.3). Farrell ve Lundegren (1993), bu yaklaşımın kamu alanında faaliyet gösterenler tarafından kullanılan en yaygın değerlendirme yöntemlerinden biri olduğunu belirtmektedir.

Şekil 7.3. Sürdürülebilir konaklama tesisleri için akreditasyon standartları

❑ yes	❑ no	❑ n/a	Does the operation include accommodation that directly involves and enhances the activities?
❑ yes	❑ no	❑ n/a	If portable accommodation facilities (tents/tepee) are used, are they designed for minimum impact?
❑ yes	❑ no	❑ n/a	Does the accommodation enhance the 'nature' experience?

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Biçimlendirici ve sonuç değerlendirimi

Önceki tartışmadan hareketle değerlendirme, program geliştirme ve uygulama aşamaları dâhil olmak üzere, en yararlı olacağı düşünülen aşamalarda kullanılmalıdır. Programın erken aşamalarında yapılan değerlendirme biçimlendirici değerlendirme olarak adlandırılır ve programın en iyi şekilde nasıl başlatılacağına odaklanır. Örneğin, bir kurt uluması programının bilgilendirici yönünü anketin belirli noktalarında geliştirmek amacıyla

kullanılabilir. Biçimlendirici değerlendirme, yorumlayıcı araçların değeri hakkında anlık geri bildirim sağlar ve bu araçlar daha sonraki tarihlerde programa dâhil edilebilir.

Buna karşılık sonuç değerlendirmesi, program karar vericilerine ve tüketicilere, programın önceden belirlenmiş değerinin ölçütlerle ilişkisi konusunda yargılar sunar. Yukarıdaki kurt uluması programı örneği kullanıldığında, sonuç değerlendirmesi program içeriğinin program kalitesini ve ekoturist memnuniyet düzeyini ne ölçüde artırdığını ve dolayısıyla programın gelecekteki değerini belirlemeye çalışır. Devamlılık unsuru önemlidir; çünkü biçimlendirici değerlendirme ile sonuç değerlendirmesi arasındaki temel farklardan biri budur. Biçimlendirici değerlendirme program geliştirme ve uygulama kararlarına (değişiklik ve revizyon) yol açarken, sonuç değerlendirmesi programın sürdürülmesi, sonlandırılması, genişletilmesi veya benimsenmesiyle ilgili kararlara yön verir (Worthen vd. 1997).

Değerlendirme, hizmet sağlayıcıya programın önemini ölçmek için gerekli bilgiyi sağlar. Bu bilgiye sahip olan hizmet sağlayıcı, programın geleceği hakkında çeşitli seçeneklere dayalı karar verebilir: (1) programı hiçbir değişiklik yapmadan sürdürmek; (2) programı değişikliklerle sürdürmek; (3) programı sona erdirip başka bir zamanda tekrar uygulamak; (4) programı sona erdirip daha sonraki bir tarihte değiştirmek veya (5) programı tamamen sonlandırmak. Program olumlu biçimde değerlendirildiğinde, çok az değişiklik yapılması ya da hiç değişiklik yapılmaması gerekebilir. Bununla birlikte, gerçek bir profesyonel gibi hizmet sağlayıcı doğal olarak programı daha iyi hâle getirmek için bazı küçük düzenlemeler yapmak isteyecektir.

Spektrumun diğer ucunda ise olumsuz değerlendirmeler, özellikle geçmişte de olumsuz görülen programların rafa kaldırılması ya da tamamen kaldırılması gerektiği anlamına gelebilir. Ancak Carpenter ve Howe'un (1985) yerinde biçimde belirttiği gibi, program revizyonu ile ihtiyaç değerlendirmesi arasında çok sıkı bir ilişki kurulmalıdır; çünkü bu ilişki bir sonraki program döngüsünün başlangıcını oluşturur. Katılımcı ihtiyaçları zaman zaman değerlendirilmediği sürece programcılar, sonlandırılan bir programa yönelik talebin yeniden canlandırılıp canlandırılamayacağını bilemezler. Bu yazarların ifade ettiği gibi: "Program revizyonu, değerlendirme bulgularınız sonucunda müşteri kitlenize anında yanıt verebilmenizi sağlar; ihtiyaç değerlendirmesi ise boş zaman programları ve hizmetlerine yönelik değişen talepler hakkında sizi bilgilendirerek uzun vadede duyarlı kalmanıza olanak tanır" (1985: 172). Popüler olmayan programların sona ermesi, gelecekte bu programların yeniden ilgi uyandırabileceği bir zamanın ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez.

İşletmeciler ve rehberler üzerine araştırmalar

İşletmeciler

Higgins (1996), doğa turizmi endüstrisinin yapısını daha iyi anlamamıza yardımcı olmak üzere ekoturizmin şu unsurların varlığına dayandığını ileri sürmektedir: (1) sanayileşmiş ülkelerdeki büyük ve önemli kentlerde bulunan dışa dönük doğa turu işletmecileri, (2) sanayileşmemiş ülkelerde yer alan ve genellikle tek bir ülkede hizmet sunan içe dönük doğa turu işletmecileri ve (3) oteller, restoranlar, ekolodgeler, hediyelik eşya işletmeleri, rehberler vb. unsurları kapsayan yerel doğa turu işletmeleri. Higgins'e göre, özellikle sanayileşmemiş ülkelerde müşterileri dünyadaki diğer işletmeler ve destinasyonlarla ilişkilendirmede en büyük rolü dışa dönük doğa turu işletmecileri oynamaktadır.

Higgins, 82 ABD doğa turu işletmecisi üzerinde yaptığı araştırmada bu tür işletmelerin sayısının 1970 ile 1994 yılları arasında %820 oranında arttığını (yediden 83'e çıktığını) tespit etmiştir. Ayrıca doğa turu işletmecilerinin müşteri listelerinin 25 ile 15.000 arasında değiştiğini, ortalamanın ise 1.674 olduğunu belirlemiştir. 1986 yılında 35 işletme 1.000'den fazla müşteriye hizmet vermiş; en büyük beş işletme ise toplam pazarın %40'ına ulaşmıştır. Ingram ve Durst (1989) tarafından yapılan araştırmada, ekoturizm firmalarının büyüklüğünün 20 ile 3.000 müşteri arasında değiştiği, üç firmanın ise 1.000'den fazla müşteriye hizmet verdiği saptanmıştır. Bu işletmelerin müşteri tabanı büyük ölçüde "açık hava meraklıları, emekli çiftler veya öğrenciler, kadın ve erkek oranı dengeli, 30 yaş üzeri ve genellikle yaz sonlarında bireysel seyahat eden kişiler" olarak tanımlanmıştır (1989: 12). Şirketlerin ortalama faaliyet süresi yedi yıldır.

Diğer bir araştırmada Eagles ve Wind (1994), 50 farklı ülkede düzenlenen 347 rehberli ekoturun reklamlarını içerik analizi yoluyla incelemiştir. Bu turlarda ortalama rehber-katılımcı oranı 1,13 olarak belirlenmiştir. Bu oran, doğa yürüyüşü gibi etkinlikler için önerilen 1:12 rehber-katılımcı oranının yer aldığı açık hava rekreasyonu literatürüyle uyumludur (Ford ve Blanchard 1993; ayrıca bkz. Hendee vd. 1990; Hammitt ve Cole 1987).

Yee (1992), 24 Kuzey Amerikalı ekotur işletmecisi üzerinde yaptığı araştırmada, işletmecilerin çoğunun (%63) 2-15 yıldır faaliyette olduğunu, %17'sinin ise 15-20 yıldır çalıştığını belirlemiştir. Birçok işletmeci, "ekotur" terimi ortaya çıkmadan önce de bu tür turlar sunduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların %92'si bir etik kurallar bütününü takip ettiğini belirtmiştir. %38'i gezi öncesi bilgilendirmede etik davranışa yer vermiş; %29'u basılı bilgi

paketlerinde etik konuları ele almış; %13'ü etik üzerine video veya slayt kullanmış; %33'ü ise konferans formatından yararlanmıştır (ekoturizm ve etik konusuna daha kapsamlı bir bakış için bkz. Bölüm 8). Yee'nin araştırmasında eğitimli yorumlayıcıların ve doğa bilimcilerin kullanımı da ele alınmış; katılımcıların %75'inin turlarını yürütmeye yardımcı olmak üzere "ekologlar, doğa bilimciler veya diğer uzmanları personel olarak bulundurduğu" saptanmıştır (1992: 11).

Araştırmacılar ayrıca ekotur işletmecilerinin kendilerini çevre dostu olarak nasıl algıladıklarını ve tanıttıklarını incelemiştir. Örneğin Weiler (1993), işletmecilerin yaklaşık %40'ının çevre dostu olarak tanıtıldığını; işletmecilerin %66'sının turlarının çevre için yararlı veya çok yararlı olduğunu düşündüğünü (yalnızca birinin zararlı veya çok zararlı olduğu belirtilmiştir); %70'inin turlarının turistleri etkiler konusunda eğittiğini söylediğini; yalnızca %7'sinin ise turlarının başkalarının çöplerini toplamak gibi yollarla çevreyi iyileştirdiğini belirttiğini tespit etmiştir.

Lück (2002), Almanya'nın en büyük iki kitle turizmi işletmecisi olan TUI ve LTU'nun destinasyon bölgelerindeki etkilerini kontrol altına alma girişimlerini aktarmaktadır. LTU'nun Maldivler'deki uygulaması buna örnektir. Bu uygulamada turistlerden konaklamaları süresince inorganik atıkları eko-çantalar içinde toplamaları ve bunların Almanya'ya geri gönderilmesi istenmektedir. Lück, programın altı yılı sonunda 300.000 eko-çanta dağıtıldığını, yolcuların %80'inin programa katıldığını ve yerel çevreden 400 ton çöp çıkarıldığını belirtmektedir.

Moore ve Carter (1993), ekoturizm işletmecileri ile korunan alan yöneticileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bunun uyumlu bir ilişki olmadığını sonucuna varmıştır. Avustralya'da 16 doğa turu işletmecisiyle yapılan görüşmelere göre işletmeciler, kaynak yöneticilerinin işlerinin bazı yönlerini anlamadığını düşünmektedir. Bunlar arasında kâr güdüsü, pazarlama maliyetleri, işletme giderleri, turist motivasyonları ve ihtiyaçları ile uzak bölgelerde asgari altyapı gereksinimi yer almaktadır. Diğer yandan işletmeciler, yöneticilerin koruma etiğine sahip olmaması, ziyaretçilere uygun bilgi sağlamaması, ziyaretçilerin kontrol edilmesi gereğini yeterince anlamaması ve kaynak kırılganlığını kavramaması gibi konulardan kaygı duymuştur.

Bu iki taraf arasındaki temel farklılıklar, ekoturizmin daha önce bu bölümde belirtildiği gibi sağlam bir felsefi temele dayanarak geliştirilmesi ve uygulanması gerektiğini kısmen göstermektedir. Kârın diğer tüm değerlerin önüne geçmesine izin verilmesi, kendi özel çıkarları nedeniyle ticari kaygılara aynı düzeyde ilgi duymayan veya duyamayan diğer aktörlerle sağlıksız ilişkilerin oluşmasına yol açmaktadır.

Rehberler

Açık hava rekreasyonu ve macera turizmi alanında rehberlik üzerine literatür, bugüne kadar ekoturizm alanında ortaya çıkan literatüre kıyasla daha geniştir. Bilgi birikiminin görece sınırlı olmasına rağmen, yukarıda da belirtildiği üzere iyi bir rehberin bir ekoturizm girişiminin genel başarısı açısından temel öneme sahip olduğu anlaşılmıştır. Tanım olarak ekotur rehberi, "ücretli veya gönüllü olarak çalışan, ücretli ya da ücretsiz turistleri doğal ve/veya kültürel öneme sahip bir alan veya bölge çevresinde ekoturizm ve yorumlama ilkelerini kullanarak gezdiren kişidir (Black vd. 2000: 3; ayrıca bkz. Black vd. 2001).

Priest (1990), rehberlerin genel olarak sert, yumuşak ve meta beceriler biçiminde düzenlenebilecek bir dizi geniş beceriye ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Sert beceriler, rehberleri etkili kılan somut ve ölçülebilir becerileri içerir. Bunlar arasında teknik beceriler (örneğin kürek çekme veya tırmanma yeterlilikleri), güvenlik becerileri (örneğin ileri düzey vahşi doğa ilk yardımı) ve çevresel beceriler (örneğin minimum etkili kampçılık becerileri) bulunmaktadır. Yumuşak beceriler; örgütsel beceriler (planlama, hazırlık ve uygulama), öğretim becerileri (örneğin kürek çekmenin uygun biçimde öğretilmesi) ve kolaylaştırıcı becerileri (üretken grup dinamiklerini destekleyen beceriler) kapsamaktadır.

Buna karşılık meta beceriler, Priest tarafından karar verme, problem çözme, deneyime dayalı yargı ve çeşitli liderlik stillerinin ne zaman kullanılacağını bilme ile ilişkili yetenekler olarak açıklanmaktadır. Bu liderlik stilleri arasında demokratik liderlik (grubun bazı kararları almasına izin verme), otokratik liderlik (acil durumlarda liderliği üstlenme) ve abdikratik liderlik (sorumluluğu gruba devretme veya paylaştırma) yer almaktadır.

Ekoturistlerin çevresel konularda oldukça duyarlı, seçici ve zaman zaman güçlü biçimde görüş belirten bir grup olabileceği dikkate alındığında, rehberlerin ve diğer ön cephe çalışanlarının doğal tarih konusunda eğitilmiş olmaları gerekir. Ayrıca bölgenin çevre politikaları ve türlerin ya da peyzajların korunmasını sağlamak amacıyla kullanılan ya da kullanılmakta olan yöntemler konusunda da bilgi sahibi olmaları önem taşımaktadır (bkz. Mitchell 1992).

Weiler ve Davis'in (1993) doğa temelli tur liderlerinin rolleri üzerine yaptığı çalışmada, tur liderinin temel rollerinin 5 puanlık ölçekte (5 en önemli olmak üzere) düzenleyici (ortalama = 4,6), grup lideri (4,5), çevresel yorumlayıcı (4,3), motive edici (4,2), öğretmen (4,0) ve

eğlendirici (3,4) olduğu bildirilmiştir. Weiler ve Davis, tur liderine ilişkin olarak şunları ifade etmektedir:

"O, bir düzenleyici, grup lideri, öğretmen ve hatta eğlendirici olmak zorundadır. Doğa temelli turizmde tur lideri, ziyaretçileri tur süresince çevreye karşı sorumlu davranmaya motive ederek ve çevreyi uzun vadeli tutum ve davranış değişimini teşvik edecek biçimde yorumlayarak çevresel kalitenin korunmasından da sorumlu olmalıdır" (Weiler ve Davis 1993: 97).

Weiler ve Ham (2001), Avustralya'da ekotur rehberlerinin hakları, çalışma koşulları, ücretleri ve benzeri konulara ilişkin sektör genelinde geçerli yasal düzenlemelerin hâlen bulunmadığını belirtmektedir. Ecoguide Certification Program (Avustralya Ekoturizm Derneği tarafından geliştirilen gönüllü ve sektör öncülüğündeki bir sertifikasyon programı) bu konuları tam olarak ele almamakla birlikte, çeşitli yeterliliklere ulaşan rehberleri ödüllendirmeye yönelik bir nitelik sağlama amacıyla ortaya çıkmıştır. Program rehberleri eğitmek için değil; onların becerilerini, bilgilerini, eylemlerini ve tutumlarını değerlendirmek için tasarlanmıştır (Crabtree ve Black t.y.). Genel amacı ise uygulayıcılar arasında en iyi uygulama felsefesini yerleştirmektir. Tablo 7.8, EcoGuide Program'da belirtildiği üzere daha iyi hazırlanmış ekorehberler sayesinde farklı turizm paydaşlarının elde edebileceği bazı yararları özetlemektedir.

Tablo 7.8. EcoGuide programının faydaları

Benefits to nature and ecotour guides	
1	A recognised industry qualification.
2	An opportunity to promote guiding services as genuine nature/ecotourism.
3	A defined competitive edge rewarded through factors such as better job opportunities.
4	Access to relevant, appropriate and reduced-cost training materials/networking options.
Benefits to nature and ecotourism operators	
5	A simple method of recognising and recruiting quality guides.
6	Identification of training gaps/needs within operations.
7	Improved guiding practices leading to fewer negative environmental and cultural impacts anc increased client satisfaction.
Benefits to nature and ecotourism consumers	
8	An assurance of guides that are committed to providing quality nature or ecotourism experiences ir a safe, culturally sensitive and environmentally sustainable manner.
Benefits to protected area managers	
9	Improved guiding practices that lead to fewer negative environmental impacts.
10	Guides who role model and ensure good environmental/cultural behaviour.
11	A framework of standards applicable to interpretive rangers.
Benefits to the environment	
12	Guides providing relevant and appropriate interpretation that inspires clients and workplace employees and encourages minimal impact actions and a conservation ethic.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Paydaş grubu	Yarar
Doğa ve ekoturizm rehberleri için yararlar	Sektör tarafından tanınan bir mesleki yeterlilik sunar.
Doğa ve ekoturizm rehberleri için yararlar	Rehberlik hizmetlerinin gerçek anlamda doğa/ekoturizm niteliği taşıdığını ortaya koyma imkânı sağlar.
Doğa ve ekoturizm rehberleri için yararlar	Daha iyi iş olanakları gibi unsurlarla ödüllendirilen, tanımlanmış bir rekabet avantajı kazandırır.
Doğa ve ekoturizm rehberleri için yararlar	İlgili, uygun ve daha düşük maliyetli eğitim materyallerine ve ağ kurma olanaklarına erişim sağlar.
Doğa ve ekoturizm işletmecileri için yararlar	Nitelikli rehberlerin tanınması ve istihdam edilmesi için basit bir yöntem sağlar.
Doğa ve ekoturizm işletmecileri için yararlar	İşletme içindeki eğitim açıklarının ve gereksinimlerinin belirlenmesine katkıda bulunur.
Doğa ve ekoturizm işletmecileri için yararlar	Olumsuz çevresel ve kültürel etkileri azaltan, katılımcı memnuniyetini artıran gelişmiş rehberlik uygulamalarını destekler.
Doğa ve ekoturizm tüketicileri için yararlar	Güvenli, kültürel açıdan duyarlı ve çevresel bakımdan sürdürülebilir biçimde nitelikli doğa veya ekoturizm deneyimleri sunmaya bağlı rehberlere ilişkin güvence sağlar.
Korunan alan yöneticileri için yararlar	Olumsuz çevresel etkileri azaltan gelişmiş rehberlik uygulamalarını teşvik eder.
Korunan alan yöneticileri için yararlar	İyi çevresel ve kültürel davranışlara örnek olan ve bu davranışların uygulanmasını güvence altına alan rehberlerin yetişmesini destekler.
Korunan alan yöneticileri için yararlar	Yorumlayıcı koruma alanı görevlileri için uygulanabilir bir standartlar çerçevesi oluşturur.
Çevre için yararlar	Katılımcılara ve iş yeri çalışanlarına ilham veren; düşük etkili davranışları ve koruma etiğini teşvik eden, ilgili ve uygun yorumlama hizmetlerinin sunulmasını sağlar.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Daha yakın dönemde Black ve Ham (2005), tur rehberliğini bir meslek olarak genel anlamda geliştirmek amacıyla rehber sertifikasyonu için bir model oluşturma temelinde EcoGuide Program'ı eleştirel olarak değerlendirmiştir. Karma yöntem yaklaşımı kullanılan ve altı araştırma evrenini kapsayan çalışmada yazarlar, bir tur rehberliği programı geliştirmek için kullanılabilecek beş temel ilke belirlemiştir. Bunlar: (1) böyle bir programa duyulan ihtiyaç ve talebi değerlendirmek için araştırma yapılması, (2) temel paydaşların temsilinin ve danışma sürecinin sağlanması, (3) program sahipliği belirlenirken açık program amaç ve hedeflerinin geliştirilmesi, (4) program için finansman sağlanması ve (5) program geliştirme ve uygulama için bir zaman çizelgesi oluşturulmasıdır (ayrıca bkz. Fennell 2002b).

Rehber eğitimi üzerine araştırmalar Christie ve Mason tarafından geliştirilmiştir. Yazarlar, eğitimin çoğunlukla yeterlilik temelli olduğunu ve bilgi ile çeşitli becerilerin aktarımına vurgu yaptığını, ancak bunun çok daha fazlası olması gerektiğini savunmaktadır. Rehberlik dönüştürücü olmalı; yalnızca beceri ve bilgiyi değiştirmekle kalmamalı, aynı

zamanda ekoturizm veya geleneksel turizm deneyimlerine katılanların değerlerini, tutumlarını ve davranışlarını da olumlu yönde dönüştürmelidir. Bu yazarların belirttiği gibi:

"Yeterlilik temelli rehber eğitimi kursları, bu çalışmada dönüştürücü turizm olarak adlandırılan yaklaşımın merkezinde yer alan daha büyük, felsefi soruları nadiren sorar. Her eğitsel deneyimin (turizm deneyimi de bu kategoriye girer) bir tür değişimle sonuçlandığı ileri sürülmektedir. Bu değişim küçük olabilir; bazı yeni bilgilerin edinilmesi veya başka insanların nasıl yaşadığına dair yeni bir içgörü kazanılması gibi. Öte yandan değişim büyük de olabilir; belirli kalıp yargı ve tutumların reddedilmesi ya da dünyaya yeni bir bakış geliştirilmesi gibi... Rehberin dönüştürücü turizmde rol oynadığı savunulmaktadır" (Christie ve Mason 2003: 9; Mason ve Christie 2003: 28).

Bu çalışmaların özellikle önemli bir unsuru, eleştirel düşünümün zorunlu olarak dayatılması gereken bir şey değil, bir seçenek olarak uygulanmasıdır. Günlük yazımı, yaşam öyküleri, vaka çalışmaları, kritik olaylar, fikir yazımı, küçük grup tartışmaları ve rol oynama; turistin ya da ekoturistin dünyaya bakış biçimiyle doğrudan yüzleşmesine ve bunun geçerli olup olmadığına karar vermesine yardımcı olabilir.

Bununla birlikte basit bir gerçek vardır: tur rehberi eğitim programlarının uygulanması maliyet gerektirir. Black ve King (2002), kamu fonlarının özellikle uzak bölgelerde bulunmaması nedeniyle eğitim kursları ve programlarının dış yardımlarla finanse edilmek zorunda kaldığı Vanuatu örneğinde bunu kabul etmektedir. Ekoturizmin üzücü gerçeklerinden biri de ekonomik etkilerin çoğu zaman özellikle az gelişmiş ülkelerde az sayıda kişinin elinde yoğunlaşmasıdır. Rehberlik, ekoturizmin yerel halka doğrudan fayda sağlayan yönlerinden biridir.

Bu durum Ham ve Weiler'i (2000), az gelişmiş ülkelerin ekoturizm sektörü aracılığıyla sürdürülebilir biçimde gelişmesine yardımcı olmak üzere tasarlanmış aşağıdaki altı tur rehberi eğitimi ilkesini ortaya koymaya yöneltmiştir (Panama, Patagonya ve Galapagos Adaları'ndaki çalışmalarında sürdürülebilir tur rehberliği için bu altı aşamaya ilişkin olarak ayrıca bkz. Weiler ve Ham 2002):

1. Eğitim girişimi ev sahibi ülkeden gelmeli ve sahiplik ev sahibi ülkede kalmalıdır.

2. Eğitim içeriği ve yöntemleri, iyi veya en iyi uygulama ekotur rehberliğinin ne olduğuna ilişkin literatür ile yetişkin eğitimi literatüründen beslenmeli; yerel ihtiyaçlara ve hedef kursiyer grubuna uygun biçimde uyarlanmalıdır.
3. Eğitim çabaları sistematik olarak değerlendirilmeli ve bu değerlendirmelerden çıkarılan dersler belgelenerek geniş biçimde paylaşılmalıdır.
4. Eğitim, hem lojistik açıdan (yer, zaman ve maliyet) hem de entelektüel açıdançevresel ve kırsal alanlardaki yerel sakinler için erişilebilir kılınabilir ve kılınmalıdır.
5. Birden fazla "sonuca" hizmet edecek kaynakları harekete geçirerek maliyet etkin rehber eğitimi sunmak önemli bir sürdürülebilir kalkınma stratejisidir.
6. Ekoturizmin ev sahibi ekonomilere yarar sağlamasını güvence altına almak için ülkeiçi eğitmenlerin yetiştirilmesi ve desteklenmesi gereklidir.

Bölümün önceki kısımlarında programcıların çoğu zaman birçok farklı rol üstlendikleri belirtilmişti. Bu durum Madagaskar'da da görülmektedir; rehberlerin parkların içinde ve dışında çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Ormsby ve Mannle (2006), rehberlerin korunan alanların dışında veya çevresinde yaşayan yerel topluluklara koruma bilincini aktarmada önemli olduğunu tespit etmiştir. Endonezya'da ise Dahles'e (2002) göre bilgi aktarımı bir adım daha ileri taşınmış ve hükümet turizmi devlet propagandasını yaymak için bir araç olarak kullanmıştır. Turizm rehberlerinin düzenlenmesi, merkezi kontrol ve tekbiçimlilik temelinde profesyonellik yoluyla devletin oluşturduğu "evcilleştirilmiş kültürel çeşitlilik" imgesinin sürdürülmesi açısından gerekli görülmektedir. Bu konu bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Yorumlama

Yorumlama çoğu zaman yalnızca parklar ve korunan alanlarda çalışan kişilerin kültürel ya da ekolojik tarihleri açıklaması bağlamında düşünülmektedir. Ancak Barrow'a (1994) göre yorumlama bundan çok daha kapsamlıdır ve üç tür planlamaya dayanmaktadır: (1) kent ve kır planlaması, (2) pazarlama ve (3) eğitim. Kent ve kır yaklaşımında, değerli arazilerin yapılaşmadan korunması, kamunun erişimine açılması ve kaynak tabanı ile etkili bir bağ kurulması amacıyla uygun arazi kullanımı felsefeleri ve teknikleri uygulanmaktadır. Pazarlama odaklı yorumlama ise farklı kullanıcı gruplarını ve bu grupların özel istek ve ihtiyaçlarını en iyi biçimde anlamaya yöneliktir. Yorumlamaya yönelik pazarlama yaklaşımı çoğu zaman ürün

odaklıdır; ancak bunun, alanın diğer kaygılarıyla, örneğin kaynak koruma gerekliliklerileyle dengelenmesi gerekir. Son olarak Barrow, yorumlamanın plan geliştirme sürecinde insanların nasıl öğrendiğini ve onlara ne öğretilmesi gerektiğini anlamak için eğitim kuramından yararlandığını belirtmektedir. Ekoturizm kuramı ve uygulamasında en sık dikkate alınan bileşen de bu üçüncü boyuttur.

Üçüncü bölümde, korunan alanlarda sosyal ve ekolojik koşulları iyileştirebilecek alan yönetimi, açık yönetim ile bilgilendirme ve eğitim programları gibi çeşitli yönetim teknikleri ele alınmıştı. Çoğu zaman yumuşak ziyaretçi yönetimi olarak adlandırılan bu son bileşen, yorumlamayı da içermekte ve daha sert yönetim stratejilerini desteklemek için etkili biçimde kullanılabilmektedir. Genel olarak yorumlayıcı bilginin işlevleri Kuo (2002) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır. Yorumlama: (1) örneğin yönlendirme levhaları üzerinde ziyaretçilere dostane ya da karşılayıcı mesajlar sunar, (2) ziyaretçilerin güvenli ve hızlı biçimde yönlendirilmesine yardımcı olacak genel bilgiler sağlar, (3) ziyaretçi akışlarını yönlendirmek amacıyla alternatif güzergâhlar ve çekicilikler hakkında bilgi verir, (4) ziyaretçilerin gezilerini daha iyi planlamalarına olanak tanıyan yoğunluk ve bekleme süreleri hakkında bilgi sağlar, (5) alanın doğal, kültürel ve tarihsel özellikleri hakkında eğitici bilgiler sunar ve (6) alanda uygun ziyaretçi davranışlarına ilişkin bilgi verir. Burgoon ve diğerlerine (1994) göre yorumlamanın düzgün işleyebilmesi için dört bileşene ihtiyaç vardır: gönderici, araç/ortam, bilgi içeriği ve alıcı.

Etkili bir yönetim için yorumlama planlayıcılarının, yorumlamanın hem sanat hem de bilim olarak öğrenme, davranışsal ve duygusal yönlerine duyarlı olmaları gerekir. Veverka, yorumlamada bu amaçlar arasındaki ilişkiyi göstermek için bir arkeolojik alan örneğini kullanmaktadır:

Öğrenme amaçları, temel konu bilgisi ya da anlayışı sağlamaya yöneliktir; örneğin: "Ziyaretçilerin çoğu, arkeolojik alanların korunmasının tüm ziyaretçiler için neden yararlı olduğuna ilişkin üç nedeni açıklayabilecektir." Ancak yöneticinin yorumlamayla gerçekleştirmek istediği asıl ya da en önemli amaç, ziyaretçilerin arkeolojik alanlardan çanak çömlek parçaları gibi "hatıralar" toplamalarını engellemek olabilir. Bu durumda davranışsal amaç şu olabilir: "Tüm ziyaretçiler, alanda bulabilecekleri herhangi bir esere dokunmadan onu yerinde bırakacak ve eve götürmeyecektir." Yorumcunun duygusal amaçlar açısından görevi ise ziyaretçilerin eserlerin yerinde bırakılmasının değerini takdir etmelerini ve hiçbir şeyi kaldırmamakla doğru bir davranışta bulunduklarını hissetmelerini sağlamaktır. Bu tür bir

amaç şu şekilde ifade edilebilir: "Ziyaretçilerin çoğu, yerde bulabilecekleri herhangi bir esere dokunmama konusunda sorumluluk duygusu hissedecektir." (Veverka 1994: 18).

Davranış, yorumcunun yorumlama programının sonucu olarak gerçekleşmesini istediği eylemdir. Duygusal amaç ise yorumcuyu, ziyaretçinin alanda ve alan dışında uygun biçimde davrandığını hissetmesini nasıl sağlayabileceği üzerinde düşünmeye yöneltir; başka bir ifadeyle bu davranış, ziyaretçinin yapmak istemesi gereken bir davranış hâline gelmelidir. Veverka, günümüzde reklamcıların da aynı felsefeyi kullandığını; belirli bir ürünü istediğiniz ya da ona ihtiyaç duyduğunuz hissini yarattığını belirtmektedir. Davranışsal tepki ise fiilen dışarı çıkıp ürünü satın almaktır.

Weiler ve Davis (1993) tarafından daha önce belirtildiği üzere yorumlama, ekoturizm hizmetlerinin sunumunda önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Avustralya'daki Büyük Set Resifi Deniz Parkı'nda Hockings (1994), tur operatörlerinin deniz parkı yorumlamasındaki rolünü incelemiştir. Parkın büyüklüğü ve kullanım düzeyi nedeniyle personel ile rekreasyon katılımcıları arasındaki etkileşim çok yüksek değildir; bu nedenle turistler bilgi edinme konusunda çeşitli tur operatörlerine güvenmeye başlamıştır. 170 operatörden oluşan örneklemde katılımcıların %72'si programlarının bir parçası olarak yorumlama sunduklarını belirtmiştir. Bu oranın daha yüksek bir bölümünü günübirlik resif gezisi, dalış ve yelken operatörleri oluştururken, balıkçılık operatörlerinin daha düşük bir yüzdesi yorumlama sağlamıştır. Çalışmanın önemli bulgularından biri, yorumlamayla ilgilenen personelin %56'sının ilgili herhangi bir resmî yeterliliğe sahip olmaması, tüm personelin ise yalnızca %4'ünün resmî yeterlilik taşımasıdır. Bu genel eğitim eksikliğinin sunulan etkinlik türüyle ilişkilendirilemeyeceği ileri sürülmüştür; çünkü uygun yorumlama yeterliliğine sahip olduğu belirtilen kişiler, operatör türleri ve ölçekleri arasında dengeli biçimde dağılmıştır. Hockings'e göre operatörler, müşterileri bilgilendirme aracı olarak daha çok pratik deneyime dayanmaktadır.

Lück'ün (2003) ampirik çalışmaları, ekoturizmde yorumlama programlarının önemine ilişkin bir fikir vermektedir. Lück, yunuslarla yüzme turlarına katılan ekoturistlerin yalnızca görece iyi bir yorumlamaya maruz kalmadığını, aynı zamanda bunun daha fazlasını istediklerini bulmuştur. Turistlerin, faaliyetlerin ve hayvanların içinde bulunduğu daha geniş çevresel konular ve düzenlemeler hakkında daha fazla bilgi talep ettikleri görülmüştür. Higham ve Carr'a (2002) göre bu durum önemlidir; çünkü ekoturistlerin alanda yaşadıkları deneyimler, sonraki çevresel değer ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu bulgu, Higham ve Carr'ı, çevre

eğitiminin ekoturizmin temel bir özelliği olarak kullanılmasının onu diğer doğa temelli turizm biçimlerinden ayıran güçlü bir unsur olduğunu ileri sürmeye yöneltmiştir.

Yorumlamanın bilimsel yönü Forestell (1993) tarafından incelenmiş; Forestell, balina gözlemciliği üzerine çalışmalarında uyguladığı özgün bir yorumlama ve çevre eğitimi modeli geliştirmiştir. Forestell'e göre turistler, balina gözlemi sırasında farklı bilişsel durumlar yaşamakta ve bu durumlar doğa bilimci/yorumcunun bilgiyi üç ayrı dönemde sunmasını gerektirmektedir: balinalarla temas öncesi, temas ve temas sonrası. Temas öncesi bilgi, katılımcıların balinalarla nasıl etkileşim kurmaları gerektiğini öğrenmelerini içerir. Bu aşama coğrafi bilgiler ve deniz çevresi eğitimiyle desteklenebilir. İkinci aşama olan temas aşamasında yorumcular, katılımcıların hayvanların gözlemlenmesiyle ilgili çeşitli sorulara yanıt arama ihtiyacına odaklanır. Sorular genellikle balina tanımlama, balina davranışı, bilginin doğrulanması ve güvenlikle ilgilidir. Bu aşamanın amacı, "bireyin başlangıçtaki bilgi tabanı ile dünyaya ilişkin mevcut algısı arasında bir dengesizlik yaratarak ya da bu dengesizliği görünür kılarak öğrenme motivasyonu oluşturmak" ve "katılımcının bilişsel dengeyi yeniden kazanmasına olanak tanıyacak sağlam bilgiler sağlamaktır" (Forestell 1993: 274). Son aşama olan temas sonrası dönem, katılımcıların balinalar ve deniz dünyası hakkında gezi öncesi ve sonrası karşılaştırmalar yapma ve daha geniş çevresel konuları değerlendirme ihtiyacıyla karakterizedir. Bu konular, koruma programlarına ya da çevresel meselelere aktif ve finansal destek vermeyi de içerebilir. Katılımcılar ayrıca liderlere balinaların esenliği hakkında sorular yöneltmektedir.

Görsel 7.4. ve 7.5. Tecrübeli çok dilli tercümanlar, ekoturizm deneyiminin genellikle merkezinde yer alır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Forestell'e göre ekoturizm deneyimi, insanların bilimsel olmayan gözlemleri bilimsel gerçeklerle sentezlemelerini sağlayacak bir güçlendirme kapasitesine sahiptir. Ona göre bu durum, katı verilerin yetersiz bir ikamesi değil; deneyimsel ve pratik bir bilgi biçimidir. Bu model, yorumcuların ekoturizm deneyiminin farklı aşamalarına duyarlı olmaları gerektiğini göstermektedir. Rehberlerin yalnızca bir alan hakkında kişisel bilgi sundukları durumlarda Forestell, yorumlama ürününün sunumunda daha eğitimli bir yaklaşımı savunabilir; bu da sonuçta turistin deneyimden daha fazla yararlanmasını sağlayacaktır. Alternatif bir yorumlama modeli için Orams'a (1996) bakılabilir.

Yorumlayıcı mesajların gerçekten alıcıya ulaşıp ulaşmadığı ise tartışmaya açıktır. Armstrong ve Weiler (2002), örneğin Victoria park sisteminde (Avustralya) rehberler tarafından iletilen koruma mesajlarının türlerini ve sıklığını, ayrıca bu mesajların park

ziyaretçileri tarafından ne ölçüde alındığını incelemiştir. Araştırmacılar, park turlarının sunduğu fırsata rağmen rehberler tarafından aktarılan çevresel mesaj sayısının ve bu mesajların aktarımına ayrılan sürenin oldukça sınırlı olduğunu bulmuştur. Mesajlar, ziyaretçi etkilerini en aza indirme, miras değerlerinin önemi, tur operatörü etkilerini azaltma ve bireylerin koruma eylemleri gibi konulara ilişkindir. Çalışmanın temel bulgularından biri, iletilen mesaj sayısına karşın birçok ziyaretçinin tüm gün süren deneyimlerinin sonunda herhangi türden en az iki mesajı bile tanımlayamamasıdır. Bu durum hem mesaj içeriği hem de yorumlama biçimi açısından sonuçlar doğurmaktadır.

Korunan alanlarda yorumlama tasarımında daha önemli görünen şey, çevresel tutumları etkilemek bakımından bu alanlarda kullanılan medyanın yoğunluğu değil (yüksek yoğunluk ya da düşük yoğunluk), etkinlik ile yorumlama amaçları arasındaki ilişkidir. Batı Avustralya'da farklı yorumlama yoğunlukları kullanan iki alanda (Treetop Walk ve Penguin Island) yapılan bir çalışmada Hughes ve Morrison-Saunders (2005: 175), "sunulan etkinliklerin karakteri yorumlama temalarıyla uyumsuz mesajlar iletiyorsa, güçlü bir koruma mesajı iletme çabalarının engellenebileceği" sonucuna ulaşmıştır. Daha tüketici açık hava rekreasyonu biçimlerinin, yani insan kullanımı için koruma anlayışının, ekolojik bütünlüğe ayrılmış yüksek öncelikli alanlarla eşleştirilmesi, alan ve alanın yönetimi hakkında olumsuz duygular oluşturabilir.

Buradaki tartışmayla ilgili bir diğer konu, korunan alanlarda sunulan yorumlamanın kültürel bağlamıdır. Bir korunan alanı ziyaret ettiğimizde, örneğin çeşitli türler ile bunların doğal alan içindeki habitat ve niş özelliklerine ilişkin bilgilerle karşılaşırız. Ancak Staiff ve diğerleri (2002), en azından Avustralya'daki korunan alanlar bağlamında, Avrupa merkezli bilimsel adlar ve tanımlamaların ötesinde başka anlatıların da iletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Yazarlara göre Aborjin bilgisi, yorumlama düzeneklerinden dışlanmış ya da marjinalleştirilmiş dolayısıyla "doğa bilimlerinin evrensel söylemi ve doğrularıyla eşit bir zeminde" yer alamamıştır (Staiff vd. 2002: 103). Bu çalışma, korunan alanlarda neyin, nasıl, kim tarafından ve neden temsil edildiğine ilişkin birçok önemli soruyu gündeme getirmektedir. Eğer bir alanın doğal ve kültürel tarihini gerçekten simgelemek ya da karakterize etmek istiyorsak, yorumlama içeriği hakkında öğrenmemiz gereken hâlâ çok şey olduğu görülmektedir.

Yorumlamaya yönelik eleştiriler Kohl (2005) tarafından da tartışılmıştır. Kohl'e göre yorumlamanın koruma alanında öncü bir konumda görünebilmesi için, sistem yaklaşımını

benimseyen proje yönetimi standartlarına ihtiyaç vardır. Conservation Measures Partnership'in (2004) Koruma Uygulaması için Açık Standartlar adlı çalışmasının, yinelemeli özellikleri nedeniyle bu amaç için uygun olduğu belirtilmektedir. Temel proje yönetimi döngüsü kavramsallaştırma, planlama, uygulama, analiz, uyarlama, iletişim ve yineleme aşamalarına dayanmaktadır. Kohl bu yaklaşımı, bir parkta ziyaretçi etkilerini modellemek, park dışındaki yerel etkileri kontrol etmek, daha geniş bir çevre eğitimi programının parçası olarak yorumlamayı ele almak ve ziyaretçi bağış toplama süreçlerinde yorumlamayı kullanmak için uygulamıştır. Yorumlama pratiğine dahil edilen standartlar, yani ölçülebilir sonuçlar üreten ve döngüye geri besleme sağlayan sektör genelindeki normlar yeni olabilir; ancak bu süreci çevreleyen stratejik program planlama yaklaşımı yeni değildir (bkz. Fennell 2002b).

Akreditasyon ve Sertifikasyon

1990'lardan bu yana ekoturizmde en yoğun biçimde incelenen alanlardan biri, sektörde çalışan kişilerin eğitimi ve beceri kazanımı için temel oluşturan operatörlerin ve programlarının akreditasyonu ile sertifikasyonudur. Bu iki terim çoğu zaman sertifikasyon başlığı altında eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu iki kavrama yönelik artan ilgi Morrison ve diğerleri (1992) tarafından tartışılmış; araştırmacılar Kuzey Amerika'daki Sertifikalı Seyahat Danışmanı, Sertifikalı Otel Yöneticisi (en uzun süredir var olan iki program), Sertifikalı Tur Profesyoneli, Sertifikalı Toplantı Profesyoneli, Sertifikalı Otel Satış Yöneticisi, Sertifikalı Festival Yöneticisi, Sertifikalı Teşvik Seyahati Yöneticisi, Sertifikalı Seyahat Pazarlama Yöneticisi ve Sertifikalı Sergi Yöneticisi gibi çeşitli programları tanımlamıştır. Morrison ve diğerlerine (1992) göre "sertifikasyon" ve "akreditasyon" terimleri geçmişte şu şekilde ayrıştırılmıştır:

Sertifikasyon: Bir bireyin belirli bir bilgi bütünü ya da bu bilgi bütününün bir bölümündeki hâkimiyetini belirlemek amacıyla test edilmesi ve değerlendirilmesi sürecidir.

Akreditasyon: Bir dernek ya da kurumun, bir eğitim programını ya da kurumu belirli önceden belirlenmiş standartları veya yeterlilikleri karşıladığı gerekçesiyle değerlendirmesi ve tanıması sürecidir. Yalnızca kurumlar ile bunların eğitim programları ya da hizmetleri için geçerlidir.

Morrison ve diğerlerinin (1992) belirttiği gibi, sertifikasyon bireysel profesyonelle; akreditasyon ise programlar ve kurumlarla ilgilidir. Yazarlara göre sertifikasyon programları, turizm sektöründe uzmanlık ve profesyonellik kazanmanın bir yolu olarak üniversitenin yerini almaya başlamıştır. Bununla birlikte, sertifikasyonun gelecekte artacağı kabul edilse de seyahat

ve turizm derecelerinin yerine geçmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktadırlar. Üniversiteler turizmin kuramsal yönlerine ilişkin güçlü bir temel sunabilirken, aynı zamanda mezunlara programlar aracılığıyla sertifikasyon seçenekleri de sağlayabilir. Turizm dışında da akreditasyonun önemi birçok disiplinde tartışılmıştır. Örneğin Scalet ve Adelman (1995), balıkçılık ve yaban hayatı programlarında akreditasyonun artı ve eksilerini tartışırken; Silverman (1992), çevre sağlığı bilimlerinde lisans programlarının akreditasyonunu incelemiştir.

Macera rekreasyonu alanında, program kalitesi standartları, profesyonel davranış, mesleki etik ve risk yönetimi gibi macera programı deneyiminin belirli yönlerinin nasıl sertifikalandırılacağı konusunda önemli tartışmalar yaşanmıştır (Gass ve Williamson 1995). Benzer şekilde bu tartışmalar, American Mountain Guides Association ve Wilderness Education Association gibi kuruluşlar aracılığıyla liderlerin ve rehberlerin sertifikasyonu etrafında şekillenmiştir. American Camping Association ile National Recreation and Parks Association ise kendi özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere akreditasyon programları uygulamaya koymuştur. İki çalışma, bireysel sertifikasyona kıyasla akreditasyona güçlü destek olduğunu göstermiştir; çünkü akreditasyon, daha yüksek düzeyde mesleki güvenilirliği sağlamak ve bireysel operatörlere daha az bağımlı kalmak için bir şemsiye sunmaktadır (bkz. Cockrell ve Detzel 1985; Bassin vd. 1992). Bu bulgular, AEE (Association for Experiential Education 1993) tarafından macera rekreasyonu alanında programlamaya odaklanan ABD ulusal akreditasyon sürecinin geliştirilmesinde dikkate alınmıştır. Bu belge, etik, risk yönetimi, personel nitelikleri, ulaşım ve teknik becerilerle ilgili alanlarda faaliyetlerin sistematik biçimde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Örneğin, rafting faaliyetlerinin çevresel yönleriyle ilgili olarak 43.B.01 kodu şu ifadeyi içermektedir: “Personel, rafting için kullanılan faaliyet alanlarına aşinadır. Açıklama: Koşulları ve eğitim/terapötik olanakları anlamak için ön alan incelemesi yapılır. Bu inceleme, uygun çıkış alanlarının ve güvenli ulaşım noktalarına erişimin belirlenmesini içerir” (AEE 1993: 82).

Gass ve Williamson’a (1995: 25) göre bu ulusal program şu akreditasyon prosedürünü izlemektedir:

1. Öz değerlendirme ve belgeleme aşaması: Operatörler programlarını AEE program ilkeleriyle karşılaştırmalıdır.

2. Doğrulama aşaması: İki ile dört değerlendiriciden oluşan bir ekip operatörü ziyaret eder; görüşmeler yapar, ekipmanı inceler ve gerekli görülen etkinlikleri gözlemler. Programın bir bileşeninin "geçti", "kaldı" ya da düzeltilmesi gereken durumlara bağlı olarak "koşullu" olup olmadığını veya belirli bir etkinlik programla ilişkili değilse uygulanamaz olduğunu belirlemek için standartlar rapor kartı kullanılır.
3. Takip aşaması: Doğrulama aşamasındaki bulgular Program Accreditation Servicesbkomitesine iletilir; bu komite AEE Yönetim Kuruluna bir öneri sunar ve kurul programın akreditasyon alıp almamasına karar verir.

Akreditasyon fikrini desteklemek amacıyla Gass ve Williamson (1995: 23) şu noktaları ortaya koymaktadır:

1. Akreditasyon, macera programlarına, bu standartların nasıl karşılanacağına karar verme ve tasarlama esnekliğini kaybetmeden standartlara ulaşma olanağı sağlar.

2. Akreditasyon, macera programlaması sürecine bireyselleştirilmiş kategorilere ayırmak yerine sistematik bir bakış getirir.
3. Akreditasyon, iç ve dış değerlendirme yoluyla sürekli gelişimi teşvik eder.
4. Akreditasyon; müşterilere, kurumlara ve kaynak yöneticilerine, bir programın açık biçimde tanımlanmış ve uygun hedeflere sahip olduğunu ve bu hedeflerin makul biçimde gerçekleştirilebileceği koşulları sürdürdüğünü güvence altına alır.

İkinci bölümde belirtildiği üzere ekoturizm, macera rekreasyonu/turizmiyle bazı yönleri paylaşmaktadır; bu benzerlik programlamadan çok ortam bağlamında ortaya çıkmaktadır. Tropikal yağmur ormanları gibi bu ortam unsuru, diğer daha geleneksel turizm biçimlerinde bulunmayan bir risk bileşeni sağlayabilir. Macera seyahatine kıyasla daha düşük düzeyde olmakla birlikte, ekoturizm çeşitli macera rekreasyonu ve turizm biçimleri arasında bir köprü olarak görülebilir. Bununla birlikte açık hava rekreasyonuyla, özellikle açık hava rehberleri ve liderleriyle karşılaştırıldığında, turizm oldukça geride kalmaktadır; macera rekreasyonunda olduğu gibi, ekoturizmde programlama gelecekte temel bir konu olacaktır.

Son dönemde akreditasyon ve sertifikasyon konusu, macera etkinlikleri sektöründeki eğilimle uyumlu biçimde ekoturizmde de tartışılmıştır. Örneğin Wearing (1995: 34), ekoturizmde profesyonelleşme ve akreditasyonun, genişlemesini sınırlamanın neredeyse imkânsız olduğu bir sektöre odak kazandırmak için düzenleme ve kontrol tartışmalarının merkezinde kalacağını ileri sürmektedir. Wearing'e göre akreditasyon, çok rekabetçi bir

pazarda yüksek kaliteli hizmet ve programların sağlanmasını güvence altına alırken turizm sektörü standartlarını yükseltme fırsatı sunmaktadır. Wearing, akreditasyonun ekoturizm açısından avantaj ve dezavantajlarını şu şekilde sıralamaktadır:

Akreditasyonun avantajları

1. Ekoturist, neyin öğretileceği ve kullanılacak yaklaşımların en iyi ve en güvenli yöntemler olacağı konusunda bilgi sahibi olur.
2. Ekotur operatörü tanınmış ve kabul edilmiş bir metodolojiye, dolayısıyla artan bir sosyal statüye sahip olur.
3. Ekoturizm rehberlerinin işvereni, kabul edilmiş bir sektör standardı hakkında bilgi sahibi olur.
4. Devlet, yeni operatörlerin asgari bir standart düzeyinde eğitildiğini bilir.

Akreditasyonun dezavantajları

1. Bir hizmete ihtiyaç duyulduğu ve bu hizmetin en iyi uzman tarafından sağlanacağı düşüncesi, ekoturist, operatör, ev sahibi toplum ve doğal çevre arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi ve sosyal mesafe yaratır.
2. Ekotur operatörleri insani özelliklerinden çok başarılarına göre değerlendirilir; bu durum insan-doğal çevre ilişkisini kişiliksizleştirir.
3. Profesyoneller rasyonelleştirmeye ve olgulara, nesnel verilere ve prosedürlere odaklanma eğilimi gösterebilir; bu da ekoturizm aracılığıyla sıklıkla oluşan içsel ve sezgisel bağı kaybetme potansiyeli doğurur.
4. Metalaştırma yoluyla operatör, doğal ve kültürel çevreyi bir amaca ulaşmanın aracı olarak görebilir; bu nedenle doğal dünyaya yabancılaşabilir ve ekoturisti teşvik etme ya da çevresel farkındalık kazandırma kapasitesini yitirebilir.
5. Bireysel ekoturistin algıladığı özgürlük azalır; ekoturist operatörün söylediğini yapmak zorunda olduğunu hisseder ve bu durum ekoturizm deneyimini sınırlar.
6. Ekotur operatörünü değerlendirmek ya da ölçmek için gereken dayatılmış yapı sınırlılıklar içerir.

Wearing'in ortaya koyduğu mesaj, akreditasyonun riski azaltacağı, standartları yükselteceği ve statüyü artıracağı; ancak ekoturizm sektöründe yenilikçiliği ve erişilebilirliği sınırlama tehlikesi de taşıdığıdır. Bu nedenle ortaya çıkan temel ikilem, sektörün uygun standartların korunmasını sağlama gerekliliği pahasına yenilikçiliği ve erişilebilirliği ne ölçüde

vurgulayabileceğidir. Bu konu, alandaki operatörler için daha fazla zaman ve eğitim gerektirmektedir. Ayrıca normatif bir meseledir; çünkü uyum olasılığı, operatörlerin akreditasyon süreci hakkında bireysel ve kolektif olarak nasıl hissettikleriyle doğrudan ilişkilidir.

Akreditasyon sürecinin uygulamadaki iyi bir örneği Avustralya'daki Nature and Ecotourism Accreditation Program'da görülebilir. Bu alanda çalışanlar standartlaştırılmış bir prosedüre tabi olmaktadır. Günümüzde operatörler, programın temel ölçütlerini karşılamaları hâlinde çekirdek düzeyde akreditasyon almaktadır; ancak sistem, operatörleri ileri düzey statü kazanmak için çekirdek ölçütlerin standartlarının ötesinde önlemler uygulamaya teşvik etmektedir. Akreditasyon uygunluğu sekiz ölçüte dayanmaktadır (Chester 1997: 9). Bu ölçütlere göre ekoturizm:

1. Daha fazla anlayış ve takdire yol açacak biçimde doğal alanları kişisel olarak deneyimlemeye odaklanır;
2. Her deneyime doğal alanları anlama fırsatlarını entegre eder;
3. Ekolojik açıdan sürdürülebilir turizm için en iyi uygulamayı temsil eder;
4. Doğal alanların korunmasına katkıda bulunur;
5. Yerel topluluklara yapıcı ve sürekli katkılar sağlar;
6. Farklı kültürleri, özellikle yerli kültürleri yorumlar, sürece dahil eder ve onlara duyarlıdır;
7. Müşteri beklentilerini tutarlı biçimde karşılar;
8. Pazarlaması doğru bilgiler içerir ve gerçekçi beklentiler oluşturur.

1990'ların ortalarında Avustralya'da ekoturizm akreditasyonu fikrine güçlü bir destek verilmiş (McArthur 1997) ve bu süreç 1996'daki Avustralya ulusal toplantısında NEAP'ın başlatılmasıyla sonuçlanmıştır. Akreditasyon; konaklama, tur operasyonları ve çekicilikler sektörlerinde çalışan operatörlere sunulmaktadır. Operatörler önce bir başvuru formu doldurarak, üç hakemin yer aldığı bir aday gösterme sürecinden geçerek ve tek seferlik başvuru ücreti ile yıllık ücret ödeyerek akredite edilmektedir. Tablo 7.9 bu ücret yapısına genel bir bakış sunmaktadır.

Tablo 7.9. Avustralya doları cinsinden ekoturizm akreditasyon ücretleri (Kasım 1996 itibarıyla)

Fees – based on annual business turnover ($)	*0–100,000 turnover p.a.*	*100,000–250,000*	*250,000–1,000,000*	*1,000,000–3,000,000*	*3,000,000 and over*
Ecotourism accreditation document fee (per doc):					
Members	75	75	75	75	75
Non-members	175	175	175	175	175
Application fee (only in year 1)	75	100	175	250	400
Annual renewal fee	100	150	300	500	750
Total fee in year 1:					
Members	250	325	550	825	1225
Non-members	350	425	650	925	1325

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Ücret kalemi (yıllık işletme cirosuna göre, ABD doları)	**0-100.000 (yıllık)**	**100.000-250.000**	**250.000-1.000.000**	**1.000.000-3.000.000**	**3.000.000 ve üzeri**
Ekoturizm akreditasyon belgesi (belge başına)					
Üyeler	75	75	75	75	75
Üye olmayanlar	175	175	175	175	175
Başvuru ücreti (yalnızca 1. yılda)	75	100	175	250	400
Yıllık yenileme ücreti	100	150	300	500	750
1. yıldaki toplam ücret					
Üyeler	250	325	550	825	1.225
Üye olmayanlar	350	425	650	925	1.325

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Avustralya akreditasyon girişiminin temel özelliklerinden biri, programda kullanılan denetim düzeyi ve tarzıdır. Başvuru sahipleri dört yolla izlenmektedir: (1) başvuru belgelerinin doldurulmasında başvuru sahibinin dürüstlüğü, (2) müşterilerden gelen geri bildirim, (3) hakemlerden gelen geri bildirim (operatörlerin rastgele seçimi) ve (4) rastgele denetimler. NEAP'ta yapılan en son değişiklik, Avustralya'daki çok sayıda doğa turu operatörünün akreditasyon almasına olanak tanıyan bir doğa turizmi kategorisinin eklenmesidir. Ekoturizmin daha katı tanımına uymayan bu doğa temelli ve sürdürülebilirlik yönelimli operatörler, NEAP girişiminin ilkeleri doğrultusunda yine de tanınabilmektedir. NEAP'taki bir diğer olumlu değişiklik, operatörlerin değil programların akredite edildiğinin kabul edilmesidir. Bu, bir operatör birden fazla program yürütse bile, bu programlardan belki yalnızca bir ya da ikisinin

akreditasyon statüsüne layık olabileceği anlamına gelmektedir. Böylece, tüm programlarda ekoturizm felsefesini zorunlu olarak temsil etmeyen daha geniş operatör odaklı yöntemden uzaklaşılmaktadır.

Honey ve Rome (2001), uygulamada görülen iki temel sertifikasyon türü belirlemiştir: (1) çevresel denetim ve çevresel etki değerlendirmeleri gibi çevre yönetim sistemleri tarafından yönlendirilen süreç temelli çevre yönetim sistemleri ve (2) çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik ölçütler, standartlar ya da kıyaslamalar kullanan performans temelli yöntemler. Bu kavramların birçoğu turizm açısından görece yeni olduğundan, Honey ve Rome'u (2001) izleyerek az anlaşılmış olabilecek bazı terimlere ilişkin temel tanımlar vermek yararlıdır (ayrıca bkz. Font ve Buckley 2001; Issaverdis 2001):

Çevre Yönetim Sistemi: ÇYS, çevre politikasını belirlemek ve uygulamak için örgütsel yapı, sorumluluklar, uygulamalar, prosedürler, süreçler ve kaynakları içeren genel yönetim sisteminin bir parçasıdır. Çevre yönetim sistemi; çevresel etki değerlendirmesi, çevresel denetim ve stratejik çevresel değerlendirme gibi araçları kapsar.

Denetim: Belirli bir varlığın (şirket, ürün, program, birey, destinasyon vb.) bir standartlar dizisiyle karşılaştırıldığında ne kadar iyi performans gösterdiğinin sistematik, belgelenmiş, dönemsel ve nesnel değerlendirilmesi ve doğrulanmasıdır.

Kıyaslama: Bir sektör içinde performans ve süreçleri karşılaştırarak ya belirli bir sektör standardına ya da sınıfının en iyilerine göre göreli konumu değerlendirme sürecidir.

En iyi uygulama: Bir turizm operatörü tarafından belirli bir alanda en yüksek kaliteyi, mükemmelliği ya da üstün uygulamaları belirtmek için kullanılır. Ödül ve sertifikasyon programlarında, ayrıca akademik çalışmalarda belirli bir sınıfın en iyisini ya da alandaki lideri belirtmek üzere yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ancak "en iyi" bağlamsal bir terimdir. Sabit bir ölçüm standardı yoktur ve terim çoğu zaman gevşek ya da belirsiz biçimde tanımlanır. Issaverdis'e (2001) göre en iyi uygulama ile kıyaslama arasında çok az fark bulunmaktadır.

Eko-etiketleme: Bir ürün ya da hizmete, çevresel etkisinin "kabul edilebilir" düzeyine bağlı olarak ekolojik etiket verilebildiği bir sistemi tanımlar. Kabul edilebilir çevresel etki düzeyi, tek bir çevresel eşiğin dikkate alınmasıyla ya da genel etkilerinin değerlendirilmesi sonucunda belirlenebilir. Ayrıca bkz. Font ve Buckley (2001).

Ekoturizm sertifikasyonu: Kendilerini ekoturizmle ilişkili olarak tanımlayan işletmeleri, hizmetleri ve ürünleri kapsayan programlardır. Bunlar bireysel ya da alana özgü işletmelere odaklanır, yerel koşullara uyarlanmış standartlara sahiptir ve büyük ölçüde ya da tamamen performans temellidir. Buckley (2002), turizmde eko-sertifikasyonun uluslararası ticaret anlamında bir eko-etiket biçimi olduğunu belirtmektedir.

Bu girişimlerin ekoturizm açısından önemi, Mayıs 2002'de Kanada'nın Quebec City kentinde düzenlenen Dünya Ekoturizm Zirvesi sırasında belirgin biçimde görülmüştür. Bu zirvede çok sayıda araştırmacı ve kuruluş, söz konusu programların geleceğini tartışmak üzere bir araya gelmiştir. Buckley'in (2002) belirttiği gibi, sertifikasyon, uygulamadaki bu tür düzeneklerin sayısının fazlalığı (yüzün üzerinde) ve en önde gelenler üzerindeki denetim nedeniyle politikleşmiştir. Buckley'e göre Dünya Ekoturizm Zirvesi, Green Globe 21 ve Avustralya Ekoturizm Derneği tarafından sertifikasyon için taslak bir Uluslararası Ekoturizm Standardı başlatmak amacıyla bir platform olarak kullanılmıştır. Ona göre bu standart, Green Globe 21 aracılığıyla başka ülkelerde sunulan Avustralya NEAP sürecidir. Bunun diğer düzenekleri nerede konumlandıracağı ve böylesine tek parça büyük bir yapının yaratabileceği sonuçlar, derhâl ilgi konusu olmaktadır. Bu tür düzeneklerin önemine ilişkin tartışmada aynı derecede önemli olan temel soru, akreditasyon düzeneklerinin kendilerine harcanan tüm enerjiye değip değmediğidir. Buckley, bunların basit devlet düzenlemelerinden daha az etkili olabileceğini belirtmektedir. Mevcut durumda bu düzenekler politik açıdan yüklüdür, gelecekleri belirsizdir ve yararlılıklarına ilişkin tartışma ilgi çekici olmaya devam edecektir.

Ekoturizm sertifikasyonuna ilişkin kötümserlik Jamal ve diğerleri (2006) tarafından da dile getirilmiştir. Yazarlara göre bu tür düzenekler, ekoturizmin deneyimsel yönlerine hakkını veremez; çünkü "güç yapılarını tersine çevirmek yerine güçlendiren" nesnel değerlendirme biçimleri aracılığıyla modernliğin kurumsallaşmasına aşırı vurgu yapılmaktadır (2006: 168; bkz. Bölüm 6). Sertifikasyon düzenekleri, ekoturizmin asıl meselesi olması gereken esenlik ve katılımcı demokrasiden çok metalaştırmaya yönelmiştir. Bu geniş düzeneklerde içkin olan araçsal akıl, Fennell (2006b: 212–13) tarafından 2002 Quebec City Ekoturizm Zirvesi bağlamında şu şekilde tartışılmıştır:

Bu tür toplantıların, bağımsız özgür konuşma ve akademik araştırma pahasına, en büyük, en prestijli ve en etkili varlıklar olan yönetim organları ve STK'lar tarafından kontrol edilmesine yönelik görünür ihtiyaç, politika fetişini vurgulamaktadır. Bu grupların ortak yönü, örgütsel boşluğun dışında gerçekleşen düşünce tarafından tehdit edilen özel bir örgütsel

gündeme sahip olmalarıdır. Ancak bu boşluğun doğası, onların ne istedikleri ile gerçekte neye ihtiyaç duyulduğu arasında denge kurma yeteneklerini engelleyen ve zedeleyen kaçınılmaz bir kapsül yaratmaktadır… Programı ve organizasyonu oldukça kısıtlayıcı olan Quebec City toplantısı, araçsal aklın seçeneklerimizi hem nasıl düzleştirebildiğine hem de nasıl daraltabildiğine dair bol miktarda kanıt sunmaktadır.

Bu düzenekler Sasidharan ve diğerleri (2002) tarafından da tartışılmıştır. Yazarlara göre az gelişmiş ülkeler, kendilerini çevresel açıdan bilinçli kalkınma ve yönetim yoluna yerleştirmeye yardımcı olacak uluslararası düzeyde tanınmış bir turizm eko-etiketleme programı geliştirebilir. Böyle bir hamlenin temel itici gücü, az gelişmiş ülkelerdeki ekoturizm işletmelerini yüksek harcama yapan Batılı turist pazarını çekebilecek biçimde daha iyi konumlandırmaktır. Ancak mevcut çeşitli düzeneklerin dikkatli biçimde incelenmesi ve ilgili bilginin değerlendirilmesi sonucunda yazarlar, böyle bir girişimin aşağıdaki nedenlerle son derece zor olduğunu belirtmektedir:

1. Ülkeler arasındaki eko-etiketleme konuları, ekolojik, sosyal ve ekonomik kaynak koşullarına bağlı olarak değişiklik gösterecektir.
2. Eko-etiketlerin çevreyi gerçekten iyileştirdiğine ilişkin kesin kanıt yoktur.
3. Çevre eğitiminin çevresel açıdan sorumlu satın alma davranışını teşvik etmediği bulunmuştur.
4. Ekoturistler eko-etiket programlarına ve bunları pazarlayanlara olumlu tepki vermeyebilir.
5. Çevreye duyarlı bir işletme yürütmenin yüksek maliyeti ile bir eko-etiket programına dahil olmanın maliyeti, hizmet sağlayıcı fiyatlarını artırabilir.
6. Daha yüksek maliyetler, ekoturistleri eko-etiket programlarını ve hizmetlerini desteklemekten caydırabilir; bu da eko-etiketi olmayan hizmet sağlayıcıların diğerlerinin aleyhine kazanç sağlamasına yol açabilir.
7. Eko-etiket programının kolaylaştırılması ve yürütülmesine katılan çeşitli paydaş grupları arasında, özellikle operatörlerin kâr motivasyonuyla karşılaştırıldığında, çıkar çatışmaları ortaya çıkabilir.
8. Hizmet sağlayıcıların programa dahil olabilmesi için gerekli teknoloji yatırımı, kâr marjlarını korurken programın yüksek standartlarını karşılamalarını zorlaştırabilir.

Yazarlara göre yukarıdaki durum, "büyük, çok uluslu turizm işletmelerinin 'çevresel pazar liderleri' olarak ortaya çıkmasına ve böylece gelişmekte olan ülkelerdeki küçük ölçekli işletmelere karşı pazarlama üstünlüğü elde etmelerine" zemin hazırlayacaktır (Sasidharan vd.

2002: 171–172). Bu nedenle eko-etiketleme düzenekleri, az gelişmiş ülkeler için gerçekten gerekli olan şeyden çok, güç yapılarını güçlendirmeye (Jamal vd. 2006) ve araçsal akla (Fennell 2006b) daha yakın görünmektedir.

Sürdürülebilir tasarım ve ekolodgeler

Turizm endüstrisi uzun süredir sosyal ve ekolojik değişimin güçlü bir etkeni olarak kabul edilmektedir (etkiler için bkz. Bölüm 3): bazıları bunu artan eğitim, kültüre yönelik yeniden canlanan gurur, mirasın korunması ve elbette ekonomik katkılar yoluyla olumlu bir bağlamda değerlendirirken (Lickorish, 1991), diğerleri insan ve kaynak temeli pahasına ortaya çıkan olumsuz bir süreç olarak görmektedir. Örneğin, İspanya ve Türkiye'deki otel gelişmelerinin plaj çevreleri üzerindeki etkileri bakımından aşırı düzeyde olduğu belirtilmiştir. Başka bazı durumlarda ise, Meksika ve Brezilya'daki bazı yerlerde uygunsuz gelişme ve kanalizasyon sistemlerinin eksikliği turizm endüstrisini öylesine engellemektedir ki, kirlilik nedeniyle turistlere okyanusta yüzmemeleri söylenmektedir. Bu gibi örneklerde turizm gelişimi, var olmayan şeylerden (yani kanalizasyon sistemlerinin bulunmamasından) ya da bu sistemlerin turizm ziyaretlerindeki ve buna bağlı gelişmedeki sürekli artışa ayak uyduramamasından güçlü biçimde etkilenmektedir.

1990'lı yıllarda turizm gelişiminin tarzı ve kapsamı, yakın geçmişte kendi kendine yeten, zahmetsiz tatiller arayan büyüyen bir seyahatçi pazarına hizmet etmek üzere tasarlanan mega gelişim projelerindeki artış eğilimiyle şekillenmiştir. Fennell (1989), bu mega tatil köyü patlamasının 1980'lerin ortalarında başladığını ve Hawaii'deki 31.000 acre büyüklüğündeki Waikoloa tatil yerleşimi ile Brisbane ve Gold Coast arasında yer alan 1.200 acre büyüklüğündeki karma kullanımlı Sanctuary Cove tatil köyü gibi alanları içerdiğini yazmaktadır. Bununla birlikte, gelişmenin büyük bölümü siyasal açıdan istikrarlı demokrasilerde yoğunlaşmış olsa da yönetim danışmanları Uzak Doğu'nun henüz değerlendirilmemiş pazarlarına yönelmeye başlamıştır (Fennell, 1989; ayrıca bkz. Ayala, 1996).

Bu mega gelişim hamlesinin ortasında, yeşil harekete verilen yanıt ve rekabette bir adım önde olma amacı doğrultusunda daha sorumlu seyahat ve gelişme yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Değişen vurguya verilen yanıt, büyük otel zincirlerinden bazılarının bile geri dönüşüm, çarşafların yalnızca ziyaretçilerin talebi üzerine yıkanması, elektrik kullanımının azaltılması ve benzeri yollarla ekolojik açıdan daha sağlıklı odalar üzerinde denemeler yapmaya

yönelmesi anlamına gelmiştir (Andersen, 1993; Wight, 1995). Ancak bu değişen odağın en belirgin hâle geldiği yer, kentsel (oda-kahvaltı işletmeleri), kırsal (çiftlik turizmi) ve arka ülke/doğal alan (ekoturizm gelişmeleri) ortamlarında gelişen çeşitli küçük ölçekli girişimlerdir.

Son birkaç yıl içinde, ekolodgelerin ve ekoturizm tesislerinin sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde geliştirilmesini analiz eden çeşitli belgeler ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Epler Wood'a göre bu tür alanlardaki gelişmenin ölçeği ve büyüklüğü konusunda bir miktar kafa karışıklığı bulunmaktadır; Epler Wood, ekoturizmin tatil köyü reklam şemalarında yanlış anlaşılmaya devam ettiğini, 'ekoresort' teriminin ise henüz uygun biçimde tanımlanmadığını bildirmektedir (Shundich, 1996). Örneğin, bir turizm endüstrisi ticaret yayını yakın zamanda şu ifadeye yer vermiştir: 'Ekoresort gelişimi için bir başka yeni ve belki de şaşırtıcı bölge Hindistan'dır... Ülke içinde gerçek kültürel deneyimlere ilgi vardır. Bir kişi Hindistan'da demiryoluyla tarihî bir tur önermiştir.'

Sürdürülebilir ekoturizm tasarımına ilgi, kısmen sürdürülebilir tasarım ilkelerine adanmış bir ABD ulusal park servisi yayınının sonucu olarak 1990'ların başında ivme kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu kitabın geliştirilmesini teşvik eden iki olay gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, Ekim 1991'de düzenlenen ve diğer konuların yanı sıra parklar içindeki çevresel baskıların şiddetini tartışan Ulusal Park Servisi Vail Sempozyumu'dur; ikincisi ise Kasım 1991'deki Virgin Islands National Park girişimidir ve bu girişim özellikle parklar ve korunan alanlarda sürdürülebilir tasarımla ilgili meseleleri ele almıştır (US Department of the Interior, 1993). Söz konusu ikinci yayın, sürdürülebilir tasarıma ilişkin genel değerlendirmesinde yorumlama, doğal ve kültürel kaynaklar, alan tasarımı, bina tasarımı, enerji yönetimi, su temini, atık önleme ile tesis ve bakım operasyonlarını incelemektedir. Özellikle önemli olan nokta, alanın doğal ve kültürel yönlerine ait bütün parçalar arasındaki çok sayıda karşılıklı ilişkiyi vurgulayan ve bunlara saygı gösteren kapsamlı sürdürülebilir bina tasarımı kontrol listesidir. Bununla birlikte, bunlar insanlığın gelişmelerini doğal dünya ile (özellikle parklarla) bütünleştirmeye yönelik ilk girişimler değildir; Miller'ın (1976, 1989) ekogelişme üzerine öncü çalışması bunu açıkça göstermektedir.

ABD İçişleri Bakanlığı kitabı parklar içindeki tesis tasarımı ve inşasına ayrılmış olsa da daha genel nitelikli ve özellikle sürdürülebilir turizm gelişimiyle ilgilenen bir bölüm de içermektedir. Burada yazarlar, Yunan şifa mekânı Aesculapia'nın ilkelerinin kullanılmasını savunmaktadır. Bu bakış açısından, 'doğaya onarıcı nitelikleri nedeniyle saygı gösterilir. İnsan deneyimi çevreyle uyum içine yerleştirilir ve insan ihtiyaçlarının tüm yaşamın dayandığı doğal

sistemlerle yeniden bağlantı kurmasına olanak sağlayan bir fırsat yaratılır' (US Department of the Interior, 1993: 58). Yazarlara göre, bu tür bir tasarım ilkesi aşağıdaki ölçütleri karşılamaya çalışacaktır:

1. Ziyaretçilere yaban hayatı, yerli kültürel kaynaklar, tarihî özellikler ya da doğal özellikler konusunda eğitim sağlamak;
2. Yerel gururu güçlendirmek ve ziyaretçileri geleneksel değerler ve tekniklerle karşılaştırmak amacıyla yerli toplulukları operasyonlara ve yorumlamaya dâhil etmek;
3. Çevresel restorasyonu gerçekleştirmek;
4. İnsanların çevre üzerindeki etkilerini en aza indirme yolları konusunda araştırma geliştirme ve/veya gösterim projeleri sağlamak;
5. Ruhsal ya da duygusal toparlanma sağlamak;
6. Dinlenme ve rekreasyon olanakları sağlamak;
7. Ziyaretçilere yerel ve küresel çevremiz hakkındaki bilginin değerli olduğunu ve bilinçli kararlar verme yetilerini güçlendireceğini kavratmak.

Russell vd. (1995: x) ekolodge'u, 'ekoturizmin felsefesini ve ilkelerini karşılayan, doğaya bağımlı bir turist konaklama tesisi' olarak tanımlamaktadır. Ekolodge kavramının eğitimsel ve deneyimsel açıdan önemini vurgulamakla birlikte, bu operasyonları tanımlaması gereken unsurun ekolojik duyarlılıkla kurulan felsefi bağ olduğunu ileri sürmektedirler. Ekolojinin önemi, Ecotourism Society (bugünkü adıyla International Ecotourism Society) tarafından da vurgulanmaktadır; bu kuruluşa göre söz konusu konaklama tesisleri, eğitimsel ve katılımcı bir deneyimi teşvik ederken aynı zamanda bulundukları yerel çevre dikkate alınarak geliştirilip yönetilmelidir (Epler Wood, Shundich içinde, 1996). Russell vd. (1995), Tablo 7.10'da gösterilen 12 nokta üzerinden geleneksel konaklama tesisleri ile ekolodgeleri birbirinden ayırmaktadır. Ayrıca ekolodge ile geleneksel lodge arasındaki farkı da ortaya koymakta; geleneksel lodge'un balıkçılık, kayak ve lüks kaçış/konaklama deneyimleriyle ilişkilendirildiğini belirtmektedirler.

Tablo 7.10. Geleneksel konaklama tesisleri ile ekolojik konaklama tesislerinin karşılaştırması

Traditional	*Ecolodge*
Luxury	Comfortable basic needs
Generic style	Unique character style
Relaxation focus	Activity/educational focus
Activities are facility based (e.g. golf, tennis)	Activities are nature based (e.g. hiking, diving)
Enclave development	Integrated development with local environment
Group/consortium ownership common	Individual ownership common
Profit maximisation based on high guest capacity, services, prices	Profit maximisation based on strategic design, location, low capacity, services, price
High investment	Moderate/low investment
Key attractions are facility and surroundings	Key attractions are surroundings and facility
Gourmet meals, service, and presentation	Good/hearty meals and service-cultural influence
Market within chain	Market normally independent
Guides and nature interpreters non-existent or minor feature of operation	Guides and nature interpreters focus of operation

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Geleneksel	**Ekolojik Konaklama Tesisi (Ecolodge)**
Lüks odaklıdır.	Temel gereksinimleri konforlu biçimde karşılamaya odaklanır.
Standart/genel bir üslup benimser.	Kendine özgü karaktere sahip bir üslup benimser.
Dinlenme odaklıdır.	Etkinlik ve eğitim odaklıdır.
Etkinlikler tesis temellidir (ör. golf, tenis).	Etkinlikler doğa temellidir (ör. yürüyüş, dalış).
Çevreden yalıtılmış kapalı alan gelişimi yaygındır.	Yerel çevreyle bütünleşik gelişim anlayışı benimsenir.
Grup/şirket mülkiyeti yaygındır.	Bireysel mülkiyet daha yaygındır.
Kâr maksimizasyonu; yüksek konuk kapasitesi, hizmet çeşitliliği ve fiyat düzeyine dayanır.	Kâr maksimizasyonu; stratejik tasarım, konum, düşük kapasite, hizmetler ve fiyat düzeyine dayanır.
Yüksek yatırım gerektirir.	Orta veya düşük düzeyde yatırım gerektirir.
Temel çekicilikler tesis ve yakın çevresidir.	Temel çekicilikler çevresel özellikler ile tesistir.
Gurme yemekler, hizmet ve sunum ön plandadır.	Nitelikli/doyurucu yemekler ile hizmetin kültürel etkisi ön plandadır.
Pazar, ülke içiyle sınırlıdır.	Pazar, genellikle yerelden bağımsız/uluslararası niteliktedir.
Rehberler ve doğa yorumcuları bulunmaz ya da işletmede ikincil bir işleve sahiptir.	Rehberler ve doğa yorumcuları, işletmenin temel odağını oluşturur.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Yukarıda tartışılan konular Andersen (1993, 1994) tarafından analiz edilmiştir. Andersen, çevresel etik kodlarının yanı sıra, ekoturizm tesislerinin gerçekten sürdürülebilir olabilmesi için düşük etkili bir tasarım yaklaşımının benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir; ona göre bu yaklaşım, mimarların geleneksel tasarım anlayışının bütünüyle yeniden işlenmesini gerektirecektir. Andersen'in çalışması, özellikle geniş anlamda tanımlandığında örgütsel

meseleleri (örneğin alanın ekolojik duyarlılığına ilişkin bir analiz yapılmış mı?), alan planlama meselelerini (örneğin nehir ve akarsularda patika geçiş noktalarını en aza indirmek), bina tasarımı meselelerini (örneğin ekosistemin korunması, manzara ya da dramatik tasarım ifadelerinden önce gelmelidir), enerji kaynağı ve altyapı meselelerini (örneğin uygulanabilir olan her durumda pasif ya da aktif güneş veya rüzgâr enerjisi kaynaklarının kullanımını değerlendirmek), atık yönetimi meselelerini (örneğin geri dönüşüm için tesisler sağlamak) ve değerlendirmeyi (örneğin yaşlı konuklar ve fiziksel engelli bireyler için düzenleme yapılıp yapılmadığı) içeren birtakım ilkeleri savunması nedeniyle ekoturizm alanında iyi bilinmektedir. Andersen, bu tasarım özelliklerinin çoğunu Kosta Rika'nın Pasifik kıyısındaki Osa Yarımadası'nda yer alan Lapa Rios Resort gelişiminde uygulamaya geçirebilmiştir. Bu gelişim, yerel mühendisler tarafından yalnızca bir ağacın kaldırılmasıyla inşa edilen 14 özel bungalova ek olarak bir ana lodge içermektedir. (Ekoturizm tesislerinin tasarımına ilişkin kılavuzlar ve gereklilikler konusunda iyi tartışmalar için ayrıca bkz. Hadley ve Crow, 1995; Gurung, 1995; Wight, 1995.)

Görsel 7.6. Ekolojik konaklama tesislerinin yapımında genel bir stil bulunmamaktadır. Ekolojik konaklama tesisleri açısından dikkate alınması gereken başlıca hususlar, tesislerin ne kadar "çevreci" oldukları ve mülkiyet türüdür (yabancı ve çokuluslu ya da yerel).

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Görsel 7.7. Yabancı bir çokuluslu ekolojik konaklama tesisine bir örnek ve ekolojik açıdan daha az otantik görünen bir çevre (bakımlı çimler vb.)

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Ekoturizm gelişiminin düşük kapasite ve düşük etki felsefeleri göz önüne alındığında, mantıklı bir soru şudur: Ekolodge modeli hangi ölçekte geçerliliğini yitirir? Başka bir ifadeyle, bir gelişme ne zaman fazla büyük sayılır? Bu soru, en azından dolaylı olarak Ayala (1996) tarafından ele alınmıştır. Uluslararası bir ekoresort geliştiricisi olarak Ayala, ekoturizmin kitle turizminin bir kesimi hâline geldiğine ve plaj turizmiyle uyumsuz olmadığına inanmaktadır (bkz. Bölüm 2). Bu görüş, çok sayıdaki deniz, güneş ve kum ürününün ekoturizm eklenerek çeşitlendirilmesi gerektiği (ancak diğer sert yol deneyimlerini dışlamadan) inancıyla desteklenmektedir. Ayala, uzun mesafeli seyahatlerde ekoturistler ile geleneksel turistler arasındaki çizginin en az fark edilir hâle geldiğini düşünmekte; eğitim düzeyleri, hane gelirleri ve meslekleri arasındaki benzerliklere atıf yapmakta ve Afrika ile Orta Amerika'daki mega tatil köyü zincirlerine ziyaretçiler tarafından yapılan parasal bağışlar sayesinde başka bir bağlantı daha bulunduğunu ileri sürmektedir (ekoturizm gelişiminde ölçek konusunda ayrıca bkz. Thomlinson ve Getz, 1996)

Durum Çalışması 7.2

Greylock Glen ekoturizm tatil köyü

Bu proje, Massachusetts'in Berkshire Dağları bölgesinde sürdürülebilir kalkınma kavramı için bir gösterim alanı inşa etmek üzere bir araya gelen eyalet, yerel, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve özel çıkar gruplarından oluşan bir konsorsiyumdur. Geliştiriciler, bu alanın dünyadaki benzer gelişmeler için bir prototip olmasını ummaktadır. Tatil köyü, eğitimsel, rekreasyonel ve konferans odaklı programlar sunarak sürdürülebilir kalkınma kavramlarını uygulamaya geçirecektir. Özellikle ziyaretçiler, çevreye duyarlı golf sahaları için Audubon Society'nin kılavuzlarından geliştirilmiş bir golf sahasından, bir doğa merkezinden (yıl boyunca hizmet veren bir çevre eğitimi tesisi), yürüyüşten, Nordik kayaktan, bisikletten, kampçılıktan, tenisten, yüzmeden, ata binmeden ve diğer rekreasyonel faaliyetlerden yararlanabilecektir. 200 odalı bir tatil köyüne ek olarak, 800 acre büyüklüğünde alan açık rekreasyon arazisi olarak ayrılacaktır. Geliştiriciler (Greylock Management Associates), sürdürülebilirliğe ilişkin aşağıdaki yaklaşımların izleneceğini belirtmiştir:

- Doğal kaynaklar: Orman bütünlüğünün korunması ve hayvanların muhafazası Greylock'taki tüm gelişme kararlarına yön verecek; doğal kaynak envanteri hazırlanacaktır.
- Kültürel kaynaklar: Tüm kültürel eserler/ögeler (örneğin tarım alanları, eski yollar, meyve bahçeleri) korunacak ve öne çıkarılacaktır.
- Enerji yönetimi: Merkezde enerji sayaçları bulunacak ve enerji kullanımını yorumlayacaktır.
- Su ve kanalizasyon: Su verimli tuvaletler ve duş başlıkları kullanılacak; ziyaretçilere su tüketimini azaltmalarına yardımcı olacak kılavuzlar sunulacaktır.
- Atık yönetimi: Kompostlamaya ek olarak bir geri dönüşüm programı uygulanacaktır.

Program sunumlarında ekoturizmi yanlış temsil eden ekoturizm işletmecisinden farklı olmayacak biçimde, konaklama birimleri de gerçekten ekosentrik olup olmadıklarına karar verilirken incelemeye tabi tutulmalıdır. Ekoturizmin gözden düşüşü, onun kitle turizminin bir biçimi olarak oldukça iyi uyduğu ve mega-ekoresortların ekoturizmi kitlelere ulaştırmanın çözümü olduğu inancı ve uygulamasına doğrudan bağlanabilir mi? Bunların geliştirilmesinin gerekçesi bu mudur; yani kitlelerin güneş altındaki (ya da daha doğrusu yağmur ormanındaki) yerlerini onlara vermekten kaçınmama yönündeki içsel ihtiyaç mı? Yoksa dışsal motivasyon

açısından bakıldığında, bu sadece büyük işletmelerin eski usulle para kazanması mıdır? Bu gelişmelerden bazılarını bizzat görmüş biri olarak, sürdürülemez gelişme özelliklerinin çoğunu görmek için biraz daha derine inmek yeterlidir. Örneğin, Meksika'da büyük bir uluslararası şirket tarafından geliştirilen bir ekolodge, tesisin tasarımında alana özgü olmayan çim ve diğer malzemeleri kullanmıştır. Buna ek olarak, turistlerin bölgenin doğal ve kültürel çekicilikleri hakkında bilgi edinmelerini ya da bunları deneyimlemelerini sağlayacak hiçbir yorumlama programı geliştirilmemiştir. Bu tür gelişmeler çoğu zaman yalnızca kozmetiktir; bu kesim için önemli olduğu varsayılan eğitimsel ve sürdürülebilir özellikler çoğunlukla azdır ve Hawkins (1994) ile diğerlerinin ekoturizmin düşük yoğunluklu ve düşük etkili olması gerektiği yönündeki görüşlerini zayıflatmaktadır. Mülkiyetin bir ya da birkaç kişinin elinde olduğu durumlarda bile yerel mülkiyet nadirdir.

Ekoturizm deneyiminin bütünleşik bir bileşeni olarak önemine rağmen, ekolodgeler üzerine araştırmalar sınırlı kalmaya devam etmektedir. Russell vd. (1995), dünyanın dokuz bölgesinde (Belize, Kosta Rika, Peru, Brezilya, Ekvador, Alaska eyaleti, Avustralya, Yeni Zelanda ve Afrika) 28 işletmeciyle uluslararası bir ekolodge araştırması yürütmüştür. Bulgular, lodge'ların çoğunun korunan alanların içinde ya da bitişiğinde bulunduğunu ve olağanüstü doğal güzelliğin operasyonun başarısında anahtar bir unsur olarak işlediğini göstermektedir (bkz. Bölüm 5). Örnekleme alınan ekolodgelerin çoğu küçük ölçekli olup yaklaşık 24 konuğu ağırlamaktaydı; Amazonia'daki bazı başarılı operasyonlar ise yüz konuğa kadar hizmet verebilmekteydi. Konaklama (tek gece), yemekler ve yerel ulaşım fiyatları yaklaşık 130-70 ABD doları düzeyindeydi. Yazarlar, mülkiyetin çoğunlukla küçük ölçekli ve bağımsız olduğunu, ancak kurumsal mülkiyetin daha yaygın hâle geldiğini düşünmektedir. Bu yeni olgunun iki örneği olarak Avustralya'daki P&O hattını ve Kenya'daki Hilton'u göstermişlerdir. Son olarak, kampçılığa ve daha konforlu diğer rekreasyonel lodge'lara olan mevcut bağımlılık nedeniyle Kuzey Amerika'da bu tür lodge'ların çok az bulunduğunu ileri sürmüşlerdir; bu bulgu Alberta ve British Columbia'da ekoturizm üzerine yapılan bir çalışma tarafından da desteklenmiştir (ARA Consultants, 1994).

Wight (1995), sert ve yumuşak boyutlara göre farklı seçenekleri ortaya koyan yararlı bir konaklama spektrumu geliştirmiştir (bkz. Şekil 7.4). Ekoturizmin sert yönleri, en azından kısmen, çadırlar ve hamaklar gibi kalıcı olmayan konaklama türleriyle tanımlanabilir. Ekoturizm deneyimi, alan içindeki sabit çatılı birimler (kulübeler ve lodge'lar) ve alan dışındaki sabit çatılı konaklama birimleri (genellikle hosteller, oteller ve tatil köyleri) aracılığıyla giderek

daha yumuşak hâle gelir. Bu sert-yumuşak konaklama sürekliliği, en azından kısmen Laarman ve Durst'un (1987) çalışmasıyla ilişkilidir; bu yazarlar, ekoturizmin sert ve yumuşak boyutlarından birinin seyahatin fiziksel zorluğu olduğunu ileri sürmüştür (bkz. Bölüm 2). Arka ülke bölgelerinde uzun süre yürümeye, kamplarda ya da kaba barınaklarda uyumaya veya daha kötü hijyen koşullarına katlanmaya hazır olanların daha sert yol ekoturizm deneyimine ilgi duyduğu belirtilmiştir.

Şekil 7.4. Ekoturizm konaklama seçenekleri

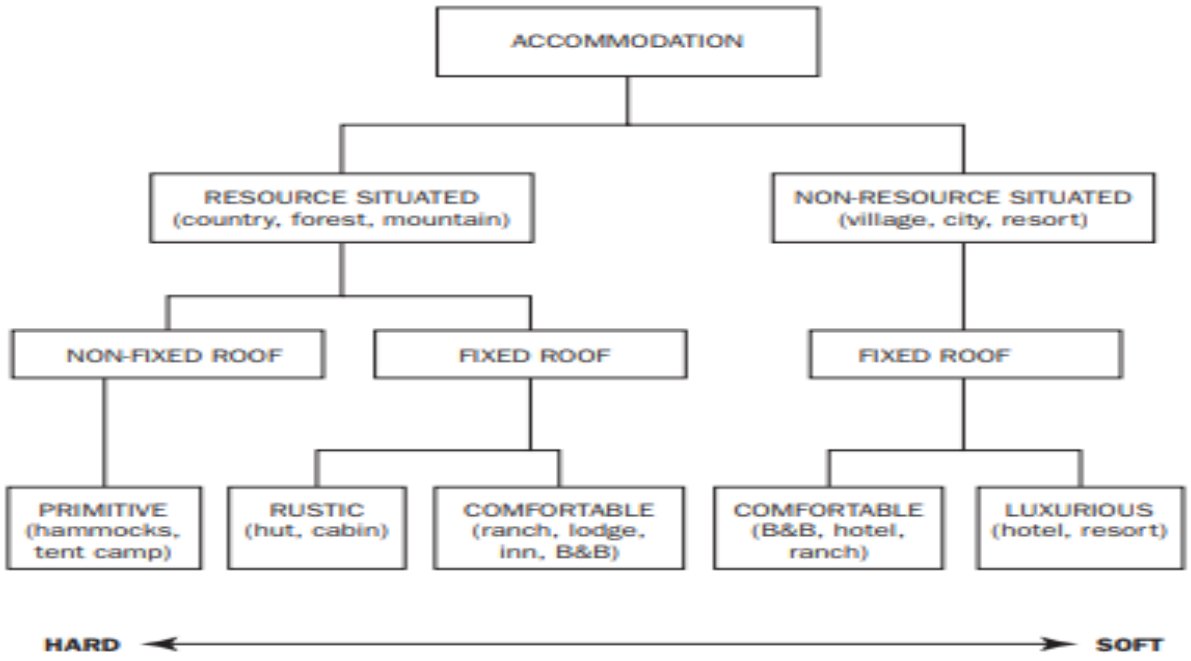

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu süreklilik Kuzey Amerika'ya uygulanacaksa, bu tür operasyonların tüketimci ya da tüketimci olmayan rekreasyon biçimlerine uygulanıp uygulanamayacağını sormak mantıklıdır. Bu konu, en azından Kanada perspektifinden literatürde ele alınmamıştır; ancak outfitterlar ve işletmeciler kuzeyde değişen rekreasyon odağına uyum sağlamak için işletmelerini nasıl yeniden düzenleyecekleriyle uğraşırken bu mesele son derece önemlidir. Çünkü Anderson/Fast'ın (1996a: 54) belirttiği gibi, 'paketin ve katılan turistlerin özelliklerine bağlı olarak, outfitter kampları [Kanada'nın kuzeyindeki birçok uzak bölgede tek konaklama biçimi] uygun olabilir ya da olmayabilir.'

Son olarak, ekoresort literatürü, konaklamanın önemli olmakla birlikte bölgeleri ziyaret etmenin belirleyici motivasyonu olmadığını göstermektedir. Örneğin ARA (1994), konaklamayı doğal ortam ve yaban hayatı gözleminin (birincil önem) ve deneyimle ilişkili diğer ikincil faaliyetlerin altına yerleştirmiştir. Wight (1995) da buna destek vererek, konaklamanın

genel ekoturizm deneyimini mümkün kılan bir unsur olduğunu ileri sürmektedir; temel olarak turistler önce deneyimi seçer, ardından konaklamayı seçerler. Bununla birlikte, çoğu zaman önceden düzenlenmiş paket turlar, konaklama seçimi dâhil olmak üzere alan içindeki deneyimin büyük bölümünü belirler; bu durum ekoturistlerin konaklama seçme fırsatını sınırlandırmakta ve ekoturizmin tam olarak neyi içerdiği konusunda bir belirsizlik unsuru bulunduğu görüşünü güçlendirmektedir. Grenier vd.'ne (1993: 9) göre, 'bir kişinin ekoturizm rüyası, bir başkasının turistik kâbusu olabilir.'

Sonuç

Bu bölümün başında, özellikle deneyimsel açıdan turizm ile rekreasyon arasında birçok ortak nokta bulunduğu ileri sürülmüştü. Hizmet, her iki alan için de ortak olan temel bir unsurdur; ancak rekreasyon alanında hizmet sunum sistemi katılımcının tatmin olmasını sağlamak üzere tasarlanmışken, turizmde hizmete aynı düzeyde önem verilmiyor gibi görünmektedir. Belki de belediyelerde ve diğer bölgelerde turizme görece yeni odaklanılması nedeniyle, turizmi bölgedeki işletmeleri desteklemek için para kazanmanın bir aracından ibaret görme eğilimi vardır. Bununla birlikte, turistlere —müşteri olarak değil, katılımcı olarak— sunduğumuz hizmetlerin bir metadan daha fazlası olarak görülmesi isteniyorsa, turizm endüstrisinin uyum sağlaması gerekecektir. Turizm hizmetlerinin giderek artan gelişmişliği ve rekabetçiliği, hizmet sunumuna farklı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Hatta, diğer tüm koşullar eşit olduğunda, daha yetkin bir programlayıcı olan kuruluşun finansal başarı elde etme şansının daha yüksek olacağını söyleyecek kadar ileri gidebiliriz. Ancak bunu yaparken ortaya çıkan yan ürün, çeşitli biçimlerde tatmin olmuş bir katılımcı kitlesidir. Yirmi birinci yüzyılda turistler, seyahat deneyimlerini rekreasyon deneyimlerini yaşadıkları biçimde yaşamak istemektedir. Bu; eğitim, beceri gelişimi, egzersiz ve kendini gerçekleştirme anlamına gelmektedir. Ekoturizm, yumuşak ve sert yol ekoturistlerinin gereklilikleri tam olarak göz önünde bulundurularak uygun biçimde planlanıp yönetildiğinde, bu talebi karşılayabilecek iyi bir fiziksel ve zihinsel çıkış alanı olabilir.

Özet soruları

1. Genel olarak, ihtiyaç değerlendirmeleri ve varlık envanterleri ekoturizm işletmecilerinin kendilerine yardımcı olmalarını ve bunu yaparken ekoturistlere fayda sağlamalarını nasıl mümkün kılabilir?
2. Program planlaması, ekoturizm hizmet sağlayıcısının kâr güdüsünün ötesindeki şeylere değer vermesini nasıl sağlayabilir? Böyle bir vurgu uzun vadede sağlayıcının pazarda rekabetçi kalmasına nihai olarak yardımcı olur mu?
3. Program planlama modeline genel bir bakış sununuz. Bu tür planlamanın döngüsel niteliği neden bu kadar önemlidir?
4. Biçimlendirici ve toplam değerlendirme teknikleri birbirinden nasıl farklılaşır?
5. Etik ekoturizm uygulamalarının geliştirilmesinde ekotur rehberlerinin sahip olduğu bazı mesleki sorumlulukları belirtiniz.
6. Ekolodgeler geleneksel turizm lodgelarından (ya da otellerden) nasıl farklılaşır?
7. Akreditasyon ve sertifikasyon nasıl farklılaşır ve alanda daha yüksek bir profesyonellik düzeyine nasıl katkıda bulunabilir?
8. Avustralya akreditasyon programı doğa turizmini dikkate almak üzere en son nasıl değiştirilmiştir? Bu hamlenin söz konusu ülkedeki ekoturizm endüstrisi için olumlu ve olumsuz sonuçları neler olabilir?

Sekizinci Bölüm Etik Zorunluluk

Önce karın doyurulmalı: sonra etik gelir. – Brecht

Yukarıdaki sözlerde Brecht, günümüzde dünyanın birçok bölgesinde ekoturizmin karşı karşıya olduğu ikilemin özüne temas etmektedir. Brecht'in bu düşüncelerini Maslow'un (1954) ihtiyaçlar hiyerarşisiyle ilişkilendirmemek mümkün değildir: Basitçe ifade etmek gerekirse, insanlar üst düzey ya da psikolojik ihtiyaçlara (boş zaman, özsaygı ve kendini gerçekleştirme) yönelmeden önce, alt düzey ihtiyaçlarını (beslenme, barınma ve güvenlik gibi fizyolojik ihtiyaçlar) karşılamaya yönelirler. Maslow'un modelinin insan davranışı açısından sonuçları, insanların çoğu zaman evrensel olarak doğru olan ile kişisel olarak tatmin edici ya da ödüllendirici olan arasında bir ikilik içinde kaldığını düşündürmektedir. Belki de insanların yakarak tarım uygulamasını sürdürmelerinin, hükümetlerin fosil yakıtların ötesinde başka enerji kullanım biçimlerini araştırmakta isteksiz davranmalarının ve tur operatörlerinin hassas çevrelere olması gerekenden daha fazla insan götürmeye eğilimli olmalarının nedeni budur. Bu eylem için geniş bir süreklilik üzerinde iki temel motivasyon var gibi görünmektedir. Sürekliliğin bir ucunda hayatta kalma ve aileyi geçindirme ihtiyacı yer alırken, diğer ucunda her ne pahasına olursa olsun ekonomik olarak refaha ulaşma ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bölümde ekoturizm, etik bir zorunluluk bağlamında tartışılmaktadır; bu zorunluluk, ekoturizmi hem kuramsal hem de uygulamalı olarak daha iyi kavramsallaştırmak için gerekli olan temel ve acil bir bileşendir. Bu yalnızca gerçek dışı bir idealizm değildir; aksine turizm bilimcilerinin pek aşina olmadığı bir konu olan insan doğasının temellerinin dikkatli biçimde değerlendirilmesinden sonra ortaya çıkmaktadır. Karşılıklı özgecilik kuramı, neden hem özçıkar sahibi hem de iş birliğine açık olduğumuzu açıklamakta; bu kuramın turizme uygulanması ise neden çeşitli etik sorunlarla karşı karşıya kaldığımızı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bölüm ayrıca etiğin tanımlanmasına ve bugüne kadar turizm araştırmaları ile etik arasındaki ilişkinin kapsamının özetlenmesine odaklanmaktadır.

Etik üzerine bir bölümün, özellikle de insan doğasının temellerini içeren bir bölümün, bu nitelikte bir kitabın çok daha erken bir kısmına yerleştirilmesi gerektiği ileri sürülebilir. Doğru ya da yanlış, bu bölüm ağırlıklı olarak sembolik nedenlerle kitabın sonuna bırakılmıştır. Etik henüz belirgin bir yer edinmemiştir, bunun nedeni ilgisiz olması değildir. Aksine, ekoturizmin kuramı ve pratiğinde çok önemli bir rol oynayabileceği rahatlıkla savunulabilir. Ancak etik, ekoturizmde ve daha geniş anlamda turizmde henüz yeni bir çalışma alanıdır.

Doğası Gereği Etik

Etiğin 2.500 yılı aşkın bir süredir medeniyetlerin yazılarında ve öğretilerinde merkezi bir tema olması şaşırtıcı değildir; çünkü aslında doğamız gereği etik varlıklarız. Biyologlar, Homo sapiens' in sözde "daha alt" hayvanlardan bizi ayıran bir evrimsel eşiği üç benzersiz yetenek sayesinde aştığını ileri sürmektedir: (1) eylemlerimizin sonuçlarını öngörebilme, (2) değer yargıları oluşturabilme ve (3) farklı eylem yolları arasında seçim yapabilme (Ehrlich, 2000). Birbirimizi çok iyi tanıdığımız ve grup içindeki iş birliği ile hileyi kolayca ayırt edebildiğimiz küçük, istikrarlı ve bağımlı topluluklarda binlerce yıl yaşamak; sempati, güven, minnettarlık, sadakat, suçluluk, utanç, öfke ve küçümseme gibi duygulara yönelik duyarlılıkların yanı sıra başka hayatta kalma özellikleriyle de donanmamızı sağlamıştır. Zaman içinde, yani evrimsel zaman ölçeğinde, bireylerde özgecilik ile hileyi düzenlemek üzere gelişen ve Trivers (1971) tarafından kuramsallaştırılan "karşılıklı özgecilik" adlı psikolojik sistemin (bkz. Fennell, 2006a, 2006b), insanın etik olabilme kapasitesinin temeli olduğu ileri sürülmektedir (Mayr, 1988). Etik kapasite biyolojinin bir işlevi olmakla birlikte, bu kapasitenin ürünleri kültürün bir işlevidir.

Karşılıklı özgecilik, bireyler arasındaki maliyet ve faydalara dayalı bir etkileşim sistemine dayanır. Buna göre, bir başkasına karşı özgeci davranan bireyler (Barash, 1982: 389 tarafından özgecilik, "eylemi gerçekleştiren bireyin uyum başarısını azaltırken alıcının uyum başarısını artıran davranış" olarak tanımlanmaktadır), ileride karşılık göreceklerini (karşılıklılık) ve bunun nihayetinde kendi uyum başarılarını ya da refahlarını artıracağını beklerler (Şekil 8.1). Geçmişte grup etkileşiminin dinamikleri, yukarıda belirtildiği gibi, evrenin büyük ölçüde öngörülebilir ve değişmez olduğu küçük, istikrarlı ve birbirine bağımlı topluluklar etrafında şekillenmiştir. Birbirimizi oldukça iyi tanıyorduk ve bu sayede bizimle iş birliği yapanları ve hile yapanları kontrol altında tutabiliyorduk (maliyetleri ve faydaları dengeleyerek). Bu sistem binyıllar boyunca bize oldukça iyi hizmet etmiştir. Ancak sorun şudur: 24 saatlik bir evrimsel saat içinde son beş saniyede Taş Devri'nden Uzay Çağı'na fırlamış bulunuyoruz ve "savanada çıplak dolaştığımız günlerden bu yana pek değişmemiş, doğuştan gelen içgüdülerle modern zorluklarla" karşı karşıyayız (Fulgosi, 2006: A22). Dolayısıyla teknoloji, yenilik ve değişim dünyasında yaşıyor olabiliriz; fakat beyinlerimiz dayanışma ve özgecilik dünyasında yaşamak üzere daha iyi tasarlanmıştır (Hayek, 1944/1994).

Şekil 8.1. Karşılıklı fedakârlık.

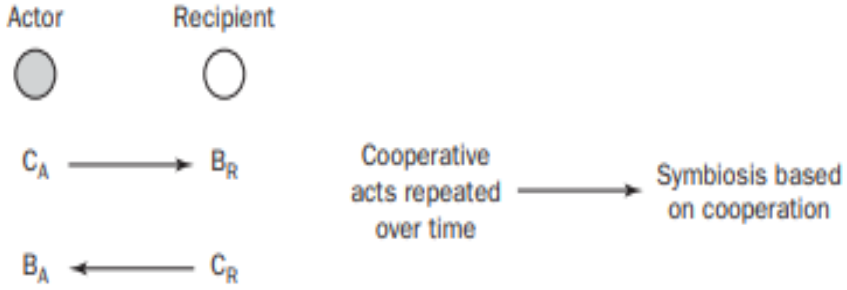

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Karşılıklı özgecilik evrimsel geçmişimizi açıklıyorsa, bu kuram turizmdeki günümüz pratikleriyle nasıl ilişkilidir? Fennell (2006a), turizmin ev sahibi ile konuk arasındaki kısa süreli etkileşimlere dayandığını (örneğin beş günlük bir tatil paketi) ve bu nedenle gerekli fayda ve maliyetlerin karşılıklı değişimi için yeterli zaman bulunmadığında iş birliğine dayalı ilişkilerin gelişemeyeceğini ileri sürmüştür. İş birliği oluşturmak için gerekli zamanın yokluğunda, hile ortaya çıkar (örneğin işletmecilerin turistleri kazıklaması); çünkü hizmet sağlayıcılar bir turistle (ve turistlerle) bir daha asla karşılaşmak zorunda kalmayacaklarına inanabilirler. Fennell, bu tür bir sorunun, hilenin birikimli etkileri temelinde tatil köyü ya da destinasyon genelinde de ortaya çıkabileceğini, yani hizmet sağlayıcılar arasında öne geçmek için hile yapma normunun gelişebileceğini savunmuştur.

Yukarıdaki açıklamalar, turizm endüstrisini rahatsız eden birçok sorunu anlamaya yönelik çabalarımızda geniş sosyal, ekonomik ve politik açıklamaların ötesinde eksik kalan temel bir insani unsur bulunduğunu göstermektedir. Basitçe ifade etmek gerekirse, endüstriye zarar vermeye devam eden sorunlar büyük ölçüde insan doğası perspektifinden açıklanabilir. Bu konuya Przeclawski (1996: 236) de değinmiş ve "İnsanı, insan varlığını anlamadıkça turizm açıklanamaz" demiştir. Benzer biçimde Wheeller (2004: 471) şöyle gözlemlemiştir:

Eğer bize söylendiği gibi turizm dünyanın en büyük endüstrisiyse, bunun büyük ölçüde hırs, açgözlülük ve özçıkar tarafından yönlendirilen bir dünya olduğunu hatırlamalıyız. "Çok isteyen daha fazlasını ister, bundan benim çıkarım ne şimdi zihniyeti." Bu özellikler bizde vardır. Ve bu güçler, başka her şeyi yönlendirdiği gibi turizmi de yönlendirir. Bu nedenle turizmi ele alırken önce kendimize, sonra da genel olarak topluma bakmamız gerekir. Peki bunu yapıyor muyuz?

Turizm, binlerce yıllık evrim sonucunda ne hâle geldiğimizin bir yansıması olarak benliğin bir ifadesidir. Hukuktan ve hatta siyasetten önce, ilkel toplumlarda ticaretin, karşılıklı fayda için kıt malların değişimi ve savaşlara karşı kalıcı (umarız!) ittifaklar kurma amacıyla var olduğunu öğrenmek şaşırtıcı olabilir. Zaman içinde maliyet–fayda hesaplamaları, insan davranışının ve turizm işletmeleri ile etkileşimlerinin merkezinde yer almaktadır. Bununla birlikte burada önemli olan şudur: Çoğu zaman özgecilik yerine özçıkar yolunu seçsek de ahlaki eylemlere de en az bunun alternatifi kadar yatkınız. Nitekim bizi insan yapan şey bu dengedir. Midgley (1994: 9), özgürlük ve sınırlama bağlamında bunu şöyle açıklar:

Eğer özgürlük ve ahlak gerçekten yakından bağlantılıysa... özgürlüğün ilk etkisinin bizi bu yeni sınırlamaların [tarafsızlık, doğruluk, tutumluluk vb.] altına sokması bir bakıma paradoksal olabilir. Bu baş ağrılarını bize veren şey tam olarak özgürlüğümüzdür; bu ahlaki düşünmeyi, çatışan amaçlar arasında öncelik arayışının bu zahmetli türünü mümkün kılan da odur. Çatışmanın farkına vararak – bir volkandan akan lavlar gibi bir dürtüden diğerine pasif biçimde sürüklenmeyi bırakarak – kuşkusuz bir yığın sıkıntı ediniriz. Ancak aynı zamanda daha büyük girişimlere, geri çekilip daha küçük projelerin daha önemli olanlara yer açmasına karar verebilme kapasitesine de sahip oluruz. Görünüşe göre ahlakların gerekli olmasının nedeni bu olabilir.

Bu bilgi birikimine dayanarak Fennell ve Malloy (2007), etiğin (özellikle kendi çalışmalarında etik kodların) özümüzde kim olduğumuzun basitçe bir uzantısı olduğunu ileri sürmektedir. Turizmde kâr uğruna etiği ortadan kaldırmak ya da en azından bastırmak, özgürlüğü kullanmak ve sınırlamayı reddetmek anlamına gelir; bunlar aynı madalyonun iki yüzüdür.

Etik

Etik birçok farklı biçimde tanımlanmış olsa da anlamının temeli insanlar için iyi ya da doğru olanın incelenmesiyle ilişkilidir (Hoffman vd., 2001). Daha kapsamlı bir ifadeyle etik, "bir toplum ya da meslek üyeleri arasında doğru davranışı belirleyen kurallar, standartlar ve ilkeler" dir. Etik, ahlaki değerlere dayanır (Ray, 2000: 241). Meslekler söz konusu olduğunda etik, örgütün doğru kabul ettiği ahlaki değerlere dayanır ve bu değerler, mesleğin içinde yer aldığı daha geniş toplumsal değerlerin bir yansıması olmalıdır. Etik tarihsel olarak kuramsal uygulamaları olan bir disiplin olarak görülmüşse de bu felsefe türünün daha pratik kullanıma yönelmesi 1970'lerin ortalarında, işletme etiği üzerine ilk konferansın Kansas Üniversitesi'nde

düzenlenmesiyle iş literatüründe görünür olmaya başlamıştır (Bowie, 1986). Bu alandaki çalışmalar; gücün kötüye kullanılması ve yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçeklerdeki iş skandalları gibi işle ilgili etik ihlaller sonucunda yoğunlaşmıştır (Sims, 1991). Sonuç olarak uygulamalı etik hem iş dünyasında hem de toplumun genelinde insan refahı ve gelişimiyle ilgili iş, hukuk ve tıp meslekleri, biyosfer ve çevre ve buna bağlı olarak turizm gibi bir dizi temel alanı kapsayacak şekilde gelişmiştir (bkz. Şekil 8.2). Akademisyenler uzun süredir insanlığın etik doğası üzerine felsefi tartışmalara katılmıştır ve uygulamalı taraf, bu ihlallere karşı buradan hareketle yanıt geliştirebilmiştir. Etikte de diğer disiplinlerde olduğu gibi, uygulamalı etiğin toplum içindeki yararı konusunda bir miktar kutuplaşma olduğu görülmektedir. Bu durum, kuramın uygulamayı şekillendirmede oynayabileceği algılanan role ve uygulamanın kuramı nasıl yönlendirebileceğine ilişkindir. Bu ikilem Fox ve DeMarco (1986) tarafından şu şekilde pekiştirilmiştir:

Şekil 8.2. Ahlak felsefesinin bir çerçevesi

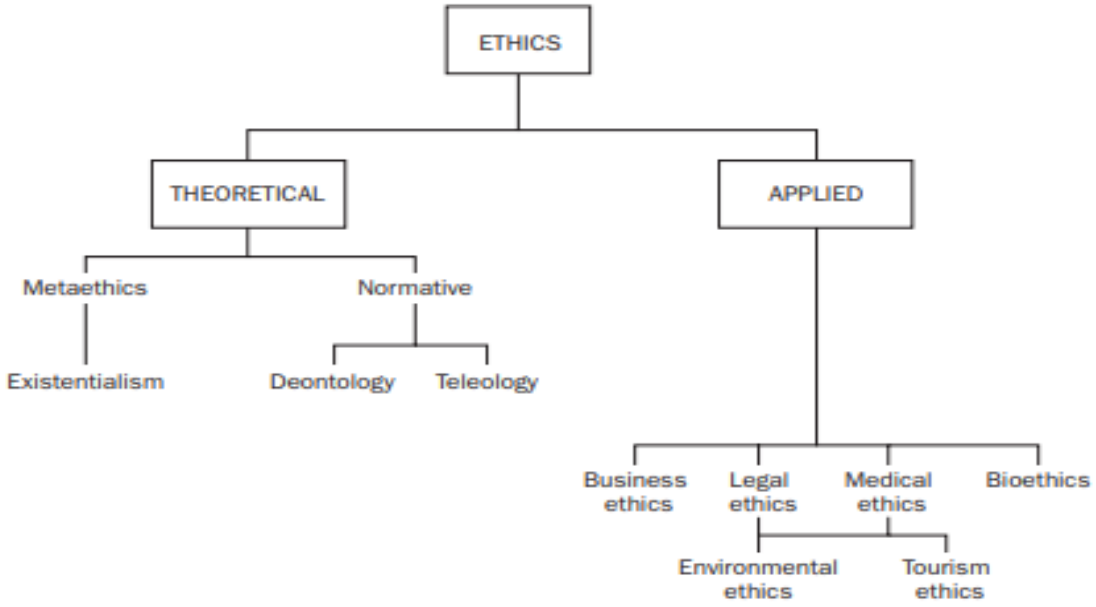

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Uygulamalı alanlardaki çalışmalar, kuramın açık bir rehberlik sağlayacak noktaya ilerlemesini bekleyemez. Gerçekten de pratik sorunlara yönelik mevcut araştırmalar, filozofların kuramlarını yeniden inşa ederken dayanabilecekleri uzlaşma alanlarını ve ilkeleri ortaya çıkarmadıkça, kuram muhtemelen anlamlı biçimde ilerlemeyecektir. (Fox ve DeMarco, 1986: 17)

Aynı derleme çalışmada Singer (1986: 284), uygulamalı etiğin daha fazla etkiye sahip olduğuna ilişkin önemini pekiştirmekte; kuramsal etiğin ise giderek yalnızca uygulamalı etiğin sorunlarına ışık tutabildiği ölçüde değerli görüldüğünü belirtmektedir.

Kuramsal tarafta araştırmalar, hem meta-etiği (varoluşçuluk) hem de normatif etiği (deontoloji ve teleoloji) vurgulama eğiliminde olmuştur. Bunlardan ikincisi, işletmelerin, kurumların vb. davranışlarıyla ilgilendiği için daha belirgin hâle gelmiştir. Buna karşılık varoluşçuluk, insan yaşamının öznel ve kişisel boyutlarına odaklanan belirgin biçimde bireyci bir düşünme tarzını savunur. Varoluşçular, insan varoluşunu anlamada varlığın doğası sorusuyla ilgilenirler (bkz. Fennell ve Malloy, 2007). Coğrafya örneğini kullanan Tuan (1971), coğrafyacıların dünyayla iki biçimde ilişki kurduğunu yazmıştır: nomotetik olarak (çevrecilik) ve ideografik olarak (varoluşçuluk). Çevrecilik nesneler dünyasında, varoluşçuluk ise amaç sahibi varlıklar dünyasında işler. Çevrecinin amacı anlam ve düzeni keşfetmek için genel yasalar aramakken, varoluşçu doğası gereği peyzajda anlam arar; bunu da "insan-doğa ilişkisini insanın dünyayla bedensel ilişkisi temelinde izleyerek" yapar (1971: 185). Turizmle ilişkili olarak deontoloji, teleoloji ve varoluşçuluğun etik kuramları üzerine daha fazla açıklama aşağıda sunulmaktadır.

Etik ve Turizm: Hâlâ Çok Az Araştırma

Lea (1993), turizm çalışmalarındaki etik kaygının kökenlerinin kalkınma sosyolojisi literatürüne (insan-insan etkileşimleri) ve daha yakın dönemde doğal dünyayla ilgilenen bir etiğe (insan-çevre etkileşimleri) dayandırılabileceğini ileri sürmektedir. Turizmde kalkınma sorunlarının önemi, bir turizm konferansındaki Hawaiili bir delegenin şu sözlerinde görülebilir: "Turizm istemiyoruz. Sizi istemiyoruz. Hizmetçiler ve dansçılar olarak aşağılanmak istemiyoruz. Bu kültürel fahişeliktir. Hawaii'de hiçbirinizi görmek istemiyorum. Masum turist yoktur" (Pfafflin, 1987: 578). Bu bir sosyal etki örneği olmakla birlikte, daha temelde sosyal yönelimli etik bir sorundur. Bu nitelikteki sorunlara dikkat çekeriz; çünkü bir kişiye ya da bir grup insana yönelik bir adaletsizlik olduğunu anlarız. Hawaii örneğinde turizm, Hawaii ekonomisinin ekonomik temel taşlarından biridir. Bazı insanlar açısından turizmin varlığı, bölgede kültürel yerinden oluşa önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, özellikle sektörden en çok kazanç sağlayanların bakış açısından, Hawaii içinde var olan tek duygu kuşkusuz bu değildir. Çoğu durumda sektörün ekonomik faydalarından yararlananlar, sektörün varlığını destekleyen kişilerdir.

Bu ilişkiler D'Sa (1999) tarafından tartışılmıştır. D'Sa, kuzeyli yatırımcıların Üçüncü Dünya destinasyonlarında turizm gelişimini belirlediğini, arazi ve kaynak temininde yerel elitleri küçük ortaklar olarak yanlarına aldığını ve yerel halkı geride kalan çok sayıda sorunu toparlamak zorunda bıraktığını belirtmektedir. Turizmin doğrusal ve araçsal düşünme biçimi, marjinalleştirilmiş grupların çıkarlarının endüstriyel üretkenlik karşısında ahlaki olarak ilgisiz görülmesini sağlamıştır (Stark, 2002).

Dolayısıyla turizm ortamlarında kabul edilebilir etik davranışın varlığı ya da yokluğu, karar vericiler, turistler, işletmeciler ve yerel halk arasındaki uzam ve zaman içindeki çok sayıdaki etkileşimin bir işlevidir (Fennell ve Przeclawski, 2003). Bu nedenle kuramcılar arasında, bazı paydaşların (örneğin turistler ve yerel halk) iyi niyetinin diğer paydaş gruplarının (örneğin hükümet ya da sektör) olumsuz uygulamaları tarafından bastırılmamasını sağlamak için turizm endüstrisinin çeşitli paydaşları arasında bir denge kurulması gerektiğine ilişkin bir aciliyet duygusu vardır. Açıkçası farklı gruplar arasındaki etkileşimlerin çokluğu, olumlu ya da olumsuz etkilerin üretildiği sayısız durum yaratmaktadır (Vaka Çalışması 8.1'deki üç örnek bu noktayı göstermektedir).

Durum Çalışması 8.1

Sorgulanan Etik: İşletmeciler, Yerel Halk ve Turistler

Meksika'daki Yucatán Yarımadası ormanlarına yapılan bir gezide, grubumuz ünlü Maya kalıntılarını görmeye gitmeden önce bir çiftçinin evine götürüldü. Bu çiftlikte işletmeci, dört ayak uzunluğunda zincirlerle bir çite bağlanmış üç jaguarı bize büyük bir keyifle gösterdi. İşletmecinin jaguarları göstermedeki gerekçesi, tur boyunca ormanda jaguar göremeyeceğimizden emin olmasıydı. Böyle bir gözlemin ekoturistler tarafından çok değerli bulunacağını biliyordu. Bu, bu görkemli hayvanları gördüğümüzü garanti altına alma biçimiydi. Açıkça görülüyordu ki, hayvanlar işletmeci için hiçbir anlam taşımıyordu ve grubumuzdan birinin, bu koşullar altında canlı bir hayvan görmektense bir kitapta jaguar fotoğrafı görmeyi tercih edeceğini söylemesi karşısında şaşkınlık yaşadı.

İkinci örnek, yerel halkın bir ekoturizm ortamına müdahalesini içermektedir. Kosta Rika'da bir ekotur sırasında, bir gece sahilde uygun bir mesafeden yeşil deniz kaplumbağasının yumurtalarını bırakmasına tanıklık etme şansımız oldu. Görevini bitirdikten sonra denize dönmeye başladığında, birden yerel bir adam ortaya çıktı ve kaplumbağa ilerlerken sırtına atladı. Kaplumbağaya yüklediği faydacı değer, o dönemde Kosta Rika halkının duygusunu

açıkça yansıtıyordu; bu duygu ekoturistlerin yaklaşımıyla hiç de uyumlu değildi. Kaplumbağalar ve kaplumbağa yumurtaları, stokların azalması nedeniyle kişisel tüketiminin yasaya aykırı olduğunu açıkça belirten birçok tabela konmuş olmasına rağmen, yerel halk tarafından besin kaynağı olarak oldukça değerli görülmektedir.

Son örnek, Avustralya'nın merkezindeki büyük Uluru'yu (Ayers Rock) ziyaret eden turistleri kapsamaktadır. Yıl boyunca birçok farklı turist türünü çeken, yoğun ziyaret edilen bir çekim alanı olan Uluru'da, yirmili yaşlarının başında iki turistin bu monolitten hatıra olarak eve götürmek üzere parçalar kopardığına tanık oldum. Bu davranışın tüm turistler tarafından yapılması hâlinde sonuçlarının ne olacağını düşünmeden edemedim. Böyle etkilerin oldukça görünür hâle gelmesi uzun sürmezdi (bkz. Levha 8.1 ve 8.2).

Lea'nın yukarıda tanımladığı çevresel etik bileşeni açısından, turizm araştırmacılarına yararlı olduğu kanıtlanmış çok geniş bir çalışma birikimi bulunmaktadır. Myers (1980), insanların çoğunun türlerin yok oluşu gibi sorunlarla ilgilendiğini, ancak bunun nüfus ve kirlilik gibi daha acil konular pahasına olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde Elliot (1991), insanların benimsediği çevre etiğinin farklı dereceleri olduğunu yazmaktadır. Bu dereceler, insan merkezli etikten başlayarak, etik değerlendirmelerin insanları nasıl etkilediği temelinde yapıldığı bir felsefeyi savunur; ekolojik bütüncüllüğe kadar uzanır. Ekolojik bütüncüllükte biyosfer ve gezegenin büyük ekosistemleri ahlaki olarak dikkate değerdir. Bitkiler, hayvanlar, kayalar vb. ancak bu anlamlı bütünü sürdürdükleri ölçüde önem taşırlar. Diğer ara etik konumlar şunları içerir: türün bireysel üyelerinin odağa alındığı hayvan merkezli etik; tüm canlıların değerli görüldüğü (ancak zorunlu olarak eşit değerli görülmediği) yaşam merkezli etik ve tüm canlı ve cansız varlıkların içsel değere sahip olduğunu ima eden etik anlayışları.

Etikte insan merkezli odak ya da antroposantrizm, daha çok baskın "Batılı" dünya görüşünü temsil ederken, bunun karşıtı olan biyosentrizm daha azınlıkta kalan, uyumcu bir dünya görüşüdür (koruma ve çevrecilik üzerine ilgili tartışma için bkz. Bölüm 5). Antroposantrik paradigma, doğanın yalnızca insan değerleri perspektifinden kavranabileceğini varsayar. Dolayısıyla insanlar, doğanın insan toplumu içindeki biçimini ve işlevini belirler. Buna karşılık biyosentrik felsefe, biyosferdeki her şeyin var olma konusunda eşit hakka sahip olduğunu, yani hepsinin içsel değer bakımından eşit olduğunu kabul eder (Devall ve Sessions, 1985). Parklar ve korunan alanlar bağlamında Swinnerton, Philipsen'de (2005), dünya genelindeki kaynak yöneticileri ve diğer karar vericilerin parklarda çevre yönetiminin yeri konusunda rekabet eden görüşler benimsediğini yazmaktadır. Bu görüşler muhafazadan

korumaya ve sömürüye kadar uzanmakta ve bu terimlerin kullanımındaki tutarsızlığı göstermektedir (Şekil 8.3). Muhafazacı bakış açısını savunan yöneticiler, az müdahale uygulaması, doğal kaynaklara yüksek değer verme, sorumlu kullanım ve çok az sayıda turist kabul etme yoluyla daha biyosentrik bir felsefeye bağlı kalmaktadır.

Şekil 8.3. Kaynakların korunması ve geliştirilmesine ilişkin özellikler

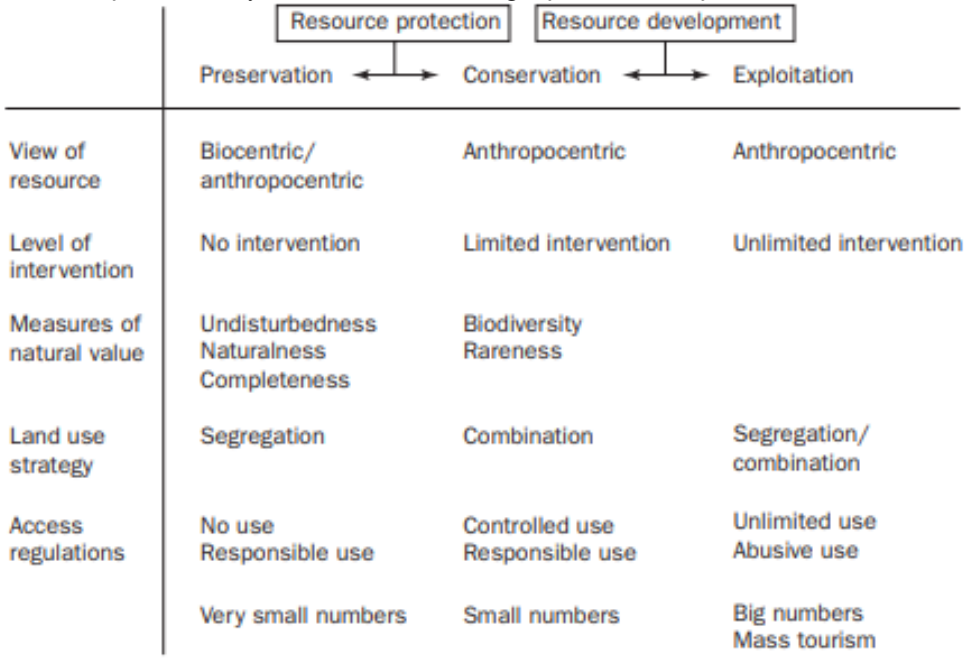

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Philipsen'e (1995) göre, kamuoyu eğiliminde daha çevre odaklı bir etik lehine bir yönelme olduğu görülmektedir. Philipsen, birçok yazarın çalışmalarına (Dunlap ve Heffernan, 1975; Pinhey ve Grimes, 1979; van Liere ve Noe, 1981) atıfla, insanların turizmle ilgili yaptıkları tercihlerin yaşamlarındaki çevresel değerlerin önemini yansıttığını düşünmektedir. Örneğin Urry (1992), kitle turizmi olgusunun kolektif turist "bakışının", yeşil turizm aracılığıyla örneklendirilen daha romantik bir bakış karşısında geriliyor göründüğünü yazmaktadır. Poon (1993) ise bu değişen değerler temelinde "yeni turizm" perspektifini ortaya koymuştur. Bu noktayı destekleyen Yeoman vd. (2006), dünyada "etik tüketim" olarak adlandırılan olgudan etkilenmeyen çok az pazar bulunduğunu yazmaktadır. Bu yazarlar etik tüketimi, "fiyat, kalite ve fırsat uyaranlarının ötesinde yer alan ve tüketicinin zihninde önceden var olabilecek felsefi kaygıları harekete geçiren satın alma motivasyonu" olarak tanımlamaktadır (Yeoman vd., 2006: 184). Bu durum Weeden (2001) tarafından da rapor edilmiştir; Weeden, uzmanlaşmış turizm operatörleri üzerine yaptığı çalışmada müşterilerin etik tatiller yapmaya ilgi duyduğunu bulmuştur. Bununla birlikte, bunun turist ihtiyacından etik pazarlama ve hizmet sunumuna nasıl dönüştüğü hâlâ tartışmalıdır. Geçmişte etik turizmde

nadiren vurgulandığı için, standart uygulamalar etik olsun ya da olmasın benimsenmeye ve kabul edilmeye devam etmektedir (Fleckenstein ve Huebsch, 1999; Burns, 1999).

Temelde, bugüne kadar turizm etiği çalışmalarında araştırma temeli oldukça zayıftır (D'Amore, 1993; Payne ve Dimanche, 1996). Bununla birlikte, turizmin kamu, özel ve kâr amacı gütmeyen sektörlerinde, sürdürülebilir kalkınma perspektifinden etik kaygıların tamamen göz ardı edilmediğine ilişkin artan bir farkındalık olduğu görülmektedir. Hughes'a (1995) göre, bugüne kadar sürdürülebilirliğin yalnızca teknik, rasyonel ve bilimsel alanı baskın hâle gelmiştir; oysa yeni ve daha bütüncül bir kalkınma paradigmasına yönelik ilk itici güçten esasen etik alan sorumluydu.

Geçmişte turizm etiği, ağırlama sektörünün hizmet ve işletmecilikle ilişkisine yapılan vurgu nedeniyle konaklama/ağırlama yönetimi alanına indirgenmiştir (Wheeler, 1994). Bu araştırma, etik ile toplum ilişkileri, cinsel taciz, konuk hakları vb. konular arasındaki boşluğu kapatmak üzere tasarlanan Uluslararası Hizmet ve Turizmde Kalite ve Etik Enstitüsü'nün (IIQUEST) kurulmasına yönelik hareketin temelini sağlamıştır (bkz. Hall, 1993). Bununla birlikte 1992 Rio Dünya Zirvesi, katılımcıların Gündem 21'e bağlılık bildirmesiyle turizm araştırmaları alanında etiğin yararına ilişkin daha fazla ilgi oluşmasında başlıca katalizörlerden biri olmuştur. Genot (1995), bu planın 30. Bölümünü şöyle özetlemektedir:

Çok uluslu şirketler de dâhil olmak üzere iş dünyası ve sanayi, Sürdürülebilir Kalkınma için Uluslararası Ticaret Odası İş Dünyası Şartı ve kimya endüstrisinin sorumlu bakım girişimi gibi en iyi çevresel uygulamaları teşvik eden davranış kodlarını benimsemeye ve uygulamalarını raporlamaya teşvik edilmelidir. (Genot, 1995: 166)

Görsel 8.1. Yerel bir çiftçi tarafından günde 24 saat zincirlenmiş olan bu jaguar, Meksika'daki bir tur operatörü tarafından ekoturizm cazibe merkezi olarak tanıtıldı.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Görsel 8.2. Kaplumbağaların yumurtlama mevsiminde hem turistler hem de yerel halk, dişi kaplumbağaların ihtiyaçlarına karşı duyarlı davranmalıdır; bu ihtiyaçlar arasında yeterli alan ve taciz edilmemek yer almaktadır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Turizm ve etik literatürünün yetersizliğine bir yanıt olarak ve/veya turizm araştırmalarının evrimindeki mantıksal bir ilerleme olarak çeşitli makaleler ortaya çıkmıştır. Bu yoğunlaşma gerçekten de zamanındadır; çünkü turizm araştırmacıları işletme, toplum ve çevreyle ilgili daha felsefi sorunlarla uğraşmaktadır. Literatüre bu katkılar; ekoturizm ve etik üzerine genel tartışmaları (Duenkel ve Scott, 1994; Kutay, 1989), ekoturizm ve etik üzerine

daha özel yorumları (Karwacki ve Boyd, 1995; Wight, 1993a), Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşam kalitesi üzerine turizmde etik karar vermeyi ve ekoturizm endüstrisinde etik ile pazarlamayı (Wight, 1993b) kapsamaktadır.

Etik ve turizm üzerine iyi hazırlanmış bir denemede Hultsman (1995), yalnızca adil, onurlu ve uygun biçimde davranmayı değil, aynı zamanda turizmin "yalnızca" ya da "sadece" "küçük bir şey" olduğunu ifade eden "adil turizm" kavramına dayalı bir etik ve turizm çerçevesinin kullanılmasını önermektedir. Çerçevenin bu ikinci yönüne ilişkin olarak Hultsman, turizmin bir deneyim olmaktan çok bir ekonomi olarak önem kazandığını ve bu nedenle deneyim hazzından türeyen bazı içsel niteliklerini kaybettiğini vurgulamaktadır (bkz. Bölüm 7). Şöyle belirtmektedir: "Turizm, hizmet sağlayıcılar tarafından önce bir iş, sonra bir deneyim olarak görülme noktasına ulaşırsa, artık 'sadece turizm' değildir; endüstridir" (1995: 561). Çalışmasını, etik konuların turizm müfredatında kullanılan ders kitaplarına dâhil edilmesi gerektiğini belirterek sonuçlandırmakta ve birçok başka yazarın da ifade ettiği gibi, turizm hizmetlerinin sunumunda gerçek bir profesyonellik eksikliğinin bulunmasından kaygı duymamız gerektiğini ileri sürmektedir. Bu görüş, Tribe (2002), Yaman (2003) ve Jamal (2004) gibi kuramcılar tarafından da yinelenmektedir; bu yazarların tümü, turizm araştırmalarında daha kapsamlı bir etik gündem için güçlü biçimde savunuda bulunmaktadır.

İlgili başka bir çalışmada Upchurch ve Ruhland (1995: 37), konaklama endüstrisinin etik iş iklimi türlerini anlama düzeyini geliştirmeye odaklanmış ve bunu Egoizm ("birey kendisi için en büyük iyiyi izlemelidir"), İyicillik/Benevolence ("adil ve tarafsız temelde sunulan, iyiyi maksimize etmeye dayanan ve tarafsız dağıtım kurallarını izleyen eylemler") ve İlke/Principle ("kararların kurallara dayandığını ileri süren bir kuramdır. Sonuç ya da eylemler kuralın değerine dayanmalıdır") gibi normatif etik kuramların analiziyle gerçekleştirmiştir. Katılımcılar, üç etik kuramı ölçmek üzere tasarlanmış Likert tipi etik iklim anketini dolduran Missouri konaklama işletmecileridir. Bu yazarlar, konaklama işletmesi katılımcıları arasında en sık algılanan etik iklim türünün İyicillik olduğunu bulmuştur (bunun literatürle uyumlu olduğunu belirtmektedirler). Dolayısıyla İyicillik, müşterilere sosyal yönelimli bir biçimde belirli bir duyarlılığı göstermektedir.

Bu sosyal sorumluluk unsuru, Walle'nin (1995) iş etiği ve turizm üzerine yazdığı çalışmada da tartışılmaktadır. Walle, Friedman ve Davis'in çalışmalarıyla ortaya konan iş etiği kuramındaki ikiliği ele almaktadır. Friedman ekolüne göre iş dünyasının işleyiş tarzı kâr üretmektir ve iş liderlerinin (yasa sınırları içinde) sosyal politikalar ve stratejiler üzerinde

durması onların sorumluluğu değildir. Buna karşılık Walle, Davis ekolünün işletmeler için daha sosyal açıdan sorumlu davranışı savunduğunu; bunun da olumlu tanıtım yoluyla daha fazla kâr sağlayacağını ve devlet müdahalesini önleyeceğini belirtmektedir (Tablo 8.1). Bu uç noktalar üzerinden Walle, turizmin benzersizliği nedeniyle, ana akım işletmeciliğin örgüt ve müşterilerine odaklanan evrensel ya da genel stratejilerini (örneğin imalat) izleyemeyeceğini savunur. Bunun yerine şu noktayı ortaya koymaktadır:

Tablo 8.1. Etik yaklaşımlar: bir karşılaştırma

	Social obligation no. 1 (Friedman)	*Social responsibility no. 2 (Davis)*	*Social responsiveness (extension of No. 2)*
General overview	Legal and profitable	Current social problems are responded to	Future social and/or environmental problems are anticipated and addressed
Choosing options	The sole consideration aside from profit is legality	Decisions respond to social issues which overtly need to be addressed	Decisions based on anticipation of future needs and/or social problems even if they do not impact or are caused by the firm
Strategies are evaluated with reference to:	Is the strategy legal? Is the strategy profitable enough?	Has the organisation responded to problems and issues which have emerged as significant?	Future problems are addressed even if the organisation is not directly causing them

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

	Toplumsal yükümlülük No. 1 (Friedman)	**Toplumsal sorumluluk No. 2 (Davis)**	**Toplumsal duyarlılık (No. 2'nin genişletilmiş biçimi)**
Genel değerlendirme	Yasalara uygunluk ve kârlılık esastır.	Mevcut toplumsal sorunlara yanıt verilir.	Gelecekte ortaya çıkabilecek toplumsal ve çevresel sorunlar öngörülür ve ele alınır.
Seçeneklerin belirlenmesi	Kârlılığın yanı sıra tek belirleyici unsur yasallıktır.	Açık biçimde ele alınması gereken toplumsal sorunlara yanıt veren kararlar alınır.	İşletmeyi doğrudan etkilemese veya işletme kaynaklı olmasa dahi, gelecekteki gereksinimlerin ve/veya toplumsal sorunların öngörülmesine dayalı kararlar alınır.
Stratejilerin değerlendirilme ölçütü	Strateji yasal mıdır? Strateji yeterince kârlı mıdır?	Örgüt, önem kazanan sorunlara ve meselelere yanıt vermiş midir?	Gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar, örgüt bu sorunlara doğrudan neden olmasa bile ele alınır.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Turizm genel bir endüstri değildir; çünkü çevre, toplum ve kültürel sistemler üzerinde geniş ve çok boyutlu bir bağlam içinde bütüncül bir yönelim gerektiren biçimlerde benzersiz etkiler yaratır. Ancak çağdaş iş etiği böyle bütüncül bir perspektifi benimsemekte yavaş kalmıştır. Tarihsel olarak odak örgüt ve müşterileri üzerinde olmuştur. Üçüncü taraflar üzerindeki etkiler (dışsallık sorunları) çoğu zaman göz ardı edilmiştir. (Walle, 1995: 226)

Walle'nin sosyal yükümlülük, sorumluluk ve duyarlılığa ilişkin ilk kavramsallaştırması, bu yönelimlerin turizmin benzersizliğine nasıl uygulanabileceğini göstermek üzere yeniden düzenlenmektedir (Tablo 8.2).

Tablo 8.2. Turizmle ilgili özel etik hususlar

Tourism's perspective	*Social obligation no. 1 (Friedman)*	*Social responsibility no. 2 (Davis)*	*Social responsiveness (extension of no. 2)*
Progress is not inevitable or inherently beneficial	Since the concept of 'progress' is not universal or inevitable, we should not place an over-reliance upon it in our strategies/tactics	Tourism has a responsibility to encourage development which meshes with the local environment and culture, not in accordance with a universal concept of 'progress'	Since 'progress' leads to concomitant changes in culture and the environment, tourism strategy should be appropriate and mitigate its impact
Tourism can be undermined by pressures of the industry	Change wrought by tourism might undercut the industry. Such potential should be prevented and mitigated when doing so is a good tactic	Tourism causes negative impacts and pressures on people and the environment which should be mitigated	The industry has both practical and ethical reasons to respond to impacts on the environment and local people
All relevant stakeholders need to be considered when strategies are forged	Government regulation and loan conditions might demand responding to the needs of all relevant stakeholders	Tourism should respond to the needs of various stakeholders which are impacted on by the industry	The industry should anticipate future impacts from various sources and respond in proactive ways

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Turist perspektifi	**Toplumsal yükümlülük No. 1 (Friedman)**	**Toplumsal sorumluluk No. 2 (Davis)**	**Toplumsal duyarlılık (No. 2'nin genişletilmiş biçimi)**
İlerleme, kaçınılmaz ya da doğası gereği yararlı değildir.	"İlerleme" kavramı evrensel veya kaçınılmaz olmadığından, strateji ve taktiklerde bu kavrama aşırı ölçüde dayanılmamalıdır.	Turizmin, yerel çevre ve kültürle uyumlu kalkınmayı teşvik etme sorumluluğu vardır; evrensel bir "ilerleme" anlayışını dayatan kalkınma biçimleri teşvik edilmemelidir.	"İlerleme", kültür ve çevrede sürekli değişime yol açtığından, turizm stratejisi bağlama uygun olmalı ve etkilerini azaltmalıdır.
Turizm, endüstrinin yarattığı baskılar nedeniyle zayıflayabilir.	Turizmin yol açtığı değişim, endüstrinin kendi varlığını zayıflatabilir. Bu nedenle, söz konusu olasılıklar uygun bir stratejik yaklaşım olduğunda önlenmeli ve etkileri azaltılmalıdır.	Turizm, insanlar ve çevre üzerinde azaltılması gereken olumsuz etkiler ve baskılar yaratmaktadır.	Endüstrinin, çevre ve yerel toplum üzerindeki etkilerine yanıt vermesini gerektiren hem uygulamaya dönük hem de etik gerekçeleri vardır.
Stratejiler oluşturulurken ilgili tüm paydaşlar dikkate alınmalıdır.	Kamu düzenlemeleri ve arazi koşulları, ilgili tüm paydaşların gereksinimlerinin dikkate alınmasını gerektirebilir.	Turizm, endüstrinin etkilediği çeşitli paydaşların gereksinimlerine yanıt vermelidir.	Endüstri, farklı kaynaklardan doğabilecek gelecekteki etkileri öngörmeli ve proaktif biçimde karşılık vermelidir.

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Daha özel olarak ekoturizmle ilişkili çalışmalarında Fennell ve Malloy (1995), her birinin ekoturizm endüstrisinde kapsamlı etik karar vermeye nasıl katkıda bulunabileceğini tartışırken meta-etik (varoluşçuluk) ile normatif etik (deontoloji ve teleoloji) arasında bir ilişki kurmuştur. Onlara göre bu, etik kararları çözümlemenin geleneksel biçiminden, yani meta-etik ile normatif etik arasındaki iki kutuplu yaklaşımlar arasında aracılık etme biçiminden bir sapmadır.

Varoluşçuluk, bir eylemin doğru ya da yanlış olmasının aktörün özgür iradesine, sorumluluğuna ve özgünlüğüne bağlı olduğunu ima eder (Guignon, 1986). Varoluşçuluk ya da özgün davranış ne amaçları ne de araçları öncelemektedir; bunun yerine bireylerin özfarkındalığa sahip olmaları ve eylemlerinin tüm sonuçları için tam sorumluluk almaya hazır olmaları gerektiği önermesine dayanır. Özünde bu, bireylerin her şey üzerindeki tüm sonuçlara ilişkin sorumluluklarını kabul etme sınırları içinde davranış kalıplarını özgürce seçmelerine olanak tanır. Deontoloji, bir eylemin doğru ya da yanlış olduğunu eylem kuralları veya ilkeleri, görevler, haklar ya da erdemler temelinde ileri süren bir etik yaklaşımdır (Mackie, 1977). Bu yaklaşım, yönelimi itibarıyla araç temelli ya da niyet temelli davranışı savunur. Deontoloji ya da doğru davranış, izlenmesi gereken kurallar ve düzenlemeler sağlayarak bize rehberlik eder; özünde "görevimiz" bizim için ortaya konur ve buna "uymamız gerekir". Buna karşılık teleoloji ya da iyi davranış, bir eylemin doğru ya da yanlış olmasının yalnızca gerçekleştirilmesinin sonuçlarına bağlı olduğunu ileri süren bir etik yaklaşımdır (Brody, 1983). Kişinin eyleminin sonuçlarına yöneldiği için sonuç temellidir. Bu anlamda paydaş, geçmişin geleneğini ya da dogmasını izlemekten kurtulur ve toplumların ve kültürlerin değişen koşullarıyla uyumlu bir biçimde seçim yapabilir.

Etik Zorunluluk

Etik karar vermede üçlü yaklaşım

Fennell ve Malloy, üç yaklaşımın (varoluşçuluk, deontoloji ve teleoloji) her biri birbirinden oldukça farklı bakış açılarını savunsa da kapsamlı etik kararlar arayan paydaşların ya da karar vericilerin etik bakımdan iyi, doğru ve özgün çözümlere ulaşmak için bu kuramların tamamından yararlanabileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca yazarlara göre, insanların karar alma sürecinde yalnızca tek ve saf bir etik biçimine dayandığını söylemek mümkün değildir. Onlara göre üçgenleştirilmiş bir yaklaşım olarak adlandırılabilecek bu model, turizm endüstrisinde var olan hem örgütsel hem de ahlaki çok yönlü taleplere karşılık gelebilir (Şekil 8.4). Ekoturist açısından bu yaklaşım iki şeyi gerçekleştirir:

Şekil 8.4. Etik üçgenleme modeli

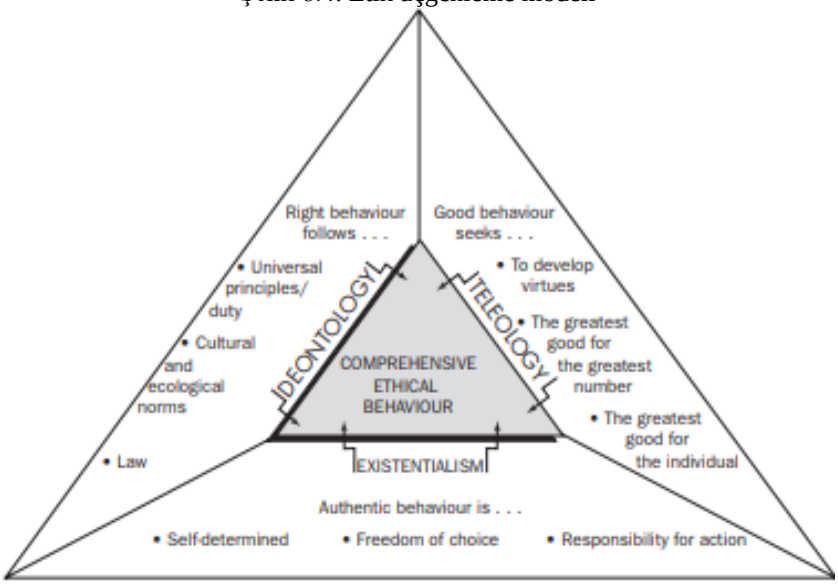

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

İlk olarak bireye, sorunları hem normatif hem de içe dönük bir biçimde kapsamlı olarak değerlendirebileceği ve çözebileceği etik bir ölçüt sunulur. Bunun sonucunda, birçok kişi için örtük durumda bulunan etik duyarlılığın, teleolojik, deontolojik ve varoluşçu bakış açılarının incelenmesiyle daha görünür hâle gelmesi ve dikkate alınması beklenir. Bu modelin ikinci sonucu ise, yalnızca ekoturist davranışlarına yönelik ampirik araştırmalar için değil, aynı zamanda genel olarak ekoturizm endüstrisi için daha kapsamlı etik davranış biçimlerinin geliştirilmesi açısından da bir hareket noktası olarak kullanılabilmesidir (örneğin örgüt kültürü ve iklimi).

Başka bir çalışmada Malloy ve Fennell (1998a), Schein (1985) ve Kohlberg'in (1981, 1984) çalışmalarına dayanarak, ekoturizm endüstrisinde etik ve etik olmayan çalışma iklimlerini birbirinden ayırmaya yönelik olarak örgüt kültürü literatürünü incelemiştir (Şekil 8.5). Schein, kültürün bir örgüt içinde kabul edilebilir davranışa ilişkin belirli standartlar oluşturduğunu belirtmektedir. Böylece bireyler, örgütün normatif ve değer temelli davranışlarına dayalı bir sosyalleşme sürecine tabi olmaktadır. Kohlberg'in çalışması ise toplum içinde ahlaki gelişimi üç ayrı aşama üzerinden anlamamız bakımından temel niteliktedir: gelenek öncesi aşama (cezadan kaçınmak, dış kaynaklardan ödül almak, haz aramak amacıyla hareket eden ve toplumsal normlara ya da ekolojik ilkelere çok az önem veren kişiler); geleneksel aşama (bireylerin toplumsal yaptırımlara uyarak toplum içinde onay kazanmak amacıyla hareket etmesi); ve gelenek sonrası aşama (kişilerin dışsal güçlerden değil,

toplumun yararı için içeriden gelen bir yönelimle ve daha geniş anlamda insanlığın ve gezegenin iyiliği için davranmaya yönelmesi).

Şekil 8.5. Ekoturizm organizasyon kültürlerinde ahlaki gelişim.

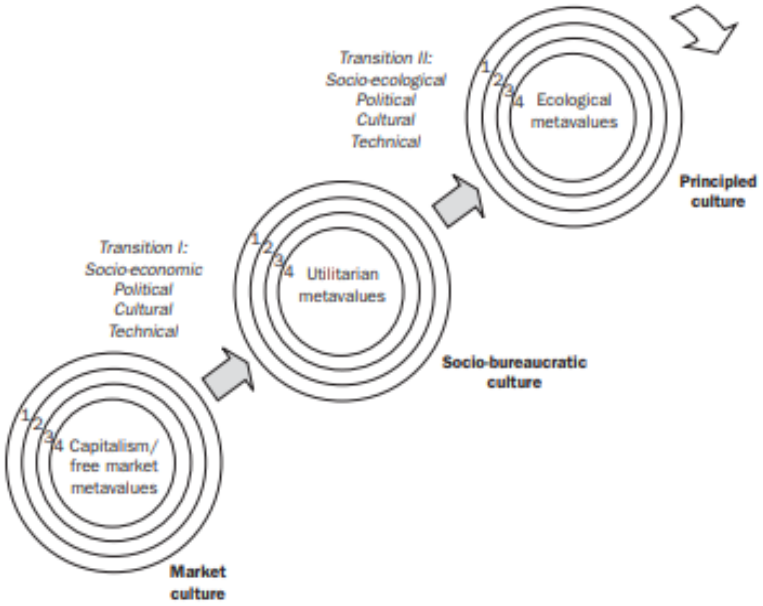

Kaynak: (Fennell ve Malloy, 1995: 178).

Malloy ve Fennell (1998a), bu üç aşamayı ekoturizme uygulayarak sırasıyla şu biçimde adlandırmıştır: (1) piyasa ekoturizmi kültürü, (2) sosyo-bürokratik ekoturizm kültürü ve (3) ilkeli ekoturizm kültürü. Yazarlara göre ekoturizm endüstrisinin ulaşmaya çalışması gereken aşama bu son aşamadır. Bu aşama yalnızca ekonomik ve/veya sosyolojik bir gündemi değil, ekolojik ve toplumsal bütüncüllüğün genel amaçlarını yansıtan sosyo-ekolojik bir değişimi gerektirir. Aşamalar arasındaki geçişler; geniş siyasal süreçlerden (örneğin turizm etkilerini kontrol etmeye yönelik politikaların geliştirilmesi), kültürel süreçlerden (örneğin firmalar içinde sosyal ve ekolojik bakımdan sorumlu davranış temelinde terfi sistemlerinin oluşturulması) ve teknik süreçlerden (örneğin ekoturizm rehberlerinin sertifikalandırılması) etkilenmektedir. Daha yakın dönemde Malloy ve Fennell'in çalışmalarını bağlama oturtan iki çalışma daha yapılmıştır. Ross'un (2003) çalışması, örgüt kültürlerinin ve etik davranışın güven ve iletişim yoluyla geliştirilebileceğini ileri sürerken; Holden (2003), hizmet sağlayıcıların çoğu zaman doğanın içsel kullanımından çok araçsal kullanımına dayalı kısa vadeli yararlarla daha fazla ilgilendiğini savunmaktadır.

Ekoturizm ile etik arasındaki bağlantıları geliştirme çabaları açısından umut verici olan nokta, son dönem çalışmalarının ampirik bir yaklaşım benimsemiş olmasıdır. Ekoturizmin etik kurama dayanan ilkelere yaslanması gerektiğini ileri süren araştırmacıların (Blamey, 2001; Orams, 1995) izinden giden Nowaczek ve Smale (2005), Peru Amazonu üzerine yaptıkları çalışmada Fennell'in (2001) ekotur operatörü etiği göstergelerini uyarlamıştır. Bu göstergeler; genel etik (örneğin bitki ve hayvanlara gösterilen saygı), yerel halk (örneğin yerel halkın ekoturizm işletmesine sahip olması ya da katılımı), çevre eğitimi (örneğin turistlere yerinde verilen eğitim düzeyi), operatör profesyonelliği (örneğin alanın kendisine ilişkin bilgi düzeyi), korumaya katkı (örneğin çöp toplama gibi fiziksel katkılar) ile konaklama ve ulaşım (örneğin yerel mülkiyete ait otellerin kullanılması) gibi program unsurlarına ilişkin daha ileri araştırmaları başlatmak üzere tasarlanmıştır. Düşükten üstüne uzanan 5'li bir ölçeğe dayalı olarak ekoturistler, hizmet sağlayıcının son derece etik davrandığını belirtmiş; tüm yanıtlar ölçekte 4.0'ın üzerinde çıkmıştır. Altı gösterge seti içinde genel etik en yüksek puanı almıştır ($M = 4.67$, $SS = 0.44$). Daha özel olarak yazarlar, yaşlı ziyaretçilerin operatörün etik davranışını genç ekoturistlere göre daha olumlu değerlendirdiğini ve ekotur grubunun büyüklüğü arttıkça ekotur operatörü etiğine ilişkin değerlendirmelerin düştüğünü bulmuştur.

Sorumlu turizm, elçilik ve etik kodlar

Turizmde etik zorunluluk, 1990'lardan bu yana araştırma ve uygulama alanlarında istikrarlı biçimde ele alınan sorumlu turizm kavramı üzerinden de tartışılmıştır (örneğin bkz. Miller, 2001; Hudson ve Miller, 2005). Turizmde sorumluluğun bir biçimi, Antarktika'da birkaç yıldır kullanılan "elçilik" düşüncesidir; ancak bu kavramı bağlama oturtacak ampirik kanıtlar oldukça sınırlıdır. Maher ve diğerleri (2003) tarafından aktarıldığı üzere Burton (2000: 6), "elçilik" kavramını, "'Buz'a gitmiş ve korunması amaçlanan değerleri ilk elden deneyimlemiş kişiler tarafından kıtanın korunmasının savunulması süreci" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca yine Maher ve diğerleri tarafından aktarılan Heritage Expeditions (1997: 7), turizmin şu yollarla "elçiler" yarattığını ileri sürmektedir:

Antarktika ve Alt Antarktik 'in eşsiz doğal tarihini katılımcılarla paylaşarak farkındalık oluşturmak, gezi üyelerinin tarihî alanları ziyaret etmelerini sağlamak ve Antarktika kıtasının karşı karşıya olduğu koruma sorunlarını onlarla tartışmak.

Elçiliğin “çevre koruyuculuğu” ve “savunuculuk” kavramlarıyla gevşek biçimde eş anlamlı olduğu söylenmektedir; ancak Maher ve diğerlerine göre bu kavramın Antarktika bağlamında beklenti, yerinde deneyim, davranış ve hatırlama süreçleri açısından ne anlama geldiği kesin değildir. Yazarlar, yukarıda Burton’ın da belirttiği gibi, bunun değer yüklü güçlü bir kavram olduğunu, ancak elçiliğin kıtanın korunmasına nasıl dönüştüğü konusunda belirsizlik bulunduğunu ifade etmektedir. Bu kavram yalnızca yerinde bulunulduğu sırada insanlarda karşılık bulan bir sözcük müdür, yoksa ziyaretçiler daha sonra Antarktika’daki özel sorunlar hakkında kalıcı biçimde farkındalık yaratmaya yönlendirilebilir mi?

Yukarıda değinilen yayınların çoğunda tekrar eden bir tema, turizm endüstrisi için davranış/etik kodlarının savunulmasıdır. British Columbia Kalkınma, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (1991: 21) etik kodu, “hedef grubun ilgi duyduğu faaliyeti sürdürürken davranışlarını yöneten rehber ilkeler bütünü” olarak tanımlamaktadır. Endüstri açısından kodlar, “şirketlerin çalışan davranışını biçimlendirmeyi ve arzu edilen davranışa ilişkin açık ifadeler yoluyla değişim yaratmayı umduğu mesajlar” olarak işlev görür (Stevens, 1994: 64). Turizmde bu kodlar, işletme alanının ötesine geçerek yerel halkın, hükümetin ve turistlerin önceden belirlenmiş yönergelere uymasını sağlamaya yönelmiştir. 1990’lardan bu yana hükümet, STK ve endüstri gibi çeşitli kuruluşlar tarafından bu tür kodlarda bir çoğalma yaşanmıştır; bunların çoğu Mason ve Mowforth ’un (1995, 1996) çalışmasında ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı Sanayi ve Çevre (1995) yayını içinde görülebilir. Bu tür bir koda örnek olarak, türünün ilk örneği gibi görünen ve daha yakın dönemde 2004 yılında İngiltere’de başlatılan Countryside Code’a dönüşen Country Code verilebilir.

Scace ve diğerlerine (1992) göre kodlar iki ana kategoriye ayrılır: etik kodları ve uygulama/davranış kodları. Birincisi felsefi ve değer temelli iken, ikincisi yerel koşullarda fiilî uygulamaya daha çok yönelik ve daha özeldir. Bir etik kodu kapsamına giren yönergeye “yeryüzünün kırılganlığına saygı göster” ifadesi örnek verilebilirken; bir uygulama kodu yönergesi muhtemelen örgütün müşteriye yönelik “taahhüdüne” atıfla kabul edilebilir iş uygulamasına daha fazla odaklanacaktır. Bununla birlikte bu ikilik bir ölçüde yanıltıcıdır; çünkü uygulama/davranış kodlarının değerlerle ilgilenmediğini ima eder. Oysa davranış kodları, önerildiği gibi gerçek durumlarda özel olmalı; ancak aynı zamanda etik ve işletme üzerine önceki tartışmada ortaya konulan sağlam ilkelere dayanmalıdır (Fennell ve Malloy, 2007).

Turizm endüstrisi ile etik arasındaki bağlantı Payne ve Dimanche (1996: 997) tarafından tartışılmıştır. Yazarlara göre etik kodları; adalet, dürüstlük, yeterlilik ve yararlılık gibi temel değerleri yansıtmalıdır. Bunu şu şekilde açıklarlar:

1. Turizm endüstrisi, temelinin sınırlı bir kaynak olan çevre olduğunu ve sürdürülebilir ekonomik gelişmenin büyümeye sınırlar getirmeyi gerektirdiğini kabul etmelidir.
2. Turizm endüstrisi, toplum temelli olduğunu ve turizm gelişiminin sosyo-kültürel maliyetlerine daha fazla önem verilmesi gerektiğini fark etmelidir.
3. Turizm endüstrisi aynı zamanda hizmet odaklı olduğunu ve çalışanlara da müşterilerkadar etik davranması gerektiğini kabul etmelidir.

Genot (1995), endüstrinin davranış kodlarını benimsemesi için pratik nedenleri ayrıca vurgulamakta; sağlıklı bir çevrenin iyi işletmecilik anlamına geldiğini, tüketici talebini karşıladığını, endüstri çabalarını ve imajını birleştirdiğini ve ürün kalitesini güvence altına aldığını belirtmektedir. Genot'a göre her etik kodunun merkezinde şu ilkeler yer alır: çevresel bağlılık, sorumluluk, bütünleşik planlama, çevreye duyarlı yönetim, karar vericiler arasında iş birliği ve kamuoyu farkındalığı. Bu ilkelerin birçoğu, özellikle operatörlerin ve turizm endüstrisinin diğer üyelerinin etik davranışına ayrılmış başka yayınlarda (bkz. Dowling, 1992; Ecotourism Society, 1993), Arktik gibi belirli bölgelerde (Mason, 1994, 1997b), balina izleme gibi belirli faaliyetlerde (Garrod ve Fennell, 2004; Gjerdalen ve Williams, 2000) ve Doğu ile Batı turizm gelişim paradigmalarını karşılaştırma çabalarında (Theerapappisit, 2003) daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Malloy ve Fennell'e (1998b) göre bu kodların oluşturulmasına ve anlaşılmasına daha güçlü bir dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Yazarlar, 40 kodu (414 ayrı yönerge) içerik analizine tabi tutmuş; yönergelerin kimler için geliştirildiğini, kimler tarafından geliştirildiğini, hangi turizm türüne yöneldiğini, kodun yönelimini, mesajın kipini ve yönergenin temel odağını incelemiştir. Bu değişkenler, iki etik felsefesiyle (deontoloji ve teleoloji) yan yana getirilmiş; ayrıca kodların yerel ("yerel" ifadesi yerel, bölgesel ve ulusal ölçekleri kapsar) ya da kozmopolit (evrensel kod anlamında) bir koşula ilişkin olup olmadığı belirlenmiştir. Deontolojik yönergeler, örneğin tur operatörlerine yerleşik çevresel ya da kültürel normları onurlandırmak amacıyla geliştirilen örgütsel politikalara uyma tavsiyesi veren yönergelerdir. Deontolojik bir kod örneği şöyledir: "Bir kuluçka alanının ya da fok kolonisinin çevresinin farkında olun ve bunun dışında kalın. Liderlerinizin verdiği talimatları izleyin." Teleolojik yönergeler ise eylem ya da eylemsizliğin sonucunu açıklayan yönergeleri içerir. Teleolojik bir

kod örneği şöyledir: “Davet edilmedikçe araştırma istasyonlarındaki binalara girmeyin. Bilimsel araştırmaların sürdüğünü ve herhangi bir müdahalenin bilim insanlarının verilerini etkileyebileceğini unutmayın.” (Eylemin sonucu italik olarak vurgulanmıştır.) Şekil 8.6, çalışmada 414 yönergenin her biri için kullanılan metodolojiyi göstermektedir.

Şekil 8.6. Antarktika etik kuralları kılavuzuna ilişkin bir örnek

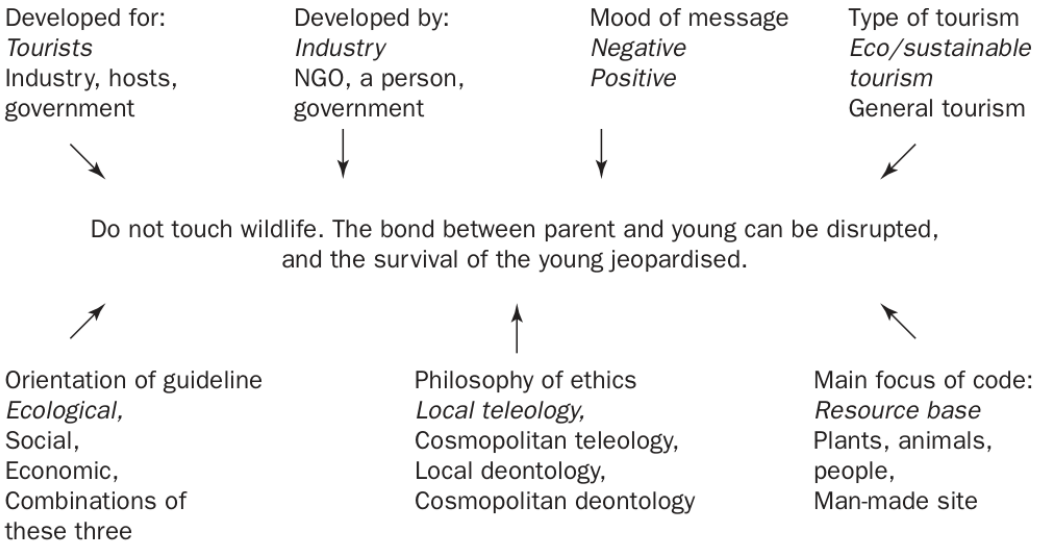

Kaynak: Fennell, Ecotourism, 3. bs. (2008).

Bu araştırmada, çalışmadaki tüm yönergelerin yaklaşık yüzde 77’sinin doğası gereği deontolojik olduğu bulunmuştur. Bu nedenle Malloy ve Fennell’e göre söz konusu yönergeler, karar vericiye (örneğin turiste) belirli bir koda uymasının gerekçesini sunmakta yetersiz kalmakta; sonucun açıklanmasının (yani teleolojik önermenin) turist ya da başka bir paydaş için gerekli olmadığı varsayılmaktadır. Daha özel olarak, kodların çoğunun dernekler (STK’lar) tarafından ve turistler için geliştirildiği; kodların önemli bir bölümünün sosyal ya da ekonomik temelden çok ekolojik temelli olduğu; yaklaşık yüzde 85’inin olumlu kipte ifade edildiği ve bu kodların odağının insanlar ya da kaynak temeli olduğu saptanmıştır. Malloy ve Fennell, etik kodları alanında gelecekte yapılacak araştırmaların kodların daha derin felsefi anlamını incelemesini, kodların geliştirilmesinde teleolojik bakış açısını daha fazla savunmasını (yani koda uyulmadığında eylemin sonuçlarının belirtilmesini) ve kodların davranışı gerçekten ne ölçüde değiştirdiğini daha iyi anlamayı hedeflemesini önermektedir.

Bu son unsur, yani davranış değişikliği, daha yakın dönemde Bhattacharya ve diğerleri (2006) tarafından Hindistan’ın Bhopal kentindeki Van Vihar Ulusal Parkı’nı ziyaret eden ekoturistler üzerine yapılan bir çalışmada incelenmiştir. Bhattacharya ve diğerleri, ekoturistlerin yüzde 60’ının parkın davranış kodu hakkında hiçbir farkındalığa sahip

olmadığını, ziyaretçilerin yalnızca yüzde 10'unun genel olarak kodlar hakkında herhangi bir farkındalığa sahip olduğunu bulmuştur. Bu düşük farkındalık düzeyiyle tutarlı olarak, ziyaretçilerin yüzde 26'sı parkta turizme ilişkin herhangi bir yönerge ya da talimat almaya karşı çıkmıştır. Bu çalışma, doğayı ve yaban hayatını rekreasyon düzenlerinin aktif bir parçası hâline getiren ziyaretçilerin, davranışı değiştirme aracı olarak etik kodlarına çok az maruz kaldığını ve bu kodlarla karşılaştıklarında bunlara uymamayı tercih edebildiklerini göstermektedir. (Etik farkındalığı artırmada kodun içeriğinden çok kodun geliştirilme ve uygulanma sürecinin daha önemli olabileceğini bulan Adams ve diğerleri, 2001'e de bakınız.) Ekoturistlerin etik kodlarına uyma davranışı Sirakaya ve Uysal (1997) tarafından incelenmiş; yaptırımların ve caydırıcı unsurların örneklemin uyum davranışını öngörmede güçlü bir rol oynamadığı bulunmuştur. Buna karşılık uyum, destinasyondaki beklenen uygulamalar ve uyumun yararları hakkında verilen eğitim yoluyla artmıştır. Yazarlar, politika yapıcıların yönergeler tasarlarken bu farklılıkların farkında olması gerektiğini ve yönergelerin ilkelerinin yerine getirilmesi bekleniyorsa tüm operatörlere dağıtılması gerektiğini belirtmiştir.

Hizmet sağlayıcılar ya da turistler gibi grupların etik kodlarını izlemelerini sağlamada yararlı görünen unsur kişisel katılımdır: gruplar, dışsal bir grup (örneğin hükümet) tarafından geliştirilen bir kod yerine, oluşturulmasına ve uygulanmasına katıldıkları etik kodlarını daha fazla desteklerler (bu bölümdeki Antarktika vaka çalışmasına bakınız). Kuzey Florida'da manatilerle yüzme turizmi bağlamında Sorice ve diğerleri (2006), yaptırım, su kalitesi, rahatsız etme, yoğunluk ve kalabalık ile eğitim konularında hükümetin çabalarını sınırlayan bir dizi sorun tespit etmiştir. Bu bulgu, turizmde düzenleyici ya da "büyük sopa" yönteminden ziyade düzenleyici olmayan yaklaşımın daha uygun olduğunu düşünen diğer araştırmacıların çalışmalarını doğrulamaktadır. (Turizm etik kodları üzerine geniş bir tartışma için bkz. Fennell ve Malloy, 2007; ayrıca Costa Rica'nın Sürdürülebilir Turizm Sertifikasyonu programında, programın kendisinin ötesinde başka önlemlerin proaktif gönüllü çevresel davranışı teşvik etmek için gerekli olduğunu; hükümet denetimi yoluyla zorlayıcı kurumsal baskıların ve normatif turizm endüstrisi dernek güçlerinin daha yüksek çevresel performansı tetiklediğini bulan Rivera, 2004'e bakınız.)

Turizm endüstrisinde etik kodlarının yararına ilişkin normatif bir kabul var gibi görünmesine rağmen, bunların turizm araştırmacıları tarafından evrensel olarak benimsenmediği açıktır. Örneğin Wheeller, ekoturizme yönelik sert eleştirisinde görüldüğü

üzere, bu kodların yararına ikna olmuş değildir. Ona göre hem ekoturizm hem de sürdürülebilir turizmi çevreleyen karmaşaya ilişkin gerçek yanıtlar yoktur; yalnızca

hiç bitmeyen, gülünç bir etik kodları dizisi vardır: gezginler için etik kodları; turistler için, hükümet için ve turizm işletmeleri için etik kodları. Herkes için kodlar -ya da daha muhtemelen herkes için kodein... Fakat bu kodların etkili olduğuna gerçekten kim inanıyor? "İlerlemeyi izliyoruz" gibi klişe ifadelere karşı oldukça temkinliyim. Herhangi bir ilerleme oldu mu- gerçekten herhangi bir izleme yapıldı mı? Belki de ben kaçırıyorumdur ve yanıtın kendisi aslında kodun içindedir (Wheeller, 1994: 651).

Durum Çalışması 8.2

Antarktika'da Ekoturizm

13,6 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle Antarktika, yeryüzünde kalan en büyük vahşi doğa alanıdır. Ortalama 2,1 kilometre kalınlığında bir buz tabakasıyla kaplıdır. Burada hiçbir insan kalıcı olarak yaşamasa da her yaz 18 farklı ülke tarafından işletilen 37 araştırma istasyonundan birinde yüzlerce bilim insanı bölgeyi ziyaret etmektedir. Antarktika'nın benzersiz konumu ve uluslararası önemi nedeniyle, hiçbir ulus Antarktika'nın herhangi bir kısmı üzerinde egemenlik iddiasına sahip değildir. Bölge, Antarktika kaynaklarının korunmasını, araştırılmasını, yönetilmesini ve bunların nasıl kullanılacağını düzenleyen 1959 tarihli Antarktika Antlaşma Sistemi (1961'de yürürlüğe girmiştir) tarafından yönetilmektedir. Turizmle ilgili olarak Antlaşma, VIII-9/1975 Tavsiye Kararı'nda turizmin bu alanda doğal bir gelişme olduğunu ve düzenleme gerektirdiğini kabul etmektedir (Heap, 1990, Bauer ve Dowling, 2003 içinde).

Gemi temelli kutup turizmi üzerine yaptığı çalışmada Grenier (1998), Arjantin gemisi Les Eclaireurs'un turistleri Antarktika Yarımadası'na (Antarktika kıtasından Güney Amerika'ya doğru uzanan 1.600 kilometrelik omurga) ilk kez 1957-58 döneminde götürdüğünü belirtmektedir. O sezonda Arjantin ve Şili'den gerçekleştirilen toplam dört kruvaziyer yaklaşık 500 turisti bölgeye taşımıştır. Bununla birlikte, Lars-Eric Lindblad genellikle 1966'dan başlayarak New York'tan Antarktika'ya uluslararası ekoturlar düzenleyen ilk kişi olarak kabul edilmektedir (Arjantin donanmasına ait bir gemi kiralamıştır). 1990'ların sonuna gelindiğinde 84.173 gemi yolcusu Antarktika'yı ziyaret etmiş; yalnızca 1999/2000 döneminde 14.623 kişi bölgeye gitmiştir (Bauer ve Dowling, 2003). 2003-04 sezonunda yaklaşık 27.000 yolcu Antarktika'yı ziyaret etmiş; 2009 yılına kadar bu sayının 32.500'e çıkacağı öngörülmüştür

(Bastmeijer ve Roura, 2004). Gemi temelli turizmin önemi günümüzde de sürmektedir; turistlerin yüzde 90'a varan bölümü bölgeye bu yolla ulaşmaktadır.

Antarktika Yarımadası'na yapılan gezilerin çoğu Arjantin'de Ushuaia'dan, Şili'de Punta Arenas'tan ya da Falkland Adaları'ndaki Port Stanley'den hareket eder; Güney Amerika kıtasından Antarktika'ya yolculuk yaklaşık iki gün sürer. Gemiler 35 ile 400 arasında yolcu taşıyabilmektedir. Antarktika'nın bu bölgesine yapılan güzergâhlar kullanılan gemi türüne göre değişmektedir. Antarktika Yarımadası'nın ötesine yapılan yolculuklar için buz kıran gemi gerekir. Antarktika'nın Ross Denizi bölümüne seyahat edenler, Aralık sonundan Şubat sonuna kadar Hobart (Tazmanya), Invercargill (Yeni Zelanda) ya da Christchurch'ten (Yeni Zelanda) hareket eder; yaban hayatını gözlemlemek için en iyi zamanın Ocak ortasından Şubat ortasına kadar olduğu belirtilmektedir. Bu tür gezilerde ekotur faaliyetleri normalde penguenleri gözlemleme (bazı gemiler belirli penguen kolonilerini ziyaret etmek için helikopter bulundurur), balinaları, fokları ve deniz kuşlarını izleme; tarihî alanları, bilimsel istasyonları ve balina avcılığı istasyonlarını ziyaret etme; bölgenin görkemli manzarasını deneyimleme gibi etkinlikleri içerir. Turistler genellikle karada aynı anda yaklaşık iki saat geçirir; bu süre boyunca yürür ve yaban hayatını fotoğraflar.

Antarktika Antlaşması'nda turizme ilişkin mevzuatın bulunmaması nedeniyle, turizm operatörleri Lars-Eric Lindblad'ın çabalarıyla hem operatörler hem de turistler için etik kodları geliştirme sorumluluğunu üstlenmiştir. Lindblad ayrıca, bu yönergelerin uygulanmasına yardımcı olmak üzere Uluslararası Antarktika Tur Operatörleri Birliği (IAATO) adlı bir kruvaziyer operatörleri koalisyonunun kurulmasına öncülük etmiştir (Stonehouse, 2001). Marine Expeditions tarafından dağıtılan Antarktika Ziyaretçileri İçin Kurallar şöyledir:

- Kırılgan yosunlar, likenler ya da çimenler üzerinde ayak izi bırakmayın.
- Plastik ya da biyolojik olarak parçalanmayan başka çöpleri denize ya da kıtaya atmayın.
- Fokların, penguenlerin ya da deniz kuşlarının kişisel alanını ihlal etmeyin.
- Penguenlerden, deniz kuşlarından ve gerçek foklardan başlangıçta 5 metre; kürklü foklardan ise 18 metre uzaklıkta durun.
- Hayvanlara geçiş önceliği verin.
- Hayvan gruplarının kenarında kalın ve grupların içinden yürümeyin.
- Gerekirse geri çekilin.
- Hayvanlara asla dokunmayın.
- Korunan alanlara ya da bilimsel araştırmalara müdahale etmeyin.

- Hatıra eşyası almayın.

Bu yönergelere rağmen Grenier (1998: 186), uzun yıllar boyunca yaptığı kutup seyahatlerinde gözlemlediği bazı etik ihlallerin bir listesini hazırlamıştır. Bunlar şunlardır:

- Bir müzisyenin "ilk Antarktika flüt konserini" vererek bir penguen grubunu korkutup kaçırması.
- Yolcuların hatıra olarak taş, tüy ve kemik toplaması.
- Bir yolcunun daha iyi bir fotoğraf fırsatı elde etmek için bir penguenin ayağına taş atması.
- Ziyaretçilerin penguenlere dokunması.
- Bir turistin uyarıya rağmen doğrudan bir penguen kuluçka alanına girmesi ve "istediği gibi gitme hakkı için para ödediğini" söylemesi. Penguenler korkup kaçmış, yavrular yırtıcılara ve dondurucu sıcaklıklara açık hâle gelmiştir.
- Bir kaptanın daha iyi bir fotoğraf fırsatı için kendisini bir fokun yanına konumlandırması.
- Bir zodiac sürücüsünün gün batımından sonra gerçekleştirilen bir gezi öncesinde alkol tüketmesi.
- Bir mürettebat üyesinin, ebeveynleri tarafından terk edildikten sonra ölmekte olan yavru penguenleri rahatsız etmesi.

Davis (1998), bu tür bir vahşi doğada insan yönetiminin, herhangi bir ülkenin egemenliğinin bulunmaması ve vahşi doğa yönetimi felsefelerine ilişkin kültürel görüş farklılıkları nedeniyle güç olduğunu belirtmektedir. Turistler kıtada tuvalet, konaklama, postane, hediyelik eşya dükkânı gibi daha fazla tesisin ve dalış, kayak ve kamp gibi başka etkinliklerin geliştirilmesine sürekli ilgi göstermiştir. Davis'in tercihi, bütün faaliyetleri eşit biçimde düzenlemektense hangi faaliyetlerin kabul edilebilir olduğunu belirtmektir.

Hall ve Wouters (1995), kara alanının yalnızca yüzde 2'sinin buzsuz olması nedeniyle insanlar ile yaban hayatı arasında çok yoğun bir rekabet bulunduğunu; yaban hayatının bu alanları üreme için kullandığını belirtmektedir. Bu durum, turizm sezonunun en yoğun üreme sezonuyla çakışması nedeniyle daha da karmaşık hâle gelmektedir. Sürekli insan müdahalesinin hayvanlarda davranış değişikliklerine, habitatın çıplaklaşmasına ve hayvan ve bitki hastalıklarını yayma potansiyeline sahip yeni organizmaların taşınmasına yol açtığı düşünülmektedir. Örneğin 1997 yılında, kıtaya bilim insanları ya da turistler tarafından getirilen bir kümes hayvanı virüsünün Antarktika penguenlerine bulaştığı bulunmuştur. Endişe yalnızca

Antarktika'da hangi tür etkilerin ortaya çıktığıyla değil, bu etkileri kimin yarattığıyla da ilgilidir. Tangley (1988), bilim insanlarının turizmin etkileri konusunda kaygı duyduğunu; buna karşılık korumacıların kırılgan Antarktika çevresini tehdit eden unsurun bilim olduğunu söylediğini yazmaktadır. Bu mesele, her iki tarafın sorumlulukları ve etkileri üzerine bir tartışmayı tetiklemiş; bilim insanları kıtada giderek artan turist varlığının tehlikeleri konusunda en yüksek sesle konuşan taraf olmuştur.

Antarktika'da turizmin yol açtığı çok sayıda sorun ve mesele nedeniyle Bastmeijer ve Roura (2004), belirli koşullar altında ihtiyat ilkesinin Antarktika'da açık biçimde uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. İhtiyat ilkesi şu açılardan yararlı olabilir: (1) ÇED'in turizme uygulanabilirliğini geliştirmek; (2) kümülatif etkilerin değerlendirilmesini iyileştirmek; (3) uygun izlemenin bulunmadığı yerlerde turizmi yasaklamak; (4) belirli alanlar için zamansal ve mekânsal sınırlamalar koymak; (5) turistleri belirli alanlarda yoğunlaştırmak ve sürdürülebilir biçimde yönetmek; (6) daha önce ziyaret edilmemiş alanlara erişimi önlemek; ve (7) hâlihazırda izin verilen turizm faaliyetleri üzerinde kısıtlamalar uygulamak (ayrıca bkz. Fennell ve Ebert, 2004). Galápagos gibi Antarktika da gerçekten dünyanın başlıca ekoturizm sıcak noktalarından biridir. Nasıl yönetileceği, dünya genelindeki diğer turizm bölgelerinin yönetimine anlamlı bir liderlik sunabilecek bir vaka çalışması olarak son derece kritiktir. Bu bölge düşünüldüğünde, insanlığın gezegenin her köşesini ziyaret etme saplantısı akla gelmektedir. Antarktika'daki bilim insanlarının da destekleyebileceği gibi, bazıları turistlerin Antarktika'da bulunması için hiçbir neden ya da amaç olmadığını savunmaktadır. Diğerleri ise insanların yeni toprakları görme ve deneyimleme fırsatı bulunduğunda oraya gitmesinin bir hak olduğunu ileri sürmektedir. Turizmin dünyanın en bakir alanlarına doğru sürekli genişlediğini gördükçe bu soru zaman içinde daha da önemli hâle gelebilir. Bu alanlarda turizm lehine ileri sürülen sav, ekonomik olarak baskı altındaki toplulukları desteklediğidir. Antarktika ise dünyada bu görüşün geçerli olmadığı belki de tek yerdir.

Web siteleri

http://sedac.ciesin.org/pidb/texts/antarctic.treaty.protocol.1991.html

http://astro.uchicago.edu/cara/vtour/

http://www.lonelyplanet.com/destinations/antarctica/antarctica/facts.htm

Sonuç

Ekoturizm alanındaki birçok kişinin, en azından araştırma açısından, paylaştığı kaygılardan biri; ekoturizmin diğer turizm biçimlerine göre daha sorumlu olduğuna ilişkin ileri sürülen birçok iddiayı destekleyecek ampirik verilerin eksikliğidir. Örneğin ekoturizm diğer turizm biçimlerinden daha "yeşil" bir turizm biçimi midir? Ekoturistler diğer turist türlerine göre daha etik temelli midir? Değerleri ve tutumları nasıldır? Bu ve benzeri sorular, bu turizm türünü daha doğru biçimde profillemek için ele alınmalıdır. Ekoturistleri diğer turist türlerinden ayırmada potansiyel olarak verimli bir alan değerlerin analizidir. Diğer sosyal bilim alanlarında kullanılan geleneksel ölçütler arasında Rokeach Değerler Araştırması, Değerler ve Yaşam Tarzı Ölçeği ve Değerler Listesi Ölçeği bulunmaktadır (bkz. Madrigal ve Kahle, 1994; Kahle ve diğerleri, 1986). Madrigal (1995), kişisel değerlerin bireyin bilişsel yapısındaki merkezî konumu nedeniyle, bu tür ölçeklerin insan davranışının etkili yordayıcıları olduğunu yazmaktadır. Tutumlar bağlamında Yeni Çevresel Paradigma (NEP) ölçeği, insanlığın doğal dünya üzerindeki hâkimiyeti ve doğayla uyumuna ilişkin inançları ölçmede orta düzeyde başarılı olmuş (Jurowski ve diğerleri, 1995) ve bir destinasyon içinde örneğin ekoturistler ile kitle turistlerini ayırmada da belirli bir destek sağlayabilir. Son olarak işletme literatürü bağlamında Reidenbach ve Robin (1988, 1990), katılımcılar arasındaki etik farklılıkları deontolojik, teleolojik, adalet ve görecelik kuramları temelinde belirlemek üzere Çok Boyutlu Etik Ölçeği (MES) geliştirmiştir. Bu ölçeği kullanan Fennell ve Malloy (1997), üç turizm senaryosuna verdikleri yanıtlar temelinde ekotur operatörlerinin diğer operatör türlerine (balıkçılık, kruvaziyer, macera ve golf) göre orta düzeyde daha etik olduğunu bulmuştur. Bu da en azından operatörler açısından ekoturizmin turizm endüstrisinin daha etik temelli bir sektörü olduğunu ileri süren bazı ampirik kanıtlar sağlamaktadır.

Özet soruları

1. Kuramsal etik ile uygulamalı etik arasındaki fark nedir ve bu ikisi birlikte neden bu kadar önemlidir?
2. Etiğin ekoturizm endüstrisine nasıl yarar sağlayabileceğini anlamada daha proaktif bir rol üstlenme konusunda neden bu kadar isteksizlik yaşandığını tartışınız.
3. Deontolojik ve teleolojik etik kodları nasıl farklılaşır? Hangisi daha iyidir ve neden?
4. Etik üçgenleştirme nedir?
5. Turizm ve açık hava rekreasyonu açısından en eski kodlardan biri olarak hangi etik kodu bildirilmektedir?

Dokuzuncu Bölüm Sonuç

Dünyanın budalalıklarını ve boş gururlarını giderek daha fazla görmeye, gerçek değerleri daha iyi takdir etmeye başlıyoruz. Kendimizi öylesine çok sahte yükle donatıyoruz; karmaşık uygarlığımız içimizde öylesine çok sahte ya da yapay istek üretiyor ki, gücümüzün ve sağlığımızın gerçek kaynaklarından adeta bir uçurumla ayrılıyoruz. – J. Burroughs, Time and Change, 1912

Bu kitap, ekoturizmin günümüzde var olduğu biçimiyle temellerine, kavramlarına ve sorunlarına gerçekçi bir yaklaşım sunmaya çalışmıştır. Başlangıçta, ekoturizmin kuramda ve uygulamada nasıl yapılandırılması gerektiğine ilişkin son derece farklı görüşlerin bulunduğu ve bu görüşlerin doğal olarak konuyu ele alış biçimlerimizdeki farklı açılardan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bu açılar arasında ekonomi, ekoloji, antropoloji; park yönetimi, pazarlama ve hizmet sunumu gibi alanlar yer almaktadır. Farklı öncelikler ve değerler, oldukça farklı sonuçlara yol açabilmektedir.

Bu kitapta benimsenen yaklaşım, kabul etmek gerekir ki, daha korumacı bir yaklaşımdır ve bu durum sonuçta ekoturizme ilişkin ayrıntılı bir tanımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu görüş, ekoturizmin varlığını sürdürebilmesi için daha 'yeşil' bir gündem benimsemesi gerektiği inancına dayanmaktadır. Benim gibi bazıları ekoturizm için daha katı bir tanımın gerekliliğini savunurken, bazı meslektaşlarım ekoturizmin sürdürülebilir kitle turizmiyle ilişki kurmadan varlığını sürdüremeyeceğini ileri sürecek kadar ileri gitmektedir. Bunu zaman gösterecektir. Eğer ekoturizm kitle turizmiyle ortaklık kurarsa, önemli bir dönüşüm geçirmiş olmayacak mıdır? O hâlde bu, üzerine biraz doğa serpilmiş sürdürülebilir kitle turizmi olmayacak mıdır? Lisansüstü öğrencisi olduğum dönemde bana, ekoturizm başarılı olursa başlangıçta gerçekleştirmeyi amaçladığı her şeyi zayıflatmış olacağı söylenmişti. Ekoturizmde de turizmin birçok başka biçiminde olduğu gibi başarıyı sosyal ve ekolojik uyum temelinde değil, kâr temelinde ölçmüş bulunuyoruz. Bu, insan doğasının verimlilik, üretkenlik, bilim, teknoloji ve kısa vadeye odaklanan soğuk, sert ve hesapçı yönüdür. Ben, ekoturizmi, kendi anlık çıkarlarımızın ötesindeki daha büyük resmi dikkate almamıza imkân veren felsefi bir gerekçeye dayandırmaya daha fazla odaklanmamız gerektiğini savunurum (bkz. Heidegger, 1966). Bu ikinci kapasite içinde, kârın yanı sıra aileleri, toplulukları, anıları, tarihi, hakları ve yere duyulan saygıyı dikkate alan uygulamalara kapı açarız (Fennell ve Malloy, 2007). Ayrıca, isim olarak ekoturizm uygulamada sürdürülebilirliği garanti etmez; bu ikisi eş anlamlı değildir. Ekoturizm,

bu bölümün sonlarına doğru tartışılan felsefi gerekçe içine yerleştirilmediği takdirde, daha müdahaleci turizm biçimleri kadar sürdürülemez olabilir.

Ekoturizmde başarının nasıl ölçüldüğüne ilişkin bu düşünce, Trans-Kanada Otoyolu boyunca ekoturizm ürününün geliştirilmesine yönelik katıldığım bir dizi toplantıda temsil edilmiştir. Genel düşünce, turistlerin bir eyaletten yalnızca geçip gitmek ve dolayısıyla otoyolu yalnızca bir ulaşım aracı olarak görmek yerine, yol boyunca ekoturizm alanlarında durmaya ve bu alanlardan yararlanmaya teşvik edilmesi gerektiği yönündeydi. Bu ilgili kişiler topluluğu, 1970'ler ve 1980'lerde Environment Canada tarafından geliştirilen Trans-Kanada Otoyolu ekoturları sonucunda oluşmuştu; söz konusu ekoturlar, otoyolda seyahat eden insanların Kanada'nın çeşitli bölgelerindeki doğal çekiciliklerden yararlanmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştı (bkz. Bölüm 2). Ancak Environment Canada yayınları kâr güdüsüyle geliştirilmemişken bu, Kanadalılar ve uluslararası ziyaretçilerde insan–toprak ilişkisini güçlendirmeyi amaçlayan bir programdı Trans-Kanada Otoyolu üzerine daha sonraki toplantılar oldukça farklı bir biçim aldı. Ürünün pazarlanması için harcanan çabaların karşılığında başarının yalnızca ekonomik getiri açısından ölçülmesine yönelik baskın bir vurgu vardı. Bu durum, otoyol güzergâhındaki herhangi bir eko-çekiciliği ziyaret eden bir kişinin Trans-Kanada ekotur alanında hiç para harcamaması hâlinde herhangi bir kazanım elde edilip edilmeyeceğini düşündürdü. Öyleyse ekoturizm girişimlerinin başarısını ne belirler? İnsanların para kazanması mı, turistlerin ödüllendirici deneyimler elde etmesi mi (bkz. Bölüm 7'de ekoturizmde program planlaması tartışması), yoksa her ikisi mi? Pazar, bugün rapor edilen ekoturist sayılarını gerçekten yansıtmakta mıdır, yoksa sektör, bu seyahat biçimine yeterince bağlı olmayan bir kamu için ürünü ekoturizm benzeri deneyimler hâline getirip yeniden paketlemekte midir? Okuyucu bu sorunun yanıtını burada bulamayacaktır; ancak bu, yine de ele alınması gereken bir sorudur. Ekoturizm, kâra odaklanmış bir sektör tarafından görmezden gelinemeyecek kadar 'çekici' hâle gelmiştir.

Toplantı başkanı, kültürel ve doğal çekicilikleri de içine alacak biçimde 'ekoturizme daha geniş bir açıdan bakmamız' gerektiğini söylediğinde, Bölüm 4'te değinilen Hollywood'da helikopter ekoturizmi örneğini düşündüm. Peki Hollywood'daki helikopterimiz ile Kosta Rika'ya uçan sıkı bir ekoturist arasındaki farklar ne olacaktır? Hangisi daha müdahalecidir? Helikopterdekilerin yere temas etmemesi nedeniyle, bazıları birincisinin hassas yağmur ormanlarında insanların dolaşmasından ekolojik olarak daha az bozucu olabileceğini ileri sürmektedir. Ancak yine de helikopter deneyiminin ekoturizm olarak adlandırılması temelde

yanlış görünmektedir. Bunun yanıtı, gerçek bir ekoturizm deneyiminin ekoturistlerin doğal dünya ile somut ve elle tutulur bir bağ kurmasını içermesi olabilir. Bu, onu görmek, hissetmek, ona dokunmak onu duyumsamak anlamına gelir. Bu, helikopterde gerçekleşemeyecek bir öğrenme biçimini içerir; çünkü doğanın 'içine' girme fırsatı yoktur. Ayrıca, asıl çekicilik helikopterin kendisi midir, yoksa deneyimin içeriği, yani Hollywood'un yorumlanması mıdır? Son olarak, bu korumaya nasıl katkı sağlar? Mesele şudur: Eğer Hollywood üzerinde yapılan bir helikopter uçuşu ekoturizm olabiliyorsa, o zaman kapılar ardına kadar açılmış demektir. Akbabalar dönmeye başlamıştır.

Yukarıda belirtilen kitle turizminin ekoturizm olarak görülmesi sorunu, tatil köyü gelişimi etrafındaki ilişkili bir probleme temas etmektedir. Kişisel olarak, Meksika'nın Yucatán Yarımadası'nda yakın zamanda geliştirilen bir eko-tatil köyünde olduğu gibi ecolodge tabelalarında Ramada gibi isimleri gördüğümde kaygılanıyorum. Bu kaygı zorunlu olarak ekolojik etki açısından değildir (Ramada, Holiday Inn gibi diğer büyük otel zincirleri gibi, ürün geliştirme sürecinde görünüşe göre çevresel bütünlük imajını benimsemiştir); daha çok sosyo-ekonomik açıdandır. Ekoturizmin temel ilkelerinden biri, yerel odaklı olması gerektiğidir. Ramada gelirlerini yerel topluluğa ve bölgenin biyolojik çeşitliliğinin korunmasına aktarırsa, uluslararası rekabet gücünü nasıl sürdürecektir? Uluslararası iş dünyası bu tür 'yerel' girişimlere dâhil olduğunda uyarı işaretleri kendiliğinden yanmaktadır. Bu senaryo, Britton (1977) ve diğerlerinin sektörün metropol egemenliği hakkında ileri sürdüklerine daha yakındır; burada bireysel ya da örgütsel öz çıkar peşinde başkalarına maliyet yüklemek rasyonel görülür. Benim değerlendirmeme göre, daha önce de ima edildiği gibi, günümüzde ekoturizm sektörünün karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biri, büyük otel ve tatil köyü şirketlerinin özgecilikten uzak amaçlarla ekoturizm sektörüne sızması tehlikesidir.

Örneğin Canadian Pacific Hotels and Resorts, binlerce çalışanı üzerinde yapılan resmi bir anket sonucunda yakın dönemde daha çevre dostu politikalar geliştirmiştir (D'Amore, 1993). On iki maddelik çevresel eylem planı, bu alanda gerçekten övgüye değer bir liderlik örneğidir. Bu tür politikalar 1980'lerde popüler olur muydu? Büyük olasılıkla olmazdı. Ramada ve diğer otel zincirleri, otel yönetimi konusunda kamuoyunda bir hareket olarak algıladıkları şeye yanıt vermektedir. Bu tercihte önemli bir ticari beceri var gibi görünmektedir (yani bakım ve genel giderlerin düşmesi bakımından otele yarar sağlamakta, müşteri de iç huzuru kazanmaktadır); fakat bütün mesele bundan mı ibarettir? Bu bana, büyük şirketlerin çalışanlarına sağlık kulübü üyelikleri sunma eğilimini hatırlatmaktadır; bunun varsayılan

nedeni çalışanların sağlığı ve iyilik hâline duyulan gerçek ilgidir. Altta yatan öncül ise büyük olasılıkla çalışanların forma girmesi, bu süreçte işte daha üretken olması ve devamsızlığın azalması, nihai olarak da şirketin para tasarrufu sağlamasıdır. Kazan-kazan durumu varmış gibi görünen bu tür durumlarda, şirketin çalışanı yalnızca bir meta olarak gördüğü ve nihai amacının bu kaynaktan azami verimi almak olduğu gerçeğine karşı çıkmak zordur. Aşırı kötümser olmak istemem; ancak günün genel kuralı özgecilik değil, öz çıkardır. Kaynak koruma ve çevresel kaygılar finansal başarıya ve kamuoyuna bağlı olmasaydı, otellerin ve diğer işletmelerin başarılı kalmak için ne kadar ileri gideceği merak konusudur.

Yukarıdaki örnekler önemlidir; çünkü ekoturizmin savunmasız alt yüzeyini açığa çıkarmaktadır ve görünüşe göre açığa çıkarılacak çok şey vardır! Örneğin eleştirmenler, ekoturizmin başarılı olabilmesi için: (1) ekolojik açıdan zararsız olması ve düşük taşıma kapasitesi düzeylerinde işlemesi gerektiğini, (2) bir topluluğun tüm üyelerinin ekonomik olarak yararlanmasına imkân verecek kadar yeterli olmayabileceğini ileri sürmektedir. Ekoturizmde sürekli bir sorun, insanları destinasyona ve destinasyon içinde taşımak için gereken kaynak talebidir. Hazcı arzularımızı tatmin etmek için büyük miktarda yakıt kullanarak dünyanın yarısını dolaşırken kendimizi ekomerkezci olarak görebilir miyiz? Belki hayır; ancak en azından ekolojik ayak izini azaltmak için daha iyi çevresel protokoller uygulayan taşıyıcıları desteklemeye çalışabiliriz (örneğin daha verimli yakıtlar ve Putz ve Pinard, 1993 tarafından tartışılan karbon dengeleme programlarının uygulanması). Yukarıdaki ikinci nokta bakımından, topluluk yararının, güven ve iş birliğini güçlendirecek ya da ortadan kaldıracak mekanizmaların kurulmasına bağlı olduğunu savunuyorum. Planlama ve yönetim, ekoturizmin sunumu açısından kritik önemdedir ve diğer unsurların yanı sıra katılımı ve temsiliyeti vurgulayan, etkilenmeye ve değişime açık, gayriresmî normları ve resmî kurumları içeren politika ve yönetişim sistemleri aracılığıyla gerçekleşmelidir. Bu bakımdan ekoturizmin, kaynağın ve sektörün güçlü biçimde planlanmasını ve yönetilmesini içeren daha geniş bir sürdürülebilir kalkınma politikasına entegre edilmesi gerekir. İş birliği ayrıca, kolektif yarar için ekonominin sektörleri arasında istikrarlı ve canlı bağlantıların kurulması anlamına gelir. Bu konuda dünyanın birçok yerinde katetmemiz gereken uzun bir yol bulunmaktadır.

Ekoturizm eleştirmenleri ayrıca ekoturizmin tanımlarının ve amaçlarının fazlasıyla yüksek idealler içerdiğini, yani ayrıntılı tanımların tüm yönlerinin gerçekleştirilme olasılığının çok düşük olduğunu ileri sürmektedir. Bu, daha fazla incelenmesi gereken geçerli bir argümandır. Esasen bununla baş etmenin iki yolu vardır: (1) bu görüşe katılıp tanımı daha esnek

hâle getirmek ki hâkim eğilim budur ya da (2) belirlenmiş amaçlara ulaşmak için yüksek hedefler koymamız gerektiğini savunmak. İkinci yaklaşımı destekleyen gerekçe, koruma, öğrenme, sürdürülebilirlik ve yerel faydalar gibi belirli ilkelerin ekoturizme dâhil edilmesinin uygulayıcıları bu hedeflere ulaşmaya teşvik etmesi gerektiğidir; bu, sürdürülebilir kalkınmanın büyük ölçüde bir süreç olup zorunlu olarak bir son nokta olmamasına benzer. Bu hedefleri aktif biçimde izleyenler çabaları nedeniyle tanınmalıdır; bu, çeşitli bölgelerde uygulanmış olan sertifikasyon sistemlerini yönlendiren temel önermelerden biridir; ancak bu sistemlerin çoğu Bölüm 7'de açıklanan nedenlerle eleştirilmiştir.

Oscar Wilde, bir kinik kişinin 'her şeyin fiyatını bilen, fakat hiçbir şeyin değerini bilmeyen insan' olduğunu söylemiştir. Bana göre önümüzde duran asıl görev ekoturizmi bir kenara atmak değildir (bu çok kolaydır); bunun yerine şunları anlamaktır: (1) turizmde liderlik için şu anda başvurabileceğimiz çok az başka seçenek vardır, (2) özümüzde kim olduğumuzu daha iyi anlamamız gerekir. İlk nokta bakımından, geoturizm, yaban hayatı turizmi ya da sorumlu turizm gibi turizmdeki daha yeni melez terimlerin, en azından literatürde mevcut olan biçimleriyle, turizmde insan–insan ve insan–çevre etkileşimlerinde var olan temel sorunları çözme konusunda daha fazla umut sunduğundan emin değilim. Bu temel sorunlar, en derin düzeyde kim olduğumuzun bir işlevidir ve bunun dinamiklerini daha iyi anlamaya başlamadığımız sürece hiçbir ad, etiket ya da kavramın işleri daha iyi hâle getirme umudu olamaz. Ekoturizm hâlâ olmasını istediğimiz turizm biçimi olabilir; ancak bu umudu, ekonomik, politik, sosyal, teknolojik ve ekolojik açılardan insan doğasına ilişkin bazı temel gerçekleri bütünüyle dikkate alarak ölçülü hâle getirmemiz gerekir. Bizi böyle bir noktaya ulaşmaktan alıkoymaya devam eden şey, insan davranışına ilişkin ciddi bilgi eksikliğinin yanı sıra sektör ve birlikler, yerel halk, akademisyenler ve hükümet arasında gelecek vizyonu bakımından kolektif bir çağrı ya da felsefe olarak kopukluk bulunmasıdır.

Kitle iletişimi ve teknolojinin böylesine yaygın olduğu, bilginin bu kadar kolay erişilebilir hâle geldiği bir çağda, ekoturizmin uygulaması ve ilkeleri söz konusu olduğunda oldukça farklı yörüngelere sahip olmamız gerçekten düşündürücüdür. Bunu, kavramı pembe gözlükler olmadan inceleyecek kadar kapsamlı yayınlar sayesinde yıllardır biliyoruz; üstelik bu, ekoturizmin oluşum yılları için de geçerlidir (bkz. Cater ve Lowman, 1994). Ekoturizmin 'kötü yapıldığı' örnekleri incelemenin, 'iyi yapıldığı' vakaları incelemek kadar sezgisel değeri vardır. En azından bu vaka çalışmaları, bu dinamik sektörde doğru türden değişimi etkileyebilecek kuram ve uygulama arasında bir gerilim kurma fırsatı vermektedir. Ekoturizmin

rekabet eden bölümleri arasında daha iyi bir denge kurulmasına yardımcı olabilecek bazı öncelikler şunlardır:

● Yerel halkın haklarına ve sektörün dayandığı kaynaklara (örneğin yaban hayatına) saygı gösterilmelidir. Saygı göstermenin yollarından biri, yerel halkı orta ve üst yönetim rolleri de dâhil olmak üzere çeşitli düzeylerde istihdam etmek ve firma içindeki konumlarını geliştirmelerine fırsat sağlamaktır.

● İnsanların biyolojik çeşitliliği korumaları ve ekoturizm gibi kalkınma biçimlerini desteklemeleri için teşviklere ihtiyaçları vardır. Yerel halkın fayda elde etme yeteneğini ortadan kaldıran modeller uygulanırsa, bu modellerin daha bütüncül ve bütünleştirici olanlara kıyasla daha az başarılı olmasını bekleyebiliriz.

● Araştırmalar, ekoturizm sektörünün geliştirilmesinin bir topluluğa dışarıdan dayatılmaması, aksine tabandan başlaması gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Böyle bir yaklaşım, karar vermenin dışarıdan değil içeriden gerçekleşmesinin önemini vurgular. Dış etkiler (uzmanlar) teşvik edilmelidir; ancak bu, topluluğun bütünlüğü ve bilgi birikimi pahasına olmamalıdır.

● Kuramcılar, ekoturizmde yer alan çeşitli aktörler arasında kolektif yarar için anlamlı ilişkiler kurmak üzere iş birliği ve güvenin nasıl harekete geçirilebileceğini daha fazla incelemelidir.

● Sektör karar vericileri, bölgelerdeki operatör ve turist sayısını, çevrenin bu kullanımın etkilerini soğurma kapasitesiyle uyumlu biçimde en uygun düzeye getirmeye çalışmalıdır. Bu, kabul edilebilir değişim sınırlarını göstermek için tüm çevre türlerinde daha fazla araştırma yapılması gerektiği anlamına gelir.

● Operatörler, çevresel yönetim sistemleri, sertifikasyon programları ve sektör tarafından belirlenen, normatif olarak tasarlanan ve değerlendirilen etik kurallar aracılığıyla sürekli yeterlilik düzeylerine ulaşmaya teşvik edilmelidir. Hükümet, akademisyenler ve sektör, uygun olduğu yerlerde, ekoturizm sektörünü düzenlemek ve/veya yönlendirmek için adil ve hakkaniyetli ilkeleri oluşturmak üzere birlikte çalışmalıdır.

● Ulusal ve bölgesel hükümetler, uluslararası kuruluşların yardımıyla, sektörün bir bölgenin kaynakları ve insanları üzerinde olumsuz etki yarattığı ya da yaratacağı durumları belirlemek veya düzeltmek için araştırmaları etkin biçimde koordine etmeye teşvik edilmelidir.

● Özellikle daha müdahaleci arazi kullanımı biçimleri karşısında, ekoturizmin faydalarını hükümete ve diğer karar vericilere gösteren araştırmalar desteklenmelidir.

Ekoturizmi olduğundan fazla büyütmeyen ve sınırsız iyimserliğe yol açmayan pazar araştırmalarını destekleme konusunda dikkatli olunmalıdır.

● Ekoturizmin yalnızca insan doğasının başka bir ifadesi olduğu anlaşılmalıdır. Turist davranışının özünü daha iyi anlamamıza yardımcı olacak alanlardaki bilgiyi görmezden gelmeye devam edersek, sektörü rahatsız etmeyi sürdüren etki labirentinde nasıl yol alacağımızı anlamakta başarısız olmaya devam ederiz. Bu, ekoturizm araştırmalarında şu anda var olan birçok boşluğu doldurmak için disiplinler arası bir yaklaşımın zorunlu olduğunu göstermektedir.

● Hizmet sağlayıcılar, turistleri deneyimin özel ekolojik ve kültürel yönleri hakkında eğitmek için yenilikçi yollar geliştirmeye teşvik edilmelidir. Rehberler, mümkün olduğunca bilgilendirici olabilmek için yaşam boyu öğrenmeyi uygulamaya teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.

● Eğitim kurumları ile yerel halk arasında daha güçlü bağlantılar kurulmalı; bu insanlara sektörde çalışabilmeleri için gerekli araçlar (örneğin diplomalar, dereceler) sağlanmalıdır. Bu programlar zorunlu olarak kurumların ihtiyaçlarına göre değil, yerel halkın ihtiyaçlarıyla ilişkili biçimde geliştirilmelidir.

● Hizmet sağlayıcılar, sahada turist–rehber oranlarına ve tur grubundaki katılımcı sayısına ilişkin uygun ilkelere saygı gösterme gerekliliği konusunda eğitilmelidir.

● Ekoturizmin kaderi güçlü ya da zayıf demokratik yönetişim sistemlerine bağlı olabilir; bunlardan ilki, yerel halkı dışsal güçlerden koruma çabalarında —bütünleşik bir kapasite içinde— zorunlu görülmektedir. Yönetişim modelleri kapsayıcı olmalı ve politik ve ekonomik hiyerarşinin birçok düzeyinde insanları desteklemek için değişime açık olmalıdır.

● Hizmet sağlayıcılara, kullandıkları ve bağımlı oldukları alanlarda korumaya sürekli katkı yapmanın önemi pekiştirilmelidir. Bu, mali bağışlar biçiminde olabileceği gibi, korunan alanları rehabilite eden veya restore eden faaliyetler (örneğin ağaç dikmek veya çöp toplamak) biçiminde de olabilir.

● Ekoturizm politikasının temsili katılımdan doğması sağlanmalıdır. Örneğin Kanada'da politika, sektörün, danışmanların ve hükümetin çıkarlarından türetilmekte ve genellikle büyüme ve öz çıkar yönelimli olmaktadır. Bu denklemdeki sorunun bir kısmı, ekoturizmin akademik yönünün çoğu zaman ıssızlıktaki seslerden biraz fazlasını temsil etmesinde yatmaktadır.

● Uluslararası toplum tarafından kabul edilebilir bir ekoturizm tanımı sağlamak için çalışılmalıdır. Günümüzde uygulayıcılar ve araştırmacılar arasında çok az uzlaşı vardır; bu durum politika ve uygulamayı aksatmaktadır (örneğin balıkçılık ve avcılığın ekoturizm olarak

değerlendirilmesi). Québec City, Kanada'da Mayıs 2002'de düzenlenen Dünya Ekoturizm Zirvesi'nde belirtildiği üzere, ekoturizmin temeli; doğa temeli, çevre eğitimi, asgari etki yönetimi, koruma ve yerel kontrol (son iki değişken sürdürülebilirlikle ilişkilidir) gibi birkaç önemli değişken üzerine kurulmuş görünmektedir.

● Ekoturizmde, çok sayıda kronik ihtiyaç karşısında örgütsel öz çıkarın yükseltilmesinin ötesinde bir amaca hizmet eden uluslararası etkinlikler düzenlenmelidir. Bu son konu aşağıda daha ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır:

2002 Uluslararası Ekoturizm Yılı, ekoturizm için ilk gerçek anlamda uluslararası kılavuzları geliştirmeye yönelik çabayı sağlamıştır. Québec Zirvesi, 2002 boyunca dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen 20'den fazla hazırlık toplantısının doruk noktasını temsil etmiş ve 3.000'den fazla katılımcıyı içermiştir. Bu etkinliğin organizasyonunda, ekoturizmin geleceğine ilişkin bir vizyonu paylaşan çok sayıda farklı paydaş grubunun katılımı önemli olmuştur (Ek 1'de bütünüyle sunulan Québec City Ekoturizm Bildirgesi; hükümetler, sektör operatörleri, ticaret birlikleri, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, danışmanlar, hükümetler arası kuruluşlar, topluluklar ve yerli grupların katılımını ve her birinin ekoturizmin geleceği için sahip olduğu sorumlulukları listelemektedir). Uluslararası bir yılın ekoturizme ayrılması, ekoturizmin: (1) turizmde güçlü bir sektör gücü olmaya devam edeceğinin; (2) sürdürülebilir topluluk kalkınması biçimi olarak ekoturizm, tanımlar, ekoturizmin 'dünyanın en büyük sektörünün en hızlı büyüyen sektörü' olduğu yönündeki çağrılar ve gerçekten işe yarayıp yaramadığına ilişkin temel soruların ötesinde başka bir gelişim aşamasına girdiğinin bir işaretiydi (Fennell, 2002c; Weinberg vd., 2002). Eğer değişim bekliyorsak bu yeni aşama farklı olmalı ve Heidegger'in (1966) zihnindeki hesapçı düşünme olan verimlilik, üretkenlik, teknoloji ve kısa vadeli maliyet–fayda hesaplarının ötesindeki faktörleri vurgulayan yaklaşımlarla yönlendirilmelidir. Buna karşılık Heidegger'in köklülüğü ve daha geniş olasılıklar ufkunun incelenmesini destekleyen meditatif düşünme kavramı, Saul'un (2001) sağduyu, etik, hayal gücü, sezgi, bellek ve akla yaptığı vurgu ile, ekoturizm sektöründen etkilenme ihtimali olan herkesin ihtiyaçlarını daha iyi takdir etmemizi sağlayacak felsefi bir temel sunar. Bu niteliklerin önemini inkâr etmek, bizi güçsüzlük, depresyon, öz çıkar ve araçsal aklın aynı yoluna götürür. Diğer niyetlere rağmen, Québec City'deki Ekoturizm Zirvesi (2002), benzer örgütsel gündemlere sahip büyük yönetim organları ve sivil toplum kuruluşlarının çıkarlarına hizmet eden, fakat bu toplantıdan en fazla yararlanabilecek olanların çıkarlarına hizmet etmeyen sıkı denetimli bir program nedeniyle sahip olanlarla olmayanlar arasındaki ayrımı pekiştirmiştir. Meditatif düşünme, hayal gücü, sağduyu, etik ve benzeri unsurlar kısa vadeli öz çıkar lehine

dışlandığında, bu toplantılardan işleri gerçekten daha iyi hâle getirecek çok az şeyin neden çıktığını oldukça kolay biçimde görebiliriz.

Özetle, bu bölümün başındaki Burroughs alıntısı, yüzeysel ve değersiz bir dünyada yaşadığımız gerçeğine işaret etmektedir. Büyük bir küresel ekonomik güç olarak turizm, maddi amaçları daha erdemli başka amaçların önüne koyma eğiliminde olan karmaşık bir uygarlığın ana akımı içinde yer almaktadır. Turizm sektörünün bir parçası olarak ekoturizm, kendisini ya geleneksel cepheye ya da alternatif cepheye ait olarak tanımlamak için mücadele etmek zorunda kalacaktır. Önümüzdeki yıllar, ekoturizmin daha iyi bir alternatif inşa etmede oynayacağı rolü tanımlamak açısından önem taşıyacaktır. Eğer ekoturizm daha çok sahte yükler, boş gururlar, yapay istekler ve hesapçı düşünmeyle ilgili olursa, bana göre gerçek anlamında başarılı olmayacaktır. Buna karşılık, felsefede ve uygulamada değer temelli bir yaklaşımı, Heidegger'in ifadesiyle 'meditatif düşünmeyi talep ederse, insan–insan ve insan–çevre ilişkilerine katkı sağlayacak bir şeye sahip olacak ve bunu yaparken oldukça karmaşık bir dünyada diğer kalkınma biçimleri turizm ve turizm dışı gelişmeler için yararlı bir model olarak işlev görecektir.

Özet Soruları

1. Hesapçı düşünme ile meditatif düşünmeyi karşılaştırınız.
2. Ekoturizm sektörüne yönelik eleştirmenlerin başlıca argümanlarından bazıları nelerdir?
3. Ekoturizm gibi bir girişimin başarısını yalnızca ekonomik terimlerle ölçmek neden tehlikelidir?
4. Bir ekoturist olarak doğanın 'içine' girmek neden önemlidir?
5. Otel zincirlerinin daha sürdürülebilir olmaya yönelik önlemleri özgecilik örneği midir, yoksa öz çıkar örneği midir?

KAYNAKÇA

Acott, T.G., LaTrobe, H.L. and Howard, S.H. (1998) 'An evaluation of deep ecotourism and shallow ecotourism', Journal of Sustainable Tourism 6(3): 238–253.

Ad Hoc Technical Expert Group on Protected Areas (2003) 'Protected areas: their role in the maintenance of biological and cultural diversity', United Nations Environment Programme, Convention on Biological Diversity, Tjärnö, Sweden, 10–14 June.

Adams, J.S., Tashchian, A. and Shore, T.H. (2001) 'Codes of ethics as signals for ethical behaviour', Journal of Business Ethics 29: 199–211.

Adams, S.M. (1983) 'Public/private sector relations', The Bureaucrat, Spring: 7–10.

Adams, W. and Hulme, D. (2001) 'Conservation and community: changing narratives, policies and practices in African conservation', in D. Hulme and M. Murphree (eds), African Wildlife and Livelihoods: The Promise and Performance of Community Conservation, Oxford: James Currey.

Aguirre G., J.A. (2006) 'Linking national parks with its gateway communities for tourism development in Central America: Nindiri, Nicaragua, Bagazit, Costa Rica and Portobelo, Panama', PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural 4(3): 351–371.

Akehurst, G. (1992) 'European Community tourism policy', in P. Johnson and B. Thomas (eds), Perspectives on Tourism Policy, London: Mansell.

Alderman, C. (1992) 'The economics and the role of privately owned lands used for nature tourism, education and conservation', paper presented at the 4th World Congress on Parks and Protected Areas, Caracas, February.

Ammon, R. (1997) 'Risk management process', in D.J. Cotten and T.J. Wilde (eds), Sport Law for Sport Managers, Dubuque, IA: Kendall/Hunt.

Andersen, D.L. (1993) 'A window to the natural world: the design of ecotourism facilities', in K. Lindberg and D.E. Hawkins (eds), Ecotourism: A Guide for Planners and Managers, North Bennington, VT: The Ecotourism Society.

—— (1994) 'Ecotourism destinations: conservation from the beginning', Trends 31(2): 31–38.

Anderson/Fast (1996a) Ecotourism in Saskatchewan: Primary Research, Saskatoon, Saskatchewan: Anderson/Fast.

—— (1996b) Ecotourism in Saskatchewan: State of the Resource (Report 1), Saskatoon, Saskatchewan: Anderson/Fast.

Aperghis, G.G. and Gaethlich, M. (2006) 'The natural environment of Greece: an invaluable asset being destroyed', Southeast European and Black Sea Studies 6(3): 377–390.

Applegate, J.E. and Clark, K.E. (1987) 'Satisfaction levels of birdwatchers: an observation on the consumptive–nonconsumptive continuum', Leisure Sciences 9: 129–134.

ARA Consultants (1994) Ecotourism–Nature, Adventure/Culture: Alberta and British Columbia Market Demand Assessment, Vancouver: ARA Consultants.

Arambiza, E. and Painter, M. (2006) 'Biodiversity conservation and the quality of life of Indigenous people in the Bolivian Chaco', Human Organization 65(1): 20–34.

Armitage, D., Berkes, F. and Doubleday, N. (in press) 'Moving beyond the critiques of comanagement: theory and practice of adaptive co-management,' in D. Armitage, F. Berkes and N. Doubleday (eds), Adaptive Co-management: Collaboration, Learning and Multi-Level Governance, UBC Press, Vancouver, BC.

Aridjis, H. (2000) 'Flight of kings', Amicus Journal (22)2: 26–29.

Arlen, C. (1995) 'Ecotour, hold the eco', US News and World Report, 29 May.

Armstrong, E.K. and Weiler, B. (2002) 'Getting the message across: an analysis of messages delivered by tour operators in protected areas', Journal of Ecotourism 1(2–3): 104–121.

Association for Experiential Education (1993) Manual of Accreditation Standards for Adventure Programs, Boulder, CO: AEE.

Atwood, M. (1984) 'The Galápagos haven't changed much in a million years: Now the tourists are coming', Quest (April): 37–45.

Axelrod, R. (1984) The Evolution of Cooperation, New York: Basic Books.

Ayala, H. (1996) 'Resort ecotourism: a paradigm for the 21st century', Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly 37(5): 46–53.

Aylward, B., Allen, K., Echeverría, J. and Tosi, J. (1996) 'Sustainable ecotourism in Costa Rica: the Monteverde Cloud Forest Preserve', Biodiversity and Conservation 5(3): 315–343.

Bachert, D.W. (1990) 'Wilderness education: a holistic model', in A.T. Easley, J.F. Passineau and B.L. Driver (eds), The Use of Wilderness for Personal Growth, Therapy, and Education, General Technical Report RM-193, Fort Collins, CO: USDA Forest Service.

Backman, S., Petrick, J. and Wright, B.A. (2001) 'Management tools and techniques: an integrated approach to planning', in D.B. Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Badalmenti, F., Ramos, A.A., Voultsiadou, E., Sánchez Lizaso, J.L., D'Anna, G., Pipitone, C., Mas, J., Ruiz Fernandez, J.E., Whitmarsh, D. and Riggio, S. (2000) 'Cultural and socio-economic impacts of Mediterranean marine protected areas', Environmental Conservation 27(2): 110–125.

Baker, L., Woenne-Green, S. and the Mutitjulu Community (1992) 'The role of aboriginal ecological knowledge in ecosystem management', in J. Birckhead, I. De Lacy and L. Smith (eds), Aboriginal Involvement in Packs and Protected Areas, Canberra: Aboriginal Studies Press.

Balint, P.J. (2006) 'Improving community-based conservation near protected areas: the importance of development variables', Environmental Management 38(1): 137–148.

Ballantine, J. and Eagles, P.F.J. (1994) 'Defining the Canadian ecotourist', Journal of Sustainable Tourism 2(4): 210–214.

Barash, D.P. (1982) Sociobiology and Behaviour, 2nd edn, New York: Elsevier.

Barbier, E.B. (1987) 'The concept of sustainable economic development', Environmental Conservation 14(2): 101–109.

Barkin, D. (2000) 'The economic impacts of ecotourism: conflicts and solutions in Highland Mexico', in P.M. Goode, M.F. Price and F.M. Zimmermann (eds), Tourism and Development in Mountain Regions, London: CAB International.

Barkin, D. and Paillés Bouchez, C. (2002) 'NGO–community collaboration for ecotourism: a strategy for sustainable regional development', Current Issues in Tourism 5(3–4): 245–253.

Barnwell, K.E. and Thomas, M.P. (1995) 'Tourism and conservation in Dalyan, Turkey: with reference to the loggerhead turtle (Caretta caretta) and the Euphrates turtle (Trionyx triunguis)', Environmental Education and Information 14(1): 19–30.

Barrett, C. and Arcese, P. (1998) 'Wildlife harvest in integrated conservation and development projects: linking harvest to household demand, agricultural production, and environmental shocks in the Serengeti', Land Economics 74: 449–465.

Barrow, G. (1994) 'Interpretive planning: more to it than meets the eye', Environmental Interpretation 9(2): 5–7.

Bassin, Z., Breault, M., Flemming, J., Foell, S., Neufeld, J. and Priest, S. (1992) 'AEE organizational membership preference for program accreditation', Journal of Experiential Education 15(2): 21–27.

Bastmeijer, K. and Roura, R. (2004) 'Regulating Antarctic tourism and the precautionary principle', American Journal of International Law 98(4): 763–781.

Battisti, G. (1982) 'Central places and peripheral regions in the formulation of a theory on tourist space', in T.V. Singh and Jagdish Kaur (eds), Studies in Tourism Wildlife Parks Conservation, New Delhi: Metropolitan.

Bauer, T. and Dowling, R. (2003) 'Ecotourism policies and issues in Antarctica', in D.A. Fennell and R.K. Dowling (eds), Ecotourism: Policy and Strategy Issues, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Beder, S. (1996) The Nature of Sustainable Development, 2nd edn, Newham, Australia: Scribe Publications.

Belasco, J.A. and Stayer, R.C. (1993) Flight of the Buffalo, New York: Warner.

Beres, L. (1986) 'Contracting out! the pros and cons', paper presented at the CPRA National Conference, Edmonton, Alberta.

Berkes, F. (1984) 'Competition between commercial and sport fisherman: an ecological analysis', Human Ecology 12(4): 413–429.

—— (2004) 'Rethinking community-based conservation', Conservation Biology 18(3): 621–630.

Bhattacharya, A.K., Saksena, V. and Banerjee, S. (2006) 'Environmental auditing in ecotourism: a study on visitors' management in Van Vihar National park, Bhopal, M.P. (India)', Indian Forester February: 139–148.

Black, R., & Crabtree, A. (Eds.). (2007). Quality assurance and certification in ecotourism. CABI.

Black, R. and Ham, S. (2005) 'Improving the quality of tour guiding: towards a model for tour guide certification', Journal of Ecotourism 4(3): 178–195.

Black, R. and King, B. (2002) 'Human resource development in remote island communities: an evaluation of tour-guide training in Vanuatu', International Journal of Tourism Research 4: 103–117.

Black, R., Ham, S. and Weiler, B. (2000) Ecotour Guide Training in Less Developed Countries: Some Research Directions for the 21st Century, Working Paper 07/00, Faculty of Business and Economics, Monash University, Caufield East, Victoria, Australia.

—— (2001) 'Ecotour guide training in less developed countries: some preliminary research findings', Journal of Sustainable Tourism 9(2): 147–156.

Blackstone Corporation (1996) Developing an Urban Ecotourism Strategy for Metro Toronto: A Feasibility Assessment for the Green Tourism Partnership, Toronto, Canada.

Blamey, R.K. (1995) The Nature of Ecotourism, Occasional Paper no. 21, Canberra, ACT: Bureau of Tourism Research.

—— (2001) 'Principles of ecotourism', in D.B. Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, New York: CAB International, pp. 5–22.

Blamey, R.K. and Braithwaite, V.A. (1997) 'A social values segmentation of the potential ecotourism market', Journal of Sustainable Tourism 5(1): 29–45.

Blane, J. and Jackson, R. (1994) 'The impact of ecotourism boats on the St Lawrence beluga whales', Environmental Conservation 21(3): 267–269.

Blangy, S. and Nielson, T. (1993) 'Ecotourism and minimum impact policy', Annals of Tourism Research 20(2): 357–360.

Bodansky, D. (1994) 'The precautionary principle in US environmental law', in T. O'Riordan and J. Cameron (eds), Interpreting the Precautionary Principle, London: Earthscan.

Bonham, C. and Mak, J. (1996) 'Private versus public financing of state destination promotion', Journal of Travel Research 35(2): 3–10.

Boo, E. (1990) Ecotourism: The Potentials and Pitfalls, Washington, DC: World Wildlife Fund.

—— (1992) The Ecotourism Boom: Planning for Development and Management, Washington, DC: Wildlands and Human Needs, World Wildlife Fund.

Boonzaier, E. (1996) 'Local responses to conservation in the Richtersveld National Park, South Africa', Biodiversity and Conservation 5(3): 307–314.

Borg, W.R. and Gall, M.D. (1989) Educational Research: An Introduction, 5th edn, New York: Longman.

Bottrill, C.G. and Pearce, D.G. (1995) 'Ecotourism: towards a key elements approach to operationalising the concept', Journal of Sustainable Tourism 3(1): 45–54.

Bourgouin, F. (2002) 'Information communication technologies and the potential for rural tourism SMME development: the case of the Wild Coast', Development Southern Africa 19(1): 191–212.

Bowie, N.E. (1986) 'Business ethics', in J.P. DeMarco and R.M. Fox (eds), New Directions in Ethics: The Challenge of Applied Ethics, New York: Routledge & Kegan Paul.

Bowler, P.J. (1993) The Norton History of the Environmental Sciences, New York: W.W. Norton.

Boyd, S.W. and Butler, R.W. (1996) 'Managing ecotourism: an opportunity spectrum approach', Tourism Management 17(8): 557–566.

Bramwell, B. and Lane, B. (2000) 'Collaboration and partnerships in tourism planning', in B. Bramwell and B. Lane (eds), Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability, Clevedon, Channel View Publications, pp. 1–19.

Brandon, K. (1996) Ecotourism and Conservation: A Review of Key Issues, Environment Department Paper no. 23, Washington, DC: World Bank.

Brechin, S.R., Wilshusen, P.R., Fortwangler, C.L. and West, P.C. (2002) 'Beyond the square wheel: toward a more comprehensive understanding of biodiversity conservation as social and political process', Society and Natural Resources 15: 41–64.

Brenner, L. (2005) 'State-planned tourism destinations: the case of Huatulco, Mexico', Tourism Geographies 7(2): 138–164.

Bright, A.D., Fishbein, M., Manfredo, M. and Bath, A. (1993) 'Application of the theory of reasoned action to the National Park Service's controlled burn', Journal of Leisure Research 25: 263–280.

British Columbia Ministry of Development, Industry and Trade (1991) Developing a Code of Ethics: British Columbia's Tourism Industry, Victoria, British Columbia: Ministry of Development, Trade, and Tourism.

Britton, R.A. (1977) 'Making tourism more supportive of small-state development: the case of St. Vincent', Annals of Tourism Research 4(5): 268–278.

Britton, S.G. (1982) 'The political economy of tourism in the Third World', Annals of Tourism Research 9(3): 331–358.

Brock, T.D. (1979) Biology of Microorganisms, 3rd edn, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall Inc.

Brody, B. (1983) Ethics and its Applications, New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Brookfield, H. (1975) Interdependent Development, London: Methuen.

Brown, K. (2002) 'Innovations for conservation and development', Geographical Journal 168(1): 6–17.

Brown, K., Turner, R.K., Hameed, H. and Bateman, I. (1997) 'Environmental carrying capacity and tourism development in the Maldives and Nepal', Environmental Conservation 24(4): 316–325.

Bryan, H. (1977) 'Leisure value systems and recreational specialization: the case of trout fishermen', Journal of Leisure Research 9: 174–187.

Buckley, R. (1994) 'A framework for ecotourism', Annals of Tourism Research 21(3): 661–665.

—— (2002) 'Tourism ecocertification in the international year of ecotourism', Journal of Ecotourism 1(2–3): 197–203.

—— (2003) 'Partnerships in ecotourism: Australian political frameworks', International Journal of Tourism Research 6: 75–83.

—— (2004) 'Ecotourism land tenure and enterprise ownership: Australian case study', Journal of Ecotourism 3(3): 208–213.

Buckley, R. and Pannell, J. (1990) 'Environmental impacts of tourism and recreation in national parks and conservation reserves', Journal of Tourism Studies 1(1): 24–32.

Budowski, G. (1976) 'Tourism and environmental conservation: conflict, coexistence, or symbiosis', Environmental Conservation 3(1): 27–31.

Bujold, P. (1995) 'Community development: making a better home', Voluntary Action News, 5–8.

Bull, A. (1991) The Economics of Travel and Tourism, Melbourne: Pitman.

Burch, W.R. Jr (1988) 'Human ecology and environmental management', in J.K. Agee and D.R. Johnson (eds), Ecosystem Management for Parks and Wilderness, Seattle: University of Washington Press.

Burger, J., Gochfeld, M. and Niles, L.J. (1995) 'Ecotourism and birds in coastal New Jersey: contrasting responses to birds, tourists, and managers', Environmental Conservation 22(1): 56–65.

Burgoon, M., Hunsaker, F.G. and Dawson, E.J. (1994) Human Communication, 3rd edn, Thousand Oaks, CA: Sage.

Burns, P. (1999) 'Dealing with dilemma', In Focus 33: 4–5.

Burr, S.W. (1995) ‘Sustainable tourism development and use: follies, foibles, and practical approaches’, in S.F. McCool and A.E. Watson (eds), Linking Tourism, the Environment, and Sustainability, USDA Technical Report INTGTR-323, Ogden, UT: US Department of Agriculture, Forest Service, Intermountain Research Station.

Burton, M. (2000) Minister of tourism – official opening address. In Antarctica New Zealand, eds. Proceedings of the Antarctic tourism workshop. Christchurch, NZ: Antarctica New Zealand: 6–7.

Burton, R. and Wilson, J. (2001) ‘Ecotourism resources on the Internet: a review of ecotourism websites’, International Journal of Tourism Research 3: 72–75.

Busser, J.A. (1990) Programming: For Employee Services and Recreation, Champaign, IL: Sagamore.

Butcher, J. (2005) ‘The moral authority of ecotourism: a critique’, Current Issues in Tourism 8(2–3): 114–124.

—— (2006) ‘Natural capital and the advocacy of ecotourism as sustainable development’, Journal of Sustainable Tourism 14(6): 529–544.

Butler, J. (1992) ‘Ecotourism: its changing face and evolving philosophy’, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN), Fourth World Congress on National Parks and Protected Areas, Caracas, Venezuela, 10–12 February.

Butler, R.W. (1980) ‘The concept of tourist area cycle of evolution: implications for management of resources’, The Canadian Geographer 24: 5–12.

—— (1985) ‘Evolution of tourism in the Scottish Highlands’, Annals of Tourism Research 12(3): 379–391.

—— (1990) ‘Alternative tourism: pious hope or Trojan horse?’, Journal of Travel Research 28(3): 40–45.

—— (1991) ‘Tourism, environment, and sustainable development’, Environmental Conservation 18(3): 201–209.

—— (1993) ‘Integrating tourism and resource management: problems of complementarity’, in M.E. Johnston and W. Haider (eds), Communities, Resources and Tourism in the North, Thunder Bay, Ontario: Centre for Northern Studies, Lakehead University.

Butler, R.W. and Fennell, D.A. (1994) ‘The effects of North Sea oil development on the development of tourism’, Tourism Management 15(5): 347–357.

Butler, R.W. and Waldbrook, L.A. (1991) ‘A new planning tool: the tourism opportunity spectrum’, Journal of Tourism Studies 2(1): 2–14.

Butler, R.W., Fennell, D.A. and Boyd, S.W. (1992) The POLAR Model: A System for Managing the Recreational Capacity of Canadian Heritage Rivers, Ottawa: Environment Canada.

Butynski, T. (1998) ‘Is gorilla tourism sustainable’, Gorilla Journal 16: 1–3.

Campbell, A., Devine, M. and Young, D. (1990) A Sense of Mission, London: Pitman Press.

Campbell, L.M. (1999) 'Ecotourism in rural developing communities', Annals of Tourism Research 26(3): 534–553.

—— (2002) 'Conservation narratives and the "received wisdom" of ecotourism: case studies from Costa Rica', International Journal of Sustainable Development 5(3): 300–325.

Canada, Government (1990) Canada's Green Plan, Ottawa: Supply and Services Canada.

Canada, Parliament (1993) Statutes of Canada Revised Loose Leaf Edition, Chapter N-14, Ottawa: Supply and Services Canada.

Canadian Environmental Advisory Council (1991) A Protected Areas Vision for Canada, Ottawa: Minister of Supply and Services.

—— (1992) Ecotourism in Canada, Ottawa: Minister of Supply and Services.

Canadian Tourism Commission (1995) Adventure Travel in Canada: An Overview of Product, Market and Business Potential, Ottawa: Tourism Canada.

Canova, L. (1994) 'Tourism in the modern age', All of Us 15: (unknown).

Canteiro, M., Córdova-Tapia, F., & Brazeiro, A. (2018). Tourism impact assessment: A tool to evaluate the environmental impacts of touristic activities in natural protected areas. Tourism Management Perspectives, 28, 220–227. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.09.007

Carpenter, G.M. and Howe, C.Z. (1985) Programming Leisure Experiences: A Cyclical Approach, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Carr, L. and Mendelsohn, R. (2003) 'Valuing coral reefs: a travel cost analysis of the Great Barrier Reef', AMBIO: A Journal of the Human Environment 32(5): 353–357.

Carrier, J.G. and MacLeod, D.V.L. (2005) 'Bursting the bubble: the socio-cultural context of ecotourism', Journal of the Royal Anthropological Institute 11: 315–334.

Cater, E. (2002) 'Ecotourism: the wheel keeps turning', paper presented at the Tourism and the Natural Environment Symposium, Eastbourne, UK, 23–25 October.

—— (2006) 'Ecotourism as a western construct', Journal of Ecotourism 5(1–2): 23–39.

Cater, E. and Lowman, G. (1994) Ecotourism: A Sustainable Option?, Chichester, UK: Wiley.

Ceballos-Lascuráin, H. (1987) Estudio de prefactibilidaad socioeconómica del turismo ecológico y anteproyecto asquitectónico y urbanístico del Centro de Turismo Ecológico de Sian Ka' an, Quintana Roo, study completed for SEDUE, Mexico.

—— (1996a) Tourism, Ecotourism, and Protected Areas, Gland, Switzerland: International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources.

—— (1996b) 'Ecotourism or a second Cancún in Quintana Roo?', The Ecotourism Society Newsletter third quarter: 1–3.

Center for Tourism Policy Studies (1994) Ecotourism Opportunities for Hawaii's Visitor Industry, Honolulu: Department of Business, Economic Development and Tourism.

Cerruti, J. (1964) 'The two Acapulcos', National Geographic Magazine 126(6): 848–878.

Chambers, E. (1999) Native Tours: The Anthropology of Travel and Tourism, Prospect Heights, IL: Waveland.

Chapin, M. (1990) 'The silent jungle: ecotourism among the Kuna Indians of Panama', Cultural Survival Quarterly 14 (1): 42–45.

Chase, A. (1987) 'How to save our national parks', Atlantic Monthly July: 35–44.

—— (1989) 'The Janzen heresy', Condé Nast Traveler November: 122–127.

Chase, L.C., Lee, D.R., Schulze, W.D. and Anderson, D.J. (1998) 'Ecotourism demand and differential pricing of national park access in Costa Rica', Land Economics 74(4): 466–482.

Chester, G. (1997) 'Australian ecotourism accreditation off and running', Ecotourism Society Newsletter second quarter: 9, 11.

Chipeniuk, R. (1988) 'The vacant niche: an argument for the re-creation of a hunter-gatherer component in the ecosystems of northern national parks', Environments 20(1): 50–59.

Chodos, R. (1977) The Caribbean Connection, Toronto: James Lorimer.

Christaller, W. (1963) 'Some considerations of tourism location in Europe: the peripheral regions – underdeveloped countries – recreation areas', Regional Science Association Papers 6: 95–105.

Christensen, N.A. (1995) 'Sustainable community-based tourism and host quality of life', in S.F. McCool and A.Watson (eds), Linking Tourism, the Environment, and Sustainability, USDA Forest Service General Technical Report INT-GTR-323, pp. 63–68.

Christiansen, D.R. (1990) 'Adventure tourism', in J.C. Miles and S. Priest (eds), Adventure Education, State College, PA: Venture Publishing.

Christie, M.F. and Mason, P.A. (2003) 'Transformative tour guiding: training tour guides to be critically reflective practitioners', Journal of Ecotourism 2(1): 1–16.

Chubb, M. and Chubb, H.R. (1981) One-third of Our Time? An Introduction to Recreation Behavior and Resources, New York: John Wiley.

Clarke, J. (2002) 'A synthesis of activity towards the implementation of sustainable tourism: ecotourism in a different context', International Journal of Sustainable Development 5(3): 232–249.

Cleverdon, R. and Kalisch, A. (2000) 'Fair trade in tourism', International Journal of Tourism Research 2: 171–187.

Clawson, M. and Knetsch, J.L. (1966) Economics of Outdoor Recreation, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Clements, C.J., Schultz, J.H. and Lime, D.W. (1993) 'Recreation, tourism, and the local residents: partnership or coexistence?', Journal of Park and Recreation Administration 11(4): 78–91.

Coccossis, H. (1996) 'Tourism and sustainability: perspectives and implications', in G.K. Priestley, J.A. Edwards and H. Coccossis (eds), Sustainable Tourism? European Experiences, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Cockrell, D. and Detzel, D. (1985) 'Effects of outdoor leadership certification on safety, impacts, and program', Trends 22(3): 15–21.

Cohen, E. (1972) 'Toward a sociology of tourism', Social Research 39(1): 164–182.

—— (1978) 'The impact of tourism on the physical environment', Annals of Tourism Research 5(2): 215–237.

—— (1987) 'Alternative tourism: a critique', Tourism Recreation Research 12(2): 13–18.

—— (2002) Authenticity, equity and sustainability in tourism, Journal of Sustainable Tourism 10(4): 267–276.

Coleman, J.S. (1988) 'Social capital in the creation of human capital', American Journal of Sociology 84 (suppl.): S95S119.

Colvin, J.G. (1994) 'Capirona: a model of indigenous ecotourism', paper presented at the Second Global Conference: Building a Sustainable World through Tourism, Montreal, September.

Commonwealth of Australia (1997) Ecotourism Snapshot: A Focus on Recent Market Research, Canberra: Office on National Tourism.

Commonwealth Department of Tourism (1994) National Ecotourism Strategy, Canberra: Commonwealth of Australia.

Conservation International (1997) Conservation International's Ecotourism Program Initiatives, Washington, DC: CI.

Conservation Measures Partnership (2004) Open Standards for the Practice of Conservation. Available at: http://www.conservationmeasures.org.

Conservation Measures Partnership (2002) Open Standards for the Practice of Conservation. Available at: http://www.conservationmeasures.org.

Consulting and Audit Canada (1995) What Tourism Managers Need to Know: A Practical Guide to the Development and Use of Indicators of Sustainable Tourism, Ottawa: Consulting and Audit Canada, for the World Tourism Organization.

Cooper, C. (1995) 'Strategic planning for sustainable tourism: the case of the offshore islands of the UK', Journal of Sustainable Tourism 3(4): 191–209.

Cooper, C. and Jackson, S. (1989) 'Destination lifecycle: the Isle of Man case study', Annals of Tourism Research 16(3): 377–398.

Coppock, J.T. (1982) 'Tourism and conservation', Tourism Management 3: 270–276.

Corbett, R. and Findlay, H. (1998) Your Risk Management Program: A Handbook for Sport Organization, Ottawa: Centre for Sport and Law.

Cordell, J. (1993) 'Who owns the land? Indigenous involvement in Australian protected areas,' in E. Kemf (ed.), The Law of the Mother: Protecting Indigenous People in Protected Areas, San Francisco: Sierra Club.

Córdoba Azcárate, M. (2006) 'Between local and global, discourses and practices: rethinking ecotourism development in Celestún (Yucatán, México)', Journal of Ecotourism 5(1–2): 97–111.

Costanza, R., d'Arge, R., de Groot, R., Farber, S., Grasso, M., Hannon, B., Limburg, K., Naeem, S., O'Neill, R.V., Paruelo, J., Raskin, R.G., Sutton, P. and van den Belt, M. (1997) 'The value of the world's ecosystem services and natural capital', Nature 387: 253–260.

Countryside Commission (1990) National Parks in Focus, Cheltenham: Countryside Commission.

Crabtree, A.E. and Black, R.S. (n.d.) Ecoguide Program: Guide Workbook, Brisbane: Ecotourism Association of Australia.

Crittendon, A. (1975) 'Tourism's terrible toll', International Wildlife 5(2): 4–12.

Csikszentmihalyi, M. (1975) Beyond Boredom and Anxiety, San Francisco, CA: Jossey-Bass, Inc.

—— (1990) Flow: The Psychology of Optimal Experience, New York: HarperCollins.

Csikszentmihalyi, M. and Csikszentmihalyi, I.S. (1990) 'Adventure and the flow experience', in J.C. Miles and S.Priest (eds), Adventure Education, State College, PA: Venture Publishing.

Dahles, H. (2002) 'The politics of tour guiding: image management in Indonesia', Annals of Tourism Research 29(3): 783–800.

Daigle, J.J., Hrubes, D., and Ajzen, I. (2002) 'A comparative study of beliefs, attitudes, and values among hunters, wildlife viewers, and other outdoor recreationists', Human Dimensions of Wildlife 7: 1–19.

Daltabuit, M. and Pi-Sunyer, O. (1990) 'Tourism development in Quintana Roo, Mexico', CS Quarterly 14(1): 9–13.

D'Amore, L.J. (1993) 'A code of ethics and guidelines for socially and environmentally responsible tourism', Journal of Travel Research 31(3): 64–66.

Davey, S. (1993) ‘Creative communities: planning and comanaging protected areas’, in E. Kemf (ed.), The Law of the Mother: Protecting Indigenous Peoples in Protected Areas, San Francisco: Sierra Club Books.

Davidson, M. (1995) ‘Community development’, Recreation Saskatchewan 22: 5–6.

Davis, P.B. (1998) ‘Beyond guidelines: a model for Antarctic tourism’, Annals of Tourism Research 23(3): 546–553.

de Castro, F. and Bergossi, A. (1996) ‘Fishing at Rio Grande (Brazil): ecological niche and competition’, Human Ecology 24(3): 401–411.

DeGraaf, D.G., Jordan, D.J. and De Graaf, K.H. (1999) Programming for Parks, Recreation, and Leisure Services: A Servant Leadership Approach, State College, PA: Venture Publishing.

De Groot, R.S. (1983) ‘Tourism and conservation in the Galápagos Islands’, Biological Conservation 26: 291–300.

de Haas, H.C. (2002) ‘Sustainability of small-scale ecotourism: the case of Niue, South Pacific’, Current Issues in Tourism 5(3–4): 319–337.

De la Barre, S. (2005) ‘Not “ecotourism”?: wilderness tourism in Canada’s Yukon Territory’, Journal of Ecotourism 4(2): 92–107.

De Lacy, T. (1992) ‘Towards an aboriginal land management curriculum’, in J. Birckhead, T. De Lacy and L. Smith (eds), Aboriginal Involvement in Parks and Protected Areas, Canberra: Aboriginal Studies Press.

—— (1994) ‘The Uluru/Kakadu model: Anangu Tjukurrpa. 50,000 years of Aboriginal law and land management changing the concept of national parks in Australia’, Society and Natural Resources 7(5): 479–498.

De Lacy, T. and Lockwood, M. (1992) ‘Estimating the non-market values of nature conservation resources in Australia’, paper presented at the Fourth World Congress on Parks and Protected Areas, Caracas, 10–21 February.

Dearden, P. (1991) ‘Parks and protected areas’, in B. Mitchell (ed.), Resource Management and Development, Toronto: Oxford University Press.

Dearden, P. and Rollins, R. (1993) “The times they are a-changin’, in P. Dearden and R. Rollins (eds), Parks and Protected Areas in Canada: Planning and Management, Toronto: Oxford University Press.

Debbage, K.G. (1990) ‘Oligopoly and the resort cycle in the Bahamas’, Annals of Tourism Research 17(4): 513–527.

Deming, A. (1996) ‘The edges of the civilized world: tourism and the hunger for wild places’, Orion 15(2): 28–35.

Dernoi, L.A. (1981) ‘Alternative tourism: towards a new style in North-South relations’, Tourism Management 2: 253– 264.

Deruiter, D.S. and Donnelly, M.P. (2002) ‘A qualitative approach to measuring determinants of wildlife value orientations’, Human Dimensions of Wildlife 7: 251–271.

Devall, B. and Sessions, G. (1985) Deep Ecology, Salt Lake City: Gibbs Smith.

Diamantis, D. (1999a) ‘The concept of ecotourism: evolution and trends’, Current Issues in Tourism 2(2–3): 93–122.

—— (1999b) ‘“Green Strategies” in the tourism and hospitality industries’, in F. Vellas and L. Bécheral (ed.), The International Marketing of Travel and Tourism: A Strategic Approach, Basingstoke, UK: Macmillan.

—— (2000) ‘Ecotourism and sustainability in Mediterranean islands’, Thunderbird International Business Review 42(4): 427–443.

—— (2004) Ecotourism, London: Thomson.

Diamantis, D. and Ladkin, A. (1999) ‘“Green” strategies in the tourism and hospitality industries’, in F. Vellas and L. Becheral (eds), The International Marketing of Travel and Tourism, London: Macmillan.

Diamond, J. (1975) ‘The island dilemma: lessons of modern biogeographic studies for the design of nature reserves’, Biological Conservation 7: 3–15.

—— (2005) Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed, New York: Viking.

Dieke, P. (2001) ‘Kenya and South Africa’, in D. B.Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, London: CAB International.

Dinç, A., Bahar, M. ve Topsakal, Y. (2023). Ekoturizm araştırmaları: Bibliyometrik bir inceleme. Tourism & Management Studies.

Dodds, R. and Joppe, M. (2001) ‘Promoting urban green tourism: the development of the other map of Toronto’, Journal of Vacation Marketing 7(3): 261–267.

Dolnicar, S. (2002) ‘A review of data-driven market segmentation in tourism’, Journal of Travel and Tourism Marketing 12(1): 1–22.

Dorsey, E.R., Steeves, H.L. and Porras, L.E. (2004) ‘Advertising ecotourism on the internet: commodifying environment and culture’, New Media & Society 6(6): 753–779.

Dowling, R.K. (1992) The Ecoethics of Tourism: Guidelines for Developers, Operators and Tourists, Canberra: Bureau of Tourism Research.

—— (1993) ‘An environmentally based planning model for regional tourism development’, Journal of Sustainable Tourism 1(1): 17–37.

Doxey, G.V. (1975) ‘A causation theory of visitor-resident irritants: methodology and research inference’, paper presented at the TTRA Conference, San Diego, California, pp. 195–198.

Drake, S.P. (1991) ‘Local participation in ecotourism projects’, in T. Whelan (ed.), Nature Tourism: Managing for the Environment, Washington, DC: Island Press.

Dredge, D. (2006) ‘Networks, conflict and collaborative communities’, Journal of Sustainable Tourism 14(6): 562–581.

D’Sa, E. (1999) ‘Wanted: tourists with a social conscience’, International Journal of Contemporary Hospitality Management 11(2–3): 64–68.

Duenkel, N. and Scott, H. (1994) ‘Ecotourism’s hidden potential: altering perceptions of reality’, Journal of Physical Education Recreation and Dance October: 40–44.

Dufrene, M. (1973) The Phenomenology of Aesthetic Experience, Evanston, IL: Northwestern University Press.

Dunlap, R.E. and Heffernan, R.B. (1975) ‘Outdoor recreation and environmental concern: an empirical examination’, Rural Sociology 40: 18–30.

Durst, P.B. and Ingram, C.D. (1988) ‘Nature-oriented tourism promotion by developing countries’, Tourism Management 9(1): 39–43.

Dyess, R. (1997) ‘Adventure travel or ecotourism?’, Adventure Travel Business, April: 2.

Eagles, P.F.J. (1992) ‘The travel motivations of Canadian ecotourists’, Journal of Travel Research 31(Fall): 3–7.

—— (1993) ‘Parks legislation in Canada’, in P. Dearden and R. Rollins (eds), Parks and Protected Areas in Canada, Toronto: Oxford University Press.

—— (1995) ‘Tourism and Canadian parks: fiscal relationships’, Managing Leisure 1: 16–27.

Eagles, P.F.J. and Wind, E. (1994) ‘Canadian ecotours in 1992: a content analysis of advertising’, Journal of Applied Recreation Research 19(1): 67–87.

Echeverría, J., Hanrahan, M. and Solorzano, R. (1995) ‘Valuation of non-priced amenities provided by the biological resources within the Monteverde Cloud Forest Preserve, Costa Rica’, Ecological Economics 13: 45–52.

Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) (1978) ‘The formulation of basic concepts and guidelines for preparation of tourism sub-regional master plans in the ESCAP region’ (in Britton 1982).

Economist (1991) ‘Travel and tourism: the pleasure principle’, March: 3–22.
—— (2002) Accessed 14 June, http://0-ehostvgw20.epnet.com.brai…rHitNum =l&rlStartHit=l&del Type=FT.

Ecotourism/Heritage Tourism Advisory Committee (1997) Planning for the Florida of the Future, Tallahassee, Florida: Government Document.

Ecotourism Society (1993) Ecotourism Guidelines for Nature Tour Operators, North Bennington, VT: The Ecotourism Society.

Ecotourism Society of Saskatchewan (2000) Saskatchewan Ecotourism Accreditation System, Regina, Saskatchewan.

Edginton, C.R., Compton, D.M. and Hanson, C.J. (1980) Recreation and Leisure Programming: A Guide for the Professional, Philadelphia, PA: Saunders.

Edginton, C.R., Hanson, C.J., Edginton, S.R. and Hudson, S.D. (1998) Leisure Programming: A Service Centred and Benefits Approach, Boston, MA: WCB/McGraw-Hill.

Edwards, S., McLaughlin, W.J. and Ham, S. (1998) Comparative Study of Ecotourism Policy in the Americas–1998: Volume II Latin America and the Caribbean, Organization of America States, University of Idaho.

Ehrlich, P.R. (2000) Human Natures: Genes, Cultures, and the Human Prospect. New York: Penguin.

Ehrlich, P.R. and Ehrlich, A.H. (1992) 'The value of biodiversity', Ambio 21(3): 219–226.

Eidsvik, H. (1983) 'Biosphere reserves/opportunities for cooperation: a global perspective', in R.C. Scace and C.J. Martinka (eds), Towards the Biosphere Reserve: Exploring Relationships between Parks and Adjacent Lands, Kalispell, MT: Department of the Interior, National Park Service.

—— (1993) 'Canada, conservation, and protected areas', in P. Dearden and R. Rollins (eds), Parks and Protected Areas in Canada, Toronto: Oxford University Press.

Elliot, R. (1991) 'Environmental ethics', in P. Singer (ed.), A Companion to Ethics, Oxford: Blackwell.

Environment Canada (1990) National Parks System Plan, Ottawa: Supply and Services Canada.

Erisman, H.M. (1983) 'Tourism and cultural dependency in the West Indies', Annals of Tourism Research 10(3): 337– 361.

European Commission (2004) Using natural and Cultural heritage to Develop Sustainable Tourism, 1, 3, http://reports.europa.eu.int/comm/enterprise/services/tourism/studies/ecosystems/heritage. htm

Ewert, A. (1985) 'Why people climb: the relationship of participant motives and experience level to mountaineering', Journal of Leisure Research 17(3): 241–250.

Ewert, A. and Shultis, J. (1997) 'Resource-based tourism: an emerging trend in tourism experiences', Parks and Recreation September: 94–103.

Exmoor National Park (1990) Exmoor National Park Plan Second Review: Consultation Draft, Exmoor National Park Authority.

Farquharson, M. (1992) 'Ecotourism: a dream diluted', Business Mexico 2(6): 8–11.

Farr, H. and Rogers, A. (1994) 'Tourism and the environment on the Isles of Scilly: conflict and complementarity', Landscape and Urban Planning 29: 1–17.

Farrell, B.H. and McLellan, R.W. (1987) 'Tourism and physical environment research', Annals of Tourism Research 14(1): 1–16.

Farrell, P. and Lundegren, H.M. (1993) The Process of Recreation Programming, State College, PA: Venture Publishing.

Farrell, T.A. and Marion, J.L. (2002) 'The protected area visitor impact management (PAVIM) framework: a simplified process for making management decisions', Journal of Sustainable Tourism 10(1): 31–51.

Fayos-Solá, E. (1996) 'Tourism policy: a midsummer night's dream?', Tourism Management 17(6): 405–412.

Federation of Nature and National Parks of Europe (1993) Loving Them to Death? Sustainable Tourism in Europe's Nature and National Parks, Eupen, Belgium: Kliemo.

Fennell, D.A. (1990) 'A profile of ecotourists and the benefits derived from their experience: a Costa Rican case study', unpublished master's thesis, University of Waterloo, Waterloo, Ontario.

—— (1996) 'A tourist space–time budget in the Shetland Islands', Annals of Tourism Research 23(4): 811–829.

—— (1998) 'Ecotourism in Canada', Annals of Tourism Research 25(1): 231–234.

—— (2000) 'Ecotourism on trial: the case of billfishing as ecotourism', Journal of Sustainable Tourism 8(4): 341–345.

—— (2001) 'Areas and needs in ecotourism research', in D.B. Weaver (eds), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford: CABI, pp. 639–655.

—— (2002a) 'The Canadian ecotourist in Costa Rica: ten years down the road', International Journal of Sustainable Development 5(3): 282–299.

—— (2002b) Ecotourism Programme Planning, Wallingford, Oxon.: CAB International.

—— (2002c) 'Ecotourism: where we've been and where we're going', Journal of Ecotourism 1(1): 1–6.

—— (2003) 'Ecotourism in the South African context', Africa Insight 33(1): 1–8.

—— (2004) 'Towards interdisciplinarity in tourism: making a case through complexity and shared knowledge', Recent Advances and Research Updates 5(1): 99–110.

—— (2006a) 'Evolution in tourism: the theory of reciprocal altruism and tourist-host interactions', Current Issues in Tourism 9(2): 105–125.

—— (2006b) Tourism Ethics, Clevedon: Channel View.

—— (in press) 'Ecotourism and the myth of stewardship,' Journal of Sustainable Tourism.

Fennell, D. A. (2007). Ecotourism (3rd ed.). Routledge.

Fennell, D.A. and Butler, R.W. (2003) ‘A human ecological approach to tourism interactions’, Progress in Tourism and Hospitality Research 5: 197–210.

Fennell, D.A. and Dowling, R.K. (2003) ‘Ecotourism policy and planning: stakeholders, management and governance’, in D.A. Fennell and R.K. Dowling (eds), Ecotourism Policy and Planning, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Fennell, D.A. and Eagles, P.F.J. (1990) ‘Ecotourism in Costa Rica: a conceptual framework’, Journal of Park and Recreation Administration 8(1): 23–34.

Fennell, D. A. and Ebert, K. (2004) ‘Tourism and the precautionary principle’, Journal of Sustainable Tourism 12(6): 461–479.

Fennell, D.A. and Malloy, D.C. (1995) ‘Ethics and ecotourism: a comprehensive ethical model’, Journal of Applied Recreation Research 20(3): 163–184.

—— (1997) ‘Measuring the ethical nature of tourist operators: a comparison’, World Congress and Exhibition on Ecotourism, Rio de Janeiro, Brazil, 15–18 December, pp. 144–149.

—— (2007) Codes of Ethics in Tourism: Practice, Theory, Synthesis, Clevedon: Channel View.

Fennell, D.A. and Przeclawski, K. (2003) ‘Tourists and host communities’, in S. Singh, D.J. Timothy, and R.K. Dowling (eds), Tourism in Destination Communities, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Fennell, D.A. and Smale, B.J.A. (1992) ‘Ecotourism and natural resource protection: implications of an alternative form of tourism for host nations’, Tourism Recreation Research 17(1): 21–32.

Fennell, D.A. and Weaver, D.B. (1997) ‘Vacation farms and ecotourism in Saskatchewan, Canada’, Journal of Rural Studies 13(4): 467–475.

—— (2005) ‘The ecotourium concept and tourism-conservation symbiosis’, Journal of Sustainable Tourism 13(4): 373–390.

Fennell, D.A., Plummer, R. and Marschke, M. (in press) ‘Is adaptive co-management ethical?,’ Journal of Environmental Management.

Fennell, D. A., Buckley, R. and Weaver, D.B. (2001) ‘Policy and planning’, in D.B.Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Fennell, D. A. (2007). Ecotourism (3rd ed.). Routledge.

Fennell, D. A. (2008). Ecotourism (3rd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203939581

Fennell, J. (1989) ‘Destination resorts’, Canadian Building 39(5): 10–17.

Figgis, P. (2004) Conservation on Private Lands: The Australian Experience, IUCN Programme on protected Areas: Gland, Switzerland.

Finch, R. and Elder, J. (1990) The Norton Book of Nature Writing, New York: W.W. Norton and Co.

Fleckenstein, M.P. and Huebsch, P. (1999) 'Ethics in tourism: reality or hallucination', Journal of Business Ethics 19: 137–142.

Flinn, D. (1989) Travellers in a Bygone Shetland, Edinburgh: Scottish Academic Press.

Folke, C., Carpenter, S., Elmqvist, T., Gunderson, L., Holling, C.S., Walker, B., Bengtsson, J., Berkes, F., Colding, J., Danell, K., Falkenmark, M., Moberg, M., Gordon, L., Kaspersson, R., Kautsky, N., Kinzig, A., Levin, S.A., Mäler, K-G., Ohlsson, L., Olsson, P., Ostrom, E., Reid, W., Rockstöm, J., Savenije, S. and Svedin, U. (2002) Resilience and Sustainable Development: Building Adaptive Capacity in a World of Transformations, Environmental Advisory Council to the Swedish Government Scientific Background Paper.

Font, X. and Buckley, R. (2001) Tourism Ecolabelling, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Font, X., Tapper, R. and Cochrane, J. (2006) 'Competitive strategy in a global industry: tourism', Handbook of Business Strategy, Emerald Press, pp. 51–55.

Ford, P. and Blanchard, J. (1993) Leadership and Administration of Outdoor Pursuits, State College, PA: Venture.

Forestell, P.H. (1993) 'If Leviathan has a face, does Gaia have a soul?: incorporating environmental education in marine eco-tourism programs', Ocean and Coastal Management 20(3): 267–282.

Forman, R.T.T. (1990) 'Ecologically sustainable landscapes: the role of spatial configuration', in I.S. Zonneveld and R.T.T. Forman (eds), Changing Landscapes: An Ecological Perspective, New York: Springer Verlag.

Forstner, K. (2004) 'Community ventures and access to markets: the role of intermediaries in marketing rural tourism products', Development Policy Review 22(5): 497–514.

Forsyth, T. (1995) 'Business attitudes to sustainable tourism: self-regulation in the UK outgoing tourism industry', Journal of Sustainable Tourism 3(4): 210–231.

Fowkes, J. and Fowkes, S. (1991) 'Roles of private sector ecotourism in protected areas', Parks 2(3): 26–30.

Fox, A. (1996) 'Kakadu, tourism and the future', Australian Natural History 21(7): 266–271.

Fox, R.M. and DeMarco, J.P. (1986) 'The challenge of applied ethics', in R.M. Fox and J.P. DeMarco (eds), New Directions in Ethics: The Challenge of Applied Ethics, New York: Routledge & Kegan Paul.

Francis, G. (n.d.) 'Ecosystem management,' paper presented at the Tri-national Conference on the North American Experience Managing Transboundary Resources: United States and the Boundary Commissions.

—— (1985) ‘Biosphere reserves: innovations for cooperation in the search for sustainable development’, Environments 17(3): 21–38.

Frangialli, F. (1997) ‘Keynote address to the World Ecotour ’97 Conference’, Rio de Janeiro, 15–18 December.

Freidmann, J. and Alonso, W. (eds) (1974) Regional Development and Planning: A Reader, Cambridge, MA: MIT Press.

Frost, J.E. and McCool, S.F. (1988) ‘Can visitor regulations enhance recreational experiences?’, Environmental Management 12(1): 5–9.

Fulgosi, D. (2006) ‘Man v. monkey’, National Post, Thursday, 9 November, section A22.

Galley, G. and Clifton, J. (2004) ‘The motivational and demographic characteristics of research ecotourists: Operation Wallacea volunteers in south-east Sulawesi, Indonesia’, Journal of Ecotourism 3(10): 69–82.

Gardner, J.E. (1993) ‘Environmental non-government organizations (ENGOs) and sustainable development’, in S. Lerner (ed.), Environmental Stewardship: Studies in Active Earthkeeping, Department of Geography Publication Series, no. 39, University of Waterloo, Waterloo, Ontario.

Garrod, B. and Fennell, D.A. (2004) ‘An analysis of whale watching codes of ethics’, Annals of Tourism Research 31(2): 334–352.

Gass, M. and Williamson, J. (1995) ‘Accreditation for adventure programs’, Journal of Physical Education, Recreation and Dance 22–27 January.

Geist, V. (1994) ‘Wildlife conservation as wealth’, Nature 368: 45–46.

Genot, H. (1995) ‘Voluntary environmental codes of conduct in the tourism sector’, Journal of Sustainable Tourism 3(3): 166–172.

Getz, D. (1986) ‘Models in tourism planning: towards integration of theory and practice’, Tourism Management 7(1): 21–32.

—— (1990) Festivals, Special Events, and Tourism, New York: Van Nostrand Reinhold.

Getz, D. and Jamal, D. (1994) ‘The environment–community symbiosis: a case for collaborative tourism planning’, Journal of Sustainable Tourism 2(3): 152–173.

Giannecchini, J. (1993) ‘Ecotourism: new partners, new relationships’, Conservation Biology 7(2): 429–432.

Gilchrist, N.L. (1998) ‘Winter hiking and Camping’, in N.J. Dougherty IV (ed.), Outdoor Recreation Safety, Champaign, IL: Human Kinetics.

Gilmore, G.D. and Campbell, M.D. (1996) Needs Assessment Strategies for Health Education and Health Promotion, Madison, WI: WCB Brown and Benchmark.

Gjerdalen, G. and Williams, P.W. (2000) ‘An evaluation of the utility of a whale watching code of conduct’, Tourism Recreation Research 25(2): 27–37.

Glasbergen, P. (1998) ‘The question of environmental governance’, in P. Glasbergen (ed.), Co-operative Environmental Governance, Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Press, pp. 1–18.

Globe ’90 (1990) An Action Strategy for Sustainable Tourism Development, Ottawa: Tourism Canada.

Goeldner, C.R., Ritchie, J.R.B. and McIntosh, R.W. (2000) Tourism: Principles, Practices, Philosophies, New York: John Wiley & Sons, Inc.

Goodall, B. (1994) ‘Environmental auditing: current best practice (with special reference to British tourism firms)’, in A.V. Seaton (ed.), Tourism: The State of the Art, Chichester: John Wiley.

Goodall, B. and Cater, E. (1996) ‘Self-regulation for sustainable tourism?’, Ecodecision 20(Spring): 43–45.

Goodwin, H. (1995) ‘Tourism and the environment’, Biologist 42(3): 129–133.

—— (1996) ‘In pursuit of ecotourism’, Biodiversity and Conservation 5(3): 277–291.

Google. (2007). Ecotourism third edition [Bibliyografik kayıt]. Google Books. https://books.google.com/books?id=_Jp8AgAAQBAJ

Gössling, S. (2000) ‘Sustainable tourism development in developing countries: some aspects of energy use’, Journal of Sustainable Tourism 8(5): 410–425.

—— (2002) ‘Human–environmental relations within tourism’, Annals of Tourism Research 29(2): 539–556.

—— (2006) ‘Ecotourism as experience tourism’, in S. Gössling and J. Hultman (eds), Ecotourism in Scandinavia: Lessons in Theory and Practice, Wallingford: CAB International, pp. 89–97.

Gössling, S., Borgstrom Hansson, H., Horstmeier, O. and Saggel, S. (2002) ‘Ecological footprint analysis as a tool to assess tourism sustainability’, Ecological Economics 43: 199–211

Gössling, S. (2002). Global environmental consequences of tourism. Global Environmental Change, 12(4), 283-302.

Gouldner, A. (1960) ‘The norm of reciprocity: a preliminary statement’, American Sociological Review 25: 161–178.

Graburn, N. (1989) ‘Tourism: the sacred journey’, in V.L. Smith (ed.), Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism (2nd edn), Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

Graefe, A.R., Vaske, J.J., and Kuss, F.R. (1984a) 'Resolved issues and remaining questions about social carrying capacity', Leisure Sciences 6(4): 497–507.

—— (1984b) 'Social carrying capacity: an integration and synthesis of twenty years of research', Leisure Sciences 6: 395–431.

Gratzer, M., Winiwarter, W. and Werthner, H. (2006) State of the art in eTourism, http://homepage. univie.ac.at/werner.winiwarter/secec.pdf, accessed 22 November.

Gray, B. (1989). Collaborating: Finding Common Ground for Multiparty Problems, San Francisco: Jossey-Bass.

Gray, L.C. and Moseley, W.G. (2005) 'A geographical perspective on poverty–environment interaction', Geographical Journal 171(1): 9–23.

Gray, P.A., Duwors, E., Villeneuve, M. and Boyd, S. (2003) 'The socioeconomic significance of nature-based recreation in Canada', Environmental Monitoring and Assessment 86: 129–147.

Green, H. and Hunter, C. (1992) 'The environmental impact assessment of tourism development', in P. Johnson and B. Thomas (eds), Perspectives on Tourism Policy, London: Mansell.

Green Tourism Association (1999) Map Project Evaluation Report, www.greentourism.on.ca, accessed October 2001.

Grenier, A.A. (1998) Ship-based Polar Tourism in the Northwest Passage: A Case Study, Finland: University of Lapland.

Grenier, D., Kaae, B.C., Miller, M.L. and Mobley, R.W. (1993) 'Ecotourism, landscape architecture and urban planning', Landscape and Urban Planning 25(1–2): 1–16.

Grumbine, E. (1996) 'Beyond conservation and preservation in American environmental values', in B.L. Driver, D. Dustin, T. Baltic, G. Elsner and G. Peterson (eds), Nature and the Human Spirit: Toward an Expanded Land Management Ethic, State College, PA: Venture.

Grupo de Trabalho Interministerial MICT/MMA (1994) Diretrizes para uma Política Nacional de ecotourism/ Coordenaçao de Silvio Magalhaes Barros II e Denis Hamú m de La Penha, Brasilia: EMBRATUR.

Guignon, C. (1986) 'Existential ethics', in R.M. Fox and J.P. DeMarco (eds), New Directions in Ethics: The Challenge of Applied Ethics, New York: Routledge & Kegan Paul.

Gullison, R.E., Rice, R.E. and Blundell, A.G. (2000) 'Marketing species conservation', Nature 404: 923–924.

Gunn, C.A. (1972) Vacationscape: Designing Tourist Regions, University of Texas: Bureau of Business Research.

—— (1988) Tourism Planning, New York: Taylor & Francis.

—— (1994) Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases, 3rd edn, Washington, DC: Taylor & Francis.

Gunnarsdotter, Y. (2006) 'Hunting tourism as ecotourism: conflicts and opportunities', in S. Gössling and J. Hultman (eds), Ecotourism in Scandinavia: Lessons in Theory and Practice, Wallingford, UK: CAB International, pp. 178–192.

Gurung, C. (1995) 'Ecolodges and their role in integrated conservation and development', paper presented at the Second International Ecolodge Forum and Field Seminar, San José, Costa Rica, 22–29 October.

Hadley, J. and Crow, P. (1995) 'Some guidelines for the architecture of ecotourism facilities', in The Ecolodge Sourcebook-for Planners and Managers, North Bennington, VT: The Ecotourism Society.

Halbertsma, N.F. (1988) 'Proper management is a must', Naturopa 59: 23–24.

Hall, C.M. (1992) 'Adventure, sport and health tourism', in B. Weiler and C.M. Hall (eds), Special Interest Tourism, London: Belhaven Press.

—— (1999) 'Rethinking collaboration and partnership: a public policy perspective', Journal of Sustainable Tourism 7(3–4): 274–289.

Hall, C.M. and Boyd, S. (2005) 'Nature-based tourism in peripheral areas: introduction', in C.M. Hall and S. Boyd (eds), Nature-based Tourism in Peripheral Areas: Development or Disaster?, Toronto: Channel View Publications.

Hall, C.M. and Jenkins, J. (1995) Tourism and Public Policy, London: Routledge.

Hall, C.M. and McArthur, S. (1998) Integrated Heritage Management: Principles and Practice, London: Stationery Office.

Hall, C.M. and Page, S.J. (1999) The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space, London: Routledge.

Hall, C.M. and Wouters, M. (1995) 'Issues in Antarctic tourism', in C.M. Hall and M.E. Johnston (eds), Polar Tourism: Tourism in the Arctic and Antarctic Regions, London: John Wiley.

Hall, S. (ed.) (1993) Ethics in Hospitality Management: A Book of Readings, East Lansing, MI: Educational Institute of the American Hotel and Motel Association.

Halpern, S. (1998) 'A fragile kingdom', Audubon 100(2): 37–45, 99–101.

Ham, S. H. (1992). Environmental interpretation: A practical guide for people with big ideas and small budgets. North American Press.

Ham, S. and Weiler, B. (2000) Six Principles for Tour Guide Training and Sustainable Development in Developing Countries, Working Paper 102/00, Faculty of Business and Economics, Monash University, Caufield East, Victoria, Australia.

Hammitt, W.E. and Cole, D.C. (1987) Wildland Recreation: Ecology and Management, New York: John Wiley.

Harrington, I. (1971) 'The trouble with tourism unlimited', New Statesman 82: 176.

Harroun, L.A. (1994) Potential Frameworks for Analysis of Ecological Impacts of Tourism in Developing Countries, Washington, DC: Worldwide Fund for Nature.

Harroy, J.P. (1974) 'A century in the growth in the "national park" concept throughout the world', in H. Elliot (ed.), Second World Conference on National Parks, Gland, Switzerland: International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources.

Hart, J. and Hart, T. (2003) 'Rules of engagement for conservation', Conservation in Practice 4(1): 14–22.

Hasse, J.C. and Milne, S. (2005) 'Participatory approaches and geographical information systems (PAGIS) in tourism planning', Tourism Geographies 7(3): 272–289.

Hawkes, S. and Williams, P. (1993) The Greening of Tourism: From Principles to Practice, Burnaby, British Columbia: Centre for Tourism Policy and Research, Simon Fraser University.

Hawkins, D. (1994) 'Ecotourism: opportunities for developing countries', in W. Theobald (ed.), Global Tourism: The Next Decade, Oxford: Butterworth.

Hawkins, J.P., Roberts, C.M., Van't Hof, T., De Meyer, K., Tratalos, J. and Aldam, C. (1999) 'Effects of recreational scuba diving on Caribbean coral and fish communities', Conservation Biology 13: 888–897.

Hayek, F.A. (1944/1994) The Road to Serfdom, Chicago: University of Chicago Press.

Hays, S.P. (1959) Conservation and the Gospel of Efficiency, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hayward, S.J., Gomez, V.H. and Sterrer, W. (1981) Bermuda's Delicate Balance, Hamilton: Bermuda National Trust.

Haywood, M. (1986) 'Can the tourist area lifecycle be made operational?', Tourism Management 7(3): 154–167.

Heald, D. (1984) 'Privatization: analysing its appeal and limitations', Fiscal Studies 5(1): 9–15.

Heidegger, M. (1966) Discourse on Thinking, New York: Harper Torchbooks.

Heinen, J.T. and Shrestha, S.K. (2006) 'Evolving policies for conservation: an historical profile of the protected area system of Nepal', Journal of Environmental Planning and Management 49(1): 41–58.

Hendee, J.C., Stankey, G.H. and Lucas, R.C. (1990) Wilderness Management, Golden, CO: International Wilderness Leadership Foundation.

Henderson, N. (1992) 'Wilderness and the nature conservation ideal: Britain, Canada, and the United States contrasted', Ambio 21(6): 394–399.

Henry, I.P. and Jackson, G.A.M. (1996) 'Sustainability of management processes and tourism products and contexts', Journal of Sustainable Tourism 4(1): 17–28.

Herfindahl, O. (1961) 'What is conservation', in O.C. Herfindahl (ed.), Three Studies in Mineral Economics, Washington, DC: Resources for the Future.

Hetzer, N.D. (1965) 'Environment, tourism, culture', LINKS (July); reprinted in Ecosphere (1970) 1(2): 1–3.

Hezri, A.A. and Hasan, M.N. (2006) 'Towards sustainable development? The evolution of environmental policy in Malaysia,' Natural Resources Forum 30: 37–50.

Higginbottom, K. (2004) 'Wildlife tourism: an introduction', in K. Higginbottom (ed.), Wildlife Tourism: Impacts, Management and Planning, Altona, Vic.: Common Ground.

Higgins, B.R. (1996) 'The global structure of the nature tourism industry: ecotourists, tour operators, and local businesses', Journal of Travel Research 35(2): 11–18.

Higham, J. and Carr, A. (2002) 'Ecotourism visitor experiences in Aotearoa/New Zealand: challenging the environmental values of visitors in pursuit of pro-environmental behaviour', Journal of Sustainable Tourism 10(4): 277–294.

Higham, J. and Lück, M. (2002) 'Urban ecotourism: a contradiction in terms?', Journal of Ecotourism 1(1): 36–51.

Hill, R. (2006) 'The effectiveness of agreements and protocols to bridge between Indigenous and non-Indigenous toolboxes for protected area management: a case study from the wet tropics of Queensland', Society and Natural Resources 19: 577–590.

Hill, T., Nel, E., and Trotter, D. (2006) 'Small-scale, nature-based tourism as pro-poor development intervention: two examples in Kwazulu-Natal, South Africa', Singapore Journal of Tropical Geography 27: 163–175.

Hills, T. and Lundgren, J. (1977) 'The impact of tourism in the Caribbean: a methodological study', Annals of Tourism Research 4(5): 248–267.

Hitchcock, R.K. (1993) 'Toward self-sufficiency', Cultural Survival Quarterly 17(2): 51–53.

Hiwasaki, L. (2006) 'Community-based tourism: a pathway to sustainability for Japan's protected areas', Society and Natural Resources 19: 675–692.

Hjalager, A.-M. (1996) 'Tourism and the environment: the innovation connection', Journal of Sustainable Tourism 4(4): 201–218.

Hockings, M. (1994) 'A survey of the tour operator's role in marine park interpretation', Journal of Tourism Studies 5(1): 16–28.

Hoffman, W.M., Frederisk, R.E. and Schwartz, M.S. (2001) Business Ethics: Readings and Cases in Corporate Morality, Boston, MA: McGraw-Hill.

Holden, A. (2003) ‘In need of a new environmental ethics for tourism?’, Annals of Tourism Research 30(1): 95–108.

Holland, S.M., Ditton, R.B. and Graefe, A.R. (1998) ‘An ecotourism perspective on billfish industries’, Journal of Sustainable Tourism 6(2): 97–116.

Holloway, J.C. (1994) The Business of Tourism 4th edn, London: Pitman.

Honderich, T. (1995) The Oxford Companion to Philosophy, New York: Oxford University Press.

Honey, M. (1999) Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?, Washington, DC: Island Press.

Honey, M. (2008). Ecotourism and sustainable development: Who owns paradise? (2nd ed.). Island Press.

Honey, M. and Rome, A. (2001) Protecting Paradise: Certification Programs for Sustainable Tourism and Ecotourism, Washington, DC: Institute for Policy Studies.

Hope, K.R. (1980) ‘The Caribbean tourism sector: recent performance and trends’, Tourism Management 1(3): 175–183.

Hospers, G.-J. (2003) ‘Localization in Europe’s periphery: tourism development in Sardinia’, European Planning Studies 11(6): 629–645.

Hough, J.L. (1988) ‘Obstacles to effective management of conflicts between national parks and surrounding human communities in developing countries’, Environmental Conservation 15(2): 129–136.

Hovinen, G.R. (1981) ‘The tourist cycle in Lancaster County, Pennsylvania’, Canadian Geographer 25(3): 286–289.

Howell, B.J. (1994) ‘Weighing the risks and rewards of involvement in cultural conservation and heritage tourism’, Human Organization 53: 150–159.

Hughes, G. (1995) ‘The cultural construction of sustainable tourism’, Tourism Management 16(1): 49–59.

Howell, B.J. (1994) ‘Weighing the risks and rewards of involvement in cultural conservation and heritage tourism’, Human Organization 53: 150–159.

Hoyt, E. (2000) Whale Watching 2000: Worldwide Tourism Numbers, Expenditures and Expanding Socioeconomic Benefits, Yarmouth Port: International Fund for Animal Welfare.

—— (2005) ‘Sustainable ecotourism on the Atlantic Islands, with special reference to whale watching, marine protected areas and sanctuaries for cetaceans’, Biology and Environment: Proceedings of the Irish Academy 105B(3): 141–154.

Hudson, S. and Miller, G. (2005) ‘The responsible marketing of tourism: the case of Canadian mountain holidays’, Tourism Management 26: 133–142.

Hughes, M. and Morrison-Saunders, A. (2005) 'Influence of on-site interpretation intensity on visitors to natural areas', Journal of Ecotourism 4(3): 161–177.

Hultman, J. and Andersson Cederholm, E. (2006) 'The role of nature in Swedish ecotourism', in S. Gössling and J. Hultman (eds), Ecotourism in Scandinavia: Lessons in Theory and Practice. Wallingford, UK: CAB International, pp. 76–88.

Hultsman, J. (1995) 'Just tourism: an ethical framework', Annals of Tourism Research 22(3): 553–567.

Hunter, C.J. (1995) 'On the need to re-conceptualise sustainable tourism development', Journal of Sustainable Tourism 3(3): 155–165.

Hunter, C. and Shaw, J. (2006) 'Applying the ecological footprint to ecotourism scenarios', Environment Conservation 32(4): 294–304.

Husbands, W. (1981) 'Centres, peripheries, tourism and socio-spatial development', Ontario Geography 17: 37–59.

Hvenegaard, G.T. (1994) 'Ecotourism: a status report and conceptual framework', Journal of Tourism Studies 5(2): 24–35.

—— (2002) 'Using tourist typologies for ecotourism research', Journal of Ecotourism 1(1): 7–18.

Inbakaran, R.J., Jackson, M.S. and Chhetri, P. (2004) Spatial representation of resident attitudes in tourism product regions of Victoria, Australia', in K.A. Smith and C. Schott (eds), Proceedings of the New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference, Wellington, 8–10 December, pp. 146–158.

Ingram, C.D. and Durst, P.B. (1987) 'Marketing nature-oriented tourism for rural development and wildlands management in developing countries: a bibliography', General Technical Report SE-44, Asheville, NC: US Dept of Agriculture, Forest Service, Southeastern Forest Experiment Station.

—— (1989) 'Nature-oriented tour operators: travel to developing countries', Journal of Travel Research 28(2): 11–15.

Inskeep, E. (1987) 'Environmental planning for tourism', Annals of Tourism Research 14(1): 118–135.

Isaacs, J.C. (2000) 'The limited potential of ecotourism to contribute to wildlife conservation', Wildlife Society Bulletin 28(1): 61–69.

Iso-Ahola, S. (1982) 'Toward a social psychological theory of tourism motivation: a rejoinder', Annals of Tourism Research 9(2): 256–262.

Issaverdis, J.-P. (2001) 'The pursuit of excellence: benchmarking, accreditation, best practice and auditing', in D.B.Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Iturregui, P. and Dutschke, M. (2005) 'Liberalisation of environmental goods and services and climate change', discussion paper no. 335 of the Hamburg Institute of International Economics, August.

Iverson, T. (1997) 'Ecolabelling and tourism', TRINET communication, 22 June.

Jamal, T. (2004) 'Virtue ethics and sustainable tourism pedagogy: phronesis, principles and practice', Journal of Sustainable Tourism 12(6): 530–545.

Jamal, T. and Getz, D. (1995) 'Collaboration theory and community tourism planning', Annals of Tourism Research 22(1): 186–204.

Jamal, T., Borges, M. and Stronza, A. (2006) 'The institutionalization of ecotourism: certification, cultural equity and praxis', Journal of Ecotourism 5(3): 145–175.

Jansen-Verbeke, M. and Dietvorst, A. (1987) 'Leisure, recreation, tourism: a geographic view on integration', Annals of Tourism Research 14(3): 361–375.

Jenkins, C.L. (1991) 'Tourism development strategies', in L.J. Lickorish (ed.), Developing Tourism Destinations, Harlow: Longman, pp. 61–78.

—— (1994) 'Tourism in developing countries: the privatisation issue', in A.V. Seaton (ed.), Tourism: The State of the Art, Chichester: John Wiley.

Jenkins, J. and Wearing, S. (2003) 'Ecotourism and protected areas in Australia', in D.A. Fennell and R.K. Dowling (eds), Ecotourism Policy and Planning, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Johnson, D. (2006) 'Providing ecotourism excursions for cruise passengers', Journal of Sustainable Tourism 14(1): 43–54.

Johnson, D.R. and Agee, J.K. (1988) 'Introduction to ecosystem management', in J.K. Agee and D.R. Johnson (eds), Ecosystem Management for Parks and Wilderness, Seattle: University of Washington Press.

Johst, D. (1982) 'Does wilderness designation increase recreation use?', unpublished report of the Bureau of Land Management, Washington, DC.

Jones, H. (1972) 'Gozo: the living showpiece', Geographical Magazine 45(1): 53–57.

Jones, S. (2005) 'Community-based ecotourism: the significance of social capital', Annals of Tourism Research 32(2): 303–324.

Joppe, M. (1996) 'Sustainable community tourism development revisited', Tourism Management 17(7): 475–479.

Jordan, M. (2001) 'Brazil lays claims to the rain forest', Wall Street Journal, Eastern edition, 31 August: A6, A11.

Juric, B., Cornwell, T.B. and Mather, D. (2002) 'Exploring the usefulness of an ecotourism interest scale', Journal of Travel Research 40: 259–269.

Jurowski, C. (1996) ‘Tourism means more than money to the host community’, Parks and Recreation 31(9): 110–118.

Jurowski, C., Muzaffer, U., Williams, D.R. and Noe, F.P. (1995) ‘An examination of preferences and evaluations of visitors based on environmental attitudes: Biscayne Bay National Park’, Journal of Sustainable Tourism 3(2): 73–85.

Kaae, B.C. (2006) ‘Perceptions of tourism by national park residents in Thailand’, Tourism and Hospitality Planning and Development 3(1): 19–33.

Kahle, L.R., Beatty, S.E. and Homer, P. (1986) ‘Alternative measurement approaches to consumer values: the list of values (LOV) and values and lifestyle (VALS)’, Journal of Consumer Research 13(3): 404–409.

Kaosa-ard, M. (2002) ‘Development and management of tourism products: the Thai experience’, Chiang Mai University Journal 1(3): 289–301.

Kaosa-ard, M. (with 16 others) (1993) A Review Report on Tourism for the Master Plan Research Report, prepared for the Tourism Authority of Thailand (TAT), Thailand Development Research Institute, Bangkok, Thailand.

Karlsson, S.E. (2005) ‘The social and cultural capital of a place and their influence on the production of tourism: a theoretical reflection based on an illustrative case study’, Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 5(2): 102–115.

Karwacki, J. and Boyd, C. (1995) ‘Ethics and ecotourism’, Business Ethics 4(4): 225–232.

Kavallinis, I. and Pizam, A. (1994) ‘The environmental impacts of tourism: whose responsibility is it anyway? The case study of Mykonos,’ Journal of Travel Research 33(2): 26–32.

Kearsley, G., Hall, C.M. and Jenkins, J. (1997) ‘Tourism planning in natural areas: introductory comments’, in C.M. Hall, J. Jenkins and G. Kearsley (eds), Tourism Planning and Policy in Australia and New Zealand: Cases, Issues and Practice, Sydney: Irwin, pp. 66–74.

Kelkit, A., Ozel, A.E. and Demirel, O. (2005) ‘A study of the Kazdagi (Mt. Ida) National Park: an ecological approach to the management of tourism’, International Journal of Sustainable Development and World Ecology 12: 141–148.

Keller, C.P. (1987) ‘Stages of peripheral tourism development: Canada’s Northwest Territories’, Tourism Management 8(1): 20–32.

Kellert, S.R. (1985) ‘Birdwatching in American society’, Leisure Sciences 7(3): 343–360.

—— (1987) ‘The contributions of wildlife to human quality of life’, in D.J. Decker and G.R. Goff (eds), Valuing Wildlife: Economic and Social Perspectives, Boulder: Westview.

Kelly, J.R. and Godbey, G. (1992) The Sociology of Leisure, State College, PA: Venture Publishing.

Kenchington, R.A. (1989) ‘Tourism in the Galapágos Islands: the dilemma of conservation’, Environmental Conservation 16(3): 227–236.

Kerstetter, D., Hou, J.-S. and Lin, C.-H. (2004) 'Profiling Taiwanese ecotourists using a behavioural approach', Tourism Management 25: 491–498.

Khan, M.M. (1997) 'Tourism development and dependency theory: mass tourism v. ecotourism', Annals of Tourism Research 24(4): 988–991.

Kibicho, W. (2006) 'Tourists to Amboseli National Park: a factor-cluster segmentation analysis', Journal of Vacation Marketing 12(3): 218–231.

King, D.A. and Stewart, W.P. (1996) 'Ecotourism and commodification: protecting people and places', Biodiversity and Conservation 5(3): 293–305.

Kiss, A. (2004) 'Is community-based ecotourism a good use of biodiversity conservation funds?' TRENDS in Ecology and Evolution 19(5): 232–237.

Knowles, M. (1980) The Modern Practice of Adult Education, New York: Cambridge University Press.

Kohl, J. (2005) 'Putting environmental interpretation to work for conservation in a park setting: conceptualizing principal conservation strategies', Applied Environmental Education and Communication 4: 31–42.

Kohlberg, L. (1981) Essays on Moral Development, Volume I: The Philosophy of Moral Development, New York: Harper & Row.

—— (1984) Essays on Moral Development, Volume II: The Psychology of Moral Development, New York: Harper & Row.

Kontogeorgopoulos, N. (2004a) 'Conventional tourism and ecotourism in Phuket, Thailand: conflicting paradigms or symbiotic partners?' Journal of Ecotourism 3(2): 87–108.

—— (2004b) 'Ecotourism and mass tourism in southern Thailand: spatial interdependence, structural connections, and staged authenticity', GeoJournal 61: 1–11.

—— (2005) 'Community-based ecotourism in Phuket and Ao Phangnga, Thailand: partial victories and bittersweet remedies', Journal of Sustainable Tourism 13(1): 4–23.

Kraus, R. (1997) Recreation Programming: A Benefits-driven Approach, Toronto: Allyn & Bacon.

Kraus, R. and Allen, L. (1997) Research and Evaluation in Recreation, Parks and Leisure Studies, 2nd edn, Scottsdale, AZ: Gorsuch Scarisbrick.

Kraus, R. and Curtis, J. (1990) Creative Management in Recreation, Parks, and Leisure Services, 5th edn, St Louis, MO: Times Mirror/Mosby.

Krech, S. (1999). The Ecological Indian: Myth and History, New York: W.W. Norton & Co.

Kretchman, J.A. and Eagles, P.F.J. (1990) 'An analysis of the motives of ecotourists in comparison to the general Canadian population', Society and Leisure 13(2): 499–507.

Krippendorf, J. (1977) Les dévoreurs des paysages, Lausanne: 24 Heures.

—— (1982) ‘Towards new tourism policies’, Tourism Management 3: 135–148.

—— (1987) ‘Ecological approach to tourism marketing’, Tourism Management 8(2): 174–176.

Krishna, A. (2001) ‘Moving from the stock of social capital to the flow of benefits: the role of agency’, World Development 29: 925–943.

Kroshus Medina, L. (2005) ‘Ecotourism and certification: confronting the principles and pragmatics of socially responsible tourism’, Journal of Sustainable Tourism 13(3): 281–295.

Krug, W. (2002) Private Supply of Protected Land in Southern Africa: A Review of Markets, Approaches, Barriers and Issues, Report for the Working Party on Global and Structural Policies, Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development, JT00124118.

Kuo, I.-L. (2002) ‘The effectiveness of environmental interpretation at resource-sensitive destinations’, International Journal of Tourism Research 4: 87–101.

Kusler, J.A. (1991) ‘Ecotourism and resource conservation: introduction to issues’, in J.A. Kusler (ed.), Ecotourism and Resource Conservation: A Collection of Papers, Volume 1, Madison, WI: Omnipress.

Kutay, K. (1989) ‘The new ethic in adventure travel’, Buzzworm: The Environmental Journal 1(4): 31–34.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013).

LaFranchi, H. (1998) ‘Bye-bye to Brazil’s bio-paradise?’, Christian Science Monitor 91(8): 12–14.

Laarman, J.G. and Durst, P.B. (1987) ‘Nature travel and tropical forests’, FPEI Working Paper Series, Southeastern Center for Forest Economics Research, North Carolina State University, Raleigh.

—— (1993) ‘Nature tourism as a tool for economic development and conservation of natural resources’, in J. Nenon and P.B. Durst (eds), Nature Tourism in Asia: Opportunities and Constraints for Conservation and Economic Development, Washington, DC: US Forest Service.

Laarman, J.G. and Gregersen, H. (1994) ‘Making nature-based tourism contribute to sustainable development’, EPAT/ MUCIA Policy Brief 5: 1–6.

—— (1996) ‘Pricing policy in nature-based tourism’, Tourism Management 17(4): 247–254.

Lacher, R. G., & Nepal, S. K. (2010). From leakages to linkages: Local-level strategies for capturing tourism revenue in Northern Thailand. Tourism Geographies, 12(1), 77–99. https://doi.org/10.1080/14616680903493654

Ladkin, A. and Martinez Bertramini, A. (2002) ‘Collaborative tourism planning: a case study of Cusco, Peru’, Current Issues in Tourism 5(2): 71–93.

Lai, P.-H. and Shafer, S. (2005) 'Marketing ecotourism through the Internet: an evaluation of selected ecolodges in Latin America and the Caribbean', Journal of Ecotourism 4(3): 143–160.

Lane, M.B. (2001) 'Affirming new directions in planning theory: comanagement of protected areas', Society and Natural Resources 14: 657–671.

Langholz, J. and Brandon, K. (2001) 'Privately owned protected areas', in D.B. Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Langholz, J.A. and Lassoie, J.P. (2001) 'Perils and promise of privately owned protected areas', BioScience 51(12): 1079–1085.

—— (2002) 'Combining conservation and development on private lands: lessons from Costa Rica', Environment, Development and Sustainability 3: 309–322.

Langholz, J.A., Lassoie, J.P. and Schelhas, J. (2000) 'Incentives for biological conservation: Costa Rica's private wildlife refuge program', Conservation Biology 14(6): 1735–1743.

Lau, C.K.H. and Johnston, C.S. (2002) Eco-gateway! Auckland's Emerging Role as an Ecotourism Destination, www.gdrc.org/uem/eco-tour/etour-define.html, accessed 20 September 2006.

Law, R. and Wong, J. (2003) 'Successful factors for a travel web site: perceptions of online purchasers in Hong Kong', Journal of Hospitality and Tourism Research 27(1): 118–124.

Lawton, L. and Weaver, D.B. (2001) 'Ecotourism in modified spaces', in D.B. Weaver (ed.), Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Lea, J.P. (1993) 'Tourism development ethics in the Third World', Annals of Tourism Research 20: 701–715.

Leader-Williams, N. (2002) 'Animal conservation, carbon and sustainability', Phil. Trans. R. Soc. Lond. A 360: 1787–1806.

Lebel, L., Anderies, J., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T.P. and Wilson, J. (2006) 'Governance and the capacity to manage resilience in regional socio-ecological systems' 11(1): 19 (online), http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art9/

Lee, K.N. (1993) Compass and Gyroscope: Integrating Science and Politics for the Environment, Washington, DC: Island Press.

Leiper, N. (1981) 'Towards a cohesive curriculum in tourism: the case for a distinct discipline', Annals of Tourism Research 8(1): 69–84.

—— (1990) 'Tourist attraction systems', Annals of Tourism Research 17(3): 367–384.

Lemelin, H., Fennell, D.A. and Smale, B.J.A. (in press) 'Polar bear viewers as deep ecotourists: how specialized are they?,' Journal of Sustainable Tourism.

Lemelin, H., McCarville, R. and Smale, B. (2002) The Effects of Context on Price Expectations for Wildlife Viewing Opportunities in Churchill, Manitoba, Report for the Manitoba Department of Conservation, and Parks Canada, Waterloo, Ontario.

León, C. and González, M. (1995) 'Managing the environment in tourism regions: the case of the Canary Islands', European Environment 5(6): 171–177.

Leslie, D. (1994) 'Sustainable tourism or developing sustainable approaches to lifestyle', World Leisure and Recreation 36(3): 30–36.

Lew, A. (1987) 'A framework of tourist attraction research', Annals of Tourism Research 14(4): 553–575.

Li, Y. (2004) 'Exploring community tourism in China: the case of Nanshan cultural tourism zone', Journal of Sustainable Tourism 12(3): 175–193.

Lickorish, L.J. (1991) 'Roles of government and the private sector', in L.J. Lickorish (ed.), Developing Tourism Destinations, Harlow: Longman.

Liddle, M. (1997) Recreation Ecology: The Ecological Impact of Outdoor Recreation and Ecotourism, London: Chapman and Hall.

Lindberg, K. (1991) Policies for Maximising Nature Tourism's Ecological and Economic Benefits, Washington, DC: World Resources Institute.

Lipske, K. (1992) 'How a monkey saved the jungle', International Wildlife 22(1): 38–43.

Liu, J.C. (1994) Pacific Island Ecotourism: A Public Policy and Planning Guide, Honolulu: Office of Territorial and International Affairs.

Liu, Z. (2003) 'Sustainable tourism development: a critique', Journal of Sustainable Tourism 11(6): 459–475.

Loomis, L. and Graefe, A.R. (1992) 'Overview of NPCA's Visitor Impact Management Process', paper presented at the Fourth World Congress on Parks and Protected Areas, Caracas, 11–21 February.

López-Espinosa, R. (2002) 'Evaluating ecotourism in natural protected areas of La Paz Bay, Baja California Sur, Mexico: ecotourism or nature-based tourism?', Biodiversity and Conservation 11: 1539–1550.

Lothian, W.F. (1987) A Brief History of Canada's National Parks, Ottawa: Supply and Services Canada.

Lovejoy, T. (1992) 'Looking to the next millennium', National Parks January–February: 41–44.

Lovelock, B. and Robinson, K. (2005) 'Maximizing economic returns from consumptive wildlife tourism in peripheral areas: white-tailed deer hunting on Stewart Island/Rakiura, New Zealand', in C.M. Hall and S. Boyd (eds), Nature-based Tourism in Peripheral Areas: Development or Disaster?, Toronto: Channel View Publications.

Lovelock, C.H. and Weinberg, C.B. (1984) Marketing for Public and Nonprofit Managers, Toronto: Wiley.

Low, B.S. (1996) 'Behavioral ecology of conservation in traditional societies', Human Nature 7(4): 353–379.

Lucas, R.C. (1964) 'Wilderness perception and use: the example of the Boundary Waters Canoe Area', Natural Resources Journal 3(3): 394–411.

Lucas, R.C. and Stankey, G.H. (1974) 'Social carrying capacity for backcountry recreation', in Outdoor Recreation Research: Applying the Results, USDA Forest Service General Technical Report NC-9, North Central Forest Experiment Station, St Paul, Minnesota, pp. 14–23.

Lück, M. (2002a) 'Large-scale ecotourism: a contradiction in itself?', Current Issues in Tourism 5(3–4): 361–370.

—— (2002b) 'Looking into the future of ecotourism and sustainable tourism', Current Issues in Tourism 5(3–4): 371–374.

—— (2003) Education on marine mammal tours as agent for conservation: but do tourists want to be educated?', Ocean and Coastal Management 46: 943–956.

Luhrman, D. (1997) 'WTO Manila meeting', internet communication, 23 May, WTO Press and Communications.

Lumsdon, L.M. and Swift, J.S. (1998) 'Ecotourism at a crossroads: the case of Costa Rica', Journal of Sustainable Tourism 6(2): 155–172.

Lynes, J.K. and Dredge, D. (2006) 'Going green: motivations for environmental commitment in the airline industry: a case study of Scandinavian Airlines', Journal of Sustainable Tourism 14(2): 116–138.

Mabey, C. (1994) 'Youth leadership: commitment for what?', in S. York and D. Jordan, Bold Ideas: Creative Approaches to the Challenge of Youth Programming, Institute for Youth Leaders: University of Northern Iowa.

Madrigal, R. (1995) 'Personal values, traveler personality type, and leisure travel style', Journal of Leisure Research 27(2): 125–142.

Madrigal, R. and Kahle, L.R. (1994) 'Predicting vacation activity preferences on the basis of valuesystem segmentation', Journal of Travel Research 32(3): 22–28.

Maher, P.T., Steel, G., and McIntosh, A. (2003) 'Antarctica: tourism, wilderness, and "ambassadorship"', USDA Forest Service Proceedings RMRS-P-27, pp. 204–210.

Mahoney, E.M. (1988) 'Recreation and tourism marketing', unpublished paper, Michigan State University, Ann Arbor, Michigan.

Maille, P. and Mendelsohn, R. (1993) 'Valuing ecotourism in Madagascar', Journal of Environmental Management 38: 213–218.

Malloy, D.C. and Fennell, D.A. (1998a) 'Ecotourism and ethics: moral development and organizational cultures', Journal of Travel Research 36(4): 47–56.

—— (1998b) 'Codes of ethics and tourism: an explanatory content analysis', Tourism Management 19(5): 453–461.

Manfredo, M., Teel, T.L. and Bright, A.D. (2003) 'Why are public values toward wildlife changing?', Human Dimensions of Wildlife 8: 287–306.

Manning, T. (1996) 'Tourism: where are the limits?', Ecodecision 20(Spring): 35–39.

Manning, R. E. (2007). Parks and carrying capacity: Commons without tragedy. Island Press.

Marinelli, L. (1997) 'Ecotourists take to the Hawaiian hills', Toronto Star, 25 October.

Maroney, R.L. (2006) 'Community based wildlife management planning in protected areas: the case of Altai argali in Mongolia', USDA Forest Proceedings RMRS-P-39, Proceedings of the Conference on Transformation Issues and Future Challenges, 27 January Salt Lake City, UT.

Maslow, A. (1954) Motivation and Personality, New York: Harper & Row.

Mason, J.G. (1960) How to Be a More Effective Executive, New York: McGraw-Hill.

Mason, P. (1994) 'A visitor code for the Arctic', Tourism Management 15(2): 93–97.

—— (1997a) 'Ecolabelling and tourism', TRINET communication, 22 June.

—— (1997b) 'Tourism codes of conduct in the Arctic and Sub-Arctic Region', Journal of Sustainable Tourism 5(2): 151–165.

Mason, P., and Christie, M. (2003) 'Tour guides as critically reflective practitioners: a proposed training model', Tourism Recreation Research 28(1): 23–33.

Mason, P. and Mowforth, M. (1995) 'Codes of conduct in tourism', Occasional Papers in Geography, no. 1, Department of Geographical Sciences, University of Plymouth.

—— (1996) 'Codes of conduct in tourism', Progress in Tourism and Hospitality Research 2(2): 151–167.

Mathieson, A., and Wall, G. (1982) Tourism: Economic, Physical, and Social Impacts, London: Longman.

May, R.M. (1992) 'How many species inhabit the earth?', Scientific American 267(4): 42–48.

Mayo, E.F. (1975) 'Tourism and the national parks: a psychographic and attitudinal study', Journal of Leisure Research 14(1): 14–18.

Mayr, E. (1988) Toward a New Philosophy of Biology: Observations of an Evolutionist, Cambridge: Belknap.

Mbaiwa, J.E. (2003) 'The socio-economic and environmental impacts of tourism development on the Okavango Delta, north-western Botswana', Journal of Arid Environments 54: 447–467.

—— (2005) 'The problems and prospects of sustainable tourism development in the Okavango Delta, Botswana', Journal of Sustainable Tourism 13(3): 203–227.

MacArthur, R.H. and Wilson, E.O. (1963) 'An equilibrium theory of insular zoogeography', Evolution 17: 373–387.

McArthur, S. (1997) 'Introducing the National Ecotourism Accreditation Program', Australian Parks and Recreation 33(2): 30–34.

Macbeth, J. (1994) 'To sustain is to nurture, to nourish, to tolerate and to carry on: can tourism? Trends in sustainable rural tourism development,' Parks and Recreation Magazine 31(1): 42–45.

MacCannell, D. (1989) The Tourist: A New Theory of the Leisure Class, New York: Schocken Books.

McCarville, R. (1993) 'Keys to quality leisure programming', Journal of Physical Education, Recreation and Dance October: 32–39.

McCool, S.F. (1985) 'Does wilderness designation lead to increased recreational use?', Journal of Forestry January: 39–41.

—— (1995) 'Linking tourism, the environment, and concepts of sustainability: setting the stage', in S.F. McCool and A.E. Watson (eds), Linking Tourism, the Environment, and Sustainability, USDA Technical Report INT-GTR-323, Ogden, UT: US Department of Agriculture, Forest Service, Intermountain Research Station.

McFarlane, B.L. and Boxall, P.C. (1996) 'Participation in wildlife conservation by birdwatchers', Human Dimensions of Wildlife 1(3): 1–14.

McIntosh, C. (1992) 'Eco-tourism shows promise for the north', Northern Ontario Business 12(1): 9.

MacKay, K. and McIlraith, A. (1997) Churchill Visitor Study: Seasonal Overview, Winnipeg: Health, Leisure and Human Performance Research Institute, University of Manitoba.

McKenzie, J.F. and Smeltzer, J.L. (1997) Planning, Implementing, and Evaluating Health Promotion Programs: A Primer, 2nd edn, Toronto: Allyn & Bacon.

McKercher, B. (1993a) 'The unrecognized threat to tourism: can tourism survive "sustainability"?', Tourism Management 14(2): 131–136.

—— (1993b) 'Some fundamental truths about tourism: understanding tourism's social and environmental impacts', Journal of Sustainable Tourism 1(1): 6–16.

Mackie, J.L. (1977) Ethics: Inventing Right and Wrong, Harmondsworth: Penguin Books.

MacKinnon, B. (1995) 'Beauty and the beasts of ecotourism', Business Mexico 5(4): 44–47.

McNeely, J.A. (1988) Economics and Biological Diversity, Gland, Switzerland: International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources.

—— (1993) 'People and protected areas: partners in prosperity', in E. Kemf (ed.), The Law of the Mother: Protecting Indigenous People in Protected Areas, San Francisco: Sierra Club.

Medeiros de Araujo, L. and Bramwell, B. (1999) 'Stakeholder assessment and collaborative tourism planning: the case of Brazil's Costa Dourada project', Journal of Sustainable Tourism 7(3–4): 356–378.

Menkhaus, S. and Lober, D.J. (1996) 'International ecotourism and the valuation of tropical rainforests in Costa Rica', Journal of Environmental Management 47: 1–10.

Merry, W. (1994) St. John Ambulance Official Wilderness First-Aid Guide, Toronto: McClelland & Stewart Inc.

Metelka, C.J. (1981) The Dictionary of Tourism, Urbana-Champaign, IL: Merton House Co.

—— (1990) The Dictionary of Hospitality, Travel and Tourism, Albany, NY: Delmar.

Meyer-Arendt, K.J. (1985) 'The Grand Isle, Louisiana resort cycle', Annals of Tourism Research 12: 449–465.

Midgley, M. (1994) The Ethical Primate: Humans, Freedom and Morality, London: Routledge.

Mieczkowski, Z.T. (1981) 'Some notes on the geography of tourism: a comment', Canadian Geographer 25: 186–191.

Milgrath, L. (1989) 'An inquiry into values for a sustainable society: a personal statement', in L. Milgrath (ed.), Envisioning a Sustainable Society, Albany, NY: SUNY Press.

Mill, R.C. and Morrison, A.M. (1985) The Tourism System, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Miller, B.R. (1996) 'The global structure of the nature tourism industry: ecotourists, tour operators, and local businesses', Journal of Travel Research 35(2): 11–18.

Miller, G. (2001) 'Corporate responsibility in the UK tourism industry', Tourism Management 22: 589–598.

Miller, K.R. (1976) 'Global dimensions of wildlife management in relation to development and environmental conservation in Latin America', Proceedings of Regional Expert Consultation on Environment and Development, Bogota, 5–10 July, Santiago, Chile: Food and Agriculture Organization.

—— (1989) Planning National Parks for Ecodevelopment: Methods and Cases from Latin America, Washington, DC: Peace Corps.

Miller, M.L. and Kaye, B.C. (1993) 'Coastal and marine ecotourism: a formula for sustainable development?', Trends 30(2): 35–41.

Milne, S., and Grekin, J. (1992) 'Travel agents as information brokers: the case of the Baffin Region, Northwest Territories', Operational Geographer 10(3): 11–14.

Mintzberg, H. (1996) 'The myth of "Society Inc."', The Globe and Mail Report on Business Magazine October: 113–117.

Mirabella, M. (1998) 'Brazil hopes new push for ecotourism can help save Amazon rain forest', www.cnn.com/travel/news/9801/28/amazon.ecotourism, accessed 15 May 2002.

Mitchell, B. (1989) Geography and Resource Analysis, New York: Longman.

—— (1994) 'Sustainable development at the village level in Bali, Indonesia', Human Ecology 22(2): 189–211.

Mitchell, G.E. (1992) Ecotourism Guiding: How to Start your Career as an Ecotourism Guide, n.p.: G.E. Mitchell.

Mitchell, L.S. (1984) 'Tourism research in the United States: a geographical perspective', Geojournal 9(1): 5–15.

Mlinaric, I.B. (1985) 'Tourism and the environment: a case for Mediterranean cooperation', International Journal of Environmental Studies 25: 239–245.

Moore, J. (1984) 'The evolution of reciprocal sharing', Ethological Sociobiology 5: 4–14.

Moore, S., and Carter, B. (1993) 'Ecotourism in the 21st century', Tourism Management 14(2): 123–130.

Moran, D. (1994) 'Contingent valuation and biodiversity: measuring the user surplus of Kenyan protected areas', Biodiversity and Conservation 3: 663–684.

Moreno, P.S. (2005) 'Ecotourism along the Meso-American Caribbean reef: the impacts of foreign investment', Human Ecology 33(2): 217–244.

Morrison, A.M., Hsieh, S., and Wang, C.-Y. (1992) 'Certification in the travel and tourism industry', Journal of Tourism Studies 3(2): 32–40.

Moscardo, G., Morrison, A.M., and Pearce, P.L. (1996) 'Specialist accommodation and ecologically sustainable tourism', Journal of Sustainable Tourism 4(1): 29–54.

Mountjoy, A.B. (1971) Developing the Underdeveloped Countries, New York: John Wiley.

Mowforth, M. (1993) Eco-tourism: Terminology and Definitions, Research Report Series, no. 1, Department of Geographical Sciences, University of Plymouth.

Munasinghe, M. (1994) 'Economic and policy issues in natural habitats and protected areas', in M. Munasinghe and J. McNeely (eds), Protected Area Economics and Policy: Linking Conservation and Sustainable Development, Washington, DC: World Bank.

Munt, I. and Higinio, E. (1993) 'Belize: eco-tourism gone awry', In Focus 9: 18–19.

Murphy, P.E. (1983) 'Tourism as a community industry: an ecological model of tourism development', Tourism Management 4(3): 180–193.

—— (1985) Tourism: A Community Approach, London: Routledge.

Musa, G., Hall, C.M. and Higham, J.E.S. (2004) Journal of Sustainable Tourism 12(4): 306–331.

Myers, N. (1980) The Sinking Ark, Oxford: Pergamon Press.

Myles, P.B. (2003) 'Contribution of wilderness to survival of the adventure and ecotourism markets', USDA Forest Service Proceedings RMRS-P-27, pp. 185–187.

Nagendra, H., Karmacharya, M., and Marna, B. (2005) 'Evaluating forest management in Nepal: views from across space and time', Ecology and Society 10(1), http://www.ecologyandsociety. org/vol110/iss1/art24, accessed 8 November 2006.

Naidoo, R. and Adamowicz, W.L. (2005) 'Biodiversity and nature-based tourism at forest reserves in Uganda', Environment and Development Economics 10: 159–178.

Nash, R. (1982) Wilderness and the American Mind, New Haven: Yale University Press.

Naylon, J. (1967) 'Tourism: Spain's most important industry', Geography 52: 23–40.

Nelson, J.G. (1991) 'Sustainable development, conservation strategies, and heritage', in B. Mitchell (ed.), Resource Management and Development, Oxford: Oxford University Press.

—— (1993) 'Planning and managing national parks and protected areas: a human ecological approach', paper presented at the Ecosystem Management for Managers Workshop, University of Waterloo, Waterloo, Ontario, 18–21 January.

—— (1994) 'The spread of ecotourism: some planning implications', Environmental Conservation 21(1): 248–255.

Nelson, J. and Gami, N. (2003) 'Enhancing equity in the relationship between protected areas and indigenous and local communities in Central Africa, in the context of global change', CEESPWCPA-IUCN Theme on Indigenous and Local Communities, Equity and Protected Areas, http://www.iucn.org/themes/ceesp/Publications/TILCEPA/CCA-Nelson-Gami.pdf, accessed 8 November 2006.

Nelson, J.G., Butler, R. and Wall, G. (1993) Tourism and Sustainable Development: Monitoring, Planning, Managing, Waterloo, Ontario: Department of Geography Publication Series, no. 37, University of Waterloo.

Neto, F. (2003) 'A new approach to sustainable tourism development: moving beyond environmental protection', Natural Resources Forum 27: 212–222.

Newsome, D., Moore, S.A., and Dowling, R.K. (2002) Natural Area Tourism: Ecology, Impacts, and Management, Clevedon, Somerset: Channel View Publications.

Niezgoda, A. (2004) Problems of Implementing Sustainable Tourism in Poland, http://www.puereview.ac.poznan.pl/2004v4n1/3-niezgoda.pdf, accessed 28 November.

Norris, R. (1992) 'Can ecotourism save natural areas?', Parks, January–February: 31–34.

Notzke, C. (1994) ‘Aboriginal people and protected areas’, paper presented at Saskatchewan’s Protected Areas Conference, University of Regina, Regina, Saskatchewan, June.

Novelli, M., Barnes, J.I. and Humavinan, M. (2006) ‘The other side of the ecotourism coin: consumptive tourism in Southern Africa’, Journal of Ecotourism 5(1–2): 62–79.

Nowaczek, A. and Smale, B. (2005) ‘Traveller evaluations of ecotour operator ethics at a communityowned and operated site in Tambopata Reserve, Peru’, paper presented at the 11th Canadian Congress on Leisure Research, 17–20 May, Nanaimo, BC.

O’Gara, G. (1996) ‘A natural history of the Yellowstone tourist’, Sierra 81(2): 54–59, 83–85.

Ogutu, Z.A. (2002) ‘The impact of ecotourism on livelihood and natural resource management in Eselenkei, Amboseli ecosystem, Kenya’, Land Degeneration and Development 13: 251–256.

OK, K. (2006) ‘Multiple criteria activity selection for ecotourism planning in Igˇneada’, Turkish Journal of Agriculture and Forestry 30: 153–164.

Olesen, R.M. and Schettini, P. (1994) ‘From classroom to cornice: training the adventure tourism professional’, in A.V. Seaton (ed.), Tourism: The State of the Art, Chichester: John Wiley.

Olsson, P., Folke, C., and Berkes, F. (2004) ‘Adaptive comanagement for building resilience in socialecological systems’, Environmental Management 34(1): 75–90.

Ontario Ministry of Tourism and Recreation (1985a) Planning Recreation: A Manual of Principles and Practices, Toronto: Government of Ontario.

—— (1985b) Better Planning for Better Recreation, Toronto: Government of Ontario.

Oppermann, M. (1997) ‘Ecolabelling and tourism’, TRINET communication, 22 June.

Orams, M. (1996) Using interpretation to manage nature-based tourism. Journal of Sustainable Tourism 4(2): 81–94.

Orams, M.B. (1995) ‘Towards a more desirable form of ecotourism’, Tourism Management 16(1): 3–8.

—— (2002) ‘Humpback whales in Tonga: an economic resource for tourism’, Coastal Management 30: 361–380.

O’Reilly, A.M. (1986) ‘Tourism carrying capacity: concepts and issues’, Tourism Management 7(4): 254–258.

Ormsby, A. and Mannle, K. (2006) ‘Ecotourism benefits and the role of local guides at Masoala National Park, Madagascar’, Journal of Sustainable Tourism 14(3): 271–287.

Ortolano, L. (1984) Environmental Planning and Decision Making, New York: John Wiley.

Ostrom, E. (1999) ‘Coping with tragedies of the commons’, Annual Review Political Science 2: 493–535.

Page, S. and Dowling, R. (2002) Ecotourism, Essex, UK: Pearson Education.

Page, S., and Thorn, K. (2002) 'Towards sustainable tourism development and planning in New Zealand: the public sector response revisited', Journal of Sustainable Tourism 10(3): 222–238.

Palacio, V., and McCool, S.F. (1997) 'Identifying ecotourists in Belize through benefit segmentation: a preliminary analysis', Journal of Sustainable Tourism 5(3): 234–243.

Palmer, N.J. (2006) 'Economic transition and the struggle for local control in ecotourism development: the case of Kyrgyzstan', Journal of Ecotourism 5(1–2): 40–61.

Parker, S. and Khare, A. (2005) 'Understanding success factors for ensuring sustainability in ecotourism development in southern Africa', Journal of Ecotourism 4(1): 32–46.

Passmore, J. (1974) Man's Responsibility for Nature, New York: Scribner.

Patterson, T., Gulden, T., Cousins, K. and Kraev, E. (2004) 'Integrating environmental, social and economic systems: a dynamic model of tourism in Dominica', Ecological Modelling 175: 121–136.

Payne, D. and Dimanche, F. (1996) 'Towards a code of conduct for the tourism industry: an ethics model', Journal of Business Ethics 15: 997–1007.

Payne, R.J., and Graham, R. (1993) 'Visitor planning and management in parks and protected areas', in P. Dearden and R. Rollins (eds), Parks and Protected Areas in Canada, Toronto: Oxford University Press.

Pearce, D.G. (1985) 'Tourism and environmental research: a review', International Journal of Environmental Studies 25: 247–255.

—— (1991) Tourist Development, London: Longman.

Pearce, P.L. (1982) The Social Psychology of Tourist Behaviour, Oxford: Pergamon Press.

Peattie, K. (1995) Environmental Marketing Management: Meeting the Green Challenge, London: Pitman.

Peterson, G. (1996) 'Four corners of human ecology: different paradigms of human relationships with the earth', in B.L. Driver, D. Dustin, T. Baltic, G. Elsner and G. Peterson (eds), Nature and the Human Spirit: Toward an Expanded Land Management Ethic, State College, PA: Venture.

Pettersson, R. (2006) 'Ecotourism and indigenous people: positive and negative impacts of Sami tourism', in S. Gössling and J. Hultman (eds), Ecotourism in Scandinavia: Lessons in Theory and Practice, Wallingford, UK: CAB International, pp. 166–177.

Pfafflin, G.F. (1987) 'Concern for tourism: European perspective and response', Annals of Tourism Research 14(4): 576–579.

Philipsen, J. (1995) 'Nature-based tourism and recreation: environmental change, perception, ideology and practice', in G.J. Ashworth and A.G.J. Dietvorst (eds), Tourism and

Spatial Transformations: Implications for Policy and Planning, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Phillips, A. (1985) 'Socio-economic development in the "national parks" of England and Wales', Parks 10(1): 1–5.

Pinchot, G. (1910) The Fight for Conservation, New York: Harcourt Brace.

—— (1947) Breaking New Ground, Seattle: University of Washington Press.

Pinhey, T.K. and Grimes, M.D. (1979) 'Outdoor recreation and environmental concern: a reexamination of the Dunlap-Heffernan thesis', Leisure Sciences 2: 1–11.

Pipitone, C., Mas, J., Ruiz Fernandez, J.A., Whitmarsh, D. and Riggio, S. (2000) 'Cultural and socioeconomic impacts of Mediterranean marine protected areas', Environmental Conservation 27(2): 110–125.

Pitt, D.G. and Zube, E.H. (1987) 'Management of natural environments', Handbook of Environmental Psychology 1: 1009–1041.

Plog, S. (1973) 'Why destination areas rise and fall in popularity', Cornell Hotel and restaurant Administration Quarterly, November: 13–16.

Plummer, R. and FitzGibbon, J. (in press) 'Connecting adaptive co-management, social learning and social capital through theory and practice,' in D. Armitage, F. Berkes and N. Doubleday (eds), Adaptive Co-management: Collaboration, Learning and Multi-Level Governance, Vancouver, BC: UBC Press.

Plummer, R., Kulczycki, C., and Stacey, C. (2006) 'How are we working together? A framework to assess collaborative arrangements in nature-based tourism,' Current Issues in Tourism 9(6): 499–515.

Pollock, N.C. (1971) 'Serengeti', Geography 56(2): 145–147.

Poon, A. (1993) Tourism, Technology and Competitive Strategies, Wallingford, Oxon: CAB International.

Pouta, E., Neuvonen, M. and Sievänen, T. (2006) 'Determinants of nature trip expenditures in southern Finland: implications for nature tourism development', Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 6(2): 118–135.

PPT (2002) What Is Pro-poor Tourism, www.propoortourism.org.uk accessed 6 June.

Preece, N., van Oosterzee, P. and James, D. (1995) Biodiversity Conservation and Ecotourism: An Investigation of Linkages, Mutual Benefits and Future Opportunities, Canberra: Department of the Environment, Sport, and Territories.

Pretty, J. and Pimbert, M. (1995) 'Trouble in the Garden of Eden', Guardian (London), 13 May, section D.

Price, A.R.G. and Firaq, I. (1996) 'The environmental status of reefs on Maldivian resort islands: a preliminary assessment for tourism planning', Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems 6(2): 93–106.

Priest, S. (1990) 'The semantics of adventure education', in J.C. Miles and S. Priest (eds), Adventure Education, State College, PA: Venture Publishing.

Priskin, J. (2003) 'Tourist perceptions of degradation caused by coastal nature-based recreation', Environmental Management 32(2): 189–204.

Przeclawski, K. (1996) 'Deontology of tourism', Progress in Tourism and Hospitality Research 2: 239–245.

Puppim de Oliveira, J.A. (2003) 'Governmental responses to tourism development: three Brazilian case studies', Tourism Management 24: 97–110.

—— (2005) 'Tourism as a force for establishing protected areas: the case of Bahia, Brazil', Journal of Sustainable Tourism 13(1): 24–49.

Putnam, R.D. (2000) Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, New York: Simon & Schuster.

Putz, F.E. and Pinard, M.A. (1993) 'Reduced-impact logging as a carbon off-set method', Conservation Biology 7(4): 755–757.

Quinn, B. (1990) 'The essence of adventure', in J.C. Miles and S. Priest (eds), Adventure Education, State College, PA: Venture Publishing.

Rajotte, F. (1980) 'Tourism in the Pacific', in F. Rajotte and R. Crocombe (eds), Pacific Tourism: As Islanders See It, Suva, Fiji: Institute of Pacific Studies, University of the South Pacific, pp. 1–14.

Ramírez, E. (2005) 'Domestic ecotourism opportunities in Barra de Santiago Estuary, El Salvador', unpublished masters thesis, Lund University, Helsingborg, Sweden.

Ray, R. (2000) Management Strategies in Athletic Training, 2nd edn, Champaign, IL: Human Kinetics.

Redclift, M. (1987) Sustainable Development: Exploring the Contradictions, London: Methuen.

Rees, W. and Wackernagel, M. (1996) Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth, Gabriola Island, BC: New Society Publishers.

Reid, H. (2001) 'Contractual national parks and the Makuleke community', Human Ecology 29(2): 135–155.

Reid, R., Stone, M. and Whiteley, T. (1995) Economic Value of Wilderness Protection and Recreation in British Columbia, British Columbia Ministries of Forests and Environment, and Land and Parks. WP-6-012, December.

Reidenbach, R.E. and Robin, D.P. (1988) 'Some initial steps toward improving the measurement of ethical evaluations of marketing activities', Journal of Business Ethics 7: 871–879.

—— (1990) 'Toward the development of a multidimensional scale for improving evaluations of business ethics', Journal of Business Ethics 9: 639–653.

Reingold, L. (1993) 'Identifying the elusive ecotourist', in Going Green, a supplement to Tour and Travel News, 25 October, pp. 36–37.

Relph, E. (1976) Place and Placelessness, New York: Methuen.

REST (2003) Community-based Tourism: The Sustainability Challenge http://www.iadb.org/int/jpn/ English/support_files/REST-ENG.pdf, accessed 2 March 2004.

Reynolds, L. (1992) 'Montserrat to target "ecotourists"', Globe and Mail 22 February, travel section.

Reynolds, P.C., and Braithwaite, D. (2001) 'Towards a conceptual framework for wildlife tourism', Tourism Management 22: 31–42.

Rhodes, R.A.W. (1997) Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability, Milton Keynes: Open University Press.

Richter, L.K. (1991) 'Political issues in tourism policy: a forecast', in D.E. Hawkins and J.R.B. Ritchie (eds), World Travel and Tourism Review, Volume 1, London: CAB International, pp. 189–193.

Riedmiller, S. (2001) 'Private sector investment in marine protected areas: experiences of the Chumbe Island coral park in Zanzibar/Tanzania', paper presented at the ICRI–UNEP–CORDIO Regional Workshop for the Indian Ocean, November 26–28, 2001, Maputo, Mozambique.

Rinne, P. and Saastamoinen, O. (2005) 'Local economic role of nature-based tourism in Kuhmo municipality, eastern Finland', Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 5(2): 89–101.

Rivera, J. (2004) 'Institutional pressures and voluntary environmental behaviour in developing countries: evidence from the Costa Rican hotel industry', Society and Natural Resources 17: 779–797.

Rivers, P. (1973) 'Tourist troubles', New Society 23: 250.

Robinson, M. (1999) 'Collaboration and cultural consent: refocusing sustainable tourism', Journal of Sustainable Tourism 7(3–4): 379–397.

Rocharungsat, P. (2004) 'Community-based ecotourism: the perspectives of three stakeholder groups', in K.A. Smith and C. Schott (eds), Proceedings of the New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference, Wellington, 8–10 December, pp. 335–347.

Roe, D., and Urquhart, P. (2002) Pro-poor Tourism: Harnessing the World's Largest Industry for the World's Poor, London: International Institute for Environment and Development, accessed 27 June, www.propoortourism.org.uk/Dilys%20IIED%20paper.pdf.

Rogerson, C.M. (2006) 'Pro-poor local economic development in South Africa: the role of pro-poor tourism', Local Environment 11(1): 37–60.

Rollins, R. (1993) 'Managing the national parks', in P. Dearden and R. Rollins (eds), Parks and Protected Areas in Canada, Toronto: Oxford University Press.

Rollins, R. and Dearden, P. (1993) 'Challenges for the future', in P. Dearden and R. Rollins (eds), Parks and Protected Areas in Canada, Toronto: Oxford University Press.

Romeril, M. (1985) 'Tourism and the environment: towards a symbiotic relationship', International Journal of Environmental Studies 25: 215–218.

Romero, S. (2000) 'Amazon seeks to green economy', Toronto Star, 19 June, section E6.

Ross, G.F. (2003) 'Workstress response perceptions among potential employees: the influence of ethics and trust', Tourism Review 58(1): 25–33.

Rozzi, R., Massardo, F., Anderson, C.B., Heidinger, K. and Silander, Jr, J.A. (2006) 'Ten principles for biocultural conservation at the southern tip of the Americas: the approach of the Omora Ethnobotanical Park', Ecology and Society 11(1): 43 (online), http://www.ecology and society.org/vol11/iss1/art43.

Ruitenbeek, J. and Cartier, C. (2001) The Invisible Wand: Adaptive Co-management as an Emergent Strategy in Complex Bio-economic Systems, Center for International Forestry Research Occasional Paper, no. 34, (online), http://www.cifor.cigar.org.

Russell, D., Bottrill, C. and Meredith, G. (1995) 'International ecolodge survey', in The Ecolodge Sourcebook-for Planners and Managers, North Bennington, VT: The Ecotourism Society.

Russell, R.V. (1982) Planning Programs in Recreation, St Louis, MO: Mosby.

Ryan, C. (1991) Recreational Tourism: A Social Science Perspective, New York: Routledge.

—— (1997) 'Ecolabelling and tourism', TRINET communication, 22 June.

Ryan, C., Hughes, K., and Chirgwin, S. (2000) 'The gaze, spectacle and ecotourism', Annals of Tourism Research 27(1): 148–163.

Ryel, R., and Grasse, T. (1991) 'Marketing ecotourism: attracting the elusive ecotourist', in T. Whelan (ed.), Nature Tourism: Managing for the Environment, Washington, DC: Island Press.

Saarinen, J. (2005) 'Tourism in the northern wilderness: wilderness discourses and the development of nature-based tourism in northern Finland', in C.M. Hall and S. Boyd (eds) Naturebased Tourism in Peripheral Areas: Development or Disaster?, Toronto: Channel View Publications.

Saayman, M. and Saayman, A. (2006) 'Estimating the economic contribution of visitor spending in the Kruger National Park to the regional economy', Journal of Sustainable Tourism 14(1): 67–81.

Sabatier, P. (1988) 'An advocacy coalition framework for policy change and the role of policyoriented learning therein', Policy Sciences 21: 129–168.

Sadler, B. (1989) 'National parks, wilderness preservation, and native peoples in northern Canada', Natural Resources Journal 29: 185–204.

—— (1992) 'Introduction', in S. Hawkes and P. Williams (eds), The Greening of Tourism: From Principles to Practice, Centre for Tourism Policy and Research, Simon Fraser University, British Columbia.

Sanderson, H.T. and Koester, S. (2000) 'Co-management of tropical coastal zones: the case of the Soufriere Marine Management Area, St Lucia, WI', Coastal Management 28: 87–97.

Sasidharan, V., Sirakaya, E. and Kerstetter, D. (2002) 'Developing countries and tourism ecolabels', Tourism Management 23: 161–174.

Satria, A., Matsuda, Y., and Sano, M. (2006) 'Questioning community based coral reef management systems: case study of awig-awig in Gili Indah, Indonesia', Environment, Development and Sustainability 8: 99–118.

Saul, J.R. (2001) On Equilibrium, Toronto: Penguin/Viking.

Scace, R.C., Grifone, E. and Usher, R. (1992) Ecotourism in Canada, Consulting report prepared for the Canadian Environmental Advisory Council, Hull, Quebec: Minister of Supply and Services.

Scalet, C.G. and Adelman, I.R. (1995) 'Accreditation of fisheries and wildlife programs', Fisheries 20(2): 8–13.

Schein, E.H. (1985) Organizational Culture and Leadership, San Francisco: Jossey-Bass.

Schermerhorn, J.R. (1996) Management, 5th edn, New York: John Wiley & Sons.

Seale, R.G. (1992) 'Aboriginal societies, tourism, and conservation: the case of Canada's Northwest Territories', paper presented at the Fourth World Congress on Parks and protected Areas, Caracas, 10–21 February.

Searle, M.S. and Brayley, R.E. (1993) Leisure Services in Canada, State College, PA: Venture Publishing, Inc.

Seidl, A., Guiliano, F. and Pratt, L. (2006) 'Cruise tourism and community economic development in Central America and the Caribbean: the case of Costa Rica', PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural 4(2): 213–224.

Sekercioglu, C.H. (2002) 'Impacts of birdwatching on human and avian communities', Environmental Conservation 29: 282–289.

Serio-Silva, J.C. (2006) 'Las Islas de los Changos (the Monkey Island): the economic impact of ecotourism in the region of Los Tuxtlas, Veracruz, Mexico', American Journal of Primatology 68: 499–506.

Sessoms, H.D. (1991) 'Certifying park and recreation: the American experience', Recreation Canada, 21–23 July.

Shackleford, P. (1985) 'The World Tourism Organisation–30 years of commitment to environmental protection', International Journal of Environmental Studies 25: 257–263.

Sharpley, R. (2006) 'Ecotourism: a consumption perspective', Journal of Ecotourism 5(1–2): 7–22.

Shelby, B. and Heberlein, T. (1986) Carrying Capacity in Recreational Settings, Oregon: Oregon State University Press.

Shelby, B. and Vaske, J.J. (1991) 'Using normative data to develop evaluative standards for resource management: a comment on three recent papers', Journal of Leisure Research 23(2): 173–187.

Shepherd, N. (2002) 'How ecotourism can go wrong: the cases of SeaCanoe and Siam Safari, Thailand', Current Issues in Tourism 5(3–4): 309–318.

Sherman, P.B. and Dixon, J.A. (1991) 'The economics of nature tourism: determining if it pays', in T. Whelan (ed.), Nature Tourism: Managing for the Environment, Washington, DC: Island Press.

Shields, R. (1991) Places on the Margin, New York: Routledge.

Shores, J.N. (1992) 'The challenge of ecotourism: a call for higher standards', paper presented at the Fourth World Congress on Parks and Protected Areas, Caracas, 10–21 February.

Short, J.R. (1991) Imagined Country, New York: Routledge, Chapman & Hall.

Shundich, S. (1996) 'Ecotourists: dollars, sense and the environment', Hotels March: 34–40.

Silva, G. and McDill, M.E. (2004) 'Barriers to ecotourism supplier success: a comparison of agency and business perspectives', Journal of Sustainable Tourism 12(4): 289–305.

Silverberg, K.E., Backman, S.J. and Backman, K.F. (1996) 'A preliminary investigation into the psychographics of nature-based travelers to the Southeastern United States', Journal of Travel Research 35(2): 19–28.

Silverman, G.S. (1992) 'Accrediting undergraduate programs in environmental health science and protection', Environmental Professional 14(4): 319–24.

Simpson, J. (1983) 'The discovery of Shetland from The Pirate to the tourist board', in Shetland and the Outside World 1469–1969, New York: Oxford University Press.

Simpson, K. (2001) 'Strategic planning and community involvement as contributors to sustainable tourism development', Current Issues in Tourism 4(1): 3–41.

Sims, R.R. (1991) 'The institutionalization of organizational ethics', Journal of Business Ethics 10: 493–506.

Singer, M.G. (1986) 'Ethics, science and moral philosophy', in J.P. DeMarco and R.M. Fox (eds), New Directions in Ethics: The Challenge of Applied Ethics, New York: Routledge & Kegan Paul.

Singh, R.B. and Mishra, D.K. (2004) 'Green tourism in mountain regions: reducing vulnerability and promoing people and place centric development in the Himalayas', Journal of Mountain Science 1(1): 57–64.

Sirakaya, E. and Uysal, M. (1997) 'Can sanctions and rewards explain conformance behaviour of tour operators with ecotourism guidelines?', Journal of Sustainable Tourism 5(4): 322–332.

Siurua, H. (2006) 'Nature above people: Rolston and "fortress" conservation in the south', Ethics & the Environment 11(1): 71–96.

Skadberg, X., Jamal, T.B. and Skadberg, A.N. (2005) 'An IT and GIS exploration of web-based nature tourism enterprises in the rural agriculture sector in Texas', International Journal of Services Technology and Management 6(2): 120–134.

Slocombe, D.S. and Nelson, J.G. (1992) 'Management issues in hinterland national parks: a human ecological approach', Natural Areas Journal 12(4): 206–215.

Smale, B.J.A. and Reid, D.G. (1995) 'Public policy on recreation and leisure in urban Canada', in R. Loreto and T. Price (eds), Urban Policy Issues: Canadian Perspectives, 2nd edn, Toronto: Oxford University Press.

Smelser, N.J. (1963) Theory of Collective Behavior, New York: Free Press.

Smith, S.L.J. (1990a) Dictionary of Concepts in Recreation and Leisure Studies, New York: Greenwood Press.

—— (1990b) Tourism Analysis, New York: Longman.

Smith, V.L. (1989) 'Introduction', in V.L. Smith (ed.), Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Snell, M.B. (2001) 'Gorillas in the crossfire', Sierra 86(6): 30–34.

Sofield, T. and Li, F.M.S. (2003) 'Processes in formulating an ecotourism policy for nature reserves in Yunnan Province, China', in D.A. Fennell and R.K. Dowling (eds), Ecotourism Policy and Planning, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Sorice, M.G., Shafer, C.S. and Ditton, R.B. (2006) 'Managing endangered species within the use-preservation paradox: the Florida manatee (Trichechus manatus latirostris) as a tourism attraction', Environmental Management 37(1): 69–83.

Southgate, C.R.J. (2006) 'Ecotourism in Kenya: the vulnerability of communities', Journal of Ecotourism 5(1–2): 80–96.

Spinage, C. (1998) ‘Social change and conservation misrepresentation in Africa’, Oryx 32(4): 265–276.

Sproule, K.W. (1996) ‘Community-based ecotourism development: identifying partners in the process’, paper presented at the Ecotourism Equation: Measuring the Impacts (ISTF) Conference, Yale School of Forestry and Environmental Studies, 12–14 April.

Staiff, R., Bushell, R. and Kennedy, P. (2002) ‘Interpretation in national parks: some critical questions’, Journal of Sustainable Tourism 10(2): 97–113.

Stanford, C.B. (1999) ‘Gorilla warfare’, The Sciences (July–August): 18–23.

Stankey, G.H. and McCool, S.F. (1984) ‘Carrying capacity in recreational settings: evolution, appraisal, and application’, Leisure Sciences 6(4): 453–473.

Stark, J.C. (2002) ‘Ethics and ecotourism: connections and conflicts’, Philosophy and Geography 5(1): 101–113.

Steele, P. (1993) ‘The economics of eco-tourism’, In Focus 9: 7–9.

—— (1995) ‘Ecotourism: an economic analysis’, Journal of Sustainable Tourism 3(1): 29–44.

Stein, T.V., Clark, J.K. and Rickards, J.L. (2003) ‘Assessing nature’s role in ecotourism development in Florida: perspectives of tourism professionals and government decision-makers’, Journal of Ecotourism 2(3): 155–172.

Stern, P.C., Dietz, T., Dolsak, N., Ostrom, E. and Stonich, S. (2002) Knowledge and questions after 15 years of research in E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P.C. Stern, S. Stonich and E.U. Weber (eds) The Drama of the Commons. Washington, DC: National Academy Press, pp. 445–486.

Stevens, B. (1994) ‘An analysis of corporate ethical code studies: “Where do we go from here?”’, Journal of Business Ethics 13: 63–69.

Stonehouse, B. (2001) ‘Polar environments’, in D.B. Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Stronza, A. (2001) ‘Anthropology of tourism: forging new ground for ecotourism and other alternatives’, Annual Review of Anthropology 30: 261–283.

—— (in press) ‘The economic promise of ecotourism for conservation,’ Journal of Ecotourism.

Sulaiman, Y. (2006) ‘Enter lottery for right to visit ecotourism destination?’, ETurboNews, Wednesday 27 September, p. 1.

Swarbrook, J. and Horner, S. (1999) Consumer Behaviour in Tourism, Oxford: Butterworth–Heinemann.

Swart, S. and Saayman, M. (1997) ‘Legislative restrictions on the tourism industry: a South African perspective’, World Leisure and Recreation 39(1): 24–30.

Sydee, J. and Beder, S. (2006) ‘The right way to go? Earth Sanctuaries and market-based conservation,’ Capitalism Nature Socialism 17(1): 83–98.

Tangley, L. (1988) ‘Who’s polluting Antarctica?’, BioScience 38(9): 590–594.

Tao, C.-H., Eagles, P.F.J. and Smith, S.L.J. (2004) ‘Profiling Taiwanese ecotourists using a selfdefinition approach’, Journal of Sustainable Tourism 12(2): 149–168.

Taylor & Francis. (2007). Ecotourism (3rd ed.) [E-kitap kaydı]. Routledge. https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203939581/ecotourism-david-fennell

Taylor, J.E., Dyer, G.A., Stewart, M., Yunez-Naude, A. and Ardila, S. (2003) ‘The economics of ecotourism: a Galápagos Islands economy-wide perspective’, Economic Development and Cultural Change 51: 977–997.

Taylor, P.W. (1989) Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Texas Parks and Wildlife (1996) Nature Tourism in the Lone Star State, Austin: Texas Parks and Wildlife Development.

Thaman, K.H. (2002) ‘Shifting sights: the cultural challenge of sustainability’, International Journal of Sustainability in Higher Education 3(3): 233–242.

Theerapappisit, P. (2003) ‘Mekong tourism development: capital or social mobilization?’, Tourism Recreation Research 28(1): 47–56.

Theophile, K. (1995) ‘The forest as a business: is ecotourism the answer?’, Journal of Forestry 93(3): 25–27.

Thomlinson, E., and Getz, D. (1996) ‘The question of scale in ecotourism: case study of two small ecotour operators in the Mundo Maya region of Central America’, Journal of Sustainable Tourism 4(4): 183–200.

Thompson, P. (1995) ‘The errant e-word: putting ecotourism back on track’, Explore, 73: 67–72.

Tibbetts, J. (1995–6) ‘A walk on the wild side’, Coastal Heritage 10(3): 3–9.

Timothy, D. (1998) ‘Cooperative tourism planning in a developing destination’, Journal of Sustainable Tourism 6(1): 52–68.

Tims, D. (1996) ‘The perspective of outfitters and guides’, in B.L. Driver, D. Dustin, T. Baltic, G. Elsner and G. Peterson (eds), Nature and the Human Spirit: Toward an Expanded Land Management Ethic, State College, PA: Venture.

Tipa, G., and Welch, R. (2006) ‘Comanagement of natural resources: issues of definition from an indigenous community perspective’, Journal of Applied Behavioral Science 42(3): 373–391.

Tisdell, C. (1995) ‘Investment in ecotourism: assessing its economics’, Tourism Economics 1(4): 375–387.

Tisdell, C. and Wilson, C. (2004) ‘Economics of wildlife tourism’, in K. Higginbottom (ed.), Wildlife Tourism: Impacts, Management and Planning, Altona, Vic.: Common Ground.

Tompkins, L. (1996) A Description of Wilderness Tourism and Outfitting in the Yukon, Whitehorse: Department of Tourism.

Tongson, E. and Dygico, M. (2004) ‘User fee system for marine ecotourism: the Tubbataha reef experience’, Coastal Management 32: 17–23.

Topsakal, Y. ve Dinç, A. (2022). Çevrimdışı tatil: Dijital detoks için ekoturizm. Journal of Tourism Intelligence and Smartness, 5(1), 1-10.

Tourism Concern (1992) Beyond the Green Horizon: Principles for Sustainable Tourism, United Kingdom: World Wildlife Fund.

Tourism Industry Association of Canada (1995) Code of Ethics and Guidelines for Sustainable Tourism, Ottawa: Tourism Industry Association of Canada.

Travis, A.S. (1982) ‘Physical impacts: trends affecting tourism’, Tourism Management 3: 256–262.

Tremblay, P. (2001) ‘Wildlife tourism consumption: consumptive or non-consumptive?’ International Journal of Tourism Research 3: 81–86.

Tribe, J. (2002) ‘Education for ethical tourism action’, Journal of Sustainable Tourism 10: 309–324.

Tribe, J., Font, X., Griffiths, N., Vickery, R. and Yale, K. (2000) Environmental Management for Rural Tourism and Recreation, London: Cassell.

Trivers, R. (1971) ‘The evolution of reciprocal altruism’, Quarterly Review of Biology 46: 35–57.

Tuan, Y.-F. (1971) ‘Geography, phenomenology, and the study of human nature’, The Canadian Geographer 14: 193–201.

Turnbull, C. (1981) ‘East African safari’, Natural History 90(5): 26–34.

Uhlik, K.S. (1995) ‘Partnership step by step: a practical model of partnership formation’, Journal of Park and Recreation Administration 13(4): 13–24.

UNEP/WTO (2002) Quebec Declaration on Ecotourism, www.uneptie.org/pc/tourism/documents/ ecotourism/ WESoutcomes/Quebec-Declar-eng.pdf, accessed 31 August.

United Nations Environment Programme Industry and Environment (1995) Environmental Codes of Conduct for Tourism, Technical Report no. 29, Paris: UNEP.

United Nations Environment Programme, & World Tourism Organization. (2005). Making tourism more sustainable: A guide for policy makers.

Upchurch, R.S. and Ruhland, S.K. (1995) 'An analysis of ethical work climate and leadership relationship in lodging operations', Journal of Travel Research 34(2): 36–42.

Upreti, B.N. (1985) 'The park-people interface in Nepal: problems and new directions', in J.A. McNeely, J.W. Thorsell and S. R. Chalise (eds), People and Protected Areas in the Hindu Kush–Himalaya. King Mahendra Trust for nature Conservation and the International Centre for Integrated Mountain Development, Kathmandu, Nepal.

Urich, P.B., Day, M.J. and Lynagh, F. (2001) 'Policy and practice in karst landscape protection: Bohol, the Philippines', Geographical Journal 167(4): 305–323.

Urry, J. (1992) 'The tourist gaze and the "environment"', Theory, Culture and Society 9: 1–26.

Urry, J., & Larsen, J. (2011). The tourist gaze 3.0. SAGE Publications.

US Department of the Interior (1993) Guiding Principles of Sustainable Design, Denver, CO: Denver Service Center.

US Forest Service (1994) Recreation Executive Report. Washington, DC: Department of Interior, US Forest Service.

Valentine, P.S. (1993) 'Ecotourism and nature conservation: a definition with some recent developments in Micronesia', Tourism Management 14(2): 107–115.

Van Amerom, M. (2006) 'African foreign relations as a factor in ecotourism development: the case of South Africa', Journal of Ecotourism 5(1–2): 112–127.

van der Merwe, C. (1996) 'How it all began: the man who "coined" ecotourism tells us what it means', African Wildlife 50(3): 7–8.

van Liere, K.D. and Noe, F.P. (1981) 'Outdoor recreation and environmental attitudes: further examination of the Dunlap–Heffernan thesis', Rural Sociology 46: 501–513.

Veal, A.J. (1992) Research Methods for Leisure and Tourism: A Practical Guide, Harlow: Longman Group.

Veverka, J.A. (1994) 'Interpretation as a management tool', Environmental Interpretation 9(2): 18–19.

Vincent, V.C. and Thompson, W. (2002) 'Assessing community support and sustainability for ecotourism development', Journal of Travel Research 41: 153–160.

Vogeler, I. and DeSouza, A. (1980) Dialectics of Third World Development, New Jersey: Allanheld, Osmun.

Vovelli, M., Barnes, J.I. and Humavindu, M. (2006) 'The other side of the ecotourism coin: consumptive tourism in southern Africa', Journal of Ecotourism 5(1–2): 62–79.

Wagar, J.A. (1964) ‘The carrying capacity of wildlands for recreation’, Society of American Foresters, Forest Service Monograph 7: 23.

Waitt, G., Lane, R. and Head, L. (2003) ‘The boundaries of nature tourism’, Annals of Tourism Research 30(3): 523–545.

Wall, G. (1982) ‘Cycles and capacity: incipient theory or conceptual contradiction’, Tourism Management 3(3): 188–192.

—— (1993) ‘International collaboration in the search for sustainable tourism in Bali, Indonesia’, Journal of Sustainable Tourism 1(1): 38–47.

—— (1994) ‘Ecotourism: old wine in new bottles?’, Trends 31(2): 4–9.

Wall, G. and Wright, C. (1977) The Environmental Impact of Outdoor Recreation, Publication Series, no. 11, Department of Geography, University of Waterloo, Ontario.

Wallace, G.N. (1993) ‘Wildlands and ecotourism in Latin America’, Journal of Forestry 91(2): 37–40.

Wallace, G.N. and Pierce, S.M. (1996) ‘An evaluation of ecotourism in Amazonas, Brazil’, Annals of Tourism Research 23(4): 843–873.

Walle, A.H. (1995) ‘Business ethics and tourism: from micro to macro perspectives’, Tourism Management 16(4): 263– 268.

Walpole, M.J., Goodwin, J.J. and Ward, K.G.R. (2001) ‘Pricing policy for tourism in protected areas: lessons from Komodo National Park, Indonesia’, Conservation Biology 15: 218–227.

Walters, R.D.M. and Samways, M.J. (2001) ‘Sustainable dive ecotourism on a South African coral reef’, Biodiversity and Conservation 10: 2167–2179.

Watson, R. (1996) ‘Risk management: a plan for safer activities’, Canadian Association for Health, Physical Education, Recreation and Dance Journal, Spring: 13–17.

Wearing, S. (1994) ‘Social and cultural perspectives in training for indigenous ecotourism development’, unpublished paper.

—— (1995) ‘Professionalisation and accreditation of ecotourism’, Leisure and Recreation 37(4): 31–36.

Wearing, S. and Neil, J. (1999) Ecotourism: Impacts, Potential and Possibilities, Oxford: Butterworth– Heinemann.

Weaver, D.B. (1990) ‘Grand Cayman Island and the resort cycle concept’, Journal of Travel Research 29(2): 9–15.

—— (1991) ‘Alternative to mass tourism in Dominica’, Annals of Tourism Research 18: 414–432.

—— (1993) ‘Ecotourism in the small island Caribbean’, GeoJournal 31: 457–465.

—— (1995) ‘Alternative tourism in Monserrat’, Tourism Management 16(8): 593–604.

—— (1998) Ecotourism in the Less Developed World, London: CAB International.

—— (1999) ‘Magnitude of ecotourism in Costa Rica and Kenya’, Annals of Tourism Research 26(4): 792–816.

—— (2001a) ‘Ecotourism as mass tourism? Contradiction or reality?,’ Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly April: 104–112.

—— (2001b) Ecotourism, Milton, Queensland: John Wiley & Sons.

—— (2001c) The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

—— (2002a) ‘Asian ecotourism: patterns and themes’, Tourism Geographies 4(2): 153–172.

—— (2002b) ‘The evolving concept of ecotourism and its potential impacts’, International Journal of Sustainable Development 5(3): 251–264.

—— (2002c) ‘Overnight ecotourism market segmentation in the Gold Coast hinterland of Australia’, Journal of Travel Research 40: 270–280.

Weaver, D.B. and Lawton, L. (2002) ‘Overnight ecotourist market segmentation in the Gold Coast Hinterland of Australia’, Journal of Travel Research, 40: 270–280.

Weaver, D.B. and Schluter, R. (2001) ‘Latin America and the Caribbean’, in D.B. Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

Weaver, G., and Wishard-Lambert, V. (1996) ‘Community tourism development: an opportunity for park and recreation departments’, Parks and Recreation 31(9): 78–83.

Weeden, C. (2001) ‘Ethical tourism: an opportunity for competitive advantage?’, Journal of Vacation Marketing, 8(2): 141–153.

Weiler, B. (1993) ‘Nature-based tour operators: are they environmentally friendly or are they faking it?’, Tourism Recreation Research 18(1): 55–60.

Weiler, B. and Davis, D. (1993) ‘An exploratory investigation into the roles of the nature-based tour leader’, Tourism Management 14(2): 91–98.

Weiler, B. and Ham, S. (2001) ‘Tour guides and interpretation’, in D.B. Weaver (ed.), The Encyclopedia of Ecotourism, Wallingford, Oxon.: CAB International.

—— (2002) ‘Tour guide training: a model for sustainable capacity building in developing countries’, Journal of Sustainable Tourism 10(1): 52–69.

Weiler, B. and Richins, H. (1995) ‘Extreme, extravagant and elite: a profile of ecotourists on Earthwatch expeditions’, Tourism Recreation Research 20(1): 29–36.

Weinberg, A., Bellows, S. and Ekster, D. (2002) ‘Sustaining ecotourism: insights and implications from two successful case studies’, Society and Natural Resources 15: 371–380.

Welford, R. and Ytterhus, B. (1998) 'Conditions for the transformation of eco-tourism into sustainable tourism', European Environment 8: 193–201.

Wells, M., Brandon, K. and Hannah, L. (1992) People and Parks: Linking Protected Area Management with Local Communities, Washington, DC: World Bank.

Weschler, I.R. (1962) Issues in Human Relations Training, Washington, DC: National Training Laboratories.

Western, D. (1993) 'Defining ecotourism', in K. Lindberg and D.E. Hawkins (eds), Ecotourism: A Guide for Planners and Managers, North Bennington, VT: The Ecotourism Society.

Western, D. and Thresher, P. (1973) Development Plans for Amboseli, World Bank Report, Nairobi.

Weston, S.A. (1996) Commercial Recreation and Tourism: An Introduction to Business Oriented Recreation, Toronto: Brown & Benchmark.

Wheeler, M. (1994) 'The emergence of ethics in tourism and hospitality', Progress in Tourism, Recreation, and Hospitality Management 6: 46–56.

Wheeller, B. (1994) 'Egotourism, sustainable tourism and the environment: a symbiotic, symbolic or shambolic relationship', in A.V. Seaton (ed.), Tourism: The State of the Art, Chichester: John Wiley.

—— (2004) 'The truth? The hole truth. Everything but the truth. Tourism and knowledge: a septic sceptic's perspective,' Current Issues in Tourism 7(6): 467–477.

White, D. (1993) 'Tourism as economic development for native people living in the shadow of a protected area: a North American case study', Society and Natural Resources 6: 339–345.

White, L. Jr (1971) 'The historic roots of our ecologic crisis', in R.M. Irving and G.B. Priddle (eds), Crisis, London: Macmillan.

Wickens, E. (2002) 'The sacred and the profane: a tourist typology', Annals of Tourism Research 29(3): 834–851.

Wight, P.A. (1993a) 'Sustainable ecotourism: balancing economic, environmental and social goals within an ethical framework', Journal of Tourism Studies 4(2): 54–66.

—— (1993b) 'Ecotourism: ethics or eco-sell?', Journal of Travel Research 21(3): 3–9.

—— (1995) 'Greening of remote tourism lodges', paper presented at Shaping Tomorrow's North: The Role of Tourism and Recreation, Lakehead University, Thunder Bay, Ontario, 12–15 October.

—— (1996) North American ecotourists: market profile and trip characteristics', Journal of Travel Research 34(4): 2–10.

Wilensky, H.L. (1964) 'The professionalization of everyone?', American Journal of Sociology 70(2): 137–158.

Wilkinson, P. (1991) ‘Travel agents as information brokers: the cases of Anguilla and Dominica’, Operational Geographer 9(3): 37–41.

Williacy, S. and Eagles, P.F.J. (1990) An Analysis of the Federation of Ontario Naturalists’ Canadian Nature Tours Programme, Department of Recreation and Leisure Studies, University of Waterloo, Waterloo, Ontario.

Williams, P.W. (1992) ‘A local framework for ecotourism development’, Western Wildlands 18(3): 14–19.

Wilson, A. (1992) The Culture of Nature, Cambridge, MA: Blackwell.

Wilson, C. and Tisdell, C. (2003) ‘Conservation and economic benefits of wildlife-based marine tourism: sea turtles and whales as case studies’, Human Dimensions of Wildlife 8: 49–58.

Wilson, E.O. (1984) Biophilia, Cambridge, MA: Harvard University Press.

—— (2002) The Future of Life, New York: Vintage Books.

Wilson, M. (1987) ‘Nature oriented tourism in Ecuador: assessment of industry structure and development needs’, Forestry Private Enterprise Initiative, North Carolina State University, Raleigh, North Carolina, no. 20.

Windsor, R., Baranowski, T., Clark, N. and Cutter, G. (1994) Evaluation of Health Promotion, Health Education, and Disease Prevention Programs, Mountain View, CA: Mayfeld.

Winkler, R. (2006) ‘Subsistence farming, poaching and ecotourism: social versus communal welfare maximization in wildlife conservation’, accessed 28 September, http://www.uni-kiel.de/ifw/ konfer/wsumwelt/winkler.pdf.

Winpenny, J.T. (1982) ‘Issues in the identification and appraisals of tourism projects in developing countries’, Tourism Management 3(4): 218–221.

Winson, A. (2006) ‘Ecotourism and sustainability in Cuba: does socialism make a difference?’, Journal of Sustainable Tourism 14(1): 6–23.

World Commission on Environment and Development (1987) Our Common Future, Oxford: Oxford University Press.

World Tourism Organization. (2019). UNWTO tourism definitions.

Worthen, B.R., Sanders, J.R. and Fitzpatrick, J.L. (1997) Program Evaluation: Alternative Approaches and Practical Guidelines, New York: Longman.

Wright, J.R. (1983) Urban Parks in Ontario Part I: Origins to 1860, Toronto: Ministry of Tourism and Recreation.

—— (1987) ‘The university and the recreation profession’, Recreation Canada 45(3): 14–18.

Wunder, S. (2000) ‘Ecotourism and economic incentives: an empirical approach’, Ecological Economics 32: 465–479.

Wyatt, S. (1997) ‘Dialogue, reflection, and community’, Journal of Experiential Education 20(2): 80–85.

Yaman, A.R. and Mohd, A. (2004) ‘Community-based ecotourism: a new proposition for sustainable development and environmental conservation in Malaysia’, Journal of Applied Sciences 4(4): 583–589.

Yaman, H.R. (2003) ‘Skinner’s naturalism as a paradigm for teaching business ethics: a discussion from tourism’, Teaching Business Ethics 7: 107–122.

Yavuz, S. ve Dinç, A. (2025). Kanyonların ekoturizm açısından incelenmesi: Gürleyen Kanyonu. The Journal of Academic Social Science.

Yee, J.G. (1992) Ecotourism Market Survey: A Survey of North American Ecotourism Tour Operators, San Francisco: PATA.

Yeoman, I., Munro, C. and McMahon-Beattie, U. (2006) ‘Tomorrow’s: world, consumer and tourist’, Journal of Vacation Marketing 12(2): 174–190.

Young, B. (1983) ‘Touristization of a traditional Maltese fishing-farming village: a general model’, Tourism Management 4(1): 35–41.

Young, E.H. (1999) ‘Balancing conservation with development in small-scale fisheries: is ecotourism an empty promise?’ Human Ecology 27(4): 581–620.

Young, F.J.L. (1964) The Contracting Out of Work: Canadian and USA Industrial Relations Experience, Industrial Relations Centre, Queen’s University, Kingston, Ontario.

Ziffer, K. (1989) Ecotourism: The Uneasy Alliance, Working Paper, no. 1, Conservation International, Washington, DC.

Zimmerman, E.W. (1951) World Resources and Industries, New York: Harper.

Zurick, D.N. (1992) ‘Adventure travel and sustainable tourism in the peripheral economy of Nepal’, Annals of the Association of Geographers 82(4): 608–628.

EKLER

EK 1

Québec Şehri Ekoturizm Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Uluslararası Ekoturizm Yılı 2002 çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Turizm Örgütü (WTO) himayesinde, kamu, özel sektör ve sivil toplum kesimlerinden 132 ülkeden gelen binden fazla katılımcı, Tourisme Québec ve Kanada Turizm Komisyonu ev sahipliğinde 19-22 Mayıs 2002 tarihleri arasında Kanada'nın Québec şehrinde düzenlenen Dünya Ekoturizm Zirvesi'nde bir araya gelmiştir.

Québec Zirvesi, 2001 ve 2002 yıllarında gerçekleştirilen 18 hazırlık toplantısının sonucudur. Bu toplantılara turizm, çevre ve diğer kamu yönetimleri de dâhil olmak üzere ulusal ve yerel yönetimler; özel ekoturizm işletmeleri ve ticaret birlikleri, sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar ve danışmanlar, hükümetler arası kuruluşlar, yerli ve yerel topluluklardan 3.000'den fazla temsilci katılmıştır.

Bu belge hazırlık sürecini ve Zirve sırasında yapılan tartışmaları dikkate almaktadır. Çok paydaşlı bir diyalog sürecinin ürünü olmakla birlikte müzakere edilmiş bağlayıcı bir metin değildir. Temel amacı, sürdürülebilir kalkınma bağlamında ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesi için ön gündem ve öneriler dizisi oluşturmaktır.

Zirve katılımcıları, Ağustos/Eylül 2002'de Johannesburg'da gerçekleştirilecek Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'ni gelecek on yılın uluslararası politikaları açısından belirleyici bir olay olarak kabul eder. Turizm önde gelen bir endüstri olduğundan, özellikle yoksulluğun azaltılması ve kritik düzeyde tehlike altındaki ekosistemlerin korunmasına katkı potansiyeli nedeniyle turizmin sürdürülebilirliği bu zirvede öncelikli bir konu olmalıdır. Katılımcılar, Birleşmiş Milletler' den, ilgili kuruluşlarından ve bu Zirve'de temsil edilen üye hükümetlerden, aşağıdaki bildirgeyi ve Dünya Ekoturizm Zirvesi'nin diğer sonuçlarını Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde yaygınlaştırmalarını talep eder.

Dünya Ekoturizm Zirvesi katılımcıları, bu danışma sürecinin özellikle sivil toplum kuruluşları ile yerel ve yerli topluluklar başta olmak üzere çok çeşitli ekoturizm paydaşlarının katkılarını bütünüyle kapsama bakımından sınırlılıkları bulunduğunun farkındadır. Katılımcılar turizmin önemli ve karmaşık sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçları olduğunu kabul eder; insanların doğal alanlara seyahat etmeye yönelik artan ilgisini dikkate alır; ekoturizmin ev sahibi

topluluklara ekonomik yararları artırarak, doğal kaynakların ve ev sahibi toplulukların kültürel bütünlüğünün korunmasına etkin biçimde katkı sağlayarak ve gezginlerin doğal ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin farkındalığını yükselterek turizm endüstrisinin genel olarak daha sürdürülebilir hâle gelmesine katkıda bulunması gerektiğini vurgular.

Katılımcılar, doğal alanlarla ilişkili kültürel çeşitliliği, özellikle de bu alanlarda tarihsel olarak var olmuş yerel toplulukların ve yüzyıllar boyunca sürdürülebilir olduğu kanıtlanmış geleneksel bilgi, kullanım ve uygulamaları koruyan toplulukların önemini tanır. Biyolojik çeşitlilik ve kültürel açıdan zengin korunan alanların korunması ve yönetimi için sağlanan finansmanın dünya genelinde yetersiz olduğunu yineler. Sürdürülebilir turizmin korunan alanlar için önemli bir gelir kaynağı olabileceğini kabul eder. Ayrıca bu alanların çoğunun yoksulluk içinde yaşayan, yeterli sağlık, eğitim, iletişim ve gerçek kalkınma fırsatı için gerekli diğer altyapı olanaklarından yoksun kırsal halklara ev sahipliği yaptığını da kabul eder.

Katılımcılar, özellikle ekoturizm olmak üzere farklı turizm biçimlerinin sürdürülebilir biçimde yönetildiğinde yerel halklar ve kültürleri için, ayrıca doğanın gelecek kuşaklar adına korunması ve sürdürülebilir kullanımı için değerli ekonomik fırsatlar sunabileceğini belirtir. Bununla birlikte doğal ve kırsal alanlarda turizm uygun biçimde planlanmadığında, geliştirilmediğinde ve yönetilmediğinde doğal peyzajların bozulmasına, yaban hayatı ve biyolojik çeşitlilik üzerinde tehditlere, su kalitesinin düşmesine, yoksulluğa, yerli ve yerel toplulukların yerinden edilmesine ve kültürel geleneklerin aşınmasına katkı sağlayacağını vurgular.

Ekoturizmin yerli ve yerel toplulukların arazi haklarını, korunan, hassas ve kutsal alanları da içerecek şekilde tanıması ve bu haklara saygı göstermesi gerekir. Doğal alanlardaki ekoturizm ve diğer turizm biçimlerinden adil sosyal, ekonomik ve çevresel yararlar elde etmek ve potansiyel olumsuz etkileri en aza indirmek ya da önlemek için katılımcı planlama mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Bu mekanizmalar yerel ve yerli toplulukların kendi alanlarının kullanımını yerel düzeyde şeffaf biçimde tanımlamasına ve düzenlemesine imkân vermeli; turizm gelişiminin dışında kalma hakkını da içermelidir.

Sosyal ve çevresel hedefleri karşılamaya çalışan küçük ve mikro işletmeler çoğu zaman bu uzmanlaşmış yeni pazar için uygun mali ve pazarlama desteği sağlamayan bir kalkınma ortamında faaliyet göstermektedir. Bu hedefe ulaşmak için destinasyon düzeyinde pazar araştırmaları yoluyla ekoturizm pazarının daha iyi anlaşılması, turizm işletmeleri için uzmanlaşmış kredi araçları, dış maliyetler için hibeler, sürdürülebilir enerji ve yenilikçi teknik

çözümler için teşvikler ve yalnızca işletmecilik alanında değil, aynı zamanda hükümetler ve iş çözümlerini desteklemek isteyen taraflar içinde de beceri geliştirmeye vurgu yapılması gerekmektedir.

Yukarıdaki hususlar ışığında Zirve katılımcıları; hükümetlere, özel sektöre, sivil toplum kuruluşlarına, topluluk temelli birliklere, akademik ve araştırma kurumlarına, hükümetler arası kuruluşlara, uluslararası finans kurumlarına, kalkınma yardımı kuruluşlarına ve yerli/yerel topluluklara yönelik öneriler dizisi geliştirmiştir.

Québec, Kanada, 22 Mayıs 2002

Ek I – Dünya Ekoturizm Zirvesi Önerileri, Québec City, 19-22 Mayıs 2002

Dünya Ekoturizm Zirvesi katılımcıları, 19-22 Mayıs 2002 tarihleri arasında Québec City'de bir araya gelerek aşağıdaki önerileri sunmuştur:

A. Hükümetlere

1. Ulusal, bölgesel ve yerel ekoturizm politikaları ile kalkınma stratejileri, sürdürülebilir kalkınmanın genel amaçlarıyla uyumlu biçimde hazırlanmalıdır. Bu süreç, ekoturizm faaliyetlerine katılması, bu faaliyetleri etkilemesi ya da bu faaliyetlerden etkilenmesi muhtemel taraflarla geniş katılımlı istişare yoluyla yürütülmelidir. Ayrıca ekoturizm için geçerli ilkeler bütün turizm sektörünü kapsayacak biçimde genişletilmelidir.

2. Yerel topluluklar, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve tüm ekoturizm paydaşlarıyla birlikte doğanın, yerel kültürlerin, özellikle geleneksel bilginin ve genetik kaynakların korunması güvence altına alınmalıdır.

3. Ekoturizm sürecinin farklı aşamalarında ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki ilgili kamu kurumlarının sürece dâhil olması, uygun katılımı ve gerekli eşgüdümü sağlanmalıdır. Gerekli görüldüğünde bakanlıklar arası çalışma grupları kurulmalı; diğer paydaşların ekoturizmle ilgili kararlara katılımı kolaylaştırılmalıdır. Bu çok paydaşlı yapıların belirlediği amaç ve hedeflerin uygulanabilmesi için uygun bütçe mekanizmaları ve yasal çerçeveler oluşturulmalıdır.

4. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerekli düzenleyici ve izleme mekanizmaları oluşturulmalıdır. Tüm paydaşlarla ortaklaşa kabul edilmiş nesnel sürdürülebilirlik göstergeleri ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları bu çerçeveye dâhil edilmelidir. Amaç, topluluklar

ve doğal çevre üzerindeki olumsuz etkileri önlemek ya da en aza indirmektir. İzleme sonuçları kamuoyuyla paylaşılmalıdır; çünkü bu bilgi turistlerin ekoturizm ilkelerini benimseyen işletmecileri seçebilmesine imkân verecektir.

5. Büyüme yönetimi araçlarını uygulayabilmek için yerel ve belediye düzeyinde kapasite geliştirilmelidir. Bu araçlar arasında imar/zoning uygulamaları ve katılımcı arazi kullanım planlaması yer almalı; uygulama yalnızca korunan alanlarla sınırlı kalmamalı, tampon bölgeler ve diğer ekoturizm gelişim alanlarını da kapsamalıdır.

6. Ekoturizmde sürdürülebilirliğe yönelik sertifikasyon sistemleri, ekolojik etiketler ve diğer gönüllü girişimler geliştirilirken uluslararası düzeyde kabul edilmiş ve gözden geçirilmiş rehberlerden yararlanılmalıdır. Özel işletmeciler bu sistemlere katılmaya teşvik edilmeli, tüketiciler nezdinde tanınırlıkları artırılmalıdır. Bununla birlikte sertifikasyon sistemleri bölgesel ve alt bölgesel ölçütleri yansıtmalı; küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu sistemlere erişebilmesi için kapasite geliştirme ve mali destek sağlanmalıdır. Bu sistemlerin amacına ulaşabilmesi için düzenleyici bir çerçeve gereklidir.

7. Ekoturizmin temelini oluşturan mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin sürdürülebilir biçimde kurulabilmesi, büyüyebilmesi ve gelişebilmesi için teknik, mali ve insan kaynakları geliştirme desteği sağlanmalıdır. Benzer biçimde, yerel işletmelerin ortaya çıkmasını teşvik etmek amacıyla ekoturizm potansiyeli bulunan alanlarda uygun altyapı kurulmalıdır.

8. Hızla artan ziyaretçi sayılarını yönetmek, kırılgan ekosistemleri korumak ve koruma açısından hassas alanların uygunsuz kullanımını önlemek amacıyla korunan doğal alanlar için uygun politikalar, yönetim planları ve ziyaretçi yorumlama programları hazırlanmalı; yeterli finansman kaynakları ayrılmalıdır. Bu planlar açık normlar, doğrudan ve dolaylı yönetim stratejileri ve düzenlemeler içermeli, alanda faaliyet gösteren tüm ekoturizm işletmeleri ile ziyaretçiler açısından sosyal ve çevresel etkilerin izlenmesini güvence altına almalıdır.

9. Mikro, küçük ve orta ölçekli ekoturizm şirketleri ile topluluk temelli ve STK temelli ekoturizm girişimleri, ulusal turizm yönetimleri tarafından hem uluslararası hem de iç pazarlarda yürütülen tanıtım stratejileri ve programlarına dâhil edilmelidir.

10. Ekoturizm ürünlerinin uluslararası ve ulusal düzeyde tanıtımı ve pazarlanması için bölgesel ağlar ve iş birlikleri geliştirilmelidir.

11. Turizm işletmecilerinin ekoturizm ilkelerini benimsemeleri ve faaliyetlerini çevresel, sosyal ve kültürel bakımdan daha sorumlu hâle getirmeleri için pazarlama ve tanıtım avantajları gibi teşvikler sağlanmalıdır.

12. En kırsal alanlarda ve ulusal/bölgesel parklarda dahi tüm ekoturizm gelişmeleri için temel çevre ve sağlık standartları tanımlanmalıdır. Bu standartlar alan seçimi, planlama, tasarım, katı atıkların ve kanalizasyonun işlenmesi, su havzalarının korunması gibi konuları içermelidir. Ayrıca hükümetlerin sürdürülebilir altyapıya yatırım yapmadan ve yerel/belediye kapasitesini güçlendirmeden ekoturizm geliştirme stratejileri yürütmemesi sağlanmalıdır.

13. Ekoturizm ve sürdürülebilir turizm üzerine araştırma programlarına yatırım yapılmalı ya da bu programlara yatırım yapan kurumlar desteklenmelidir. Önerilen her ekoturizm gelişimi için çevresel etki değerlendirmesinin parçası olarak bitki ve hayvan varlığını kaydeden temel çalışmalar ve alan araştırmaları yapılmalı; tehlike altındaki türlere özel önem verilmelidir.

14. Sürdürülebilir turizm için uluslararası ilkelerin, rehberlerin ve etik kodların daha da geliştirilmesi desteklenmelidir. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, UNEP ve WTO tarafından önerilen ilkeler gibi çerçeveler; sürdürülebilir kalkınma anlayışının turizme uygulanması için uluslararası ve ulusal yasal çerçevelerin, politikaların ve master planların güçlendirilmesinde kullanılmalıdır.

15. Kamu arazilerinin kullanım ve yönetiminin, ilgili topluluk açısından net sosyal, ekonomik ve çevresel yararları artırması muhtemel olduğunda, çıkarımcı veya yoğun üretim sektörlerinden turizm ile korumanın birlikte yürütüldüğü modellere aktarılması bir seçenek olarak değerlendirilmelidir.

16. Çocuklara ve gençlere yönelik eğitim programları geliştirilerek doğa koruma, sürdürülebilir kullanım, yerel ve yerli kültürler ile bunların ekoturizmle ilişkisi konusunda farkındalık artırılmalıdır.

17. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, turistleri eğitmek ve destinasyondaki davranışlarını etkilemek amacıyla dışa dönük tur operatörleri ile destinasyondaki yerel işletmeciler, hizmet sağlayıcılar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliği teşvik edilmelidir.

B. Özel sektöre

18. İşletmeler faaliyetlerini, hassas ekosistemler ve genel çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirecek; bu alanların korunmasına olumlu katkı sağlayacak ve yerel topluluklara doğrudan yarar üretecek biçimde tasarlamalı, geliştirmeli ve yürütmelidir.

19. Ekoturizm işletmelerinin sürdürülebilir olabilmesi için projelerin sahipleri, yatırımcıları, yöneticileri ve çalışanları ile yerel topluluklar ve doğal alanların koruma kuruluşları dâhil olmak üzere tüm paydaşlar açısından kârlı olması gerektiği dikkate alınmalıdır.

20. Potansiyel müşterilere sürdürülebilirlik ilkelerine bağlılığı ve sunulan ürün/hizmetlerin niteliğini göstermek için güvenilir sertifikasyon veya ekolojik etiketler gibi gönüllü düzenleme sistemleri benimsenmelidir.

21. Korunan doğal alanlardan ve biyolojik çeşitliliğin korunmasından sorumlu kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılmalıdır. Ekoturizm faaliyetleri ilgili alanlardaki yönetim planları ve düzenlemeler doğrultusunda yürütülmeli; olumsuz etkiler en aza indirilirken turizm deneyiminin niteliği artırılmalı ve doğal kaynakların korunmasına mali katkı sağlanmalıdır.

22. Ekoturizm ürününün özgünlüğünü korumak ve destinasyonda kalan mali ve diğer yararların oranını artırmak amacıyla yerel malzemeler, yerel ürünler, yerel lojistik olanaklar ve yerel insan kaynağı girdileri daha fazla kullanılmalıdır. Bu hedef için özel işletmeciler yerel iş gücünün eğitimine yatırım yapmalıdır.

23. Bir ekoturizm faaliyetinin oluşturulmasında kullanılan tedarik zinciri bütünüyle sürdürülebilir olmalı ve müşteriye sunulacak nihai ürün ya da hizmette amaçlanan sürdürülebilirlik düzeyiyle tutarlı olmalıdır.

24. Yerli liderlerle aktif biçimde çalışılarak yerli kültürlerin ve toplulukların doğru ve saygılı biçimde temsil edilmesi, personel ve misafirlerin yerel/yerli alanlar, gelenekler ve tarih konusunda doğru bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

25. Müşteriler, ziyaret edilen ekoturizm destinasyonlarına karşı daha etik davranmaya teşvik edilmelidir. Bunun için gezginlere ve profesyonellere çevre eğitimi verilmeli, kültürler arası anlayış desteklenmeli ve yerel topluluk ya da koruma girişimlerine gönüllü katkılar özendirilmelidir.

26. Belirli bir destinasyonda geniş bir etkinlik yelpazesi geliştirerek ve faaliyetleri farklı destinasyonlara yayarak ürün çeşitlendirilmelidir. Böylece ekoturizmin potansiyel yararları

daha geniş alana dağıtılabilir ve bazı seçilmiş ekoturizm alanlarında aşırı kalabalıklaşmanın uzun vadeli sürdürülebilirliği tehdit etmesi önlenebilir. Özel işletmeciler, ekoturizm destinasyonlarında oluşturulmuş ziyaretçi etki yönetim sistemlerine saygı göstermeli ve katkı sunmalıdır.

27. Ekoturizm eğitimi, pazarlaması, ürün geliştirme, araştırma ve finansman konularında destek sağlayabilecek işletme birlikleri veya kooperatiflerin işleyişi için finansman mekanizmaları oluşturulmalı ve geliştirilmelidir.

28. Yukarıdaki maddelerle bağlantılı olarak, şirketler sürdürülebilir turizm politikaları oluşturmalı ve bunları ekoturizm faaliyetinin her aşamasında uygulamalıdır.

C. Sivil toplum kuruluşları, topluluk temelli birlikler, akademik ve araştırma kurumlarına

29. Ekoturizm destinasyonlarına, ev sahibi topluluk örgütlerine, küçük işletmelere ve ilgili yerel yönetimlere teknik, mali, eğitsel, kapasite geliştirme ve benzeri destekler sağlanmalıdır. Böylece sürdürülebilirliğe yönelik uygun politikaların, kalkınma ve yönetim rehberlerinin ve izleme mekanizmalarının uygulanması güvence altına alınmalıdır.

30. Ekoturizm faaliyetlerinin ekosistemler, biyolojik çeşitlilik, yerel/yerli kültürler ve ekoturizm destinasyonlarının sosyo-ekonomik dokusu üzerindeki gerçek etkileri izlenmeli ve araştırılmalıdır.

31. Araştırma yoluyla üretilen veri ve bilgilerin ekoturizm gelişimi ve yönetiminde karar alma süreçlerini desteklemesi için kamu ve özel kuruluşlarla iş birliği yapılmalıdır.

32. Ekoturizm gelişim sorunlarına en uygun ve uygulanabilir çözümlerin geliştirilmesi için araştırma kurumlarıyla iş birliği yapılmalıdır.

D. Hükümetler arası kuruluşlar, uluslararası finans kurumları ve kalkınma yardımı kuruluşlarına

33. Ekoturizmin biyolojik çeşitliliğin korunması, sosyo-ekonomik gelişme, insan haklarına saygı, yoksulluğun azaltılması, doğa koruma ve sürdürülebilir kalkınmanın diğer amaçlarıyla ilişkisini dikkate alan ulusal ve yerel politika/planlama rehberleri ile değerlendirme çerçeveleri geliştirilmeli ve bunların uygulanmasına destek olunmalıdır. Bu bilgi birikiminin tüm ülkelere

aktarılması güçlendirilmelidir. Gelişmekte olan veya en az gelişmiş statüdeki ülkelere, küçük ada gelişmekte olan devletlere ve dağlık alanlara sahip ülkelere özel önem verilmelidir; çünkü 2002 yılı Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Dağlar Yılı olarak da belirlenmiştir.

34. Uluslararası rehberlere dayalı ekoturizm politikaları ve planlarının hazırlanması ve uygulanması için bölgesel, ulusal ve yerel kuruluşların kapasitesi geliştirilmelidir.

35. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihtiyaçlarını dikkate alan ve bu işletmelerin süreçlere erişimini kolaylaştıran ekoturizm sertifikasyon sistemleri için uluslararası standartlar ve finansal mekanizmalar geliştirilmelidir.

36. Ekoturizmle ilgili ülkeler ve sektörler arasında deneyim paylaşımını sağlamak amacıyla küresel, bölgesel ve ulusal düzeylerde politika, rehber ve projelere çok paydaşlı diyalog süreçleri dâhil edilmelidir.

37. Dünyadaki ekoturizm girişimlerinin başarı ya da başarısızlığını belirleyen etkenlerin saptanmasına yönelik çabalar güçlendirilmelidir. Bu deneyimlerin ve iyi uygulamaların yayınlar, alan çalışmaları, eğitim seminerleri ve teknik yardım projeleri yoluyla diğer ülkelere aktarılması sağlanmalıdır. UNEP ve WTO, Zirve sonrasında da sürdürülebilir ekoturizm konularındaki uluslararası diyaloğu sürdürmeli; örneğin uluslararası ve bölgesel forumlar aracılığıyla ekoturizm gelişimini dönemsel olarak değerlendirmelidir.

38. Bu endüstrinin temelini oluşturan mikro, küçük ve orta ölçekli ekoturizm işletmelerinin ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde finansman olanakları, kredi koşulları ve prosedürler uyarlanmalıdır. Bu, endüstrinin uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliğinin koşullarından biri olarak görülmelidir.

39. Sürdürülebilir turizm ve ekoturizmi başlı başına bir kalkınma alt sektörü olarak destekleyebilmek için kurum içi insan kaynağı kapasitesi geliştirilmelidir. Ekoturizmin sürdürülebilir kalkınma aracı olarak kullanımını izleyebilmek için kurum içinde uzmanlık, araştırma ve belgelendirme altyapısı oluşturulmalıdır.

E. Yerel topluluklara ve belediye örgütlerine

40. Ekoturizmi içerebilecek bir topluluk kalkınma vizyonunun parçası olarak, ekoturizm gelişimi yoluyla topluluk için ortak yararları artıracak bir strateji tanımlanmalı ve

uygulanmalıdır. Bu strateji insan, fiziksel, mali ve sosyal sermayenin geliştirilmesini ve teknik bilgiye erişimin iyileştirilmesini içermelidir.

41. Topluluğun ekoturizmle ilişkili geleneksel becerileri koruma ve kullanma kapasitesi güçlendirilmeli, beslenmeli ve teşvik edilmelidir. Ev temelli sanat ve el sanatları, tarımsal ürünler, geleneksel konut ve yerel doğal kaynakları sürdürülebilir biçimde kullanan peyzaj uygulamaları özellikle desteklenmelidir.

Erişim tarihi: 18 Ekim 2002. Kaynak kitapta bildirge TravelMole bağlantısıyla verilmiştir.